

శ్రీరస్తు.

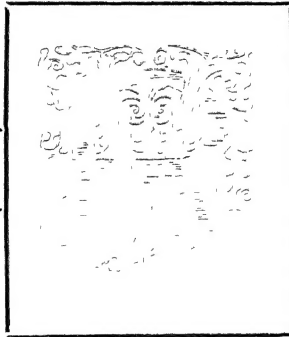
కడప మ్యూనిసిపల్ హైస్కూలు, బునందు, బ్రహ్మచారి, పండితుడుగు

సుందర కాండము.

కడప మ్యూనిసిపల్ హైస్కూలు, బునందు, బ్రహ్మచారి, పండితుడుగు

అభినవాంగ్రహాశ్రమికి

ప్రతిష్ఠాపకముగా

చేత్తు పురి :

వారిచే బ్రకటితము.

1924.

All Rights Reserved.

విషయ సూచిక.

మందర కాండము.

విషయము.	పుట.
హనుమంతుడు సముద్రమును లంఘించుట	1
హనుమంతుడు సూర్యుని లంకాపర్యటన కరుగుట	21
లంకాధిపతిని జయించి హనుమ లంకలో బ్రవేశించి ననుమతిని బొందుట	27
హనుమ లంకలోనికి బోయి వెదకుట	32
హనుమంతుడు వెన్నెలలో నీతను వెదకి కానక గుఱించుట	35
హనుమ రావణుడున్న సౌధమును బరిక్షించుట	40
హనుమ పుష్పక విమానమును గాంచుట	44
హనుమ విమానముం గాంచి పొగడుట	46
పుష్పక విమానవర్ణనము	48
అంతఃపుర కాంతలం జూచి మందోదరిని నీత యని హనుమ ప్రమాదంబు నొందుట	58
మందోదరిని నీత గాదని హనుమ నిశ్చయించి పాపభూమియందు వెదకుట	64
నీతఁ గానక హనుమంతుడు విచారించి మరల సంతోషపరమున వెదకుట	69
హనుమంతుఁ డశోక ప్రాకారము నెక్కి బహువిధంబులఁ జింతించుట	71
హనుమంతుఁ డశోకవనమును జొచ్చుట	79
హనుమంతుడు జానకిని సందర్శించుట	84
హనుమంతుడు నీతదుర్దశకుఁ జింతించుట	91
హనుమంతుడు కావలియున్న రాక్షసాంగనలం జూచుట	95
రావణుం డశోకవనమునకు వచ్చుట	98
నీత రావణుం జూచి భయపడుట	101
రావణుడు నీతను బ్రార్థించుట	104
నీత రావణమూలకుఁ దగినరీతి నుత్తర మిచ్చుట	108
నీత రావణులు పరస్పరము కరినముగ సంభాషించుట	113
నీతను రాక్షసస్త్రీలు బెదరించుట	119
రాక్షసాంగనలు బాధింప నీత రోదనము చేయుట	120
నీత మిక్కిలి విలపించుట	125
నీత చాప నిశ్చయించుట	127
త్రిజట తనస్వప్నవృత్తాంతము రాక్షసస్త్రీలకుం జెప్పుట	133
నీత మిక్కిలి చింతించుట, శుభసిమి త్తములు తోచుట	138
నీతకు శుభశకునములు తోచుట	141
హనుమంతుడు మొదట రాముని గీర్తింప నిశ్చయించుకొనుట	142
హనుమంతుడు నీతకుమాత్రమే వినఁబడునట్లు రామువార్తఁ బలుప నీత తలయెత్తి యాతనిం గనుట	146
నీత హనుమదుత్తల విని భ్రమించుట	148

విషయము.	పుట.
హనుమంతుఁడు నీతవృత్తాంత మడుగుట	150
నీత హనుమంతుని నమ్ముటకై రామునిగుణములు చెప్పమనుట	153
హనుమంతుఁడు రామునిలక్షణములఁ జెప్పి నీతను నమ్మించుట	157
హనుమంతుఁడు నీతకు రామాంగుళీయకము నిచ్చుట	169
నీత హనుమతోఁ దనకున్నగడువు చెప్పుట	176
హనుమంతుఁ డానవా లిప్తునఁగా నీత కాకాసురవృత్తాంతమును చెప్పి చూడమణి నిచ్చుట.	192
నీత ప్రశ్నములకు హనుమంతుఁడు తగినయత్నము మిచ్చుట	190
నీత యింక నొకగుఱుతు రామునకుం జెప్పి పంపుట, హనుమ మిఁదికార్యము నాలోచించుట.	195
హనుమంతుఁ డశోకవనభంగమునర్చుట	197
వనభంగవార్త విని రావణుఁడు నేనలఁ బంపుట	200
హనుమంతుఁడు చైత్ర్యస్థానాదమంతున్న రక్కసులం ద్రుంచుట	204
ప్రహస్తపుత్రుఁడు జంబుమాలి హనుమంతునిచేఁ జెగుట	207
మంత్రిపుత్ర సప్తకము హతమగుట	208
విరూపాక్షుఁడు లోనగునేనాపతులు హనుమంతునిచేఁ చెగుట	210
హనుమంతుఁ డక్షతుమారుని బాలియించుట	214
రావణుం డాంజనేయునిమిఁదికి నింద్రజిత్తుం బంపుట	219
బ్రహ్మస్త్రమున హనుమ బంధింపఁబడుట	224
హనుమంతుఁడు రావణుని తేజోవిశేషములఁ జూచి మెచ్చుకొనుట	227
హనుమ ద్రావణులసంభాషణము	229
హనుమంతుఁడు రావణునకుఁ గర్తవ్యముపదేశించుట	231
దూత యవధ్యుఁడని విధీషణుఁడు రావణునకు హితము చెప్పుట	237
రాక్షసులు హనుమంతునితోఁకను గాల్చుట	240
లంకాదహనము	244
హనుమంతుఁడు నీతిసైన్యవొంది పయనమున కభిముఖుఁ డగుట	249
హనుమంతుఁడు నీతయనుమతిం గైకొని పయనము చేయుచూనుట	253
హనుమంతుఁడు సముద్రముదాటి జాంబదారులను గనుగొనుట	256
అంగదాదులతో హనుమ లంకావృత్తాంతమును చెల్లుట	261
హనుమంతుఁడు స్వబలాదులఁ గొంచెము చెప్పుట	275
అంగదాదులు నీతిను దెత్తుమన జాంబదంతుఁడు వెలదనుట	278
హనుమదారులు కిష్కింధకుఁ బోవును మధునమునఁ దేసెఁ ద్రావి దధిముఖుఁ డాతే పించుట	279
దధిముఖుఁడు వాసుబాధితుఁడై సుగ్రీవునికడకుఁ బోవుట	281
దధిముఖుఁడు వనభంగము చెప్పఁగా సుగ్రీవుఁ డతని నాశ్వాసింపి వారలఁ దోడ్కొని రమ్మని పంపుట	285
అంగదాదులు కిష్కింధకుఁ బెచ్చుట, హనుమ కాంచితని నీతనని రామునితో చెప్పుట	287
నీతావృత్తాంతమును జెప్పి హనుమంతుఁడు రామునకుఁ జూడమణి నొసంగుట	291
రాముఁడు చూడమణిం గాంచి నీతవృత్తాంతమంతయు వినఁగోరుట	294
హనుమంతుఁడు రామునకు నీతపలుకులు చక్కఁగా వినిపించుట	296
హనుమంతుఁడు నీతను గుఱించిన వాక్యముల మఱికొన్నిటిని రామునకుం చెల్లుట	300

శ్రీ రస్తు.

ఆంధ్ర శ్రీమద్రామాయణము

సుందరకాండము - ౧-వ సర్గము.

—❖❖❖❖❖—

క. శ్రీనిర్మలగుణధామా, దానవసంతానహరణ † తత్పరకామా
మానీంద్రవినుతనామా, శ్రీనిత్యస్థానమహిమ † శ్రీరఘురామా.

తే. అవధరింపు మహా ప్రభూ! † వివిధపూత
వేదవేదాంతసముదయా † వేద్యమైన
నీమహిమః దెల్పు చరితంబు † నేవచించు
వాఁడ వాస్త్రీకిగూఢాధ్యక్షావకృతరణి.

—❖❖❖ హనుమంతుఁడు సముద్రమును లంఘించుట. ❖❖❖—

*చ. అనఘుఁడు జాంబవంతుఁ డిటు † లాహనుమంతుని శౌర్యదోర్బలా
దినిఖిలసద్గుణంబుల నుత్తించి తగం బురికొల్పఁగా మరు
త్తనయుఁడు శత్రుకర్మనుఁడు † దానవరాజగురావణుఁడు నీ
తను గొనిపోయి యుంచినవదంబును, జారణముఖ్యులెల్ల నొ
య్యనఁ జరియింపఁగాఁ దగిన యావినువీధిని బోయి చూడఁగఁ. ౧

క. మనమునఁ గోరెను; సాగరమును దాటుట దుష్కరంబు † మునుకొని ప్రత్యా
హనిచయము గలుగుఁ గావున, ఘనకార్యము దానిఁ జక్కఁ † గాఁ జేయంగఁ.

క. తలపోసి యట్టిపనికీక, వలసినయటు వనచరాళి † వర్షుఁడు గళముఁ
దలనుం బై కెత్తి తగఁ, నిలుచునపుడు నొప్పె వృషభ † నృపతివిధమునఁ. ౨

సీ. మరకతచ్ఛాయలఁ † బరఁగుచు నలికల్పంబులై శర్మనం † పత్తి నెనఁగు
పచ్చికపట్టుల † బలశాలియును ధీరుఁడైన యాపావని † యఖిలపతగ

* ౧-వ పద్యములో రావణ యనుచో ఐకారము గాయత్రి ద్వాదశస్థము. ఈకాండము రామాయణ ప్రాణతుల్యము. పరోపకారతత్పరుండగు హనుమచ్చరిత్ర మిటుఁ దెలుపఁబడును సుందర వస్తుదర్శనముచే నీకాండము సుందరకాండప్రసిద్ధిం గాంచెనని కొందఱు, మఱి కొందఱు మఱి కొన్ని కారణములను జెప్పచుండురు. వీదియెట్లున్నను ఈకాండము, పతనపాతనాదులచే బేరెన్నికంగన్నది. ఇందుఁ బ్రధానభూతుండగు హనుమంతుఁడు సుందరహనువంత్రాధిపేత. సకలార్థప్రదాయ కుండనుట ముఖ్యము. కాన సుందరమంత్రమున హనుమంతు నుపాసించి యీకాండము పారాయణము చేయఁగలననుట గ్రహింపఁదగినవిషయమ.

*తే. హారనూపుర కేయూరఃపారిహార్య

ములను ధరియించి విస్తయములఁ దనరుచుఁ

జిఱునగవులను బొదలుచుఁ ♦ జేరి రమణు

లను నభంబున నిలుచుండి ♦ రనుమతులయి. 26

సీ. మునివద్యులంబోలి ♦ ఘనులైన విద్యాధరులు కొండ అణిమాదిలలితసిద్ధి

రూప మహావిద్య ♦ నాపట్టునం గనఁబఱచుచు నితరులభవ్యరీతిఁ

గలిసి యాకసమున ♦ నిలిచి పర్వతమును గనుచుండి; రంతట ♦ ఘనమతులగు

మునులు చారణసిద్ధులును నిర్మలాంబరతలమున నిలుచుండి ♦ తగ ననిలజ

తే. సర్వవృత్తాంత మెఱిగి హృష్టమతులగుచు

నతనిఁ బొగడి రీలాగున; ♦ సద్రిఁబోలు

నీహనుమ వాయుపుత్రకుఁ ♦ డీతఁడౌట

జవమునం బొల్పుఁ గావున ♦ సంతసమున 27

క. ఘనమై మకరాలయమా, వనసిద్ధి దాటంగఁ గోరుఁవాఁడు; తగ్గ రా

మునికొఱకు, రాముడేమంబును గోరెడు కవులకొఱకు ♦ బుద్ధిబలములన్.

తే. దుష్కరంబగుకార్యంబుఁ ♦ దోరపుఁగృహ

జేయఁగాఁ గోరి దుష్పారఁమై యనంత

ఘోరమకరాదినిబిడమై ♦ సారజలము

గాఁగ నొప్పునంద్రంబును ♦ గడచి యంత. 30

క. సరిగా నవ్వలితీరముఁ, బరికింపం గోరువాఁడు ♦ బలిరే యనుచున్

బరమముదంబునఁ బల్కిరి; పరమద్దులు పల్కినట్టి ♦ పలుకులనంతన్. 30౪ 30

క. విని విద్యాధరవద్యులు, కవి రావర్వతమునందుఁ ♦ గపికాంతుని నిం

తనరానిమహిమచే రామునికార్యముఁ దీర్చుపొంతు ♦ మొనసెడువానిన్.

మ. గిరిసంకాశుఁడు వాయుపుత్రకుఁడు నిక్కించెం గడున్ రోమముల్

త్వరగాఁ బోవఁదలంచి దేహము నితాంతంబుం జలింపంగఁజే

సె రహిన్ భీకరనీరదంబువలెఁ జేసెన్ భూరిశబ్దంబు నా

గరమున్ దాఁటెడు కౌతుకంబు మెఱయంఁగా వృత్తమావాలమున్. 3౨౪

తే. మిగుల రోమంబులం గూడి ♦ మించుదానిఁ

బక్షి నాధుఁడు భూరిసర్పంబుఁ జిమ్ము

నట్లు లాకొండవైఁ బడుఁనట్లు వినరె;

వాలమయ్యది వక్రమై ♦ క్రామి యవుడు. 33

33

* హారనూపురకేయూరపారిహార్యధరాః ప్రియః - అనిమాలము. పారిహర్యః పలయః-అని

బాహ్యం. అనఁగా కంకణము.

చ. త్వరపడి పోవఁజూచు కపిఁతల్లజువెన్నను వై నతేయుఁ డా
దరమునఁ బట్టి యంబరపథంబునఁ గైకొని పోవుచున్న భీ
కరఫణిరాజమట్లు కనఁగఁ దగియుండెను; నంత వాయుజం
డురుతరసాగరంబు హఠిఁమోన్ముతి దాఁటెడు పూన్మిమిఱంగఁ. 3౪ 34

క. గురుపరిఘాకృతినెంతయుఁ, బరఁగెడుతనబాహుయుగముఁ ♦ బర్వతముపయి
సరిగా నూఁదుచుఁ దనువుఁ బ్రసరించఁజేయుటచు నడుము ♦ సన్నగిలంగఁ.

క. చరణంబుల ముడుచుచు నవ్వరుసఁ భుజయుగము వెలయ ♦ వరకంధర ము
త్తరుణంబునందు ముడిచి యితరులను భంజించు శూరధర్మము మెఱయఁ.

తే. బలము నంబరము జయించు ♦ పరహవీర్య
మంతకంతకుఁ బెంపొందునట్లు చేసి
కన్నుగవఁ బైకినెత్తి మాధర్మమును దూర
భాగముననుండి చూచుచుఁ ♦ ప్రాధశక్తి. 3౬౫ 37

క. వినువీధి కైగురుటకునై, తన ప్రాణంబులను బిగియఁ ♦ దాఁబట్టి నభం
బును జూచుచుఁ బదములఁగ్రిం, దనుగట్టిగనూదిః శ్రుతులఁదగముడిచివెనఁ.

క. తనచుట్టునున్న కవులం, గని యక్కుపికుంజరుఁడు నిఁకామబలమునఁ
దనరాచుచు నిట్లనియెఁ, వనచరులారా ! రఘుప్రవరుఁ డుగ్రుండై. 3౮౫ 39

క. తనశక్తి బయల్పడ విడిచినబాణము జవము మిగులఁ ♦ జెందుచుఁ బవమా
నునివిక్రమమునఁ బోయెడు, ననువున నే దనుజపాలిఁతాయతలంకఁ. 3౯౫

క. కనఁగఁ బోయెద; నచ్చట, జనకజ కనఁబడకయున్న ♦ స్వర్గమునకు నే
ను నిదేవేగంబున నే, చనియెద నచ్చటను జూచుశక్తిని గనఁ. ౪౦౫ 41

చ. దనుజకులేశు రావణునిధర్మము పొంగఁగఁ గట్టితెత్తు నొ
య్యన నెటులైన నేమి శ్రమఁయందకయే మనకార్యమెల్లఁ జ
య్యన సఫలంబుగాఁ జెలఁగునట్లుగ నీతను గూడఁదెత్తు ని
ప్పని కొనసాగ దే ననురథులకుతోడను లంక నెంతయుఁ. ౪౨ 42

ఆ. శక్తిమెఱయఁ బెరికి ♦ సరగునఁ దెచ్చెద
ననుచుఁ గపివరేణ్యుఁ ♦ దా కవులకుఁ
దెలియఁజెప్పి వేగ ♦ మలరువాడొట ని
ప్పని యసాధ్యమగునొ ♦ యని తలఁపక. ౪3౫ 43

క. తను వై నతేయసమునిగ, మనమునఁ దలపోసి జవ మమరంగ మరపథం
బున కెగసె సట్టులెగురఁగ, హనుమద్వేగమున నచటి ♦ యవనీజంబుల్. ౪౪౫

తే. స్వస్వవిటపంబులం గూడి ♦ సకలభాగ
ములను మీఁదికి నెగసెను; ♦ బలినీయున్న

చీకుఁగొక్కెరపిట్టలు ♦ చెలఁగి కూయఁ

బూవులంబొల్పు పాదపంబుల నతండు. ౪౫

45

క. తనయూకులవేగంబునఁ, దనతోఁ దీసికొని రాముఁ ♦ దలఁచుచుఁ బూన్కిం
జనసాగె నిర్మలాంబరమున; నిట్లు తదూరువేగమున వృక్షంబుల్. ౪౬

46

౧క. వినువీధి కెగసి యొకక్షణ, మనిలజతోఁగూడఁ బోయె ♦ నవి దూరముగాఁ
జను బంధువులను దమి సాగనంపఁ జను బంధువులనఁగా నలరారెక. ౪౭

౪౭

చ. అనిలజనూరువేగమున ♦ సంబరవీధికిఁ బోయినట్టి భూ

జనికర మట్టె సాలతరుఁసంతతి భూభుజవెంటనంటి వే

చను భటులట్టు లాపనఁజన్తుని వెంబడిపోయె; నంతఁ జ

క్కనికుసుమాళిచేఁ దగినఁత్యైరహముల్ తనచుట్టునొప్పగెక. ౪౮

48

తే. వానితోఁగూడియున్న పాపనియు సాంద్ర

తరుచయాన్వితమగు పర్వతంబురీతి

నద్భుతాకారుఁడై చూడ ♦ నయ్యె; నట్లు

లనిలజనితోడ నెగసిన ♦ యాతరువుల. ౪౯

49

సీ. సారవంతంబులొ ♦ త్యైరుహంబులు కొన్ని యతనితోడంగూడి ♦ యరుగఁజాల
కమరేంద్రునిలనిభయంబునఁ బడు పర్వతములరీతిని నముద్రమ్మనందుఁ
బడి మునింగెను; గవీశ్వరుడగు హనుమవై నంకురకోరకఁసంకులంబు
లై నపూవులు పెక్కు ♦ లల్లనఁ జల్లినయట్లుండఁ ఘనతుల్యుఁడై నయతఁడు

తే. వజ్రలు ఖద్యోతగణముల ♦ భాసితెడు మ

హృద్రివల వెల్లెఁ; గొన్నివృక్షాఘ లతని

వెంటఁ బై కేగి యాతనివేగమునకు

సరిగఁ బోలేక నిచ్చి పుష్పముల వదలి. ౫౦

50

౨చ జలనిధినీటిలోఁ బడియె ♦ జక్కనిమిత్రుడు దూరభూమికి

గలఁగుచుఁ బోవుచుండుతఱి ♦ గ్రామము దాటి తటాకముఖ్యును

స్థలముల దాఁకఁబోయి యట ♦ సత్సఖు నెట్టులొ పేడివచ్చుచోఁ

గలిగిన దుఃఖభారమునఁ ♦ గన్నుల నీటికణంబు లుర్విపై

జలజలరాల దుఃఖ మనుసంద్రమునం బడుమిత్రు రీతిగెక. ౫౧

51

ఆ. అతఁడు కానఁబడియె; ♦ నంత నానావిధ

కుసుమసంతతులు మిగుల లఘుత్వ

1 ప్రస్థితం దీర్ఘ మధ్యానం స్వబంధమివ బాంధవాః-అనిమాలము. 2 అవశిర్యంత సలితే నివృత్తై నుహృదో యథాఽనిమాలము. ఉదకాంతాత్ స్నిగ్ధో బంధు మనుప్రిజే దిత్వక్తేః-అని వ్యాఖ్య. ఈభావమే యట స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగఁదగు.

మొందినట్టివాట ♦ నురుకపితనువాయు

ప్రసను మింటికేగి ♦ వనధిబడఁగ. ౫౩

52

చ. వననిధితారకాశతవిభాసురమై తగు నాకసంబురీ

తిని వెలుఁగొండె; జిత్రతరదీప్తుల నొప్పెడు పుష్పవార మా

తనిమెయినిండు నుండఁగ నతండు తటిగ్గణభూషితాంబుదం

బనఁజెలువొందె నింగిని; దధాయతవేగమునన్ సుమాఘముల్. ౫౪ 53

చ. వననిధినీటిలోఁ బడ నభంబు మనోహరతారకాయుతిం

గనఁబడునట్లులుండె; ద్వీరగా నతఁ డాకసమందు విక్రమం

బునఁ బ్రసరింపజేయఁబడి ♦ పొల్పుగుబాహుయుగంబు ¹కొండకొ

మ్మున వివరంబునుండి కడుఁమోదము మీఱఁగ లేచు పంచశీ

ర్ష నిరతభానమానఫణిరాజయుగంబన నొప్పె సంతటన్. ౫౬ 54

క. వనచరవర్చ్యం డతిజవమున సంద్రముమీఁద మిగులఁ ♦ బూనిక మెఱయం

జనునచుయంబున భంగౌఁఘనివిడజలరాశిఁ ద్రాగఁగా నెంచుగతిన్. ౫౭

క. జలనిధికిం బైని వియ, త్రులమునఁ జనువేళ నభ్రతలమును ద్రావం

దలఁచెడువానివిధంబునఁ, బాలిచెను; సురమార్గమందుఁ ♦ బోవుతఱిఁ దగన్.

ఆ. హనుమరెండుకన్ను ♦ లద్రి పయిం దగు

నగ్నియుగముఁబోలి ♦ యలరె; మఱియుఁ

బింగరుచులఁ దగఁ జెలంగి గొప్పవియయి

వట్టువలగు కనులు ♦ భవ్యములయి. ౫౮ 57

తే. అప్పు డదయించుసూర్యశశాంకులట్లు

వెలిఁగె; నరుణంబుగా నొప్పు ♦ లలితనాసి

కాయుతిని నెఱ్ఱఁబాటిన ♦ గాలికొడుకు

మొగము సంధ్యార్కమండలంబుగఁ జెలంగె. ౬౦ 58

క. వినువీధి దాఁటుతఱిఁ బైకినెత్తఁబడినట్టి విగతశిబ్బిఘ వాలం

బనువుగ నింద్రధ్వజ మనఁ, దనరారెన్; మఱియు శుక్లఁసంఘ్రిం డగుచున్.

క. ధరణిం బ్రజ్ఞవరుం డా, మరుడాత్మజుఁ డప్పు డాత్మమండనమగునా

సురుచిరవాలమును ముడిఁచి, ²యగుగం దదావలచక్ర ♦ మప్పు డనిలజన్.

క. పరివేషయుక్తుడౌ భా,స్కరువిధమున వెల్లఁజేసె; ♦ గాలికొడుకు సుం

దరమయి యంతట నెఱ్ఱఁగఁ, బరఁగెడు లాంగూలమూలఁపరిభాసితుండె.

తే. పఱియవాసినది యయి గొప్పగ నెసంగు

నరుణగైరికమును గూడు ♦ నద్రిరీతి

¹ పర్వతాగ్రా ద్వీనిష్కాంతౌ పంచాస్యా వివ పవ్యగౌ-అనిమూలము. ² లాంగూల చక్రేణ మహాన్-అనిమూలము.

వెలసె; నక్కపిసింహుడు † నలిలరాశి
దాటుతఱి † గత్తుమధ్యన † దాగతియును. ౬౦

62

చ. ఘనమటులార్యై; నుత్తరపుఁగఁగఱ్ఱతుడఁ జనియించి వాలయు
క్తిని జెలరేఁగి యభ్రమున † దెంపుతగం బడు నుల్కరీతి నా
వనచరసత్తముండు తన † వాలముతో దనుజేంద్రమృత్యువో
యన † గనుపించె; నభ్రచరుఁడౌ రవిలాగున † దేజరిల్లుచున్. ౬౧

63

క. వితతాకారముతో నున్నతజేజముతోడ † జను న † నలనఖతనయుం
డు తగ్గ † మొలకుం ద్రాడును, జతనము మీఱంగ † గట్టు † సమయముసందున్.

క. విరివిగ సాగెడు మదకరి, వరివిధమున నొప్పె; జలధి † పై † గన్నడునుం
దరదేహముతో † గ్రించను, సరిదధిపతి నీటంబరఁగు † ఛాయాయుతితోన్. ౬౨

²చ. అనిలజుఁ డేగునట్టి సమ † యంబున గాలికిఁ బోవుచున్ననా
కను బురుడించె నెల్లరకుం; † గంధిని వానరఁ డెందునెందుఁబో
యెనా తగ నా ప్రదేశము ల † నెల్లను దద్గతి వేగ శక్తిచే
గనఁబడె బిచ్చివానివలె † గంది జలంబులఁ గ్రక్కుచున్ గడున్. ౬౩

నీ. పర్యతంబులఁబోలు † భంగసంశతులను, వక్షోభవంబగు † వాయువునను
గలగుండువడఁజేసి † గమనవేగంబున దాఁటెడుతఱిని; నా † తనివలనను
జనియించినట్టియ † ప్పెను గాలియును మేఘజనితవాయువును రెం † డును గలియుచు
సతిభయంకరముగ † నానముద్రమ్ము ధ్వనించెడునట్లు లొం † దించె గలత;

³ఆ. గొప్పవగుచు మిన్ను † గూర్చి పోయెడుభంగ
ములనతండు మరల † జలధిఁ బడెగఁ
జేయుచుం జనంగ † షీతి నాకనము వేటు
పలువఁబూనె న నెడు † భంగి దోచె. ౬౪

67

క. కనకనగమంగరాద్రుల, కెనయగుచున్ నేగ మీఁది † కెగసెడుభంగా
లని గణనచేయుచున్నటు, అనిలజుఁ డతీవేగ మొప్పు † సరిగెం బూనికన్.

క. అనిలజుజవమున బై కెగ, సినజలము ఘనాళితోడ † జేరి సురపథం
బుననుండ శరత్కాలపు, ఘన మంబరసీను మెఱయు † గతి గాన్పించెన్. ౬౫

క. జనులయనయవము లంబర, మును లాగుటవలన స్పష్ట † ముగ † గన్నడురీ
తిని నక్రతిమిర్గుషంబులు, ఘనకూర్మము లభి † దోచె † గడు జలమేగన్.

క. సురపథమున † గవిపుంగవుల, దురవడి నేగంగ నల్లి † నుండెడు ఘణు లం
బరమున నుపర్ణుడే యని, గురుభీతిని బొంది కంది † కుందెం బెలుచున్. ౬౬

69

1 కక్షాంతరగతోవామున్దీమాతఱిగ నర్జుని-అనిమూలము. 2 స స త సోగ్రువేగేన సోన్దా
ఇని లక్ష్యకే-అనిమూలము. 3 పుష్పవే కపిశాపాలో వికిరన్నివి రోదనీ-అనిమూలము.

సీ. పదియోజనములంతఃపరిణాహమునను, ముప్పదియోజనములంతఃగఁదనరువిరి
విని బెంపు మీఱి వ్యాఃపించిన యాతనిఛాయ సుందరముగఁజలధియందుఁ
గన్నడి న్వచ్చమై ధడువిస్తృతంబయి తగు మేఘముట్లు నిఃతాంత మలరె;
మిగులఁ దేజంబునఁమించుభూర్యాకారమున నొప్పునవ్వాఱుతనయుఁ డట్లు

తే. లభ్యమందు నిరాలంబ యైనచోటఁ
బోవునపుడు తెక్కలుగల భూధరంబు
చలె గనంబడె; బలశాలి వాయుతనయుఁ
డేవధంబునఁ బోయెనో యేవుమీఱ ౭౯

72

క. ఆతనిగతివేగంబున, నాతఱి నామార్గమందు ధన్విజలంబుల్
భూతలమంటగ నచ్చట, లోతువడట *ద్రోణమట్టులు గడలి తనరెక.

మ. పతగశ్రేణి జవంబునం బఱచునభ్రంబందుఁ బక్షింద్రుఁడో
యితఁడంచుక బలుకంగనై చనుచు నెంతేవేగ మేఘాళి ను
ద్ధతమా వాయుపురీతిగాఁ గొనుచు నుద్దామప్రతాపంబునక
జతనంబొప్పుగఁ బోయె; నిట్లతనితోఁ జంచద్గతికా మేఘముల్. ౮౦ 74

తే. చనుచు సితరక్తములయిన యాయలొప్పు
నీలమాంజిష్ఠవర్ణముల్ నెగడ నభ్ర
తలమునం గనుపట్టె; నబ్జముల నడుమఁ
జొచ్చుచుం గనఁబడకుండి యెచ్చినగతి. ౮౧ 75.

క. వనచరపుంగవుఁ డంతట, ఘనసంగతిఁ బాసి వెడలి య్రాలుచు శీతాం
శునీరితిఁ గానబడియెక; ఘనపథమున దాటుచుండఁగాఁ గపివరువై. ౮౩

క. సురదానవగంధర్వలు, పరమప్రమదమునఁ బుష్పవర్షముఁ గురిపిం
చిరి; సూర్యుం డతివేగ, స్ఫురణమునకు మెచ్చి తనదుశుంభత్కరముల్.

క. అనిలజనకు సంతాపం, బును గల్గఁగఁజేయకుండఁ బోలిచెక; శ్రీరా
ముని కార్యసిద్ధికోఱక, య్యనిలుఁడు చల్లంగ వీచె నాతనిపై నెక. ౮౪ 78

క. వినువీధి దాటుతఱి ఋషు, లనూనకృప తొంగలింప యతనిని నెంతో
వినుతించిరి; సురగంధ, ర్వనికరములు దీప్తతేజఁ బొడిరి సుతులక. ౮౫ 79

ఆ. యక్షనాగదివిజరాక్షసపక్షులు, కపివరేణ్య సతనిఁ గాంచి యించు
కంతయేని శ్రమము యందక యుండుట, కలరి సుతులొనర్చి రచ్చెరువడి.

సీ. వనచరసింహుఁ డీపరున రామునికార్యమునకయి పూన్కిమై వననిధి నిటు
దాటుచుండంగ నుదధియు నిక్షౌకువంశజులై న సగరభూజానిసుతుల
వలన వర్ధిల్లినవాఁడౌట దత్తులగౌరవంబును మదిఁ గోరి యిట్లు
దలపోసె; రామునియలఘుకార్యముఁ దీర్చు గడఁగినవనచరకాంతున కిటు

* ద్రోణీకృత ఇ వార్జునః-అనిమా.

1 తే. నేను సాహాయ్యమును జేయనేని జగతిఁ

బలుక నేర్చినవాడెల్ల † బహువిధముల

ననుఁ గృతఘ్నునిగా నెంచి † నయవిదూరుఁ

డ నని నిందింపకుండఁడు † కనలుచుఁ గడు. ౮౮౫

81

క. ఇతఁ డిత్తోవృకులంబున, క్షీతిఁ గావ జనించినట్టి † శ్రీరామునకుఁ

హితుఁడగు నిట్టిండుగు సన్నతి కితనికే దగిన విశ్రాంతిమంబుంగలుగఁ. ౮౯౫

క. బనరుపఁదగుదును నప్పుడు, వనచరుఁ డీతండు వేగ † పచ్చి శ్రమము పో

వనిలుచు నాపై నంతటఁ, దనమిగిలినత్రోవఁ జక్క † దాటంగలుగఁ. ౯౦౫

చ. అనియిటు సాగరుండు హృదయంబున న్యాయముగాఁ దలంచుచుం

దనజలమందు మున్గి గిరిఃతల్లజుఁడై తపనీయకూటముల్

తనరఁ జెలంగు నాతుహిన † ధామునిపుత్రునిఁ గాంచి ప్రీతి ని

ట్లనియెను; బర్వతోత్తమ! ను † గాధిపుఁ డద్రులపక్షముల్ తగఁ. ౯౧౫ 81

2 చ. మును తనవజ్రధారలను † మోమునఁ గ్రోధము నాట్యమాడఁగాఁ

దునుసుగ నీవు పన్నడిగి † తోడనె నాజలమందు డాగఁగా

దనుజుల నయ్యధోభువన † ధాములపై కిఁక రాకయుండ ని

న్నునిచె శత్రుత్వండు పరిఘోన్నతిగా నిట నాటనుండియుఁ. ౯౨౫ 82

సీ. జాతవీర్యుల దనుజులను బైకి రాఁజూచువారిని † రాకయుండఁ

బలుమాటు వారికా † వాసమై తునలేని పాతాళమునకుఁ † ద్వారచుందుఁ

బెనురూపమున నీవు † వెలయుచుండువుగదా; మైనాక! నీకెన్న † మహితశక్తి

మీఁదుగా నడ్డమ్ము † గాఁ దగఁ గ్రిందుగాఁ బెరుగునట్టిది కడు † వెలయుఁగాదె

తే. కాన నిన్నొక్కచునమగు † కార్యమునకుఁ

బర్వతోత్తమ! పురికొల్పు † వాఁడె లెమ్ము;

వనచరోత్తముఁ డీవాయుతనయుఁ డిపుడు

రాముకార్యరియై సముద్రంబు దాట ౯౩౫

83

క. తలపోసి భయనకార్యం, బులకుం బూనె నిదియాడు † పాలుపారెడుమే

నలరఁగ నీపైఁ బోయెడు, నలఘుతరంబై న ఖతల † మంగలుకానఁ. ౯౪౫

మ. ఇతఁ డిత్తోవృకులూపతంసుఁడగు భూ † పేంద్రోనకారంబు ను

న్నతశక్తిక వెలయుంగఁ జేయఁజనెడు † నాకెన్న నిత్తోవృకుభూ

పతులొ పూజ్యులు చాల నృద్ధికగులై † భవాత్మ్యులై యుండువా

రితఁడో నాపయి రాముకార్యమునకే † యేపారఁగాఁ బోయెడుఁ. ౯౫౫ 84

1 సర్వవాన్యో వివిక్షతామ్-అనిమా. సర్వనిందా వాగ్విపయో భవిష్యో మిత్యర్థః-అని వ్యాఖ్య 2 త్వ మి హాస్వరసంఘానాం పాతాళతలవాసినామ్, దేవరాజ్ఞా గిరిశ్రేష్ఠ పరిఘ సన్నివే శితః-అనిమా. పాతాళస్థరాక్షససిరోధార్థం దేవరాజేన మైనాకస్సాపిత్ ఇత్యవగమ్యతే-అనివ్యాఖ్య.

క. కనుకనె సహాయ మితనికి, నొనరుప నర్హులు నాకు; ♦ సుర్వీధర! నీ
పును నన్నుబట్టి వారలకును నాయము చేయఁగాఁ గగుదు వట్లాటక. ౯౬

1 ఉ. ఇంతియకాదు సుమ్మ మును ♦ సింద్రుఁడు సజ్రము చేతఁ బూని నీ
చెంతకు రాఁగ వాయువును ♦ జెచ్చెఱ నిన్దొనివచ్చి నాడున
భ్యంతరసీమఁ జేర్చె బస♦నాత్మజుఁ డీతఁడు కాన సాయ మొ
• క్కింత యొనర్చుమా కృతము ♦ నెవ్వరుగాని తలంపకుందురే. ౯౭ 90

నీ. మాకు సాయము చేయుమా కార్యమిదిమించిపోఁగూడఁగవిన ♦ భూధ రేంద్ర
కర్తవ్యమౌపనిఁ ♦ గడఁగి చేయకయున్న సాధువులకుఁ గ్రుధ♦జననమందు;
జలములనుండి వే ♦ చనుదెమ్ము నీపై నఁ గపిన త్రముఁడు నిల్వఁ♦గాఁ దగునటు
చని నిల్వ మంబర♦స్థలమున నీతండు చునకెన్న నతిధియు ♦ మాననీయుఁ
తే. డగుఁగదా; స్వర్ణకూట! యో♦యమరయతు
గరుడగంధర్వసేవితా! ♦ త్వరగ నీవు
నాపనిచినట్లు చేసిన ♦ నీపరోప
కారపరతంత్రుఁ డిప్పు డా♦కాశపీఠి. ౯౯ 91

తే నీపయిని నిల్చి యలనట ♦ వాపుకొనుచు
మిగిలినట్టిదారిని గడ♦వఁగఁగలండు;
(కనుఁగొనుము నీదుపై న స♦క్మపించనియెడు)
రఘుపతికి నీతపైఁ గల ♦ రాగరసము. ౧౦౦ 92

క. జనకజవనవాసంబును, వనచరపుంగవుఁడు రాఘవప్రియరతుఁడై
చను నితనిపరిశ్రమమును, గనియెనను లేచిరమ్ము ♦ కడుచడి తనరక. ౧౦౦౪

2 చ. అనియిటు లుప్పుసంద్రము మ♦హాపయమీజఁగఁ బట్క సంతలోఁ
గనకపుఁగూటముల్ తనర ♦ త్కృగుహముల్ లతలుక జెలంగి రాఁ
గ నతఁడు భూరివేగమును ♦ గైకొని యుప్పులనుండి లేచె; న
వ్వనధిజలంబులం గడచి ♦ భాసుర తేజఁడు భాస్కరుండు వ
చ్చునటులు పర్యతో త్రముఁడు ♦ సాంపగురూపముతోఁ దదాజ్ఞచేక. ౧౦౦౫

చ. కనఁబడె; నీటిలో మునిగి ♦ కాయము దృశ్యము గాకయుండనం
డిన యలపర్యతో త్రము ♦ నింగిని దాఁకెడునట్టులున్న శృం
గనిచయముం గనంబఱచె; ♦ గాంచనరమ్యములొచుఁ గిన్నరా
హినికర సేవితంబులయి ♦ యెంతయుఁ గూటము లొప్పుచుండుటక. ౧౦౦౬

* 1 వాయుసహాయము మైనాకునకుం గల్గె నన్నగాధ యిట మూలమునఁ జెప్పఁబడలేదుగాని
ముందీసర్గమున “తతో2హం సహసా షీప్తః శ్వసనేన మహాత్తనా” అను నూటయిరువదాఱవ
శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదాని నిటఁ జేర్చితిని యెఱుంగఁదగి. 2 నీశమ్య లనణాంధసః. అని
మూలము.

తే. నూర్పుఁ డుదయించినట్లుగ ♦ సొంపుమీఱి

యొకముహూర్తము జలరాశియుఁ బురికొలుపఁ

గనఁబడియె నంబరంబునఁ; ♦ గన్తుకనక

మయములౌ దానిశృంగముల్ ♦ మంజులగతి. ౧౦౫

96

క. సురపథమున వ్యాపింపఁగఁ, గరము తదీయప్రభానిఁకాయము తగ నం

బరమునఁ బొలయఁగ నల్లగఁ, బరఁగు నభము స్వర్ణకాంతిఁభాసితైఁ గడున్.

సీ. సహజకాంతులు గల్గి ♦ శాతకుంభమయంబులైన కూటంబుల ♦ నలరు శైల

నత్తముం డప్పుడు ♦ శతసూర్యసంకాశకాంతుల నొప్పె; నక్కరణి లేచి

తనముందుఁ గన్నడుఁఘనగిరిఁ గని పవనజుఁ డంబురాశి యంతరమున నిది

ప్రథమవిఘ్నము యేమొనవచ్చె నంచును నిశ్చయించి; విశాలమైయెసఁగుదాని

తే. సధిక వేగమున నురస్థనిఁలాభిఘాత

ముననె మేఘంబుఁ జిమ్ము పవనునిమాడ్కిఁ

బడఁగఁద్రోసె; నతండ్రిట్లు ♦ పచ్చి తన్నుఁ

గ్రిందఁ బడఁద్రోయ నతనిశఁక్తిని నెఱింగి. ౧౦౬

98

క. తనువెల్లఁ బొంగ డెందము, ఘనహర్షముచేత నిండఁగా మరల నభం

బునుబొంది ప్రీతుఁడై నెమ్మనమున హర్షంబు పొంగ ♦ చునుజాకృతితోన్.

చ. తనశిఖరంబునక నిలిచి ♦ తాఁ బలికె గగనంబునందు నొ

ప్పినకపివద్యతోఁ; బ్లవగఁవీర! సుదుష్కరకార్యవిద్ది నీ

వొనరిచినాఁడ వింక సుఖమొప్పఁగ నాశిఖరంబుందుఁ దోఁ

చినతఱి నిల్చుచున్ శ్రమముఁజెంకక యవ్వలఁ బోనఁగాఁదగున్. ౧౦౭

క. మీరఘునద్యనికులజులు, భూగమణులు జలధి దీనిఁ ♦ బొలుపుగ నృద్ధిం

గోరిక నొనరించిరి ముచు, మారుతి! యటుకాన సాధుఁమతి యలరారన్.

ఆ. అట్టిరామమూర్తి ♦ కత్యంతహితమున

జేయఁబూని యుంట ♦ నీయుదధియు

నెఱిఁగి నిన్ను నిచట ♦ నెలమిఁ బూజింపంగఁ

గోరుచున్నవాఁడు ♦ కూర్చిమెఱయ. ౧౦౮

102

క. ఉపకారముచేసినఁ బ్రత్యుపకారముఁ జేయఁగవలయును వారికి ని

ద్ది పవిత్రమైనధర్మం, బపాంపతియు సూర్యవంశ్యులగు రాజులచేన్. ౧౦౯

క. మునునంవర్ధితుఁ డౌటను, బనివడి యావంశమందుఁ ♦ బ్రభవిల్లిన రా

మునకున్ నూతపుగాఁదగు, ననిలజనకు నీకు నిప్పు ♦ డాతిభ్యంబున్. ౧౧౦

క. ఒనరిచి యీప్రత్యుపకృతి, నొనరించినవానిగఁ దను ♦ నూహించుకొనం

గను దలఁచినాఁడు కావున, వననిధియాతిభ్యమును సభక్తిమనుచున్.

క. వనచర ! పరిగ్రహింపు మతనినికా మన్నింపఁదగు; నితండును నీకై
ననుఁ గని “యోపర్వతనూ, వనధిక్ శతయోజనము లఁవారితశ్చక్తి. ౧౧౫

ఆ. గడచిపోవ నెంచెఁ ఁ గావున నీసాను
తలములందు నిలిచి ఁ తనశ్రమంబు
వాపికొనుచు మరల ఁ వనధి దాటుంగాక”
యనుచు గౌరవించి ఁ పనిచె నన్ను. ౧౧౫

107

చ. కనుకఁ బ్లవంగవర్య! నినుఁ ఁ గానఁగవచ్చిన నాపయిక్ రవం
త నిలిచి యవ్వలం జనుము; ఁ ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధినిగాంచి సావ్దతుతం
దనరి సువాసనల్ వెలయఁ ఁ దద్దయు రమ్యములై ఫలంబులున్
గననగుఁ గండమూలములుఁ ఁ గావున వానిభుజించి చక్కఁగక. ౧౧౭ 108

నీ. ఆయాసమును బాయఁనట్లుగ విశ్రాంతి నొంది పోవంజనుఁటాప్పు నీకు;
నాతిథ్యమిచ్చెడు ఁ నట్టివారము మేము దానిని గ్రహియింపఁదగుదు నీవు
కాన నీనంబంధ ఁ మూనియైనను దీనిఁ బాటించవయ్య, సంబంధమిద్ది
త్రిజగత్ప్రసిద్ధమై ఁ తేజరిల్లెడు, మహాగుణులగునజ్జనుల్ ఁ గోరి దీనిఁ

తే. గైకొనిరి; సంద్రమును దాటుఁగల్గుశక్తి
జవము నివరెండుగల కపిఁసముదయమున
నీవు ముఖ్యుండవనుచును ఁ నేఁ దలంచు
వాడ; ధర్మజ్ఞానువౌ ఁ వానివలన. ౧౧౯

109

*క. అతిథియెటువంటివాడే, జతనంబుగఁ బూజఁగొనఁగఁజాలు ననఁగ ను
న్నతగుణ! భవాదృశుండగు, నతిథియుఁ బూజార్హుఁడనుట ఁ కనుమానంబే.

క. సురవర్యుడు మహితాత్ముడు, మగుత్తు చెలువారుఁ దత్కుఁమారుఁడవుగదా
త్వరగాఁ జను పనిలో నీ, వరయఁగ నాతనికె నముడఁ ఁ వౌదువుగాదే. ౧౨౦

మ. నినుఁ బూజించిన నాప్రభంజనునినే ఁ నెమ్మిక్ సమారాధనం
బునఁ బ్రీతాత్మునిఁ జేసినట్లై యగు నోపుణ్యాత్మ! ధర్మజ్ఞ! కా
వున నికా దప్పక పూజచేయఁదగు నేఁబూజంప నీతండ్రినికా
వినుమా కారణ మొండుచెప్పెదను సఁవ్యౌత్త! ప్లవంగోత్తమా. ౧౨౧

క. మును కృతయుగమునఁ గొండలు, ఘనతరఫక్షములతోడఁగ్రాలుచునుండెకా
గనుకనె గరుడానిలజవ,మున నవి దిక్కులకు నిచ్చఁబోవుచు నుండెకా. ౧౨2

చ. మునులును దేవతల్ గలఁగి ఁ భూధరసంఘము లిట్లుపోవుచోఁ
గని యవి మీఁదనేపడునొ ఁ కాఁగలదేమొ యనర్థమంచు భీ
తిని గడుఁబొంది, రల్లై జగఁజింగల భూతములెల్ల జంకె; సం
త సమరనాయకుండగు శతక్రతు వాగ్రహ మొప్పఁచుండఁగక. ౧౨౪

* అతిథిః కిల పూజార్హః ప్రాకృతోపి విజానతా-అనిమాలము.

- క. బలువజ్రధారలం గొండలతెక్కలు వేలకొలది ♦ నేర్పునఁ దునిమెన్;
బలరిపుఁ డంతటఁ దీసిని, యలఘుతరాగ్రహముమీఱి ♦ నాపవిఁ గొనుచున్.
- చ. ననుఁ గనవచ్చెఁ బక్షములు ♦ నాయవి త్రుంపఁగ; సంతలోన న
య్యనిలుఁడు సన్మతిన్ నను మఃహాజన మొప్పఁగ వీచివైచె నీ
వననిధిలోఁ బడంగఁ; గపివర్య ! మదున్నతపక్షముల్ విప
త్తునఁ బడకుండ దక్కునటు ♦ తోరపుఁబ్రీతిని నీదుతండ్రియున్. ౧౨౭ 116
- క. ననుఁ గాచె; నిట్లుగా నీ, జనకుఁడు మాన్యుడగు నాకు ♦ సరసగుణా ! త
త్తనయుడవగు నిన్నును నే, మనమలరఁగ గారవెంతు ♦ మారుతపుత్రా! ౧౨౮
- క. అనిలునిమూలంబున నీకును నాకును శాశ్వతమయి ♦ కోరఁదగినదై
గనుపట్టెడు సంబంధంబును దీనిన్ సుగుణవంతమును దలఁపఁదగున్. ౧౨౯
- సీ. ఇట్టిమహాకార్య ♦ మిటఁ దటస్థించెను గాన నీవును దానిఁ ♦ గైకొని మది
సంతృప్తి నొంది యానాగరంబునకును నాకును మిగుల సంతసముఁ గూర్పఁ
దగుదువు; కానఁ బ్లవగసత్తమా ! నీవు నాపై న నిలిచి యున్నతపధశ్ర
మముఁదీర్చుకొనుము, సంతానంబుమీఱినాయుచ్చపూజనగ్రహియింపుకరుణ
- తే. నిన్నుఁ గాంచుట సంతృప్తి ♦ నేను బొంది
నాడ నని యివ్వధమున మై నాకపర్య
తమ్ము చక్కంగఁబలుక నాతండు పలికె;
బర్హతోత్తమ ! నీవన్నపల్కులకును. ౧౩౦ 119
- చ. మనమున సంతసిల్లితిని ♦ మంచితనంబున నీవొనర్చు వా
క్యనికరరూపపూజను నికామము నే గ్రహించినాడనే
యని తలపోయు నీవొనఁగినట్టి సవర్యను నేగ్రహింపలే
దని మదిఁ గోప మానకు మఃహాత్మ ! రఘూత్తముకార్య మిత్తటిన్. ౧౩౧
- క. త్వరఁగాఁ జను లంకకు నని, త్వరపెట్టెడు నన్నుఁగూడు ♦ పగ లేగెడు నే
సురరిపుపురికిం బగ లే, యరుగవలయుఁజమ్ము జలధియంతరమందున్. ౧౩౨
- తే. నిలువనని నేను మావానరులయెదుటనె
ప్రతినచేసితి; ననిపల్కి ♦ ప్లవగవర్యఁ
జాననంబునఁ జిఱునగ ♦ వంకురింపఁ
గరముచేఁ గొండఁ దాఁకి యాకాశవీధి. ౧౩౩ 122
- క. ఘనవీర్యంబునఁ ద్వరగాఁ, జనసాగెన్; భూధరేంద్ర, సాగరములచే
త సధికగౌరవమునఁ దాఁగనుఁగొనఁబడుచున్ స్వకీయకార్యము త్వరఁగన్.
- సీ. ఫలియింప వారిదీపనలను బొందుచు వారిపూజల నంది ♦ వాయుతనయుఁ
జాకాశమార్గంబునందు మీఁదికిఁబోయి తనువుల ధరియించి ♦ తనకుఁ గానఁ

బడిన సముద్రపరివృతముల విడనాడి వాయుమార్గము చేరి; † వసున మీఁది
కెగసి మైనాకుని † దగఁ గనుంగొనుచు నిరాలంబమయి శుభ్రమైన గగన
* తే. పథమునం బోవుచుండె; నఁపువనతనయుఁ

ఁదొనరిచినదుష్కరంబయి † యొప్పుచున్న
యాద్వితీయమహాకార్య † మపుడు గాంచి
సిద్ధముని దేవతలు నుతుల్ † చేసి రెలమి. ౧౩౭

124

క. తనకమయకూటముల మించిన యలమైనాకుఁ ఁదొనరిచిన యక్కార్యం
బున కచటిదేవతలు నెవ్వనముల హర్షించి, రయ్యఁమరపతి యుర్రె. ౧౩౮

చ. సురుచిరబుద్ధివై భవము † శోభిలుచుండఁగ నాశతక్రతుం
డుగుధరణీధ్రముం గనుచు † నొప్పున గద్గదభాషణంబుల
గర మనురాగమొప్పు బలుఁకందొడఁగెన్ దనయంతనే; మనో
హరతపసీయశృంగ! తుషిఁనాలయపుత్ర! మహాత్మ! నీయెడన్. ౧౩౯ 126

తే. మిగుల సంతోషమందితిఁని గనుక నిఁక
నభయ మిచ్చెన సీకు సుఖాభివృద్ధు
లలర నుండుము; శతయోజఁనాయతమగు
నబ్ధిపైఁ బోవుచో భయఁమందఁ దగియు. ౧౪౦ 127

క. దానిం బాటింపక యే, తానరిగెడు పవనజన కీతనికిని సాయం
బూని యొనరించితివి; పెం, పూనిన దాశరథి కీతఁ † ఁగి మాత్యంబున్.

ఆ. చేయఁబూని యిట్టి † సింధువుఁ దరియించి, పోవుచున్నవాఁడు; † నీవితనిని
సత్కరించితివి ప్రసన్నుడ నైతి నీ, యందు నేను మిగుల † నగగణేంద్ర.

చ. శతమఖుఁ డానురాధిపతి † సంతనమందుటఁ గాంచి యంతఁ బ
ర్వతపతియుం బ్రహర్షమున † రాజులి; యావరమున్ గ్రహించి య
భ్రతలమునందె నాధ్వనము † వాసియె నిల్చె; మహాబలాత్మజుం
డతులితమాగతిన్ గిరివఁరావృతహారమున్ శృణంబునన్. ౧౪౧ 130

తే. దాఁటిపోయెను; సిద్ధగంధర్వదివిజ
మానివరులెల్ల సూర్యునిఁమాడ్కి వెల్లు
నాగమాతను సురన యన్ † నాతిఁ గాంచి
పల్కిరీతి; వాయుపుష్పటి యితఁడు. ౧౪౨ 131

సీ. జలరాశిపయి నిదె † చనుచున్నవాఁ డెంతవపుష్పిపోయిన బలఁదర్పములును
హెచ్చుచున్నవి; పరవశిత్తేంద్రునివలె భయంకరమైన రాక్షసాకార మీవు
ధరియించి మఱియును † దంష్ట్రాకరాశంబుఁ బింగాక్షమునునయిఁవెలయు వక్త్ర
మొప్పు నడ్డంబుగా † వోవుమార్గంబున నిలిచి యాహనుమకుఁలలిముహూర్త

- తే. కాలమంతరాయంబును ♦ గడఁగి చేయు;
మితఁడు నిన్ను జయించునో ♦ యది యశక్య
మని విషాదంబునొందునో ♦ యనియు, నితని
బలపరాక్రమముల్ మును ♦ తెలిసియున్న. ౧౮౭౫ 132
- క. మనమునఁ గలసం దేహం, బును మరలం బాపుకొనఁగఁ ♦ బూనితి మటుగా
వున సురసా! చను మనినక, విని దివిజలవాక్యములను ♦ విబుధసవర్యక.
- క. కరమునురాగంబునఁ దాఁ, బరిగ్రహించి యపు డద్ది ♦ వారిధినడుమక.
1 బరఁగి విరూపము వికృతముఁ, బరికింపఁగ సర్వభూతభయదము నగుచుక.
- క. కనఁబడు రాక్షసరూపం, బును దాలిచి యబ్ధిదాఁటి ♦ పోవునతనిఁ బా
వనిఁ గాంచి యడ్డమయి యి, ట్లనియెక; బ్రవగేంద్ర! నాకు ♦ నాహారముగక.
- క. నిను సురలు చూపి యున్నా, రనితరసాధ్యంపుశక్తి ♦ యలరారెడు నా
కు నీనుక భక్షించెద నో, వనచర! నానోటఁ జొరుము ♦ త్వరఁగా నింకక.
- చ. అని యలనాగమాతయన ♦ నాహనుమంతుఁడు కేలుమోడ్చి మో
మునఁ బ్రనుదంబు పొల్పెనఁగ ♦ 2 ముగ్ధతనూరుచి సొంపుగుల్కు ని
ట్లనియెను; సూర్యవంశభవుఁడై తగురాముఁడు లక్ష్మణుండునాఁ
దనరు సహృదరుండు వనితాతిలకంబగు సీతయుం దమిక. ౧౮౭౬ 137
- చ. తనవెనువెంటరాఁ గడలి ♦ తండ్రియనుజ్ఞను బొంది దండకా
వనమున కేగుదెంచె; రఘువర్యుఁడు చిత్రకురంగరూపముం
గొనినను బాహుసోదరునిఁ ♦ గోరికఁ బట్టెడు కార్యసంగతిక
దనుజులతో విరోధమును ♦ దాఁ గొన నాతనిభార్య జానకిక. ౧౮౭౭ 138
- చ. నిరుపమకీర్తి భూమినుత ♦ నిర్జరవై రిదశాస్యఁ డెట్లులో
కరుణయె లేక దొంగిలి నికామజవంబునఁ బోయె; జానకీ
వరునియనుజ్ఞ నేనుఁ గొని ♦ వారిజనేత్రను జూడ దూతనై
యగుగుచు నున్నవాఁడ వినఁవచ్చు జగత్పతి రాఘవుండు నూ! ౧౮౭౮ 139
- తే. అతనిరాజ్యంబున వసించునట్టిదాన
వీవు గావున రామున ♦ కెలమి సాయ
మొనరువందగు; నట్లుగాఁకున్న నేను
జనకజను లోకబంధువాఁఁడునుని రాము. ౧౮౭౯ 140
- క. కని వచ్చి యంత నీమో,మును జొచ్చెద నని ప్రమాణమును జేసెద; సం
చనఁ గామరూపిణిగ నొప్పినసురసయు నిట్లుపల్కెఁ ♦ బృషదశువునుతుక.
- తే. ఎవ్వఁడెనియు నాకడఁ కేగుదెంచి
మీఱి పోరాదు వరమిట్లు ♦ మించునాకు

1 వికృతంబు విరూపంబు-అనిమా. 2 ప్రహృష్టపదన శ్రీహిమా-అనిమా. ౧౮౭౯-న శ్లోకము తర్వాత మన్నశ్లోకములు కొన్ని ప్రక్షిప్తములు. అసంగతార్థములు కలవి కాన వ్యాఖ్యాతల

సనుచు వదనంబుఁ దెలిపఁ బావనియు బుద్ధి
బలము తనరార నొకయుక్తిఁ బ్రసన్నునెంచి. ౧౫౭౫

142

క. తనకాయంబును గొలఁదిగఁ, గనఁబడ నంగుష్ఠమాత్రంబుగ నొనరం
గనుజేసి; బానివక్త్రం, బును జొచ్చి నితాంతవేగమున వెలువడియె. ౧౫౭౬

ఆ. వెడలివచ్చి యంతఁ బినువీధి నిలిచి యి

ట్లనియె శక్తివై భవాభిరాముఁ

డగుచు; నక్షపుత్రిఁ తగ నీదువక్త్రంబుఁ

జొచ్చినాఁడఁగాదె సురస! యిపుడు. ౧౫౭౭

144

క. ఇక నీకు సనుస్కారము, ప్రకటజపం బొప్ప జనకుపట్టి వెలయుచో
టికిఁ బోయెద నీవరమును, నకలంకంబయ్యె నిట్టులనిపొక్కుటయు. ౧౬౦

క. హనుసుంతురాహువక్త్రం, బుననుండి విముక్తిగన్నఁ బ్రసన్నశౌంకుం
డనఁబొల్చి తనదువక్త్రం, బుననుండియె వెల్వడిననుబుద్ధిఁ గవివరు. ౧౬౦౫

క. కని సురస నై జహానం, బును దాలించి పలికె; బ్రవగఁపుంగన! సౌమ్యా!
విను నీపని సంసిద్ధిం, గనఁజేయఁగఁజనుము సుఖముఁగా వేగముగ. ౧౬౦౬

క. జనకజను నుహాత్మండై, తనరెడురాఘవునితో ముఁదంబుననుండం
గను జేర్పు మనియె; నిట్లా, హనుసుంతుఁడు చేసినట్టి యాకార్యంబు. ౧౬౦౭

ఆ. కరము దుష్కరమయి యెక్కులు మూఁడవదానిఁ

గని సమస్తభూతఁగణము బాగు

బాగటంచు నతనిఁ బాపనిఁ గొనియాడె;

నంత వసుణవాసమై చెలంగి. ౧౬౩

149

నీసమాలిక. —

దాఁటంగరాని యుద్ధాని వేగంబున, వివతాతిమాజునివిధము దోఁప
నంబరంబున దాఁటఁ నపుడు ప్రయత్నించె; నీటిధారలు మేఘనిచయముక్త
ముంబయిసోనలుగాఁగఁ వెలుయుచునంగఁబ్రసన్నమూహముల్ పరఁగుచుండఁ
గై శిశుముఖ్యరాగవిశేషగురువులొ శుంబురునారదుల్ యడంబుమీఱ
సంచరింపఁగ, మఱి యెక్కునియింద్రాయుధంబు చెల్వార, సుద్రామసింహ
దంతిశార్దూలపతంగపన్నగవాహనము లెక్కి తిరిగెడుఁనవలమతులు
చటులఁతుల్మీఱఁజరియించునట్టి విమానముల్ తనరంగ; యమతీయునశని
వజ్రసమూఘాతవహ్నిలు వెలయంగఁ బుణ్యకార్యంబులఁ బూని చేసి

తాత్పర్యము ననుసరించి తెలియింపలేదు. “మధ్యే తం ప్రయాంత మిత్యాదయః కేవల స్తోకాః
ప్రక్షిప్తాః అనంతాశ్చ శతయోజనాయతత్వే వానరైర్లంకావాసిభిశ్చ జ్ఞాతస్సాస్త్రి దితి విరో
ధాత్. త ఇమే ప్రక్షిప్తోక్తాః” అని గోవిందరాజులు. ఈ స్తోకములకు “మహేశ్వరతీర్థబుకూడ
వ్యాఖ్య వ్రాసిన మాని

స్వర్గంబును జయించి ♦ భాసిలు మహానీయులైన సాధువులెల్ల ♦ ననవరతము
నిండియుండఁగఁబోవుచుండినహోమంపుద్రవ్యముల తద్దయుఁ ♦ దాల్చియున్న
చిత్రభానుండును ♦ జేలఁగుగ్రహంబులు, నక్షత్రములను జంధ్రప్రభాక
రులుఁ జిన్నతారకావళులు భాసిల్లంగ, మునివర్యనాగయఁజ్ఞనికరములు
తనరారుచుండ, గంధర్వులు నెలఁచుంగ, విపులమై యజీయును ♦ విమలమగుచు
విశ్వావసుసమాఖ్య ♦ వెలయు గంధర్వేశసేవితంబయి తగి ♦ దేవరాజ
గజవిరాజితమయి ♦ క్రాలుచు, జంద్రసూర్యగతిమార్గంబయి ♦ యఖిలశుభద
మయి, బ్రహ్మ నిర్మించి ♦ నట్టి విశాలవితానంబువలె గడ ♦ మాననీయ

తే. మగుచు గంధర్వవిద్యాధి ♦ రాదిసేవి

తము మరున్వార్గమునునయి ♦ తగు వభమున

గరుడునింబోలి పావని ♦ కడురయమునఁ

జనియెఁ దనపూన్మియెల్ల నొ ♦ య్యన ఫలింప. ౧౭౧

150

1 క. నలుఁగడలఁ గానఁబడి తెఱక్కలుగల భూధరచరణ్యు ♦ కరణిని గననై
వెలయు నిరాలంబ నభ, స్థలమున లంఘించె హనుమ ♦ శ్వసనజుఁ డంతఁ.

ఉ. పావనిఁ జూచి సింహిక య ♦ పారబలోన్నతిఁ గాంచి మించునా

దేవవిరోధివంశజ మ ♦ తిస్థిరతం గని కామరూపముం

జేవయుఁ గల్గునారి యతి ♦ చిత్రముగా నభివృద్ధి నొందుచుక

భావములోఁ దలంచె నిటు; ♦ ప్రాకుక్పతంబున నిన్నినాల్లకఁ. ౧౭౩౪ 152

తే. దొరకె నాహార; మియ్యద్ధిఁ ♦ దోఁచెఁ బెద్ద

జంతు విది నాకు సిపుడు వ ♦ శంగతంబ

యయ్యె; నని యెంచి యంతలో ♦ నద్ధిఁ బొదలు

నతసిఛాయను బలిమిమై ♦ నంటఁబట్టె. ౧౭౪౪

153

2 క. తనఛాయ పట్టుపడి న, య్యనిలాత్తజుఁ డిట్లు తలఁచె ♦ నారా ! విధిచే

తను బ్రతికూలానిలమున, వసన్ధిఁ జక్కుపడ నొక ♦ వలె నేనిదటకఁ. ౧౭౫౪

క. నిరుపమశౌర్యముచెడ ని, త్రుణంబునఁ బట్టుపడితిఁ ♦ దటుకున; నని వా

నరతిలకుఁ డట్టై తలఁచుచు, బరిపరి నలుఁగడలఁ గనుచు ♦ వారిధినడుమకఁ.

తే. జలములందుండి లేచిన ♦ విలయకాల

యమునిఁబోలినసత్వంబు ♦ నపుడు చూచె;

నధికవికృతాననంబగు ♦ నట్టిదానిఁ

గాంచి మారుతి యిట్లు చిం ♦ తించె మదిని. ౧౭౭౪

156

సీ. అద్భుతదర్శనం ♦ బై మహావీర్యంబు గలిగి మైసేడలఁ ♦ గడఁగి పట్టు

కొనునట్టి యీజంతు ♦ పునె నాకు సుగ్రీవుఁ డెఱిగించె నందియ ♦ మేమియుండ;

దనియెంచి మతిమంతుఁ డౌట నిశ్చయముగ దాని సింహికయని తా నెఱింగి
నృప్తికాలంబున నెసఁగు మేఘమువలె దనపనుకాయంబుఁ దక్షణంబ

తే. పెంపునొందించె; నిట్లు కఠినితలకుండు

శక్తిమీఱఁగఁ బెంచెడు సరిణి జూచి

యదియుఁ బాతాళవివర మట్లలరు ముఖముఁ

బెంచె; సంతట ఘనరాజవిధము తోఁచ. ౧౮౦

157

క. పెనునాదం బొనరించుచు, ననిలజుపై కడరె; సంత ధాతఁడు మతిను

న్లునుఁజౌటఁ గాయమాత్రం, బును వివృతమునైన పెద్దముఖమునుమఱియున్.

తే. దానిమర్మంబులను గాంచి తనదువస్ర

సన్నిభాంగము మిక్కిలి సంకుచితము

గాఁగ నొనరించి బలశాలి గాలిగొడుగు

దానివివృతాననముఁ జొచ్చెఁ దక్షణంబ. ౧౮౩

159

చ. అనిలతనూజఁ డెల్లు దనుభాంగనవక్త్రముఁ జొచ్చుచుండఁగాఁ

గని రలపూర్ణిమాతిధిని గాఢరయంబున రాహు వేచి శ

క్తిని దగ్గమ్రొంగుచున్నహిమదీధితిమాడ్కిని సిద్ధచారణల్;

అనిలజఁడంత మానసజవాధిక వేగము పొల్పుచుండఁగన్. ౧౮౪

160

క. తనతీక్ష్ణనఖంబులచే, దనుజాంగన మర్మములను నగఁ బ్రొంచి జవం

బునఁ బైకెగసెను వక్త్రం, బును మూయకముందె; యిట్లుబుద్ధిమహిమచేన్.

సీ దవ్వుననుండి యాదానవిమర్తాలిఁ గనుఁగొనునృప్తిచేతను, నితాంత

ధైర్యంబునం బెనువాత్సేణమున దాని భేదించి ముంసటివిధమునఁ దన

తనువును బెంచె; నాఁకనుజాంగనయహృదయమువ్రయ్యలై బాధయంకురింప

విహ్వలించుచు సరిద్విభుసలింబునఁ గూలె; నిట్లాకపికుంజరేంద్రు

తే. వలన మృతిఁ గన్న సింహికవలను చూచి

యాకసంబునఁ దిరుగుభూతాళు లతని

కిట్లుగాఁ జెప్పె; నోష్ణవగేంద్ర! యిపుడు

నీహాసర్పినపని వాధ్వీనావహంబు ౧౮౫

162

క. పెనుసశ్వ మిద్ది సీచేత నిష్ఠ హతమయ్యె నింక ధరిణిమతాద

ర్పనరూపమగు నభీష్టం, బును మంగళకరముఁ బొంకముగఁ దీర్పు తగన్.

తే. ధైర్యమును సూక్ష్మనృప్తియఁ దత్వనిశ్చ

యంబు నొనరింపఁజాలినయట్టి మతియుఁ

గార్యనిర్వహణమున నక్షతయు నీకు

వలె నెవరికుండుఁ గార్యంబు వాఁడు తీర్పు. ౧౮౬

161

చ. అనియిటు లామహాత్ము లతిహర్షము మీఱఁగఁ దన్ను నెన్నఁగాఁ
దనపని దీర్పుఁబూని విఠతానుతుమాడ్కిని సంబరంబునం
జనియె జంబుమీఱఁ గపిస త్తముఁ; డివ్వీధి సంబుగాళియో
జనశతమించుమించుగ నెసంగినశక్తిని దాటి యవ్వలఁ. ౧౯౧ 165

తే. అలరు దరిజేరె ననిచెప్ప ననువుపడెడు
నట్లుగా దానిచెంతకు నరిగి నాల్గు
దెసలఁ జూచుచు నచ్చటిదివ్యవృత్త
పంక్తి గాంచెను; బహునిపట్టి వేడ్క. ౧౯౧౪ 166

చ. జునిధితీరమందుఁ దనసత్వము పొంగఁగ వ్రాలుచుండి య
బృలుమగఁ డంతఁ బెక్కుతరువారముఁ గ్రాలఁగనొప్పు ద్వీపముఁ
మలచునగంబునందుఁ దగు నమంజుతరోపవనంబులఁ ముదం
బలరఁ గవీశ్వరుండు గనె; నంతట సంబునిధిఁ గభీరముఁ. ౧౯3 167

సీ. సాగరతటమున నజలమయభూము, వానియంతరితకుఁద్రజము, జలధి
పత్నుతానదులను నాగుగఁ జూచుచు నతఁడు మహామేఘమట్టులాప్తి
యాకాశమార్గంబు నడ్డగించెడు తనకాయంబుఁ గని సుసూక్ష్మచుతియాటఁ
దలపోసె నివ్వీధిఁ; ననువృద్ధిని మదీయజవమును గనుచు రాక్షసులు సంత

తే. సంబున న్ననుఁ దెలియఁ గాంక్షఁగనకుండు
రొక్క యనియిట్లు తలపోసి యురుతరమగు
తనువుఁ జిన్నదిగాఁ జేసికొనుచు మోహ
మును న్యజించిన జ్ఞానిరీతిని జెలంగి. ౧౯౬ 168

క. తనతోంటిరాపమును దా,ల్చెను; నివ్వీధిఁ దనువునతఁడు చిన్నదిగానే
యొనరిచి త్రివిక్రమాకృతిఁ, గొని పాదత్రయము నునిచి కుతుకంబలరఁ.

క. బలిపౌరుషము నడంచుచు, జెంగినవామనత నొంది చిత్రగతుల మిం
చులలితజలజాతునివలె, వెలసెను; నిట్లతఁ డనేకవిధముల బుగులఁ. ౧౯౭౪ 169

క. ఏయేపనులకుఁ దగినటు, లాయూరుచిరాకృతులను నందుచు రిపులం
బాయనడఁజేసి జలవిభు, నానువ్వలితటముచేరి యాత్మాకృతినిఁ. ౧౯౮ 170

క. కనుఁగొని జరగందగునా, పనులను లోలోన లెస్సఁ బరికించి యతం
డు నిజాకృతిఁ దాల్చెను; నిటు, లనిలజఁ డురుభూధ్రశిఖరమట్లుపొలయచుఁ.

సీ. ఆకాశముననుండి యవనిపై వ్రేలాడునట్లుండి, లంబాహ్వాయమునఁ బరఁగు
నద్రియందు సమృద్ధమై విచిత్రములగు శిఖరముల్ వెలయుంగఁ జెంగి కేత
కోద్దాలనాళికేనోర్విఘ్నహంబుల, బాలుపారుకూటసుం నలరుతనువు
తోవ్రాలె; నిట్లు పాథోనిధితీరంబు నొంది యందత్వస్థితోగ్రశిఖరి

తే. శృంగమందున్నలంక విఙ్గించి తనదు
తనువును విడిచి నృగపక్షిఁగతి ననల్చి
యందు వ్రాలెను దనశక్తి యులర; ¹దనుజ
ఫణియుతం బూరినంతమె ఁ సరఁగుజలధి. ౨౦౧

173

చ అలయక దాటి యవ్వలితఃటావని వ్రాలి మహామహేంద్రును
జ్వలనగరంబుబోలె ఘనసంపదలం దులదూఁగుచుక దగక
పిలసిలు లంకఁ గాంచి మదిఁ వేడుకనొంది స్వకీయకృత్యముక
సులలితరీతి బాటవముఁజూపునఁ జేయఁగ నెంచె నెన్నదిక. ౨౦౧౪

174

మొదటి సర్గము సంపూర్ణము.

౨ - వ స్కంధము.

హనుమంతుఁడు నూత్రైకృతి లంకాసమీపమున కరుగఁబడి

తే. అన్యకాబలుఁ డివిధి ♦ సప్రథమ్య, మైన జలరాశి నవలీల ♦ నధిగమించి
 స్వస్థుఁడై యద్రీకూటపింభాసమాన, మైనలంకను గాంచెను; ♦ హర్షముబర. ౧

చ. తరువులనుండి పుష్పసముదాయము ప్రైబయి రాలుచుండి వా
నరతిలకుండు గంధవహానందనుఁ జానునవృష్టి దోగ్గియ
త్తనుణమునందుఁ బుష్పరచితం బగునాకృతిగల్గు కోటియ
ట్లరుదుగ నొప్పు; దేహరుచి యద్భుతవికమముం జెలంగఁగన్. ౨ 176

176

తే. యోజనశతంబు నవలీల ♦ నొక్కరీతి
దాటి నిట్టూర్పువుచ్చ కింశయును శ్రమము
నంద కాత్మను దలచె నెన్నెన యోజ
నశతముల దాటఁగల నిట్టిహాకు నిపుడు. 3౪

177

క. శతయోజనమంతటిరరి, మిలగల నీయబ్బి యెంత? ♦ మేల్లేలని యా
గతిఁ దలఁచుచు దాఁటంగల, మతివిద్వంసమగ్గులుంక ♦ మహిమొన్నటిచేక.

క. ఘనవీర్యము ప్రధితంబై, తనరంగ వేగంబ కంధి ♦ దాటి దనుడప
తనమును గాంచెను; నంతట, ననలజాఁ డట శాద్వలంబు ♦ లయి నీలములై.

సీ. వెలయుతావులను నిర్మలగంధయితములౌ వనములఁ బెనుతౌలఁగననగువన
ములను మహీరుహంబులఁ జెలువారెడుతోటల, మఱియనుద్భ్రమనికాయ
తౌలంబులఁ, దగఁ బుష్పనికాయతోభితవనపంక్తులను బక్కఁగనుదుఁ దేజ
ములసిలఁగఁ గపిత్థలజుఁ డాతఁడు వానినెల్లను దాఁటి ధవనముల, నుప

1 దానవపన్నగాయతంమహర్షి మాలినమ్ అనిచూము, 2 బగ్గౌ పుష్పమయో
యథా-అనిమూలము.

తే. వనములం గాంచుచుకై లఘున వసించి

దత్తునందోఁచు నాపగోఁత్తమమునందు

నున్నలంకాపురముఁ గాంచె; ♦ నొగి బ్రసూన

పంక్తులలరంగ నెంతయు ♦ భాసురముగ. ౮

180

సీసమాలిక:—

కనఁబడు నరళవృక్షములను గర్జికారంబుల, ఖర్జూరఋశ్యశరువు
లను, బ్రియాశంబుల ♦ ఘనముచుళిందంబులను, మఱియుటజంబులను బ్రసిద్ధ
ములగు కేతకవృక్షములఁ బ్రియంగువులను, గంధపూర్ణములయి ♦ క్రాలు నీవ
తరువుల, నేడాఁకులరఁటుల, వేగినంబుల, దేవకాంచనంబులను, బూచి
యలరారు కరవీరముల, మఱియును బుష్పభారమృగమునకు సుంత ♦ వ్రాలి మొగ్గ
లెల్లఁ జెలంగఁ బక్షింద్రముల్ నిండ్రియుండుంగ, వాయువు కడుఁబొంగి వీవ
నుస్తంబులు పలుమాఱు కంపింపంగఁ దగువృక్షముల నితాంతముచెలంగి
హంసకారండువాఁద్యశులద్విజాకీర్ణములయి పద్మోత్పలంబులు వెలయుఁగ
నలరు జలాశయంబుల, మనోహరములై వివిధంబులగు వనవిత్తుల, మఱి
సర్వర్తుఫలపుష్పముదయంబుల నిండియున్నవృక్షంబుల ♦ నొప్పుచున్న
యుద్యానములఁ గాంచెనొగి హనుమంతుండు; దనుజాధిపతియునుద్దామవీర్య
మలరఁ బాలించు లంకాహన్యపురమును దరిసె, నయ్యది రమ్యఃసరిసిజోత్ప
లాంకకృతంబగు ♦ నయ్యగడ్డలఁ గ్రాలి నీతను దెచ్చుటఁ జేసి రాముఁ
డని చేరువచ్చునో ♦ యని శంకనొందిన రావణుండును, మహాగ్రంబులైన
చాపంబులను బూని ♦ సంస్థలంబులఁ జరియించుదనుజులు ♦ నిరశము దనుఁ
గాపాడుచుండఁగా ♦ చేపాడుచును; మఱి క్రూరకాంచనవస్త్రకలితమగుచుఁ
దెల్లనై పొడవులై ♦ యల్లసిల్లుచుఁ జంద్రకవిముఖభేటసంకాశములయి
శరదంబుధరతుల్యఁచాగుగేహంబులఁ, గ్రాలుపీఠులు మించఁగాఁ దనరుచుః
*నట్టాలకశతంబు ♦ లమలపతాకాధ్వహవళుల్, తీరగెలఁచుట్టిరేకు
లందుఁ జిత్రితములై ♦ హాటకమయములొ దివ్యతీర్థణములఁ ♦ దేజరిల్లు

తే. చున్న లంకాపురంబును ♦ సన్నుతిగనఁ

జాలుదానిని రమ్యమా ♦ స్వర్గతుల్య

మును గనుంగొనెఁ బవమానతనయుఁ డంతఁ;

బొండుశుభధవనంబులఁ ♦ బరిధవిల్లి. ౧౮

181

క. గిరిశిఖరంబున వెలయుచు, సరిలేక తనర్చు లంక ♦ శ్వేతసతనయుఁ డం

బరగతపురమునుగాఁ దనె, సురారవరపాలితమయి ♦ సొంపు గులుకుచుక.

తే. విశ్వకర్మ నిర్మింపంగ ♦ విష్ణుపదము:

నందుఁ దేలుచునున్నట్లు ♦ లగ పడుపురిఁ
గనియె; మఱియును నాలంక ♦ ఘనతరముయి
1 వప్రసాలమె జఘనమై ♦ వఱలుచుండ. ౨౧

183

తే. పరిఘయందున్నజలమె ♦ భవ్యనుగు నంబ
రముగ వెలయ, శతఘ్ని కా ♦ నముదయములు
శూలములు కేశమఖములై ♦ క్రాలుబురుజు
లమలకర్ణాభరణములై ♦ యతిశయిల్ల. ౨౧

184

క. తరుణీమణివలెఁ జెలఁగుచు, వరశిల్పములోప్పఁ జిత్తపాటవమునఁ జే
య రహిక్ మించెడుపురివలె, నరుదగుచుండంగ దాని ♦ నాతఁడు గాంచెన్.

ఆ. దానియు త్తరమునఁ ♦ దగు ద్వారమును జేరి

మదిని నిట్లు తలఁచె ♦ త్కాకుమారి
నెట్లుగాంతు లంక ♦ నేరితిఁ జొరనగు ?
ననుచు నెంచె; నిట్లు ♦ దనుజపురము. ౨౨

186

ఉ. భాసురమై సితంబగుచు ♦ భవ్యతమంబయి యొప్పుచుంటఁ గై
లాసపుశృంగమాట్టుగఁ జెలంగి నభంబును దాఁకుచున్నదో
నానముదీర్ణ భూరి భవనప్రతీతిఁ దివిగూర్చి పోవఁగా
నానఁగొనంగఁ జోలునన ♦ నట్లలరాదుచుఁ జూడఁ జోద్యమై ౨3

187

2 చ. కనుఁగొన భీతినించు ఫణిఁకాండముచేఁ దగు నాగలోకమో

యన బెడిదంపురక్కను ♦ నావృతమై, మఱి యెన్నరాక చ
క్కనిగతి నిర్మితంబగుచుఁ ♦ గ్రాలుచు స్పష్టముగా వెలంగుచున్
గనుఁగొన రమ్యమై సిరికిఁ ♦ గాపురమై తన రాచుచుం గడన్. ౨౪

188

చ. ధనవతికింతకుఁ మురఁప ♦ తావృతమై; పెరుదంష్ట్రలోప్పఁగా

ఘనతరశూలవట్టిన నిఁకాయమున్ ♦ ధరియించి భీతిఁ
త్తనుపు; నొప్పు రాక్షసులు ♦ తన్ననయంబును గాచుచుండ నా
గనికరజప్తహా గుహగఁ ♦ గన్పడుచున్ రుచులోపు మీఱుచున్ ౨5

189

తే. భయము గల్గించుచుండఁ బావనియు దానిఁ

గాంచి దానికిఁ జట్టును ♦ గ్రాలుచున్న
నాగరంబును జూచి రాక్షసవిభుండు
భయదశత్రువునై యుంటఁ ♦ బరఁగ నెన్ని. ౨౬

190

క. హనుమయు మది నిలుతలఁచెన్; వనచరులీ యబ్ధిదాఁటి ♦ వచ్చుట యరుదై
కనఁబడు నెటులో వచ్చిన, ననిసేసి సురౌఘమైన ♦ నప్రతీమంబున్. ౨౬

క. దీనికా జయింప శక్యం, జానే యిద్దాని జేర ♦ నరుదెంచినచో
వానరుల కేమిఫలమాః, గానక రాకుంటె మేలు ♦ గాఁ గనఁబడెడుకా. ౨౭

తే. విషమమై దుర్గమంబయి ♦ వెలయుదీనిఁ
బాలనము చేయువాఁడు రాఁవణుఁడు గాన
సాలగిరిభూమిదళనాదిఁనకలకార్య
ఋల నొనర్చినయట్టి రాఁముండు గడఁగి. ౨౮

198

1క. చనుదెంచిన నైనను ఫలమును గాంచునె? 2 కూరచిత్తములఁ దగువారల్
దనుజులు గావున సామం, బున దీని జొరంగరాదు ♦ పో యెట్లెనకా. ౨౯

క. ధనసంతులౌట దానంబున దనుజులు వశ్యులగుటఁ ♦ బోలదు, వర్షం
బునఁ గ్రాలుట భేదంబున, దనుజుల వంచినరాదు ♦ ధాతకునైనకా. ౩౦ 195

తే. బుద్ధికౌర్యములకా వీరు ♦ పొల్చువారు
గాన యుద్ధమైనర్చి నిఁకామశక్తి
జయము గొనరాదు; వనచరఁనత్తములగు
వనచరచతుష్టయమునకే ♦ వసధి దాఁటి. ౩౧

196

సీ. శక్యమా నిర్దరఁన త్రమపాత్రుఁడౌ సంగదుండును నీలుఁ ♦ డన్దధిపుఁ
డైననుగ్రీవుండు ♦ చేను నీనల్పురం నుబ్ధిని లంఘించి ♦ యనురవురిని
జొరఁజాలుదుము మఱి ♦ యెరులకుఁ గాదునూ, యీవిచారంబిపుడేల నాకు
యర్హిష్ట జీవించిఁయుంటయు లేమియు నెప్పుడు తెలియనా ♦ నస్పదామఁ

తే గాంచి యన్వలఁ జేయనా ♦ కార్యమేను
దలఁచెదనటంగు నొకముహూఁర్తంబు మదిని
జక్కఁ జింతించి యాకిపిఁన త్రముండు
తద్గిరీంద్రకూటంబునఁ ♦ కగ వసించి. 3౨

197

క. శ్రీరాముని యభ్యుగయమె, కోరికగానుండె; చుటియుఁ ♦ గ్రూడులు దనుజుల్
భూరిబలాభ్యులు గావున, నేరీతఁ బ్రమాదపడక ♦ యీపురవరముకా. 3౩

క. కాపాడుచున్నవారిపు, డీపురి నీరూపముననె ♦ యే జొచ్చుటకే
ట్లోవుదు శక్యంబెటులొ; గావుదుమలు భూరివీర్యకలితులు కఠినుల్. 3౩

తే. చండ తేజోవిరాజితుల్ ♦ సమధికబల
యుతులు రాక్షసులౌదు; రే ♦ నుర్వీతనయ
వెదకువాఁడను గావున ♦ వీరి నేను
వంచన యొనర్చకుండఁ దఱపుదు నిజంబు. 3౪

200

1 ప్రాప్యాపి సుమహాబాహూః కింకరిష్యతి రాఘవః-అనిమాలము. 2 ఇట వ్యాఖ్యానాభి
ప్రాయము చేర్చి ప్రాయఃబడిసేదని యెఱుంగునది. కాన, “అపకాశో నసాంత్యస్య రాక్షసే ప్యభి
గమ్యతే” అనుశ్లోకమున లేనియట్ల మిందుఁగలదని తలంపరాదు.

- క. తెలిసియుఁ దెలియనిరూపం, బలరారం దాల్చి గొప్పఁదగు నీకృత్యం
బెలమిని సాధింపఁగ నేను లంక నీరాత్రి జొత్తుఁచు వెరవు మీఱఁ. 3౫
- చ. అని యిటులెంచి దేవతలక్షై న నెదుర్పఁగరాక యొప్పులం
కను దిలకించి సీత వెదఁకండగుఁకొని దలంచి పల్కఁజూ
దనమదిలోఁ దలంచుచు నితాంతము నూర్పులఁ బుచ్చి యంతటఁ,
జనకజ నేయుపాయమున ధాన్యభయంకరుడై దురాత్ముడై. 3౬ 202
- క. తేనెరారెడు రావణునకుఁ, గనఁబడకుండంగఁ జూడఁగల్గుదు ? శ్రీరా
ముని విధితాత్ముని పనియిది, వినాశ మెటులొందకుండు ? ధిగతియెట్లో ?
- క. జనకజ నొక్కతె నొరులకుఁ, గనఁబడకుండంగ నే నొకఁడనే చూడం
గను బోనఁగునెట్లు ? పనిదే,నినినై న మదింపలంచి ధ నెఱిఁ జేయఁదగున్. 3౭
- సీ. నులలితోపాయముల్ ధ సారిది బ్రయోగింప సింహమించుగ ఫలియించినట్టి
కార్యంబులును, వివేకరహితుఁడగు దూతచేతికిం జక్కనేఁ ధ జత్రరీతిఁ
గా నవియుచు దేశకాలవిరోధంబు నొంది చీకట్లు సూర్యోదయమున
నశియించునట్లు వివాశంబు నొందును; గార్యమియ్యది యిదఁకార్య మనుచు
తే. రాజమంత్రులు గూడి నిర్ణయముచేసి
నట్టిపదుపాయములుగూడ ధ నజ్ఞుడైన
దూతనొందిన నవ్వియుఁ ధ దోడనె చెడి
విభునినై తము చేయు వివేకరహితు. 3౮ 205
- క. దూతలు పండితమానులు, భూతలపతికార్యములను ధ బోకార్తురుగా;
యీతఱి లంకం జొచ్చుట, యేతెఱిఁగుననానా యిప్పుడే చొరఁదగునా.
- చ. గిరిపయ నిప్పుడుండి నిశఁ ధ కేసలశక్తిని జొచ్చుటాప్పు నా
పురముచు దీని నెట్లు కనఁబోలును ? చూపమిదేనుహార్షమై
పరఁగునా యల్పమాతనువు ధ బాగొ, రఘూత్తముకార్యరీతి యె
క్కరణి నొనర్పఁగాఁ జెడక ధ కాఁగలదో యిది యెట్లు సాగునో. ౪౦ 207
- తే. ఎట్లు లవివేకియనునాను ధ మేను బొంద
కుండఁగలనో, యపారిమై ధ యొప్పు జలధి
దాఁటినాఁడ నిదెట్లు వ్యర్థంబుగాక
యుండునో, యేమిచేయంగ ధ నొప్పుగనునా. ౪౧ 208
- క. దనుజులు ననుఁజూచినచో, దనుజేంద్రానర్థకార్యతత్పురుషగురా
మునికార్యమెల్లఁజెడ, నన్, దనుజులు గుఱుతీంపకుండఁ ధ దగ నిచ్చోటన్.

* భూతా శ్చార్థావిపద్యంతే దేశకాలవిరోధితాః, విక్లబం దూత మాసాద్య తమ సూర్యో
దయే యదా, అర్ధానర్ధంతరే బుద్ధి ర్నిశ్చితాపి నశోభతే-అనియ్యాము. దీనివ్యాఖ్యానభావమిటఁ
జేర్పఁబడుటచే నీపద్యము చెప్పవలసినదని యెఱుంగునది.

క. మెలఁగుట యశక్తిమే యగు; ఖలుఁడగు రాక్షసునితనువుఁ ♦ గాంచిననై నకొ
స్థలమున నిటనుండుటకే, యలవియుఁ గా దన్యరూప ♦ మందిన నగునే. ౪౩

సీ. బలవంతులగు రాక్షసులకెఱుంగఁగరాని దేదియులే దంగఁహీనుఁ డైన
వాయువుకూడను ♦ వారికిఁ దెలియక, లంకలోఁ దిరుగఁజూలండుటంచుఁ
దలఁచెద; నాతోంటితనువున నిందుండుదునయేని నే విపత్తును గనుటయె
గాక నాస్వామిసత్కార్యంబునుం జెడుఁ, గాన నానహజమాతకాయ మిప్పు

తే. హ్రస్వముగ నొనరించి శ్రీరాముకార్య
సిద్ధికోటకుఁ ద్రియామను ♦ జెలఁగి లంక
నేఁ బ్రవేశింతుఁ; జొరఁ దగఁగిదగు రావ
ణాభిపాలితలంక సత్వద్భుతముగ. ౪౩౪

211

చ. ఒరులకుఁ గానరానియటు ♦ లొప్పెడుశక్తిని రాత్రి జొచ్చి మం
దిరముల నెల్లఁ జక్కనిగఁగిం బరికించి విదేహరాట్సుతం
బరమగుణాన్వితం గనుదు; ♦ బాగుగ నంచుఁ దలంచి వీరుఁడొ
హరితిలకుండు సీతఁ గనుఁనాదృతి నూర్చుడు గ్రుంకుకాలముక. ౪౩౫ 212

క. కనిపెట్టియుండె; నంతట, వనజావుఁడు పశ్చిమాబ్ధి ♦ వ్రాలఁగ రాత్రికా
హనుమయు విడాలమాత్రము, తనయంగము నొనరఁజేసిఁతాఁ జిత్రముగక.

చ. కననయి వీర్యయుక్తుడయి ♦ క్రాలును గావున నాస్రదోషమం
దనితరశక్తిఁ బైకెగసి ♦ యద్భుతమై సువిభక్తరాజమా
ర్గనికరమై చెలంగుపురిఁ ♦ గమ్రగతిం జొరఁబూనె లీలమై
ఘనతరసౌధంక్తుల నిఁకామము చూడఁగ నై యపారమై. ౪౩౬ 214

తే. కనకరూప్యమయ స్తంభఁగణముచేతఁ
గాంచనమయంబులొ జాలఁకములచేత
నగర మయ్యది గంధర్వఁనగరమట్లు
తనరె, మేడలంతస్తు తేఁడనిమిదలర. ౪౩౭ 215

తే. స్ఫటికములచేత దివ్యకాంచనముచేత
నలరుతావులు చెలువంబు ♦ గులుక లంక
వెలయుచుండెను; మఱి రాక్షసులగృహములు
దివ్యనైడూర్వరత్నచిత్రితము లగుచు. ౪౩౮ 216

క. విలసితముక్తాజాలంబులనొప్పు ప్రదేశములను ♦ బొలిచెను; రక్ష
స్ఫుల గృహతోరణములు పెం,వలరఁగఁ జిత్రంబులగుచుఁహైములగుచుక.

క. దనుజేంద్ర పురము నెల్లాడ,లను వెలుగంజేయుచుండె; ♦ లలనామణి సీ
తను జూడ నుత్సుకుండై, వనచరతిలకుండు హనుమ ♦ భాసురమగుచుక. ౪౩౯

తే. అద్భుతంబగు నాకృతి ♦ నమరి తనదు
మహిమ మింతనిచెప్ప నేమాత్రమైనఁ
దరముగాక చెలంగుచు తనముఁ గాంచి
సంతసమ్ము విషాదంబు ♦ నమముగఁ దగ. ౫౫ 219

సీ. తెల్లనై యత్కున్నతీరి దగినవిమానజాలముల్ దీపింపఁ, ♦ జారుకనక
జాలతోరణములు ♦ చక్కగా వెలయంగఁ, బ్రఖ్యాతి చెలంగ రావణభుజాభి
పాలితంబయి మహాభయదరాక్షససమావృతమయి చూడఁగఁనింపునొసఁగు
పురమును గని కపీశ్వరుడు మోదము విషాదమునొందె; రేరాజుతానుగూడ

తే. నతనికిఁ సాయపడునట్లు ♦ లభుడు తార
కాంతరంబున వెల్లుచు ♦ నాత్మకాంతి
నెల్లెడల వెదఁజల్లుచు ♦ నుల్లసిల్లి
వేలకొలఁదిని గిరణముల్ ♦ వింతమెఱయ. ౫౬ 220

క. ప్రాచీముఖమున నెంతయుఁ, దోఁచెను; శంఖములు దమ్మితుండ్లును క్షీరం
బేచాయనుండునట్లుగ, నేచక్కనికాంతిఁ బైకి ♦ నెసఁగెడుచంద్రుఁ. ౫౭ 221

తే. సరసునం జనుచున్నట్టి ♦ నన్నరాళి
మట్లు వనచరకుంజరుం ♦ డచులశశిని
గాంచి లంకఁ బ్రవేశించి ♦ కార్యసరణిఁ
దీర్చు మది నెంచె * రామభక్తిని జెలంగి. ౫౮ 222

రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

3 - వ సర్గము.

అంశం లంకాధిపేవతసు జయించి హనుమ లంకలోఁ బ్రవేశింప ననుచుతిని బొందుబ అంశం

చ. జలనిధిలంఘనాదిగురుహాసకృత్యములెల్లఁ జేసి యు
జ్జ్వలితరసత్వమొప్పు మతిశాలి మరుత్తనయుండు లంబనా
మలలితభూధరంబున సమస్తసమీరుహముల్ నితాంతముఁ
వెలయఁగ వరియుండుటను ♦ వ్రేలుచునున్న ఘనంబులాగునఁ
జెలఁగుచు నున్న శృంగమును ♦ జేరి బలంబును బూని యంతటఁ. ౧౫ 223

క. చాగుతరకానసంబుల, వారిని జెలువారి దనుజువరపాలితమై
చేర నశక్యంబగు పురి, మామతి నిశిఁ జొరఁగఁబూ నె ♦ మతిమహిమమునఁ.

చ. పురమది శారదాంబుదముఁ ♦ బోలి సుధామయమైన మందిరో
త్కరముల మీఱి, దానవుల ♦ గాఢరవంబులు వారిరాశి భీ

* రామభక్తిని జెలంగి-అనునది హెచ్చుగా విటఁ జేర్పఁబడుట ప్రకృతార్థవిరుద్ధము గాదని యెఱుంగునది.

కరరవభంగిగా వెలయుఁ, † గంధిమరుత్పరిసేవితంబునై

పరఁగుచునుండె; బుష్పభటఁవారమహార్బటు లుల్లసిల్లఁగన్. 3

225

*క. ధననాథుసత్తనంబయి, తనరెడు విటపావతినలె † దగి, తోరణపం

క్రీని గ్రాలు మత్తవారణ, ఘనతం జెలువారి చుచులఁ † గ్రాలుచు వెలసెన్.

తే పాండురద్వారతోరణఁపటల వలర, సర్పములు సంచరింపఁగ † సతతగుప్త
మైన భోగవతింబోలి † దానవాళి, సంచరణరక్షితంబయి † మించుచుండె. ౪

నీ. ఉత్పన్నదివ్యగోఁహోత్కరమూలంబునను, విద్యుద్బజ్జ్వలఁఘననికాయ
మంతటఁబర్వఁగా † నచులతారామార్గమునఁబ్రకాశించుచుఁసనయమొలయు
మందమారుతములఁమంజులతరమునై యచరావతింబోలి † యలరుచుండె;
గనకమయంబయి † కడువిపులంబయి వెలయు ప్రాకారంబు † గలిగి విమల

తే. కింకిణీజాలరవము † బొంకముగను

గ్రాలు ధ్వజముల శోభిల్లి, † చాల చుచుల

మించు లంకాపురంబును † గాంచి వేగ

దానిప్రాకారమును జేరె † దమి మిగులఁగ. ౭

229

క. పురమును నాలుగుదెసలం, బరికించి మరుత్పుతుండు † పరమంబగు స

చ్చైరువుం బొందెను; మఱి య,స్పర మష్టాపదకవాటఁపూగాన్వితమై. ౮ 229

తే. అమలవై ధూర్యవేదిక † అమర, స్ఫటిక

వజ్రముక్తామణిపూహఁభాసమాన

కుట్టినంబులు చక్కఁగా † గొమరుమిగులఁ

దప్తహోటకనిర్వాహఁతతులు వెలయు. ౯

230

తే రజతరచితంబు లగుచు నిర్మలము లగుచుఁ

బాండురములగునట్టి పై † భాగములను

గ్రాలి వై ధూర్యసోపానఁకలిత మగుచు

స్ఫాటికాంతరపాంసుపుల్ † భాసిలఁ దగి. ౧౦

231

నీ. ఆకాశమున కేగునట్టివై శుభములై, తగు చతుశ్శాలలు † మిగులఁ, గ్రాంచ

పక్షిమనూరరఁవంబులు పోలయంగ, రాయంచ లెల్లడ † రాజలంగ

వెలయు బంగారుద్వారఁములఁ జెన్నుగాంచుచు, వాద్యనిస్సనములఁభాసురాభ

రణనిస్సనంబుల † రాజిల్లుచున్ శక్రపురమును బోలి విభూతి మెఱసి

తే. యాకసంబున కెగిరెడుఁనట్టులున్న

దివ్యభవనంబులం జక్కఁ † దేజరిల్లి

యున్న లంకాపురంబును † నన్నతంబుఁ

గాంచి హనుమయు స్థంధోపఁకలితుడయ్యె. ౧౧

232

- చ. దనుజవిభుప్రపాలితము ♦ తద్దయు రమ్యము మంగళాకరం
 బును సతులంబు సంపదలఁమూలమునై తగు లంకఁ గాంచి యా
 యనిలసతుండు వీర్యయతుఁ ♦ డాత్మను నిట్లుతలంచె; నౌచి ప
 త్రనమిది యాయుధంబులను ♦ దాల్చిన రావణుసేన లెల్లఁడ౯. ౧౩౫ 233
- క. తనుఁ గాపాడఁగ నొప్పెడుఁ, గనుక మఱెవ్వండుగాని ♦ కడుబలముననై
 నను నెదిరింపంజాలఁడు; ఘనులగు కుముదాంగదులును ♦ గాని బలమునక౯,
 తే. కపివరుండౌ సుషేణుండు ♦ గాని మఱియుఁ
 గ్రాలు మైందదివిదులును ♦ గాని యప్ర
 వేశ్యమా దీనిఁ బోరాడి ♦ విక్రమముల
 బలసి గెలిచిన గెలువంగ ♦ వచ్చు నొకట ౧౩౬ 235
- క. ఋతుండు కేతుమాలుం, డక్షయబలశాలి భాస్కః ♦ రాత్నజుడను హ
 ర్యక్షవిభుండు కుశధ్వజుఁ, డీతౌత్రముగల్గు నేను ♦ నేడ్డఱి దీనిక౯. ౧౩ 236
- క. గెలువంగవచ్చు ననుచుం, దలఁచుచు ఘనభుజుఁడు శౌర్యధాముండయి శ్రీ
 కలితుండగు శ్రీరాముని, యలఘుపరాక్రమము, రాముఁననుజునిబలముక౯.
- క. మనమునఁ దలంచి హర్షం, బునుబొందెను; మఱియు దనుజపురమిదియందం
 దును జెక్కినరత్నంబుల, ఘనరుచు లే మేలిచీరఁగా నొప్పారక౯. ౧౪ 238
- తే. వస్తువుల నుంచుగేహముల్ ♦ నిస్తులూప
 తంసములుగాఁగ, మిగులు యంత్రములశాల
 లతిఘన స్థనములు గాఁగ ♦ నమరఁ బ్రమద
 పోల్కి నొప్పెను భూషణఃభూషితయయి. ౧౫ 239
- క. విలసితపరికాంతులు నిర్మలములుగా నెగడి మందిరంబుల తిమిరం
 బులఁ బాయఁజేయ నొప్పెడు, నలలంకను దనుజపురము ♦ నాతఁడుకాంచెక౯.
- చ. కనియిటు లాపురిం జొరఁగఁ ♦ గాంక్షఁ జెలంగెడు నమ్మహాబలుక౯
 వనచరపుంగవుక౯ ఘనుని ♦ వాయుసుతుక౯ నిజగూఢయుక్తిచేఁ
 గనియెను లంక; యిట్లసురకాంతసుపాలిత యట్లుచొచ్చునా
 తనిఁ గని భీతికృద్యవనఃపర్వతయై యటలేచి నిల్చె దాక౯. ౨౧ 241
- చ. హరివరుఁడ్రౌలఁ గన్పడి మహారవముల్ నిగుడంగ నిట్లునక౯
 ద్వరపడి; యోవనాలయ! యెవండవు నీ విటు లేమిక్రత్యమి
 ప్పురిగలవాడవై చొరఁగఁ ♦ బూనితి? వింతయు దానకుండ ని
 త్రరుణమునంది చెప్పు మనుధారణముం దగునంతలోపలక౯. ౨౩ 242
- తే. వీనచరుండవు నీవెల్ల ♦ భాగములను
 దనుజనాథుని సుభటు లుద్దామరీతిఁ

గాచుచుండు నీలంకను ♦ గడంగి చొరగ

నలవి నీకెప్పటికి నెట్లు ♦ లగుం దలంప. ౨౪

213

చ. అనివచియించుచుం దనదు ♦ నగ్ర తలంబున నున్నయట్టి లం

కను గని వీరవద్యుడగు ♦ గాలికుమారుడు పల్కె నట్లు; లో

పనితొ నీవు నన్నిచటః ♦ బ్రశ్నమొనర్చినవార్తలెల్ల నీ

కనువుపడంగ నున్నయటు ♦ లాదృతిఁ దెల్పెనఁగాని ముందుగఁ. ౨౫ 244

¹ఆ. వికృతనయనము లిటు ♦ వెలయు నీవెప్పితే, వేల ద్వారసీను ♦ నిచటనున్న

దాన? వేల నన్ను ♦ దారుణగతి నడ్డగించి పల్కె దేల ♦ చంచలంప. ౨౬

చ. అనుహనుమంతువాక్యముల ♦ నాపురసాలిని కామరూపముల్

గనఁగలనారి యపు విని ♦ క్రమృతి నాతనితోడఁ గ్రుద్ధయె

యనియెఁ గఠోరరీతి; దనుజాధిపుడై మహితాత్ముడై జగం

బున వెలుఁగొందురావణుని ♦ భూరితరాజ్యను దాల్తు నెప్పుడుగఁ. ౨౭ 246

క. నను నెదిరింపఁగ నెవ్వరికిని సాధ్యముగాదు; నేను ♦ గేవలశక్తిం

గొని యిప్పురిఁ బాలింతును; నను నెన్నక యీపురంబునం జొచ్చుటకుఁ.

చ. అలవియె గాదు నీకెటుల ♦ నైనను, నీదగు ప్రాణరాజి ని

మ్ముల నిట నప్పగించి తగఁ ♦ బొందఁగలాపు నుమ్మిఁ జాలఁగాఁ

దులువ ప్లవంగమా యుదధిఁ ♦ దోచెడులంక యనంగ నేనె నూ

నలుఁగడలం బురం బిదియు ♦ నాపరిపాలితమై చెలంగెడిఁ. ౨౮ 248

క. నావృత్తాంతం బిదియే, నీవడిగినయట్లు నీకు ♦ నేఁ జెప్పి; నాఁ

బావని యవాక్యోంబులఁ, దా విని దానిక వధింపఁదగు యత్నమునఁ. ౩౦౫

క. నిరతుండై వేటొకభూధరమువలెఁ నిల్చె; వాయుతనయుఁడు కపికుం

జరుడంత వికృతతనువునఁ, బరఁగెడు నాతరుణిఁ గాంచిబలయుతుండగుటఁ.

క. తనబుద్ధిబలము వెలయఁగ, ననియె నిటుల; నోనీలంక ♦ సాట్టప్రాకా

రనికరములఁ దోరణములఁ, గనఁగ నునోహరపులంకఁ ♦ గాంచెడువేడ్కఁ.

క. చనుదెంచితి నిచటికి లంకను జూడఁగవలయు ననెడి ♦ కాంక్ష మిగుల నా

మనమునఁ గల; దింక నీపత్తనమునఁ గల యుపవనములఁ ♦ దగువనరాజిఁ.

తే. కాననంబుల నంతటఁ ♦ గ్రాలుచున్న

సౌధములఁ జూచుటకె మహాశను మనమునఁ

బూని యిటవచ్చినాడను; ♦ నే నన విని

కామరూపిణి యైవలంకయును మరల. ౩౪౫

253

క. పరుపాక్షరముగ నిట్లనె; సురవైరిగణప్రభుండు ♦ శూరుండగు భీ

కరరావణుండు రక్షింప రహిం దగు నీపురము, సభవ్యమనీషా. 3౫౪ 254

క. నను గెలువకున్నఁ గనుఁగొనఁగ నశక్యము నీకుఁ దుచ్చుకపి; యనవిని య
వ్వనచరతిలకుండు దనుజుం, గనతో నిటుపల్కె విచము ధ కలాన్వేణి! తగ్గఁ.

క. విను నే నీపురవరమును, గనులారం గాంచి తృప్తిఁ ధ గని క్రవ్వుట వ
చ్చినదారిసనే పోయెద; ననవిని యాలంకయున్ భయంకరరీతిన్. 3౫౫

క. పైనునాదం బొనరించుచు, వనచరు నటచేతనే జవంబునఁ జటచెన్;
వనితాభృతౌతాడితుండై, వనచరతిలకుండు వీర్యవంతుండు మిగులన్. 3౫౬

* తే. అటచె; సంతటఁ బవనుని యాత్మజుండు
వామహస్తాంగుళుల నెల్ల ధ బలిమిఁ బిడికి
లించి యాగ్రహమున మేను ధ చంచలింపఁ
బొడిచె దానిని బిడికిటఁ ధ గడురయమున. ౪౦ 258

క. వనిత యిదియంచుఁ దనమన, మునఁ దోచుట గాఢరోషమును బూనిన్ముతిం
గనఁజేయక విడిచెను; న, వ్యనితయు నాదెబ్బచేత ధ బడలి వివశయై. ౪౦౪

తే. అవయవంబులు చలియింప ధ సతివికృతము
గా ముఖంబును గన్నులు ధ గనఁబడంగ
జవమునన్ భూమిఁబడియె; బ్రాజ్ఞవరుండైన
హనుమ భూమిని ద్రెల్లినయతివఁ గాంచి. ౪౧ 2౯0

క. ఘనతర తేజస్వీయఁ గావున నిది స్త్రీయాటఁ జంపఁబోల దనుచు దా
నిని గరుణించెను; బిదపన్, దనుజుంగన లంక మిగులఁ ధ దత్తజపడుచున్.

క. తడఁబడు నక్షరములతోఁ, గడభీతిం బొంది యతనిఁ ధ గాంచి వినయమున్
బెడఁగై యలరఁగఁ బలికెన్; బుడమి మహాబలుండ వీవెపో ఘనబాహూ.

సీ. సౌమ్య! కృపాధ్య! స్రవణ్ముంశనగుము, స్థవంగనత్తను, గావవలయునన్ను
దైర్యవంతులు మహాత్తరసత్వముక్తులు, నగువారు వనితల ధ సంతమొందఁ
జేయరాదనుశాస్త్రసిద్ధమా నియమంబునను నిల్చియుందురు ధ కనుక నన్నుఁ
గాపాడు, మిందు నగరసూపమునఁ గానఁబడులంక యిది యేనష్టవగవర్య

తే. యోమహావీర! విక్రమంబొప్ప నన్ను
నని జయించితి వీవు; బ్రహ్మయును నాకు
మునుపొసంగిన వరదానమును దగంగ
విన్నవింతు యథార్థమై ధ వెలయు నద్ది. ౪౬ 2౯3

చ. విసేదగు దానినీవు; మును ధ విక్రమ మొప్పుగ రావణుండు పెం
వున దెసలన్ జయించుతఱిఁ ధ బోలనికృత్యములెన్నో చేయఁగాఁ

గనుఁగొని నందిముఖ్యులు నిఁకామము కోపమునన్ శపించి రీ
దనుజునిలంక నాశమగుఁ డ దప్పక యిప్పుడె యంచు నంతటన్. ౪౬౪ 264

క. విని నే నాశాపంబును, ననజజుకడకేగి భక్తిఁ డ బ్రార్థించితి నా
కును నాశము లేకుండఁగ, ననుగ్రహింపఁదగునంచు డ నంత నజండున్. ౪65

చ. ననుఁగని యిట్లుపల్కె విను డ నాశము తోడనె లేదుగాని ని
న్ననిమొన నెట్లు పానరుఁ డఃహార్యబలుం డొకఁ డేగుదెంచి వే
దనదుపరాక్రమంబున నిఁతాంతము నోర్పునొ యంతనుండి యీ
దనుజులకున్ భయం బొలయుఁ డ దప్పదు పొమ్మనిచెప్పె బ్రహ్మయన్. ౪౭౪

తే. సౌమ్య నీదర్శనంబున డ శతధృతివిహితమగుకాలమువచ్చె; సత్య మగునజుని
పల్కు దానికి భంగ మెఁవ్వరుననె నఁ, గలుగ; దవనిజఁ దెచ్చినఁకారణమున.

క. ఖలుఁడును రాక్షసనాయకుఁ, డలఘుబలుఁడునైన రావణాసురునకు ని
మ్ములనెల్ల రాక్షసులకున్, గలిగె వినాశనము తీర్పఁగలమే దానిన్. ౪౮౪

చ. కనుకనె రావణాసురుఁ డఃఖండబలంబున నేలుచున్నలం
కను దగ దీనినివై చొరఁగఁ దగు నచ్చట నీవు చేయఁగా
మనమున నిశ్చయించిన సతమ స్తసుకార్యములన్ జవంబు నొ
య్యనఁగొని చేసికొమ్ము; ప్లవఁగాధిప! యిప్పురి శాపసంతతిన్. ౪9౪ 269

చ. తనమహిమంబు దూలఁగ నుదారబలాఘ్నుఁడు రావణాసురుం
డనయము గావనొప్పునదియౌ నిపు డీప్పురి నేవచ్చఁజేరి యా
జనకజ సాధ్వీ నిచ్చమెయి డ సర్వగృహంబుల సంచరించి యెం
దును దగ నడ్డులేక మదిఁ డ దోచినయ ట్లరయంగఁ బూనుమా. ౫0౪ 270

మూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪ - వ సర్గము.

— ఐతిహాసము లంకలోనికిం బోయి వెదకుట. — ఐతి

క. అనిపలికె నంతఁ బవనుని, తనయుఁడు తేజస్వీ కీశతల్లజుఁ డటఁ బ
త్తనరూపఁ గామరూపిణి, యనునగు నాలంక శౌర్యమొప్పుచునుండన్. ౧ 271

1 క. అనిలోన జయించి జవంబుననె మహాబాహుఁ డతఁడు డ పొందుగ ద్వారం
బుననుండి దానిఁ జొరకయె, ఘనమా ప్రాకారమును దఁగఁ లంఘించెన్.

2 చ. అరిపురముం జొరం దలఁచుఁనాతఁడు ద్వారమునుండిపోవ న
త్తరుణమునందుఁ గార్యమది డ తప్పక పాడగునన్నరీతి న

1 అద్వారేణ మహాబాహుః ప్రాకార మభిపుష్టవే-అనిమూలము. 2 వ్యాఖ్యానాభిప్రాయ
మిటఁ జేర్పఁబడినది.

ట్లరసి యతండు సాలమును ♦ నాగతి దాటి పురప్రవేశముం
గరమనురక్తిజేయ మది ♦ గ్రన్నన నెంచి విసితబుద్ధియై. ౨

278

సీ. కపినాథునకు హితకాండీయై యుండుట శత్రువినాశసూచకముగాఁగఁ
బ్రప్రథమంబున ♦ వామపాదంబును బగవానితలనుంచు ♦ పగిది లంక
యందుంచె; నిట్లు లఘ్యనిలసూనుడు సత్వసంపన్నుడై రాత్రి సమయమందు
ఘాతీకపుష్పసంయుక్తహారాజమార్గంబును జొచ్చి చక్రస్థినిది యగుచు
తే. రమ్యమై తగు లంకాపురంబు నెల్లఁగలయఁ దిరుగంగ సాగె; లంకాపురమది
స్మృతగీతాదినద్యాద్యనివ్వనముల, మిగులు నట్టహాసంబుల ♦ మించుచుండె.

సీ. ఐరావతముఁబోలె ♦ నమలమై వజ్రాంకుశనికాశములచేతఁ ♦ జాలఁ గ్రాలి
మగరాలపిండుచే ♦ నిగనిగలాడెడు భవనంబులొప్ప నట్టములఁ గూడి
నట్టియాకాశమట్లందమై భాసిల్లె; మంగళప్రదములై ♦ సహిమఁ గ్రాలు
ననురగేహంబుల ♦ నతిసితాబ్దంబులనలె విచిత్రంబులై ♦ ప్రబలి స్వస్తి
కము వర్ణమానసపద్మము లనుపద్ధతులను గూడి కట్టఁబడినచుహీశ

తే. హర్ష్యములచేత భూషితంబగుచు నబ్జ

సంయుతాకాశమట్లు ప్రశస్తి గాంచె;

నట్లు సుగ్రీవహితకరుఁడై రఘూద్య

హుని సుకార్యము గావించు ♦ సూహ చెలఁగ. 24

279

1క. తనుకాంతి పెంపుమీఱఁగ, ననిలజుఁ డప్పురిఁ దిరుగుచు ♦ నతిచిత్రములై
తనరెడు సుచుమాలలఁ జక్రస్థినివిధమున నొప్పులంకఁ ♦ గని హర్షించెన్. ౨

క. వరుసఁగఁ బ్రతిగేహంబుల, కరుగుచు నందందు బహువిధాకారములం
బరఁగుగృహంబులఁగాంచెను; నురుత్పుతంఁడందుమించుచుఁ దమునఁ బ్రమరల్.

2సీ. ఉరసుకంఠమ్మును ♦ శిరసునాఁబడు మూఁడుస్థానంబులం దగ ♦ జననమొంది
నట్టి మంద్రంబు సుధ్యయ తారము లనుస్వరంబులతోఁగూడి ♦ రంజితునటు
సురలోకమందు సచ్చరలట్లు లతిమనోహరముగఁ బాడంగ ♦ నట్టిగాన
మును వీచులారంగ ♦ వినుచు నవ్వలఁ బోయి, ధనవంతులై నట్టి ♦ దనుజవరుల
గృహములందుఁ జరించుఁనింతులకాంచీరవంబుల, నూపురధ్వనుల, వారు

తే. హర్ష్యసోపానములమీఁద ♦ నలరుచుఁ దగ, సంచరింప జనించెడిఁనవ్వరసూపు
రాదిరావంబుల, బుజంబు ♦ లప్పళింపఁ గల్గు నినదంబులను సింహగర్జనముల.

క. వినియెన్, మఱియును జపముల, నొనరుచుతటి వారుపలుకుఁనురుమంత్రములన్
దనుజగృహంబుల వినియెన్, హనుమ మఱియు వేదపఠనమందు నిరతులై.

1 తాం చిత్రమాల్యాభరణామ్-అనిమూలము. 2 శుక్రాన మీధురం గీతం త్రిస్థానస్వరభూషి
తమ్-అనిమూలము. దీని వ్యాఖ్యానిప్రాయ మిటఁ జేర్చి వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగవలె.

క. ఘనముగ నఱచెడు ననురుల, దనుజేంద్రుని బొగడుచున్న ధానవులను గాంచెను; మఱియు రాజమార్గంబున నిండుగ నిల్చియున్న భూరిబలములకా. ౧౩

1 ఆ. వానినడుమఁ దిరుగు ధానవనాయకు

ననుచరులను గాంచె; ధయాగదీక్షి

తులను జడలఁ దాల్చి వెలయువారిని బోడి

తలలవారిఁ గాంచెఁ దత్పురమున. ౧౪

281

నీ. గోచర్కవసనుల ధుష్టయె లేకున్నవారలఁ, గీడులఁ బాయఁజేయ
నాయుధాకృతినున్న ధూదర్భమువృక్షులు గలవారలను, శత్రుగణముఁ జంపి
జయము చేకొనుటకు సాధనంబుగ నగ్నికుండంబుల వేల్పుచుండువారిఁ;
గూటముద్గరములఁ గొనియున్నవారిని, దండాయుధంబులఁ దాల్చువారి

తే. నేకనయనుల మఱియును నేకకర్ణ

లను గరాళాంగులను, గత్తులను, బయోధ

రములు వ్రేలాడుచుండువాఁరలను, వక్ర

వక్రవిషమాంగులను గాంచె వామనులను. ౧౫

282

క. ధనువుల ఖడ్గంబులఁ దాల్చినవారి శతఘ్నికలను జేబూనినవా
రిని ముసలంబులఁ బరిఘములను దాల్చినవారల ననిలజఁ డటఁ గాంచెకా.

తే. చిత్రకవచంబులను దాల్చిచెలఁగువారి, బలుపు మిక్కిలిలేనివాఁరలనుమిగులఁ
జిక్కుకన్నట్టివారల మిక్కిలి పొడవుగను నుండనివారలను గనె నతఁడు.

2 నీ. మిగుల హ్రస్వాంగులై తగకున్నవారల, నాతిగౌరాంగుల నాతికృష్ణ
తనువుల, నెక్కువగను గూనులేనట్టివారి, విరూపుల బహువిధాకృ
తుల, వామనుల, సురూపుల, మంచినర్పస్సుగలవారి, ధ్వజములఁగ్రాలువారి
లను, బతాకంబులఁ గొనియున్నవారిని, బహువిధాయుధములఁబట్టియున్న

తే. వారి గనుఁగొనె; శక్తుల భూరుహములఁ

బట్టినక్షేపణుల మఱిపాశములను

నశనులను బట్టుకొనియుండు ననురవసులఁ

గాంచె నందందు నాకపికాంతుఁ డెలమి. ౨౦

283

క. సుమహారముల సుచందన, సుమహితబహుభూషణముల సురుచిరతరవే
షములం గ్రాలెడువారలఁ, దమకిష్టం బై నయట్లు దగువారి నటకా. ౨౧ 286

ఆ. నిశితశూలధరుల నెఱి వక్రములఁ దాల్చి,యలరువారి, భూరిబలుల, నచటఁ
గాంచె; నంత దనుజకాంతునియాజ్ఞ న,వ్యగ్రులగుచుఁ బత్తనాంతరమున.

1 దీక్షితాక జటిలాక వశిండాక గోజినాంబరవాససః - అనిమాలము. 2 లోపల వామను

లను జెప్పి మరల నీపద్యమునఁ జెప్పట మూలానుసారమేయని యెఱుంగునది.

- క. మెలఁకునఁ గాపాడుచు నుజ్జ్వలభంగిం దనరు మూలఁబలభటవరులఁ
గలయంగ నియుతసంఖ్యను, నలరెడువారలను గాంచెఁననిఁజుఁ టొకటఁ.
- క. కనకాంచితమగు తోరణమునుగల రావణునిగేహఁమును గ నె నది య
పైనుపర్వతమునఁ గూటం, బున స్థాపితమై చెలంగుఁ ఁ బొలుపగుఖ్యాతిఁ.
- క. తెల్లనిసరసీజంబుల, నుల్లసిలుచునున్న పరిఘం యొప్పుగఁ గనక
ప్రోలలితప్రాకారం, బెల్లరుచుల నొప్పు మిగుల ఁ నెనఁగు నసరుమై. ౨౫ 290
- క. నిలయంబది సురలోకము, వలె దివ్యంబగుచు నారఁవంబుల దివ్యం
బులవెలసి వాజిహేషులు, గలిగి మనోజ్ఞాభరణనిఁకాయధ్వనులఁ. ౨౬ 291
- క. నిరతము చెలఁగుచు యానో, త్కరముల నరదముల దివ్యఁకనకవిమానా
ళిరహిం దగు హయగజముల, వరదంతవత్తుష్కలసితఁవారణములచేఁ. ౨౭
- తే. పరఁగుచుండును; బలిసినఁపక్షిన్ముగవి
తతులచే నొప్పుచుండును ఁ ద్వారమందు
మహితమైయుండు, దానిని ఁ నహము నిశేయు
వీర్యవంతులు రాక్షసఁపిరులెల్ల. ౨౮ 293
- 1 తే ఏప్రమాదము నొందక ఁ యేవుమీఱఁ
గాచుచుందురు మఱియును ఁ గన్రుకనక
మునను జంబూనదీస్థలి ఁ జనన మొందు
స్వర్గమున భూషితంబగు ఁ సాలవితతి. ౨౯ 294
- క. అరుదుగఁ దనరారఁగ నుం,దరముక్తామణివిభూషిఁతంబయి కాలా
గరు దంపనవరములచే, నిరతము దగుదానిఁ జొచ్చె ఁ నెమ్మి హనుమయుఁ.
- నాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫ - వ సర్గము.

అథ హనుమంతుఁడు వెన్నెలలో నీతవెదకి కానక గుగిళించుట. అథ-

- మ. మతినుంతుండగు నాంజనేయుఁడు నభోఁమధ్యస్థలిఁ మెండుగా
ద్యుతిసంఘంబుల నట్టై చల్లుచు మహోఁద్యోగంబునం బొల్పుచుఁ
గతిచెల్వొప్పఁగ నాలచుండ మదముం ఁ గ్రాలంగఁ జెర్లాడు ను
ద్ధతమా శ్వేతవృషంబురీతి శశినిం ఁ దాభానమానుం గ నేఁ. ౧ 296
- ఉ. శీతకరంబులం బ్రజలఁ ఁ జెందినదుగిఖిముఁ దూలఁగొట్టుచుఁ
భీతిదమా నముద్రమును ఁ విష్ణుపదంబును దాఁకునట్లుగా

1 సహేమజాంబూనదవక్ర వాళమ్-అనిమా. హేమ, తిన్యత్రం జాతం సువర్ణమ్-జాంబూనదమ్, జంబూనద్యాం జాతమ్-అనివ్యాఖ్య.

ఖ్యాతిని బొంగఁజేయుచు, స్వీకాంతిని నెల్లడ విస్తరిల్లునా
భూతములం బ్రకాశమును ♦ బొంజఁగఁ జేయుచుఁ జంద్రుఁడంతటకా. ౨

1 చ. హనుమకుఁ గాననయ్యె; భువియందును మందరపర్వతంబునకొ
దనరునొ యేప్రభాతితి, నితాంతము నభిఁ బ్రదోషనుందు నే
ఘనరుచియుండునో, జలజకాండమునకొ సలిలంబులందుఁ జ
క్కనిరుచియెద్దియుండునొ నికామము తద్ద్రుచి పొందెఁ జంద్రునికొ. 3 299

సీ. వెండిపంజరమున ♦ విలసిల్లు హంసయ ట్లురుతరమందరధరగుహఁ జెలు
వారు సింహమూరీతి, ♦ నతచు త్తగజమువైఁ బాలుపారు వీరునిపోల్కి, నాక
సంబున విలసిల్లెఁ ♦ జంద్రుఁ డెంతయు; వాడిశృంగముల్ గల్గినవృషభమట్టు
లున్నతశృంగంబు ♦ లొప్పు మహాగిరివలెను, దక్షన్వర్ణబద్ధశృంగ

తే. విలసితంబగు మదకరివిధిఁ బ్రపూర్ణ
శృంగములఁ దేజరిల్లెను ♦ శీతరత్న
యంబరమున; విసప్తశీతాంబుతుహిన
పంకుఁడై గురుముఖులఁ బ్రభావితతిని. ౫ 299

ఉ. ఎంతయుఁ గప్పియొప్పు గుదియించుటనే మలినంబులేకయే
వంతగఁ జెన్నుమీఱి, సితవిద్యుదుదారసమృద్ధిచేతనే
యెంతయు నిర్మలాంకుఁడయి ♦ యేపున సభ్రమునకొ శశాంకుఁడా
వంతయుఁ గందులేనియటు ♦ లత్తఱి బొల్పెఁ గనంగ నొప్పుచుకొ. ౬ 300

2 చ. హరివరమొండు ప్రస్తుతలాంతరమొంది వెలుంగునట్లు, కుం
జరము మహారణంబున విశాలరుచికొ వెలుగొందునట్లు, భూ
వరుఁ డొగి రాజ్యముం గొనుచు ♦ భాసిలుభంగి, నిశాకరుండు న
త్తరుణమునకొ వెలింగె నముదారమరీచుల నిండువేడుకకొ. 2 301

3 శీ. శశధరుం డుదయించి ♦ చక్కగ వెల్లుటఁ జీకటుల్ నలుదట్లఁజెదిరిపోవ
దనుజపిశాచసంతతతులు మాంసమ్ముల భక్షించుచుం దగఁ ♦ బరిభవిల్లి
సంజాతదోషమై ♦ చక్కనివెన్నెల వచ్చుటచేతను ♦ బ్రాణవిభులు
కామినుల్ శ్రీతిఁచే ♦ గలియంగ సంతకు మును వారిమనసులఁగనఁబడి తగు

తే. ప్రణయకలహాదిదోషముల్ ♦ పాయవెలసి,
న్వర్ణమట్లుగ మోదసంజనక మగుచు

1 యాభాతి లక్ష్మీ రుభి మందరస్థా తథా ప్రదోషేష చ సాగరస్థా, తక్షణ తోయే షు చ
పుష్కరిస్థా రరాజ సా చారు నిశాకరస్థా. అనిమా. 2 శిలాతలం ప్రాప్య యథా మృగేంద్రో మహా
రణం ప్రాప్య యథాగజేంద్రః, రాజ్యం సమాసాద్య యథానరేంద్ర స్తథాప్రకాశోవిరాజచంద్రః.
అనిమా. 3 ఈపద్యము శ్లోకవ్యాఖ్యానితప్రాయమును జేర్చి వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది.

నటఁ బ్రదోషము మెల్లగ ♦ నంతరించె;

నంత వీణాదితంత్రీర♦వాళి మిగుల. ౮

302

క. శ్రుతిమోదానహృమ్ తగెఁ; బతులం దమిఁగూడి సాధు♦వర్తనమున ను
న్నతిఁ గాంచిననతులెల్లను, మతిసుఖముల శయ్యఁ గనిరి ♦ మంజులరీతిక. ౮౫

క. భూతాదికరాత్రిచర, వ్రాతము రాద్రాద్యుతాక♦రములగు కృత్యం
భాతఁజిఁ జేయుచుఁ గ్రీడల, నాతతముగ నల్పసాగె ♦ ననువొందంగక. ౯

చ. పురమున నందుఁ జారుతర♦బుద్ధిఁ జెలంగినవాయునూనుఁ డ
త్తురుణమునకా సురకా మిగులఁ ♦ ద్రావుచు విన్మృతిఁ గన్నవారి, నా
వరునను ¹జేయుచున్నఁని ♦ పద్ధతి మాని ప్రమాద మొందుచుకా
గరము చరించువారలను ♦ గాంచె గృహంబులలోన నెంతయుక. ౯౫ 303

క. జనవితతి నిండఁగా స్వం, దనములు భద్రద్విపేంద్ర ♦శతులు హయము లా
ననములు నిండికా వెలయఁగ, ఘనవీర శ్రీవిలాస♦కలితము లగుచుక. ౧౦

క. తనరాగుగృహంబులఁ గాంచెను బావని, మఱియుఁ స్వేచ్ఛ♦చే నొండొరులం
గని పరిహాసము లాడెడు, జనులను గర్వోక్తు లాడు♦జనులను మిగులక. ౧౦౫

సీ. బలిసినగురుబాహు♦పులను నొండొరులవై వై చుచు మదమున ♦ భయదరీతి
నితరేతరంబు నఁపీనరవంబుల బెరించుచును దమ♦వితతపక్ష

ములను విఱుచుచు, నిఁమ్ముల నవయవములఁ, జెంతనేయున్నట్టి♦స్త్రీలపై న
వై చుచు, నతిచిత్ర♦భంగిని రూపముల్ గైకొనుచును, దృఢ♦కార్యకములఁ

తే. బట్టుచుకా సంచరించెడి♦వారిఁ గాంచె;

నందుఁ గొందఱు సుందరు ♦ లంగరాగ

ములను మేనుల నలఁదుచు ♦ మెలఁగుచుండి

రింకఁ గొందఱు పూఁబోడు ♦ లెలమి మిగుల. ౧౨౫

308

క. నిదురంబొండుచు సుండిరి, మదవతు లొకకొందఱు ఉండు ♦ మానితముఖునం
పదలొప్ప నవ్వించుండిరి, సుదతులు కొందఱు సమర్థ ♦ సుక్కి పలుమఱుక.

తే. పుచ్చుచుండిరి నిట్టూర్పు ♦ లిచ్చునచ్చి

నట్లు; గర్జించుమదకరు♦లలర, మిగులఁ

బూజతులుగాఁగ నొప్పెడు♦బుధులు వెలయు

నగర మయ్యది యత్తఱిఁ ♦ బొగడ నగుచు. ౧౩౫

310

²క. ప్రతిపీరులు చొంక రిఁకే, గతియని యూర్పులనుబుచ్చు ♦ గాఢబలమదో

1 మత్తప్రమత్తాని సమాకులాని-అనిమా. ప్రమత్తః=ప్రస్తుతకార్యవిస్తారిణః-అనివ్యాఖ్య.

2 రరాజ వీరైశ్చ వినిశ్వసద్భిః ప్రాదో భుజంగై రివినిశ్వసద్భిః-అనిమా వినిశ్వసద్భిః యుద్ధ
యోగ్యవీరాలాభాత్-అనివ్యాఖ్య.

ధృతులుగువీరులు వెలయుఁగ, ట్టితిరోఁజెడుఫణివితులుఁ ♦ జెందుమడుగునాఁ.

క. అలరారె; బుద్ధివిభవం,బుల నెనఁగించు సరసవచన♦ములఁ బొండితియుం
జెలఁగ మహాస్తికులై, జగముల ముఖ్యులునగుచు, వివిధ♦ములగుతనువులఁ.

క. తనరారుచు రుచిరాఖ్యులఁ, గనుచుఁ బెడఁగై న దనుజకాంతల నచటం
గనియెం బావని; మఱియును, మనోహరాశృతుల సుగుణ♦మండితులఁ దగఁ.

తే. గుణములకు సాటియైనట్లు ♦ కొనురుమిగులు
చున్నవ్యవహారములఁ జేయు♦చున్న దనుజ
వరులఁ గొందఱఁ గని యంతఁ ♦ బ్రమదమందె
మఱియుఁ గొందఱ నటఁ బవ♦మానసుతుఁడు. ౧౫౪

314

క. తనతుల్యగుణంబులచే, ఘనులై వికృతాకృతులను ♦ గల్గినవారిఁ
దనుజులఁగాంచెను; మఱియుఁ, హనుసుయునొకచోట లంక♦యందారాత్రిఁ.

చ. సురుచిరభూషణాదులను ♦ సొంపుగఁ దాల్చుగ నర్హమైన సుం
దరతనువుల్ చెలంగఁ, దను♦నాధులయందు విశుద్ధభావముల్
పరఁగఁ బ్రతిప్రతాప్తమున ♦ భాసిలి పానములందు నాధులం
దురుతరచి త్రముల్ దగుల ♦ నుజ్జ్వలరూపములం జెలంగి యం
బరమునఁ జుక్కలట్లు దగు ♦ వారిజనేత్రులఁ జూచె నాదృతిఁ. ౧౭

316

సీ. సౌందర్యలక్ష్మిం బ్రశస్తిని వహించి యర్థగాత్రమున నా♦యకులదృఢత
మాజ్ఞేషములఁ జిక్కి ♦ యంత లజ్జఁగాంచి ప్రమదాభిమగ్నులై ♦ ప్రసవవితతి
దాగినయట్టి పతంఁగాంగనలవలె జెలువారు దనుజకాంతలను జూచె
గొంపఱ, మఱియును♦గోరికపార్శ్వంబులందుఁ బ్రియాంకంబు♦లందు సుఖము

తే. గాఁగఁ గూర్పుండి యున్నరా♦క్షసవనితలఁ

గనియె; మఱియును బెండ్లియై ♦ ఘనపతిప్ర

తా సుధర్మముఁ దప్పక ♦ దర్శకశర

విధలై భర్తృగదేల్పు ♦ వెలఁదులఁ గనె. ౧౯

317

క. స్మరకేళిశత దిగం,బరలై తపనీయరాజివర్ణంబుల నొ
వ్వరమణులం గొందఱఁ గనె, మరు తనూజుండు హర్త్య♦సుండనమందుఁ.

క. కనకరుచిం జెలువారెడు, తనువులఁ దగు సద్వీతలను ♦ దరుణుల నచోఁ
గనుఁగొనియె, మనోహరమగు, తనుకాంతిఁ జెలంగి ప్రియులు♦తమ్మెడఁబొయఁ.

క. కలగుండుపడుచుఁ జంద్రుని, వలెఁ దెల్ల నిచాయనొప్పు ♦ వరవారిజనే
త్రులఁ గాంచెఁ గొందఱను; ని,మ్ములఁ గపివీరుండు సౌధ♦మున నొకచోటఁ.

క. స్మరకేళిఁ దేలునాశలఁ, ద్వీరఁగాఁ దనుప్రియులనన్ని♦ధానమునకు నే
గి రహిఁ రతిఁదేలి న్మనో,హరరూపముఁ బ్రమదమొప్పు ♦ నభిసారికలఁ.

క. కని మఱియు గృహములందుఁ, మనోజనిభు విభునిఁ గూడి♦స్మరకేళినుఖం

చిన సుందరనారీమణులను గాంచెం గపివసుండు ♦ లంకాపురిలో. ౨౧ ౩22
 క. దనుజాంగన యిదియనియును, మనుజాంగన యిద్దియనియు ♦ మదివేర్వేటిక
 గనుటకుఁ జందురు తేజంబును బోలెడు సంగనాస్యముఁ దగురీతిక. ౨౧|
 ఆ. వక్రములగు నేత్ర ♦ పత్తములను గాంచి, తనకు రఘువరుండు ♦ తరుణిసాము
 లవగు గుఱుతులెల్ల ♦ వరసి తెల్పుట నవ్వీ, గానవచ్చునేమొ ♦ కనెద ననుచు.

ఆ. మోఱుగుంపులవలె ♦ మోఱుచుండెడివారి
 యాభరణములను మహాత్ము డతఁడు
 కనియె; నిట్టులెంతగా వెదకిననైన
 సుందరాంగమునను ♦ సొబగుమీఱి. ౨౨ 325

చ. ఘనతరసంశమందు జనిఁ ♦ గాంచి మనోజ్ఞులతావిధంబునం
 గననగు చారుదేహమునఁ ♦ గ్రాలి యయోనిజయై చెలంగు భూ
 తనయను సీతమాత్ర మటఁ ♦ దత్కపిపర్యుండు గానఁడయ్యె; న
 య్యనిలజఁ డిట్లు శాశ్వతచుఁహ త్తరధర్తనథ ప్రవిష్టయై. ౨3 326

చంపకమాలిక:—

తనవిభునిం దలంచుచును ♦ దర్పకమోహమునం గృశించి, రా
 మునిఁ గనఁగోరి భర్తృచునఁమున్ గడుసంపద కాలయంబుగాఁ
 దనరెడుదానిఁ బొంది, పనితానులులందును మేలుబంతియై
 ఘనతపహించి; తాపమునఁ ♦ గందుచు, మున్ను రఘుప్రవీరుప్ర
 క్కన నలరాచునష్ట మణిఁకాంతుల నెంతయు సొంపుమీఱు నా
 ఘనవనకంబుమించు తనఁకంతమునందిపు డాత్మనాథుఁ బా
 సినదయి దాన నుచ్చతిలి ♦ చిమ్మెడు నేత్రజలంబు సాంద్రమై
 యనయము గన్పడక, మిగుల ♦ వంకముగాఁ గనుతెప్పలొప్పు, జ
 క్కనిగళనాదముల్ వెలయఁగా, పని సృత్యముచేయు కేకిరీ
 తిని జెలువారి; చక్కనిద్యుతిం జెలువొందని చంద్ర రేఖనాఁ
 దనుకళమాయఁ జిక్కి సతఁశంబుచు, బంకవిలీనయైన యా
 కనకపురేఖలాగున నిఁకాయము మాసినయంగ మొప్పు, జ
 క్కనిశరరేఖ గాయమున ♦ గాఢరయంబున నాటియున్నరీ
 తిని, మది వేదనం జివికి ♦ తీవ్రతరంబగు దుఃఖభారముం
 గని పనప్రభిన్నమయి ♦ కన్పడు మేఘమురీతి, జంచలా
 త్కను గని వాగ్వీశారదుండు ♦ మానవనాథుండునై చెలంగు రా
 మునిహృదయంబున న్నిలిపి ♦ మోమును వెల్లెల్లఁబాఱునున్న సీ
 తను నట నెంతకాలము నిఁతాంతము పూన్కిని జూచినం గనుం

గొనెడునవృష్టముం గనకఁగోరిక డిందఁగ దుఃఖ మొంది నుం
దనివలె నేమియున్ నుదికిఁ ♦ దోచమి మ్రాన్పడియుండె నాతఁడున్. ౨౭

ఐదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬ - వ సర్గము.

—ఘోర హనుమ రావణుఁడున్న సాధమును బరిక్షించుట. ఘోర—

తే. ఇట్టులతఁడు విమానాళి ♦ నెల్లవెదకి, నీతఁ గానక కడువగఁ ♦ జెంది కామ
రూపియై లంకయందున ♦ నేపుమీఱఁ, దిగుగసాగెను నీతఁడై ♦ మరల వేగ.

క. తరణిగుచివెల్లుచక్కని, వరణము లంతటను గల్గి ♦ భాసిలు డనుజే
శ్వరుసాధమునకు ధైర్యస్ఫురణంబున మెఱియునతఁడు ♦ పోయె వెదకఁగన్.

క. హరిరక్షితమై తగు పెను, నరణ్యమటు భయవరాక్షసావళి గాపా
డ రహిం దగు నాభవనము, హరికుంజరుఁ డొకటఁగాంచియలరెన్ నుదిలోన్.

తే. సాధ మయ్యది రావ్యముల్ ♦ స్వర్ణభూషి
తములు చిత్రములగు బహిఁద్దావరములను
జిత్రకక్ష్యల మఱియు రుచిరములైన
ద్వావరముల నొప్పుచుండె నెంతయును గాంతి. ౪

331

క. ద్వీపముల నెక్కి యంతటఁ, దిగుగుచుఁ బ్రముఖులగు భూపతిప్రియబంధుల్
నిరతము హెచ్చరికల నుం, దరనుందిరరక్షణమునఁ ♦ దత్తురులగుచున్. ౫ 332

క. వెలయుచునుండిరి, మఱియం, డలరెడుశూరులొగి నరులు ♦ నఱఁతురు కష్టం
బులనొందకయందలిహయము లవధ్యములునురధార్హ ♦ ములునయిమిగులన్.

తే. తనరుచుండును; సుమహితఁదంతరజత
కనకనిర్మితములయి వ్యాఘ్రగజవైరి
చర్మములనైన కవచముల్ ♦ చాల వెలయఁ
జిత్రరథములు ధ్వనులొప్పఁ ♦ జెలఁగు నందు. ౬

334

చ. నుగుచిరమందిరం బదియు ♦ సుందరరత్నమయంబు భాసురా
స్తరణననున్వితంబు విశతస్ఫుటరత్నమహారథోత్కరం
బురుతరభద్రపీఠనివహాజ్జ్వల, మున్నతపాత్ర రాజసుం
దరమును నొచుఁ జూడఁదగి ♦ తద్దయు రమ్యమునయ్యె నయ్యెడన్. ౭ 335

సీ. ఎంతయు గొప్పలై ♦ యింపుగాఁ జూడఁగఁ దగియున్నమృగపక్షిఁతతులు పెక్కు
వేలు భాసిలుచుండె ♦ విరులరావంబుల, మందిరంబయ్యది ♦ మఱియు నాయు
ధాదిశిక్షలయంద్ ♦ నాటి తేఱిన బాహ్యపాలకరక్షకఁభలులచేత
సంరక్షితంబయి ♦ సౌందర్యమునఁ గ్రాలుకాంతామణులచేతఁగలయమెఱియు

తే. చుండె; సంతోషముల నెప్పుడొప్పువనిత

లంతటను నిండియుండి రం ♦ దసురవరుల

మందిరంబులు లోపల ♦ సుందరముగ

నలరుచుండెను జూడనై ♦ వెలసె నదియు. ౯౪

336

క. సరిదధిపతిఘోషమునలె, జరించుస్త్రీపురుషులనగు ♦ చంచన్మృదులా
భరణస్వనములు మ్రోగుచు, నరుదుగ విననొచునుండె ♦ నాభవనమునన్.

చ. అనిశము గాజలక్షణములై తగు ఛత్రగణాదులొప్పు జం

దనమృదులాగరుస్ఫుటనితాంతసువాసన లుల్లసిల్ల సిం

హనివహాయు క్తమై యలరునట్టి మహావనమట్టు లొప్పుచున్

ఘనతర భేరికాదిరసకప్రమునై తనరారు నెంతయున్. ౧౧

338

తే. శంఖవీణాదివాద్యనిస్వనము లొప్పు

సంతతము పూజితంబయి ♦ చక్కగ నది

పర్వహోమంబులను బొల్చి ♦ సర్వకాల

మనురక్తపూజనంబుల ♦ నమరుచుండు. ౧౨

339

చ. హనుసుయు నిట్లు రాక్షసగణార్చితమై జలరాశిభంగి ని

స్వనములఁ బొల్చి నిన్నుమయి ♦ భానురరత్నపరిచ్ఛదంబునై

ఘనమణిసంఘజుప్తయి ♦ క్రాలు మహామతియైన దానవే

శునివరమందిరంబుఁ గడుఁగూరతఁ గాంచె మనంబు పొంగఁగన్. ౧౩ 340

క. కరిహయరథసంఘంబులఁ, బరఁగుచుఁ బెనురుచుల మిగుల ♦ భాసిలు దనుజే
శ్వరుగృహముఁ గాంచి లంకాభరణం బిదియేయటంచుఁ ♦ బావనితలఁచెన్.

చ. మనమున నిట్లులెంచి పవమానతనూజుఁడు తన్మహాంతికం

బున ధర్మసేనుతన్ వెదకఁబూని చరించె; సురారిగేహముల్

గనుచును బూలతోటలను ♦ గాంతగృహంబుల నిర్భయంబుగాఁ

గనుఁగొనసాగె నొక్కమొగిఁ ♦ గా నతివేగమ నూచుఁ డంతటన్. ౧౪ 342

సీసమాలిక:—

దనుజగేహంబులఁదాఁజూడఁగాఁ బూనుకొని ప్రహస్తునిగేహమునకుఁ బోయి

యటనుండి కదలి చుఁహాపార్శ్వనింటికి దాఁటె; నంతట జలదప్రకాశ

మగు కుంభకర్ణ్యగేహంబు విభీషణుభవనంబునం గని ♦ వానరకుల

తిలకుఁ; డవ్వల వేగ ♦ మలర మహోదరునిల్లు, విరూపాక్షునిల్లు వెదకి

యంత విద్యుజ్జ్వహ్నుఁనాలయంబును, దరువాత విద్యున్మాలిభవన మట్లై

వజ్రదంష్ట్రునిదివ్యభవనంబు; నమృత తేజఁడు శుకునిచుందిరము, మఱియు

సారణగేహంబు ♦ సత్వరంబుగ నింద్రజిత్తుమందిరమాను; జెలఁగి జంబు

మాలినుమాలుల ♦ మందిరంబులు, రశ్మికేతునిదా దివ్యగేహ మవల

సూర్యశత్రుని లసఁచుభతనుభవనంబు; వజ్రకాయుని వేళ్లవరము నట్లై
హరివరుం డొగిని ధూమ్రాక్షసంపాతులయోవాసములను, భయంకరుడగు
నట్టివిద్యుద్ధ్రావు ఁ నభిరామవేళ్లము ఘనవిఘ్నములని కేతనవరముల
శుకవాస, వజ్రుల శక, వికట, బ్రహ్మకర్ణ, రోమశ, దంష్ట్రఘనగృహముల;
మఱియు యుద్ధోన్మత్తముత్త, ధ్వజగ్రీవ, నాదులగృహముల ఁ ననిలపుత్రుఁ
డంతవిద్యుజ్జహ్నుఁ లనునామములుగల పిక్కంధ్రగృహముల ఁ నుక్కుమీఱ
నింద్రజహ్నునిదగుఁనిల్లును, హస్తముఖునినివాసము, గరాఁళునిగృహంబు
శోణితాక్షుని, పిశాచునిగేహముల నొగిఁ బరికించి పరికించి ఁ పవనతనయుఁ

తే. డతులకీర్తియుతుండు మహార్హములగు

నయ్యయిగృహంబులను వైభవాదు లొప్పుఁ

బరఁగు నారాక్షసుల, వారిపరమనంప

దలను గాంచెను హనుమంతుఁ ఁ డలరి యలరి. ౨౭

౪4౪

౪. దనుజులగేహంబుల నెల్లను గలయందిరిగి వెనకే లలనానుణి నీ

తనుగాన కవల రావణుని నివాసముఁ జేరఁబోయె ఁ నియతినలిర్పె. ౨౮

¹చ. సిరి యలరార నాస్థవగఁసించుఁడు నల్లడలం జరించుచున్

సురరిపునాయకుం డగుచు ఁ శోభిలు రావణుఁడంత నష్టము

ద్గరములు శూలశక్తులును ఁ దారుణాశోమరముల్ ధరించి భీ

కరముగ నాధుచందమున ఁ గాఢనుష్ఠ ప్తిని బొందియున్న య

త్తరుణులఁ గొంపఁగనియె ఁ దారుణనేత్రులఁ గున్పితాంగలన్. ౨౯ ౩1¹

౫. దనుజునిగృహరాక్షసులై, ఘనబలముల నొప్పు భటులఁ గనియె; భయదనా

ధనములఁ బెక్కింటిని దాల్చిన దీగ్ధాంగులను దనుజఁసించుల మఱియన్.

²చ. అరుణములై సితంబులగునట్టి వరాంగము లొప్పుగా జన

స్ఫురణము పొల్పుమీఱ నట ఁ శోభిలుగుఱ్ఱములన్; నుజాతియుం

గరమరుదై నరూపమును ఁ గ్రాలఁగఁ జక్కఁగ శిక్షితంబులై

దురమునఁ బాకహృద్గజముఁతోడ నమానము నొంది శత్రురా

ట్కరాలనడంచు నేనుఁగులఁ గాంచె మహాకపిశేఖరుం డొగిన్. 3౨ ౩47

తే. పరబలంబులఁ జెండాడుఁపటుత నలరి

దానధారలు గురియ నుద్దామవృష్టి

కరజలదములరీతి నిర్ఘ్నరయతాద్రీ

వలె ధ్వనించుచు నవి శత్రుభయదములగు. 3౩౪

• ౪4౪

1 శూలముద్గరకాస్తాశ్చ శక్తితోమరధారిణీః-అనిమాలము, 2 మలీనాన్ రూపసంపన్నాన్-
అనిమాలము,

మ. వరజాంబూనగహేమభూషణములకా ♦ భాసిల్లి మధ్యాహ్నభా
స్మరుచందంబునఁ బొల్చి వేలకొలఁదికా ♦ గణ్యంబునొసై శ్యముకా
హరిపంచాస్యఁడు రావణానురునిగేహంబందుఁజూచెకా; గృహం
తరమందుకా జతురంతయాశముల నుశ్యదూభిరూపంబులకా. 3౧౪ 319

క. అతిచిత్రలతాగృహముల, నతిశయకల్పనల మీఱునట్లుగఁ దగి స
ప్తుతములునగు చిత్రగృహ, ప్రతతులఁ గ్రీడాగృహములఁ ♦ బానని గాంచెకా.

క. దారుమయంబులుగాఁ దగి, చారుతరంబులగు కేళిశైలంబులనుకా
మారగ్రీడాగృహముల, మారుతి పొడఁగాంచె దనదుమానస మలరకా. 32

తే. పగటిపూట వినోదింపఁ ♦ దగినచోటు
లను, మహాదానవునిగృహంబునను జూచె;
నంత మందరవర్షత ♦ మనఁగనొప్పు
దివ్యసౌధంబుఁ గనియె నదియును మెఱయు. 3౩ 322

చ. నలుఁగడలకా ధ్వజంబులను ♦ నవ్యచిరత్నమణివ్రజంబులకా
వెలయు నిధివ్రజంబులను ♦ వేడుకఁ బెంచిన బర్హిసంచయం
బులకగు సన్నివేశముల ♦ బుద్ధివిరాజితు లెంతొనేర్పుతో
నిలిపినశిల్పజాలముల ♦ నెమ్మిని గొల్పుచు భూతనాథును
థలమగు వెండికొండవలె ♦ వర్షయు రాజులుచుండె నయ్యెకా. 3౪ 323

తే. రత్నకాంతుల, దానవరాజుజేడ
మునను వెలయుట, నయ్యది ♦ ఘనకరముల
మెఱయు భాస్కరుకరణిని ♦ మిగిలె రుచుల;
నంత హరియాధవతి యాగృహమున నొకటి. ౩౫ 324

క. కనకచయంబులు శయనాసనముల ముఖ్యమగుపాత్రజాలంబును గ
న్గొనియెను; మఱియాభవనము, దనుజులు మధ్వాసవములఁ ♦ ద్రాగెడు వేశికా.

సీ. తుంపురుల చెదరంగ ♦ సాంపుగఁ దిసియు, మణిభాజనంబులమండితము
భవ్యమై మఱి యనంబాధమై, ధనవతిసౌధమట్లు వెలింగి ♦ సాంద్రనూపు
రనినాదములఁ జాల ♦ రంజిల్లి, కాంచీరవంబుల నిండి, నిశ్వనవిభవము
గలమృదంగనినాదములఁ దాళిరవములఁ బ్రతినాదమలరంగ ♦ భవ్యసౌధ

తే. చయము నిండార, స్త్రీరత్నశతము వెలయు
విపులకఠ్యంతరంబుల ♦ విమలరీతిఁ
దనర వెలుగొందుచుండె నద్దానిఁ బవన
తనయుఁ డప్పు ప్రవేశించె ♦ గ నెడువేడ్క. ౩౬ 325

2 - వ సర్గము.

— శ్లోక హనుమ పుష్పక విమానమును గాంచుట. శ్లోక —

- తే. బలయుతుండైన పావనిభాసురంబు, లైన వై దూర్యరత్నంబు † లర్హరీతిఁ
బొదిగియున్న మనోజ్ఞకఃకర్బురమయంబు, లైన బాలకములను విహంగతతుల.
క. తనరుచు వర్షాకాలంబున విద్యుత్ప్రహితమగుచుఁ † బాలుచు తటిద్భి
తని బాఱుపట్టినచయంబును గల్గినఘనములట్లు † పొలుచుగృహళిక్. ౧, ౪58
- క. పరికించె నుతీయు నామం, దిరములలో ముఖ్యములయి † దీపించుభయం
కరఖడ్గచాపశంఖము, లరహిం బొలుపారి ద్యుతివిలాసము మెఱయెక్. ౧౫
- ఆ. బహువిధంబులగుచుఁ † బరగుశాలల మనోహరములై నికేతనాశ్రిప్తైవఁ
బారుతరములైన † చంద్రశాలల విశా, లముగ మెఱయువానిమమతఁ గాంచె.
- చ. అమలమణీమయంబులయి † యర్హములం చొగి దానవాళియ
య్యమరులు పూజచేయఁ దగి † యద్భుతశిల్పమహాగమంబు చొ
ప్పమరంగఁ గట్టియున్నవగుటారయ దోషవివర్జితంబులై
యసురివిరోధినాయకబలార్జవసంపదుపార్జితంబులై. 3 561
- చ. అలరుగృహంబులం గనియె; † నవ్వీ ప్రయత్నము సొంపుగుల్క ని
మ్మల రదియింపఁగాఁబడిట † మున్నని యన్నియు విశ్వకర్మచే
విలసితరీతిఁ జేయఁబడి † విశ్రుతిఁ గాంచినవయ్య నన్యుం
డిల నిటుచేసెనో యనఁగ † నెల్లవిధంబులఁ గానుపించుచుక్. 3౫ 562
- తే. సకలగుణములఁ బ్రఖ్యాతి † క్షమవహించి
యుండె వానిని గాంచె సయ్యురబలుండఁ;
నంత నుచ్చిత్రమై మేఘమట్లు వెలసి
కసకమయమయి యందముగఁ జెలంగి. ౪౫ 563
- క. రావణబలమున కనుగుణ, మై వఱలుచు సాటిలేనిదయి గృహరత్నం
లై వన్నెకెక్కుపుష్పక, మావిపులగృహంబునందు † నాతఁడు చూచెక్. ౫
- క. ధరణితలమందు స్వర్గము, కరణిక్ భాభాసురమయి † కమ్రమణులచేఁ
బరికీర్ణంబై నానా, తరునుమనంవాస్త్రప్రమగుటఁ † దలపోయంగఁ. ౫౫ 565
- క. ప్రసవరజఃకీర్ణంబై, యసమానముగాఁ జెలంగు † నద్రికరణిఁ బెం
పెనలారుచుండె నయ్యది; యసదృశవిద్యుత్ప్రజ్వలమగు ఘనమువలెక్. ౬
- క. తరుణీమణిసంయుతమై, పరమము నర్చితమునగుచు † స్వర్గమునకుఁగా
సరిగెడు సుకృతాత్ములు సంబరమున వరహంసవితతి † భాసురగతిచేక్. ౬౫
- తే. మోయుచుండఁగ నెక్కి సంమోదమలరఁ
బోవునట్టి విమానంబుపోల్కి మిగులఁ

గాంతిఁ జెన్నారచుండెఁ; జొక్కంపుమణులు

పొదిగియుండుటచేత నాపుష్పకంబు. ౭

368

క. అరుదుగ బహువిధధాతూ, శ్మరచిత్రితభూరిభూమిఁధరిశిఖరమునాఁ
బరగుచు గ్రహశశియుక్తాం, బరమువలెన్ మిగులరుచుల ధవ్యంబగుచున్.

క. పలువిధములైన వన్నెల, విసిలి ప్రోగుగఁ జెలంగుఁవిచులజలదమ
ట్టులు మెఱయుచుండె; నచ్చట, నిల పరవ్వతరాజితోడ ధ నెనగువిధమునన్.

తే. చిత్రరూపంబునం గడుఁ ధ జెన్నుచూపు
నట్లు లిఖింపఁబడియుండె, ధ నద్రులెల్లఁ
దరుతతిం గూడియున్నచందమున వ్రాయఁ
బడి చెలంగుచునుండె, నాపాదపములు. ౮౪

371

క. సుచజాలపూర్ణములుగా, సమరుపఁబడియుండె; మఱియుఁనందు మెఱయునా
సుమములు కేసరపత్రగణమునన్ గాజిల్లువిధమునం జేయఁబడెన్. ౯ 372

సీ మఱియును బుష్పవిఘ్నానంబునందుఁ జిత్తగువునఁ బొందురఁధామములును
సత్పుష్పయుక్తపుష్కరములు, కేసరయుక్తపద్మంబులు ధ సుత్రమంబు
లగుచిత్రవనములుఁ ధ దగ లిఖింపఁబడియుండె; నిక్కరణి రత్నోర్మిరకాంతు
లుల్లసిల్లుచునుండ ధ సుజ్జ్వలంబై దివ్యభవనంబులన్ మేలుఁబంతి యగుచు

1 తే. సురుతరంబయి భవ్యమై యొప్పి పుష్ప
కావ్యాయంబున నలరుమఁహావిమాన
మును మహాకపి యిచ్చటఁ ధ గనియె; మఱియు
నందు వైదూర్యరత్నాలి ధ నంచితముగ. ౧౧

373

తే. రజతమునఁ బగడంబుల ధ రహిఁజెలంగ
విరచితములగుపక్షులు ధ వివిధరత్న
కృతవిచిత్ర భుజంగముల్ ధ హితసుజాతి
కర్ణములగుశుభాంగంబు ధ లగుహాయములు. ౧౨

374

క. అలరింపఁబడియుండెను; విలసనశీలంబులగుచు ధ వెలసెడునాప
క్షులు చక్కనిమోములు తెక్కులుసొగసుగఁదనరఁజూడఁగఁదగియుండున్.

తే. పక్షములపై ని స్వర్ణప్రవాళరచిత
పుష్పములు సుందరంబుగాఁ ధ బొదలుచుండె
జక్కనివిలాసములను బక్షములఁ గుటిల
ముగను ముడుచుకొనుచునుండుటఁ గనుఁగొనఁగ. ౧౩

376

క. స్మరునకుఁ బ్రత్యక్షంబుగఁ, గరము సహాయంబు చేయఁగఁ బూనుచు ని
క్కరణిం జెలువొందినవో, పరమాద్భుతముగ ననంగ ధ భాసించుండెన్.

¹సీ. పద్మాకరంబుల ధన్వయముగా నభిషేకమునకుఁ బ్రయత్నించి ధన్వజరాజి
విహరణం బొనరింప వేడుక నొందుటఁ బద్మకేసరములు ధన్వపులందు
వ్యాపింప, సురుచిరహస్తంబులం గల్వపత్రంబులం గొని ధన్వగుకరులు,
కరికృతంబగు స్నానకార్యంబునం దగి చారుహస్తంబుల ధన్వసంజములఁ

తే. దాల్చి వెలసెడురమయుఁ జిత్తరువునందు

ప్రాయఃబడియుండె; నీరీతి ధన్వమైన

శుభకరాచలమట్లుగఁ జూడనైన

యాగృహంబున సంతట ధన్వసి యరసి. ౧౪౫

378

చ. దనుజవరుండుగాని వనితానివహంబులుగాని యుండుతా

వును గనలేక యచ్చెరువుఁ బొంది వసంతమునందు మంచివా

సనలు చెలంగి జూచుటకుఁ జారుతరంబగు కందరాళితోఁ

గనఁబడుచున్న కొండవలెఁ గ్రాలుగృహంబును గాంచి విస్మయం

బును గనె; నమ్మరుత్సతుఁడు పూజితమై తగి నుండరంబునై. ౧౪౬ 379

క. దనుజేంద్రభుజాపాలిత, మునునయి తగులంకఁ జొచ్చి మునుగొని యేవం

కను వెదకిన సత్పూజ్యును, బెనిమిటినద్గుణసమ్పత్తి విజితాత్మ సత్వి. ౧౪౭

క. జనకజను జూడఁజాలక, ఘనతరదళిఖాల్చి మునిగె; గాలికొడుగు నె

మ్మనమునఁ బెక్కుతెరింగుల, గునుపాయంబులను నెంచికుండనిపూన్కి.

చ. అనయము నీతిమార్గమునె యారసి నూత్నపుద్యుష్టిధైర్యముం

గొని జితనంబు మీఱఁగ నకుంతరితరీతిని నెంతచూచినన్

జనకజఁ జూడనేరమికి న్నాంతము చంచలతం గనంగఁ జి

²కన్యనివెతనొందె నాప్లవగకాంతుఁడు రామునికింకరుం డొగి. ౧౪౮ 382

ఏడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮ - వ సర్గము.

— ధన్వ హనుమ విమానముం గాంచి పొగడుట. ధన్వ —

చ. వనచరపీరుఁ డాభవనవర్ణమునందు మణివ్రజంబుచే

తను ఘనవజ్రరాజిని నితాంతము చిత్రితమై, ప్రతప్తమా

కనకముచేత నిర్మితిని గాంచిన కృత్రిమపక్షు లొప్పఁగాఁ

గనదురుకాంతివెల్లెడునఖండవిమానముఁ గాంచె వేడుకన్. ౧ 383

తే. దానినిర్మాణవైఖరిమానసమున, నిట్టిదని లెక్కపెట్టఁగ నెట్టివారి

1 నియజ్యమానా స్తుగజా స్సుహస్తా సుకేసరా శ్చోత్పలపత్రహస్తాః, బభూవ దేవీచ కృతా సుహస్తా లక్ష్మీస్తథా పద్మిని పద్మహస్తా-అనియా. 2 అతిదుఃఖితం మనః-అనియా.

కై నశకక్యముగాదు, సామ్యమును జూప, నైన సాధ్యముగాదు బ్రహ్మకునుగాని.

క. దానిని నిర్మించెడుతఱి, మానసమున విశ్వకర్త, మహితం బగుచున్
జూనుగఁ గన్నడునిదియౌ, మానితనుని మెచ్చుకొనియె ధమాటలఁకేలా. ౧౫

క. సురపథమునఁ బొడవై నుం, దరముగ నలరారుచుండె ధనుజేశునిమం
దిరమున భూమిని దగులక, యరుదుగ నాకాశనుండె ధయది యలరారెన్.

క. ఘనరుహమిత్రునిమాధ్దం, బును జూపెడిచిహ్నమిద్దిఁబో యనిచెప్పం
గను దగునట్లుగ వెలసెను; వినుతింపందగుచు నదియు ధవెలసె ఘనముగన్.

సీ. అందలివస్తువేఁదైనఁ బ్రయత్నఁబుచేత శ్రమంపడి ధచేయఁబడిన
దేకాని యత్నంబులేక నిర్మితమైన దెద్దియులేదందు ధనందునైన
గనఁబడుతావులు ధకప్రమహారత్నచిత్రితంబులుగానె ధచెలఁగుచుండుఁ
దద్దిశేషంబులు ధతలఁప దేవతలకేహంబులయందైన ధనమరియుండ

తే. వందలివస్తువస్తవస్తువు ధలద్భుతముగఁ
గానఁబడుచునెయుండు; నిఁక్కముగ నద్ది
తీవ్రతప్రమోసరించి యఁదీప్తశౌర్య
మునఁ జెలంగియు బహుకష్టఁములకుఁ జిక్కి. 31

399

క. దనుజేంద్రాద్రితమయియే, తనరారెఁపఁగాని సులభఁతరముగ లభియిం
చినదేగాదది మఱియును, దనునెక్కినమాన్యుఁ డెట్టిఃస్థలమును జూడన్. 3౫

చ. మనమునఁ గోరునో యటకు ధమానుగ వేగమ పోవఁజాలి యిం
కను వరగోపురాదిబహుఁకల్పనముల్ చెలువారుచుండు నం
దును గనఁగా నొక్కొక్కయెడఁ ధద్యువిశేషము నొప్పుచుండుఁ గా
వున నది యెల్లతావులను ధబంకముగఁ గనుపట్టు నెంతయున్. ౪ 390

క. తనవిభుచిత్తమెఱింగియు, ఘనజవమున వాఁయుతుల్యఁగతిమీఱఁగఁబో
వును వలసినచోటికి దానినివారింపంగ నెవఁడు ధనేరఁడు జగతిన్. ౪౫ 391

తే. అది మహాత్ములు పుణ్యాత్ము ధలతిశయధన
యుతులు కీర్తివిశాలత ధనొప్పువారు
నైన నింద్రాదులకు వానఁమైన స్వర్గ
మట్లు తనరారుచుండు సహార్యమగుచు. ౫

392

సీ. మఱియుఁ బుష్పకమది ధమణిముఖవస్తువిశేషంబులం జాలఁ ధజెన్నుమీఱు
నన్ని వేశంబుల ధనున్నతిం గాంచుచు, శ్వివిశేషముల్ ధచెలఁగుచుండఁ
బలువిధంబులుగను ధభాసిలిపెక్కుతా శృంగంబులను నలంకృతము నగుచుఁ
గూటగణంబులఁ ధగోమరారుపద్వితశృంగంబురీతిని ధనెనఁగి రమ్య

తే. మగుచు శారద శశిబింబఃసుట్లు విమల

మై కనంబడుచుండును ♦ నందుఁ గుండ

లాభిరామాననములు మహాశనములు

వికృతగురులోచనములును ♦ విపులములును. ౩౪

393

క. గురుగతులునైన భూతోత్కర్షములు వోయిమచరులట్లు ♦ గాఁ బ్రతిమలు సుం
దరపుష్పకిమందెల్లెడఁ, గరమొప్పుచునుండె వేలు ♦ గా మ్రోయుగతిక. 2

క. తొలిఋతువునందుఁ బుష్పంబులవలె రమ్యమయి, మధువు ♦ పొలుపును లీలం
దొలఁగించునవ్వినానము, విలాసముగఁ జూచెఁ బ్లవగఃపీఠం డచటక. ౮

ఎనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯ - వ సర్గము.

— ఇతి పుష్పకవిమానసర్వనము. ఇతి —

క. రావణునకు గృహరత్నం, బై విలసిలు పుష్పకంబు ♦ సంతరమున బా
గై విపుల మాయతమ్మును, నౌ వేశ్యము మతోకదానిఃహనుమ కనుఁగొనెక.

తే. అద్ది యోజనమాయత ♦ మర్ధ యోజ

నంబు విస్తీర్ణ మలర నాఃనానహస్త

సౌధయతమయి వెలసెను; ♦ శత్రుహంత

యైన యాహనుచయు నట ♦ నాదరమున. ౧

397

క. జనకజ నాయతలోచనఁ, గనువేడుక వెదకుచుక నిఃకాసుము పూన్కిక
దనుజేంద్రపుష్పకము త, ప్పనితరసర్వస్థలముల ♦ బాగుగ వెదకెక. 3

398

క. కని రావణానుజాదుల, కనదున్నతగేహములను ♦ గాంతిమెఱయ న

య్యనిలాత్మజన్మఁ డంతటఁ, జనికాంచె ననుత్తమసుగు ♦ సౌధవరంబుక. ౪

ఆ. మూఁడునాల్గుదంతఃములు నొప్పుగజములు

నితరములగు ద్వీరదఃతతులు పెక్కు

లమరియుండె; మఱియు ♦ నది యసంబాధమై

పాలితమగు శస్త్రభటులచేత. ౫

400

క. దనుజేశుషత్నలయి తగు, దనుజాంగన లతఁడు మిగుల యర్పంబునఁ దె
చ్చినరాజకన్యలందుం, గనఁబడి రాతనికి ముక్తి ♦ గనువార్లెక. ౬

401

సీ. ఆయుధధరులును ♦ సంగనామణులును సందుంట నాగృహ ♦ మపుడు సక్ర

మకరసంకీర్ణమై ♦ మఱియుఁ దిమింగిలములగూడి చిటుతచేఁపలనుగూడి

ననిలవేగాధూతఃమై సర్పములఁగూడి యున్నసాగరమట్లు ♦ లొప్పెఁ గిన్న

రేంద్రునం దేలత్తి ♦ హితముగ నుండునో హరివాహనుండగు ♦ సమరనాథు

తే. నందు నేసిరియుండునో ♦ నద్ది రావ
ణాసుగునిగేహమందు నెఱ్ఱుమున సతత
మలరుచుండెను; యక్షరాజగుకు బేరు
నందు యనుసరుణులయందు ♦ నధికలక్ష్మీ ౮౫

402

క. ఎది యలరారుచునుండునో, యది దానికి నధికమైనఁజుదియును నాయా
యిదనుజులగృహములందుం, బాసలుచునుండెను నితాంతఃపూజ్యుంబగుచుక.

క. మున్నే వివరించినయా, సన్నతదనుజాధిరాజఃసౌధమునడుమక
మన్నసల కర్తవ్యమై మది, నెన్నఁగ వేటొక్కహర్ష్యః ♦ మిదియనఁ దగుచుక.

1క. అలరారుపుష్పకంబను, లలితవిమానంబు మిగుల ♦ లక్ష్మీ వెలయఁగా
విలసిలు 2నిశ్చయిహంబులు, గలదై యుండంగ హనునుఁగాంచెక దానిక.

క. వనజాననునిమిత్తము, మునుపయ్యది దేవలోకమున నిర్మితఁగాం
చెను విశ్వకర్మచే గా, వ్రున దివ్యము రత్నతతివిభూషిత మగుచుక. ౧౧

చ. కనఁబడ. చుండె; యక్షపతి ♦ రాక్షసపం బొనరించి బ్రహ్మనె
వ్వనకులరంగఁ జేయుచు విమానము దానినిబొందె; దానినే
తనగురుశౌర్యవారమున ♦ దానవనేత కుబేరునొంచి చే
గొనియెను; గొన్నిస్తంభములు ♦ కోసుల హేమమయంబులై తగుక. ౧౨

తే. కొన్నిరాదతములు ♦ కొమరారుచుండు నీ, హామృగంబులందు ♦ ననుగువఁబడి
యుండె శిల్పములుగ ♦ నురుకాంతిచే నది, చెన్నుమీఱుచుండెనెన్ననగుచు.

క. నిలయోపరిగేహంబులు, విలసనశీలంబులగుచు ♦ వెలసెఱురూపం
బుల మేరుమంగరాఖ్యా, చలములు నా నున్నశములు ♦ జాతుతరంబుల్.

తే. అంబరంబును నొకసెడుఁనట్టులనురు
చును గృహంబున కొకతేజఁమును నొసంగు
చుండె; నది విశ్వకర్మచే ♦ నొప్పుమెఱియు
నిర్మితంబయి శిల్పముల్ ♦ నెఱిమెఱియఁగ. ౧౩

410

క. జ్వలనార్కులవలె నెంతయు, వెలుగుచు గార్తవ్యరమాన ♦ విరచితములు ని
ర్మలములు నొ సోపానం, బులు పే లియరుంగులందుఁ ♦ బొడలుచునుండెక.

1 తివ్యహర్ష్యస్య మగ్యస్థం శేక్త చాన్య త్సునిర్మితం, బహునిర్వాహసంక్షీణం దదర్శ
పసాత్తిజః బ్రహ్మలోకే కృతం దివ్యం దివి మ ద్విశ్వకర్మణా, విహసం పుష్పకంనామ సర్వరత్న
విభూషితమ్-అనిమా పీఠి గోవి దరాజా లేమాయుధములు కల్పించి వ్రాసిరి. ప్రకృతోపయుక్త
ములుగాలేవు. మహేశ్వరతీర్థులు ప్రాతీతికాథమును సమంజసముగ వ్రాసిరి పెద్దలు చాలమంది
చెప్పిరి. ఆయర్థమే యిదిఁ జెప్పఁబడినదని యెఱుంగవలయు. 2 నిర్వాహము అనఁగా మత్తవా
రణములని యర్థము.

- నీ. కనకంబుచే స్ఫటికములచే గుడ్డంబుమీఁదుగా శుభరీతి ♦ మించునట్లు
చేయంగఁబడిననై ♦ చెల్వగుల్మేడుజాలకములచే వాతాయనములచేత
నామందిరంబు శిశిర్సాస్పదంబై యండె; క్షీరంబుఁగ వేయ ♦ జిత్రముగను
వాని నల్లఁగఁజేయఁభాసంపదను మించు సింహ్రనీలంబుల ♦ నెలమిఁగూర్చు
తే. సింహశిర్షిపమునఁబట్టి ♦ చెలఁగుచున్న
యమృతహాసీలములచేత ♦ నరుఁగులెల్ల
నచట నిర్మింపఁబడియుండె; ♦ నద్భుతముగఁ
బగడములచే నమూల్యభవ్యసుణివితతి. ౧౬౪ 412
- క. తులలేనిమాక్తికంబుల, నలుఁగడలం దలములెల్ల ♦ నై జవిభూతిం
జెలఁగుడ రీతిని విరచిత, ములునై యలరారుచుండె ♦ మోదంబెనఁగఁ. ౧౭
- చ. అరుణముగాఁ గనంబడుట ♦ హాటకకాంతిని మించుచున్ననుం
దరతరచందనంబునను ♦ వద్దయు వాసనలొప్పుచుండె, ని
క్కరణిని దీప్రమాద్యగతిఁగాఁ దనరారుచు గేహపంక్తిమీఁ
ద రహిఁ జెలంగు హర్ష్యసముదాయములం జెలువారె నెంతయుఁ. ౧౮
- ఆ. అట్టిపుష్పకాఖ్య ♦ మగువిమానంబును, గపివరేణ్యుఁ డట్లు ♦ గడఁగి యెక్కె;
నంత నచటనుండి ♦ యవ్వాయుజం డన్న, పానభక్ష్యసంభవంబునగుచు. ౧౯
- క. నురుచిరమై గంధరజ, స్ఫురితంబయి గూవుఁదాల్చి ♦ శోభిల్లెడు న
వృరుదుపమఁ గాంచుగంధముఁ, బరమమ్మును గ్రోలుచుండె ♦ బావనియచటఁ.
- చ. దనుజనరుండు రావణుఁడు ♦ తత్సమయంబున నున్నచోటనుం
డి నెగడునట్టిదో యనఁగ ♦ నిర్మలగంధ మదట్లు చక్కఁగాఁ
దనరుచునుండె; గావున నఁవాగతిపుత్రున కామనీషి కొ
య్యనఁ బ్రియబంధువుఁ మిగులుఁహర్షము మీఱఁగ బంధువెట్లుతె
ల్పునొ యటురావణుండు తగుభూమియిదేయని తెల్పునట్లుగఁ. ౨౦౪ 417
- క. మనసుచకుఁ దోచుచుండెను; హనుమయు నటనుండి తరలియారావణుఁడుం
డినశాలఁ గాంచఁ బోయెను, గనుగొననది యాయతమయి ♦ కడుశుభదంబై.
- క. దనుజేంద్రునిమనసున కిం,పును గూర్చుచు నుత్తమయగు ♦ పొలఁతవిధమునఁ
గనఁబడుచు రత్నసోపా, ననికరముల నద్ది సొంపునం దగు చుండెఁ. ౨౧
- క. కనకమయజాలభూషిత, మునునయి స్ఫాటికములగుచు ♦ మోదంబు నొసం
గను జాలుభూతలంబుల, ఘనమై దంతములు దానుఁగఁ జిత్రముగఁ. ౨౨౪
- చ. కనుఁగొననొచు మాక్తిపుఁగంబములుం బగడంపుస్తంభముల్
కనకపుఁగంబముల్ రజతఁకల్పితముల్ మణినిర్మితంబుల్
స్పను గుమిగూర్చునట్టివిగఁ ♦ బొల్పెడునవ్వయునై న స్తంభముల్
కనఁబడుచుండె నందుఁ; బలుఁకంబము లంతరమంధుఁ దోఁపఁగఁ. ౨౩౪ 421

సీ. ఆస్తంభములమీఁద ♦ నందంబుగాఁ దగునట్లు గంధనపట్టె ♦ లమరుపఁబడి
యుండె; నాకంబంబు ♦ లొకకొన్ని ననుములై మిక్కిలిపొడవుగా ♦ మించి చివర
భాగంబులక వంగి ♦ పరసుభూషణములఁ గ్రాలుచు నవ్వితెక్కులవిధమునఁ
దోచుచునుంటచే ♦ నేచినగతి స్వర్గమున కుద్గమించులా ♦ గునను గానఁ
తే. బడుచునుండె; నదులు ♦ పర్వతసాగరంబులు ననంబు లాదిగలధరిత్రీ
లక్షణములచే వెలయుచిత్రకంబళ, మందుఁ బలుచఁబడుచు ♦ నలరుచుండె.

క. నానారాష్ట్రంబులతో, నానాగృహములను గూడి ♦ నై జవిభూతిక
గానఁబడుభూమిరీతిని, జానుగ విస్తీర్ణమగుచు ♦ సాధువిహగముల్. ౨౫॥ 428
క. కొలకొలఁగూయ నుగంధంబులు గుప్పన నెనఁగ, శ్రేష్ఠములుగాఁ దగు కం
బళశయ్యల నమరుచు నొప్పులు గుల్కుచునుండె దనుజపుంగవుఁ డందుక.
క. నిరతము వసించు నన్యుది, పరమాగరుభూషణులను ♦ భాసిలుచుంటక
గరము పొగవన్నెచేఁ దగి, యరుదుగఁ గన్పడుచునుండె ♦ నాయతమగుచుక.

సీ. ఒక్కచోహంసయ ♦ ట్లాప్పి సెర్కలవాయి పాండురవర్ణమై ♦ పరఁగుచుండు
నొకచోట నద్ది పుష్పావహారంబుల నతిచిత్రవర్ణమై ♦ యనురి శబల
వర్ణమై కల్తాషభంగిఁ జెన్నారుచు, మనసున కామోదమును నొసంగు
చును, మోములకునుగాంతినిబ్రసాదించుచు, దుఃఖజాలంబులఁ దొలగఁజేయు
చును, దివ్యమై, లక్ష్మీకిని బుట్టినిల్లునాఁ దనరుచుండును; రావణునినివాస
మగునావిమానంబు ♦ తగ నుఖస్పర్శమౌ నాయువు, కనులకు ♦ భవ్యమోద
మునుగూర్చునాకాంక్షమును, శ్రోత్రములకు విండొప్పదుగానంబు ♦ నద్భుతములు
నతిరుచ్యములు నగునట్టి భక్త్యాదులు, చారుగంధంబును ♦ సారతరము
గల్గియుండుటచేతఁ ♦ గన్నతల్లికుమారు నింద్రియంబులకెట్లు ♦ లింపుఁగూర్చు
నట్లు లచ్చటేకేగి నట్టివారలయింద్రియములకు నై దింటి ♦ కతులత్పత్తిఁ
గలిగించుచుండె; నాగాలికుమారుండు దానివైఖరిఁ గాంచి ♦ మానసమున
*నచ్చెరువొంది యిఁ యది స్వర్గలోకమో, ప్రబల దేవతలుండు ♦ ప్రదమొ, లేక

తే. యింద్రుఁడుండుతావొ, ♦ యిది బ్రహ్మలోకమో
యనుచుఁ దలఁచె; సంతఁ ♦ గనకమయము
లై నస్తంభములను ♦ నలగుదీపంబులఁ
గనియె నచలములుగఁ ♦ గానఁబడఁగ. 30

426

తే. ధ్యానమొనరించునట్లవి ♦ కాననౌచు
గూర్చితమున నోడి యపమతి నొంది మ్రోచు
పడినజూదరులట్లు చూడఁపట్టుచుండె;
నతఁడు దీపప్రకాశమత్యాయతంబు. 3౨

427

క. దనుజేంద్రుని తేజస్సును, ఘనభూషణరుచులు వెలయుఁగా నెల్లెడలం
గని మండుచున్న దేమో, యని తలఁచెన్ మనసునందు ధన్యుతపడుచున్.

చ. పలువననంబులన్ వివిధభాసురమాలికలన్ ధరించి యు
జ్జ్వలితరవేమభూషణవిశాలరుచుల్ పొలయంగ రత్నకం
బళమున నిద్రవోయెడు నశపారవిలాసవిరాజమానకాం

¹తల నొకవేయిమందిని నశదాగతిసూనుడుగాంచె నొక్కెడన్. 33౪ 429

చ. వనితలు వారలందఱును ధారనీకోర్కెలఁ గ్రీడనల్పి పా
యనితమి సర్ధరాత్రమున ధన్యుత మద్యముఁ ద్రావి నిద్రచో
క్కునకు వశంగతాత్మలయి ధన్యుతములు సిద్ధినిబొందకున్న నొ
య్యన నిదురించి రయ్యదనునందె సుషుప్తిని నాపజాలమిన్. 3౪౪ 430

క. చలియింపకుండ నిద్దరఁ, గలియుటఁ గాంచీగుణాదిక విభూషణముల్
పలుకకయుండెను; నట హంసలు పట్టుదపం క్తివిగతశబ్దములగుచున్. 3౫౧

²క. పెనుసారనవనమువిధంబున విలసిలుచుండె; గనులు ధన్యుతము, ³దంతా
ళిని గనఁబఱుపక నిద్రం, గనువారల నెఱ్ఱెగములఁ గాంచె హనుమయున్.

ఆ. పద్మగంధములను ధన్యుతములను నమ్మె

గములు వెలసి, పగలు ధన్యుతములవి

ధమున స్ఫుటములగుచుఁ ధన్యుతముని రా మోడ్చు

జెందినట్లు తోచెఁ జిత్రరీతి. 3౮

433

సీ. శ్రీమంతఁడై నట్టి ధన్యుతమునందు వారలమోములు ధన్యుతగంధ
ముఖగుణావళిబట్టి ధన్యుతములతో సరిపోలునని తనసాన్వితమునకుఁ
దగులఁగా నీవనితామతల్లులముఖములు పద్మములవలె వెలయుఁ గాన
మత్తపట్టుదములు ధన్యుతమునకయి వికసితపద్మాళి వేడ్కమీఱ

తే. మాటిమాటికి వ్రాలెడు మాడ్కి వీని

యందున్ వ్రాలు నిజమిద్ది ధన్యుత తలంచె;

నట్లు లాయన్నమిన్నల ధన్యుతరుచున్న

దానవేంద్రునిగేహరత్నమది యపుడు. ౪౦౪

434

క. తారాగణసంయుతహా, శారదనభమట్లు సుప్రసన్నంబగుచున్

దా రాజలె; రక్షిపతి, యారావణుఁ డాపడంతు ధన్యుతఁ గొలువన్. ౪౧౪

క. సిరివెలయుఁ దారకాతతి, పరివృత్తుడగు శీతరత్నభంగిక మిగులన్

సురుచిరముగఁ జూపఁబెను; హరికులతలకుండు హనుమ ధన్యుతమునన్.

1 సహస్రం ఐరవారీకామ్-అనిమాలము.

2 పద్మవనం మహత్-అనిమాలము.

3 తాసాం సంప్రతిదంతాని మిలితాక్షాణి మారుతిః-అనిమాలము.

4 తామసిరాత్రి, రాకారాగా - అనియర్థము.

- తే. పుణ్యశేషముతోఁగూడి ధూమిపయిని
నాకసమునుండి పడినయాఁయాయుచుక్క
లన్నియుంగూడి యాయుతులై చెలంగె
నేమొ యనియెంచె నాత్మీయహృదయమునను. ౪౩ 437
- క. సురుచిరకాంతియు దూపం, బరుదగు నాతేటఁదనము ధనపుడొప్పుంగా
వరకాంత్యాదులతోడం, బరఁగెడు తారకలరీతి ధాసిలిరతివల్. ౪౪ 438
- చ. తేరుణులు వారు మనస్యమును ధ్రావి యనంతరకృత్యమైన యా
సురతము నల్పుచున్నతటి ధశుభ్రగురూత్తమవీనహారనుం
దరమణిభూషణంబులును ధస్థానములక విడి తాఱుమాఱుగాఁ
బరఁగ సుషుప్తి జిక్కుచడి నావంతములొప్పు జెలంగి రందొగిల్. ౪౫
- సీ. విస్త్రస్థతిలకలై వెలందులు కొండ, అద్భాసితనూపురలయివామనయన
లొకకొండ, అందు సుతొక్కచోఁబార్శ్వవిగళితహారలుకొండఁబులలితగురు
ముక్తానుణిహారములు తెగి తనువుల నావరింపఁగఁ గొండఁబరములు
విడిపోవఁగొండఁబులందులు మొలనూలువదలియుండఁగఁగొండఁబుదగభూమి
- తే. పయిని శయనించుచుక వసు ధబడలికలొగి
నడఁగ, నడుముకట్టువదల్చు ధచవనియందుఁ
బొరలఁజేయింపఁబడు చిన్నతురగవనిత
లట్లు విలసిల్లుచుండి రాహర్మ్యమందు. ౪౬ 440
- చ. సురుచిరకుండలంబులను సొంపుగఁ దాల్చినకొండ అంగనల్
పరమనుసుప్రజంబు లొగి ధావజుకేళిఁ దగం దెగంగ సుం
దరముగఁ బూచియుక గజవితానము ద్రొక్కగ నున్నతీగల
ట్లగుదుగఁ గాననై రచట; నమ్మరుదాత్మజుదృష్టికెంతయుక. ౪౮ 441
- క. తరుణులకుచమధ్యమములఁ, బరఁగెడుగురుహారము లట ధభానుశేలిన
త్కరములవలె దనరి కుచాంతరముల శయనించుహంసతతులన నమరెక.
- క. తరుణులు కొండఁబు స్వకుచాంతరముల నై దూర్యహారతతులం దాల్చుక
గురుకాదంబవతత్తుల, కరిణి బొల్పారె నవ్వి ధకనులకు విందై. ౪౯ 443
- క. కొండఁబుతరుణులు దాల్చిన, సుందరతరశాతకుంభసూత్రములు సుషు
ప్తిం దనరుచక్రవాకములం దగఁ బురుడించె నట విలాసముమీఱక. ౫౦
- సీ. హంసాదులంబోలు నట్టిహారంబులు పులినస్థలంబుల ధబోలుజఘన
ములుగల యాయంగనలు, హంసకారిండ్లవాక్కిర్ణములుగను ధనలరి చక్ర
వాకశోభితములు ధవపులినంబులు చెలువార నొప్పు నదులవిధమున
- రాజిల్లుచుండి, రాహరములు నిదురించియుండి గజ్జెలపిండ్లొగిని మొగ్గ
లుగను, హాటకభూషణులు విపులసరసిజములుగ, శృంగారచేష్టలు మొనర్లు

తే. గను, శరీరములందగుఁకాంతి తీర

ములుగ వెలయంగ దివ్యసదృశులను బోలి

యలరుచుండిరి; కొండఱువెలదు లందు

వృదువులగు దేహములయందుఁ బోదలువేడ్క. ౫౨౫

445

క. చనుమొనలందుం దాల్చిన, ఘనభూషణములు చెలంగెఁ

బున; నందుఁ గొంఠఱగునం, గనలముఖంబునను బొదలి

కరమరుదగుచుక. ౫౨౬

ఆ. పరఁగుచున్నయట్టి భవ్యచేలాంచలములు తదాస్యవాయువుల

వారియాననములపై రయంబునఁ బలు, మాఱు పడుచునుండెఁగుంజులముగ.

చ. పలువిధమైనవర్ణతతి భాసిలు తన్నదలంబరాచలం

బులు రుచిరప్రకాశములఁ బొల్పెడురావణపత్నులైన యా

వెలదుల వక్రమూలముల వింతఁగ నల్లన నాడుచుం దగం

జలనముఁ గాంచుటెక్కిముల చందమునం గన నయ్యె నెంతయుక. ౫౨౭

చ. తనరుచులక వెలుంగువనితామణు లాదృతిఁ దాల్చియున్నయా

ఘనతరకుండలంబులు తగ్గఁ మణిరాజఁ జెలంగుచుంటఁ జ

క్కని ¹యపధాననన్నిధిని గ్రాలుచు వారిముఖానిలంబునోఁ

కున మెలమెల్లనం గదలుఁ గోమలరశ్మిలు చిందులాడఁగక. ౫౨౮

449

తే. శర్కరాసవగంధంబు సహజపరిమ

ళాన్వితము సుఖదంబును సగుతరుణుల

యాస్యనిశ్వాసమారుతం బవుడు రావ

ణాసురునిఁ గొల్చు చున్నట్లు లమరియుండె. ౫౨౯

450

క. దనుజేంద్రనిభార్యలు చ, క్కనిమద్యముఁ ద్రావి దానఁ

ననములని శంకనొందుచు, గని తమనవతులను దన్తుఖంబుల నెట్టిక. ౫౩౦

క. పలుమఱు నాఘాఁగించిరి; విలాసమున నొప్పి మిగుల

త్నులు తమ్ము మూర్ఖునంగా, వెలదులు సహియించియుంటఁవింతయుగాదే.

²మ. సవతుల్ మోముల మూర్ఖునం గడు నమర్షింబూనువారయ్య న

య్యవిదల్ రావణునందు మోహమునఁ దారొప్పారుచుంటక నితాం

తవిమోహంబునఁ జిక్కి నాధునకు మోగంబంచు దవ్యక్రముల్

నవిలాసంబుగ మూరుకొంచు బ్రియముఁ సాధించి రవాసికిక. ౫౩౧

1 ఉపధానపరిగళేష-అనివ్యాఖ్య. ఉపధానమనఁగా దిండు. 2 అత్యర్థం సక్తమనసో రావణో తావర స్త్రియః, అస్వతంత్రా స్సపత్నీనాం స్త్రియమేవాచరం 'స్తదా-అనియా. అస్పృంత్తా రా గాంధాః రాణే అత్యర్థం సక్తమనసః తా స్సపత్నీభి రాఘాతముఖాః వర స్త్రియః తదాఘాణ నంపత్న్యః స్త్రియమితి మత్వా సపత్నీనాం స్త్రియమేవాచరక-గాగాంధాః కిం నమర్షంతీతిభావః. అని మహేశ్వరతీర్థులు. ఈయరథ మే సరసమని పద్యమునఁ జెప్పఁబడెనని గ్రహింపందగు.

చ. అతివలు కొందఱుందుఁ గడియంబులచేఁ దనరారుచున్నదో
 ర్లతలు, మనోహరాంశుకములఁ దలదొండ్లుగఁ జేసికొంచు నా
 దితిసుతనాథుపార్శ్వములఁ దృప్తిగనే శయనించియుండి; రొ
 క్కతరుణివేడ్క వేఱొకతుఁకం గదియించి తదీయవక్షముఁ. ౬౦౪ 454

సీ. ఉపధానముగఁజేసి యరుతరనుఖనిద్ర చేయుచుండెను; గొంఁతఁజాయవతిభు
 జంబుమీఁదను స్వశీర్షంబులనిడి వేడ్క శయనించియుండిరి, యానయొకతె
 కడఁగి యన్యంగనాంకమున నిద్రించెను, దానిదోర్లతలపైఁ దనఁబలుముటి
 కొందఱు తలలుంచుకొని శయనించిరి; మఱికొందఱంగనాంబులు మమత
 నితరేతరాంకంబు యెఁగుపార్శ్వంబులు కలులు వీఁపులు తలఁగడలుగాఁగ
 తే. నూని యవయవముల నొకఁరొకరిపై న
 వైచుకొనుచు మదస్నేహవశలయి తగఁ
 బండుకొనియుండి; రిట్లు లాఁపడఁతులగుమి
 నూత్రసంక్రధితంబగుచోప్పమీఱ. ౬౦౫ 455

క. కనదురుదోన్నాత్రంబులఁ, బెనుచుకొనుచు భృంగములనఁచెలయుకురులతోఁ
 గనఁబడుచుఁ బండియుండఁ, గను వారలనేత్రములకుఁ దగ్రుతరముగఁ.

తే. దారమునఁ గ్రుచ్చఁబడినమందద్విరోధ
 ములు చెలంగఁగ నొప్పారులలితపుష్ప
 హారమట్లుగఁ దగియుండె; నచట మఱియు
 దనుజనాథుని స్త్రీసముదాయమెల్ల. ౬౦౬ 457

ఆ. వదనమారుతములు యావ్యపించుటం బర
 స్పరము కుసుమహారసమితిగూడు
 కొనఁగఁ; జోకముల్లు యొమరుగఁ బిగిగొన
 మూఁపులవయి హస్తములు పెనంగ. ౬౦౭ 458

సీ. ముంగురులోపయఁబయిఁజెంగుచెంగున లేచిపొలయుచునుండుటఁజోల్చిచూడ
 వై శాఖమునఁ బూచి యాయసంవ్యాప్తిచేఁ బెనఁగొని మాలాకృతినిజెలంగి
 పూవులజొంపముల్ యొందుగా గుమిగూడి స్కంధంబులవయిఁజిక్కింగనల్లు
 కొని మెల్ల మెల్లనఁ గొమరుమీఱఁగఁ బరస్పరము సంసక్తిచేఁ బరిధిపిల్లు

తే. తీగగుంపుతెఱంగున యొగుమీఱఁ
 గ్రాలుచుండెను; వారియంగములు సొమ్ము
 లంబరంబులు ఘనసుమహారములును
 నుచితసంస్థానములయందె యునుపఁబడియు. ౬౦౮ 459

క. సారసుమాలాకృతి నా, నారీమణు లటఁ బరుండి యాయకుచెంతఁ
 గారామున నుండుటచే, నారమ్యవిభూషణాదు యానయమునఁ. ౬౦౯

క ఎవరెవరివోయి వివ్వని, సువిహితముగఁ దెలియఁబడక ♦ శోభిలుచుండెన్;
దివిజారి మేలుకొన నా, యువిదలఁ జూడంగరామి ♦ నొకమాత్రైవన్. ౬౬౫

క. కనక స్తంభంబులపై, నునుపంబడి వెలుఁగుచుండు ♦ నుగుదీపము లా
దనుజారి సుఖసుషుప్తిం, గనఁగా నిశ్చలములగుచుఁ ♦ గలితప్రభతై. ౬౬౫

క. తనరెడునాకాంతల నపు, డనిమేషములగుచుఁ గాంచు♦నట్లుండె; నటన్
దనుజులకన్యలు పితరుల, వనితలు రాజర్షి సంఘ♦భౌమినులెల్లన్. ౬౬౫ 463

1 తే. మఱియుగంధర్వరాక్షస♦మానిను లొగి
నాదశగ్రీవుఁ గామించి ♦ యతనిఁ గొలిచి
యుండి రాదృతిఁ దారె; యా♦యుగ్రదనుజుఁ
డావధూమణులం బట్టు ♦ నరుగ లేదు ౬౬౫ 464

2 క. వనితలఁ గొందఱు శౌర్యం, బునఁ గొనితెచ్చెను దదీయ♦ముఖ్యజనులతో
నని గలుగునన్నయాశను, గొనివచ్చెనుగాని కాదు ♦ కోరికవలనన్. ౬౬౫

క. స్మరతాపంబునఁ గొందఱు, తరుణులు యశావనమదంబు ♦ దళుకొత్తంగా
వరియించి రావణాసురు, నిరతము సేవించి రతని ♦ నెవ్వనలిర్పన్. ౬౬౫ 465

క. అందున్ననుండరులలోఁ, గందర్పశరాళిఁ జిక్కి ♦ క్రవ్యావవిభున్
డెందమున వలఁచినదితప్పం చిక్కిన దెవతెలేదు ♦ పరికింపంగన్. ౬౬౫ 467

క. బలవంతంబుగఁ దెచ్చిన, లలనామణి యొక్కతెగాని ♦ లక్ష్మీంపంగా
గలుగదు వారలలోపల, నలరావణుసౌగంధుఁగాంచి ♦ యచ్చెరువడుచున్. ౬౬౫

ఆ. మోహపరవశమున ♦ ముగ్ధ యాతనిఁ గోరి
వచ్చినదియెగాని ♦ వానివీర్య
మునకుఁ జిక్కినట్టి♦వనిత యెవ్వతె లేదు
మఱొకపురుషుఁగోరు♦మగువ లేదు. ౬౬౫ 469

3 క. దనుజేంద్రునిచెంతకు నే, వనితామణియైనఁ దాను ♦ వలచి తమింజే
రినతటికంటెను బూర్వ మెవనిఁగాని గ్రహించినదియు ♦ నఱుదుమాన్. ౬౬౫

చ. జనకజతప్పఁ చిక్కినచి♦సప్రసవాత్ములు వానిఁగోరి యే
యనిశముఁ గొల్పుచుండిరి; త♦దంగనలందుఁ గువంశజాతయా
వనిత యొక్కర్తుఁగాని, తను♦వై భవహీనయుఁగాని, నేర్పునొం
దనియదిగాని యొక్క తెయుఁ ♦ దద్దయుఁ జూచినఁ గానరాదునూ! ౬౬౫

ఆ. అనుపచారియుక్త ♦ యగుసతీమణిగాని, సత్వహీనయైన ♦ చానగాని
కోరఁదగనియట్టి ♦ కుత్సితరూపయా, వనితగాని లేదు ♦ కనుఁగొనంగ. ౬౬౫

1 రాక్షసానాం చ యాః కన్యా స్రస్య కామవశంగతాః-అనిమా. నకు లేన కామయిత్యా
హృతా ఇత్తర్థః-అనివ్యాఖ్య. 2 ఇట వ్యాఖ్యాభిప్రాయము చేర్పబడినది. 3 సచాన్యపూర్వా-
అనిమా.

సీసమాలిక:—

¹రఘువంశరత్నమౌ ధరామచంద్రునిసతి యగుసీత, యిందున్నయంగనలెటు
 రావణునకు భార్యలై వలలుదు రట్లే తానును నగునేని తలఁప నపుడు
 వీనిపుణ్యమే పుణ్యమౌనని యాసాధుబుద్ధియౌ మారుతపుత్రునకును
 గపితనుబట్టి యాక్షణమునఁ దోచెను; మఱియు నీరాక్షసుమూనినులెటు
 లఘులనుఖంబుల నందుచు నున్నారొ యట్లెసీతయు రాఘవాభియుక్త
 యగునేని యీరావణాసుగుం డర్హకృత్యంబును జేసినయట్టివాడె
 యగునని సాధుబుద్ధిగలయాహనుమకుఁ దోచెను; మఱియు నీతొయజాక్షి
 యీసమంజసగుణయీరాముపత్ని యెట్లపహృతయయ్యెనో యట్లయీసు
 రారి నారీమణులందఱు సుగ్రీవుచే హరింపంబడి చింతనొందు
 దురయేని యప్పుడు హరివిభునకు మంచిదగునని సాధుబుద్ధిగలహనుమ
 కప్పుడు తోచె; నీయంగనామణులను నపహరించినయట్లే యసురనాధుఁ
 డీరామపత్నిని నీసాధుశీలను నపహరించునయేని యతనికేమి
 శుభమబ్బునని లనఁచుభుబుద్ధియైనట్టి యామరుత్సుతునకు నపుడు తోచె;
 నీరాక్షసాధిపు నింతులఁ గనినట్లు రాఘవుపత్నినే రమణఁ జూడఁ
 జాలుదునేని నాజన్మము నఫలమౌనని సాధుబుద్ధికి నపుడు తోచె
 నీరాక్షసాంగన లెట్లు నాకగపడి రట్లెసీతయునైన నచట రాజ
 భయమున నొక్కటఁ బ్రాయోపవేశంబుచేఁ బ్రాణముఁ బ్రాయశిద్ధపడెడు
 నంగదాదివనేచరాళికి మరలను జన్మనుబ్బినయట్లు జరగుమంగ
 శంబని తోచెనా లలితబుద్ధికి నప్పు; డీరావణాసురు నింతులెట్లు
 జీవించియున్నారొ శ్రీరాముపత్నియు జీవించియున్నచో శ్రీరఘుపతి
 క్షలశుభంబులు నగునని తోచెనా సాధుబుద్ధికి మరుజ్జనకి నపుడు;
 రాక్షసరాజ! యోరావణా! యీకాంత లెట్లు నీభార్యలో యీరఘూత్త
 మునిపత్నియగుసీతయుఁ గునే నీకును శుభముగల్గునె నీవు సుతముఖులును
 రాము బాణాగ్నిచే రయమున మ్రుందుదు రనిచెప్పఁగగునని యపుడుతోచె;
 నీరాక్షసాంగన లెట్టిపాండర్యంబు లలవారొ యంతె యాయవనితనయ
 కుండునా యామెయీయర్వియ ప్రతిమానలావణ్యంబు గానఁబడఁగ
 నలరుచుండునుగదా యటుగాన నిటసుండదని సాధుబుద్ధియౌహనుమ కపుడు
 స్ఫురియించె; సంతలో మరల నాతండు భూబాతసద్గుణము జగతి మించు
 తే. నట్టిసాధ్వీ మహాత్ముడై యలరునితండు
 బలిమిఁ గొనివచ్చి యిట్టిసాపంపుఁగార్య

1 బభూవ బుద్ధిస్తు హాశీక్యరస్య-యనుష్టోకద్వయమునకు వ్యాఖ్యాభిప్రాయముచేర్చి వ్రా
 నుఁబడినది.

మొనరించెగదా యటంచు నాఁగి ని మునింగి
యక్కటా యంచుఁ జింతించె ధ నాత్మలోన, 23

473

తోమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦ - వ సర్గము.

అంతఃపురకాంతలం జూచి మందోదరిని సీత యని హనుమ ప్రమాదంబు నొందుట. అంతః

క. హనుమయు నట నల్లడలం, గనుచుఁ శతమఖునిశయ్యకరణి వెలయుచుఁ
వినుతంబై స్ఫాటికమై, తనరెడుశయనాసనంబుఁ ధ దాఁ గనుఁగొనియెఁ. ౧

చ. ఘనతరతమభూషితముఁగా నది నిర్మితమయ్యె; నట్టిశ
య్యును దిగినట్లు విశ్రమము ధ నందుటకై బహుమూల్యముల్ మహా
సనములు నందు వేయఁబడి ధ చాలఁగనొప్పెను నవి దాంతముల్
కనకమయాంగముల్ మిగుల ధ గాఢమరీచులు నొచు రాజులుఁ. ౧౪ 475

తే. అవి వైడూర్యఖచితంబులై చెలంగు
చుండఁ జిత్రాంగములునయి ధ యొప్పువాని
పైని నాస్తరణంబులు ధ పఱచఁబడియె;
నందు నొకచో శిరోభాగఁమందు నతఁడు. ౨

476

క. మేలగుము తైపునగులను, జూల నలంకృతమునగుచుఁ ధ జంద్రునివలెనే
భా లసమానంబై తగఁ, గ్రాసుసితచ్ఛత్రవరముఁ ధ గనుఁగొనె నంతఁ. 3

క. కనకమయంబై శయనా,సన మయ్యది చిత్రభానుఁసృశ ప్రభులఁ
గనుచును నశోకమాలా, ఘనబిడమై యుండఁగాంచె ధ గరువలినుతుఁడుఁ.

క. నలుఁగడల నాఁడురూపం,బులుగల మణికృతములైన ధ బొమ్మలు హస్తం
బుల వింజామరలంగొని, నలలితముగ వీచుచుండఁ ధ సతతము మఱియుఁ. ౪౪

*క. పలుభంగుల సత్పరిచుళి,ములు గమగమలాడుచుండఁ ధ మునుకొని ధూపం
బులు మేలై నవి వేయుట,నలన మనోజ్ఞమయి కానఁబడి నది మఱియుఁ. ౫

ఆ. దానిమీఁద స్వచ్ఛమైన యాస్తరణాళి, పఱచఁబడియె దానిఁపై న నావి
కాజినంబు మిగుల ధ నాచ్ఛాదనంబుగాఁ, గప్పఁబడియె నాల్గుఁకడల నందు.

క. సురుచిరవరసుమమాలో,త్కర మలరుచునుండఁ; నంతఁ ధ గపివర్ణుఁడు సుం
దరమగునాశయ్యపయిఁ, ధరాధరముఁబోలి మెఱయుఁతనుసవరంగఁ. ౬౪

తే. విలసదు త్రమకుండలంబులు మెఱయఁగ
లోహితాక్షంబులును మహాఁబాహువులును

దనరఁ గాంచనచేలంబుఁ ♦ చాల్చి పరిమ

శమున మించెడు నెట్టిగంధ మమరంగ. ౭౪

483

క. సురపథమున విద్యున్దణ, పరికీర్తనబగుచు సంజఁబరఁగు నరుణభీ

కరమేఘులుట్లు కననై, సురుచిరమణిమయకలాపఁకొఱిభితుఁడగుచున్. ౮౪

484

క. లావణ్యంబునఁ జెలఁగుచు, నేవిధమగురూపముఁగొన ♦ నెంచునొ యట్లే

దా వఱలుచుండుశక్తిఁ ద, పోవిభవమువలనఁ బొంది ♦ పూజ్యంపగుచున్. ౯౪

485

క. తరుగుల్లవనంబులతోఁ, బరఁగుచు నిదురించుచున్నవడువునఁ దగు మం

దరపరివ్రతమట్లాప్పుచు, వరభూషణరాజువెలుఁగ ♦ వైభవమలరన్. ౧౦

486

తే. రాత్రి విహరించి యపు డుపరితుఁడు నగుచు

దనుజకన్యల కెంతయుఁ ♦ చా ప్రియుఁడయి

రాక్షసులకెల్ల సుఖముఁ గూర్పంగఁజాలి

నుద్యములఁ ద్రావి తనిసి యామంచమువయి. ౧౦౪

487

క. శయనించియున్న రావణు, నయగుణనిధియాసమీరఁనందనుఁడు గ నెన్

శయనంబద్దియు భాస్వర, మయి తనరఁగ దానిపై న ♦ నద్భుతకీర్తిన్. ౧౧

488

క. పరువడి నిట్టూర్పుల నిర్భరముగ వెలిఁబుచ్చుచున్నఫణిచందమునన్

గర ముచ్చాప్సవంబుల భీకరముగ విడుచుచుఁ బరుండుక్రవ్యాకపతిన్. ౧౧

489

క. పీరుని నారావణునిం, జేరి మనస్సంశయమును ♦ జెంది యకటా యీ

తీరున రాజన్నే కనె, నే రావణువలనభీతి ♦ యిప్పుడు రాడే. ౧౨

490

క. అని పరమోద్విగ్నుండై, యనిలజుఁ డతిభీతిఁ గన్నఁతుట్టు లవలికిం

జని సోపానమునొందుచు, జని యవ్వల దానినడుమ ♦ సన్నతమగుచున్.

491

తే. కనఁబడెడు వేదికను నెక్కి ♦ కన్త్రుశయ్య

నిద్రవోయెడు దనుజేంద్రునిన్ దశాస్యుఁ

గనియె; నాశయనోత్తమఁమున నతండు

నవ్వలించుట నన్యలెప్పుగిది నచట. ౧౩

492

తే. చేరకుండుట విజనమై ♦ భూరిగంధ

గజము చొచ్చిన సెలయేటికరణి నుండె;

గాంచనాంగజలలితముల్ ♦ కడునిడుదలు

నైన యురుబాహువులఁ గాంచె ♦ నందతండు. ౧౪

493

సీ. చాఁవంగఁబడి యవ్వీ ♦ శక్రధ్వజంబులవలె నొప్పుచుండెను ♦ వాసవుని

మార్కొని మున్ను సమరముచేసెడుతఱి నై రావతము విషాణాగ్రములను

గ్రుచ్చుఁగాఁగలిగిన ♦ గొప్పగాయములందుఁ గనఁబడుచుండె; జఙ్గంగ బలిసి

యున్నయాతనిమూపు ♦ లొగిఁ గులిశక్షతులను మించుచుండెనవ్వినజనాభు

494

- ఆ. చక్రకృతములైన ♦ సాంద్రవ్రణంబులఁ
జెలఁగుచుండె; గంధ♦బలము మిగుల
సమములగుచు దేహ♦సంగతములు బలి
ప్రములు నగుచు నవ్వీ ♦ యమరియుండె. ౧౬౪ 494
- క. లలితంబులు శుభలక్షణ, కలితంబులు చారుతరస♦ఖంబులు మఱియున్
బలయుక్తాంగుష్ఠంబులు, నులక్షణాంగుళులు నౌచు ♦ శోభిలుచుండెన్. ౧౭
- క. కరతలము లొప్పుచుండెన్, నురుచిరబాహువులు మిగుల♦సాంపుగఁ దగుచుం
బరిఘాకారంబులుగాఁ, గరిహస్తనమానములుగఁ ♦ గనఁబడుచుండెన్. ౧౭౪
- తే. మఱియు వృత్తంబులై, యద్భు ♦ మంచముపయఁ
జాఁపఁగాఁబడి పంచాస్య♦సర్పములటు
లలరి, శశరక్తవిధమున ♦ నమరి, చల్ల
నగుచుఁ బరిమళచందనా♦ధ్యములు నగుచు. ౧౮౪ 497
- చ. పరమవిభూషణంబులను ♦ భాసిలుచున్ పరసుందరీమణీ
కరములచేతఁ జక్కఁ బిను♦గంబడి యుత్తమవాసనల్ మనో
హరముగ నొప్పు, బన్నగుల ♦ యక్షుల నిర్జరదానవాళి సం
గరమున రోదనంబులఁ దగఁగ బొసరింపఁగఁజేయఁజాలుచున్. ౨౦ 498
- తే. మఱియు గంధర్వులన్ భీతి ♦ నెఱిగఁనంగఁ
జేయఁజాలినవై యుండె; ♦ నాయదనున
మందరాంతరమున నుషు♦ప్తి దగంగ
నొంది కుపితంబులగు మహా♦హులవిధమున. ౨౦౪ 499
- క. ఘనశయ్యఁ జాఁపఁగాఁబడి, కన నున్నతభీతి నొనఁగు♦కరముల రెండిం
టినిగాంచె; భూరిపర్వత, మనరాజులు నాదశాస్త్రుఁ ♦ డారావణుడున్. ౨౧౪
- క. పరిపూర్ణభుజంబులతో, నరుదుగఁ దగి నశిఖరద్వీ♦యంబగు పెనుమం
దరపర్వతంబువలె భీ,కరుడై యొప్పారఁ గాంచె ♦ గరుచలినుతుఁడున్. ౨౨
- చ. దనుజవిభుండు రావణుడు ♦ తచ్చయనంబున నిద్రవోన నా
తనిపెనునోటినుండి వివృ♦తంబగు నూర్పులపిండు మద్యముం
గొనుటను వానిలోఁ గలియు♦కోమలదివ్యరసాలపుష్పవా
సనలను బొన్నతావులను ♦ జక్కనిచొ పొగడంపుఁదావులన్. ౨౩ 502
- క. అరుదుగ మృష్టాన్నంబుల, పరిమళమును దివ్యయద్య♦పరిమళమును మం
దిరమును దానిం బూరిం,చురీతిఁ గనఁబడుచు వెడలె ♦ నురుచిరమగుచున్.
- క. ఘనముక్తామణిఖచితము, కనకమయమునై న యతని♦కన్రునుకుట మా

తని కిందుకయెడముగ నున్నను గాంతుల నీనుచుండె † నై జప్రభలక. ౨౪౫
క. వరకుండలముల దానవ, వరువక్రము వెలయుచుండె; † బలిసి వెడలుపై
సురుచిరమగు తవ్వతం, బరుణంబగుచందనమున † ననులిప్తంబై. ౨౪౬ 505

చ. ఘనతరరత్నహారముల † కాంతి వెలుంగఁ జెలంగుచుండె; నా
దనుజవరుండు యౌమము సిఠంబునునౌ వననంబుఁ గట్టి ప
చ్చనిమృదులార్హ వక్రమును † జానుగఁ బై సధరించి యెఱ్ఱనై
కనులు చెలంగఁ జూడఁదగి † క్రాంచు నుండెను శత్రువులై గడుక. ౨౪౭

ఆ. మినుపరాశిఁబోలి † మిక్కిలి నల్లనై, యహివిధమున నూర్చు † లమరుచుండ
శయ్యనుండె; నిట్లు † చక్కనిసితశయ్య, బవ్వళించి నిద్రఁ † బరఁగుచుండ.

క. గంగాభవాని దివ్యా, భంగజలాభ్యంతరమునఁ † బవళించి సుషు
ప్తిం గనుకుంజరమట్లు చెలంగుచుఁ జూపట్టుచుండె † లలితనురుచిక. ౨౪౮

క. కనక స్తంభచతుష్టయ, మున నలుప్రక్కలను దీపములు తేజరిలం
గను దానిచేత మెఱయుచు, దనయంగము లొప్పించూడఁ † దగియుండంగక.

క. తనువున నాభరణంబులు, కనదుద్యద్దీప్తిమెఱయఁ † గా మెఱపులపిం
డునుగూడిన మేఘమువలె, గనుపట్టు మహాత్ము దనుజఃకాంతు దశముఖుక.

తే. అతనిపాదతలంబులఁబయందు నున్న
భార్యలం గాంచె, నక్కపిఠవర్మఁ డంత;
దనుజనాథునిగృహమున † ఘనమనోజ్ఞ
కుండలంబులఁ దాలిచి † కొమరుమిగుల. 3౦

511

చ. కలువలతేనీచండమునఁ † గ్రాలుమొంగంబులు ముద్దుగూర్చు
జ్వలనుజేభూషణాలిదగ † వాడనిపూవులహారముల్ గడుక
వెలయఁగ నొప్పు నద్దనుజఃవీరునిపత్నులఁ గీశయాధపుం
డలరుచుఁ గాంచె; సంత సతఁ † డాటల బాటల నేర్పుమీఱఁగక. 3౧ 512

చ. దనుజునికొఁగిలింతలను † దన్తృదులాంకనివేళనంబులం
జనువున నొప్పి యాభరణఃజాలము దాల్చి పరుండియున్నచ
క్కనియబలాసమూహమును † గాంచెను; నాతరుణీలలాసు లొ
య్యన నవరత్నసంఖచితఃపాటకకుండలముల్ ఘనంబుగక. 3౨ 513

తే. అంగదంబులు చెలఁగి కఠ్ఠాంతములను
సంటియుండంగఁ జూడనై † యట సుషుప్తి
నొందుచుండంగఁ గాంచెను; † జందురుని వి
ధమునఁ దగువారి రమ్యవక్రములతోడ. 33 514

క. వారలకుండలములతోఁ, జారుతరం బగువిమానఃసత్తమ మేదియుం
దారాగణయక్తాభ్రం, బేరీతిగ వెలయునట్లు † లెసఁగుచునుండెక. 3౪ 515

క. దనుజేంద్రునితనుమధ్యలు, మనసిజు కేళులను మించు మధ్యముఁ దమితీ
అను ద్రావి యలసి నిద్దురఁ, గని రాయాస్థలములందుఁ ♦ గడు బడలికలన్. 3౫

సీ. ఉత్తమకాంత మఃటొక్కతె నాట్యవిశారద గావున ♦ సాంద్రవాన
నాబలంబునఁ దనంతన నిద్రయందును నంగహారం బనునట్టి యంగ
విఠ్ఠేశమున రుచిఁ వెలయునంగంబుల నిడుకొని శయనించెఁ; ♦ గడుఁ బ్రియచుగ
పీణెను గాఁగిట ♦ వింతగ నిడుకొని వసళించియున్నట్టి ♦ స్రమద యొకతె.

* తే. నదిని దేలుచు దైవయత్నమునఁ దెప్ప
నంటి నాశము మూలము ♦ నాకుఁ గూడి
యున్న తామరతీఁగెయ ♦ ట్లాప్పియుండె;
నసితలోచన యొకతె తా ♦ నాదరమున. 3౬

51

క. తనకక్షయందు మడ్డుక, మనువాద్యము నుంచుకొనియె ♦ యందు సుషుప్తిం
గనుచున్ బ్రేమమునం జంకను బాలు ధరించినట్టి ♦ కాంతవలె దగ్గె. 3౮

చ. సురుచిరమైన యంగతతి ♦ శోభిలుచుండ ఘనస్తనంబులుం
గరము చెలంగ నొప్పునొక కామినియుం బటహంబుఁ బట్టియే
చిరతరనంగతుండయిన ♦ చెల్వనిఁ గట్టిగఁ గాఁగిలించుకొం
చురుముద మందునట్టు లట ♦ నొప్పుచునుండె బరుండి యుండియున్. 3౯

క. సరసిజపత్రేక్షణ యొకతరుణియుఁ బ్రియతముని సప్తనంబునఁ గొని యొం
టరిపాటునఁ గాఁగిటఁజేగ్గురమణిఁ గాముకినిబోలి ♦ శుభవంశంబున్. ౪౦

తే. కాఁగిటంజేర్చుకొనియె నికామనిద్ర
నొందియుండెను; నృత్తంబునందు నేర్చు
గల మఱొక్క వధూమణి ♦ కస్తూతరివి
పంచికం బట్టుకొని నిదురించుచుండి. ౪౧

52

క. కాంతునితో నిదురించెడు, కాంతారత్నంబుఁబోలి ♦ కనఁబడుచుండెన్;
వింతగ నొకమదలోచన, యెంతయుఁ బృథులంబులగుచునెనఁగి పొడవులై.

ఆ. వృదులములును మఱియు ♦ హృదయప్రమోదదా
యకములునగు తనదుహస్తములను
మదైలను గ్రహించి ♦ నిద్దురపోయెను;
గందు లేనిసోయగమున నలరి. ౪౨

52

క. తనుమధ్యమమునఁ జెలఁ గెడు, వనితామణియోర్తు మిగుల ♦ వాదనమున దా
ను వలసి మధ్యమనంబునఁ, దనపణవము బాహుపార్శ్వతలమున నొప్పున్.

* మహానదీప్రక్షిణ్ణ నళినిపోత మశ్రితా-అనిమాలము నళినిసమూలవాళదళం పద్మజ
లకం పోతం యదృచ్ఛయాగతం ప్లవ మశ్రితవతీన - అనివ్యాఖ్య. ఈయభిప్రాయమే పద్యమున,
జేర్పఁబడినదని యెఱుంగఁదగు.

సీ. శయనించియుండెను; ధక్కనియొకనారి యొకకరంబుఁబూన్చి నొక్కడిండి
మమునుగ్రహించుచు మఱియొకడిండిమమును రెండవకరంబు ననుబ్రియమునఁ
గాఁగిలించుకొనుచుఁ గన్రుశయ్యఁబడుండితరుణుడౌ ప్రియునిని దనకుమారుఁ
గాఁగిట నిడుకొన్నఁ కాంతామణియుఁబోలెగనుపట్టుచుండె; నొక్కకమలాక్షి

తే. తమిని నాడంబర మనువాఁ డ్యమును మాస్త
యుగమునం గట్టిగాఁగొని యొక్కమొగిని
మేద్యమదమున వివశయై మహితశయ్యఁ
బవ్వళించెను రాణుఁపార్వవసీసు. ౪౫

525

చ. నలలము నిండియున్నకలశంబును వేటొకకాంత నిద్రచే
నలసినదాట బోరగిల్లఁనట్లుగఁ బైదగఁ ద్రోసికొన్నదై
లలితరసాళిచే దగుజలంబునఁ దానును గొంతదోగి యా
స్థలమునఁ బవ్వళించుచు నసంతమునఁ జలసి క్తమారు వ
న్నెలఁ దగుపూలహారమటు నీటుగఁ గన్నడుచుండె నయ్యెడఁ. ౪౬

526

క. నిద్దురబలమున కోర్వక, ముద్దియ యొక్కర్తు మాస్తమునఁ బాలిండ్ల
దద్దయు బంగరుగిండుల, కుద్దియసందగినవాని నొక్కతెఱఁగునఁ. ౪౭

527

తే. పట్టుకొని నిద్దురంజెందెఁ ధ బద్మపత్ర
నయనములు పూర్ణశశిసమానము తనరు
వనిత యొకతుక మదమునఁ దనువుమిఱచి
యట్టై వేటొకసుశ్రీణి నాదరమున. ౪౮

528

క. తనకొగిట నిడుకొనుచుఁ, ఘనసేద్రావరతనుండెఁ; గాముకులను గా
మినులట్లు కొంఁడు త్తమ, వనితలు బహుచిత్రములగు వాద్యములఁదమిఁ.

క. స్తనముల నదుముచు నాలింగనమొనరిచికొనును సుప్తిఁ గాంచిరి; యాయం
గనలసమూహములోపల, ఘనసేద్రా వే కాంతశయ్యఁ గడఁ దమిమిఱఁ.

తే. పవ్వళించినరూపసంపన్నయైన
యొక్కవనితామతల్లి మందోదరినటఁ
గాంచె హనుమంతుఁ; డాతస్వ యంచితచుణి
ఖచితమాక్తికభూషణాకలితయగుచు. ౫౦

531

చ. తనతనుకాంతి నాభవనతల్లజము వెలుగంగఁజేయుతే
వను గనుపట్టుచుఁ; గనకవర్ణము శౌరమునై సచాయయుఁ
దనువునఁ దోప రాక్షసవృత్తంసునకుం బ్రియయైనదాచుఁ జ
క్కనియనరోధనాయకతఁ గాంచి మనోహరరూప మొప్పుగఁ. ౫౧

532

క. అందు శయనించి యొప్పెడు, మందోదరిఁ గాంచె నచట మరుదాత్మజుఁ డా

సుందరియుఁ జారుభూషణ, సందోహము వెలయు నున్నఁ చందము గనుచున్.

తే. అప్పుహాబాహు వాతన్వి ధ యతులరూప

సంపదను గాంచి యీమె భూజాతయ యగు

ననుచు నూహించి మించెడు హర్షమునను

మనమునం దగునానందమునఁ జెలంగె. ౫౩౪

584

తే. చప్పుటులఁ గొట్టెఁ దనదుపుఁచుంబు ముద్దు

పెట్టుకొనె సంతసంబున ధ నట్టె సోలె

నాడెఁ బాడెను బరుగిడె ధ నచటికంబ

ములను బ్రాకెను నైజచేఁబ్బలను నూపె. ౫౩౫

585

పదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧ - వ సర్గము.

అంతః పుండోదరిని సీతగాదని హనుమ నిశ్చయించి పానభూమియందు వెదకుట. అంతః

క. జనకజయని పుండోదరిఁ, దనమది నూహించినట్టి ధ తగనిమనీషణ

హనుమయు నప్పుడె వదలుచు, మునుపటివలె శాంతచిత్తముచునగఁబొందెన్.

చ. ధరణిజఁగూర్చి వేటొకవిధంబగుచింతను నంతఁ బొంది య

త్తరుణి రఘూశ్తమున్ వదలి ధ తద్దయు హాయిగ నిట్లు లిందు ని

ద్దురఁ గన దన్నముం దినదు ధ తోరపువేడ్క నలంకరింప ని

క్కరణిఁ దలంప దెట్టిదగుఁ గానినురంగొన దానపెంపునన్. ౨

587

చ. తనవతికన్న వేటొకని ధ దాను బురంధరునైనఁ గైకొనం

గను దలపోయ దాన్వసతిఁకాంతుఁడు రాముఁడు నిర్దరాళిలోఁ

దనసరివాఁడు లేడనుచుఁ ధ దప్పుక చెప్పుగ నర్హుఁడొగదా

కనుక మహీజగా దిది యొక్కర్తుక యెప్పటియో యగుంజమీ. 3

588

క. అని తలఁచి పానభూమికిఁ, జని క్రమరజొచ్చెఁ బూని ధ శ్వేననతనయుఁ డం

దును గొందఱుంగనలు మానునికేళుల నలసి యటఁబగుండిరి తమిచ్చేన్. 3౪

సీ. పాలులుపాడినబడలికలను నటఁ బవ్వళించిరి; యాడి ధ బడలికరారు

చుండిరి, మద్యము ధ నొక్కమొగిం ద్రాగి యొడలెల్లముఱచియొయుండి; రందు

మురజన్మదంగముల్ ధ వరవీరములు తలగడలుగాఁ గైకొని ధ కడుబడలికఁ

బనలించియుండిరి ధ పరమశయ్యలపై న శయనించి యుండిరి ధ చానల్లిట్లు

తే. కొందఱుండిరి; తత్కపికుంజరుఁ డట

రావణునిగాంచె నాతఁడు ధ రమ్యభూష

ణాళిఁ గై చేసికొని తమఁబోరిరూప

ములను నుతియించుకొనుభావములఁ దనరుచు. ౬౫

540

క. గీతములకు నర్థము విఖ్యాతిగఁ జెప్పుచును దేశకాలంబులఁ దా
మే తెలిసి వాసికిందగు, రీతిని బల్కుచును బ్రియు విరించియె యనుచున్.

క. వినుతించుచుఁ జెలువారెడు, వనితలవేపురనుగూడి బాహ్యరతములన్
పుననున కింపుగ బంధా, లినిజక్క రమించి బహుళలీలాగతులన్. ౭౫ 542

తే. నిద్రపోవుచునుండె; నా నెలఁతలగుమి
నడుమ దీర్ఘభుజుండు దానవగణేంద్రుఁ
డైనవంక్తిగళుండు గోష్ఠాంతరమునఁ
బొలుచు నావులలోనియాబోతురీతి. ౮౫

543

క. వెలయుచునుండెను: నాచెలువలచేఁ బరివృత్తుండు దానఁవపతి యపుడు కా
నల నాఁడుగజంబుల నిమ్ములఁగూడిన గజపతివలెఁ బోలిచెన్ మిగులన్. ౯౫

క. హరిశ్చంద్రులుండు దానన,వరుండు మహాత్ముండునునైన ఁ వానసరిపుమం
దిరమున వివిధపదార్థోత్కరమునఁ దగుపానభూమిఁ గాంచెం గడఁకన్. ౧౦౫

ఆ. మహిషమృగవరాహఁమాంసంబులను వేఱు
వేఱుభాగములను ఁ విస్తరింపఁ
బడినవాని నొగిని బానభూమిని గాంచెఁ
బ్లవగవరుండు సుగుణభాస్వరుండు. ౧౨

546

క. పెనుబంగరుసల్లెరముల, ననచరపంచాన్యుఁ డర్థభక్షితములుగాఁ
గనఁబడుకేకులఁ గోల్ల ను, గనియెను నాభూమియందుఁగడుఁబూన్కిమెయిన్.

సీ. వాయుపుత్తుండు సౌవర్చలవణంబు దధియును జేర్చి తద్దయును సేర్పు
గాఁ బక్వమును జేయఁగాఁ బడియున్నట్టి పందిమాంసంబును ఁ బక్షిజాతి
యందు నొప్పారెడుపట్టి వార్ధాణసములమాంసమును, నెమిఁళులపలము
శల్యాహ్వయములమాంసములను జింకలపలంబుఁగాంచెను; బలువిధములఁ
బక్వమ్ములుగఁ జేయఁబడిన కక్కెరసతత్తుల మాంసమట్లై యిమ్ములనగంబు

ఆ. తినఁగ మిగిలినట్టిఁ ఘనచకోరపుమాంసములను, సేకశల్యములపలముఁ
బక్వమైనమహిషఁపలము ఛాగమాంసమును, లేహ్యములనఁచటఁగనుఁగొనె.

క. పలువిధములఁ దగి త్రాగం,గలయట్టిపదార్థములను, ఁ గన్తుతరములున్
బలువిధములు నగుభోజ్యంబులఁ గాంచెను వేడ్క వాయుపుత్తుం డందున్.

తే. శర్కరయు ద్రాక్ష మొదలగుసరసవస్తు
వులను బులునును లవణాదిలలితవస్తు

వులను జేర్చిన¹ పాడబములను వివిధ

భక్త్యములఁ గాంచె నాతఁ డపానభూమి. ౧౬౪

550

క. హారంబుల నూపుర కేయూరముల సమూల్యములయి యొప్పినవానిన్

జారుతరము లపవిధము, లై రహిఁ దగువానిఁ గాంచె ధనిలజఁ డందున్. ౧౭

తే. పానభాజనములనుండి ధాతి వేయఁబడిన ఫలములు గల్గి పుష్పములు చల్లఁ
బడినదై యున్నయట్టి యపానభూమి, కాంతిసంపద యెంతయుఁగల్గియొప్పె.

తే. మిగుల దృఢముగ నందందు ధిగియఁగట్టఁ

బడిననంధులు గల్గినవరశయనము

లాసనంబులు కనకరత్నాంచితంబు

²లగుట విగతాగ్నియై మండునట్లు లుండె. ౧౮

553

సీ. పలువిధంబులగుచుఁ బలు తెఱంగులఁ బక్వములుగఁ జేయంబడిలలితములగు

సంస్కారములచేత ధనస్కరింపంబడి పాకనిపుణతచేఁ బరఁగునూదు

లెలమిఁ బక్వముచేయనింపుగుల్కుచుఁ బానభూమి వేర్వేటుగఁబాలుచుచున్న

ఫలలంబులను, మఱిబహుభంగులయి సుధ మధియించునప్పుడు ధమహితరీతి

జనియించి తేటగాఁ గనుపట్టు మద్యంబులను, శర్కరను, మధుపునను, బుష్ప

ముల తేనెతో, ఫలంబులను జేయంబడునాసవంబులను, సువాసనలకుఁ

గా వేయఁబడువస్తుగణచూర్ణములను, నాపావని కాంచెను; బహువిధముల

నందు వేయంబడినట్టి³ హారంబుల, స్ఫాటిక రాజతపాత్రములను

ఆ. స్వర్ణకృతములగుచు బహుతరాకృతులచే

నలరుపాత్రములను వెలయుచుండె

బాసభూమి యద్వి; భర్తృరూప్యకృతంబు

లై నపాత్రవిత్తులందుఁ గడఁక. ౨౩౪

554

క. పరిపూర్ణముగా నునుపం, గరమనురాగమునఁ జూడఁగఁదగు మేలౌ

సురఁగాంచె నందు మారుతి; హిరణ్యమణిపాత్రములను నింపినసురయున్.

క. శ్వేతాంచత్వాత్రంబుల, నాతతముగ నింపియున్న యాసవము తగన్

భూతలమున నట నొప్పగ, వాతాత్మజు డాదరమునఁ బరికించె ధృతిన్.

తే. సగము మద్యముఁ ద్రావంగ ధిర్వముఁ దమిఁ

ద్రావఁగా, నించు కేనియుఁ ద్రాగకుండఁ

గాఁ గనంబడుభాజనగణము నందు

నందుఁ బావని కాంచె బ్రయంబుమీఱ. ౨౬

557

1 పాడబము లవఁగా శర్కరాదిసమస్తపులతోఁ జేయఁబడిన భక్త్యవిశేషములని యర్థము.

2 ఎఱ్ఱిం ప్రదీప్తే వోపేలత్వతే-అనిమాలము. 3 నూదులు=ఎంటవాండు. 4 మల్లెత్త బహు సంస్కృతే-అనిమాలము.

- క. ఒకచోఁ బలుభక్త్యంబుల, నొకచో వేరేవుగాఁగఁ ♦ నునుపంబడుచున్
బ్రకటములగు మద్యంబుల, నొకచోఁ దిన మిగిలియున్న యోగిరమందున్.
- క. ఒకచో విఱిగినగిండుల, నొకచో నాందోళితముగ ♦ నొప్పుఘటగణం
బొకచోట సమాల్యములై, యకలంకముగాఁగ నొప్పునంబుఫలములున్.
- క. కనఁబడియె; స్త్రీలశయనా,నసములు పలుభంగులగుచుఁ ♦ జక్కఁగ వెలయున్
వనితామణులు పరస్పరమును నాశ్లేషణములొప్పు ♦ మునుకొని నిద్రన్. ౨౯
- ఆ. అందుఁ బవ్వళించి ♦ యలరుచుండఁగఁ గాంచె
గపివరుండు; మఱియుఁ ♦ గాంత యొకతె
నిద్రపోవుచుండ ♦ నిద్రావశంబునఁ
గానకయె తనంశుకము మఱొకతె ౨౯౪

561

- క. ధరియించి పవ్వళింపఁగ, వరుసం గన్గొనుచుఁ దిరిగె; ♦ వాయుజుఁ డవుడా
తరుణుల నిట్టూర్పులదా, మరుత్తు సోకంగ వారిఁమాల్పవసనముల్. 3౦౪
- క. మలయానిలుస్పర్శంబున, వలె మెల్ల నఁ గదలుచుండె; ♦ బాసధరణి శీ
తలచందనమ్ము మధురం,బలయిన చుద్యములు మాల్పములు వివిధంబుల్.
- సీ. వివిధధూపంబులు ♦ వివిధరసాదులు స్నానమునకు నగుఁచందనమ్ము
చికురంబులకు వేయఁసిద్ధధూపంబులు, నలరంగ నందలియనిలుఁ డట్టై
వీచుచుండెను; దాన ♦ విమలసత్పురిమళములు ఘ్రాణితర్పణములుగ నందుఁ
జక్కఁగా వ్యాపించె; నరసిజాతులు పుష్పకమునందుఁ గొందఱుఁకన్నురాంగ
తే. నలు సితచ్ఛాయలొప్పుఁ గొందఱును, శ్యామ
వర్ణములఁ బొల్చి కొందఱు ♦ వామనేత్ర
లసితకాంతులు కొందఱు ♦ నచులభర్త
వర్ణములఁ బొల్చి నిద్రను ♦ బరఁగి రవుడు. 3౦౮

564

- క. తరుణులు వారలు నిద్రాభరమున చున్మధునికేళిఁపలనఁ గలుగుని
ర్భరకష్టంబున నుండుటఁ, బరికింపఁగ వారియవయవంబులు రాత్రిన్. 3౦౯
- ఆ. ముడుచుకొనిన పద్మముల తీఁగలట్టులు, చెలఁగుచుండె; నంత ♦ లలితతేజ
మలర వెలయుపవను ♦ నాత్మజుఁడిట్లు స,రవంబు వదల కతనిభవన మెల్ల.
- క. కలయంజూచెను; సతనికి, నిలాత్మజయుఁ గానరాకయేయుండెను; నా
లలనల నపు డాహనుమయుఁ, గలయంగన్గొనుచుఁ బరునికాంతల నచటన్.
- క. కనుటన్ ధర్మము లోపించునె యనుభయమునను వారిఁ ♦ జూడందగునో
కనరాదొ యనెడుసంశయమునను మదిం జింతమిగులఁ ♦ బూనెం దనలోన్.
- ఆ. పరునిగాణివాన ♦ మరసితి నందున్న, తరుణులను ముషుక్తిఁ ♦ దగిలియున్న
వారిఁ గాంచినాఁడ ♦ నీరీతి రాతిరి, ధర్మలోపము నిది ♦ తలఁప నాకు. 32౪

- క. కలిగించు; నెప్పుడైన నొరులభార్యలఁ జూడవలయు ♦ రూఢిఁగ నని వా
రలవిషయమై మదతులఁ, జలింపఁజేసినది లేదు ♦ ఊహాత్రంబుక. ౩౮౫
- చ. పరవనితామణితతుల ♦ బాగుగఁ గాంచితి నిద్రియొప్పునే
వరమతులాదరింతురె, కృపాపరతంత్రుల కిద్ది న్యాయమై
పరఁగునె యంచు నెంచె; నిటుభవ్యయశంబునఁ బొల్పినట్టి యా
మరుదధినాథనందనుని ♦ మానితచిత్తము నువ్రనన్నమై. ౩౯ 571
- చ. చలనములేక కృత్యమును ♦ జానుగఁ జేయఁగనొప్పియుంట ని
మ్ముల నిటుచింతదోచె; నిటు ♦ ముగ్ధులు రావణపత్నులెల్ల వి
చ్చలవిడి వేటుపూరుషులఁజూడ కనంబడదన్ననమ్మికం
గలవిలపాటులేకయె నుఖంబుగ నిద్దురఁ బూనియుండఁగక. ౪౦ 572
- క. కనినాఁడ లెస్సగా నై, నను మన్మథవికృతి నామఁసంబున నుంతై
నను గల్గలేదుగా కావున శుభ మశుభంబుఁ జేయఁ ♦ బూనినయెడలక. ౪౧
- * తే. ఇంద్రియములకు మనసె యాఁహేతువట్టి
మనము చలనంబు నొందకఁయె నిలిచి యిచ్చ
డున్నయది నాకు; నీకాంతఁలున్నచోటు
వదలి వేటాకచో రఘుఁపరునినతిని. ౪౨ 574
- క. కనుఁగొన శక్యం బెటులగు?, వనితలయం దెపుడుగాని ♦ వనితలు చూడం
గనబడుదురు కావున సీతను వెదకఁగ నిందె నాకుఁ ♦ దగుఁ జక్కఁగక.
- క. ఏజంతు వెట్టిజాతికిఁ, వాఁ జేరునొ యందె దానిఁ ♦ దగు వెదకఁగఁ బం
కేజవిలోచన వెదకం, గాఁ జనునే లేల్ల యందుఁ ♦ గననగునె యటక. ౪౩౫
- క. పరిశుద్ధచిత్తమున నే, నరసితి శుద్ధాంత మెల్ల ♦ సవనిజయో నా
వరదృష్టిఁ దగులకున్నది, పరికించెద నింక ననుచు ♦ వాయుజుడంతక. ౪౪౫
- క. తనశౌర్యమెల్లఁ గన్నడఁగ నటక గంధర్వదేవఁకన్యల నురగాం
గనటక గనియెను సీతను, గనఁజాలండయ్యె నందుఁ ♦ గరము వెదకియక.
- క. వీరుండగునాతం డిటు, ధారణిసుతఁ గాన కచటఁ ♦ దగును త్రమకాం
తారత్నంబుల నితరుల, వారిజనేత్రులను గాంచి ♦ వారలయందుక. ౪౬ 579
- చ. వెనుకకు నేగుదెంచి తనఁవిక్రమమెల్లఁ గలంగఁ దాను నె
మ్మనమునఁ జింతఁబొంది పరిఁమార్గణదక్షతఁ బూని యత్నముం
గొని యలపానభూమి విడి ♦ క్రూరమహానురుకాంతలుండతా
వున వెదకంగఁబూనె మదిఁ ♦ బొల్పెడుకౌతుకసంపదున్నతిక. ౪౭౫ 580

పదునొకండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౨ - వ సర్గము.

అథా సీతః గానక హనుమంతుఁడు విచారించి మరల నంతఃపురమున వెదకుట.

చ. హనుమయు జానకీం గనఁగఁ ♦ నాదృతిఁ బూని సురేంద్రశత్రువౌ
దనుజునిగేహుధ్యముగఁ ♦ తంబులుగాఁ దనరాకుచిత్రగే
హునిచయముల్ లతాగృహము ♦ లట్లై నిశాగృహముల్ కనంగ ద
ర్శనమున నేత్రపర్వము నొసంగెడుసీతను గాన కంతులఁ. ౧ 581

క. జానకి రఘునందనునతి, నేనెంతయుఁ బూన్కి వెదక ♦ నేతెంచితి నీ
దానపుపురమున వెదకితి, నైనను గనరా దదేమొ ♦ యని తనలోనఁ. ౧౪

తే. ఎంతవెదకినఁ గనఁజాల ♦ నింతిఁ గాన
నిజముగాఁ జచ్చియుండు నానిర్ణయలకు
నైనఁ జొరరానితావున ♦ దానవేంద్రుఁ
డునుపఁగా నుండునా దుఃఖఁమొంది కుంది. ౨ 583

క. జనకజపాతివ్రత్యం, బనునగ్ర్యం బగుచుఁ బూజ్యమగుమార్గమునం
దనిశము తత్పరయగుఁ గావున నిందితకర్తృఁ జౌచుఁ ♦ బొలుచుదనుజుఁడుఁ.

క. తనుఁ బట్టి చలముమీఱఁగ, నునిశితఖడ్గమున నఱకఁ ♦ జార్జితయై చ
చ్చెను గాఁబోలును గాననె, కనఁబడకున్నయ ద దెన్నిఁగతులవెదకినఁ. 3

సీ. జనకేశ్వరునిప్రియఁతనయ, వికారావయవులు, వివర్చనులు వికృతంపు
వేషులు, పొడవులై వికృతములై నయాస్యంబులు, వికృతసయనము లలరఁ
గనఁబడురావణఁవనితలఁ గని భయంబునఁ జచ్చియుండును; ♦ జనకతనయఁ
గానక వైరిపై ♦ గాఢపౌరుషమును నెఱవక, కపులతో ♦ నేను గాల

తే. మును జరించుటలోఁబుచ్చి ♦ వనచరేంద్రు
కడకు నిప్పుడు పోవంగఁగాదు, పోదు
నేని బలవంతుఁడై వానఁరేంద్రుఁడైన
యినజ నతితీక్షణండనంబును గనుదును. ౫ 586

క. దనుజేంద్రునంతిపురమును, గనినాఁడిను వానిపత్నిఁగణములనెల్లం
గనినాఁడ సాధ్వీ జనకజఁ, గనఁజాలను నాశ్రమంబు ♦ కడువృథయయ్యెన్.

చ. జనకజఁ గాన కేనటకుఁ ♦ జయ్యనఁబోయిన నన్నుఁజూచి యా
వనచరులెల్లఁ గూడుకొని ♦ ప్రశ్నమదేమొనరింతు; రోయిపా
వని! యటకేగి యేపనిని ♦ బాగుగఁజేసితి వద్దిచెప్పు మా
కని యడుగంగ జానకిని ♦ నచ్చటఁ గాననినేను వారికే

. మని తగునుత్తరంబిడుదు ♦ నచ్చటికేగక యిందెయుండ్లినఁ. ౭౪ 588

క. కనిపెట్టియుండి నారామిని నెంచి కపీంద్రులెల్ల ♦ మిక్కిలికష్టం

బున దీక్షఁబూని చత్తురు, ననుబంపి మదీయవ ర్తనంబుఁ బొగడుచున్. ౮

సీ. అదెవచ్చు నిదెవచ్చు ♦ నని ముచ్చటించెడు వృద్ధుఁడొ భల్లూక ♦ విభుఁడువానిఁ
బురికొల్పునావాలి ♦ పుత్తుండు తక్కినవానరు లట కేగి ♦ వచ్చినట్టి
నన్ను నేమేమినిం ♦ దావాక్యముల నొవ్వఁజేయుదురో; మఱి ♦ చిత్తమునను
గల్గునుత్సాహమే ♦ కలుములకెల్లను మూలమా నద్దియే ♦ ముఖ్యసుఖము

తే. తగినయుత్సాహమే కార్యతతుల నెఱు

నడపుచుండును నదిలేక ♦ నడవ దెద్ది

ప్రాణి యేపనిఁజేయునో ♦ పరఁగ దాని

నఫలముగఁ జేయుచుండు నుత్సాహ మెపుడు. ౧౦౪

590

చ. కనుకనె నేను దానిఁ గడఁకన్ మనమందున నాశ్రయించి నీ

తును వెనకంగ యత్నమును ♦ దప్పక చేసెద నింకనున్; మహా

దనుజుఁడు వీఁడు దర్పమునఁ ♦ దద్దయు నొప్పినవాఁడె యైననీ

తనిపరిపాలనంబున నితాంతము నొప్పెడునన్ని భాగముల్. ౧౦౫

591

క. కలయన్ వెదకెదఁ బాన, స్థలముల, నుమమందిరములఁ; ♦ జతురక్రీడా

విలనద్వైపములఁ జిత్త, స్థలముల సిక్కుటగణంబుఁ ♦ దగినవిధమునన్. ౧౨

తే. వెదకినాడను బురమున ♦ వెలయువీధు

లను విమానంబులను జూచితిని బ్రయత్న

మూని యట్లైన మరల నవ్వొనినెల్ల

వెదకెదనటంచుఁ జింతించి ♦ వినుఁగుమాని. ౧౩౪

593

సీ. ధరణి నద్వములఁజై ♦ త్యగృహంబులను, గృహంబులకుఁ జేరువగఁగ్రీ ♦ డలకుఁదగిన

యట్లు నిర్మించినయట్టిగృహంబుల, వెదకుచు నాకపివీరుఁ డచటి

యన్నతస్థలముల ♦ నొయ్యన నెక్కుచు, గ్రిందికి దుముకుచుఁ ♦ గేళిమెఱయఁ

గా నిల్చి చూచుచు, ♦ గడువడిఁబోవుచు ద్వారముల్ తెఱచుచుఁ ♦ దలుపులఁబడఁ

తే. ద్రోయుచు, గృహంతరములలోఁ ♦ దూఱుచుఁ గడఁ

వడిగ వెలుపలఁ జేరుచుఁ ♦ బుడమిలోని

యిండ్లలోనికిఁ దిగుచుఁ బై ♦ కేగుదెంచు

చును, సమస్తస్థలంబులఁ ♦ గనియె నిట్లు. ౧౩౫

594

క. దనుజేంద్రునియంతఃపురమున నాల్గంగుళములైన ♦ మునుకొని కపిత్రో

క్కనిచోటుకానరాద, యెక్కు బ్రాకారంబునడును ♦ నెనఁగుస్థలములన్. ౧౩౬

1 తథాపుష్పగృహాణిచ-అనిమా. 2 ప్రపతక్ నిష్పతం క్వాపి-అనిమా. బిలగృహాద్దీని నీచ స్థానాని ప్రథమ మధిరహ్యాశత స్సముద్గచ్ఛన్-అనివ్యాఖ్య. 3 చతుశంగళమాత్రోపి నావకాశ స్సవిద్యతే-అనిమా.

ఆ. చైత్ర్యవేదికలను † జారుదీర్ఘి కలను
బుష్కరముల సతఁడు † పూన్కిజూచె;
మఱియు నందుఁ గనియె † మారుతసూనుండు
బహువిధవికృతలగు † వనితలఁ గని. ౧౮౪ 599

క. వారలలో జనకసుతఁ, శ్రీరామునిసాధ్వీ లేమిఁ † జింతిలైన; నీ
ధారణి సౌందర్యంబున, నేరమణిని బోల్పురాక † యెనఁగెడువారిఁ. ౧౮౫

క. సురుచిరనేత్రల విద్యా, ధరకాంతలఁ గనియెఁగాని † ధరణీజాతఁ
బరికింపఁజాలఁడయ్యెన్; మరుత్సుతుఁడు శ్రోణిభార † మందగ మనలన్. ౨౦

తే. పూర్ణచంద్రాన్యలం గాంచె † భుజగకన్య
లను సుమధ్యమయైనసీ † తను గనంగఁ
జాలఁడయ్యెను; దానవే † శ్వరుఁడు బలిమి
దెచ్చి చెఱుంచినఫణుల † తెఱవలఁ గనె. ౨౧౪ 599

క. జనకజమాత్రము గనఁడయ్యెను; దీర్ఘభుజుండు మారు † తేంద్రాత్మజుఁ డా
తనుమధ్య సీతఁగానక, మనమున దుఃఖించె నితర † మహిళలఁ గనుచున్. ౨౩

క. వనచరనాథులయత్నం, బును సోదధిలంఘనంబుఁ † బోలఁగ వ్యర్థం
బు నగుటఁ దలంచి మరలన్, ఘనఛింతాకులతఁబొందెఁ † గరువలిసుతుఁడున్.

తే. అవిమీమానంబు దిగి మనం † బధికచింత
నొంది కలవిలపాటొంద † నొక్కరీతిఁ
గా మనంబునఁ దలపోయఁ † గడఁగె నేవి
ధమున జనకజుఁ గానంగఁ † దగునటంచు. ౨౪ 602

పండ్రెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౩ - ౪ సర్గము.

అథా హనుమంతుఁ డశోకప్రాకారము నెక్కి బహువిధంబులఁ జింతించుట. అథా-

తే. అటువిమానంబునుండి యా † హరివ ర్ణేయఁ
డింద్రసీలమయంబయి † యెనఁగుచున్న
యట్టిప్రాకారమును జేరి † యంబుదాంత
రమున విద్యుత్తురీతి వే † గమును గాంచి ౧ 603

చ. తనరుచునుండె; రావణుని † ధామమునుండియె సాలమొంది యం
దును రఘురాముపత్ని ఘన † తోయరుహాక్షిని గాన కాత్మలో

• నన తలపోయఁజొచ్చె రఘు † నాథునకుం బ్రియమాచరింప లం
కను బలుమాటలు వే తిరిగి † కాంచితి నెందును నెంతచూచినన్. ౨౪ 604

చ. ధరణిజ శోభనాంగి యిలఁ దద్దయు నొప్పెడునీత గానరా;
 దరసితిఁ బల్వలంబులను † నల్పసరి త్తతులఁ న్రవంతులఁ
 సరసుల స త్రటాకములఁ † జాల ననూపవనాంతసీమలఁ
 1 జూరఁదగనట్టికొండలను † జూచితిఁ బల్కఱుఁ బెక్కుతావులఁ. ౪ 605

క. ఇక్కడిధరణిని వెదకితి, నెక్కడనే గానరా దఃఖీనగుణములఁ
 బెక్కుగతులచే ఖ్యాతికి, నెక్కినయ్యపుత్రి నీత † యేలొకొ తెలియఁ. ౫
 తే. గృధ్రరాజై నసంపాతి † కీర్తిశాలి, సలికె నిందున్నయది రామునత్ని యనుచు
 నతనివాక్యంబుచొప్పున † నరసినాడఁ, గాని జానకి నాకిటఁ † గానరాదు ౫౪

సి. దివ్యమైనట్టి వి†దేహదేశంబున నిర్మలాచారులై † నెగడురాజు
 లుండెడుమిథిలయం†దుకుతరకర్తనిరతుడైన జనక రాజతనయయయి
 తా నయోనిజగ ను†త్పత్తిని గాంచిన సీతయు నతిదుష్టశీలుడైన
 రావణుతోడ మి†త్రతనుబాటించునా? యట్లెలచేయు?; నా†యనుకుఁ డామెఁ

తే. దీసికొని వేగ యెగిరి యే†తెంచునపుడు
 రామబాణాళి స్పృతిగోచరంబుగాఁగ
 భయము చెందెడుతఱి మధ్య†భాగమందుఁ
 బాతమును గాంచెనేమొ యా†వరమసాధ్యి. ౭౪ 608

చ. దనుజుఁడు సిద్ధసేవ్యమయి † దారుణమై తగునభ్రమార్గమం
 దు నెలఁతఁదీసికొంచుఁ జనఁ † దోయకుహాక్షి 2 సుసాధ్యి సంస్రముం
 గని హృగయంబు భీతిఁ గనఁ†గా నచటం బడియుండునంచు నా
 మనమునఁ దోఁచెడుఁ; దనుజ†మండనుఁ డామెను బూన్కిమీఱఁగఁ. ౮౪

చ. ధరఁ బడకుండఁ బట్టుకొని † తాఁ జనువేళ విశాలనేత్ర యా
 ధరణిజ వానిదోస్తరిని†తాంతసుదుస్సహపీడచేత ని
 ర్భరదనుజోరు వేగమునఁ † బ్రాణములఁ విడనాడియుండు నె
 వ్వరునను నోర్వరామినని † భావమునందుఁ దలంతుఁ జక్కఁగఁ. ౯౪ 610

క. జలనిధిదాపుగ నంబర,తలమున రావణుండు పోవ † ధరణిజ భీతిం
 గలఁగుచు వ్రేలాడుచు నా, జలనిధిఁ బడియుండునేమొ † సత్వము దూలఁ.

క. కట్టా! 3 యుద్రసురారియు, నెట్లన బలవంతపెట్ట † నిర్మలశీలం
 బట్టె తగం గాపాడఁగఁ, బట్టినతనపట్టువిడసి†వనితామణిపై. ౧౧ 612

చ ఘనమగుకోపమూని తనుఁ † గావఁగ బంధువొకండు లేమి వే
 దనలఁ గలంగి దీవయగు†తన్ని గుటుక్కున మ్రింగినాఁడా; లే

1 దుర్గాశ్చ ధరిణీధరాఽనిమూలము. 2 మన్యే సతీత మార్యాః-అనిమూలము. ఆర్యా
 కబ్ధార్థమే యిట ఘసాధ్యి యనుపదము తెలుపును. 3 అహో యుద్రేణవాసేన-అనిమూలము.

క నెలతలందు మిన్నయగుఁ డ్ద్రాసుతఁ గాంచి సుగారిపత్నులె

ల్లను నతిదుష్టభావలయి ♦ ¹లాలితశీలను దుష్టభావశూ

న్యను నసితేక్షణా దినిరొ ♦ యాసురకృత్యము వెట్టిడిల్లఁగఁ. ౧౨౪ 613

క. పరిపూర్ణచంద్రతుల్యము, సరసిజపత్రేక్షణంబు ♦ చాకుతరమునై
పరఁగురఘురామునక్రము, నిరతము దలపోయుచుక వినిర్మలమతియై. ౧౩

తే. కృపణయయి సీత ప్రాణముల్ ♦ కెరలి విడిచె

నో, మహిజాత యయ్యోమహాత్మ

రాసు, యోలక్షణా, సిరుల్ ♦ రమణఁ గులుకు

నో యయోధ్యాపురంబ, యయ్యో ! యటంచు. ౧౪ 615

క. పలుమణుతలఁచుచు దీనతఁ, బలవించుచు దిక్కులేక ♦ వాసెనొ తనువుక;
లలన, యొకవేళ రావణు, నిలయంబున దుర్గము మగునెలవున నొకచోక.

²తే. దాఁపఁగఁబడి పంజరఁసమగుశారి

కవలఁ బలవించుచుండును; ♦ డ్రాసుతయయి

జనకపుత్రికయయి మహానత్వశాలి

యైన రామునిపత్నియై ♦ యశముఁ గాంచి. ౧౬ 617

క. తనుమధ్యయగుచు నలరెడు, వనితామణి యుత్పలాక్షి ♦ వాసపురిపుండే
మనినను లోఁబడునే? చింతను దీనిం బూననేల? ♦ త్వర నరిగి తగఁ. ౧౭

³చ. జరిగిన వార్త నెల్ల రఘునత్తముచెంతను జెప్పఁగూడదా

కరము విచారమేలయనఁ ♦ గాంతపయిం దమిగల్గురామభూ

వకునకు దాఁపఁగఁబడెనొ ♦ వార్ధిని దాఁ బడి చచ్చెనో, మహా

విరహముచేతఁ దాళకయె ♦ వే మృతినొందెనొ యీవిధంబులక. ౧౮ 619

క. జనకజగుఱించి చెప్పం, జన. దాసరసీరుహాక్షి ♦ సాధ్వీ యెచటనుం
గనఁబడలేదన మృత్యువుఁ, గనునాతఁడు గన దోషకలితుఁడ నగుదుక.

తే. చెప్పుకున్నను నావీమివంఁచించినట్టి

దోష మొందును గనుఁగానఁ ♦ దోషదేమి

చేయవలయునొ, దీనిని ♦ జిత్తమందుఁ

⁴దలఁపఁగ విరుద్ధముగ నివ్వె ♦ వెలయుఁగాదె. ౧౯ 621

క. అనుచుం జింతించెను; బా, వని మఱియు నిదిట్టులుండ ♦ బాగుగ నిపుడే
పనిఁజేయఁగగును, జేయం, గను సిద్ధింబొందు నెద్ది ♦ కడువేగముగక. ౧౯

1 అసితేక్షణా. అదుష్టా దుష్టభావాభిః-అనిమాటము. 2 జనకస్య సుతా సీతా రామపత్నీ
సుమధ్యమా, కథ మత్పులపత్రాక్షీ-అనిమా. 3 ఇందలి ప్రథమపాదము వ్యాఖ్యార్థమును బ్రతిపా
దించును. 4 విషమం ప్రతిభాతిమే-అనిమా.

క. అనునీపక్షము గూటిచి, తనమది యోజించె నిట్లు; † ధరణీజాతం
గనకయే వనచరపతిప, త్తనమునకుం బోదునేని † తగనటు నాకున్. ౨౦

తే. కలుగువురుసార్థ మెయ్యది? † కష్టసాధ్య

మైన జలనిధిలంఘన † మసురనగర

మును బ్రవేశించుటయు, దితిఃతనయులఁ దగఁ

గనుటయును నివ్వె వ్యర్థముల్ † గావె తలఁప. ౨౧౫

624

చ. పురమున కేగినంతఁ గపిఃపుంగవుఁ డేడ్డెఱ నన్నుఁజూచి యే
వరునఁగ మాటలాడునొకొ † వానరులందఱు నన్నఁగొంచి యా
తురత నదేమి పల్కుదురో † తోయరుహాననఁ జూచిరాని నన్

¹వరమతులై నరాఘవులు † పల్కుదురో యెటు; తోఁపదేమియున్. ౨౨౫

మ. చని కాకుత్స్థుని రాముఁ గొంచి యెచట † సాధ్యం గనంజాలకే
నినుఁజూడం జనుదెంచి నాఁడ ననుచున్ † నేనెంతయోయప్రియం
బునుబల్కున్ విడనాడుఁ బ్రాణముల; నాభూపుత్రినింగూర్చి ²యిం
తనిభాషింపఁగరాక తీక్ష్ణమయి యత్యంతంబు క్రూరంబునై. ౨౩౫

625

తే. పరుషమై యింద్రియాళితాఃపకర మధిక

దారుణంబును నయినను † ద్దత్తవాక్య

మును వినుచుఁ బ్రాణములఁ బోయు; † ఘనుఁడు రాముఁ

డిట్లు కష్టంబునొంది తా † మృతిని గనఁగ. ౨౪౫

627

క. మనమున నెంచినఁ గని యాతనియందు భృశానురక్తిఁ † నగ మేధయు నొ
ప్పనెగడులత్కణుఁ డుండఁడు; తనసోదరుల్లిట్లు పంచఃతను బ్రాపించెన్. ౨౪౫

చ. విని భరతుండు మృత్యువును † వేగను పొందఁగలండు, మృత్యువొం
దినభరతుం గనుంగొనుచు † దీనత లత్కణుసోదకుండు చ

య్యన మృతినొందఁగాఁగలఁ డ; † హార్యతరంబగుకష్ట మొంది న

త్తనయులు మృత్యువుం గనఁగఁ † దల్లులు మువ్వురు దుఃఖిమగ్నమై. ౨౫

చ. పరమపదంబు చేరుట ధృఢంబు; రఘూత్తముఁ డిట్లు చావఁగా

నిరతము ¹దాఁ గృతజ్ఞుఁడయి † నిత్యము నత్యరతుండునై న వా

నరపతిసూర్యనందనుఁడు † నై జనువాక్యము తప్పిపోయెనం

చురుతరతాపమొంది కనుఁనొయ్యన మృత్యువు రామునెంచుచున్. ౨౬౫

చ. పెనిమిటి మృత్యువుంగనఁగ † వేదనఁ గుందుచు భర్తృశోక మొ

య్యనఁ దనునొంప దీనయయి † యూర్తినిబొంది విమోదయాచుఁ జ

1 తావా దశరథాత్మజ్జ్-అనిమా. 2 పరుషం దారుణం క్రూరం తీక్ష్ణ మింద్రియతాపనం-

అనిమా. 3 కృతజ్ఞ స్మృత్యసంధశ్చ మగ్రీవః ప్లనగాధిపః-అనిమా.

- య్యన రును యంతమొందు; బతి ♦ యంతము నొందినదాననే మనం
బున భృశపీడనొంది వగఁ ♦ బూని కృశించుచు నున్నతారయుఁ. ౩౦ 631
- క. వనచరనాధుఁడు మృతినిం, గనఁగాఁ దాఁ జావఁగలదు; ♦ కడుఁబ్రేమను ద
న్గనుదలిదండ్రులచావును, బినతండ్రివినాశనంబు ♦ వే తనునొంపఁ. ౩౧ 632
- తే. అంగదుండును ధరియింపఁ ♦ శనువుల; దను
ప్రభువు సుగ్రీవుఁ డిటుచావఁ ♦ బరితపించి
దీక్కులేమికి ఖిన్నులై ♦ యుక్కుదక్కి
కవులు ¹తమపిడికిళ్లను ♦ గరతలముల. ౩౨ 633
- క. శిరములను గొట్టుకొందురు; పరమయశస్కుఁడగుకీశ♦పతి వానరులఁ
నిరతము ²సాంత్యములచే, మరియొకల దానములను ♦ మన్నించుటచేఁ. 33
- ఆ. అతనియందు భక్తి ♦ యధికంబుగాఁగల్గు, వారలొట నట్టివనచరపతి
చావఁ గవులు ప్రాణ♦సంతతి విడువంగఁగలరు దుఃఖములను ♦ గళవళించి.
- చ. వనచరులింకఁ గానలను ♦ బర్వతసీమల నాలయాదులు
న్న నెలవులందు నెందునయి♦నఁ గుమిగూడి విహారసౌఖ్యముం
గనరు; ప్రభూత్వముండు మృతిఁ♦గాంచినఁ దద్వ్యసనాభిభూతులై
తనయకళత్రమంత్రినహి♦తంబుగఁ గొండల కేగి యార్చులై. 3౪ 636
- తే. విషమభాగములంజేరి ♦ పృథ్విధరశి
ఖరతలములెక్కి పడి వాయఁ♦గల రనువుల;
నింకఁ గవులెల్ల, నురిచేత♦నేని విషము
ద్రావియే నగ్నిఁబడియేని ♦ చావఁగలరు. 3౫ 637
- సీ. ఉపవాసముననొ, యా♦యుధములచేతనో, చచ్చుట నిజము; నే♦జనకతనయఁ
గానకపోయిన ♦ మానగరంబున నెచ్చటఁ జూచిన♦నేని ఘోర
మగురోదనము విన♦నగును, నిత్యైకువంశవినాశనము వన♦చరకులమున
కును నాశనము గల్గు♦నని తోఁచుచున్నది; గనుక ననర్థంబుఁ ♦ గలుగఁజేయు
తే. నేను నిటనుండి పురికిని ♦ బోను నిజము, సీతఁ గానక సుగ్రీవు♦చెంత కరుగఁ
జాల; నేనటకేగ కిచ్చట నె యున్న, ధర్మమతులు మహారథుల ♦ దాశరథులు.
- ³చ. జనకజఁ జూచివత్తునని ♦ స్వాంతములందు ఘనాశఁబూని ప్రా
ణనికరముఁ ధరింతురు; మ♦నఃపరిశుద్ధత నొప్పుచున్నయా
వనచరు లోర్చియుందు; రిట ♦ వారిజలోచన సీతఁ జూడకు
న్ననికఁ గరద్యయంబునకు ♦ నాకులభించిన యంత యన్నముఁ. ౪౦ 639

1 శిరాం స్వభిహనిష్యంతి తతై ర్ముష్టిభిరేవ-అనిమాలము 2 సాంత్యే వాసుప్రదానేన
మానేచైవ-అనిమాలము. 3 హస్తాదానో ముఖాదానో నియతోవృక్షములికి-అనిమాలము. హస్తా
దానః=హస్తపతితఫలపర్ణాద్యాశీ-అనివ్యాఖ్య.

తే. నోటఁబడినంతమాత్రము ♦ నూలుగొనుచు

నేభుజించుచుఁ దమి నవఁనీజమూల

ముల నివాసము చేయుచుఁ ♦ గలఁగని మతి

నియతి మూఁడవయాశ్రమఁనిరతిఁ గనుచు. ౪౧

640

క. నివసించెదఁ; గాదేన,ర్జవసీచులఁ జవుకుపట్ల ♦ రమ్యఫలములుక

నువిమలజలమూలములు గ,లవు గావున నిందు నుష్కలంబున నొకచోక.

తే. చితిని గావించుకొని నముద్ధతిని ¹నరణి

జమగునగ్నిఁ బ్రవేశించి ♦ జవమున నను

పంచకంబును విడిచెదఁ; ♦ బరమనియతి

నేను బ్రాయోపవేశంబుఁ ♦ బూని పూన్కి. ౪౨

642

సీ. ఉపవాసమేయుండి ♦ యొప్పుగ నాత్మను దనువుననుండి చక్రనివిధమున

విడిచివుచ్చెద నంత ♦ విగ్రహంబును దీనిఁ గాకులుపులులాదిఁగాఁగలయవి

భక్షింపఁగల; విట్టిపద్ధతి నాత్మను వదలుట దోషమెఁబ్బంగిఁగాదు

²ప్రాయోపవేశంపుఁబద్ధతిఁ జచ్చుట మహనీయులై నట్టివహను లనుమ

తే. తించినదియేయటంచుఁ దలంచువాఁడ;

జానకిని జూడకున్న నేజలముఁగోన

దుముకి చచ్చెద; ³నీరాత్రి ♦ తొలుతఁ బత్త

నాధిదేవత గెలుచుట ♦ నతిశుభముగ. ౪౩

643

క. మనమునకుం దోచినయది, జనకజ వెదకంగఁదగినఁచంద్రికయుంటక

మనమున కింపై నద్యత,మును నాఁగొనఁగుటయె మాంబ్యమును దాల్చినదై.

క. అనిలతనూజఁడు పురిఁజొచ్చినరాత్రియటంచుఁ గీర్తిఁ ♦ జెందినదై నే

ను నిటక జాగరణంబును, గనుటక దీర్ఘముగ నిష్ఠ ♦ కనఁబడుచుఁ గడుక.

తే. పరఁగునీరాత్రి రామునిపత్ని నాకు

నగపడకయుంట వ్యర్థమేయయ్యె; ⁴మృతిని

గనుటకన్నను బ్రదుకుట ♦ కడుశుభంబు

గాన నియతుండనై తరుఁగణముక్రింద. ౪౪

646

క. కాపురమును జేయుచు నేఁ, దాపసి నై యుండఁగలను; ♦ దన్వీయు నాకుం

1 సమిద్ధ మరణీసుతం-అనిమూలము. అరణీసుతం=అరణ్యుత్పన్నమ్ - అనివ్యాఖ్య. అనఁగా నగ్నియని భావము. 2 ఇదం మహర్షిభి ర్ద్రవిష్టం నిర్మాణ మితి మే మతి.-అనిమూలము. 3 సుజాత మూలా సుభగా కీర్తిమాలా యశస్వినీ, ప్రభగ్నా చిరరాత్రియం మమసీతా మపశ్యతః-అని మూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన గమంజనార్థము ననుసరించి యీ మొదలగుపద్యములు వ్రాయఁబడినవి యెఱుంగవలయు. 4 అత్తత్యాగాపేక్షయా తాపసభావవీ జగ్గయాక - అని వ్యాఖ్య.

జూపట్టకున్న నావురి, కేవో; ¹ సంగదుని ముటియు ♦ నితరకపితతిక. ౪౫౪ 647

క. కనఁగూడదా యటన్నక, జనకజ యెందుండునట్టిజూడ తెలియకే
జనినంత నంగదాదులు, వనచరు లంతమును బొందువాడు నిజముగక. 648

క. ² పురుషుండు తామరణించినఁ, బరఁగును బలుదోషములొగిబ్రదికియెయున్నక
దరుణమున నెప్పుడై నను, సురుచిరశుభవితతి మరలఁ ♦ జూడంగలుగుక. ౪౭

క. కనుకక ధరించియుండెదఁ, దనువున ననువుల నడెట్టితరుణంబుననై
నను శుభము గలిగి తీతెడు; నని పలుమఱు వేవిధములనాత్మవివచుచుక.

చ. వనచరకుంజరుండయిన ♦ వాయుతనూభవుఁ డెంతచింతచే
సిన దరిఁజేరఁడయ్యె; మఱిచిత్తమునం దిటులెంచె రావణుక
ఘనబలుఁ బంక్తికంతు సురకల్పునినై న వధించివుత్తు న
ద్దనుజవరుండు దొంగిలినతనిన్వి విదేహానృపాత్మజాతయుక. ౪౯ 651

క. కనఁబడకపోవుఁగా కతఁ, దొనరించిన యపకృతికిని ♦ నొప్పుగ బదులే
నొనరించినట్లయగుఁగద; పనియిది సమకూడదేని ♦ పౌరుషచులరక. ౪౯౪

క. ఈరావణుఁ గడలికిఁబైఁ, గారయమునఁ జెండురీతిఁగాఁ ద్రిప్పుచు నే
శ్రీరామున కర్పించెదఁ, ⁴ నేరీతిం బశువు నగ్నికిత్తురొ యట్లే. ౫౦౪ 653

చ. అనియిటు సీతఁ గానక మహార్నిని బొందుచు ధ్యానశోకముల్
పెనఁగొనఁ జింతనొందె; బరిపీడితచిత్తమునందు నెంచె ని
ట్లనిపలుమాఱు సద్యశము ♦ నందినసీతను జూచుచాఁకఁ బ
త్తనమును దీని నే వెదకెదక; మఱిగృధ్రవరేణ్యవాక్యముక. ౫౧౪ 654

తే. నమ్మి శ్రీరాము నిచటికి ♦ రమ్మటంచుఁ
బిలుచుకొని వచ్చియుండినఁ ♦ ప్రేయసిఁ గన
కందులకు నాగ్రహించుచు ♦ నందఱు గవు
లను దహించియె యుండు; నేచు నిట నియాతి. ౫౩౪ 655

క. నియతాహారులైనై యింద్రియనిగ్రహమొప్పు సుందుఁ ♦ దెంపుమెయిక నా
కయి రామాదులు కపినము, దయ మంతముఁగనకయుంద్రుతనిన్విగనుదమిక.

చ. సురుచిరవృక్షముల్ గలయశోకవనంబిదె కాననయ్యె నే
సరిగెన దీనిలో వెదక ♦ నారయలే దిటఁ బూర్వ; మిట్లు భ
క్తిరతిని బొందుచి త్తమున ♦ దివ్యమరుద్వసురుద్రకొటిభా
స్కరులను నశ్వీదేవతలఁ ♦ జక్కఁగ నెంచి ననుస్మరించుచుక. ౫౩౭ 657

1 ఇది యవతారికకుఁ దెనుఁగు. 2 వినాశే బహవో దోషా జేష స్ఫుద్రాణి పశ్యతి - అని మూలము. 3 వగచుచుక=తలంచుచు. 4 పశుం పశుపతేరిని-అనిమూ. పశుపతేః అగ్నేః పశువిప-అనివ్యాఖ్య.

చ. దనుజుల కెల్ల శోకము నితాంతము గల్లగఁజేయువాడనై
వనమును దీనిజొచ్చెన; నవార్యబలంబున విజ్ఞువీఁగునీ
దనుజులనందఱు గెలిచి ¹తాపనవర్యునకుం దవఃఫలం
బు నొసఁగునట్లు సూర్యకులమున్ వెలయించెడుజానకిం దగఁ. ౫౭ 658

క. రామునకొనఁగెద, నంచు, ద్వాసుంబగు తేజులరు ²తద్వాయునుతుం
డీమాడ్కి నొకముహూర్తము, తా మదిఁ జింతించి వికలితస్వేంద్రియుడై.

సీ. వనికేగ లేచి సఃస్థక్తితో లక్ష్మణసహితుఁడౌ శ్రీరామః ³చంద్రునకును
వందనంబిదె, రాజవరుడైనజనకున, కాత్మజయై తగి ⁴యమలశీల
యగురాముడేవికి ⁵నవనిజ కీదె నమన్కారంబు, యమరుద్ర ⁶శక్రవాయు
భాస్కర, తారకేశ్వరులకుఁ దక్కినయివ్వురుద్గణముల ⁷కిదియె మ్రొక్కు;

ఆ. వనచరేశునకిదె ⁸వందనం బనిమ్రొక్కి, యవ్వసంబుకొలఁది ⁹నరయఁగోరి
దెనలనెల్లఁ జూచి ¹⁰దివ్యమై శుభదమా, నవ్వసమున కేగ ¹¹నాత్మనంచి.

క. తరువాతఁ జేయఁదగుపని, నరయుచు మది నెంచె నిట్లు ¹²లాలయనిలజఁ; డీ
నిరుపమవనమిది రక్షో, వరబహుళం బగుచు ¹³రుచిరవనసంకులమై. ౬౨

తే. పెక్కుసంస్కారములచేతఁ ¹⁴జక్కజేయఁ

బడుచు నలరాచుచున్న దవశ్యకముగఁ

జూడఁగాఁదగియున్న; దీ ¹⁵శుభవనమును

గావ రావణుఁడుంచిన ¹⁶కర్పూరులొగి. ౬౩

662

చ. వనగతవృక్షసంతతుల ¹⁷బాగుగఁ గాచుచు నున్నవాఁడు ¹⁸స
ర్వసిహితకాయుడైనభగవంతుఁడు వాయువుకూడఁ జాలకం
పనమును గల్లఁజేయకయె ¹⁹భవ్యగతుల్ దగవీచుచున్నవాఁ;
డనుసమమైన యీవనము ²⁰నందుఁ జొరంబడువాడ మెల్లగఁ. ౬౪ 663

తే. రామునకుఁ గార్యసిద్ధికై ²¹రావణునకుఁ

గన్నడకయుండుటకును నా ²²కాయమించు

కంతగాఁ జేసికొంటిని ²³యత్నమిద్ది

సఫలముగఁ జేయఁగలరు సిద్ధిరులు మునులు. ౬౪౫

664

సీ. భూతనాథుఁడు స్వయంభువు భగవంతుఁడు నగుబ్రహ్మదేవుండు ²⁴నమరు, లగ్ని
వాయుదేవుండు ²⁵సప్తధరుండగు పురుహూతుఁడును, బాశధరుఁడు, వరుణుఁ
డర్కచంద్రులు, మఱియశ్వేదేవతలును, సకలమరుత్తులు ²⁶శంకరుండుఁ
గార్యసిద్ధిని నాకుఁ ²⁷గల్గునట్లు లనుగ్రహింతురుగాక; భూతేశుడైన

1 యథాసిద్ధిం తపస్విశే-అనిమా. 2 భవిష్యతి వనావలా, అశోకవనికా-అనిమా. 3 భగ
వానపి సర్వాత్మా-అనిమా.

- ఆ. విష్ణుమూర్తి భూతవితతియు, మార్గంబు, సందుఁ గానఁబడిక యలరుసురలు
గార్యసిద్ధినాకుఁ ధ గల్లునట్లునరింపఁ, జలఁతుఁ నింకఁ బాండుఁదంతముగంచు.
- చ. సురుచిరమైననాసికయు ధ శోభిలఁగా నవచవ్యమాచు సుం
దరశతపత్రపత్రనయఁనంబులు యెల్లఁగ నొప్ప సుస్థిఁ
బరుదయికానరా, నిరుపమాకృతిఁ బొల్పినపూర్ణతాపకే
శ్వరువలఁ గాననై తనరుఁసాధియొగంబు ప్రియంబు మీఱఁగాక. ౬౮౪
- క. కనుఁగొనఁగలనో యెప్పుడు; వసుజేంద్రుఁడు క్రూరకర్మతత్పురుఁడు సదా
ఘనతరచిత్తుఁడు నీచుఁడు, మునిహంతయు దారుణాంగములఁ దగువాఁడుక.
- క. ఐనను సురుచిరవేషం, బూని బలాత్కారవిధిని ధ నొప్పనిరీతిక
మానిని దెచ్చెను గావున, జానకిని ¹దవన్వీనిని సుసాధిని నబలక. ౬౮౫
- తే. కన్నులు ఫలింప నాదగుఁకార్యమెల్ల
సిద్ధినొందంగ రఘువీరుఁడై త్రమెంతొ
సంతసంబొందఁజూతునో ధ స్వాంత సుస్త
దీయమెప్పుడు శాంతిని ధ నెల్లు గనుకొ. ౬౮౬

669

పదుమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౪ - వ సర్గము.

— ఐతిహాసమంతః డశోకవనమును జొచ్చుట. — ఐతిహాసమంతః

- చ. గురుతర తేజఃజ్ఞానకపిఠంబునఁ డిట్లు ముహూర్తమెంచి య
త్రరునికురుంబమావనము ధ దావునకుం జన నిశ్చయించి యా
సురరిపుగేహముక వదలి ధ సొంపగు ²నన్వీఁచాలసీమకుం
ద్యరపడి దాఁటె; నివిధి నశతఁగు తదున్మతసుప్థలంబునక. ౧౪
- తే. చక్కఁగాఁ గూరుచుండి హార్షం. క నవచు
వాళి యుబ్బి వసంతాదియందుఁ బుష్పి
తాగములయి చునోజ్ఞంబులై చ చాల
చంప, కాశోక, పున్నాగ ధ నత్రువుల. ౨౪
- సీ. ఉద్దాలకములను ధ సుర్వీరుహంబుల, ³కీఁగకానుఁగుల నీతీరున బహు
విధములొ ద్రునుముల ధ వింతగఁ గాంచెను; జూతనచచ్చన్నమై తనర్చి
వీరుత్సముహానంఁవృతిమించి యొప్పెడుఁజ్ఞానహవాటికఁ ధ జానముక్త
శరమట్లు వేగంబ ధ చని యందుఁ జేరెను; జిత్రశాఖాగ్రమై ధ చెలఁగి కూయు

670

671

1 బలాభిభూతా హ్యబలా తపన్వీరీ-అనియూ 2 ప్రాకారం తిస్య వేళ్ళనఁ-అనియూ.

3 ప్రాకారం=అశోకవనికా ప్రాకారం-అనివ్యాఖ్య. 3 కపిముఖానపఁ-అనియూ మర్కటి యనునది కపిశబ్దపర్యాయపదము-అనఁగా తీఁగకానుగుచెట్టు.

ఆ. విహగకలకలముల ♦ వింతగఁదోచుచు, గనకరజతవర్ణ ♦ కలితతరువు
లెల్ల యెడల నొప్పు ♦ మృగపక్షిసంవృతిఁ, జిత్రమగుచు నదియుఁజెన్నుఁగాంచె.

చ. తరువులు చిత్రరీతిగ సతంబును దోచుటచేతఁ జిత్రమై
పరఁగి దినాదియందుఁ గగుభాస్కరురీతిగ నొప్పి¹నత్ఫల²
త్కరములఁ బుష్పసంతతులఁ ♦ గ్రాలుననేకమహీరుహాళిచే
నరుదుగ నయ్యశోకవన ♦ పుష్పడు గానఁగనయ్యె నయ్యెడఁ. ౬౪ 673

తే. పరభృతంబులు షట్పద ♦ ప్రకరములును
సంతతంబు మదించి రుచ్యముగఁ గూయ
మత్తబర్హిగణంబులు ♦ మధురరీతిఁ
గూయ బహువిధసద్విజృంభకులము లలర 2 674

క. తనరారు నావసంబును, మనుజులకుఁ సంతసంబు ♦ మానక కల్లం
గనుజేయు నవ్వసంతం, బునఁ గనియెఁ మారుతేంద్ర ♦ పుత్తం డచటఁ. ౮

క. జనకసుతఁ నుశ్రోణిని, ననిందితఁ వెనకుచుండ ♦ నాతనిస్పర్శం
బున నిద్రించెడుపక్షులు, కనుగవలను విప్పి మేలుఁకాంచెం ద్వరఁగాఁ. ౯

ఆ. పైకి నెగురుచున్న పక్షులతెక్కల, తాఁకుడులను వృక్షతతులు వివిధ
వర్ణములుగఁ బూలవాసను గురిసెను; నయ్యశోకకాననాంతరమున. ౧౦

చ. తరువులనుండి యొక్క మొగిఁ ♦ దద్దమురాలెడుపుష్పముల్ మనో
హరముగ సంతటం బొలయ ♦ నాహనుమంతుఁడు పుష్పరూపభూ
ధరనుటు లొప్పె; వృక్షసముదాయగతుండయి యెల్లదిక్కులం
బరుగిడు చున్న యాన్లవగఁచున్నసెఁ గాంచి సమస్తభూతముల్. ౧౧ 675

క. తలఁచెను వసంతుఁడొనని; ²పలాశితతినుండి వివిధభంగులుగాఁ బు
వ్వలురాల నచటియవని, స్థలి భూషిత యైనప్రచునచందముఁ గాంచెఁ. ౧2

క. హనును బలవంతుఁడొట న, వనీరుహగణంబునట్టె ♦ బామున నలుద
ట్లను గదలింపఁగ నవిపూ, లను వృష్టిగఁ గురియఁజేసె ♦ లలితముగ నటఁ.

ఆ. పత్రశిఖరములును ♦ ఫలనుమంబులు రాల
నాతరువులు జూదమాడి యోడి
యంబరాభరణము ♦ లన్నియుఁ బోవంగ
నున్న³జూదగులటు ♦ లొప్పె నపుడు. ౧౩ 681

క. తరువులఁ దరస్వీయగునా, మరుదాత్మజుఁ డటుగదల్చి ♦ మహితనుమఫలో
త్కరభూషితంబు లగునా, తరువుల విడనాడి రాలెఁ ♦ నత్సుమఫలముల్. ౧౪

ఆ. పక్షిగణములెల్లఁ ♦ బరుగెత్తిపోవంగ, సుమఫలంబులెల్ల ♦ షోణిరాల

1 పుష్పపగఢోపగైఁ-అనిమా. 2 పలాశితతి=వృక్షసముదాయము. 3 ధూర్జాన పరా
జితాః-అనిమాలము, ధూర్జాః అక్షధూర్జాః-అనివ్యాఖ్య.

స్కంధశిష్టములయి ధృతుహములు మరుత్కంపితంబు లట్లుగఁ జెలంగి.

క. సేవింప ననర్హములై, వావిరి గనుపట్టె; హనును ధృతుకరములక
జేవను జరణంబులచే, నావిధమున మోద భూరుహాళి విజిగినన్. ౧౭౪ 684

సీ. ఆయశోకవనంబు ధృతనిరతిసక్తి విరియఁబాటిన తలఁవెండ్లుకలును
నాశ్లేషములచేత ధృతతటఁ బోయిన యంగరాగంబు, నశత్యంతవీత
ఘాటచే శుభదంతఁమట్లు సితచ్చాయఁ గనునధరోష్ఠంబు ధృతిగి నఖర
దంతక్షతంబులఁ దగుయుపతీమఁభంగిఁ గానంబడె; ధృతయవట్టె

ఆ. వృష్టికాలచుందు ధృతిధృతి గలమేఘు, జాలములను గలఁచుచందమునను
హనును యవ్వనంబునందున్నతీగజొంపములఁ బాడుచేసె ధృతముమెఱయ.

క. తిరుగును నవ్వనమందున, మరుదాత్మజుఁ డవును కాంచె ధృతభూములఁ గ
ర్చరరజతమయావనులను; బరమాంభఃపూర్ణములగు బావుల నవియున్. ౧౭౫

క. నిరుపమమణిసోపానో, త్కరముల నలరారుచుండె; ధృతవాపులయం
దరయఁగ నినుకగనుండెను, వరమాత్మకముల్ స్రవాళవారము బెడఁగె.

సీ. అందందు స్ఫటికఁచుమంబులౌ కుట్టిమములు చెలంగుచునుండె; ధృతితత్త
టములందుఁ గనకవర్ణములొప్పు జిత్రములై నవృక్షములు చెల్వమరనుండె;
నందందు పుల్లారవిందననంబులు భాసిత నటఁ జక్రవాకములొగి
గూజితంబులచేతఁ గొమరుగూర్చుచుండె, నుత్పలవనములందొప్పుచుండె

తే. హంససారనజలకుక్కుటారవంబు
లందు వినఁబడుచుండెను ధృతచట భూరు
హాళి వ్యాపింపఁ బాడవులై ధృతమృతనలిల
ములను దగి సొంపుగూర్చునదులు కనఁబడు. ౧౭౬ 688

తే. తీగజొంపము లెన్నియో ధృతివృక్ష
సుమము లొప్పురఁ జూపట్టుచుం గనఁబడె;
బలువిధములగు పొదలెల్లఁడల నెనంగె
నందుఁ గన్నేరుచెట్లు సొంపుమరనుండె. ౧౭౭ 689

చ. అనిలతనూజఁ డంబుధరఁమట్లు వెలుంగుచు నున్నతంబులై
తనరెడు కూటసంఘములు ధృతయఁ జిత్రములై చెలంగఁగా

1 పుల్లవద్ధోత్పలవా శృక్రవాకోపకూజితోః-అనిమా. హనును యర్ధరాత్రీ సమయమునఁ
దిరుగుచుండఁగా పూచినకమలము లెట్లుగనఁబడె నని శంక కలుగవచ్చును. పగలు కమలములు
పుష్పించి యస్తమయమున ముడుచుకొనుచు మరల నుదయమున వికసించుచు నెల్లకాలము నుండవు.
ఒకటిరెండుసార్లు పుష్పించి మరల ముకుళితములుగాక క్రమముగ రాలిపోవునని గ్రహించుట
మంచిపద్ధతి. 2 సరిద్దిశ్చ సమంతతః-అనిమా.

ఘనశిఖరంబు లెల్లెడలఁ ♦ గ్రమ్మి కనంబడ గ్రావగోహముల్
 వినుతమహీరుహంబులును ♦ వింతఁగ నొప్పుఁగ ¹నొక్కకొండ యం
 దు నెగఁగియుండె నయ్యదియుఁ ♦ దోచును మృత్యుమహాచుఁ జక్కఁగన్.

తే. జగతిపర్వతమననయ్యఁచలము వెలయు;

నాగిరింద్రమునుండి యహార్యశీతిఁ

బాణుచుండెడునొకనదిఁ ♦ బావని యటఁ

గనియె; నయ్యది యటనుండి ♦ కడురయమున. ౨౮౫

691

క. ధరణికి దిగుచుండటఁ గో, పరతిని నాయకునియంకభాగమ్మన నుం

డి రయమున దుమికియిలఁబడు, తరుణివలెగానఁబడుచుఁదద్దయుఁ బొలిచెన్.

క. జలములవ్రాలినయగ్రంబులఁ దగువృక్షముల నద్ది ♦ పొలుచుటచే రా

జలఁ గోపమూని ప్రియబంధులు వారింపంగ నున్నఁతొయ్యలిరీతిన్. 30

²చ. ధునియది యద్రినిక వడలి ♦ దూరముగా నొకకొంతయే నృ

క్షునివిడశాఖలం జనఁగఁజాలకయే మరలన్ మహీధరం

బునకుఁ జనంగ బంధుజనముల్ క్రుధ మాపుఁగ సుప్రసన్నయై

తనదునునోహరున్ మరలఁ ♦ దద్దయుఁ బ్రీతిని బొందునట్టికాం

తను బురుడించె నట్టివదిఁ ♦ వాఁ గనె బావని కోర్కెలూఁగఁ. 30 694

చ. పవనతనూజఁ డాగిరికిఁ ♦ బ్రక్కనఁ బెక్కువిధంబులై నవ

క్షీవితతు లొక్కరీతిఁ దమిఁ ♦ జెంది చెలంగఁగ నున్నయానరః

ప్రవరములఁ ³రచింపఁబడి ♦ రమ్యసుశీలవారిపూర్ణమై

ప్రవిమలరత్నభంగులను ♦ భాసిలు బావనిగాంచె లద్దియున్. 3౨౫ 695

తే. ⁴ముతైములదై గయిసుకచేఁ ♦ గ్రొత్తరీతిఁ

గనఁబడుచు, భూరిమ్మగగణః ⁵లితమాటఁ

జిత్రముగ నొప్పుచుం జట్టు ⁶చిత్రచవి

తాననాంద్రంబునై చూడఁదగి చెలంగె. 33౫

696

ఆ. విశ్వకర్మరచితఁవిపులసాధాళిచేఁ

గృత్రిమాటపులను ♦ గీర్తనీయ

మగుచు నెల్లయెడల ♦ నభిరామమై తగి

యుండె; మఱియు నందు ♦ నొప్పుగులుక. 3౪౫

697

1 రమ్యం జగతిపర్వతమ్-అనిమా జాతిభూమిః మృదితయాచత్. తత్ప్రేధాన్యా జగతి పర్వత మిత్యక్తిః. ప్రస్వఆర్షః-అనివ్యాఖ్య. 2 వార్యమాణా మివప్రధ్ధాం ప్రమదాం ప్రియ బంధుభిః, పునరావృత్తితోయాంచ దదర్శ సమహాకపిః-అనిమా. దీనివ్యాఖ్యాభిప్రాయముగూడ నిందు నిమిడింపఁబడినది. 3 కృత్రిమాం దీర్ఘికాం చాపి-అనిమా. కృత్రిమాం క్రియయా నిర్వృతాం నిర్మితా మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 4 ముక్తానికి తతోభితామ్-అనిమా.

- సీ. నిరతంబు నునుపులఁగిఁగళోభితరువులు సవితానకఁములుగ నుజ్జయు
సవితర్దికములుగఁగఁ జారుతరనువర్ణ వేదికాన్వితములుఁగఁగఁ వనరుచు
నలరారుచుండె; నాఁహనుమంతుఁ డచ్చోట లలితలతావ్రజంబులఁ బెనంగి
బహువర్ణ యుతముయి ఁ భాసిల్లుకాంచనశింశుపాతరువుఁ జూచె నది పెక్కు
- ఆ. కనకవేదికలను ఁ గ్రాలుచుఁ జూడఁగఁగఁ, దగినయట్టులుండె; ఁ ధరఁశిభాగ
ములను నిమ్న దేశఁముల సెలయేల్లను, వహ్నినిభనువర్ణఁపాదఫముల. ౩౮ 698
- చ. కనుఁగొనె నాతఁ డప్పు కనఁకన్రునుకాంతుల మేరుభూధ్రకాం
తని రవిహేనువర్ణముగ ఁ దిన్యముగఁగ గనువట్టరీతిఁ దాఁ
గనకమరీచులం దగుటఁ ఁ గాంచి ¹నువర్ణతనుంకనై తిఁగా
యని తలపోసె; నిట్లు వరఁహాటకభూరుహసంఘయు క్తమై. ౩౯ 699
- తే. గాలివీచుటచే నందుఁ ఁ గట్టఁబడిన
యమలబహుకింకిణీనినఁదాభిరామ
యయి తనర్చినయావని ఁ నచటఁ గాంచి
విస్తయూవిష్టపౌషయుండై ఁ వెలసె నతఁడు. ౪౦ 700
- సీ. ఆమహాబాహుఁడా ఁ యనిలజఁగఁగఁగఁ బచ్చోటఁ బుష్పితాగ్రంబుగఁగఁబాలిచి,రుచిర
మైనూత్నతరఫల్లఁపాంకురమై, యాకుజౌంపంబులంగూడిఁసాంపుమీఱు
నాయశోకంబుఁ దాఁనవుడెక్కి యిట్లనితలఁచె; నిచ్చటనుంఁపి ఁ తనవిభుఁగన
నువ్విళులూరుచు ఁ నురుతరదుఃఖార్తయై యిచ్చఁదిరుగుచు ఁ నాజనకజ
- ఆ. యిచట నుండవచ్చు ఁ నేఁ జూచెనను శ్రీతి; దుష్టబుద్ధియైన ఁ కష్టదనుజఁ
డేర్పఱచినయట్టి ఁ గూయశోకవనంబు, కడుమనోజ్ఞునగుచుఁ ఁ గానఁబడెడు.
- క. వరచందనచంపకముఖ, తరువుఁనముదాయమిందుఁ ఁ దనరారెడునీ
సరసును గడురమ్యంబై, ²నిరతము ద్విజనంఘయుక్తి ఁ నెగడెడునహహఁ. ౪౩ ౭౩౪
- క. ³జనకజ యీనరసునకుం, జనుదెంచుచు నిక్కముగనె; ఁ సాధ్వీనుణి రా
మునిప్రేయసి జానకీయుక్, ననసంచారమున నేర్పు ఁ నర్థిల్లదగుక్. ౪౪ 703
- ⁴క. కనుకనె గూసరసునకుం, జనుదెంచుధ్రువంబు; హరిణఁశాబాక్షి! సుహీ
తనయ విచక్షణగావునఁ, దనప్రియునిగుఱించి వగచి ఁ తత్పరమత్మయై ౪౫

1 అనువృత్త తిడాపిఁకఁ కాంచనోస్తీతి వానరః-అనిమూలము. 2 ద్విజనంఘనిషేవితా-అని మూలము. ఇచ్చట ద్విజశబ్దమునకుఁ బఠ్యునియేయర్థముగాని విప్రుఁను నర్థముకాదు ఇందు శ్లేషార్థ ముక్తము. ? సారామా గామమహిషీ రాఘవస్య ప్రియాసతీ, వనసంచారకుశలా నూన మేన్మృతి జానకీ-అనిమూలము. ఇందన్న విశేషములే పద్యమున నున్నవి. 4 ౪౪-వ శ్లోకము మొదలు సీతాపరములగు విశేషములు పెక్కులు మూలముననే యున్నవి. నిశ్చయ మనునర్థము నిచ్చు “నూనం, ధ్రువం, నిశ్శ్రీమ్, సతతం” ఇత్యాదిపదములు ౪౪-వ శ్లోకమునకు మూలమున నున్నవి. అవి యీపద్యములఁ జేర్పఁబడినవిని గ్రహించి మన్నింతురుగాక.

తే. విరహతాపంబు తొలఁగెడువిధమెఱింగి

యీవనంబున నొప్పురు ♦ నీసరినున

కరుగుదెంచును దప్పక; ♦ యాసహిజ

సతతవనవాసనిరతయై ♦ క్షమఁజెలంగు. ౪౫౫

705

క. వరవనసంచరణంబునఁ, బరిమోదితచిత్తయాటఁ ♦ ¹ బ్రాణవిభుని ని

ర్భరదుఃఖంబునఁ బొగులుచు, నరుదెంచును నిటకుఁ దాపహార్ష నిజముగ్గఁ.

చ. జనకతనూజ రామపురిసాధ్వీ ప్రియవ్రత సిత మున్ను తా

వనచరులెల్ల తేనుముగ ♦ వర్ధిలుచుందురుగాక యంచు నె

చ్చవమునఁ గోరుచుండును, సమస్తవిధంబుల వారితోడనే

వనముననుండ నెప్పుడును ♦ వాంఛను బూనును నిశ్చయంబుగ్గఁ ౪౫౬ 707

తే. ² శ్యామ యాసిత సాధ్వీ సంధ్యను గొలువఁగ

నాసఁబూ నెడుఁగాన నిత్యంబు సంధ్య

నెలమిమీఱ నుపాసింప ♦ లలితసలిల

యు క్తయయి యొప్పు సీనది ♦ కున్దసమున. ౪౫౭

708

క. చనుదెంచునిజముగా; నీ, ననమతిశుభకరము రాముభార్యకుఁ దగియుం

డును, బూర్ణచంద్రవదనంబునఁ బొల్పెడుసీత ప్రాణముల నుండినచోఁ.

క. అరయఁగ శుభజలములఁ దగు, తరంగిణికి నిటకు వచ్చుఁ ♦ దప్పక; యని యీ

కరణి మహాత్ముండగునా, మరుత్పుత్రుం డెంచి రామఃసహితాసనినిఁ. ౪౫౮

క. కనుఁగొన నెంచుచుఁ బుష్పిం, చించూపుక్షమున నున్న ♦ చిత్రదళగణం

బున నొక్కఁడ దాఁగి కనుం, గొనియె పిశేషముల నెల్లఁ ♦ గూర్చి చెలంగఁగఁ.

పదునాలవ సర్గము. సంపూర్ణము.

౧౫ - వ సర్గము.

— ఛానమంతుఁడు జానకిని సందర్శించుట. ఛాన —

చ. అనిలజఁ డందెయిండి జనకాత్మజఁ బాడఁగ నాల్గుదిక్కులం

గనుఁగొనుచుం దదీయమగుఁజ్ఞాతలమెల్లను గాంచుచుండె; న

వ్యసము తరువ్రజంబులను ♦ భాసురకల్పతావ్రజంబులఁ

ఘనమయి దివ్యగంధరసకస్త్రముగాఁ దగి భూషితంబునై. ౨

712

ఉ. సందనతుల్యమై మృగగణప్రచురంబయి, భూరిపక్షిరా

జ్యృంధమునొచు సౌధములు ♦ వింతగుమేవలు నిండియుండ, నా

1 రామతో కాభిసంతప్తా-తీనిమాలము. తాపహార్ష నిజముగ్గఁ - అనుపదము మూలార్థపూరితముని చేర్పబడినది. 2 శ్యామ ధ్రువ మేష్యతి జానకీ-అనిమాలము.

నందమొసగుచున్న పిశాచములం బరిఘోర్ణమాచు ని
వ్యంసమరందసాంద్రతరహాటకపంకరుహోత్పలంబు లొ
ప్పందగుబావులం జెలంగి భవ్యతరాసనజూ హరియై. ౮

713

తే. ఆస్తరణసంఘమొప్పంగ పానసప్త
ములును వెలయంగ సర్వద్రువులను దగిన
పుష్పఫలములఁ గూడిన భూరుహములఁ
గొంతమై యెంతయుం జూడ వింతయగుచు. ౯

714

చ. వికసదశోకకాంతులను వింతగ నప్పుడు తూర్పుకొండపైఁ
బ్రకటరుచిఁ వెలింగెడు ప్రభాకరురీతిగ నొప్పుచుఁ మనో
జ్ఞకమయి ప్రజ్వలించునటు చక్కఁగనుండఁగఁ జూచె నమ్మగు
త్తుకొమరుఁ; డవ్వనంబు త్వరితఁ జని పుట్టులు పెక్కుభంగులన్. ౧౧

715

సీ. శాఖలపై వ్రాల పకలవర్ణంబులు వానిచే గప్పంగఁబడటం బత్ర
విరహితశాఖల వెలయుచున్నట్టివృక్షంబుల నందమై కానఁబడుచు
నామూలపుష్పప్రభాభ్యమై నయశోకభూరుహంబులు, పుష్పభారమునను
వంగి భూమిని దాఁకుభంగిని గప్పట్టుకొండగోగులు, హరికుసుమపూర్ణ

తే. ములగు మోదుగుచెట్లును వెలయుచుండె
నట్లు పుష్పితనరభూరుహములకాంతి
నెల్లయెడల జ్వలించునట్లైనఁగుచుండె
నాస్థలంబెల్ల, నదాని నతఁడు కనియె ౧౨

716

తే. చంపకోద్దాల, పున్నాగపస్తవర్ణ
తరువులు విశృంఖలములసంతతంబు మింగిలి
చక్కఁగాఁ బూచియుండెను; స్వర్ణనిభము
లగుచుఁ గొన్నియశోకంబులందు వెలసె ౧౩

717

క. అనలశిఖాసప్తశములై, కనఁబడె నొకొన్ని, కాటుకను నీలములన్
గనుపట్టుచాయఁ గొన్నియు, విచిత్రంబవచ్చు వేనవేలుగఁ బరఁగెన్. ౧౪

క. పలువిధములై న యవళములందగు నందనముమాడ్కి మోదప్రదమై
పొలుచుచు, జైత్రరథంబన, నలరారు కుబేరునుపవనాకృతి బెడఁగె. ౧౫

తే. చిత్రమై సుందరంబు నచింత్యమునయి, దివ్యమై కాంతిసంపదఁ దేజరిల్లి
పుష్పనక్షత్రసముదయంబులను బొలిచి, యంట రెండవనభవన నొప్పుమీఱి.

క. సుమరత్నశతంబులఁ జిత్రముగాఁ దగి పంచమసుగురత్నాకరము
ట్లమరుచు, సర్వర్తులన, త్నిమమధుగంధాభ్యవృక్షశోభితముచునై. ౧౬

721

1 కింపుతై శ్చ సుపుష్పితై - అనిమూలము. 2 నందనం విభోద్యానం-అనిమా. విభోద్యానం, నానావిధావాంతరవనవిచిత్రం యన్నందనం ఇంద్రోద్యానం-అనివ్యాఖ్య.

క. పలువిధములై న మృగఁ, తులరవముల రమ్యమగుచు ♦ సురుచిరములు పె
క్కులునగు సత్పరిమళములు, గలవాయువు పోలయుచుండఁగా భవ్యంబై.

ఆ. రుచిపరిమళములఁ ♦ బ్రచురితరంబగు, టచులగంధపూర్ణఁమై నగేంద్ర
మయి ద్వితీయమైన యాగంధమాదన, మనఁగ నొప్పుచుండెనవ్వనంబు.

1చ. వనమును చానినిట్లు కని ♦ వానరపుంగవుఁ డందె కొంతదా
పునఁ గడునున్నతాకృతిని ♦ బొల్పుచుఁ జైత్ర్య మనంగ నొప్పి చ
క్కనిదగు రాజమందిరముఁ ♦ గాంచెను; నయ్యది నేయి స్తంభముల్
తనుధరియించుచున్ నడుమఁ ♦ దద్దయు రాజులఁ జూడ నందమై. ౧౫ 121

క. సితమై కైలాసంబును, షీతధరమో యనఁగ మిగులఁ ♦ జెన్నగుచుఁ బ్రవా
ళతతి వినిర్మితసోవా, నతతిం దగి త స్తకాంచనపుటరుఁగులచే. ౧౬ 122

సీ. కనులదొంగిలునట్లుఁగాఁ బ్రకాశించుచుఁ, గాంతులనెంతయు ♦ గాఢమగుచు
భవ్యమై, ప్రాంశుభావంబుగల్గుటచేత, నభ్రంబు నొరయున ♦ ట్లగపడుచును
వెలయుచుండెను; గపివీరుఁ డంతట చూసిఁజిట్టిచీరంగట్టి ♦ యాతుధాన
వనితావృతయునయి ♦ యనిశోపవాసంబులను జిక్కి దీనయై ♦ వనటఁ గుంది

తే. మాటిమాటికి నిశ్వాసఁమారుతములు

వెడలఁగా శుక్లపక్షాదివెలయుచంద్ర

కళవలెం గుందియున్నయొక్కసతిఁ గాంచె

నానతీమణి మిగులఁ గృతాంగి యగుట. ౧౭

726

క. శ్రమపడియె గుఱుతిండఁద, రముగాక శరీరకాంతి ♦ రమ్యతమముగా
నమరన్ ధూమపిచద్ధాం, గమునం దగుపావకుశిఖఁకరణి వెలయుచున్. ౨౦

తే. సచ్చనై మాసియం గడుఁ ♦ ప్రాత్రదైన

యుత్తరీయము నొకదాని ♦ సుత్తమమును

1 సదద్యా విమరంధం చైత్ర్యప్రాసాద ముఖ్యితిమ్-అనిమా. చైత్ర్యప్రాసాదం చైత్ర్యం
బుద్ధమందిరం తిథాకారం ప్రాసాదమ్-అని గోవిందరాజులు. చైత్ర్యప్రాసాదం-బుద్ధాండాకారప్రా
సాదమ్-అని మహేశ్వరచిత్తలు వ్రాసిరి. చైత్ర్యం “చీయతే పాపాణాది నా చైత్ర్యమ్” అని గురు
బాలస్రబోధిక వ్యాఖ్యాతలు దీనికి బుద్ధాలయత్యుపని వ్రాసిరి. దీనింబట్టి కొందఱు రామా
యణరచనాకాలము చెండువేలకుఁ దక్కుననవశ్యములని నిర్ణయించుచున్నారు. బుద్ధశబ్దము
ప్రాచీనము. దానికిఁ బొందుపఁడని యర్థము. కాబట్టి మతమును స్థాపించిన బుద్ధునికాల మిటు పరి
గణనార్హము కాదు. ఈపదమునకుఁ చెనుఁగున “చైత్ర్యమనంగనొప్పి” యని వ్రాయఁబడినది.
అనఁగాఁ చైత్ర్యమనుపేర నొప్పుప్రాసాదమనుభావమును మనమున నెలకొల్పి యిట్లు వ్రాసినదిని
పాఠకు లెఱుంగఁదగు. లేనిపోనిశంకల కెడమిచ్చునట్లుండఁగూడదని యిట్లు వ్రాసితి ననుట దీనిసార
ము. పండితులు తమింపఁగలరు.

గట్టి, యిప్పుడె యిలనుండి * పుట్టినట్లు
పంకయుతదేహయై యనలంకృతయయి. ౨౦౪

72౩

చ. సరసిజహీనహా కొలనుచందమునకా దగుసాంపులేక, యే
బరపురుషుండు పట్టుకొనుపాటి యదృష్టముఁ గాంచితింగదా
ధర మననేల యం చెద నితాంతము లజ్జనుబొంది పై పయిం
బరఁగెడుదుఃఖభారమున * వందరి వ్హాసతనొంది దీనయై ౨౦౫

729

తే. తన్ను నంగారకగ్రహ * మెన్నొగతుల
బాధ నొందింప మిక్కిలి * బడలియున్న
యట్టిరోహిణివలె దానవాధినాథు
వశమునం జిక్కి చింతచే * బడలిబడలి. ౨౨

730

చ. అనవరతాశ్రుపూర్ణముఖయై యశనంబును మానుకొంటుచే
తను గృశియించి దీనయయి * తద్దయు శోకమె ధ్యానమట్టులె
కనఁబడ దుఃఖమేగతిగఁ * గాలముఁ బుచ్చుచు నిష్ఠమైనయే
జనమునుగాని గానక యజనము రాక్షసకాంతలం గనుం
గొనుచు, ¹స్వజాతినీక వసలి * కుక్కలగుంపులు చుట్టుముట్ట నా
ర్చిని గనునాఁడు లేడివలె * దీనతనొందుచు నీలనర్పరి
తిని జఘనంబు దాఁకను ద్యుతిం గడునీలముగా నునోజ్ఞమై
కనఁబడునేకవేణి తగఁగఁగఁ గనుపట్టుచు నుండె నెంతయుక. ౨౦౪

731

తే. ఆమె మఱియు శరత్కాల*మందు నల్ల
నై నవనపం క్తితోఁ గూడినట్టిభూమి
వలె గనంబడుచుండె; నెవ్వరుననె న
²నామె సుఖముల నొందంగ * నర్హయగును. ౨౧

732

క. ఘనతరదుఃఖంబుల ని, ట్లనయము పొందుటను జాల * నార్తింగనుచుం
డెను మునుదుఃఖములెఱుంగక, మనుటనిటకవగలుగ్రవ్వు, మ్రాన్నడియుండెక.

చ. హనుమ విశాలనేత్రముల * నందము గుల్కెడుసాధ్వీనిం గృశిం
చినతనువొప్పు, ధూళులను * జెందుటచే మలినాంగియై కడక
వనటలఁ గుందునామెఁ గని * వాఠితమెల్ల ఫలింప నీమయే
జనకజయంచుఁ దాఁ దలఁచెఁ * ³జక్కని హేతువు లొప్పియుండుటక. ౨౧౪

చ. దనుజుఁడు కామరూపి మును * తన్నినిఁ దాఁ గొనిపోవుచుండ మా
కనులకు నెట్టిరూపము తగంగం గనుపట్టెనొ యట్టిరూపమే

. 1 స్వగణేన మృగీం హీనాం శ్వగణాభివృతా మివ-అనిమా. 2 సుఖార్హం దుఃఖసంతప్తాం
వ్యసనానామకోవిదాః-అనిమా. 3 కారణై రుపపాదభిః-అనిమా.

కనఁబడుచున్న దీమెకును ♦ గావున సీతయె యీమెయోనటం

చును దలపోసె; నామెయును ♦ సుందరపూర్ణశశాంకవక్తయై, ౨౭౪ 735

సీ. సాంపగకనుబొమల్ ♦ సుందరవృత్తపయోధరంబులు గల్గి ♦ యుజ్జ్వలమగు

తనుకాంతిచే దిగ్వితానంబు వితిమిరమై వెల్లఁజేయుచు ♦ నసితకేశ

ములును, బింబోష్ఠంబు ♦ లలితమాతనుమధ్యమము, చారుపాదతలములు పద్మ

నళవిళాలాక్షముల్ ♦ తపరాగ మన్మధరతివోలె నాసీత ♦ రహిఁ జెలంగు

తే. చుండె; సర్వజగంబుల ♦ తొప్పుఁగూర్చు

చును నిశాకరిపూర్ణప్రభను దెగడుచు

మిగులఁ గృశియించి యున్నట్టి మేనితోడ

ధరణిపయిఁ గూరుచుండి యాత్మవిభునెన్ని. ౩౦

736

తే. తగిననియమంబుఁ బూనినతాపసివలె

భీతి నిట్టూర్పుగములను ♦ విడుచును ఫణి

రాజకన్యయుఁబోలె విరాజమాన

యగుచు దుఃఖపరంపర ♦ నంది కుంది. ౩౧

737

చ. పరివృతధూమజాల యగుఁపానకుబ్ధావలె వెలుంగ, క

త్తరుణమునం గృశించి వితతంబగుశోకముచే బెనంగి యా

దరమున రాఘవుం దలఁచి ♦ తన్ను నన్యప్రవిహీనగాఁగ వే

వరుసలఁ జింతసేయుచును ♦ భాసిలకుండెను; భూస్థలంబునకా. ౩౨ 738

తే. సంశయార్థము గలస్మృతిచింతమునను, క్షీణసంపదవలె ఫలసిద్ధిలేమి

నన్మయి శ్రద్ధలేరిని ♦ భగ్గమైన, యాశవలె విఘ్నమొందుకాంక్షిఫలమట్లు.

సీ. కలఁతఁజెందినబుద్ధికరణి, కనత్యాపచాదంబుచే బెంపు ♦ వదలినట్టి

కీర్తిచంకమున, నాక్షితికతనాధుఁడౌ రామునిఁ జేరిగఁరామివ్యధిత

యగుచు, రాక్షసుండు తంన్నపహరించుటచేతఁ జూలఁ గృశించి స్వసత్వమెల్లఁ

గడువడి క్షీణించఁగా నాల్గుదిక్కుల హృగళ బనేశ్రముల్ ♦ మెలఁగఁజేయు

తే. చును సదాశ్రుజలంబుల ♦ సొక్కి నల్లనై న వక్రాక్షిపక్ష్యము ♦ లమరియున్న

యప్రసన్నాపనంబున ♦ నవిరతముగ, నూర్పుగములను బుచ్చుచుఁనుర్వినుండి.

క. పరిపంకముల ధరించుచు, గలఁగినమది దీనయగుచు ♦ గమ్రకలాపం

బులకుం దగియును భూవణముల ముట్టక, పతిని జిత్తమునఁ గనుఁగొనుచుకా.

తే. కాలమేఘావృత మగునక్షత్రవిభుని

తేజమట్లుండె; నభ్యాసమే జరగమి

మఱవఁబడినట్టి నద్విద్యమాడ్కిఁ గుంది

యున్నయాసీతఁ బలుకూఱుఁ ♦ గన్నులలర. ౩౨౪

742

క. కనుచున్నహనుమమది కీ, పనితామణి యున్నవిధముఁ ♦ బరికింపంగా

జనకజ యగునో కాదో, యనుసందియ మంకురించె ♦ నంత సతండున్. ౩౮

సీ. వ్యుత్పత్తితెలియమి ♦ నొకమాట కింకొకయర్థంబు గలుగఁగా ♦ సతండు శబ్దములకు వ్యుత్పత్తిని ♦ దెలిసికొన్నపిదప దానియర్థంబును ♦ దాను దెలియునట్లు భూషితగాక ♦ యంగము కృశియింప నున్నయాసీతను ♦ నొక్కరీతి రామోక్తలక్షణారహితగానుండుటఁ బలుమాఱు తలపోసి ♦ పలువిధముల

తే. శెంతొకష్టంబుమీఁద నీయింతి సీత

యేయటంచు నెఱింగె; నిట్లెఱింగి యవి

శాలనేత్ర ననిందిత ♦ త్కాసుతఁ గని

యెన్నియోకారణంబుల ♦ నెంచి యతఁడు. ౩౯

744

క. జనకజయే యగు నిశ్చయ, మని తలఁచెన్; రఘువరేణ్యుఁ ♦ డాదిని సీతాంగనిచయమున కాభరణము, లను వేనించెల్వెనో విలాసముమీఱఁ. ౪౦

తే. అవియన్నియు సీతచే ♦ సచటిచెట్ల

కొమ్మలకుఁ గట్టఁబడియుంట ♦ గూడఁజూచె;

జారుతరమగు నిర్మాణశక్తి మెఱయఁ

జేయఁబడినకుండలములు ♦ శ్రీప్రదములు. ౪౧

746

సీ. పోలుచు త్రివర్ణకపుష్పచుట్టుగఁ జేయఁబడియున్నకర్ణపార్శ్వముల నుంచు కొనఁదగినట్లుగాఁ ♦ గొమరుగూర్చెడుభూషణములును, నుణివిద్రుమములవిరచితములయి చాలఁ జిత్రములగుహస్తాభరణములు, నామెవిరహజమైన తాపము సోకుటఁ ♦ దగ నల్లనై యుండె; నవి యామెయంగములందుఁ జాల

తే. కాలముండుట గుఱుతులు ♦ గల్గఁజేసి

యుండె; నవ్వీనిఁ జూచి రాముండు గుఱుతు

లెఱుకపఱచినయ వివేచయే యటంచు

నాతఁడెంచెను మదిలోన ♦ హర్ష మెసఁగ. ౪౩

747

క. అలఱుశ్యమూకమున నీ, వెలఁదియు నేభూషణముల ♦ విడిచెనొ యవి శాఖల నిటఁ గనఁబడకున్నవి, యిలవై వనిభూషణములె ♦ యివియు నిజముగ్గఁ.

చ. కనకశలాకలాగున నికామమువెల్గుచుఁ బచ్చనై శుభం

బును నగును త్తరీయమును ♦ భూసుతయుం బడవై వ వృక్షశా

ఖను నది యాశ్రయింపఁ బ్లవంగప్రవహల్ కనినారుకాదె; గ

ల్లనితగమ్రాఁగుచుం బడెడునాభరణంబుల నెల్లవానరుల్. ౪౫

749

క. ఆముఖ్యభూరిభూషాస్తోమము నీసాధ్వీ మయ్యఁ ♦ జూచి ధరణిపై

. నామాడ్కి వైచె నిదిగో, నీమేశరీరమున నున్నయీశవనంబున్. ౪౬ 750

క. చిరకాలము విడువకయే, ధరియించుటఁ గ్లిష్టమగుచుఁ ♦ దగ మాసియు నా

¹ధరమున విచ్యుతమగునంబరమట్టులు రంగుఁ గాంతి ♦ భాసిలునహహా. ౮2
తే. వనిత యెవ్వతె రాక్షసాపహృతయాటఁ

బలికిఁ గనఁబడనిదె యయ్య ♦ సతఁడు తలఁచు

చుంట నాతనిమనమున ♦ నుండునో ²ను

వర్ణవర్ణాంగి యీమె భూవరునతియగు. ౮౪

752

సీ. ³ఆపదలందు నాయ్యుబలల రక్షింపఁదగునట్లు నేను జేయఁగను జాల

నైతిఁగదా యనునట్టికారుణ్యముచేతను, నాశ్రయింపినతరుణిని

గావంగనమయము ♦ గననైతిఁగద యనునత్పవిత్రభావంబున ♦ సాధ్వీ పురుషు

నంగంబునం దర్థ ♦ పగునట్టియిల్లాలు కనఁబడకున్నదేయనెడుశోక

తే. మునను, మనమున కింపగుముద్దరాలు

కనులఁ బడకున్నదే యనుకామతాప

మునను నీనాలుగింటిచేతను నెవతుకఁ

దలఁచి చింతించుచున్నాడో ♦ యురఘపతి. ౫౦

753

తే. ఆమె యీమెయె యగు; నీమెయాకృతియును

నంగములయును మఱియుఁ బ్రశస్యంగములయు

నుందరత్వము నెట్టివో ♦ ఖోణిపతికి

నవ్వి యట్టివియ్యెయగు ♦ నరసిచూడ. ౫౦౪

754

⁴క. రామున కెట్టితనూరుచి, యో మానిని కీమెకట్టి ♦ దొప్పును గానన్

ఈచుహిళామణి తగినది, యకామానవనాయకునకు ♦ సతనికి మిగులన్. ౫౦౮

క. ఈ దేవిచునను చక్కఁగ, శ్రీదయితుండైనరామశీతకరునియం

దే దగలియున్న దందున, నే దనప్రాణములవిడున ♦ కీచందమునన్. ౫౦౪ 756

ఆ. ఒకముహూర్తమైన ♦ నుండఁగల్గెను రాము

మనను నీమెయందె ♦ యనురతిఁ గనుఁ

గాననేయతండు ♦ త్తణమైన జీవించి

యున్నవాఁడు లేక ♦ యుండఁగలఁడె. ౫౧

757

⁵చ. జనకజ లేకయుండినను ♦ త్ప్రాపతి దేహముఁ దా ధరించి యిం

కను మనియున్నవాఁడెకద, ♦ కాంతయుఁ దాను స్వతంత్రురాలుగా

1 ధరమున = పర్వతమునందు 2 ఇయం కనకవర్ణాంగీ-అనిమూలము. 3 కారుణ్యే నాన్య శంస్యేన శోకేన మద సేన చ-అనిమూలము కారుణ్యాదిశబ్దములకు వ్యాఖ్యలోనియర్థము ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది. 4 రామస్య చ యథాహంసం తస్యేయ మసితేక్షణా-అనిమూలము. ఇయ మసితేక్షణా తస్య యోగ్యేతిశ్లో-అనివ్యాఖ్య. ఈయర్థమే పద్యమున “తగినదియో” అని చెప్పఁబడినది 5 దుష్కర్మ కృత్యా ప్రామా ధీనో యదనయా ప్రభుః, భార్య త్యాత్మ నో దేహం నశోకే నావసీదతి-అనిమూలము దీనివ్యాఖ్యలో నొక్కొక్క శబ్దమున కొక్కొక్కచమత్కారము చూపఁబడినది. దానిసారమే యీపద్యమునఁ గానవగు.

మిని విడువంగజాలదిట ♦ మేనును, రాఘవుఁడున్ స్వతంత్రుఁడ
య్యను దనువున్ ద్యజింపకయె ♦ యుండుట, శోకముచే గృశింపకే
తనువున నుంట నీయవి నితాంతము దుష్కరకార్యముల్ భువిన్. ౫3 758

తే. ఇట్టివాని నొనర్చె మతెవ్వరిట్లు
చేయఁజాలరు; మత్తకాశిని మహిజ
విడిచియే యింతదనుక నుర్రీప్వతి గురు
బాహుల డొక్కముహూర్తమే ♦ బ్రదికినాఁడు. ౫3౪ 759

క. ఈకార్యము శ్రీరఘువసుఁ, డేకరణింజేసె నిట్లు ♦ లింకొక్కరుఁడీ
లోకమునఁ జేయఁజాలఁడు, ప్రాకటయశుఁ డిట్టి దుష్కరంబగుపనినిన్. ౫౩౫

చ. అనియిటు లాసమీరసుతుఁ ♦ డాజనకాత్మజ సీతఁగాంచి నె
మృనమున హర్ష మొందుచు డ్ధమాపతి యిట్టిసతీమతల్లి కన్
దనప్రియురాలిగాఁ బడసి ♦ ధన్యుఁడె యయ్యె నటంచు నెంతయున్
వినుతి యొనర్చెఁ గృత్రిమము ♦ వీడినచిత్తములోనఁ జక్కఁగన్. ౫౩౬ 761

పదునైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౬ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సీతదుర్దశకుఁ జింతించుట. శ్లో-

చ. హరికులపుంగవుండు గొనియాడఁగ నొప్పినజానకిన్ మనో
హరసుగుణాఘ్నఁడౌ రఘుకులాభరణంబును నన్నుతించి, వే
మరల విచారసాగరనిఘ్నఁడె యయ్యె; ముహూర్తమాత్ర మా
గురుతర తేజుఁడెంచి తనకుం గలదుఃఖముఁబట్టి దీనుఁడై. ౧౪ 762

క. కనుజంటనుండిరాలెడు, ననూనబాష్పములఁ గుంది ♦ యవనీజాతన్
మనమున నెన్నుచు దుఃఖం, చెను నివ్విధి; నీసుశీల ♦ సీతనిరతమున్. ౨ 763

ఆ. గురువినీతుఁ డగుచుఁ ♦ బరఁగులక్ష్యణునకుఁ, బూజనీయ యగును ♦ నీజగముల
నరసి కాచునట్టి ♦ యారామునకుఁ బ్రియ, యట్టియీమె ♦ దుఃఖమందునేని.

క. దురతిక్రమమగుఁ గాల, మ్మరయఁగ నిక; దేవి యీమె ♦ యత్నముఁ దా నా
తురపడి చేయక శ్రీరఘువరువ్యవసాయం బెఱింగి ♦ వర్తించెడుఁజూ. 3౪ 765

*సీ. తనపతి మృగమని ♦ తలఁచి వెంబడిపోవ మారీచుడని బుద్ధిఁమహిమ నెన్ని
నట్టి లక్ష్యణఁడెట్టి ♦ వ్యవసాయపరుడౌ తా నెఱింగినయది; యిట్టియింతకష్ట
కాలమునందును ♦ గలఁతనొందక వృష్టికాలంబునం గలంఁగని భగీర
థాత్మజయగుగంగ ♦ యట్లున్నయది; తుల్యశీలవయోవృత్తసిద్ధి నంది

* రామస్య వ్యవసాయశ్చ = ఇత్యాదిశ్లోకద్వయవ్యాఖ్యానాభిప్రాయమే పద్యమునఁ గనఁబడు.

తే. కులమునందును లక్షణములను దుల్య
యై చెలంగెడుఁగాన నీయంగనకును
దగియెయ్యన్నాడు రాముఁ డుత్పలదళాక్షి
యీమెతగియున్న దతనికి * నెన్నిచూడ. ౫

766

చ. అనివిలపించె; నయ్యనిలు * నాత్మజుఁ డంత నవీనభర్తృకాం
తిని దనరారుచున్ బ్రియము * దివ్యము లోకులకెల్లఁ గూర్చుప
ద్మను బురుడించుచున్నవనితామగి సితను జూచి నెన్నునం
బున రఘురామునిం దలచి * పోలఁగ నిట్లువచించె నాత్మలోక. ౬

767

ఉ. ఈవనితామతల్లికయి * యే బలశాలిని వాలిఁ జంపెఁగా
భూవరుఁ డట్లై శౌర్యమునఁ * బొల్పుకబంధునిఁ గ్రూరరాక్షసుఁ
రావణతుల్యఁ జంపె; నమఃరప్రభుఁ డుద్ధతి శంబరాసురుఁ
జేవదలిర్పఁ గూల్చినటు * చెచ్చెఱి భీమపరాక్రముఁ భయం
బాపహిలంగ సంగరమునందు విరాధునిఁ గూల్చెఁ గానలోక. ౮

768

సీ. అనలశిఖాతుల్యమైనబాణావళిఁ బఱఁగించి శౌర్యంబుమెఱయ భీమ
కర్ణుతా దనుజులఁ * గడువిక్రమాఘ్యులఁ బదునాల్గువేపుర * బవరమందు
నాజనస్థానంబునందు వధించెను; విధితాత్మఁ డగురఘువీరుఁ డీమె
కయి సంగరంబున * ఖరునివధించెను; ద్రిశిరుని గురుతరఁజేజుడైన

తే. యట్టిదూషణ వధియించె; * సర్కసుతుఁడు
వాలిపాలితమై దుర్లభంబు లోక
పూజతంబును నగుకపిభూరిరాజ్య
మీమెహేతువుఁబట్టియే * యెలమిఁబొందె. ౧౧

769

చ. వనజదళాయతాక్షులను * భాసిలునీమెకునైకదా జవం
బునుగొనుచున్ నదీనదవిభుండయి శ్రీయుతుఁడౌ సముద్రునిఁ
బనివడి నేను దాఁటి యిట * వచ్చితి నీపురిఁ జూచినాడ; నీ
జనకజకై రఘూత్థముఁడు * సాగరమేఖలయైనమేదినిక. ౧౨

770

క. జగములనెల్లను దలక్రిందుగఁజేసిన యుక్తమనుచుఁ * దోచెడునాకుఁ;
దగ నెన్నిచూడ మది ముఁజ్జగముల రాజ్యంబొ రాముఁసాధ్వీయొ హెచ్చె.

క. అని పరిశీలించినచో, జనకజలోరాజ్యమెల్ల * సరిపోలదు ను
మ్ము నిజంబు పోడశాంశం, బునకై నను; నీమెసాధుఁబుద్ధి తనరఁగక. ౧౪

ఆ ధర్మశీలుఁడగుచుఁ * దగుమిథిలాధీశు
తనయయగుచు, రాముఁధర్మపత్ని

* రాజ్యంబా త్రిపులోక్ష-ఆవశ్యోకార్థ మిట వర్ణితము.

యగుచుఁ బ్రాణనాథుఁడనందు దృశ్యవ్రత
మలర నొప్పుచున్న యది మఱియును. ౧౫

773

క. సరసిజ రేణునిభంబులు, పరమమ్ములు నైన భూమిఁపాంసువులు కల్లే
బరమున నొప్పుగ హలముఖ, పరిశుతంబైన నేలఁ ధిగిలిచికొనుచున్. ౧౬

క. జనియించినయామెయె యీ, వనితామణి; యార్ద్రశీల ధానుడుఁడయి చ
క్కనిశౌర్యంబునఁ దగి, యని, ననివార్యుండైన దళితధాధిపమణికిన్. ౧౭

తే. పద్మకోడలు, కీర్తిని ధి బెంపుగాంచి
నదియు; విదితాశ్వుఁడగుచు ధర్మశాస్త్రి నెఱిగి
మేలుమఱువనిరామభూపాలునకుఁ బ్రి
యాంగనయునయ్య నిట రాక్షసాంగనలకు. ౧౮

776

క. చిక్కి కృశించుచునున్నది; నిక్కముగా భర్తయందు ధన్యహపుబలిమిన్
జక్కనిభోగాల్క విడి, యెక్కరణినినైన వాని ధన్యక మదిలోన్. ౧౯

క. జనసూన్యమైనకానన, మును జొచ్చెను; మిగుల మధురముగ నొప్పుకుభు
క్తిని మునుగొనుచుండినదయ్యను వన్యఫలాళిఁ దృప్తిసొందుచు సతమున్.

క. పతిశుశ్రూషణరతయై, యతిశయసంతోషమును గృహంబునఁ గనుప
ద్ధతినిటఁ బొందుచునున్నది; సుతప్తకనకాంగమెంతో సొంపునొసఁగుచున్.

క. స్థితముగ భాషిణియు సం,తతసౌఖ్యాన్వయునైన సధరణిజ యేదు
ర్గతికిం దగనిదె యయ్యను, నతిశయవేదనల నిందుఁనందెడు నకటా! ౨౦

క. శీలమునం దనరారుచు, జాలన్ రావణునిచే నసాధుపథమునన్
జాలిం బొందఁగఁదగినటు, లీలీలఁ గలంపఁబడెడు నీసుచరిత్రన్. ౨౧

781

ఆ. దప్పిగొన్నవాడు ధర్మః జలిపందిరి
గాంచునట్లు భూమిఁకాంతుఁ డీమెఁ
గనఁగఁదగును; రాజ్యమును గోలుపోయిన
రాజు మరలఁ బొంది ధర్మజలుగతి. ౨౨

782

క. జనకజ నురలం బొందుచు, ఘనసంతోషమును బొందఁగలఁ డిది నిజ; మీ
వనితయును *గోరఁదగుభోగనికరములు లేక బంధుగణహీనయునై. ౨౩

క. తననాథునియాగమనంబును గోరుచు మేనఁ బ్రాణములు నిల్పిన; దీ
దనుజాంగనలను నిత్యతీర, గెనుఁగొనదు, సుపుష్పఫలనికాయతరువులన్.

క. పరికింప దన్యమును జూచురతిన్ విడనాడి రామశుభరూపమునే
నిరతము దలంచుచున్నది, యరయన్ నిజమిద్ది; స్త్రీలృకంగజ్జి కవనిన్. ౨౪

* కామభోగః పరిత్యక్తా-అనిమా.

చ. పెనిమిటి సత్కలాశముల † బృందమునందును భూషణంబు కొ
వున వరభూషణంబులను † బూనఁగఁ దాఁ దగినట్టి యీమహీ
తనయయు నట్టిభూషణముఁ † దాఁ గనమిత్ వెలుఁగొందకున్న; దీ
జనకజఁ బాసి రాఘవుఁడు † సత్వరమే తనువుకొ ద్యజింపనౌ. ౨౬౪ 756

తే. అట్టులయ్యెను దనదుడేహమును విడువ
కున్నవాఁడె, వగం జిక్కఁకున్నవాఁడె
యిద్ది దుష్కరకార్యమా † నితరులెవరు
చేయఁజాలరు పూనినఁశ్చీతితలమున. ౨౭ 787

1క. శతపత్రినిభేక్షణయు న, సితకేశాంతయును సాధుఁచిత్తయు మఱిసం
తతము సుఖార్హయు నగునీ, సతిదుఃఖము నొందియున్న సరణిం జూడకొ.

2క. వనచరమాత్రుఁడ నగునా, కును మది దుఃఖంబు మిగులఁ † గూడెడునకటా!
ఘనతరకృపాశుఁ డగురా, మున కది కల్లుటయు సహజఁముగదా తలఁపకొ.

క. ధరవోలె నోర్పుడగఁ బుష్కరనేత్రయునైన యీమఁజానకి మును భూ
వరులైన రామలక్ష్మణు, లరయుచు రక్షింప నొప్పునట్టిసతి యిటకొ. ౨౮౪

క. తరుమూలతలంబున భీకరనేత్రము లొప్పునున్న † శ్రవ్యాదవధూ
పరిరక్షితయై యున్నది; కరము విచారఁబుఁ గూర్పఁగల దిది తలఁపకొ. ౨౯

సీ. జనకతనూజ తుఁహినహతనళినియ ట్లంగశోభయుఁ గుండ † ననవరతము
వ్యసనపరంపర † బాధించుచుండంగ, సహచరహితయా † చక్రవాకి
కరణి రామునిఁ బాసి † కడవగ నొందుచు జాలిఁ గొల్పెడునఁసస్థున గనుచును
వసియించి యున్నదీవనిఁ బూలపఱపున శాఖాగ్రములు వంగఁ † జార్వశోక
తరువరంబులు, వసంతము వచ్చుటంజేసి † హనహస్తప్రభాభాసమానుఁ
ఆ. డగుచు మందరశ్చి † యగుచును బొడనూపి

నట్టిచందమామ † యార్చినీమె

యొందునట్లు చేయుఁచున్నార, గదయని

బలయుతుండు వేగఁపంతుఁ డగుచు. 3౧౪ 792

క. అనితనూజఁడు నగునా, హనుమయు నీవిషయమిట్లు † లాత్తఁ దలఁచి యీ
వనితయై నీతయటంచును, విశిష్టయము నొందియుండె † వృత్తమున నటకొ.

పదునాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 ఇమా మసితేశాంతాం శతపత్రినిభేక్షణామ్ - అనునీమూలాధ్యసార మిందు నిశ్చిప్తము.

2 ఈపద్యము గోవిందరాజులయర్థము నుపపాదించుననియు నిదియే శ్లోకార్థసారమనియు గ్రహింపఁ
దగు. 3 హిమవృషాయోనచ మందరశ్చి రభ్యుత్థితో ధైర్యకపాస్త్రరశ్చిః అనిమా, మందరశ్చిః=మూర్ఖా
వేక్షయా మందకః ౩౩ శంభుశ్చితి యావత్ - అనివ్యాఖ్య.

౧౭ - వ సర్గము.

— ఖితి హనుమంతుడు కావలియున్న రాక్షసాంగనలం జూచుట. ఖితి—

ఆ. తెల్లగలువపిండు తీరున నలరుచు, నిర్మలఁ డగువిధుఁడు † నీలనిర్మ
లోదకమున నంచ † యొగిం జనుగతినిల, నిర్మలాంబరమున † నీటుగులుక. ౧

క. చనిచని యపరాంశంబును, గనియెఁ; నిర్మలకరాళి † గ్రాలుచు దనకాం
తెనిజాపుచు సాహాయ్యము, హనుమకుఁ జేయునటు శీతలాత్మకరములక. ౧౫

క. మరుదాత్మజాతుపయిని బ్ర,నరింపఁగాఁజేసెఁ; బూర్ణచంద్రనిభాస్యక
ధరణిజ నంతట నెక్కువ, బరువున నొకయు మునుంగుపర్వతి నీటక. ౨౫

క. పెనువగల భారమున మున్నినరీతిం జూచె నతఁడు; † నెలఁతను దగఁ జూ
డనుగోరి పరీక్షించుచు, దనుమధ్యకుఁ జెంతఘోరపర్వన లగుచుక. ౩౫

చ. కనఁబడురాక్షసాంగనలఁ † గాంచెను, నందొకకంటిరాక్షసాం
గన నొకశ్రోత్ర మొప్పుడగుకాంత, విశాలములై నకర్ణముల్
తనదుశిరస్సు గప్పుగను † దారుణరీతిని నున్ననాతినిక
గనియెను, గర్జహీనయగుకామిని నాతఁడు నవ్వినంబునక. ౪౫ 798

సీ. జలవరాహశ్రోత్రసచుకర్ణయుత నాతి, నూర్ధ్వముఖంబుగా † నొక్కరీతిఁ
దిరిగి యూర్పులపిండుఁ † దీప్తగతిం బుచ్చునాసికనొప్పెడునాతి, మిగులఁ
బెద్దది యగుతల † వెలయుఁగ నున్నట్టిదానిని, దనుదీర్ఘతరగళంబు
గలదానిఁ, దలవెండ్లుకలె లేనిదానిని, గొంచెపువెండ్లుకల్ † కొనుదుమిగుల

తే. నున్నదానిఁ గంబలివలె † నొప్పుకేశ
ములఁ జెలంగెడుదానిని † గళితలంబ
కర్ణనిటలను, వ్రేలాడకడఘదాని
లంబవత్తోజయి యొప్పులన మఱియు. ౬౫ 799

తే. పెదవివ్రేలాడ నొప్పెడుభీరువుఁ జూబు
కోష్ఠమునఁ జూడఁగాఁ దగియున్నవశిత
వ్రేలుచున్నముఖంబునఁ † గ్రాలునాతి
వ్రేలుచున్నమోకాళ్లను † వెలయుచువిడ. ౭ 800

సీ. పొట్టిరక్కసి మఱి † పొడుగుదానిని, గుబ్బ, వికటను, వామనఁ, † బింగలాక్షి
భుగ్గనక్ర, గరాళభూరివికారాస్యఁ గనుగొనె; మఱియు నాకపివరుండు
వికృతవేషంబుల † వెలయువారిని, బింగళచ్చాయగల్గినలలనలఁ దగ
నల్లనివారల † నుల్లంబు కోవరతిం బోల్పఁదగునట్టితెఱవలఁ, గల

తే. హాభిలాషలఁ దగువారి † నట్లై యినుప
గుదియలక, గూటముల మఱి † కూటముద

రాదులం దాల్చువారిఁ, గోళాస్యలను, మృ
గాస్యల, మహిషవక్త్రుల * సచటఁ గనియె. ౯౪

801

గ. పులిమొగములు గొట్టె మోములు సక్కలమోము లట్టి మొగములు గలవా
రల, నుష్పద్విరదాశ్వాంసుల నొప్పెడు స్త్రీలఁ, బ్రవగఁకుంజనుఁడు గ నెన్.

క. తల దేహములోపునే, గలవారల, మఱియు నేకకరపాదములం
జెలఁగెడువారల ఖరకర్ణుల, నశ్వశ్రోత్రములను * రాజులువారిన్. ౧౦౪ 808

సీ. గోహస్తీర్ణుల * గోతిచెవుల్ గలయతివల, ముక్కులేనట్టివారి
నతినాసికలను, దిశ్యక్షాసికల, వికృతము లగునానల * దనరువారిఁ
గరికరసనునాసికయు గలవారల, భాగభాగమృన * బరఁగుచు మఱి
యాపుల వెలయించు * చున్ననాసికలను గలవారి, మఱియును * గరిపదసను
తే. పాదములు గల్గువారి సపారపాద
ములను బొల్పరువారి, గోవులవలెఁ దగు
పదములుం గలవారల * బాదములను
గుఱుగల్గినరాక్షసతరుణులఁ గనె. ౧౨౪

804

క. అతిమాత్రశిరోగ్రీవల, నతిమాత్రకుచోదరులను * నాచందముగా
నతిమాత్రనేత్రలను న, ట్లతిజిహ్వల, దీర్ఘసఖరలగుచెలువలనున్. ౧౩౪ 805

సీ. మేకమొగంబుల * మించువారల, గజ, గో, సూకరాస్యల * ఘోటకాన
నల, నుష్ప, ఖరవక్త్రముల * దగునట్టి యాదనుజాంగనల, ఘోరదర్శనలను
శూలముస్థరభిండి * చాలకోభితహస్తలను, గలహస్త్రియలను సమర్థ
గలయట్టి దుస్సృభా * లు, ఘోరవంష్ట, వికృతవక్త్ర, ధూమ్రవివృతకచల

తే. నుద్యమును ద్రాగువారి * చుద్యమాంస
నిరతచిత్తుల, మాంసశోణితనిమగ్న
కాయము నొప్పువారి, రిక్తముపలలము
భోజనముగాఁగఁ దగువారి * బోలఁగనియె. ౧౬౪ 806

క. వనచరతిలకుఁడు గగ్గురు, జనియింపఁగఁజేయువారి * స్కంధంబులతోఁ
దనరాదునాయశోకంబును సంతట నావరించి * భూసుతకొఱకై. ౧౭ 807

ఆ. కూరుచుండియున్న * క్రూరదానవకాంత
లను దగంగఁ గాంచె; * జనకతనయఁ
గనుట హర్షమునను * గాంతిని బొల్పాటు
ననిలతనయఁ డప్పు * డాదరమున. ౧౭౪ 808

క. జనకజ, ననిందితను, దాఁగనియె నశోకంబుక్రింద * గాంతిఁ దఱిగి యిం
తనరానిశోకజలీనిధి, ముచుఁగుచు భూరేఖకలితఁమూర్ధజ యగుచున్. ౧౮

క. తనపుణ్యమెల్ల షీణించిన నాకాశంబునుండి * షీతివయిఁ బడుచు

క్కను సరిపోలుచు శీలంబునఁ గీర్తిని గాంచి తనవిభుం గన కార్తిక. ౨౦
చ. సురుచిరభూషణావళుల భోభిల కెంతయుఁ బ్రాణనాథుపైఁ
బరఁగెడుప్రీతి భక్తు లతిభానురభూషణపంక్తులై తగ్గ
సురరిపునన్నిరుద్ధయయి భానువును మాని విఘ్నబంధవో
త్కరయయి హస్తీయాభమును భానుక యొంటిగ నుండి కానలోక. ౨౧

తే. సింహసంరుద్ధయయి చనఁ భేవలేక
యోర్తిఁ గుండెడుద్విరదను ట్లామెమాడఁ
దగినదైయుండె; శారదాభ్రగణపిహిత
చంద్రరేఖవలెం జూడఁజాలి మఱియు. ౨౨ 812

తే. నలుఁగు మొదలగుసంస్కారములు కలుగమి
నందమెల్లను దఱిగి కనం దగునటు
లుండఁ దంత్రులులేమి నయ్యుక్తమైన
వల్లకిని బోలి యప్పు భాస్వికుండె ౨౩ 813

చ. పెనిమిటి యండఁబాయకయె భృగ్విత్తకూభవ యుంక నర్హయా,
దనుజవధూవశంబునను దా వసియింప ననర్హయకాను, రా
ముని విడనాడి దుఃఖమయఁముం గడుదు స్తరణంబు నౌ మహా
వనినిధి మున్న యాకనుజభాసులు చుట్టును ముట్టడింపఁగ్గ. ౨౪ 814

క. క్రూరగ్రహసంయుక్తం, బౌరోహిణియాస్కిఁ జూడఁనై కుందుచుఁ దా
నారామసుండు నట నురు, వారము లేవట్టితీఁగఁపలె నప్రభయై ౨౫ 815

చ. వనమున సంతరాశమున భారిజలోచన సీత యుండఁగా
హనును కనుంగొనెక; మఱియు భానుజకాండము పంకద్విగ్రమ
య్యును సహజంబుగా మిగుల భానుపైఁజలఁగునఁ బంకయుక్తక
దనతనుభాగముల సుగుచితం గనకున్నను నైజకాంతిచేఁ
దనరుచు నెంతయు నలఁగఁ దద్దయు మాసినచీరయొప్పుగ్గ. ౨౬ 816

తే. హరిణశాబాక్షియై, భర్తదైన తేజ
మును కలఁచుతఱి దనదైన న్యమును విడి తన
శీలమే కాఁపుగా నొప్పు నీలలోచ
నములు పొల్పార దీనానందమునఁ బొదలి. ౨౭ 817

క. కనుపట్టుచున్న సీతను, హనుచుంతుండు కనియె; సంత భారిణాక్షిని సీ
తను భీతహరిణకన్యక, యనువున నెల్లడలఁ జూచునట్టిజనకజ్గ. ౨౮ 818

క. భువతరనిశాన్వసంబుల, వనమునఁ గలవృక్షపల్లవంబుల దహియిం

1 సీతాం భర్తృవశే యుక్తామ్-అనిమూలము. 2 లతామకుసుమామిష-అనిమూలము. 3 సంఘా
తమిష శోకానామ్-అనిమూలము.

- చునటులఁ జూపట్టుచుఁ దనువునుదాల్చిన వగలగుంపుఁబోలెన్ మఱియున్.
 క. చెలరేగిన దుఃఖోచ్ఛల, నలెఁ జూపట్టుచును భూమిఁవలె నోర్పు దగ్గ
 గలిగి నువిభక్తతనువున, వెలయుచు సొమ్ములను గొనక ఁ వింతమెఱయుచున్.
 చ. కనఁబడుచున్నసీతఁగని ఁ గాలికుమారుఁ డనంతహర్షముం
 గనియెను; నవ్వనంబునను ఁ గామిని నమ్మదిరేక్షణన్ మహీ
 తనయను జూచి బాష్పములు ఁ తద్దయు జాఱఁగ ¹రాముఁగూర్చి వం
 దనము నొనర్చె; శౌర్యము నిఁతాంతము నొప్పగఁ బొల్పునాతఁడున్. 31౫
 ఆ. ²రామలక్ష్మణులకు ఁ నేమంబునన్ మొక్కి
 జనకతనయఁ గాంచి ఁ సంతనమున
 నాయశోకశాఖఁలందుఁ గన్పడకుండ
 నొదిగియుండె ³నువను ఁ యొప్పుచుండ. 31౫

822

పదునేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౮ - వ సర్గము.

అథ రావణుం డశోకవనమునకు వచ్చుట. అథ-

- ⁴చ. హనుమయు నట్లు పుష్పితము ఁ తాధరణీజము లొప్పనున్నయా
 వనమును జూచుచున్ జనకఁవల్ల భువుత్రిని జూచుచుండునం
 త నిశయు సుంతయే మిగిలి ఁ తద్దయు భాగము పోయియుండె; నం
 త నవరరాత్రియందున నఁతండు దళాంతరిసీనుఁడయ్యె. ౧ 823
 సీ. అంగవట్కంబుల ఁ నలరువేదంబుల నెఱిగి యజ్ఞంబులఁనెల్లఁ దమరె
 యితరులచేతఁ జేఁయించు ⁵నాబ్రహ్మసురులవేదనిర్దోషఁములను వినియె;
 సంతట శ్రుతిమనోహరములొ మంగళవాద్యనిన్వనములు ఁ ప్రబలుచుండ
 వానికి నమ్మహఁబాహుండు మిక్కిలిబలశాలి యగుదళఁనదనుఁ డట్టె
 మేలుకాంచెను మఱిఁమిక్కిలిశౌర్యంబుగలరావణుండువత్తఁములునుమాల్య
 తే. ములును నిద్రావశంబున ఁ నెలవులవిడి
 యుండఁ దగువేళ మేల్కొంచి ఁ యుర్వితనయఁ
 దలఁచుకొనె; ⁶సంత రాక్షసఁతల్లజుండు
 జనకసుతయందు మిగులనాఁసక్రిఁ బూని ౮౫

824

1 నమశ్చక్రే చ రాఘవమ్-అనిమాలము. 2 నమస్కృత్వా సరామాయ లక్ష్మణాయ చ-అని మాలము. 3 ఉపమ యొప్పుచుండ-అనునది మూలార్థానుబోధకము. 4 కించిచ్చేసానిశాభవత్-అని మాలము. 5 బ్రహ్మరాక్షసామ్-అనిమాలము. బ్రహ్మరాక్షసామ్-అనివ్యాఖ్య. 6 భృశం నియుక్త స్తస్యాం చ శుదనేననుబోధకం, న సతం రాక్షసం కామం శతకాత్మనిగూహితమ్-అనిమాలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు నీతయందు రావణునకు భక్తియేకలదుగాని మోహములేదని

తే. స్వగుడు పురికొల్పినంతన ♦ మదవిమోహి

తుండయి యాకామతను మనఃస్తోయజమున

నడచుకొనఁజాలఁడయ్యె నా ♦ యసురవర్ణఁ

డాభరణజాలములఁ దాల్చి ♦ యతులకాంతి. ౫౪

825

క. నిరతము పుష్పఫలంబులఁ, గరచుచుదై తగినవృత్తికాండంబులు పు

ష్కరిణులువెలయఁగబహువిధ, సురుచిరపుష్పేత్కరములఁపొంపునుగనుచుక.

క. అనవరతము మత్తిల్లిన, ఘనవిహగతతిం జెలంగఁ ♦ గడునదృశ్యమై

కనఁబడునశోకవనమును, గనుచేడుక నొందె మిగులఁ ♦ గానన మదియుక. ౭

తే. కనులమనసును హరియింపఁగఁగలవృత్తి

ములను దగఁ గూడియుండు, నిర్మలమణిగణ

కనకమయతోరణంబులఁ ♦ గ్రాలువీధు

లొప్పు బెడగారుచుండె నట్లొప్పువనము. ౮

828

క. పలువిధములఁ దగుమ్మగగణ, ములచే, ధర రాలినఫలములచే దగి మి

క్కిలియందమైనరీతిని, వెలయఁగ నారావణుండు ♦ వేగముచొచ్చెక. ౯ 829

క. సురగంధర్వాంగనలా, పురుహూతుని వెంబడించి ♦ పోయెడురీతిం

దరుణీశతంబు రావణు, డరుగుచు నుండంగ వెంట ♦ నరిగెం ద్వరతోక. ౧౦

క. తరుణులు కొందఱు కాంచన, కరదీపికలక గ్రహించి ♦ కదలిరి మఱి చా

మరములఁ గొందఱు పట్టుకొనిరి కొందఱు తాళవృంతఁనికరములఁ దమిక.

క. ధరియించిరి, మఱికొందఱు, తరుణులు నవభర్తృపాత్రఁతతులక జలముక

బరమశుభదంబుఁగొని పోయిరి రావణువెంటఁ గొందఁజీంతులు పూన్కిక.

తే. కత్తులను నాననంబులఁ ♦ గైకొనిచన

జాణ యొక్కతె నవసురాఁసాంద్రత

పాత్రమును గుడిచేతను ♦ బట్టుకొనుచు

నరిగె రావణువెంట నెఁమయ్యింబుమీఱ. ౧౩

833

క. తరుణి మఱొక్కతె పూర్ణాం, బురుహరిపువ్రభను మించి ♦ పాలుచుచు నవక

ర్బురదండము రాయంచల, కరణి సితంబునగు గొడుగుఁ ♦ గైకొని వెనుకక.

క. చనియెను; నుత్తమలగునా, తనికాంతలు నిద్రచొక్కు, ♦ దద్దయు సురఁ గ్రో

లినకై పు, పొలయ నెఱ్ఱిని, కనులొప్పుఁగ వీరుడై నకాంతునిపెనుకక. ౧౪౪

యర్థమును వ్రాసిరి. ఆయర్థముగూడ నిటఁ దెనుగునఁ గనఁబడును. అంతకొ అమదవిమోహితుఁ

డయి, యనియు, అడచుకొనఁజాలఁడయ్యెనా? అనియొక బదముల విభజించిన నాయర్థమగు.

అంతన చాలఁడయ్యెకొ అనునరుద్యుఁడు-అని పెదవిభాగము చేసిన ప్రాతీతికాశ్శము స్పష్టమగు.

* పూర్ణాంబురుహరిపువ్రభను=సంపూర్ణ చంద్రకాంతిని. ఇట్ల నంబురుహరిపువ్రభ మేలయని కవిత చేప్పవాడుకలవాడు ప్రశ్నింపవలసి నాభావము.

క. ఘనపంక్తి మెఱపుదీగలు, వెనుకొనుగతిఁ బ్రీతిమీఱఁ ట వెంటఁదగిలి వే
చనిరి: మహాబలుఁడౌ దనుజునిప్రియపత్నీలును నిద్రఁబొక్కు పొలయుటకా.

తే. వ్యత్యయంబుగఁ గేయారఁహారములను
వై చుకొని యంగరాగంబు ట వడలిపోవ
గళితకేశాంతలయి, స్వేదఁకలితములయి
యాస్యములు చెల్వమీఱఁ నొఁయ్యారమమర. ౧౬౫ 837

సీ. మదశేషమునఁ దనుఁచునసులు ఘూర్ణిల, నిదురచేఁ గలఁతయు ట గదుర దాన
నెమ్మెగంబులుచాలఁ నెమ్మెగుల్కుఁగ¹ స్వేదముననంగములనునుఁములునువాడఁ
గునుమమాల్యమ్ము లాఁకులములౌ జడముడులను వ్యత్యయంబుగఁగనఁబడంగ
భర్తయండలిగౌరఁవంబునఁ దమిచేత రాక్షసప్రభువగుఁరావణుని

తే. ననుసరించిరి; వారికి ట నాధుఁడైన
యనురవరుఁడు మహాబలుఁ ట డితనువశత
నంది జానకీయందుఁ బెంపొందుప్రీతి
మనసునం దొప్పుచుండ మండుని విధమున. ౧౬ 838

క. మదమున నడకయు నందముగఁ దనరఁగా వెలసె; నంతఁ ట గాంతామణులె
ల్లఁ దమిక్ వచ్చుచునుండఁగఁ, దదీయకాంచీరవంబుఁ ట దావినెఁ గపియుక్.

తే. అందియల నాదముల మరుఁదాత్మజుండు
వినియె; ననదృశకార్యుడై ట విపులబలము
తనర నతిలోకపారుషంబునఁ జెలఁగుచుఁ
దద్యనద్యారమును జేరుఁదనుజునతిని. ౨౦౫ 840

చ. కనుఁగొనె వాయునందనుఁడు ట కాంచనదీపికిలెన్నొ వేలుగా
వనితలు గంధతైలగురుఁవా సనలొప్పుచునుండఁ బట్టి వే
చనఁగఁ దదీయతేజమునఁ ట జక్కఁగ రావణు డొప్పి మిసకే
తనమదమద్యగర్విసహితంబులు నంకరలైననేత్రముల్. ౨౨౫ 841

తే. ఎఱ్ఱనై యాయతంబులై ట యెనఁగుచుండ
ధనువును ద్యజించి వచ్చుప్రత్యక్షమదనుఁ
డనఁగఁ దగియుండె; మఱియు నాఁదనుజవర్యుఁ
డు త్తమంబయి ధూళిలేకొప్పుమీఱి. ౨౩౫ 842

క. ²సుమధితతక్రపయోరుచు, లమరంగ నిజాంగదములఁయందుఁ దగులుకొ
న్న మహితవస్త్రమ్ము విలాసము మీఱఁగ లాగుకొనుచుఁ ట జనుదేరంగకా.

1 స్వేదస్థాంగమహాః-ఆనిమా. 2 వస్త్ర ముత్తమమ్, సలీల మనకర్తంతం విముక్తం
వస్త్ర మంగదే-ఆనిమా.

- చ. హనుమయః బ్రత్రసాంద్రమగుఃపట్టి యౌకానాకకొమ్మయందు నే
జనునకుఁ గానరానిదగుఁచందమునకొమ్మదుపత్రపుష్పముల్
తనువును గప్పియుండ, నలఁదానవుఁ జెంతనె యున్నయట్లుగాఁ
గనుఁగొనసాగె; నిట్లతనిఁగాంచుచు యావనరూపసంపదకొ. ౨౫౪ ౪44
- క. అలరారుచున్నతత్పర, లలనలఁ గనుఁగొనియె; నచటఁ ధిబ్బవగేంద్రుఁడు కాం
తల్ల వారి సుందరాంగుల, నెలమిం గూడకొని దానఁజేల్వరుఁ డొకటకొ.
- క. పతంగంబులు మృగములు నుద్ధతిశబ్దము లొక్కరీతిఁ ధిద్దయుఁ జేయకొ
హితముగఁ గన్నడునావని, జతనంబునఁ జొచ్చె; రాక్షసప్రభుఁ డంతకొ.
- క. సురఁ గ్రోలుట మత్తుండై, నిరుపమచిత్రాభరణవినిర్మలకాంతుల్
పరఁగంగ శంకుకర్ణము, లడదుగఁ గన్నట్టఁగా మఁహాబల మురకొ. ౨౮
- చ. అనుపమహాపవై ఖరుల ధి నారయఁగా సురసుందరీగణం
బును నిరిసించుకామినులఁ ధి బొల్పుగఁ గూడి యుడువ్రజంబుచే
తను బరివారితుండగు నుద్ధారుచిలాగున నొప్పుమకొ మరు
త్తనయునకుం గనంబడియెఁ ధి దాను విభాకరతుల్య లేజఁడై. ౨౯ 848
- చ. గురుతర లేజఁ డై నకపికుంజరుఁ డీఘనబాహుఁడై యుగకొ
సురరిపుఁ డాపులస్తునకు ధి నూనుఁ డటంచుఁ డలంచి మెల్లఁగాఁ
దరువునఁ గ్రిందికొమ్మకును ధి దా దిగియెకొ మతియుకొ మహాభయం
కరగురు లేజఁడయ్య నలఁకర్చురనాధుని భూరికాంతికికొ. 3౦౪ 849
- ఆ తగ్గి పత్రవిహితఁతరుశాఖ నొకచోట, దాగియుండె; సంహతస్తనయుగ
నసితశీర్షజాంతఁనావరారోహను, సత్కటాక్షఁ జూడఁజనియె డరికి. 3౨ 850
- పదు నెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౯ - వ సర్గము.

శ్లోక సీత రావణుఁ జూచి భయపడుట. శ్లోక

- చ. దనుజవరేణ్యుఁ డచ్చటికిఁ ధి దాఁ జనుచేర ననిందితాంగి యా
జనకజ రూపయావనవశంగతదేహుని భూషణాభిరా
ముని సతనికొ భయంకరుని ధి ముండట దూరమునుండి వచ్చువా
నిని గనుచుం బ్రవాతమున ధి నిర్భరరీతి వనంకురంభనాఁ
జనుతరు నట్లుగా వడఁకఁసాగె భయంబును బొంది యెంతయుకొ. ౨ 851
- క. *వరవర్ణిని యాజనకజ, విరివగుకనుజంట జెలఁగి ధి విశ్రవసునుతుం
డరుచేరఁ గాంచి తొడల నుదరమును బాహువులచేత ధి స్తనయుగము వడికొ.

అచ్చావ్యోదర మూరుభ్యాం బాహుభ్యాం చ పయోధర్మ-అనిమా.

తే. కప్పుకొని యేడ్చుచుం దనుఁ డ గాంచువార
లచట లేమికి వగచుచు డ నబల కూరు
చుండె; దశనదనుం డెప్పు డ డుర్విత్తనయ
రాక్షసీగణసంతతఁడరక్షి తాంసి. ౩౪

853

చంపకమాలిక:—

పెనువగఁ గుందుచున్ విపులభీతిని బొందుచు సాగరంబునన్
మునుఁగఁగ నున్న నొకవిధముం దలపించుచు, మెత్తలేక య
వ్వనిధరఁ గూరుచుండి, పతిభక్తియె నద్యోతమై చెలంగ, భూ
మిని నలుకంగ నే పడినఁమేటిమహిమహాశాఖవోలె, నం
గనిచయసుందుఁ గ్రమ్ముకొను డ త్వారజమే యొకభూషణంబుగాఁ
దనర, విచిత్రరీతిగ నితాంతము చూడఁగ నౌచు, రూపముం
గన మణిభూషణార్థయయి డ క్రాలియు భూషణముల్ గ్రహింపకే
ఘనతరపంకదగ్ధయయి డ కన్నడుచున్నమృణాలియట్లు కాం
తిని బాలుపొందిచున్ మిగుల డ దీప్తిని బాసియె యున్నజానకిం
గనుఁగొనె; నామెయున్ మఱియు డ త్వఃపతి కేసరి, యాత్మవేత్తయున్
ఘనుఁడనునైన రాముపదఁకంజనమిషము చేరఁబోవుతే
క్తిని గనకుంట నెట్లయినఁ డ దెంపున నేగఁగ నెంచి యాతఁటిన్. ౩౫

854

సీ. సంకల్పహయములఁ డ జక్కఁగఁ గట్టినమననన రిధముపై డ మమతనెక్కి
యాతనిచెంతకు డ నరుగుచున్నదివోలె, ధ్యానశోకములకుఁ డ దాను జిక్కి
యన్నముం గొనమి నత్యంతంబు శుష్కించి యేడ్చుచునొంటిగాఁ నెవరుగాని
కాచువారలు లేమిఁ డ గడుఁజింతనొందుచు దానియంతంబును డ గానక యెద

తే. రామునేయాశ్రయించుట డ వ్రతముగాఁగ
నుండునదిగాన మంత్రాదిఁగోగ్రసాధ
నాళికిం గట్టుపడి నేల డ నలముకొనిన
సర్పరాట్కన్యయట్లు చేఁప్పలను బాసి. ౩౬

855

ఆ ధూమకేతువనఁగఁ డ దోచుగ్రహంబుచే
నావరింపఁబడినఁయట్టిరోహి
ణివలెఁ బొక్కుచుండె; డ నెలఁతమిన్నమఱియు
వృత్తశీలములను డ వెలయుచుండి. ౯

856

తే. ధర్మమేముఖ్యముగ నొప్పి డ నిర్మలమగు
నట్టియాచారయు క్తమై డ యలరువంశే

* వృత్తశీలమే జాతా మాచారవతిధార్మికే, పునస్సంస్కార మాపన్నాం జాతామివ చ దు
ష్కలే-అనిమా. సత్కులప్రహ్లాదం దుష్కులోధా మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య.

మందు జన్మించి దుష్కులఁమందుఁ బెండ్లి
యయి తదన్వయజనితకఁన్యవలెఁ గుంది. ౧౦

857

క. రి త్తది యగునపవాదము, హత్తుకొనం దూలినట్టిఁ ముశముకరణి, నా
వృత్తివిహీనతఁ గుందిన, యుత్తమవిద్యవలె నొప్పుకొందక మఱియుఁ. ౧౧

ఆ. సన్నగిలినయట్టి ఁ చారుకీర్తినిబోలి, యాదరణములేనిఁ నుట్టి శ్రద్ధ
కరణిఁ బూజజేయఁగఁ దగువస్తువుల, లేనిపూజయట్లు ఁ కానఁబడుచు. ౧౨

సీ. ప్రతిహతమగునాశఁసద్భతి మీఱంగఁ, వగ్గినయట్టియాఁదాయమువలె
భటులెల్ల నాచరింపనియాజ్ఞవలె, లయకాలజ్వలద్దిశఁకరణి మఱియు
నపహరింపంబడిఁనట్టి పూజయుఁబోలె, విధ్వస్తపద్మినిఁవిధమున, వర
వీరులు లేమిని ఁ వెలయకుండినసేనవలె, దమోధ్వస్తయా ఁ ప్రభ తెఱఁగున

తే. జలము లించుకమిగిలినఁశై వలినివి

ధమున, నపవిత్రసంస్పర్శఁసమును గన్న

యగ్ని వేదికరీతి, శాంతాగ్నిశిఖయుఁ

బోలె నలరారకుండె; నఁప్పొలఁతి మఱియు. ౧౪

860

సీసమాలికః—

న్యర్థానుసంచ్చన్నఁచంద్రమంకల మొప్పువున్నను రాతిరిఁపోల్కి, హస్త
హస్తపహమృష్టఁమై యాకులుంబూలుఁ జెడిపోవఁ బట్టులు ఁ చెదరి భీతిఁ
జెందఁగఁ దగునరఁసీరుహాకరమట్లు లిరుగట్లు తెగ జలఁమరుగ నెండి
పోయిననదివలె; ఁ నాయకునింబాసి తచ్చోకమునఁ బీడిఁతయయి కృష్ణ
పక్షునిశాభంగి, ఁ భర్తృమఃఖంబున, సంస్కారములఁ జేయఁజాలమి గత
కాంతియై చూపట్టె; ఁ త్కౌసుత; మఱియును సుకుమారియై కడుఁసుందరంబు
లగునవయవములు ఁ తగియుండ, రత్నగృగృహోచితయనయ్యు ఁ వట్టి నేల
నుపవిష్టయై, యచిఁరోద్ధృతంబయి యుష్ణమునకు వాడుచున్నఁవనజనాశ
మట్లుచూడందగి; ఁ యడవిగృహీతయై స్తంభంబునకు రత్నిఁజాలములను
గట్టివేయంబడి ఁ కాంతునివిడినాడి, యూర్పులఁబుచ్చుచు ఁ నుగుతరమగు
వగనొందియున్నట్టి ఁ చారణరాఘవీధుఁట్లు, యత్నములేమి ఁ నమల కేశ
సంతతి యేకమై ఁ జకగాఁగఁ బొడవుగ నమర, శరత్కాలఁమందు నీల ప్ర
వనపగ క్తినిొప్పుభూమినిబోలి, యుపవాసమున, శోకమునను, జింతను, భయము
జాలజ్జీణించి, కాఁర్యమునొంది, దీనయై, తపమెవి త్తముగ, మితముగఁబరఁగు
నాహారమునుగొని ఁ యార్తినిొందుచు, నంజలినిబట్టి రాముచే ఁ దనుజపతికి
నవమూనమగుఁగాక ఁ యని యిష్ట దేవత నర్పించురీతిగా ఁ నమరియుండె;

తే. గాచువాఁ డెవ్వఁడైనను ఁ గన్నడువని

నలుదెసలఁ జూచుచు ౯ రోదఁనంబు చేయు

చును, నుపశ్చము లొప్ప నెఱ్ఱునికొనలును
గలిగి శుక్లంబులై నట్టి * కనులమొనె. ౨౨౪

861

క. పతిసనునరించుటయె స, న్యౌతముగ, నేనిందతేక * పరఁగుజనకున
త్పుత కానఁ గొలుపఁబూనెను, ¹మృతినే రావణుఁడుకొరి * మేటిపలుకులక.

పందొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౦ - వ సర్గము.

అథ రావణుఁడు సీతను బ్రార్థించుట భావం

²క. దనుజుఁడు దీననిరానం, పను నాధ్వైఁ దపస్వినికొ ము * దంబున సీతకొ
గని సాభిప్రాయములుగఁ, గనఁబడునుధురోక్తులను స్వ * కాంక్షలనెల్లకొ. ౧

³చ. తెలుపఁగఁబూని యిట్లుచు; స * తీమణి, హ * స్తికరోరు, నుందరీ
వలపున నిన్నుఁగొల్వ నిట * వచ్చిన న న్ని వట్టిభీతిచే
గలఁగుచు సత్ప్రయోధరయు * గం బుదరంబును గప్పకొంచు నీ
విలసితరూపముకొ మిగుల * వింతగఁ గన్పడకుండఁ జేయఁగాఁ
దలఁచెదవేల ? భృత్యుఁడను * దానుఁడఁగా నను నీవెఱుంగవే. ౨ 864

తే. సర్వలోకచునోహరా, * చారులక్ష
ణాధ్యనర్వాంగశోభితా * యాయతాశీ
మత్ప్రియపుగాన నినుఁ గొల్వ * మనసుగల్గు
వాఁడ నన్నేలుకొనఁచు * వాస్తవముగ 3 865

క. నను గారివింపుమా; యిట, మనుజులు మఱి కామగూఁ * మండనులగునా
దనుజులును భీతిదులు * న్నొనలేరెవ్వరు నేను * గూర్పుభటుఁడఁజూ. 3౪

క. కనుకకొ నానలనిభయం, బును రకలుము సేక నీవు; * పొంక దఘము నా
కును బరదారలఁ గోరుట, వినుమా తిత్కారణంబు * వివరింతు నిటకొ. ౪ 867

సీ. ⁴పరకాంతలను మడిఁ * బరఁగు కొతుకమునఁ బొందుటగాని, య * ప్పాలఁతులబలి
మిని దెచ్చుటయకాని * దనుజులధర్మము, సందియమేగల్గ * దిందులకును;
నిది యిట్లగాఁగను * న్నది; నీవు సన్నిహితు కామింపకున్నావు * గాన నేను
నినుస్పృశియింపఁ గా * వుననె నాయెఁగల నీ కత్యంతమును గామ * మలరుఁగాక

1 ప్రలోభయామాన నిధాన రావణుఁడు-అనిమూలము. 2 సతాం పతిప్రతాం దీనాం నిరానం
దాం తపస్వినిం-అనిమూలము. 3 ఇటనుండి మహేశ్వరతీర్థలవారివిశేషార్థ మీ మొదలగుపద్యముల
యం దిమిడియున్నదని యెఱుంగనగు సీతయంగు మాతృభక్తియే రావణునకుం గలదుగాని మోహము
రావణునకు వాస్తవముగా లేదని వీరిభావము. 4 ఈపద్యమున విశేషార్థము శబ్దగతమై యిమిడి
యున్నదని యెఱుంగఁదగు.

తే. యిచ్చవచ్చినరీతి నీవిష్టపడిన

నిన్ను సేవించు; దేవి! నీవెన్ననాకుఁ

బ్రయముఁ గూర్చెడుదానవు ధీతివదలు

మీనుభృత్యుని నమ్ముమా యింకనీవు. ౬౫

86౪

క. విను సత్యముగా నాపై, బ్రణయంబుంపడగు నిట్లు ధీహృదుఃఖములకొ
గనుచుం గుండకుమా, యోజనకకుమారీ! ధరిత్రీ శయనించి తగ్గె. ౭

ఆ. ఒక్కవేణిగాఁగ నున్నకురుల్ దాల్చి, చింతమునిఁగి ప్రాతఃచీరఁ గట్టి
తగనికాలమందు వగఁ గూర్చునుపవాసముండి పొగిరిదేల యొప్పువివ్వి.

చ. జనకకుమారి, నన్నుఁ బరిచారకుగాఁగ ననుగ్రహించి చ

క్కనిబహువుష్పమూలికలఁ గన్పత్రంబగుచందనంబు నెం

దును సరిలేనియయ్యగుఁ ధూపములకొ, రుచితాంబరంబులకొ

ఘనతరరత్నభూషణనికాయములకొ దమిఁబొంది నేవీచ్చగ్గె. ౯

871

క. ఉత్తమపానీయంబులఁ జిత్తము రంజిల్లఁ ద్రావి చిత్తశయనముల్

మెత్తనియాస్త్రణంబులు, నెత్తటి నేఁ గోరఁగల్గునింకను వినుమా. ౯౫ ౮౭౨

ఆ. గీతసృత్తములను నాతతవాద్యాళిఁ గాలమొక్కరీతిఁ గడుపుచుఁ దమి

హాయిగనుము; సుందరాంగి, వనితలందు, మేటివీవ యిట్టిపాటు గనుదె.

క. సురుచిరగాత్రంబున నాభరణంబులఁ జక్కఁగూర్చవలయుకొ నన్నుకొ

బరిచరునిగఁ గల్గియు నిక్కరణిం గై సేయకుంట యింకదునిద్యమునూ. ౧౦

చ. అచుప్సరీతిగాఁ బాపమునట్టిద యీనవయావనంబు ని

న్ననిశముఁ గొల్పఁగోరు ననునాదృతిమీఱఁగ నాశ్రయించె నే

మనఁగల దిద్ది వృద్ధిముగ నవ్వహమేగెడు, వేగపోవునీ

శ్లాను మరలం దరంగిణి నిలాస్థలిఁ బొందనియట్లు ప్రాయముం

గనఁదగ దిద్దె సేవలకు గై కొనుమా దయనుంపు నావయికొ. ౧౨

875

క. నినురూపంబునఁబోలిన, వనిత ప్రసంచమున నెందుఁ బరికించిననే

గనరాదు కావునకొ చూపుచయకర్తయగుపద్మధవుఁడును నిన్నుకొ. ౧౨౫

క. విరచించి యింకనెవరిని, విరచించుట మాని మిగులవిశ్రాంతిని ని

త్తరుణమునఁ బొందె నని నే, నరసెద; వై దేహీ! రూపయావనరతినికొ. ౧౩౫

చ. నినుఁ గని బ్రహ్మదేవుఁడును నిర్భరమోదము నంది గొల్పె నె

వ్యసమున నెంచు నింకను; క్షమాస్థలి నెవ్వఁడు గోరకుండు?; జ

క్కనిశశిఃఖోలువక్రమునఁ గ్రాలుచు శ్రోణిభరంబు మీఱ నొ

ప్పినవనజాక్షిరో! వినుము ప్రీతుఁడనై తగుసేను నిత్తటికొ. ౧౪౫

878

* శీతాంశుపద్యకావసే, తస్మిం స్తస్మిన్ పృథుశ్రోణి-అనిమూలము.

- ఆ. నీదునవయవముల † నేదానిఁ జూచిన, నచటనుండి నేను † నక్షితతిని
ద్రిష్టజాల కిట్టిపీకున నున్నాఁడ; జనకభూమిపాలతనయ నీవు. ౧౫ 879
- సీ. ¹నాకు భార్యవుగమ్ము † నాయందు నీకుండుపరపురుషుండను † భ్రాంతి విడుపు
పెక్కుతావులనుండి † ప్రీతి నేదెచ్చినవనితామతల్లికల్ † పలువురు గల
రవావీరలకు నెల్ల † నగ్రపూజ్యవుగమ్ము నీకు శుభంబగుఁగాక, నాకు
నీవగ్ర భార్యవు † గావలయును; భీతచిత్తా! జగంబుల † నుత్తమబల
- ఆ. మేనుజూపి సంగ్రహించినరత్నాళి, భూరిరాజ్య మిదిగో † పొలుచుభక్తి
నీకు నిచ్చినాఁడ † నేను భృత్యుఁడనైతి; నోవీలాసినీ, మహోద్యమమున.
- క. పలువిధములైన నగరం, బులమాలిక లొప్ప వెలయుభూమిని నాకుం
గలబలమున నిర్దించియె, నెలఁతా! నీప్రియముగాఁగ † నీ పిత కిత్తుక. ౧౮
- చ. నను నెదిరించి మార్కొనును † నంబును గల్గినవాని నిజగం
బునఁ గనలేదు, యుద్ధమునఁ † బొల్పెడుమధ్వనవీర్యమెట్టిదో
కనుఁగొను నాబలంబునకుఁ † గల్గదు సామ్యము; నారీపుత్రజం
బునను సురాసురుల్ బవరముం దగఁజేసి మదీయశక్తికిక. ౨౦ 882
- ఆ. తలఁకి భంగమొంది † ధ్వజములు విఱుగంగ, నెదుట నిలువలేక † యేగి; రిట్టి
తరుణుండు నిచ్చితనరఁగా మిగులంగ, భూషణములఁ దాల్చుపూవుబోడి.
- క. సురుచిరకాంతులఁ దగునా, భరణములు త్వదంగములను † భాసిలురీతిం
బరమాదరమునఁ జేయుము, పరికింతుసుభూషితమగు † త్వద్ద్రాసంబుక. ౨౨
- క. అనుషమలపనా చక్కంగను గైచేసికొని నేవచ్చుఁగాఁ బొందుము భో
గనికరముఁ, బిఱికిదానా, మనమున కింపుగను గ్రోలు † చుద్యముఁ బూన్కిక.
- క. రమియింపుము; నీవారికి, నమితముగా భూమిగాని † యర్థముగానీ
తమిమిఱుచుండ నిమ్మా, ప్రమదా, నను నమ్మి ప్రీతి † బజపుము నాపై.
- క. వలసించులు నీకార్యంబులకుఁ ననుఁ బంపుచుండఁము, తలోదరి, నా
యెలమిని విహరించెడు నీ, కలరెనుచుట్టములు ప్రీతి † నందుదును సుమీ.
- ²సీ. శ్రీరాఘవునిగూర్చి † చెలఁగుచుండెడుదాన సంపదల్ నీకు నొసంగుదాన
నన్నరామునిగూర్చుమన్నయభిప్రాయమునుబొందెదవోయే మొవినమునరను

1 ఈపద్యమునఁగల భార్యశబ్దమునకు భా, ఆర్యా అని పదవిభాగముచేసిన తల్లియనునర్థము
తేటపడును. ఇదియే మహేశ్వరత్రిపులభావము. ఆరణ్యకాంము ఈవిషయము ప్రాయఃబదుట
నిట వివరింపలేదని తెలియనగు 2 బుద్ధిం మమానుషశ్రద్ధమ్ - ఇత్యాది సార్థశ్లోకద్వయమునకు
మహేశ్వరత్రిపులవారివిశేషార్థ మిం దిమిడియున్నదని గ్రహింపదగు. ఎట్లనః నిక్షిప్తవిజయుఁడై
స్వతస్సిద్ధజయముగలవాఁడై, ఆచీరవసనుఁడై=నారచీరగానట్టి వస్త్రధారియై, గతశ్రీవిలాసుండై=
పొందఁబడిన శ్రీలక్ష్మీవిలాసము గలవాఁడై, పనచరగోచరుండయి - పనమనఁగా జలము. తన్ని
వాసుఁడనఁగా నారాయణమూర్తియై యనియర్థము తేలును. ప్రాతీతికార్థము స్పష్టమే.

కళ్యాణి! సంపదల్ ♦ కాంక్షింప శాశ్వతసుఖమునేకోరెదఁ; ♦ జూడు మన్న
దై శ్వర్యమును, జారు♦యశమును; సుందరీ, నిత్యీ ప్రవిజయుఁడై ♦ నెగడి యట్లు
చీరవననుండయి ♦ యూరీతిఁగ నగతశ్రీవిలాసుండయి ♦ యావిధమున
వనగోచరుండయి ♦ వ్రతియు, స్థండిల శాయియునయి వ ర్తిల్లురా♦మునిని గూడి
యేమిచేయంగల ♦ పేవు; నే జీవించియుండఁగా రాముఁడో♦యూర్వితనయ
నినుఁ జూడఁజాలఁడు ♦ నిజమిదియనియెఱుఁ; గొ క్కెరసితమయి♦గొప్పదగుచు
ఆ. నేలరుమేఘసంక్తి ♦ యావరింపఁగఁ బురో, భాగమందునున్న♦పద్మవైరి
కాంతిఁజూడ నలవి♦గానట్లు నాచెంత, నున్ననిన్నుఁ జూడ ♦ నోపునేట్లు. ౨౭౪
చ. సురవతిచేతఁ జిక్కినస్వ♦సుందరి నారదుమూలకంబుగా
స్ఫురణములేక హేమకేశిపుండు గ్రహించినయట్లుగాక నా
కరమునఁ జిక్కియున్ననినుఁ ♦ గ్రమ్మఱ నేమనియుండుదాఁక భూ
వరుఁడు గ్రహింపలేడఁ; విను ♦ ¹భామరొ సుందరమస్తితాననా. ౨౮౪ 889
తే. చారుదంతవిలాసిని♦చారునేత్ర
గరుడుఁ డాదృతి సర్పంబుఁ ♦ గడురయమునఁ
దాను హరియించునట్లు చి♦త్తమును నీవె
యవహరించితివిగద యో♦యన్నమిన్న. ౨౯౪ 890
²చ. నలఁగినమంచపట్టువన♦నంబును దాల్చి, కృశించి భూషణం
బులఁ గయిచేయకున్నతటి ♦ భూమిసుతా! నినుఁ గాంచి నేను భా
ర్యలవయి నాన మానితిని ♦ సంతయు మానితి నింక నిన్ను నేఁ
గొలిచెదఁ; జానకీ కొనుము ♦ కూరిమి భృత్యునిగాఁగ నన్నిఁకఁ. ౩౦౪ 891
క. అంతఃపురమున లక్షణ, సంతతి నలరారునాదు♦చానలకెల్లఁ
గాంతరా! యీశ్వరి వగుమా; చింతింపక నస్సగింపు♦సేవకునిఁ గృపఁ.
తే. అనితకేశాంతరాజితా! ♦ యార్య ముజ్జ, గములలో ను త్రమలగునా♦కాంతలెల్ల
నచ్చరల్ లక్ష్మికింబలె ♦ ననవరతము, నీకుఁ బరిచర్యచేయంగ ♦ నేనొనర్తు.
క. ధనపతిచెంతం గలర, త్నునికరముఁ ధనము సుభుగి! ♦ నన్నును నేగ
ల్పినలోకంబుల నీవిగఁ, గొని చక్కఁగ ననుభవింపు ♦ కోరినరీతిఁ. ౩౩౪
తే. ³దేవి తపమున బలమునఁ ♦ దీప్రవిక్ర
మమున ధనమునఁ జారుయ♦శమున నాకు

1 చారున్తి తే చారుదతి చారునేత్రే విలాసిని-అనియూ. 2 ఈపద్యమునందు విశేషార్థము స్పష్టము. 3 వివి విహర రమ్య-అనియూ. మద్యపానముచేయుము విహరింపుము. అనునీ మొదలగు మాటలనుబట్టి మోహము నీతయందు లేదని యెట్లు స్ఫురించునని శంకింపరాదు 'యదన్నం పురుషో భుంక్తే తదన్నం తస్య దేవతాః' అను ప్రమాణమునుబట్టి రాక్షసులకు మద్యపానాదులు కలవు గాన నవియన్నియుఁ దమకులదేవతలకు వైవేద్యమొనఁగుట తప్పగాదు గాన పైయర్థము తోచునని గ్రహించుట సమంజసమే.

రాఘవుఁడు సాటియనిచెప్పరాదు; లలన

మద్యమును ద్రావు విహరింపు ♦ మహితరీతి. 3౪౫

895

క. వనితా, క్రీడింపుము భోగనికరములు ననుభవింపు ♦ కావలసినరీ

తిని ధనరాశి నొసంగెదఁ, గొనుమా ధరనొసఁగువాఁడఁ ♦ గోరినరీతిక. 3౪౬

క. నాయుండుఁ బ్రీతినునుపుము, నీయెడ నాకున్న ప్రీతి ♦ నెఱిగి సుఖము నా

కీయెడఁ గూర్చుము నీవిట, గేయంబగురీతిఁ బొదలఁ ♦ గీర్తిక వినుచుక. 3౪౭

సీ. నీబంధువులు తమి ♦ నినుఁగూడి సంతోష మనుభవించురుగాక; ♦ యనవరతము

పుష్పించియున్నట్టిభూరుహవ్రాతంబు నిండియుండఁగ నళినికరమట్టై

మూఁగియుండఁగ నందఁములయిసముద్రతీరముననుండెడునద్యనములయందుఁ

గనకభూషణమణి ♦ గణహారభూషితతనువల్లియలరఁగానను సుభృత్యుఁ

తే. గూడి యలరాచుండుమా ♦ కోర్కెమీఱ

నిన్నుఁ బ్రార్థించువాఁడ నోనీరజాక్షి

యేనుజెప్పినపలుకుల ♦ నెదఁ దలంచి

కావుమా సంతతంబు సుఖములఁ గనుదు. 3౪౮

898

ఇరువదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౦ - వ సర్గము.

—ఇతి రావణుమాటలకుఁ దగినరీతి సుత్తరమిచ్చుట. ఇతి—

చ. అనియిటు సాధ్వసంబిడెడు ♦ నాశరనాధుఁడు రావణుండు తె

ల్పినయతిసీచవాక్కులను ♦ బృథ్వితనూభవ యాలకించి యా

ర్తినిగని దీనయై పలికె ♦ దీనముగాఁ గడుమెల్లఁగా; జగం

బునఁ గలకాంతలందు యశఃముం జెలువారఁగఁ బొల్చి సాధ్వ్యయై. ౧౫ 899

సీ. వగఁబూని యేడ్చుచు ♦ వణఁకుచు దీనయై పతినెధ్యానించుచుఁ బలువిధముల

సహజసున్నితమున ♦ సమధికపతిభక్తి శక్తిని ధరియించి ♦ స్తరమహార్తిఁ

బొంది వివేకంబు ♦ పోవ నున్నట్టియాతనతోడఁ బ్రత్యక్షముననె తాను

బల్కుట న్యాయమా ♦ పథముగాకుండట ¹నొకగడ్డిపోచను ♦ నునిచి నడుచు

ఆ. వానితోడఁబల్కె; ♦ దానవా, నీవు నా, వలననుండి మదినుఁదలుచుకొనుము

1 తృణ మంతరితః కృత్వా ప్రత్యువాచ శుచిస్థితా-అనియూ. ఈశ్లోకార్థమునకుఁ దనిశ్లోకము యందు భావము లెన్నివిధములనో పెంచి వ్రాయఁబడినది. అవి “తృణ మంతరితః కృత్వా” అన్న వాక్యము నాధారముగఁ జేసికొని అట్లుచేయుట యెందులకని ప్రశ్నించుకొనుచు వ్రాయఁబడినది. కాన నవి యూహించుకొనవచ్చునని యిటఁ జేర్పఁబడలేదనియు, గోవిందరాజునుశాశ్వరత్తిరులవారి యర్థ మిటఁ జేర్పఁబడినదనియు గ్రహించవలయు.

- స్వజనమందు దానిఁ జక్కఁగాఁజేప్పుము, ¹కార్యసిద్ధిసీకుఁ గలుగఁగలదు.
- క. పాపమతి మోక్షసిద్ధిని, నేపగిదిం గోరఁదగదో యాపునునన్నుకా
భూపుత్రి గోరఁగాఁదగ, దేపట్టుననై నఁ; గోర ఁ నెఱుసిద్ధించుకా. 3౪ 901
- క. ²పాపనకులమునఁ బెండిలి, యై వసుమతిఁ బేరుగన్నఁ మట్టికులమునం
దావిర్భవించి నతిన్దై, యావిధమున నిందితమగు నీకార్యంబుకా. ౪౪ 902
- క. ఒనరింపఁదగదుగద నా; కని కీర్తింగాంచి సాధ్వీయాజానకి యా
తని లెక్కచేయ కాతఁడు, వెనుకఁగ నుండునటు మోము ఁ వే త్రిప్పి తగకా.
- చ. దనుజునిఁ గూర్చియే మరలఁ దానిటుపల్కెను, నన్యభార్య సా
ధ్వీని గనుక నురారి! నుమఁతం బరికింపుము నీకు భార్యగా
గనఁదగుదానఁగాను; ³సరిఁగాఁదగు సాధుజన్మకథర్కముకా
మనసునఁ జక్కఁగాఁదెలియు ఁ మానకుమా నిరతంబు దానినికా. ౬ 904
- క. చరియింపుము సాధువ్రత, పరతం జక్కంగ; దనుజఁపతి! నీనతులే
పరులంబొందిన నీక, త్తరుణంబున నెట్టులుండుఁదాని మనసునకా. ౭ 905
- తే. ఉనుచుకొని నిన్నె యుపమాన ఁ మని తలఁచుచు
నేయఘంబును బొందనీ ఁ కెట్లు నీదు
పత్నులం గాచికొందువో ఁ పరవనితల
౪. నట్లై రక్షింపవలయు; నఁజ్ఞాటనీవు. ౭౪ 906
- చ. పరవనితారతికా వదలి ఁ భార్యలతోనె రమింపు; మింకనే
పురుషుండు భార్యలందుఁ దమిఁబూనక తృప్తినిగాంచ కెంతయుకా
స్మరగురుతాపముం గనుచుఁ ఁ జంచలితేంద్రియుడై చలించి యా
వరుసనె గూఢవిప్రియనుఁపాండితి నొంది పరాంగనారతిం
బరఁగునొ వానిసంపదలు ఁ పాడగు సర్వము పాడగుం జూమి. ౮౪ 907
- సీ. ఇట్టిదుస్థితిని నీఁ వేరీతిగానై నఁ బొందకుండఁగఁజేయఁబూనువార
లెవ్వరు లేరొకో ఁ యేల లేకుందురు? వారలున్నను నీవు ఁ వాఁరిపథము
ననుసరింపకయున్నఁయట్లైనఁ జెడుదు, వీవివరీతబుద్ధియే ఁ విషయమిట్లు
లనితెల్పుచున్న, దీఁయాశయమెట్లు నీకెఱుఁగంగ నగుననియెదవో? నీవు
సజ్జనాచారంబు ఁ సల్పక మానుటయే యిద్దితెల్పుదు; ఁ నింక నీకుఁ
బండితు లాదృతిఁ ఁ బరమహితంబును బలికినరాక్షసపరులయెడలఁ

1 కార్యసిద్ధి సీకుఁ గలుగఁగలదు - ఇదియే సీతి రావణునకుఁ జెప్పబుద్ధి. కానవా స్వభార్యాసక్తి
రూపమైనధర్మము ననుష్ఠించుచుండినచో నీకు ముక్తిగలుగును. ప్రకృతము నీవు చేయుచుండుకార్య
ము నీకు మహిమ దెచ్చునదియేకాని సత్ఫలప్రదముగాదు అని. ఈయర్థ మిట్లఁ దేటపడుటకై ఈ
వాక్య మధికి ను గా నిట చెప్పఁబడినది కరవతు లూహితరుగక. 2 కుం గంప్రాప్తయ్యపు
ణ్యం మరే మహతి జాలయా - అనిమా. 3 సాధుసాధువ్రతం చరఃప్రణమా.

- గపటమైత్రిని బైనఁ ♦ గన్పడఁగాఁ జేసి తన్నాశనం బాత్మఁ♦దలఁచి వారి
పరమవాక్యంబులఁ ♦ బాటింపకుంటివా; యన్యాయపరుఁ డకృతాత్మఁడునగు
తే. సతఁడు రాజగునేని రాజ్యములు నగర
ములు సమృద్ధములై నను ♦ విలయ మొందు
నట్లే రత్నైశుసంకులం ♦ బైనలంక
యిట్టిఖలు నిన్నుఁ బ్రభువుగా ♦ నిపుడు పొంది. ౧౨ 908
- క. నీయొక్కనియపరాధము, నీయెడఁ దానొంది శీఘ్రమేతనకీర్తిం
బాయంగఁగలదు; రావణ, యోయనురా, పాపకర్తుఁ ♦ డుర్విప్లవిలోక. ౧౨౫
- ఆ. దూరదృష్టిలేక ♦ యారయకేతాను, నల్పివట్టిపాపసమితిచేతఁ
గొట్టుపడి నశించి ♦ కూలంగఁ బ్రాణులు, సమృద్ధంబుఁ గనుదు ♦ రివృహిఁ జుమి.
- చ. వినుమిటు పాపకర్తుఁడవు ♦ విచ్యుతధర్తుఁడ వీవు నాశముం
గనుటను గాంచి నీనికృతిఁ ♦ గాంచినవారలు దుష్టుబుద్ధికి
తనికిని ¹మాయదృష్టమునఁ ♦ దప్పక యీశ్వరసంబు గల్లెఁగా
యని వచియింపఁగాఁగలరు ♦ హర్షము పెల్లుగ నోరిరావణ. ౧౨౫ 911
- క. విను నీయంతఃపురమునఁ, గనుపట్టెడు నన్నుమిన్నగములకు నెల్ల
నను నీశ్వరిగాఁజేసిన, ధనమొనఁగిన నెట్టులై న ♦ దానవనాథ. ౧౨౬ 912
- చ. నినుఁ గని యాసనొందుగతి ♦ నేర్పునఁ జేయఁగ నీకసాధ్యమే,
పనివడి రామచంద్రు నెడఁబాయను, సూర్యునివీడి ఛాయ యుం
డనియటు; లట్టిలోకతతి ♦ నాధుని సత్కృతబాహుళ్యముదం
బున నుపధానభూతముగఁ ♦ బొందినదానను గాదె దానవా. ౧౨౭ 913
- తే. ఇట్టినేనెవ్వఁడో యొకఁహీనునిభుజ
మునను దలమోపుదు నదెవ్విధిని; మనోజ్ఞ
మతియు వేదవ్రతస్సాతుఁ ♦ డతితరాత్మ
వేత్తయునగు భూసురునకు ♦ సత్తవునకు. ౧౨౮ 914
- క. తనయంత యోగవిద్యయు, మనమలరంగ నొప్పి వెలయుమాడ్కిని నేనా
ఘనునకు ధాత్రీపతికే, యనుకూలకళత్రమను, సుహారీ వినుమా. ౧౨౯ 915
- క. ²దనుజా, సాధువనగుదువు, పని గజపతిఁ దన్నుఁ బాసి ♦ వనటం గని బం
ధనమునఁ జిక్కుక రేణువు, మనమలరంగఁ గూర్పునట్లు ♦ త్రొనాధునకై. ౧౩౦
- క. నిరతము దుఃఖించెడు న, స్మరయుచు నున్నట్టిదశరథాత్మజుతోడక
గరుణించి కూర్పుమా; యీ, పురమును బాలింప నీకు ♦ బుద్ధిగలిగినక. ౧౩౧

1 దివ్యై తద్వ్యసనం ప్రాప్తో రాద్ర ఇత్యేవహర్ని తాః-అనిమా. 2 సాధురావణ రామేణ-

1 తే ఘోరమరణంబు నొందంగఁ ద గోరవేని

పురుషతీలకుని శ్రీరఘువరుని మిత్ర
ముగ నొనర్చుకొనుటఁ దగ్గు; నతండు
నకలధర్మవిదుండును ద శౌర్యధునుఁడు. ౧౯౫

918

క. శరణాగతవత్సలుఁడును, బరమగుణాఘ్రిండునటంచుఁ ద బ్రధితుండెకదా
ధర మనఁగోరుదువే న, న్వరమతితో మైత్రినలుపుఁబ్రదుకుదు వంతక. ౨౦౫

2 క. నేనును బ్రార్థించెద రఘునూనుని, శరణాగతులను ద సురుచిరకరుణా
మానసమున మన్నించెడు, నానాధుని వేడుకొనును ద యసురవరేణ్య. ౨౧

౩. ప్రయతుండవయి నన్నుఁ ద బ్రియమున నప్పింప
వలయు; నట్లుచేయఁ ద గలుగుశుభము
లట్లుగానిచో మహాశూరువలన నీ
కంత మనిని గలుగుఁటరయ నిజము. ౨౨౫

921

క. సురవతివై చినవజ్రము, కరుణా వదలినను వదలుఁ ద గాలుండునినుక
జరకాలము వదలి ననుక, గరుణా వదలును, సురారి ద గణవర! దానక.

క. గరువంబును మదిఁ బూనకు, గురుశౌరు్యుఁడు లోకనాయకుఁడు నాపతియుక
గరుణవిడి కుపితుడైనక, దురమున వధియించి తీరు ద దుష్టాత్మ నినుక. ౨౩౫

క. సురనాథవిస్మయభయం, కరవిజ్రధావనమట్లు ద కడు నేగమ భీ
కరరఘువరచాపధ్వని, సురవైరీ! వివరగఁగలవు ద శ్రోత్రము లదరక. ౨౪౫

సీ. శుభపర్యములఁ దగి ప్రభ చాల వెలయంగవ్వలితాన్యములయిన సర్వములకు
సాటిచెప్పందగి, ద శౌన్యసమగ్రుతా రామలక్ష్మణశుభనామచిహ్న
ములు వెలయఁగ, నభ్రమునఁబరువచుంకగుశరములు వేగయిఁపురమునందఁ
బడఁగల; వాపటుబాణముల్ కంకపత్తంబులఁ జెలఁగును ద దారుణగతిఁ

తే. బురముపై నాల్గువైపుల ద భూతధియద
ములుగఁ బ్రసరించుచుక రాక్షసులను జెండు
చును త్తణంబున నింజఁగఁబును; సురారి
రాముఁ డనువైన తేయుండు ద రఘుమూర్తి ౨౬౫

925

1 మిత్రమాపయకం కర్తుం రామస్థానం పరీక్షితౌ, వగంచా నిచ్చతౌ ఘోరం త్వయాసౌ
పురుషద్వధః-అనిమూలము. సీతపూర్వోక్తిగా రామనితోఁ బరుషోత్తులాడి యాకాశముకక్కు సునకు
మేలుగలుగునట్టి మాగ్ధమును చెప్పఁగోరి యావాక్యములను జెప్పనున్నదని గోవిందరాజులు. దీనిచే
మహేశ్వరతిరులభావము సరియైనదని పీ రొప్పకొన్నట్లు గ్రహింపవచ్చును. దీనివ్యాఖ్యానసార
మిషద్యమునఁ గనఁబడును. 2 త్వం చైనం శరణాగతవత్సలమ్-అనిమూలము. త్వం చేత్యనేనాహ
మపి ప్రసాదయిష్యామితి సిద్ధమ్-అని గోవిందరాజులు ఇట్టి యర్థములు వ్యాఖ్యాతలభావమును
గ్రహింపక యెట్లు తెలియఁగలవు? వాల్మీకి హృదయమే యిదియని తెలియందగు.

- చ. గరుడుడు దండహాకముల † గాఢపరాక్రమమొప్పు జంపునె
 క్కరణిని నట్లు రాక్షసని † కాయమహాఫణుల † వధించు; నా
 కరములనుండి నిన్ను రఘు † కాంతుడు పొంద నసాధ్యమంటివే
 పరముడు ¹విష్ణుమూర్తియు † ద్రి † పాదముల † దనుజాళినుండి ని
 ర్భరగతి లక్ష్మి † గైకొనిస † భంగి నరిందముడైన రాముడు †. ౨౮ 926
- క. నీకడనుండియె నన్నుం, బ్రాకటశౌర్యము మీఱ † బడయగలడునూ;
 యోకతినాత్మా! రావణ, నీకయి యున్నట్టిరాక్ష † సేంద్రులనెల్ల †. ౨౯ 927
- తే. చంపి యాజనస్థానంబు † నమయజేయ
 రక్కసుల బలచంతయు † నొక్కక్షణము
 లోన మాయంగ నేమాత్ర † మేనిలేని
 వాడవై దొంగిలించి న † † బడసితిగద. ౩౦ 928
- క. అరయక యిదుష్కృత్యము, ద్వారజుడి చేసితివి; నీచ † దానవ, నీవా
 పురుషవరేణ్యులు వెలువలి, కరుగంగ † శూర్యమైన † మాత్రమపదము †. 3౦
- క. పరికించి చొచ్చి తెచ్చితి, తరుణి † నను దుష్కథమున †; † దత్తరుణమున †
 సురవైరీ! నీ వాసో, దరులయు గంధంబునైన † † చగ నచ్చోట †. 3౧ 930
- తే. ²మూర్ఖునియె యుందువేని యో † మూర్ఖ! పెద్ద
 పులుల వాసన † గను కుక్క † పోల్కి నిలువ
 జాలకుందువు; బలమున † † దూలి భీతి
 నందియున్నట్టి నీకు నా † మవనిపులకు 3౨ 931
- సీ అని సంభవించిన † ముట్లైన విజయము గలుగుటయే జేదు † గద, సురసతి
 కిని వృత్రునకు ముచ † పనిసంభవించగ బాహువ్యయంబున † † బరగునింద్రు
 డొకకరంబున నొప్పు † చున్న వృత్రునిజంపె, నల్లె రాఘవు లిద్ద † ఖౌట నీకు
 సురణంబు సిద్ధించ † సుతీయునాప్రాణేశు † గురానుచంద్రుండు † ననుజుగూడి
- తే. ఖరకరుడు స్వల్పజలమును † గరముల గ్రహి
 యించునటు నీదుప్రాణాళి † నేవుమీఱ
 బాణముల వేగ గ్రహియించు †; † బరతి నన్ను
 బలిమి † దెచ్చితి విది నీకు † బాడిగాదు. 33 932
- క. ఉరుభీతి గుబేరునిగిరి, కరిగిన నూర్ధ్వముననున్న † యాలోకములం
 బరికింపజోయినను న, వ్యరుణునిసభ † కేగినను జ † వంబున నిన్ను †. 3౪ 933

1 విష్ణు ప్రీతిరవ క్రమైః-అనిమూలము. 2 శక్యం సంధ్యనే స్థాతుం శునా శాస్త్రాలయో
 రివ-అనిమూలము. ఇట్లు రావణుని కుక్కతో † బోల్చుట సీతకు † గలపాతివ్రత్యజనితశక్తి పరనిర్భే
 ద్యవణమని యెఱుంగనగు.

తే. అశనిపతనంబు పెనుభూరుహమును గూల్చు

నట్లు దశరథభూపతి యగ్రతనయు

సాయకంబులు నిన్నని యనుయజ్ఞేయు

¹నరుగఁజాల వదెచ్చటికై న నింక. 3౪౫

934

ఇరువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము

౨౨ - వ సర్గము.

శ్లోక సీతారావణులు మనస్సునము కఠినమగ సంభాషించుట. శ్లోకం

క. అనియిట్లు సమముగ నా, జనకజ హుకంక రాక్షసనిభుండు చక్క
విని ప్రియకర్మన యగునీతను నప్రియముగను జూచి తా నిట్లనియె. ౧

తే. పురుషుఁ డెంతెంత వనితలబుజ్జగించు

వశ్యుఁడే యగు నంతంత వారలకును

బ్రియము లెంతెంతవల్కునో వెలదులకతఁ

డంతఁ బరిభవముం బొందుచునుట నిజము. ౨

936

క. వనితా ! నీయెడఁగల్గిన, ఘనకామము తెలివి మెఱయఁగా సారథి దా

రిని దప్పి పాటునశ్వంబును లాగెడురీతిఁ గ్రోధమును నణఁచెడుఁజూ. 3

సీ. ప్రతికూలమైనదై యరగుకామం బదెవ్వరియందుఁ చగులునో వారు శిక్ష
కర్తులై యుండుంక యచ్చటఁ గరుణయు, స్నేహము గలుగుచుండెడినిగాదె;

యిక్కరిణంబున నే వనంబున వృధాప్రవృజితుండగురామునందు

నాన క్షిబూనినందులకే చంప నవమానమొందింప న్వర్తవయిన

నినుఁ జంపకున్నాను; నెలఁతరో నీవేమిసరుషభావణములు పల్కినావా

తే. ²వానియం దొక్కటొక్కటి పూని నిన్ను

దారుణముగఁ జంపించుగఁ దగినదగును

గాని సైచితి నీమందుఁ గరుణఁ బూని

యనుచు దనుజాధిపుఁడు పల్కి యంతలోన. ౬౫

938

క. అనురాగము క్రోధముపెంపునుగాంచఁగ మరల ననియె భూపుత్రికతో;

వినుమా వరవర్ణిని, నీకును నేనిడియున్నగడువు గొంచెము మిగిలె. 2౫

క. నెలలందు రెండుమాత్రమె, గలవిక నవశిష్ట మంతకాలముమాత్రం

బెలమి తగఁ గాచియుండుం, గలనంతకు లోన నెక్కఁగాఁదగునెజ్జ. ౮

1 రావణుడు సీతాదేవితో నందఱుఁ బరుషములుగాఁ దోచునట్లును, తత్త్వమున ముత్తు
లుగాఁ గనఁబడునట్లు మాటలాడినట్లే శ్రీదేవియగుభూపుత్రియఁగూడ నట్లే బదులుచెప్పెనని
మహేశ్వరత్థిరు లీసంభాషణసారమును దెల్పిరని పాఠకు లీఘట్టమున గ్రహింపఁగలరు. 2 తేషు తేషు
షధో యుక్త స్తవ మైథిలి దారుణః-ఆనిమూలము.

- 1^{సీ}. ఆవల నీగోయ్లు ♦ లన్నియు ఫలియింపఁజేయునీపతినిొల్ల ♦ కేయిటుతగు
నాసిరి యెట్లు నీకీసమయంబున దక్కు మహానసఃతల్ల జమునఁ
బ్రాతరాశార్థమై ♦ పశువృత్తి వధియించి వండుదు రవ్వలిపనిఁ దలంపు
నాదుగోరికఁ దీర్చి ♦ నాయకుభావించి మృదుశయనంబున ♦ ముదము తనరఁ
తే. బవ్వలింపుము జగదేకఃపతితఁ గాంచు
భర్తవదలకు, నాదగుఃపలుకులెల్ల
నర్థవంతంబులగునని ♦ యాదరమునఁ
గై కొనుము పూజ్యరాజ్యభోగములఁ గనుము. ౯ 941
- క. అనిసీతను బెరరింపఁగ, దనుజేంద్రునితోడ వచ్చి ♦ తద్విధమెల్లఁ
వినియెడుసురగంధర్వాం, గనలెల్లఁ వికృతనేత్రఃకలితలు నగుచున్. ౧౦ 942
- క. మనసులదుఃఖించిరి; తమ, కనురాగము చెలఁగుచుండ ♦ నాతఁడు భూపు
త్రిని బెరరింపఁగఁ గొందఱు, వనితలు పెరవులచు విడిచి ♦ వగచిరి మఱి యున్.
- క. కనునన్నల ముఖసంజ్ఞల, జనకజ నూఱడిలునట్లు ♦ చానలు వగపె
ట్లునఁ గుందువారు కొందఱు, కనఁబఱచిరి స్వాశయములఁ ♦ గళవళపడుచున్.
- సీ. అట్లు వారలు తన్నుఁనాశ్వాస మంఁగజేయఁగ నీత యద్దనుఁజాధినాథుఁ
బరికించి సౌశీల్యఃబలమున గర్వంబు తనరంగఁ దనకు హితమగువాక్య
మును బల్కె నిట్లని; ♦ వినుమిఁక దానవా, యిచ్చట నీమేలు ♦ నెదఁదలంచి
దానిఁగోరెడుసాధుఁతల్లజుం డొకఁడైనఁ గనరాఁడు సాధినోనను నిటుపలు
తే బాముం బెట్టి నింకయై ♦ ప్రబలుదీనిఁ
జేయఁదగదని హితముచు ♦ జెప్పి మరలు
నట్లు చేసెనువాఁడు లేఁ ♦ డకట ! నిజము,
ధర్మమతియైన శ్రీరాముఁధర్మపత్ని. ౧౩ 943
- క. సురపతికిన్ శచివలె నన, వరతము మోవముచు గల్లుఁభంగిని దగున
న్నరయక నీవలె జగములఁ, బొరపాటున మదిని గోరఁబూనెడువారల్. ౧౪
- క. కలుగరు; నీచసురారీ, కొలఁదింగనరానిదగుచు ♦ గూఢంబగుచున్
జెలఁగెడు తేజమ్మున రాజిలురామునిసతిని నిట్లు ♦ చెప్పితె పలుకుల్. ౧౫
- తే. ఇట్టిపాపంబు నీవెటఁకేనిపోయి
యనుభవింపక తప్పించుఁకొనఁగల విఁక ?
వనమునన్ మత్తమాతంగఁమును శశకము
నని యొనర్పఁగఁగూడ నెట్లమరునొ యటు. ౧౬ 944

1 భర్తానామ మనిచ్చుతీం, మమ త్వం ప్రాతరాశార్థ మారభంతే మహానసే-అనిమాలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థులు వ్రాసినయర్థమంతయు నీసీసపద్యమునఁ జేప్పబడినది ప్రాతీతికార్థము విస్పష్టమని తెలియవలయు. వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము విస్తృతమనియు నెఱుంగందగు.

- క. శ్రీరాఘవుండు నీవును, బోరాడం గూడఁజెప్పఁబోలును జువ్వి
యోరావణ! యిప్పుడు నీ, వారాముని మాయలేడివాఱజమునఁ దగఁ.
- ఆ. చాలదూరమేగుఁచందము నొనరించి, నన్నుఁ దెచ్చితివిగఁ నెన్నదీని
నిచట నీకు సిగ్గఁజేలకల్గదొ, యిప్పు, డైనరామచంద్రుఁ నత్తులకును. ౧౮
- క. కనఁబడకున్నావే, యాతనికంటంబడినఁ దెలియఁదగుఁ దత్తేజం
బును; నీచ, నాధివీ నన్నుం, గనెదే కామమున నీదుఁకాంతను గాఁగఁ. ౧౯
- తే. కృష్ణపింగళవర్ణముఁ లెసఁగ వికృత
ములును గ్రూరములునగుకఁన్నులివె నీవి
యేల తెగి క్రిందఁబడవో! భూఁపాలమాలి
యైనదశరథుకోడలనై చెలంగి. ౧౯౫
- క. అనయము ధర్మాత్తుండై, తనరెడుశ్రీరామచంద్రుఁధర్మప్రియప
త్నిని నిట్టి నన్ను నివ్వీధి, ననఁదగని కువాక్యములనుఁ నాడితివిగదా. ౧౯ 953
- క. ఏలొకొ తెగిపడకున్నది, నాలుక నీనోటినుండి; నానాయకునికొ
అలోకపునిటుపల్కుట, నీలీలకొ నన్నుఁ బల్కుఁటియపకృతులకొ. ౧౯౫ 954
- చ. *మనసున నెంచి భన్తమగుఁమాడ్కి నినుకొ వడిఁజేయనాను; నై
నను నపరాధులౌజనులఁ నాదగునాజ్ఞ శపించుమంచు రా
మునిదగునాజ్ఞ లేమిఁ, దపఁముం దగఁ గాచుకొనంగ నెంచుటకొ
నిను నిట నాదు తేజమునఁ నీటుగఁ జేయకయున్నదానఁ జూ. ౨౦ 955
- సీ. ధీమంతుఁడౌరామఁదేవునన్నిధి నున్నననుదొంగిలింప నీకును సశక్య
మే; నీకుఁ జావునే యిభ్యంగిఁ గూర్పంగఁ దలఁచి ఘటించెనుఁ దై వమిట్లు
సంశయమేలేదు; శౌర్యంబునం బొల్పి ధననాయకునకు సోదరుడ వగుచు
బలశాలివియునయి పరఁగెడునీవేల రామునిఁ గడఁగి దూరముగఁ బోవు
- తే. నట్లు లొనరించి, తత్పత్నినై ననన్నుఁ
దొంగిలించితీ వతఁడనుఁ జెంగటఁదగు
నపుడు తేవచ్చునేగద; యనిన నతఁడు
వినుచు వికృతాత్ములను ద్రిప్పి కనియె సీత. ౨3 956
- క. అతితరభుజకంధరముల, మితిమీరినసింహబలముఁ మేలయి తగుత
ర్గతియును దగఁగా నసితా, బృతతిం బురిడించుదేహావర్ణము వెలయకొ. ౨౪
- క. సిరివెలయ నత్తులును భీ, కరజహ్వగ్రంబు మండఁగా మకుటాగ్రం
బురుకోపమునఁ జలింపకొ, గరము విచిత్రాంగరాగఁకలితతనుండై. ౨౪౫ 958

* ఆసందేశాత్తు రామస్య తపస శ్రావణపాలనాత్, న త్వం శుక్ర దశగ్రీవా భస్మభస్మాత్తే జనా- అనిమా. దీనిచే నీతకుఁ గలపాతివ్రత్యశక్తి స్పష్టము కాఁగలదు.

క. సురుచిరమాల్యంబులనే, ధరియించి విశాలమైనతనువలరంగా
ననుకొంబరములఁ దాలించి, నిరుషమకేయూరహారఃనిచయోజ్జ్వలుడై. ౨౫

తే. నీలమణిఖచితంబయి ♦ నీలకాంతి

నలరుమొలనూలుదాలించి ♦ యమృతసిద్ధి

కహిని గట్టినమంగరఃమట్లు చూడఁ

గఁదగి పరిపూర్ణములయిన ♦ కరయుగమున. ౨౬

960

క. ధరణిధరమట్టులుండుటఁ, బరికింపఁగ మందరాఖ్యఃపర్వతము మహా
త్తరశిఖరంబుల వెలసిన, కరణిం గనుపట్టి యతఁడు ♦ కరము వెలింగెన్. ౨౭

క. తగుణార్కవర్ణకుండల, ధరుడై పూవులు చిగుళ్లు ♦ తగ నెట్టఁగ దా
ల్పి రమణ వెలయ నశోకపుఁ, దరువుల రెండింటిఁ దాల్చి ♦ తగుమందరమున్.

క. సరిపోలి యలంకృతుడై, సురభూరుహమట్లు మిగులఁ ♦ జూడనగుచు సుం
దరతనువొందునసంతని, కరణి నలంకృతుడయియును ♦ గడు భీకరుడై.

తే. కాటియందున్నచై త్యవృక్షంబుపగిది

గానఁబడుచును; రాక్షసఃకాంతుఁ డవు

క్రోధసంరక్తనయనుడై ♦ యాధఃత్రి

తనయఁ జూచుచు శాంత మింతయును లేక. ౨౮

964

క. ఃఠగమువలె నిట్టూర్పులు, పరిపరిపుచ్చుచును నిట్లు ♦ పల్కె; దరిద్రున్
ధరణీశుఁ డనుచు దుర్లయ, పరితను నీవనుసరించి ♦ పాటుపడియెదే. ౩౦

క. నానుడుల నెట్లువిందువు, కానీ సంజను స్వకీయఃకరనికరములన్
భానుఁడు పోగొట్టుగతిన్, నేనినుఁ బరిమార్చు ననుచు ♦ నెగఁడెడుకినుకన్.

క. అరినూదనుఁ డగుదనుజే, శ్వరుఁ డీరీతిగ వచించి ♦ సరిగున నతిభీ
కరదర్శనలై తగు నా, శరతరుణులనెల్లఁ గాంచి ♦ సక్రోధుండై. ౩౨

967

సీ. ఏకాక్షిగలదాని ♦ నేకకర్ణముగలదానిని, గర్ణముల్ ♦ తలను జాట్టు
కొనియున్నదానిని ♦ గోకర్ణి, గజకర్ణి కను, లంబకర్ణి, నశకర్ణి మఱియు
హస్తపాదని, దురఃగాంఘ్రిని, గోపాదీ, బాదచూళిక, నేకఃపాదనయన
ములు గలదానిని, ♦ బలుపాదములు గలదాని, నపాదీకఁ ♦ దలయు, మెడయుఁ

తే. బెద్దవిగఁ గల్గుదానిని ♦ బృధుకుచోద

రములు గలదాని, నాస్యనేత్రములు మిగుల

వెడలువుగ నుండఁదగుదాని ♦ నిడుదనాల్క

గలనితంబిని, జిహ్వ లేక తగుదాని. ౩౫

968

* అనయే నాభిషున్నమ్-అనిమా అనయేతిశ్లోకః కేఘచి తోక్తేఘ నాస్తీతికృత్వా
నవ్యాభ్యాతః-అవి మహేశ్వరతీర్థులు.

తే. సింహముఖ, గోముఖని, ననాశికును, గోల

వక్త్ర నీమొదలగువారి ♦ వరుసఁ గాంచి

దనుజకామినులార! స్తీత యిఁకనాకు

వశమగునటులు చేయంగ ♦ వలయు వేగ. 3౬

909

క. అనులోమవిలోమములగు, పనులొనరిచియైన, సామప్రదృతి, దానం

బున భేదంబున దండన, ముననైనను లొంగదీసి ♦ ముఁమున నాకుఁ. 3౭

క. పనితానుడిగాఁ జేయుఁడు, దనుజాంగనలార, మీరు ♦ తగ నొక్కటిగాఁ

గనుగూడి వేగ యీపని, నొనరింపుం డనుచు నాజ్ఞ ♦ నుద్ధతిఁ జేసెఁ. 3౭౫

క. దనుజుఁడు కామక్రోధము, లినుమడిగాఁ బెరుగ రాఘు♦వేశ్వరుఁడైన

గని మాటిమాటి కదలిం, చెను భూసుత యెట్టులైన ♦ జిక్కు నటంచుఁ.

తే. అంతరావణప్రియపత్ని ♦ యైనధాన్య

మాలిని యనెఁకురక్కసి ♦ మమత చెలఁగఁ

దాను మందోదరిని గూడి ♦ త్వరఁగ నతని

చెంతకుంబోయి కౌఁగిటఁ ♦ జేర్చి పలికె. ౩౮౫

913

క. దనుజేంద్రసుహారాజా, ననుఁగూడియె క్రీడసల్పునారి యిది తగఁ

మునజాంగనయు వివర్ణయుఁ, గన దీనయు నొను, నిట్టికాంత యుచితమే.

చ దనుజవరేణ్య! త్వద్భుజనితాంతబలార్జితదివ్యభోగములే

తనమది కింపుఁగూర్చ సతతంబును బొందఁగ బ్రహ్మప్రాయమిఁ

గనుఁగొనకున్న దీనునజకామిని నిన్ను నిజంబు; తన్నునొ

ప్పనినతిఁ గోర సంగమున ♦ బాధ జనించుటె తత్ఫలంబు నూ. ౪౨

915

తే. తన్నుఁ గామించునట్టినితంబిని మదిఁ

గోరువానికే బ్రీతి చేకూరుననుచు

ధాన్యమాలిని వచియింప ♦ దైత్యుఁ డబ్బ

తనుఁడు బలశాలి నవ్విచాధరణి వదలి. ౪౩

916

క. అరిగెను ధర వడకించెడు, కరణిని బాదముల నిడుచుఁ ♦ గడువడిని జ్వల

త్సరిసిజవర్ణాభంబగు, నిరుపమసౌధమును జొచ్చె ♦ నెలఁతలతోడఁ. ౪౫

917

తే. అమరగంధర్వనాగకన్యకలు రావ

ణాసురుం బరివేష్టించి ♦ యతనిదివ్య

హర్త్యమును జొచ్చి; రిట్లు ధర్మాభిరతిని

గాంచి దృఢచిత్తయై భయకంపితయయి. ౪౫౫

918

క. పలుకక యున్నమహీసుతఁ, గలుషాత్ముఁ డతండు భీతిఁ ♦ గనునట్లు తగం

బలుకుచు స్మరమోహితుఁడై, యలరెడునిజగృహముఁ జేరెనతివేగమునఁ.

ఇరువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము

౨౩ - వ సర్గము.

అథ సీతను రాక్షసస్త్రీలు బెడరించుట. అథ

చ. అరిజనభీకరుం డయిన యాదితిజేంద్రుడు నీతతోడ ని
క్కరణి వచించి యాదనుజకాంతల కాత్మహితంబుఁ జెప్పి తా
నరిగి నిజావరోధనమునందిన; భీమశరీరలైన య
త్తరుణులు సీతచెంతకుఁ గ్రుంధం బఱి తెంచిరి చుట్టుముట్టగఁ. ౨ 980

తే. వారలంతటఁ గ్రోధదుఃస్వార్యమాణ
లగుచు నంగము లెఱుంగక యధికపరుష
వాక్యములఁ బల్కి రిట్లని; వసుధపుత్రి
గాంచి సీతా! వరిష్టుడై ఖ్యాతిఁ గాంచి. 3 981

చ. వినుతపులస్త్యవంశమున విశ్రుతజన్మము గాంచి ధీరుడై
ఘనమహిమాధ్యచిత్తము తగఁగ దశకంఠము లొప్పునుండున
ద్దనుజవిభుం బతింగొన నెఁదం డలపోయ వి ¹దంతకీర్తియో
యని తలపోయవేమి? యనిరంతట నేకజటాఖ్య క్రుద్ధయై. ౪ 982

క. కనులెఱ్ఱఁబాటి భీతిం, గనఁజేయఁగఁ గరతలంబుకరణి నడముగ
ల్లినయాజానకిఁ బిల్చుచు, ఘనఁజమున నిట్లుపల్కెఁ గడురభసముగఁ. ౫

సీ. పట్టుజాతులలో జానకీ! నాల్గవవాడు పులస్త్యుండు బ్రహ్మమాన
సాత్మజుం డతనికి నతులతేజస్వీయై మానసపుష్కరై యాను బ్రహ్మ
సమమైననుహినుచేఁ జాలనొప్పి మహర్షియైనవిశ్రవసుండు మానితాత్మఁ
డలరు; విశాలాక్షి! యతనికిఁ బుత్రుడై యరిజనరావణుం డైనరావ

తే. కాసురుం డీతఁడగు, రాక్షసాధినాథుఁ
డైనయితనికి నీవు భార్య పగుటకును
దగుదు; వోచారుసర్వాంగి తగుమదుక్తు
లనుగ్రహింపవదేల? యంచనియె నంత. ౬ 984

క. హరిజట మార్జారేక్షణ, యురుకోపము నొంది కనుల నొగిఁ ద్రిప్పుచు నా
ధరణీజను గని పలికె; దరుణి! యెవ్వఁడ బలంబు తనరుచునుండఁ. ౭ 985

ఉ. ముప్పదిమూఁడుకోట్ల సురముఖ్యుల దేవపతిఁ జయించెనో
యప్పురుషోత్తముఁ బలిని నాశరనాధుని భర్తగాఁగ నీ
విప్రుటికై నఁ గోరుమనియె; బ్రఘసాహ్వయ, యంతఁగ్రోధ మ
ట్లాప్పు నదల్చుచుం బలికె నోతరుణీ! విను వీర్యమొప్పగఁ. ౮ 986

క. శూరుండై సంగరముల, భీరుత్వములేక రిపుల వెనుక కనువుచుక

1 సీతేన బహుమనస్వినీ-అనిమా. 2 సీతాం కరతలదరిష్ - అనిమా. అతుందిలమధ్యామి .
త్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 3 మరీ చిర్లత్యంగిఁసొ పులస్త్యః పులహః క్రతుః-అని ప్రమాణము.

దారాజులుబలశాలిని, నీరావణ భర్తగాఁగ † నేలపడయవో. ౧౨ 997

చ. నిరుపమవీర్యుడైన రజఃనీచరముఖ్యుఁడు పత్నులందు సుం
దరియయి గౌరవార్హయు నితాంతము ప్రీతికి భాజనంబునై
పరఁగు మయాత్మజుఁ మహిషిఁ † బాసి సతంబును నిన్నె కూడి యా
దరమున నుండఁగాఁగలఁడు † తత్పరవై సుఖయింపుమా తమిఁ. ౧౩ 988

1క. ఖనితాసహస్రజుష్టంబును నానారత్నకాంతిపుంజంబును నై
తనరెడునంతఃపురమును, వనితా ! విషనాడి నిన్నె † వరలక యుండుఁ. ౧౪ 989

చ. అనివదియించె; సంత వికటాహ్వయ, వేత్తొకనాతి జానకిం
గని యిటువల్కె దేవభణికర్పరముఖ్యుల నాజిలీన నే
ఘనుఁడు జయించెనో 2గిరితటల్పుఁడు రావణుఁ డట్టిజేఁడు ని
స్సని తమిఁ జెంతఁజేరెఁగద; † కాంతరొ, త్సుద్రపుగాన నీవిటఁ. ౧౬ 990

తే. సర్వసంపత్సమృద్ధుడై † సకలదనుజ
విభుఁడు మహితాత్ముఁడునునయి † వెలయునట్టి
రావణున కీవు కూర్చెడురమణి వగుట
కేలయొప్పకయున్నావో † యింతతడవు. ౧౭ 991

క. అనుసంతట దుర్ముఖయను, దనుజాంగన ! యిట్లుపలికెఁ † దనీవ్ ! 3నిడువా
ల్లనులతుదలుదగుదానవు, విచమా నూర్యుండు భీతివిహ్వలుఁ డగుచుఁ. ౧౮ 992

తే. ఎవనిపురమున వెఱచునో † యెండఁగాయ
భీతి వాయువు వెఱచునో † బెట్టువీవ
నట్టిరావణునేల చేపట్టకున్న
దానవో యింకఁ జెవును నాతలఁపు గనుమ. ౧౯ 993

సీ. ఎవనికి భయపడి † వృక్షంబులెల్లఁ బూవులవానఁ గురియునో † యలరుబోడి
యెవ్వఁడు గోరిన † నెల్ల శైలంబులు జలదముల్ పానార్హజలము నిడుచు
నున్నవో యట్టివో త్రముఁ డగుజగత్పతికి నీటిటికి † భార్యవగుట
కనుమానపడియెదు? † వినుము శుచిస్థితా ! భామినీ ! సత్యమహావాక్యమిట్లు
తే. చక్కఁగా నీకుఁ జెప్పితి † నిక్కరణిని, నీవు వర్తింపుమా దాన † నెమ్మిగులుగు
నట్లు వినకుందువేని నీకసుపు లుండు, వనుచు నమ్ముము ముమ్మాటికాత్మలోన.

ఇరువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 సమృద్ధం ప్రీతసాప్రేణ-అనిమూలము. 2 గిరితటల్పుఁడు-అనునది సమయోచితముగ రస
పోషకమని యధికముగఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగవలయు. 3 నవాత్రిస్తాయతాపాంగే-అనిమూలము.

౨౪ - వ సర్గము.

అథ రాక్షసాంగనలు బాధింప సీత కోపనము చేయుట. అథ

- క. అతివికృతావననై పరుషత నొప్పుచున్నరాక్షసస్త్రీలు మహీ
సుతఁ జేరి యప్రియములై, యతిపరుషములు నగుచునుట ♦ నని రిక్కరణికా.
- తే. నర్పభూతమనోజ్ఞమై ♦ చాసుశయన, యుక్తమై యొప్పునంతఃపురోత్తమమున
నలరుచుండును, యని కోర ♦ నావరింప, వేల! సీతా! హితోక్తులనెల్ల నీవు.
- సీ. ¹ మనుజకులంబున ♦ జనియించితివి కాన మరుజుఁడై యున్నరామునకుభార్య
గానుండుటయె హెచ్చుగాఁ దలచోసెన వదియయుక్తం బింక ♦ నైనరాఘ
వునినుండి నీచిత్తముచు ద్రిష్టకొనుటయ ధర్మమౌ నింక నెత్తరుణమందు
నతనికి దక్కవీ ♦ వరుటయు యుక్తమౌ దైలోక్యసంగతధనము స్వేచ్ఛ
- ఆ. ననుభవించురాక్షసాధీశుభర్తగా, నొంది యెల్లకాల ♦ మురుసుఖముల
స్వేచ్ఛబొంది నీవు ♦ విహరించుచుండునూ, బేలవగుచు నిట్టులేలవలుక. ౪
- సీ. ² కందునెద్దానిని ♦ బొందనికల్యాణి మనుజతనొందినవనితనీవు
కనుక రాజ్యభ్రష్టునిని, నసిద్ధాధుని, విక్లబు, మనుజుని ♦ విఘనిగాఁగఁ
గోరుచున్నావు ♦ కోరవు రాక్షసపతి నేలొకో యని ♦ పలుకురాక్ష
సాంగనాభయదవాక్యంబుల విని పంకజాయ తేజఃసిత ♦ యశ్రుపూర్ణ
- తే. నయనములతోడ నిట్లుచు ♦ నన్నుఁగూర్చి
యందఱొక్కటిగాఁజేరి ♦ యఖిలలోక
ములకు ద్వేషింపఁదగినయిల్లులుకునిట్లు
వల్కుచున్నారు తగునె యిల్లులుకులు విన ౩౪

998

1 మానుషీ మానుష్యైవి భాగ్యా త్వం బహుయత్యసే, ప్రత్యాహర మశోరామా న్నత్వం
జాతు భవ్యసి త్రైలోక్యసమోక్తారం రానిం రాక్షసేష్వమ్ భర్తా ముపసంగయ్య విహరస్య
యథాసుఖమ్-అనినూ దీనికి మహేష్వరత్వం వారిభ్యాఖ్య ననుసరించి విశేషార్థముగలదు. నీవుమను
ష్యావతారమొందికినిగాన మనుష్యావతారమొందినరాముని హెచ్చుగాఁ దలఁచెదవు. అతియుక్తమే.
రామునినుండి మదిని ద్రిష్టవల ధర్మముగాను నీవు మరల రామునకు భార్యవు గాఁగలవు. అనునదియే
విశేషము. ఇది పద్యమున స్పష్టముగు ఆశుధర్మమన అనియ యుక్తము త్రిష్టకొనుటయ, ధర్మము,
అనుటయ, యుక్తము. అని పదము విశేషించి చదివిన తేలవకఁగలదు భర్తా ప్రసంగ భృత్యుని
గానని యధము. అనగా నిట్టిరానిండు భృత్యుఁడుగా నిన్ను నేవించుచుండ శ్రీరాముఁడు వచ్చు
దాఁక హాయిగానుండునూ యని దీనిభావము 2 మానుషీ మానుషం తం తు రామ మిచ్ఛసి శోభనే,
రాజ్యా దభిప్రమసిద్ధార్థం విక్లబంత్య మనిందితే-అనినూ. విక్లబం, దయాళుం, అసిద్ధార్థం, అస్పృశా
సిద్ధార్థశ్చ, అసిద్ధార్థః తం సిద్ధిపప్రయోజనం విష్ణుమ్-అని తీర్థలు. ఇవి యాపదములనే యుప
ధోగించినందున స్పష్టములగు.

చ. కలుషమిదంచ మియొడలఁ ♦ గప్పడకున్న ది దేమి వింతయో
తలఁపఁగ మర్త్యకన్యకయు ♦ దానవనేతకు భార్యయౌట యీ
యిలఁ దగియుండఁ; దింక నను ♦ సింపుగ మీరు తినుండు కోర్కెయొ
బలుకును దీని నే వినును ♦ బాల్పడజేయఁగ నీయకార్యమున్. ౮ 999

తే. దీనుడై నను రాజ్యవిహీనుడైన
నెవఁడు నాభర్తయో గురుఁడే యతఁడగు
రవి సువర్చలపోలె నేరామునందుఁ
ప్రీతి గల్గియెయుండు నెవ్వేళలందు. ౯ 1000

సీ. భాగ్యరేఖను మించి ♦ వనితామతల్లియాశచి యింద్రుఁడ్రేమించుచందమునను
నయ్యరుంధతి వసిష్ఠాహ్వయమానినివలెను; రోహిణి చంద్రుభంగి మఱియు
నలరులోపాముద్ర ♦ యాయగస్తునివలె, వఱిలునుకన్య చ్యవనునివలెను
సావిత్రి యనుసాధ్యి ♦ సత్యపంతుంబలె, ¹ శ్రీమతి కపిలుని² రీతిగాఁగ
³ మదయంతి పాదానుమాడ్కిని, గేళిని సగరరాజేంద్రునిచందమునను

తే. గ్రాలుదమయంతి నైషధుఁకరణి నేను
ననఘు నిత్యోకుకులజుని ♦ నామహాత్ము
రామచంద్రుని గొల్చియె ♦ రంజిలుమది
సుండుదాన నటం చిట్టులొగి వచింప. ౧౨ 1001

క. విని జానకీవచనంబుల, దనుజాంగనలెల్లఁ గ్రోధతత్పరతమెయిం
దనువులు తెలియమి రావణు, ననుమతి బెదరించుచుండి ♦ రతికఠినముగన్.

తే. శింశుపాభూరుహంబును ♦ జేరి మఱిఁగి
యున్నపావని పల్కక ♦ యూరకుండి
జానకీ బెదరించు నాదానవాంగ
నలపలుకులను వినుచుండె ♦ గలఁగెడుమది. ౧౩ 1003

క. జనకజయు భీతిఁ గంపం, బునుబొందఁగఁ జాట్టుముట్టి ♦ భూరిక్రుధ నం
గనలెల్ల నరుణములుగాఁ, గనఁబడి ³ ప్రేలాడునోష్ఠగణములఁ గడఁకన్. ౧౪

తే. నాలుకులనాఁకుకొనుచు వివాశపిశున
ములగు గొడ్డండ్లఁ గైకొని ♦ పలికిరిట్లు
రాక్షసాధీశుడైనట్టిరావణునకు
భార్యగా నుండఁ దగ దిది ♦ పలుకులేల. ౧౫ 1005

క. అనిరంత వరానన యా, జనకజ భయదాకృతులను ♦ జరియించెడునా
దనుజాంగనలు తనుం బెల్చున పదలింపంగ నశ్రుజలములఁ గేలన్. ౧౬ 1006

1 కపిలం శ్రీమతీయథా-అనిమూ. 2 సాదాసం మదయంతీప-అనిమూ. 3 ప్రలంబాన్ దశ
నచ్చదాన్-అనిమూ.

ఆ. తుడుచుకొనుచుఁ బవనఁజుడు దాఁగియున్న యా

శింశుపాతరువును ఁ జేరఁజనియె;

నంత నాయతాక్షి ఁ యాసీత రాక్షస

స్త్రీలు చుట్టుముట్టి ఁ చేరి రాఁగ. ౧౮

1007

చ. తరువునుజేరి శోకనదిఁ ఁ దద్దయు మున్గుచునుండె; నంత న

త్తురుణులు దీనవక్తయయి ఁ ధైర్యములేక కృశించి ప్రాతయం

బరమును దాల్చియున్ననతిఁ ఁ బల్కులచే బెదరింప సాగి; రం

త రమణిమిన్న భీతికరఁదర్శనయా వినతాఖ్యక్రృద్ధయై ౨౦

1008

ఆ. వికృతతనువు గ్రాల ఁ వెడఁడయా నుదరంబు, వెలయ నిట్లు పలికె; ఁ ¹వెట్టిసీత
భర్తయందుఁ గల్లుఁపరమమాన్వహంబుఁ గనఁబఱచితి వింతఁదనుకఁ జాలు.

క. వినమోకల్యాణీ! యే, పనినైనను మిక్కుటముగఁ ఁ బాటించినఁ గ
ల్లును దుఃఖమెల్ల యెడలను, గనుకన్ నీవింక మానఁఁగాఁదగుదానిన్. ౨౧

క. మనుజులకు నర్హమాభ, క్తిని బతివిషయంబునందుఁ ఁ దెల్పితి విరకఁ జా
లును నేను సంతసించితి, ²దనరును శ్వశ్రేయసంబు ఁ తనీ! నీకున్. ౨౨

క. జనకనుతా, నీకున్ హితమును జెప్పఁగఁ బూనుదాన ఁ మునుకొని దానిన్
బొనరింపు; మెద్దియనఁగా, దనుజావళి కీశుఁ డగుచు ఁ ధైర్యము వెలయన్.

చ. ³ఘనతరపౌరుషంబు దగఁఁగాఁ దనుసౌప్తవమొప్పు నింద్రుఁడో
యనఁ జెలువారుచున్ జతురుఁడై సతతంబును ద్యాగశీలుఁడై
కనుఁగొనఁ బ్రీతి నింపుచును ఁ గన్నులపండువుచేయుచుం బ్రియం
బునఁగగు రావణాసురుని ఁ బూన్కి గ్రహింపుము భర్తగా నిరకన్. ౨౩ 1013

క. మనుజులకు సాజమాభి, తిని వదలి మదుక్తి నెఱపు, ఁ తెఱవా! దీనున్
మనుజుని గాముని విడియిట, దనుజేంద్రుని నాశ్రయింపఁ ఁ దగునీకింకన్.

⁴సీ కల్యాణి! బాసకీ! ఁ క్రమంగరాగంబు నలఁది దివ్యాభరణాభ్యవగుచు
నగ్నికి స్వాహాయు ఁ సమ రేంద్రునకు శచివలె, రావణాసురుఁ నెలమిభర్త

1 సీతే పర్యాప్త మెతానత్-అనిమాలము. ఇటు వెట్టి యనునది రసపోషకమని యెఱుంగఁ దగు. 2 పరితుష్టాస్తి భద్రం తే-అనిమాలము. 3 రాణం భజ భర్తారం భర్తారం సర్వరక్షణమ్-అని మాలము. భియతే శుక్రాపాదినా స్వామిన మితిభర్తా. భృత్యైతిమాశ్రయ-అనితిర్థంబు దీనివిశేషార్థమేమనః మనుష్యసహజమగుభయమును మాని నన్నుఁ గాపాడుచుని మొట్టయిడుచు దీనుఁడై యున్నరాక్షసరాజును బ్రియభృత్యునిగాఁ గైకొనుమా యనిసారము. 4 మానసం కృపణం రామం తృక్త్యా రాణం మాశ్రయ-ఇత్యాదిసార్థశ్లోకత్రయమునకు విశేషార్థము గలదు. అదియు నిట గోచరమగు. గతాయుషండనఁగా, పొందఁబడిన యాయుస్సుగలవాఁడని యర్థము. తక్కినవి సుగమము. గరమ=విషమాభిక్షింతుమని శేషమని తీర్థలు. సాధారణార్థమందు కరము=మిక్కిలి యని. అనఁగా రాణునాశ్రయింపఁబూనవేని విషమును గ్రీలి చతుమని భావము.

గాఁగ గ్రహించి భోగంబుల లలిఁగాంచి యిప్పటినుండియె యెల్లలోక
ముల కీశ్వరివిగమ్ము ధరినా, గతాయుషుంశయి దీనుభంగి నున్నట్టిరాము

ఆ. నొందఁగోరుటరయ ధిక్తమే; నేజెప్పి

నట్టిపలుకుఁజేయ ధిక్తమే; నేజెప్పి

వేని యాక్షణంబె ధిక్తమే; నేజెప్పి

మెన్ని గరముచూడు ధిక్తమే; నేజెప్పి

1015

క. తినిచెప్పె నంతలోనన, స్తనములు వ్రేలాడుచున్నచాన వికటనాఁ
దనరెడునది క్రోధంబునఁ, దనపిడికిలి నెత్తి యార్చి ధరణిజ కనియెన్. ౨౮౫

ఆ. దుష్టమతివి నీవు ధిక్తమే; నేజెప్పి

వచనములను బెక్కుపలికి ననుర

గంగఁ గరుణవలనఁ గడుమృదుమానన

మునను నోర్చుకొనియె ధిక్తమే; నేజెప్పి

1017

క. ఇప్పటికిఁ దగినచుట్టులు, చెప్పితిమి హితంబు నీకుఁ ధిక్తమే; నేజెప్పి
యిప్పటికిని వినకున్నా, వొప్పదునుమి యీపథంబు ధిక్తమే; నేజెప్పి

చ. ఒరులకుఁ జేరరానియటు ధిక్తమే; నేజెప్పి

గరము భయంకరమ్ము గనఁగా నిటు తేబడియున్నదానవో

తరుణియో ఘోరభంగి దగుదానవనాధుని సౌధభాగమున్

జొరఁబడియున్నదాన విలుచొచ్చుటెకాక నురారియాజ్ఞ చేన్. 3౧ 1019

క. కారాగారంబున నీ, వీరితి నసించి మేము ధిక్తమే; నేజెప్పి

గా రహితనాథపటుతగి, యేరితిం బోవఁగలవో ధిక్తమే; నేజెప్పి

క. నిను నాటొద్వజ్రియున,చ్చినఁ గావఁగ లేడు; మేలు ధిక్తమే; నేజెప్పి
ప్పినమాటను బాటింపుము, కనుగవలన్ నీరువిడుచఁగాఁ జాలు నికన్.

క. వడలు మనర్థకశోకము, బొడలుము హర్షమున దనుజపుంగవునందున్
గదియింపుము ప్రీతిననిత్యదైన్యముంగూడ వడలఁదగు నోసీతా. 33౫

క. దనుజేంద్రునివయమై చెప్పినమాటల నోర్చుకొనుము ధిక్తమే; నేజెప్పి
వనితా విహరింపుము, యౌవనమనఁగ నశాశ్వత మనుచుచన మెఱుంగ వే.

తే. పిటికిదానవు జానకీ ధిక్తమే; నేజెప్పి

వయసు చంచలమని యిట్టివయసు గడచి

పోకముందే సుఖంబులఁ బొందు, మోమ

దిరవిలోచన! రాక్షసాధిపునిచేత. 3౫

1024

క. వెలయింపఁజేయఁగాఁబడు, లలితోద్యానముల సుగిరులన్ దద్వనపం
క్తుల నిచ్చ సంచరింపుము; చెలువారుచు నేడువేలఁప్రీలు సతతమున్.

- క. ¹తరుణీ నీవశమున నుండును రాక్షసనాయకుడయి ♦ తోరపుశక్తిం
బరగెడురావణుభర్తగఁ, బరిగ్రహింపుము మదుక్తవచనము సరిగాఁ.
- ఆ. చేయవేని నిన్ను ♦ జెచ్చెఱి నేనిదె, గడలనీక గుండెకాయఁ బెఱికి
తిందుననియె; నొక్కతెఱవ, చండోదరి, యంతఁ గ్రోధవివశయగుచు వేగ.
- క. పెనుశూలముఁ ద్రిప్పుచు నిట్లునియెను; హరిణాక్షీ, నతిభయంబునఁ గంపం
బును బొందఁజేయుచుములఁ, దనరెడు నీయింతి దనుజతల్లజఁ డిటకుఁ.
- క. కొని తెచ్చినయప్పుడె నేఁ, గనుటన్ నాకొక్కవాంఛ ♦ గలిగె నదేమో
యనినన్ వినుండు తెల్పెన; దనుజాంగనలార! యీనితంబిని నిచటన్.
- సీ వధియించి కుక్షికి ♦ వరుస దక్షిణభాగమందున్న కాలఖండాఖ్యమైన
మాంసపిండంబును ♦ మఱి దీనికెడమభాగంబున గుల్తాఖ్యకమగుమాంస
మును, దానిపై భాగమున నున్నమాంసముఁ, బంకజముకుళంబుపగిది నొప్పు
గుండెకాయను, గ్రిందఁనుండుమాంసంబును, బ్రేఁగులఁ, దలను నేఁ బ్రీతిమీఱఁ
- ఆ దినఁగవలయు ననెడుతీవ్రవాంఛయె గల
దనియె; సంతఁ బ్రభున ♦ యనెడునింతి
నీతఁ గాంచి పలికె ♦ నీతఱి నీక్రూరు
రాలికంఠతలము ♦ లీలవోలె. ౪౨
- తే. పిసికివై తము తగువాత ♦ వెనఁజని మన
ప్రభువునకుఁ జచ్చె నాక్రూరఃపరమణి యనుచుఁ
జెప్పుదము రాజు నట్లెనఁ ♦ జెలఁగి తినుఁడు
దాని నం చను లే దనుమాన మిందు. ౪౩
- క. అనియె నజాముఖ యనునొక, దనుజాంగన పలికె నిట్లు ♦ తరుణిని దీనిం
గనికరములేక ఛేదించునగున్ దబువాత దీనిపలలం బెల్లెన్. ౪౩౪
- తే. సమముగాఁ బంచుకొందము ♦ సమముగాఁగఁ
బ్రోగు చేసినమాంసంబుఁ ♦ బొలఁతులార
కలహమాడుట నాకు నిత్యముగ నిష్ట
మంతమాత్రముగాదు మీరింకమీఁద. ౪౪౪
- క. వానీయలేహ్యముల నీ, మానినిమాంసంబుఁ దినునమయమునఁ గూడఁ
జానుగ నంజుకొనంగాఁ, బూనుఁడు తెప్పింపుఁ డిటకుఁ ♦ బొందుగ ననియెన్.
- ఆ. ³అంతశూర్పణఖయుఁ ♦ బంతంబుమీఱఁగా
నిట్లుపలికె నీమె ♦ యేమిసల్కె

1030

1031

1032

1033

1 భర్తగ-అనుదానికి భృత్యార్థము లోపల వ్రాయబడియున్నది 2 ఈనితంబిని-యనఁగా
నీనీతను నిందించినయీస్త్రీని అనియర్థమని తీర్థల. అన్నితావుల నిట్లే యని గ్రహింపఁదగు.
3 శూర్పణఖ-ఇది కావలిగాచుస్త్రీలలో నొకఁకుక.

నదియె యుక్తమని మదాత్మకుఁ దోచెడుఁ

జింతలెల్లఁ దొలఁగఁజేయునురను. ౪౬౫

1035

క. కొనిరండు వేగమిత్తటి, మనుజాంగవదై నరుచిరమాంసము దినుచున్
దనివొంది నికుంభిలకును, జని ప్రీతిగ నర్తనంబు సబుపుకమునఁగన్. ౪౭

క. సురకన్యోపమ యగునా, ధరణిజ భయదాకృతులను సదాల్పినరక్ష
స్తరుణులు తనుబెదరింపఁగ, ¹గురుడై ర్యము వదలియేడ్చెఁగందుచు వంతన్.

ఇరువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౫ - సర్గము

శీత మిక్కిలి విలపించుట. శ్లోకం

క. పరుషంబుగ మిగులభయం, కరముగ వికృతాంగరాజి సగలయావనితల్
కరము వచింపఁగ శ్రీరఘువరుసతి విలపించె బెక్కుభంగుల మిగులన్. ౧

తే. తా మనస్విని యగుట సీతయును రాక్ష
సాంగనలు పల్కుమాటల నాలకించి
మిగులభయమొంది యవిరతముగ ప్రవించు
బాష్పముల గద్గదములగుపలుకు లొప్ప ౨

1039

చ. మనుజపురంధ్రి యెప్పటికి సమానుషభక్షకుఁ డైనభీతికృ
ద్దనుజున కెంతమాత్రమును సదాదాగఁగా దగ. దింక మీరు నేవీ
చ్చను ననుజంపి భోజనముసల్పుడు మీపలుకుల్ విసంగనొ
ల్లను జరియింప నిట్టులనీ; సలక్షణసంగతి దేవకన్యనాఁ
దనరు ధరాత్మజాత యిటు సదాననభర్తయుఁ దన్నవల్పఁగన్. 3౫ 1040

క. దనుజాంగనాంతరంబున, దనుఁగాచెడువారు లేక సతాఙ్కియు నా
ర్తినీబొంది లేశమాత్రంబును సుఖముం గాంచజయ్యె; భూపుత్రి యటన్.

క. వనమున నీహాన్యుగములు, తనుఁజుట్టుకొనంగ బంధుతతి లేమిని జిం
తనుగాంచుమృగవిధంబున, ²దనయంగములందుఁజొచ్చుతలఁపుఁగనునటుల్.

క. ముషుచుకొని భీతిచే వడ, వడ వడఁకుచునుండె; శింశుపావృక్షమునం
గడుఁబెనుచుకొంచు గానం, బడుపూవులదగునశోకవరశాఖఁ దగన్. ౫౫

చ. కరములఁ బట్టుకొంచు రఘుకాంతునిపత్నియు శోక మొప్పుఁగాఁ
బరిపరిసావీంతమెల్ల వగఁపాలయి తూలఁగ రామమూర్తినుం

1 సీత రామవియోగమునకు దుగిభించెననుట తీర్థలభావము. 2 సీతావిలాపవాస్తవార్థము
శ్రీరామవియోగేన, ఘోరరాక్షసపురావస్థావేన, విరూపరాక్షసీసహామేన, *చ వివిధప్రలాపాదిక
మితిజ్ఞేయమ్-అని మహేశ్వరతీర్థులు 3 విశంతీవాంగమాతృనః-అనిమూలము.

- దరతరహాషముం దలఁచె; † ధాత్రితనూజయు గబ్బిగుబ్బలం
దొరఁగెడుబాష్పధారలను † దోరముగా మునుఁగంగఁజేయుచున్. ౬౫ 1044
- క. రామునినే ధ్యానించుచు, నేమాత్రము వగకుఁ దుదను † హృదయమునఁగనం
గామినియుఁ జాలదయ్యెను; భీమగతిక పీచుగాలివినదన నిల్పై. ౬౫ 1045
- క. ఒరగెడుకడలివిధంబున, నురుభీతిని వడఁకే యప్పు † డుర్విం బడి యా
తరుణులవలనిభయంబునఁ, గరము వివర్ణాస్య యగుచుఁ † గళవళపడియెన్. ౮
- ఆ. ఇట్లు కంపమొందుఁనింతిపెన్నెటివేణి, కంపమొందుచుంటఁ † గదలుచున్న
సర్పమట్లు చూడఁజాలియెయండె; నాధరణిజయును నూర్పుతతులు వెడల.
- తే. శోకవేగంబునన్ మది † సొంపుదప్పి
యార్తి మున్దుచు బాష్పము † లట్టై కురియఁ
దాను విలపించె; నోరాసు † దశరథాత్మ
జాత, యోలక్ష్మణా, సుమిఁత్రాతనూజ. ౧౦౫ 1048
- క. ఓయత్తా! కౌసల్యా, యోయత్తా! యోసుమిత్ర † యురుతరదూఃఖం
బీయెడఁ బొందితి ననుచున్, బాయక విలపించి యిట్లు † పలికెన్ దనలోన్.
- చ. కరము భయంకరాకృతులు † గన్నడ నిచ్చట నున్నయట్టియూ
సురతరుణుల్ ననుం గలఁపఁజొక్కుచు రామునిఁ బొసి యిందు ని
క్కరణి ముహూర్తమైనబ్రదుకంగనుజాలితి నక్కటా! యిఁకం
దరుణికిఁగాని పూరుషవతంసున కేని యకాలమందునన్. ౧౨౫ 1050
- చ. మరణము రాదటంచు బుధఁనుండిను లాడెడులోకవార్తి యి
ట్లరయఁగ సత్యమే యగు; మహాంబుధిమధ్యమగుందుఁ బూర్ణమౌ
తరణి సమీరవేగమునఁ † దా నిహతంబయి కూలునట్లు దు
ర్భరమగునార్తినొంది యొకఁభంగిని బుణ్యముఁజేయనట్టి నే
నురుభయమొంది నాశనము † నొందఁగ నుండెద దిక్కులేకయే. ౧౪ 1051
- క. పెనిమిటిని జూడఁబాలక, దనుజాంగనలెల్ల నన్నుఁ † దర్శనముల భీ
తిని గనఁజేయఁగఁ దోయంబున హతమగు గట్టువోలఁ † బొందఁగలమృతికన్.
- చ. సరసిజవత్ర నేత్రు గురుఁనాషజనైరిలిసగామి న
త్కరుణ చెలంగ నింపుగులుఁకన్ వచియించుచుఁ దాఁ గృతజ్ఞుడై
పరఁగెడునాపతిక ధరణిఁపాలకు రాముని ధన్యులై జూ
తురు; విదితాత్ముడై నన్మపఁధూర్జటి రామునిఁబొసి నేనిటన్. ౧౬౫ 1053
- తే. భయదవిషమును ద్రావినఁపడఁతివోలె
బ్రదుకఁజాలను; ఘోరమాఁప్రబలదూఃఖ

* తంపద్దశకృత్రాతం సింహవిక్రాంతగామినం, ధన్యాః పశ్యంతి మే నాథం కృతజ్ఞం.
ప్రియవాదినమ్-ఆనియాలము.

మిట్లు పొందుచు నున్నాను ♦ నిందుకెట్టి

పాపమును జేసితివో పూర్వభవమునందు. ౧౮

1054

క. పెనువగల ననుభవించుచు, చునియుండఁగఁజాల, నేను ♦ మరణంబును బొందనుదగుఁ; ¹గావలిగా నీ, ననుజాంగనలుంట రాము♦దర్శనమెట్లై. ౧౯ 1055

²చ. తనమది దోచినట్టితఱి ♦ దప్పక చచ్చుటకు న్నశక్తిఁబొ

దనినునుజశ్వ మిస్సిరో, సతంబు నుటొక్కరికేను లొంగి యొ

ప్పనిగతి నిట్టులుండుటయుఁ ♦ బాషముగాదె యివీ' యిదెట్టిదో

జని యిటుగల్గె చేయఘము ♦ సల్పితివో విధి యెట్టులున్నదో. ౨౦ 1056

ఇరువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౬ - వ సర్గము.

అథా సీత చాన నిశ్చయించుట. అథా-

³క. జనకాత్మజ, యాబాలిక, తనశీర్షము నంచి మోము♦వమ్మవయిని నిం

డను బాష్పమ్ములు కాఱంగనిట్లు విలపింపఁదొడఁగెఁ ♦ గడుదీనతచేక. ౧

సీ. భ్రాంతచిత్తయుఁబోలే♦నెంతయునున్నత్త, యనఁగఁ, బ్రమాదంబుననుగలంగి

నట్టులు వినుగుచే ♦ నవనిపైఁ బడి నేలఁబొరలించఁబడునాఁడుఁ♦దురగమువలె

విలపించుచుండె నీ♦విధమున; రాముండు చెంతలేనప్పు డీ♦చిత్రరూపుఁ

డగురాక్షసుఁడు రావ♦ణాఖ్యుఁడు గట్టిగాఁ బలవించుచున్ననక♦బలిమిఁబట్టి

ఆ. తెచ్చినాఁడు, నన్ను ♦ నిచ్చుటఁ గ్రవ్యాద, వనితల్లెఁ గాచు♦వారు మిగుల

భయదరీతిఁ గాఁగఁ ♦ బల్కుచు నున్నారు, గాన నేను రాము♦మానసమున ర

క. తలఁచుకొని యిట్టిదుఃఖంబులోఁ బ్రాణాళి నిలుపఁ♦బూనను బ్రదుకం

దలపోయ నింక; నతిశయబలుఁడు సుహృద్గుఁడునై న ♦ ప్రాణేశ్వరునిక. ౨౧

తే. విడిచి యీరాక్షసస్త్రీ ♦ నడుమఁ జిక్కి

యున్ననామేనఁ బ్రాణము ♦ లున్న నేమి

ఫలము ? ధనభూషణములే ? ♦ బలువెతలకు

హృదయమిది చిక్కి పగులదే ♦ యేమొకాని. ౨౨

1060

క. కనుక నిది యత్నసారం, బనిచెప్పుఁగ నొప్పునిశ్చయంబిది, మరణం

బును జరయు లేనిదిగనై, ననుండఁదగు ⁴లేకయుండినం బగులదొకో. ౨౩

1 రాక్షసీభి శ్చ రక్ష్యంత్యా రామా నాసాద్యతే మయా - అనిమూలము. 2 ధిగస్తు ఖలు

మానుష్యం ధిగస్తు పరవశ్యతామ్, నశక్యం యత్పరిశ్రీక్తు మాత్సర్చ్యంచేనజీవితమ్ - అనిమూలము.

3 అధోముఖముభీదాలా-అనిమూలము. 4 నదుఃఖే నావశీర్యతే-అనిమూలము.

చ. జననుతుడై నరాఘవుని ♦ సంగతిఁ బాసి ముహూర్తమైననొ
పునివిధిఁ బాపపుంబ్రదుకుఁవారకపోందితిఁగాన నిస్సీరో
మనుగడ యన్తదీయమిది ♦ మంచిదియానె, ¹యనార్యమేగదా
జననము నా ది దెంతటి యసాధువా యెట్టియయోగుగ్యురాలనో. 2 1062

²చ. జలనిధిసీమగాఁ గలుగుఁత్యుస్థలికెల్లఁ బ్రభుండు సాధువా
క్కులఁదగువాఁడు నావిభుఁడు ♦ కోరికలిచ్చెడురామమూర్తి యీ
స్థలమున లేకయుండఁగ వృధాబ్రదుకన్ ఫలమేమి సౌఖ్యముల్
గలుగఁగఁ గోరనేల యవిఁకాల్పనె నే మననేల యింకనున్. ౮ 1063

ఆ. ³తనువు వదలుదాన ♦ దానవాంగనలార
యింకఁ బగులఁగొట్టుఁ ♦ దీతనువును
దినుఁడు వాంఛయేని ♦ దివిజనమాను నా
ప్రియునిఁ బాసి దుఃఖఁవితటిదీని. ౯ 1064

క. భరియింపజాలనింకన్, జిరమే నపసవ్యపదముఁచేనైన నిశా
చరుని స్మృశింపను నిందుని, మరలం ప్రేమింతు నన్నమాట కలుగునే. ౧౦

సీ. క్రూరస్వభావుడై ♦ కోరుచు నున్నాఁడు గనువీడు వలదనినను వదలఁడు
తెలియఁజాలఁడు తనకులమును దనస్వరూపంబును దెలియఁడుఁపలుకు నెయిటు
తెలిసియె యున్నచోఁ; ♦ దెఱవలారా, నను నఱికిననుం జీల్చినను మదీయ
ములగునంగముల నిమ్ముల వేఱువేఱుగా ఖండించినను మఱిమందుచున్న

తే యగ్నిలోవైచి కాల్చిన ♦ ననురునేను
దలఁప మీరెంత యఱచినఁఫలములేదు;
రామచంద్రుఁడు ఖ్యాతుఁడు ♦ ప్రాజ్ఞుఁడు నుప
కర్తల నెఱుంగువాఁడునై ♦ క్రాలుచుండు. ౧౨౪ 1066

క. కరుణాన్వితచిత్తుఁడు సుందరరూపుఁడు చారువృత్తిఁ ♦ దగువాఁడునునై
పరఁగునలరాముఁ డేలొకొ, ⁴నిరనుశ్రోశుండు గాఁగ ♦ నెగడెడునకటా. ౧౩

క. బొనిదినా దార్భాగ్యం, బే నేనిటుశంకనొందు ♦ తెన్నగఁ దగుఁబో;
తానొక్కఁడేకద జనస్థానంబున వీర్యమొప్పు ♦ తుణమాత్రములోన్. ౧౩౪

క. పదునాల్గువేలదనుజుల, మదమడఁపఁడె యట్టిశౌర్యంఁమహితున కిటు రాఁ
గఁదగన్ సంశయమేమో, మదిఁ దెలియఁగఁజాల నెంతఁమాత్రము నేనున్. ౧౪

1 ధిక్తా మనార్యా మసతీం యాహం తేన వినాకృతా - అనిమూలము. 2 ఈపద్యమున
మూలాధము విస్తృతమని తెలియఁదగు. 3 భిద్యతాం భక్ష్యతాం వాపి శరీరం విసృజా మ్యహమ్-
అనిమూలము. 4 సద్యస్త్రో నీరసక్రోశః శంకే మద్భాగ్యసంక్షయాత్ - అనిమూలము నిరస
క్రోశఃనిర్దయుడని యర్థము.

తే. ¹అల్పవీర్యము గలరావణాసుగుండు

నడ్డుచున్నాఁడు నను రాముఁ డతిసమర్థుఁ

జౌనుగద యుద్ధమున వీని ధంతమొండఁ

జేయఁగలఁడుగదా యేలఁచేరరాఁడొ. ౧౫

1070

క. మును దండకావనంబున, దనుజేంద్రుం జౌవిరాధుఁడర్పంబునఁ జం

పిన్నరాముఁ డేలయిచటికిఁ, జనుదేరక యున్నవాఁడొ ధంతవీర మకటా. ౧౬

క. పుర మిద్ది భయదసింధ్వం, తరమునఁ దగి దుష్ప్రధర్షణంబ యగునుబో

పరికింప ²రాముబాణో, త్కరమున కడ్డేమి యిందుఁ ధగలుగదుకాదే. ౧౭

క. కారణమేమో ననుఁ బ్రియ, దారను రాక్షసుఁడు దొంగఁతనమునఁ గొనఁగా

భూరిపరాక్రముఁడయ్యెను, నూరకయన్నాఁడు గావఁకుండఁగ నకటా. ౧౮

ఆ. లక్ష్మణాగ్రజన్తుఁ డీక్ష్యైస్థలిని నుంట, దెలియఁజాలఁడేమొ ధతెలిసియున్న

నతుల తేజమొప్పుఁనాతఁడుగాన నీ, ³ధర్షణము సహింపఁదలఁచునె మది.

క. నను దనుజుఁడు దొంగిలితెచ్చినజాడను గాంచి యెవఁడు ధచెప్పఁగఁడగునో

ఘనుఁ డాజటాయు వట నీ, దనుజునిచేఁ దెగియెచు బ్రవిధారణమందుకా.

తే. వృద్ధ వతఁడయ్యెనుకా ద్వంద్వయుద్ధమందు

రావణాసురుని నిల్పి ధావ నన్నుఁ

దలఁచి తనచేతనె నంతఁదనుకఁ గాచి

గొప్పకార్యముజేసె నీఁతోణియందు. ౨౦

1076

తే. రాముఁడాతఁడె నే నీ ధరాస్థలిఁ గల

దాన నంచు నెఱింగెనేఁ ధబూనియిపుడె

కోపమున లోకమున దనుఁకులములేక

యండఁ గావింపఁడే సాయఁతోత్కరమున. ౨౧

1077

క. పురమును వీనికా బూదిగ, శరములఁ జేయండె; భూరిసాగరమును భీ

కరగతి నెంకఁగఁజేయండె, పరచుత్తు ద్రుఁడగుదనుజఁపతివీని ననికా. ౨౩ 1078

క. ⁴పాలియించి వీనికీర్తిని, నిలలేకుండంగఁ జేయఁడే; యవ్వల నా

వలెనే గతనాయకతా, నెలఁతలు స్రుతిగేహమందు ధనిత్యము లంకకా. ౨౩౪

తే. ఏడ్చుచుండంగఁగలరు నేనెంతునేమి

సంశయము లేదటంచు; లక్ష్మణునిగూడి

రాముఁ డీలంక వెదకి యీరాక్షసులను

జంపు; నాసోదరులకు గోచరులైయైన. ౨౪౪

1080

క. అరివీరులు ఊణమాత్రము, ధరణిం బ్రదుకంగలేరు; ధతథ్యము, లంకా

1 నిరుద్ధా రావణే నాహమ్-అనిమా. 2 నతు రాఘవబాణానాం గతిరోధిహ విద్యతే-అని
మా. 3 ధర్షణం మర్షయిష్యతి-అనిమా. 4 యథాహమేవం రుదతి-అనిమా.

పురమిద్ది ¹చితాధూమో, త్కరసంకులమాక్షమగుచుఁ ♦ గడువేగముగఁ.

తే. గ్రద్దపిండులతోఁ గూడి ♦ రహితవిభవ

మయి శ్మశానమువంటిదె ♦ యగును; వేగ

నామనోరథ మిద్ది సుంధతయును గోఱఁత

పడకయుండ ఫలించుఁ దప్పదు నిజంబు. ౨౬౪

1082

క. మీరెల్లఁబూనిన దురాచారంబిది మీకుఁ గీడు ♦ సరగునఁ దగునం

చాచూఢిగఁ దెల్పెడుఁజూడి, యోరాక్షసకాంతలారా! ♦ యొకనుడి వినుఁడీ.

క. పురియిద్ది హతప్రభయై, సరగునఁ గూలఁగలదనుచుఁ ♦ జాటించెడునీ

తరుణమున నశుభశకునము, లరయంగా నెన్నియేని ♦ యంగనలారా. ౨౮

క. ఒరులకు నెదిరింపఁగ నెక్కరణిని సాధ్యంబుగాక ♦ క్రాలెడులంకా

పురమిది పాపాత్ముడు కర్బురపతి నీచుండు వీడు ♦ పొలియఁగ నంతఁ. ౨౯

క. పెనిమిటిపోయినయంగన, యనువునఁ దనశోభ పోవ ♦ నడఁగంగల; దిం

కను నాధుఁడై నరావణుఁ, డనిఁ దెగ రాక్షసగణంబులన్నియుఁ దెగఁగఁ.

క. పురమిది గతభర్తృకయా, తరుణివలెఁ మంగళప్రదములయి తగు సుం

దరనిరతోత్సవములు లేక రయంబునఁ గాంతిదూలి ♦ కనఁబడుఁజూడీ. 3౦

క. ²ప్రతిగేహమందుఁ బురమునఁ బతులు నశింపంగ మిగులఁవగలఁబొగులు స్త్రీ

వితతులకంతధ్వని నా, కతిజవమున వినఁగవచ్చునంగనలారా. 3౧ 1083

నీ. నిశ్చయంబీమాట; ♦ నిర్మలకాంతనయనుఁడై శూరుఁడై ♦ నాకవిభుని

సమతఁ జెలంగుభూజాని రాముఁడు నేను రావణునింట నిట్టివిధమున

నుండుట యెఱిఁగెనే ♦ నొక్కక్షణంబున నీపురం బారాఘఁవేంద్రతీక్ష్ణ

బాణనిర్దగ్ధమై ♦ బహుళాంధ కారాభివృత్తమయి, కాంతివిహీనమగుచు

తే. నిహతదనుజసమూహమై ♦ నిశ్చయముగఁ

బాడుపడియుండఁగలదు; నాఁవాంఛయిద్ది

జరగఁగల దింతలోన నాజని యడంగు

చున్నదే యెట్టులనిన సత్కుగ్రమతియు. 33౪

1089

క. క్రూరుఁడు నీచుండును నగు, నీరావణుఁ డేర్పఱచినఁయీసమయము నా

చేరువనొందెనుగద; పాపారంభులు రావణాదు ♦ లగునీదనుజుల్. 3౪౪ 1090

తే. ధర్మహీనులు గానఁ గృత్య మిదకృత్య

మిదియని యెఱుంగలేరు, వీరెన్న సన్నుఁ

జంపుటకు సాహసించురు ♦ సరగ నీయ

సర్థమిటఁ గల్గవచ్చును ♦ నాకు నకట! 3౫

1091

1 చితాధూమకులపథా-అనిమా. 2 శ్రీహృది నచిరాదే దుఃఖార్తానా మిహ ధ్వనిమ్-

- చ. పలలమె సర్వకాలమును † బాగుగ మెక్కిడువారు ధర్మమున్
దెలియరు క్రూరరాక్షసులు † తెంపున ¹రావణుఁ డీతఁ డింక న
న్నెలమిని భోజనంబునకు † నేర్పడఁ బ్రొద్దటివేళఁ గైకొనం
గలఁడు నిజంబు; రక్తరుచి † గ్రాలెడునేత్రము లొప్పురామునిన్. 3౬౪ 1092
- క. అనిశముఁ గనులకు విందుగఁ, గనుపట్టెడు ప్రాణనాథుఁ † గానక దుఃఖం
బునఁ గుందుదాన నే నా,తనివిడిచి మఱిమఱచేయు † దాన నిఁకఁ గటా. 32
- ఆ. విషము నెవ్వఁడేని † వెన నిపుడిచ్చిన
దానిఁ ద్రాగి ²యమునిఁ † గానఁబోదుఁ
బతిని విడిచియుంట † పరమదుస్సహము నా
కేపుడె మృతినబొందు † తే వరంబు. 3౮ 1091
- ఆ. ³లక్ష్మణాగ్రజని యిలనునిందు జీవించి, యున్నదాననంచు † నన్ను నెఱిగి
యుండఁడనుచుఁ దోఁచు † చున్న దెఱింగెనే, వారలూరకుండు † వారు గారు.
- క. ధరణిని నంతట వెదకియె, పరికింతురు నన్ను; మిగుల † బలశాలి మహీ
వరుఁ డారాముఁడు ⁴నాదగు, పరమార్తరిని గుంది భూమి † పయిఁ దనతనపుణ్.
- ఆ. విడిచి స్వర్గమునకు † వెన నేగియుండును
నిశ్చయమిది; పద్మ † నేత్రుడయిన
మత్స్యియున్ మహీశ † మండను నటఁ గను
పరమమునులు దివిజ † వరులు మఱియు. ౪౦౪ 1097
- క. వరసిద్ధులు గంధర్వులు, నరయఁగ ధన్యులగువార; † లారాముఁడు భూ
వరుఁడైన మానితులుగ్గిడు, పరమాత్ముఁడుగాన ధర్మ † పరుఁడై యుండున్.
- క. ⁵కనుక నకాముండగు నా,తనికిన్ భార్యనగునన్ను † దలఁపఁగఁ బనియే
మనియెంచుదాన; లోకం, బున నొకనిని ప్రియముగల్గి † పాలుపుగ నెపుడున్.
- క. ⁶కనుచుండిననే ప్రియమా,తనిపై నశియింపకుండుఁ † దగ నాతనినిం
గనకున్నఁ బ్రీతియేచెడుఁ, గనుకన్ నను రామమూర్తి † కానఁడు కాదే.
- ఆ. దానఁ బ్రీతిలేక † తగ నన్ను మఱచెనో;
యీతలంపు న్యాయ † మెట్టులగును ?
బాపచిత్తులే యు † పకృతిని మఱతురు
రాముఁ డేలమఱచు † రమఃశి నన్ను. ౪3 1101

1 గ్రువం మాం ప్రాత రాశాధే రాక్షసః కల్పియస్యతి-అనిమా 2 క్షీప్రం వైసస్వతం
దేవం పశ్యేయం పతినావినా-అనిమా. 3 జానంతో తౌ నకుర్యాతాం-అనిమా. 4 నూనం మమైవ
ఘోకేన సహో లక్ష్మణాగ్రజః, దేవలోక మితో యత స్త్యక్త్వా దేవం మహీతలే - అనిమా.
5 ధర్మకామస్య ధీమతః-అనిమా. ధర్మకామస్య, నతు కామపుస్య-అనివ్యాఖ్యే. 6 దృశ్యమానే
భవేత్ప్రీతి స్సౌహృదం నా స్త్యవశ్యతః-అనిమా.

సీ. తొలుదొల్ల నొకరిపైఁ ♦ గలిగిన ప్రీతిని మఱువఁడు భూనాథ♦మండనండు;
భామినినై రామ♦భద్రునిఁ బ్రాణేశు నెడఁబాసి నవయుచు ♦ నిట్లులున్న ప్రతుఁ
దాననే; యఘములే♦మేనిచేసితిన్నొక్క నాదుచార్యాగ్యమో♦నయగుణయు
డయి, సాధుశీలుడై ♦ యత్యంతశుద్ధాత్ముడై శూరుడై మఱి♦యరినిబర్హ

తే. ఋడయి తనరాదురాముని ♦ విడిచి బ్రదికి

యుంటకన్నను మృత్యువు ♦ నొందుటె శుభ

మగును; ఫలమూలభక్షకులై వనమునఁ

దిరుగుపూరువవగులు సో♦దరులు వారు. ౮౫౪

1102

క. వగపెల్లన నాయుధముల, దిగవిడిచిరొయ్యేము; దుర్మ♦తియు ననుజేంద్రుం
డగునీరావణుఁ డిలబో,నఁ గడున్ శూరులగువారి ♦ సరపాలకులన్. ౮౫౫

తే. ¹అన్నదమ్ములఁ గపటంబు ♦ పన్ని చంపి

నాఁడొ యేమో; తలంప నీ♦నాఁటి కీట్లు

కాలపరిణతి గల్గినకారణమున

²నట్లు తగియున్న నేను నె♦ట్లైననింక. ౮౫౬

1104

తే. సర్వవిధముల నాప్రాణ♦సమితి విడువఁ

గోరుచున్నాను, వగలను ♦ గుందియున్న

నాకు నిప్పటికే మర♦ణంబుచెంతఁ

జేరరాకున్న దేమొకో ♦ చిత్తమిద్ది. ౮౮

1105

క. ³అతిధీరులు త్యక్తాఘులు, జితచిత్తులు మహితభాగ్య♦సిద్ధులు నగును
న్నతమునులకుఁగలుగవుగద,మతిఁ నలఁచఁ బ్రియాప్రియములు♦మహి నెందైనన్.

తే. కనుక ధన్యాత్ములగుదురు♦గాదె వారు;

⁴ప్రియమువలన దుఃఖముగల్గ♦కయె సుఖంబు

గలుగు సప్రియవస్తువు♦వలన సుఖము

గలుగక భయంబుమాత్రమె ♦ కలుగుచుండు. ౮౯౪

1107

క. ⁵వానిని వదలినయోధున, మౌనులకు నమస్కరింతు ♦ మఱియూహింపన్
నేనోసుఖమునె గోరెడు, దానఁగనుక విదితమతిని ♦ దశరథసుతునిన్. ౫౦

తే. రామువిడనాడి పాపైక♦రతిఁ జెలంగు

దనుజపతిచేతఁ జిక్కి నే♦మననను గాన

1 ఛద్దనాసాదితా వీరా భ్రాతృరా రామలక్ష్మణౌ-అనిమా. 2 సాహ మేవంగతే కాశే-అని
మా. 3 జితాత్మానో మహాభాగా యేషాం న స్త్యక్తాఘా-అనిమా. 4 ప్రియా న్నగంభవే
ద్దుఃఖ మప్రియా దధికంభయమ్-అనిమా. 5 తాభ్యాం హి యే వియజ్యంతే నమ స్తేషాం మహా-
తానామ్-అనిమా.

నివుడె ప్రాణాళి విడిచెదఁ ♦ నిట మహాత్ము
రాముఁ బాసినబ్రదు కేలభూమిలోన. ౫౧

1109

ఇరువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౨౭ - వ సర్గము.

—ఇతి శ్రీజట తనస్వప్నవృత్తాంతము రాక్షసస్త్రీలకుం జెప్పట. ఇతి—

- క. ఘోరాకారలు దితిసుత, నారీమణు లామహీతనయ యిటు పలుకం
గా రావణునకు వేగమె, శ్రీరామునిభార్యచర్యఁ ♦ జెప్పెడుపూన్కి. ౪
- క. అరిగిరి కోపమునఁ గళే, బరములచే మఱచి రయము ♦ వర్ధిల్లఁగ న
త్తరుణమునఁ గొందఁ; జంతటఁ, గరముభయంకరముగాఁగఁ ♦ గనఁబడుతరుణుల్.
- క. జనకసుతయొద్ద కల్లనఁ, జనుదెంచి కఠోరములయి ♦ చాల ననర్థం
బును గల్గఁజేయఁజాలిన, మునుపటిపల్కులనె పల్క ♦ మొదలిడిరి కడఁ. ౨
- క. ¹విను సీతా, నేఁ డిత్తఱి, ననార్యమగు పాపనిశ్చయంబు గలుగ ని
న్నునుబట్టి నీదుమాంసం, బును న్వేషుగ ననుభవింపఁ ♦ బూనుదురుసుమీ. ౩
- క. దనుజాంగన లీరీతిఁగ, జనకసుతంగూర్చి పలుక ♦ జడమతులగునా
దనుజాంగనలం గనరుచు, ననియెను శయనించియున్న ♦ యాత్రిజట తగఁ.
- సీ. జరచేతఁ గుండెడు ♦ తరుణి యాత్రిజటయు దుష్టాత్మలార! యీ ♦ తోయజాతీ
జనకునిముద్దుల ♦ తనయను దశరథుకోడలి సీతను ♦ గూర్చివిడిచి
భయింపకుండు మిమ్మె ♦ భయించుకొనుండు సీతకుమాటుగాఁ; జెప్ప ♦ దానవినుండు
దనుజాంతకంబు, నీ ♦ వనితాపతికి విజయంబును నూచించు ♦ నట్టిస్వప్న
- ఆ. ము నివుడేనుగంటి ♦ ఘనభయంబుగా
రోమహర్ష ణంబు ♦ గా మదికిని
దోచె నద్రి; యనుచు ♦ నాచాన చెప్పు గ్రో
ధమున నొడలెఱుంగని ♦ తరుణులెల్ల. ౬౪
- చ. మనముల భీతినొంది యను ♦ మానము నొందుచు నామెచెంతకుం
జని యిటుపల్కి రామెగని; ♦ చానరొ! యీనిశి నీవు గన్నయ
ద్దనుజవినాశకంబగుచు ♦ దారుణమై తగునట్టిస్వప్నమున్
గనికర మూని చెప్పుము తగఁగ ♦ వినఁగోరితిమిమ్మ యంచనన్. ౭౪

1115

1116

1 అద్యేదాసం తవానాచ్యై సతే పాపవినిశ్చయే, రాక్షసోఽన్య ధక్షయిష్యంతి మాంస మేతద్ద్య
భాతధ్వం-అనిమూలము. దీనికి మహేశ్వరతీర్థలుగారి విశేషార్థ మిందు నభివ్యక్తమగు. పాపవిశ్చ
యంబుగలుగఁ-అనఁగా అట్టికొందఱునిభావము. కొందఱు పాపాంతఃకరణముగలస్త్రీలు సీమాంస
మును దినఁగోరుచున్నారని దీనిసారము, 2 శ్రీజట విభీషణశ్రుతికయని యెఱుంగఁదగు.

క. విని తాఁ బ్రాతఃకాలం, బునఁ గన్నకలఁ వచింపఁ డబూని యిటులుచే
 ప్పెను వారిఁగాంచి త్రిజటయు; జనకతనూజావిభుండు ధంతసమలరక్ష. ౧౪
 సీ. శుక్లమాల్యాంబరశోభితుండయి లక్ష్మణునితోడఁగూడి యేనుఁగులదంత
 ములచేత రచితమై ధరితమై తగుపల్లకిని వోయమసంచారమునఁ జెలంగి
 హంససహస్రయఃక్రాంగమై తగుదానిఁ దాను నధిష్ఠించి ధరితమై;
 జానకి శేవ్యతపఃస్త్రముఁదాల్చి సాగరిపరివృతంబగునొక్కఁడవర్వతమ్ము
 తే. నెక్కియున్నట్లు చూచితి ధరితమై కలను;
 ఛాయ భాస్కరుఁగూడినఁచందమునను
 సీత శ్రీరామచంద్రునిఁ జేరియుండె;
 రాముఁడా లక్ష్మణునిఁగూడి ధరితమై. ౧౫

1118

క. దంతచతుష్టయవిలస, ద్వంద్వేంద్రము నైలనిభముఁ ధరితమై తగఁ
 సంతసమున రాఁ జూచితిఁ, గాంతామణి సీతకడకుఁ ధరితమై నాలారా. ౧౬
 చ. పురుషవరేణ్యులిద్దఱును ధరితమై నిహారపంక్తి, నం
 బరములఁ దాల్చి తేజములు ధరితమై సీతను జేరవచ్చి ర;
 ట్లరుదగు తన్నగాన్యమున ధరితమై నారఘువుంగవుఁ డెక్కియున్నయం
 బరగతదంతిస్కంధమున ధరితమై యీమెయు నెక్కిఁ జెల్వగఁ. ౧౭
 చ. పెనిమిటియంకసీమపయఁ ధరితమై నారఘునిఁగూడి సీత ప
 ద్మనయన నిక్కి హస్తమునఁ ధరితమై నారఘునిఁ జంద్రుఁ దాఁకుచుం
 డనియతిఁగంటి; నంత నరఁనాథకుమారులు వార లీవిశా
 లనయనయుం జెలంగుకరి ధరితమై దివినుండఁజూచితిఁ. ౧౮

1121

క. తెల్లనివృషభాష్టకమున, నుల్లసిలెడురథమునెక్కి ధరితమై సుతతో
 నల్ల న నిచటికి వచ్చెను; నల్లలితాంగమున రామచంద్రుం డంతఁ. ౧౯
 క. ఘనవీర్య మలరఁ దమ్ముఁడు, జనకజయుం గూడరాఁగ ధరితమై సమిత్తుం
 డునుబోలె దగినపుష్పకమును దివ్యమునెక్కి తేజఃముల్ వెలయంగఁ. ౨౦

తే. ఉత్తరపుదిక్కుగాఁబోయె, ధరితమై నారఘుని
 విష్ణుసమశౌర్యుడై కాంతివెలయురాము
 నతనితమ్ముని రాముభార్యయగుసీతఁ
 గంటిన్నప్పంబున నిట నోకాంతలార. ౨౧

1124

క. సురపురమును బాపాత్ముల, కరణి మహాతేజుడై నారఘునిని
 ర్జరులును రాక్షసు లనురు లి, తరులు జయింపంగలేరు ధరితమై సుంఠి. ౨౨

1 ౧౮-వ శ్లోకమున “తన్నగాన్యమున” అనుచో “స్య” అనునది గాయత్రియందుఁ బదు
 మూడవయత్తురను జేరియండగు. 2 చంద్రనూర్యా మయాదృష్టా పాణినా పరిహరణీ - అని
 మూలము.

మ. దనుజేంద్రుండగురావణాసురుడు గాత్రంబందుఁ దైలాభిషే
చనమొప్పు గరవీరమాలికను జంఛదగ్గిక్తవాసస్సుఁ దా
ల్చి నితాంతంబును నూనెఁ బూసికొనుచున్ ♦ జత్తంబు దూలంగ నూ
నెను దాఁ ద్రాగుచు మత్తుఁడై తనరుచున్ ♦ నేలంబరుండంగ నేఁ
గనుఁగొంటిన్; భయదంబుగాఁ గలను నేఁగంటింగదా యిత్రతీర్ణ. ౨౨

క. అమరారిపుష్పకవిమానమునుండి మహీతలంబునంబడి యటశీ
ర్షము జాట్టులేకయే వస్త్రము నల్లనిదానిఁ గట్టి ♦ దా నొక స్త్రీచేర్ణ. ౨౩

తే. ఈడ్వేబడుచుండఁగాఁ గల ♦ నేనుజూచి
తిని; మఱియు దానవేంద్రుఁడెఁజ్జునినుములు
హారములు దాల్చి తైలంబు ♦ సంతఁ ద్రాగు
చును హసించుచుఁ దగ నాడుచును గడంగి. ౨౩

1123

తే. భ్రాంతచిత్తాకులేంద్రియఃపటలుఁడగుచు
ఖరసమాయుక్తరథమెక్కి ♦ కదలె; మఱియు
నతఁడు గాడిననెక్కి యాఽమృదిశఁగూర్చి
త్వరగఁబోయెను రాక్షసఃతరుణులార. ౨౪

1129

క. దనుజేంద్రుఁడు సాధ్వీసమునఁ, దనువును దామఱచి గాడిదనునెక్కియు నొ
య్యన దానినుండి శీర్షంబును గ్రిందుగఁబెట్టి వేగ ♦ భూమిం బడఁగఁ.

క. కనుఁగొంటి; సంతవేగంబున నాతఁడు లేచి భ్రాంతిఁబొందుచుఁ బెనుభీ
తినిగని మదవివాల్తుఁడై, కనుఁగొన నున్నత్తుఁబోలి ♦ కలవళిపడుచున్. ౨౬

తే. వస్త్రమును గట్టుకొనక దుఃరావృక్యములను
బల్కుచును వేగ దుర్గంధఃపహుళమధిక
దారుణము దుస్సహమ్మును ♦ ధ్వాంతమయము
నైనచులసంకమును నిరఽయాభము దగ. ౨౭

1132

క. పరికించి యందు మునిఁగెన్, గరము భయంకరముగాఁగఁగనఁబడె నదియున్;
బరమారుణాంబరంబును, ధరించి పంకప్రలిప్తఃతను వమరంగఁ. ౨౮

1133

క. అతిభయదాగ్ధటిగల్గిన, యతివయొక తె నీలదేహ ♦ మమరంగ రక్షః
పతిమెడకుఁ ద్రాడుతగిలిచి, యతిజవమున నీడ్చుచుండె ♦ యామృదిశకుఁగాన్.

క. మనకుంభకర్ణుఁ డట్టులె, కనఁబడఁగాఁగంటిని, దశఃకంఠునినుతు లె
ల్లను దైలలిప్తతువులఁ, గనఁబడి రీన్వన్నమందుఁ ♦ గామినులారా. ౨౯

సీ. రావణాసురుడు వఃరాహంబుపై నింద్రజిత్తు నక్రంబుపై ♦ నతైఱఁగునఁ
గుంభకర్ణుండును ♦ గొండబోలిక నున్నయుష్మింబుపై నెక్కి ♦ యురుజవమున
యామృదిక్కునుగూర్చియరిగి రీమువ్వురు; సంతసంబున విభీషణుఁడుమాత్ర
మతులసితచ్ఛత్ర ♦ మలరంగ, శుక్లమాల్యాంబరంబులఁ దాల్చి ♦ యల్లెశుక్ల

- తే. గంధమును బూసికొని సుశంఖరవములును
భూరిడుందుభినాదముల్ ♦ బోరుకొనఁగ
స్మృతగీతంబులొప్పంగ ♦ నింగి బొలిచి
తాను నల్వరుమంత్రులు ♦ తమి చెలంగ. 33 1136
- చ. ద్వీరవము నెక్కఁగాంచితిని ♦ దివ్యగజం బది నాల్గుదంతముల్
పరఁగ మహీధరంబువలె ♦ భాసిలుచున్, ఘనగర్జితోపమ
స్వీరమున నొప్పియుండె; నటఁ ♦ జారుతరాసవమట్టెగ్రోలుచున్
నిరుపమరక్తమాల్యముల ♦ నెమ్మి ధరించి చెలంగువేడుకన్. 34 1137
- తే. అరుణవస్త్రంబులంగట్టి ♦ పరమగీత,ములును వాదిత్రనిస్వనంబులును దనర
గుంపులుగఁగూడి యున్ననిలింపవైరు,లను దగం జూచితిని మఱివనితలార.
- క. సురుచిరమగుపురమిది గో,పురతోరణవిశతి గూలఁ ♦ బాలుపగుగథకుం
జరవాజియుక్తముగ నా,గరమునఁ బడిపోవ నేను ♦ గంటినిజుండీ. 35 1139
- క. దనుజేంద్రసురక్షితమై, తనరెడులంకాపురంబు ♦ తద్దయుశౌర్యం
బుననొప్పి రామునూతయుఁగ నెగడుకపిచేతఁ గల్పఁ♦గాఁ బొడఁగంటిన్.
- తే. దనుజకాంతలు తైలంబుఁ ♦ ద్రావి యట్టై
యాడుచున్ నవ్వుచున్ గొప్పయటపులు దగ
భన్తరూక్షముగాఁ గనఁబడెడులంక
యందుఁ జొరఁబడఁగాఁగంటి ♦ నస్తులార. 36 1141
- తే. కుంభోద్ధాదిరాక్షసకుంజరు, లరు
ణాంబరంబులు ధరియించి ♦ యట్టైగోమ
యహ్రదంబునఁ బడిపోయి; ♦ రతివలార
చనుడు మీరెల్లఁ బోనిచోఁ ♦ జత్తురింక. 37 1142
- క. ఈరమణిని నే పొందును, శ్రీరాముడు రోష మడరఁ ♦ జెచ్చెట నీర
క్షోరాజితోడ మిమ్మున్, ధారణే బడఁగూర్చు నిద్రి ♦ తప్పదునుండీ. 38 1143
- క. వనవాసము చేయంగాఁ, దనువెనుకొనినచ్చిట్టిదానిని బ్రియురా
లిని మన్ననచే దగుభార్యనుదిట్టిన భీతినొందు ♦ నటుచేసిననున్. ౪౦ 1144
- శా. తానేమాత్రము నోర్చియుండఁ డిఁకమీఁదంజాలు దుర్వాక్యనం
తానంబుం బలుకంగ, సాంత్యనములీ ♦ నారీమనంబొప్పున
ట్లోనారీమణులార, పల్కుఁ డభయంబోయమ్మ! యీవమ్మ మ
మ్మే నిత్యంబును బ్రోవవమ్మ యని యీయింతిం దగన్ వేడనా. ౪౧ 1145
- తే. ఇట్లుచేయుట నాకిహ్లా ♦ డిష్టముగను
దోచుచున్నది; యెవ తెయోదుగిఖమొంది

యందుతటి నిట్టిస్వప్నంబు ♦ నొందునేని

దుఃఖముల నెల్ల వీడి పొందు ఘనముదము. ౪౨

1146

క. జనకసుత దుఃఖమగ్నమై, కనుక నె యాలాటిమందికలచే మోదం
బును గాంచగలరు; మనమీ, వనితను దిట్టితి మటంచు ♦ పలదు భయపడక.

ఆ. ఊరకుండరాదు ♦ మీరీమెదిట్టిన, బ్రార్థనంబు నలుపవచ్చు నట్లై
వేడుకొనుడు రానుభిభునిచే ఘోరభయంబు గలుగనున్న ♦ దసురతతికి.

క. దసుజాంగనలారా! యీ, జనకజ మీ రెల్లమ్రొక్కి ♦ సరగునఁ బ్రార్థిం
చిన సుప్రసన్నురాలగుఁ, గనుక బతివలన భయము ♦ గలుగకయుండక.

తే. మిమ్మనెల్లను గావ నీమెయెసమగ్న, రాలు; సువిశాలనేత్ర యీబాలయాట
నీమెయంగములందు నేమేని దుఃఖ, కరములగులక్షణంబులుగాని మఱియు.

తే. సుంతయేని విరూపంబు ♦ జూడఁజాల

కున్నదాన; దుఃఖంబుల ♦ నొందఁదగక

దివ్యభోగార్హయైవయీదేవిమేని

¹కాంతి సుంతయే మాటుట ♦ కారణముగ. ౪౩

1151

క. కలిగెను నష్టము లీమెకుఁ, దలఁచెద నేనిట్టులనుచు; ♦ దానవపతి వే
కలనం దెగుటయు విజయం, బితేకుండగురామమూర్తి ♦ కీటఁ గల్గుటయుక.

క. అనునీనీత యభీష్టము, తనరారెడువేగ యనుచు ♦ దలఁచెద; దసుజాం
గనలారా! స్వప్నమిది యీ, వనితామణి గొప్పప్రియనుపార్తవినంగక. ౪౪

తే. కారణంబుగ నున్నది; ♦ కంజపత్ర

మువలె నాయతమైనయీముద్దరాలి

సస్యమగునేత్ర మురుట ♦ చక్కఁగ నిటఁ

గానఁబడుచున్నదిపుడు నాకనుల కహహ. ౪౫

1154

సీ. చతురురాలై నయీపార్థ్వీలలమదా వామభుజంబు శుభస్కరముగ
నించుకగాఁ బులకించుచుఁ దనయంతఁ గంపించుచున్నది; ♦ కరిణిహస్త
సమమయి, యత్కుత్తమమగు నీనవోరువట్టై నడంకుచు ♦ నెట్లయెదుట
వచ్చియున్నాడు భూవరమాళి రాఘవుం డనుచు సూచించెడు; ♦ వనితలార

²పింగళపక్షియుఁ ♦ బృథుతరతరుశాఖపయిని గూర్చుండి యపారమైన

తే. హర్షమున మాటిమాటికి ♦ నతిమధురము

గాఁగ నాంత్యవనినదంబు ♦ గలుగ మంచి

1 ఛాయావైగుర్యమాత్రం తు శంకే దుఃఖ ముపన్దితమ్-అనిమా. 2 పక్షీచ కాఖానిలయః
ప్రహృష్టః పునఃపున శ్చోత్తమసాంత్యవాదీ-అనిమా. దీనికి గోవిందరాజులు పక్షీశబ్దము నాధా
రముచేసి చమత్కారముగా నర్థమును వ్రాసిరి. ఆశబ్దములే యిందుదహరించుట నాభావము గోచర
మగునని తెలియందగు తనిశ్లోకిప్రపత్తిమార్గ మిది బోధించునని తాత్పర్యము వ్రాసినది.

బంధువునిరాకఁ దెల్పుచుఁ బరమహర్ష
మలర మఱిమఱి తెల్పునఁ బ్లమరె ననియె. ౫౧౫
ఇరువదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

1155

౨౮ - వ సర్గము.

అథ సీత మిక్కిలి చింతించుట, శుభనిమిత్తములు లోచుట. అథ-

క. దనుజేంద్రుఁడు రావణుఁడిటు, తనుఁగూర్చినచించిన యహితపుఁబల్కుల నె
ల్లను విని యాజానకీనె, మృనమున దుగ్ధా ర్తి యడరఁ బఱిచియు వగచుచుకా.

ఆ. అడవినడుమఁ జిక్కినట్టిచక్కనియాఁడు
గజముఁబోలి భయముఁగాంచె మిగుల;
భీరువగుచు దనుజునారలనడుమను
జిక్కి దనుజవిభునిచేతనట్లు. ౧౫

1157

క. పరుషోక్తులు పలుకంబడి, నరహీనారణ్యసీమనడుమవిడువ నా
తురపడుబాలికవలె నా, తరుణీమణి యెడ్చె నంతఁ దా నిట్లనియెకా. ౨

క. నను బెదరించుచునున్నను, బనివడి నేఁ బ్రాణములను పదలక పుణ్యం
బును లేనిదాననై త్తణమును బ్రదికియె యున్నదానఁ ముచుకొనువగలకా.

1చ. కనుక నకాలమృత్యువులు పగలవటంచు జగంబునందు న
జ్జనులు పచించువాక్య మిది పత్యమెయ్యెఁ గటా!; సుఖంబునే
గనని మదియచిత్తమిది పాథనిరంతరదుఃఖపూర్ణు
య్యును గులిశ ప్రహరమున పాయ్యనఁ గూలుమహీధరంబుచా
డున నొకవేయిగాఁ బలికిపోవక యున్న ది దేమి హేతువో. ౪

1160

ఆ. కనుక నిద్రి స్థిరమె కావచ్చు నిజముగ; నప్రియముగఁ గనఁగ నై నదనుజుఁ
డెట్టులైననన్ను పృథ్వీపునొందించు, నతనిచేతఁ జచ్చునంతకంటె ౪౫

క. నేనై చచ్చుటమేలగుఁ, గానను దోషంబు దీనఁ గడఁగి యెలులనో
యైనను దేహమువదలక, దానవునే వలచియైవఁ దనువు నిలువనా. ౫ 1162

క. 2అనియన్న, వేదమంత్రంబును శూద్రున కీయఁదగనిపోలిక భావం
బును దీని రాముసాత్తును, దనుజున కీయంగఁజాలఁ దగఁ గుత్సితనై. ౫

చ. ధరణివిభుండు రామవిభుతల్లజుఁ డిచ్చటి కార్తికబాపఁగాఁ
ద్వరపడి రాకయున్నసురవైరి యపూజ్యుఁడు తీర్థశ్రువి
స్ఫురదురుధార్లం గలిసి పక్షిఁబడంగ మదంగరాజి నా

తురపడి త్రుంచు ¹గర్భమునఁ దోచెడునర్భకుశస్త్రధారివె

జ్ఞ రయముమీఱఁగా నటికిఁ ద్రోచి బడంగను జేయులాగునన్. ౬ 1164

సీ. చిరకాలదుఃఖింబుఁ జెందిననాకింక వధమున కవధిగా వైరియిడిన
మానవ్యయంబు నెట్లొసెల్ల నంతటఁ గలుగనున్నట్టిదుఃఖింబు రాజు
నెడ తప్పుచేసి యప్పుడె బద్ధుడై నిశాంతమునఁ జంపఁగనున్నతస్కరునకుఁ
గల్గుదుఃఖిమువలెఁ గల్గునుగద కటా!; హారామ, హానుమిఃత్రాత్మజాత
హానుమిత్రా! నన్ను నావృత్తిఁ గన్నట్టిజననీ! యుత్తముజనని, యల్ప

తే. భాగ్యవతివైన నేను నపారజలధి

నోరగాలికిఁ జిక్కినయోడవలెనె

యిచట శ్రమమొందుచున్నాను హీనజనన

మావృత నగుచు దిక్కులేనట్టు లకట. ౮

1165

తే. వృషభసింహద్వయంబును భీమకులిశ

పాతమున నంతమొందెడుఁగీతి మృగన

మాకృతిం గన్నమారీచుఁ డనెడునత్వ

మునను నాహేతువున రాజముఖ్యు లచట. ౧౪

1166

క. బలవంతులయ్య రఘువ,ర్వులు హింసితలయియెయుందుఁరొగి నీజమిది; యి
మ్ములమృగరూపముఁ దాల్చిన, విలయకరుండే సుఘోరవిపులాటవిలోక.

ఆ. అల్పభాగ్యయుక్త నగునాకు నాసను, గలుగఁజేసియుండుఁ గాన మూఢ
నగుచు నేను విభుని నారాము లత్కణ, నచటి కేగుమంటి నరయలేక.

సీ. సత్యవ్రతా! దీర్ఘచారుబాహూ! విభూ! సంపూర్ణశీతాంశుఃసమముఖా! స
మస్తజీవప్రియామాన్యసుహితకరా రాఘవా! నేనీష్టు రాక్షసులకుఁ
జిక్కి మృత్యువు నోటఁ జేరనుండట యెఱుంగవుగదా; ప్రాణేశుకంఠెనన్య
దైవము నెఱుంగనిదాన, నెవ్వ రదేమియన్న నోర్చితి నీదునాదరంబు

తే. గనుదుఁగాక యనుచు తమశయ్యఁజేసితి, దనుజుఁ జంపఁజాలి నను నధర్మ
మిద్ది యనుచు నూఁకేయుంటి సాధ్వినీ, నీగుణంబు లన్ని యిపుడు నాకు.

క. కృతమెఱుంగనివానికి నుపకృతిఁజేసినయట్లు వ్యర్థమేయ్యెఁగదా;
హితమతి నింతటిదనుకం, బతివగునిను గనమిఁ జిక్కి వర్ణముమాటన్.

క. నినుఁబాసి మరల నీపొందును గాంచెదనన్నయాశ తొలఁగ నిచట ది
క్కును గానకున్నదానను, గనుక మదాచరితధర్మకార్య ముఫలమే. ౧౩

క. నాయీపాతివ్రత్యం, బీయోడలఁ దలంప వ్యర్థమే; రామా నీ

1 గర్భజంతోవ శక్యకృంతి-అనియూ. శక్యకృంతో నాపితిశన-అనివ్యాఖ్య. నాపితుడన
మంగలి. శిశువు పెంపటికి రాకమునుపే మృతుండు కాఁగా మంగలికి తిచ్చే ఛేదించినట్లునిభాసము,
ఇట శస్త్రధారి పెజ్జ అని తెనిగింపఁబడినది.

వోయలజనకునియాజ్ఞను, బాయక నియమమునఁ దీర్చి ♦ వ్రతమును సరిగఁ.

ఆ. ఆచరించి పిదప ♦ నటవినుండి యయోధ్య

కరిగి యర్థసిద్ధి ♦ యలర వీత

భయఁడవగుచు విపుల ♦ వామనేత్రంబులఁ

గ్రాలుపూవుబోండ్లఁ ♦ గలిసి స్వేచ్ఛ. ౧౮

1178

క. అలరుచుఁ గ్రీడలఁ డేలం, గలవని నేఁ దలఁచుదాన; ♦ ట్టైపాలమణి
తులలేనిప్రీతి నీపైఁ, గలదాననుగాఁ జెలంగి ♦ కడనార్తిమెయిన్. ౧౮౪

క. అంతము నొందుటకే నా, స్వాంతము నీయందు నిలిపి ♦ సద్వృత్తముల నే
నెంతయు వ్యర్థముగా నిటు, చింతిలుచున్ సలిపి తుదకు ♦ జీవిత మిచటన్.

ఆ. భాగ్యహీననగుచు ♦ వదలెద నిస్సరో; యట్టినేను విషమునైనఁ దినుచు
గాని తీవ్రశస్త్రకఠినధారనుగాని, ప్రాణములను వదలఁవలయు నన్న. ౧౮౫

క. ఈరాక్షసుగృహమున నా, కేరీతివిషంబుఁగాని ♦ యేశస్త్రమునేఁ
గోరినదానినిగానీ, యేరాక్షసుఁ డిచ్చునెనని ♦ నిట వేడ నగున్. ౧౮౬ 1177

చ. అనియిటు లామహీతనయ ♦ యార్తిమెయిన్ విలపించె నెన్నియో
మనమున నూహలొప్పు రఘుఁమాన్యునినే తలపోయుచున్ భయం
బునఁ బరికంపితాంగియయి ♦ మోము విశుష్కముగాఁగ నింపుగాఁ
దన రెడనయ్యెశోకము నితాంతసుమావృతమున్ జవంబునన్. ౧౮౭ 1178

ఆ. చేరి యంత సీత ♦ భూరిశోకంబునఁ, బొగులుచును దలంపు ♦ లగణితముగఁ
గదుర జడను మెడకు ♦ గట్టిగా బంధించి, దీనఁ బ్రాణవితతి ♦ నేను బాసి.

క. అరిగెద యమలోకమునకుఁ, ద్వీరగా ననితలఁచె, మార్దిపంబున నంగో
త్కరమొప్పు వెలయునాసుం, దరి మరణమునొందఁబూన్కి ♦ దగ నచ్చొటన్.

ఆ. అయ్యెశోకశాఖ ♦ నంది నిలువఁబడి
యుండె; నపుడు రాముఁనొగి సుమిత్ర
తనయుఁ దలఁచుకొనుచుఁ ♦ దనపవిత్రకులంబు
నెన్నుకొనుచు నట్టు ♦ లున్ననతికి. ౧౯

1181

తే. విమలశుభగాత్రి కంతట ♦ విపులమంగ

శాభిసూచనములు ధైర్యమలరఁజేయు

* స్త్రీభిస్తు మన్యే విపులే క్షణాభి స్త్వం రంస్యనే వీతభియః కృతార్థః-అనిమా. మరలఁ బెక్కుమందిని రాముఁడు వివాహము చేసికొనఁగలఁడనియు, దనకిటఁ జావు కలుగుననియు సీత భావమని గోవిందరాజుతాత్పర్యమని గ్రహింపఁవచ్చు. ఇట్లు చెప్పఁచు సీతదగఁగించుట మానవస్త్రీ స్వభావమున చెలువుటకేకాని నేటుగాదని తీర్థలభావ మనుట యిట సారము.

నవియుఁ బ్రఖ్యాతి నందినవియు ఫలద

ములును సగులక్షణంబులు † చెలఁగె మదిని. ౨౦

118౨

ఇరువదియొనిమిదవ సర్గము సర్వపూర్ణము.

౨౯ - వ సర్గము.

శీతమ శుభశమములు తోచుట శీతము

సీ. *ఇట్లు చింతలఁగుండియెంతయుఁ బొగులుచు, నియమవ్రతంబులఁగి నిలిచియుంట
నే నిందఁబొందక † యెసఁగుచు, విగతహర్షంబున నున్నట్టి † బాడఁ గానఁ
బడుచు, సంతతమును † బరిదీనచిత్తయై వర్తించుచున్నయా † వారిజాక్షి
సంపదగలయట్టి † జను నుపజీవిను లాశ్రయించెడిరీతి † నమలమంగ

ఆ. శాభిసూచకమ్ము † లగుశకునంబులు, పొందె; శుభముగాఁగఁ † బలిచి, కుటిల
పద్మకేశరాజ † పరఁగంగఁ గృష్ణవిశాలశుక్లమగుచు † సరిసమగుచు. ౧౫

క. కనఁబడుతరుణీవామన, యన ముప్పుడు మీనచలిత † మగుపద్మమరీ
తిని దామ్రమగుచు నదరెను; గనసుందరమగుచు బలమ † గ్రాలఁగఁబెడఁగై.

ఆ. వృత్తమగుచు వెలసి † విమలకృష్ణాగరు, చందనార్జునమగుచు † సరసరామ
చారుహస్తయుగళ † సంక్లేషణమ్ముల, వజ్రలుచున్నసీత † వామభుజము ౨౫

క. అరుదుగ వడఁకెను; నితరే, తరమును జక్కంగ నమరి † తగునూరుపులక
గరివరకరిసామ్యంబై, పరఁగెడువామోరు వట్టె † వడఁకుచు నచటక. 3౫

క. మునుముందె రాముఁ డున్నాఁ, డనితెలుపంజొచ్చె; నలత † నమలనయనముల్
తనరారి శిఖరములవలె, గనఁబడు పలువరుస వెలయఁ † గాఁ దను వమరక.

క. పరఁగెడుభూపుత్రిక శే, బరమున శుభరీతి నొప్పి † బంగరుచాయక
సురుచిరమై సుంతరజరి, పరిమిళితంబై న వలవ † భావుక మలరిక. ౫ 1188

ఆ. ఇంచుకంతజాతె; † నిట్టులానుభువు

ఫలము నీయఁజాలి † పరఁగునీశు

భకరశకునములను † బహుశాన్యశకునంబు

లను దగంగఁ గాంచి † మనసునందు. ౫౫

1189

క. తనప్రియుఁడు వచ్చుననువా, ర్తను విన నౌనంచు బోధి † తయగుచుఁ బెనుగా
లిని నెంచు దగ శుష్కిం, చినయంకర మట్టై వాన † చినుకలు పడఁగక. ౬

ఆ. పైకి లేచినట్లు † పరమహర్షమునొందె; బస్వేదంబఁగఁ ము † వలె జెలంగు

* ఈసర్గాదియందున్న “తిథాగతామ్” అనుశ్లోకమనకు గోవిందరాజులు “సర్వం యథాన
త్యాజ్యైశ్చైతవతో మునేరపి” ఇత్యాదివ్యాఖ్యవ్రాయాచు నీతయందుఁబహిమీ నారోపించి మహే
శ్వరతీర్థలవారిభాషమును బలపఱచిరి.

సధర మొప్పునుండఁ రాక్షసులు చెలువారఁ, గనుబొమలును వెలయఁ గాఁగన నయి.

అ. ముంగురులు చెలంగ ఁ ముద్దుగాతెప్పలు, వెలయ శుక్ల దంతఁ వితతి దనర
నలరు సీతవక్త్ర ఁ మారాహువక్త్రను, ధాంశుబింబమట్టు ఁ లమరై గాంతి. 2

చ. ఘనతరశోకముఁ వదలి ఁ కామిని యాత్రము మాని హర్షము
గని చెలువారు మోమున నిఁకామము శుక్ల గత త్రియామ చం
ద్రుని పెనుగాంతి రాజిలెడుఁ ధోరణి మించును నుండె నీనిమి
త్తనిచయమే శుభంబానఁగుఁ ఁ దప్పకయంచును నిశ్చితాత్మయై. ౮ 1193

ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౦ - వ సర్గము.

అంశు హనుమంతుఁడు మొదట రాముని గీర్తింప నిశ్చయించుకొనుట. అంశు-

క. అనిహతవిక్రముఁ డగునా, హనుమంతుఁడు జనకతనయ ఁ దావుత్తాంతం
బును ద్రిజటస్వప్నవార్తను, దనుజాంగన లెల్లఁ జేయఁ తర్జనములనుఁ. ౧

చ. వినియె నను స్తముఁ; మఱియు ఁ వేడుక నందనమందునున్నయా
యనిమిషసాధ్యైబోలెఁ జెలుఁవందుచు నున్నమహీకుమారికఁ
గనుచు మనంబునం గరుణఁ గ్రాలఁగ నివ్వధిఁ బెక్కురీతులకఁ
వనట మునుంగుచుం దలఁచె; ఁ వానరులెల్లను బెక్కువేలుగఁ. ౨౪ 1195

క. అయుతంబులుగాఁ జేరుచు, నియమంబున నెల్లదిశల ఁ నెలఁత నెవతుకఁ
గయికొని పూనిక వెదకెద, రొ యలమహీజాతఁ గంటి ఁ నుద్వీని నిచటఁ. 3

చ. అతిశయమా సమాహితము ఁ నంది యమిత్రులశక్తి నెన్నియే
గతులను నన్నునన్య లెఱుఁగం దగనట్టులు గూఢచారి నై
క్షీతిఁగల పెక్కుతావులను ఁ జేరి కనుంగొనుచుక సురారియు
ద్ధతిమెయి నేలునిప్పురముఁ ఁ దద్దయు వేడుకమీఱఁ జూచితికఁ. ౪ 1197

క. దనుజులవిశేషమును నీ, యనుపమవ త్తనమరీతి ఁ ననురేంద్రునిదా
ఘనమైన సుప్రభావం, బును దెలిసినవాఁడనైతిఁబో యిప్పటికికఁ. ౫ 1198

తే. అప్రమేయప్రభావుఁడై ఁ యఖిలజంతు
వులను గరుణను గాంచుచు ఁ నలరు రాము
వత్నిఁ బతిదర్శనేచ్చ నీఁపడఁతి రాము
వార్త నెఱిఁగించి యూఱడింపఁదగునాకు, ౬ 1199

సీ. దుఃఖమేయెఱుఁగనిఁ తోయరుహాక్షిని, మితి లేనిదుఃఖ మీఁగతిని నిప్పు
డనుభవించుచు ద్విఁకంతమేలేదని వగచుచుఁ బూర్ణచంద్రుగతి మోము

* ఈచతుర్థపాదార్థము ప్రాతీతికార్థము నుద్బోధించుఁగానఁ జేర్పఁబడినది.

భాసిల్ల నలరునీఁపరమసాధ్వినీ నూఱిడిలఁజేయువాఁడ; నీఁయిలను శోక
హతచిత్తయైనయీఁయనఘచారిత్రను నూఱిడిల్లఁగఁజేయఁ ఁ కురుతరగతి
తే. రామునొద్దకుఁ బోదునే ఁ నీమెయిఁ జను
టరయఁగా దోషమేయగుఁ; ఁ దరుణి నూఱి
డిలఁగఁ జేయకపోయిన ఁ నలఘుకీర్తి
మంతురాలగునీసాధ్వీ ఁ యెంతో వనట. ౮౫

1200

క. తనుఁ గాచుదిక్కులేమిని, మనమునఁ దలపోసి మేను ఁ మఱచి యసువులఁ
దనపూన్నివదలుఁ; బూర్ణేం,దునిభానన సులరఁ గన్నఁదోయి వెలయఁగఁ.
క. కరములు దీర్ఘములై తగ, నిరుచుబలచులర నొప్పునృపమణిఁ దనదా
తరుణిం గన లాలనుఁడౌ, సరమాత్మని నూఱిడిల్లుఁభంగి నొనరుతుఁ. ౧౦
తే. ఇట్లుచేయుట న్యాయమా ఁ నెన్నిచూడ;
రాక్షసస్త్రీలయెదుట నీఁరామతోడ
మాటలాడుట కార్యమేమాడ్కిఁ గాదు,
కార్య మెవ్విధి నొనరుపఁగఁ దగునొకొ. ౧౦౫

1203

క. ఈకష్టమునం జిక్కితి; నీకడచు త్రియామయందె ఁ యీభూజాతఁ
వే కాంచి యూఱిడింపక, యీకరణిని సుందునేని ఁ యీమె మృతిఁగనుఁ.
క. ¹లేదిందుల కనుమానం, బేదైనను; నీతతోడ ఁనిప్పుడు పలుకం
గాఁ దగదనిపోయినచో, నాదయిత వచించెనేమి ఁ ననుఁగూర్చి తమిఁ. ౧౧౫
క. అనిరాముం డడిగిన నే,నునియుత్తర మొనఁగువాఁడ; ఁ సతివేగమ నేఁ
జని రాముఁ గాంచి నీతను, గనినాఁడంగాని పలుకఁగా లే దచటఁ. ౧౩౫

తే. ఆమెయేమియుఁ జెప్పలే ఁ దని వచింతు
నేని కఠినంపుఁజూపులఁ ఁ బూని క్రుధను
నన్నుఁ గాల్చిననుం గాల్చు ఁ మిన్నకుండఁ
డారఘూత్తముఁ; డేనిట్టు ఁ లరిగి వేగ. ౧౪౫

1207

క. మనుజాధిపుఁకొఱకై నే, వనచరనాథుఁబురికొల్పి ఁ బలములతోఁ దె
చ్చి ననుఁ పృథ్విమెయగు నీ, వనజాతీయు సంతకనుక ఁ బ్రదుకదు కానఁ.
ఆ. అట్టులొట నిందె ఁ యెట్టులో నేనండి
కాచుచున్నదనుడఁకాంతలందు
సంతరంబుఁ గాంచి ఁ యతితాపమునఁ గుందు
నీత నూఱిడిలఁగఁ ఁ జేయువాఁడ. ౧౬

1209

²నీ. అతిమాత్సర్యతనుడను ఁ నందు విశేషించి వనచరుడను, గాన ఁ వనితలెవరు
ననుఁగానఁజాలరు ఁ కనుక మనుష్యులు పలుకునట్లుగ నితఁరులకుఁ దెలియ

1 పృథ్వా నాస్తి సంక్షేపః-అనియాలము. 2 వాచం వోదాహరిష్యమి మానుషీ మిహ
సంస్కృతామ్ యదివాచం ప్రదాస్యమి ద్విజాతిరివ సంస్కృతామ్, రావణం మన్యమానా మాం

నట్లు సంస్కృతభాష ♦ నానృతిగ్రహియించిపలికెన; మఱియునే బ్రహ్మణువలె
సంస్కృతభాషతో ♦ సంభాషణముచేయ ననుగని నీత యీ వనచరంబు

ఆ. పలుకఁజాలు దిట్లు ♦ పరిపరినిధముల

దనుజవరుడె పల్కునని భ్రమించి

భయము నొందుగాన ♦ మృనురూఱు మనుష్య

భాష నాశ్రయించి ♦ పలుకఁదగును. ౧౯

1210

క. వనజాక్షికి బరిచితమగు, మనుష్యభాష నె వదించు ♦ మహితార్థమునం

దును గల్గునట్లు, సంస్కృతమున బల్కుగరాదు కార్యముజేడుదానక.

ఆ. అట్లుగాక యింక ♦ నెట్లైన నీసాధ్య

నూఱడింపరాక ♦ యుండు; నేను

వనచరుండు నగుట ♦ మనుషోక్తి బల్కుట

గాంచి యీమె మనసు ♦ కలఁకఁబాఱు ౨౦

1212

క. మును రాక్షససేవంబున, గని భయపడియుంట నన్ను ♦ గని మిగులక భీ

తినిగాంచు, సంతక బొడవగు, కనులరెడు నీనుసాధ్య ♦ కడు వేగమునక. ౨౧

చ. దనుజుని గామరూపునిగఁ ♦ దానె యెఱుంగునుగాన నన్నిటం

గని భయమంది శబ్దమును ♦ గట్టిగఁజేయును; దానె దోడనే

*దనుజులతాంగులెల్ల వివిధస్ఫుటశక్త్రములూని భీతిని

గనునటు మృత్యునట్లు నను ♦ గ్రన్ననఁ జంపగ వత్తు రొక్కటక. ౨౨

తే. వికృతములు లనఁదగినయీ వలఁదులెల్లఁ

జేరి నను జుట్టుకొని తమచేతనై న

వట్టు చంపుటకుంగాని ♦ సట్టుకొనఁగఁ

గాని యత్నముచేయుదు ♦ హని పూనిక ౨౩

1215

నీ. శాఖశాఖల, నల్పశాఖల, నుత్తమభూరుహస్కంధాలిఁ ♦ బూని నేను

నలుదిక్కులను జవ ♦ మలరఁగాఁ బరుగెత్తఁ గని భీతిఁ జంకుదు; ♦ రనిహతగతి

నివ్వసంబునఁ జరిఁయించునాహుంబుఁ గని నిశ్చితాస్యతావనితలెల్ల

భయమున శంకించిపరుగెత్తుదురుమఱిదనుజుంకనలు రావణునిగృహమునఁ

ఆ. దన్నియుక్తులైన ♦ దనుజులఁ బిలుతురు,

శక్తిరూపముఖ్యసాధనములఁ

గరములందుఁ బూని ♦ క్రవ్యాదు లరుదెంచు

వారు చూచువారు ♦ భయము నొంద. ౨౪

1216

శీతా భీతా భవిష్యతి-అనిమాలము నిశ్చయము చేయుటకై యిట్లు పరిపరివిధములఁ దలపోయును
న్నాడనుట యిదిగల సారము. * రాక్షసిగణ, నావాప్రవారణో ఘోర స్వమేయాదంత.
కోపమః-అనిమాలము.

క. ఉరవడి నరుడెంచుచు సం, గరమునకుం బిలుతురు నను; † గ్రవ్యాదులు నన్
బరికించి చుట్టుముట్టుచు, నరుగఁగ నీకుండ బలిమి † నడ్డపడంగన్. ౨౮ 1217

ఉ వారిబలంబులన్ నటికి † పౌరుషమూని శ్రమంబుచెంది య
వ్వారిని మీటి భూరితరఃవారిధి దాటి పరాభితిరమున్
జేరఁగఁజాలఁ; బెక్కు రతిశీఘ్రముగాఁ బనిచేయుదానవుల్
వారిధి నభ్రమార్గమునఁ † బాటుచు దాఁటెడునట్లు నన్నొగిన్. ౨౯ 1218

ఆ. అంబరమున కెగిరి † యట్టై ననుం బట్టు, కొనుదు, రవుడు జనకఃతనయ కచటి
రామువార్త తెలియ † రాకుండు నేవీరి, చేతఁ జిక్కుపడుదుఁ † జేయ వేమి.

సీ. హింసాభిరుచిగల † యీరాక్షసులు జనకాత్మజ నొకవేళ † సంతమొందఁ
జేసినఁ జేయుదు, † రీసరఃశినిజూడ రామసుగ్రీవకార్యంబుచెడును;
బరులకుఁ దెలియనిపన్నతి గల్గి, రక్షఃపరివారితఃత్వాతలంబు
నయి యభివేష్టితంబై యెఱుంగఁగరాకయున్న యీధలమున † నుర్వీతనయ
తే. యున్న; దని నేను జచ్చిన † నొక్కవేళఁ
బట్టుపడినను శ్రీరామభద్రునకు న
హోయఁడై † కార్యసాధనమందు శక్తి
గలుగువాఁ డెవ్వఁడైన నొక్కండు లేడు. 3౨ 1220

చ. అనిమొన నిందు నే మరణమందఁగ నీశతయోజనాయతా
బ్ధిని నెగురంగఁజాలినపవిత్రవనేచరుఁ డొక్కఁడేని నా
మనమున నెన్న లేడు; పలుమంది సురారులు చుట్టుముట్టినన్
ఘనబల మొప్పుఁ జంపఁగలఁగాధపుశక్తి యెసంగునాయెడన్. 3౪ 1221

క. ఐనను శ్రమముం బొందుదుఁ, గాన మహాబ్ధిం దరించి † గట్టునవతలం
గానంబడుదానిని గనఁ, గానేర ననిశ్చితార్థఃకతులు బవరముల్. 3౫ 1222

తే. అపజయము గల్గినంగల్లునట్లు సంత
యాన్వీతంబగుకార్యంబు † సరయ కేను
జేయఁ; బ్రాజ్ఞుఁ డెవ్వఁడు † చేయు సంత
యాన్వీతం బగుకార్యంబు † సరయక మది. 3౬ 1223

సీ. నీతతో నేను భాషింపకపోయిన నామెయు దిక్కులే † కంతమొందు
భాషింతునేని యీఁచిది మహాఘముల్ సంభవించును నాకు † సత్యమిద్ది;
యవివేకి యగుదూతయందుఁ జెందినఫలమందనున్నట్టికార్యములు దేశ
కాలంబు లెఱిగి చక్కఁగఁజేయనందున నాదేశకాలంబు † లరిసమంబు
తే. లగును గావున సూర్యోదయమునఁ దమము
లడఁగురీతి నశించు; జనాధిపుండు

* నాన్యం పశ్యామి రామస్య సాహాయ్యం కార్యసాధనే-అనిమాలము,

నచివులంగూడి కార్యంబు † చక్కనెంచి

యు క్తమిదియని యొకబుద్ధిఁనూని కడఁక. ౩౮

1224

తే. నిశ్చయించిన సూరిమాఁని యగుదూత

దానిఁ జెఱచును; సావమిక్యత్యంబు చెడక

యుండురీతిని, నవివేక † మొందకేను

మనలురీతిని, గార్యంబు † పొసఁగునట్లు. ౩౯

1225

క. కడలిని దాఁటినపని యెవ్వడువున వ్యర్థంబుగాదా † బాగుగ నట్లే

తడఁబడ కీకార్యంబును, గడఁగి యొనర్పంగవలయుఁ † గా యదియెట్లొ. ౩౯౪

క. నేనెవ్వధిగాఁ బల్కిన, జానకి నాపల్కువెనునొ † సాధ్వసమును దాఁ

బూనకయుండునొ ? యని పవ, మానాత్మజుఁ డాత్మనెంచి † మతివిభవమునక.

క. ఒనరింపఁదగినకృత్యంబును నిదమిశ్ఛమృటంచుఁ † బోలఁదలఁచె; నీ

వనితకుఁ బ్రియబంధువుండై, ఘనమతియై కీడుచేయుఁ † గడఁగని రాముక. ౪౦

క. మునుమును గీర్తించెద నీ, జనకజ, నాధాత్తమైనసావ్యంతము గలదా

టను నామాటలకుఁ భీ, తినిబొందకయుండు; మఱివిదితచిత్తుండై. ౪౧ 1229

తే. ధరణి నిత్యోకుకులజాలఁ † దానె మేటి

యైనరాముండు చెప్పినయపులుకులు

ధర్మయుక్తంబులును శుభఁదములు నగుచు

నలరునవాని వినిపింతు † నాదరమున. ౪౨౪

1230

ఆ. మధురతరములైన † మాటల వినిపింతు, రామునాశయంబు † నీమెకేను

నెట్లుచెప్ప నీమె † యిప్పలుకులవయి, శ్రద్ధయునిచి వినునొ † చారురీతి. ౪౩౪

క. ఒనరింతునట్లులే యిపు, డని యచ్చుహానీయమూర్తి † హనుమంతుం డా

ఘనతరుశాఖాంతరమునఁ, గనఁజాలనియట్టులుండి † కడు మధురముగక. ౪౪

క. ధరణిపతియైనరాముని, తరుణీమణిఁ జూచుచుక నితాంతసుఖదమై

పరఁగుచు నవితథము మనో, హరమగువాగ్భణితి నిట్టులనియెం బ్రీతిక. ౪౪౪

ముప్పదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౩౧ - వ సర్గము.

❧ { హనుమంతుండు సీతకుమాత్రమే వినఁబడునట్లు రామువార్తఁ చెలుప } ❧
సీత తలయెత్తి యాతని గనుట.

చ. వనచరవర్ణుఁ డిట్లు బహుభంగుల లోనఁ దలంచి సీతకుఁ

వినఁబడునట్లు వీనులకు † విందుగఁ దోఁచెడువాక్యయుక్తి ని

ట్లునివినిపించె; న్యందనగఁజాశ్వవిభూతిఁ దనర్చి పుణ్యశ్రీ

లనియతి మించి సద్యశ్మిలాస్థలి నొప్పఁగ భూపవర్ణుండై. ౧౪

1234

క. తనరారు దశరథుండను, జనపతి యొక్కండు గలఁడు ♦ ఛద్వమెఱుంగఁ డా
తని దానకీర్తి యనన్వశ, మనిచెప్పుట యతిశయోక్తి ♦ యనరాదెపుడున్. ౨

సీ. సద్గణంబులను నాజనపతి రాజ్యులందు శ్రేష్ఠుండయి ♦ యలరుచుండుఁ
దపమున మునులతోఁ ♦ చాసమానుండగుఁ; జక్రవర్త్యన్వయఃజాతుఁ డతఁడు
బలమున శతమఖోఽవముండగు చుటియహింసారతి యతనికి ♦ సతతమొదపు
నీచభావం బాతఁనికి శత్రువై యుండుఁ; గరుణాన్వితుండయి ♦ క్రాలునతఁడు

తే. సేత్యశౌర్యుఁ డిత్సౌకువంశమున ముఖ్యుఁ

డతులలక్ష్మీయుతుండు సదాశ్రితజన

సంపదభివర్ధనుండును ♦ సకలరాజ

లక్షణవ్రజసంతతఁబక్షితుండు. ౪౪

1286

క. అనిహతతేజఁడు రాజేంద్రనిచయమున మేటిసాగఁగ వ్యాప్తమే
దినియందు విశ్రుతుండగు, జనసౌఖ్యకరుండు సుఖయు ♦ శాంతియుతుండున్.

తే. అట్టిదశరథభూజాని ♦ కగ్రతనయుఁ

డిందుబింబాస్యుడై రాముఁ ♦ డిలఁ జెలంగు

నాతఁడు విశేషవేత్తయై ♦ యఖిలచాప

ధరులలోఁ దానె మేటియై ♦ పరఁగుచుండు. ౬

1288

చ. జనకునకుం బ్రియుండు నృపఃసంతతికిం దగుధర్మరాశి పా
లనమున జాగరూకుఁడు విలాసము మీఱఁ బ్రజాభిధర్మమున్
దనదగుధర్మమల్లె సతఃతంబును గాచెడువాఁడు, ప్రీతిజీ
వనిచయధర్మరక్షకుఁడు ♦ నైరిజనాంతకుఁ డై చెలంగు; నా
తనిజనకుండు వృద్ధుఁడు సతతంబును సత్యరతుండు గావునన్. ౭౪

1289

తే. ఆడితప్పలేక ♦ యటవికిఁ దనుఁ జను, మనిన వీరుఁడయ్యి ♦ ననుజఁడు, తన
భార్య వెంటరాఁగ ♦ వనమున కేగెను, విపినమం దతండు ♦ వేటకొఱకు. ౮౪

చ. తిరుగుచుఁ గామరూపులయి ♦ తీవ్రచరాక్రము లై నయానిశా
చరులను బెక్కుమంది ననిఁ ♦ జంపెను, దూషణుఁడై దురాత్ముడౌ
ఖరుఁడును సైన్యయుక్తముగ ♦ త్రూవతిచే హతులైరి, రావణా
సురుఁ డది యాలకించి మదిఁ ♦ జొప్పడురోషము పెల్లునం దగన్. ౯౪

1241

తే. దండకాటవి నాజనఃస్థానమెల్లఁ, జెడియెఁగద నేటికీక్రూరుఁచేత ననుచుఁ
దగినమాయామృగంబయి ♦ తరలివచ్చి, రాము వంచించి యాతనిఁగ్రమణి సీత.

క. కొనిపోయె; ననిందితయా, జనకజ వెదకుచును దాను ♦ జని సుగ్రీవుం
డనువానరేంద్రువనమునఁ, గని యాతని మిత్రవగునిఁగా గృహియించెన్.

క. తరువాతఁ బరపురంజయుఁ, డురుబలుఁడౌ రామభద్రుఁ ♦ డొయ్యన వాలిన్
బరిమార్చి యతనిరాజ్యము, స్థిరముగ సుగ్రీవువశమాఁచేసెం గడిమిన్. ౧౨౪

- సీ. అంత సుగ్రీవుని యాజ్ఞచే గామరూపు లగుకోతులు వేలకొలది యెల్ల
దిక్కుల సీతను ధీవ్రశౌర్యంబుల వెదకుచు నున్నారు; విపులనయన
యగునామెకొఱకె నేనడవిని సంపాతిసాధుభాషణముల సాగరంబు
శతయోజనంబును జవమున లంఘించి వచ్చితి; నెట్టిసంస్వపువు, ఛాయ
తే. కాంతిగలదని శ్రీరఘుకాంతువలన, నిశ్చయంబుగ వింటినో నెలత నిచట
నవ్వెయెల్ల ను గలుగుట సాధరణీజ, నీమె నే జూచితిని మదభీష్ట ములరె.
క. అని యంతమాత్ర మీగతి, వనచరవర్యుండు పలికి వాక్యము మఱి దే
నిని బల్కకూరకుండెను, జనకజ యష్టలుకుల విని సావంత మలరంగళ. ౧౬
క. ఇదియేమి యిచటనివ్వెడి, ముదమొనరంగఁబల్కునుగుణముఖ్యుడెవఁడొయీ
యదనున నని విన్నయమును, మది గాంచినదయ్యె; సంతమాననిపూస్కి. ౧౭
తే. కొనల వక్రతగల్గినకురులు వెలయ
నై జముగ భీరుతం దగునాతికురులు
గ్రమ్మకొనియున్నమోము నొక్కటను బైకి
నెత్తి యాశింశుపావృక్ష మెలమి గాంచె ౧౭౪ 1248
- చ. జనకజ వానరర్ష భువచస్తతి జక్కంగ నాలకించి వే
కనుఁగొని దిగ్విదిక్కులను గానక యెవ్వరి రామునందు నె
వ్వనమును నిల్పి ధ్యానము సమంబుగఁ గైకొని సంప్రహర్షముం
గనియె; దదీయవృక్షమునఁ గామిని చూడ్కులఁ ద్రిప్పి యాదృతిక. ౧౭౫
- తే. పై నఁ గ్రిందను బ్రక్కల బాగుగఁ గని
యాయచింత్యమతిగ గపిం ద్రాభిమతుని
వాయునూనుని నుదయించుభానురీతి
వెలుగువానిని గనియె నాపొడి యచట. ౧౭౬ 1250
- ముప్పదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౨ - వ సర్గము.

శీత హనుమదుక్తుల విని బ్రమించుట. శ్లోకం

- *చ. జనకజ యంతభూరితరు శాఖలయంతరమందు లీనమా
తను వమరంగ నొప్పెడునదాగతి నూనునిఁగాంచి సాధ్యసం
బున హృదయంబు బెగ్గిలంగఁ బోలంగ నింకనుగాంచె నాతఁ డ
ర్జునవనసంబుఁ గట్టుకొని సాంపగు కాటుమెఱుంగుపిండురీ
తిని దగుపింగళాచ్చవిని దేజరిలెం గన నద్భుతంబుగ. ౧ 1251

* వేష్టితాజ్ఞనస్త్రం తస్మై అనిమాలము. సంవేష్టితధవశవస్త్రస్వరూపమ్ అని వ్యాఖ్య.

ఆ. అట్లుమెఱయుచున్న హనుమంతుఁ బ్రియవాది
 వినయమొప్పువాని ధి కనితమగు
 నయ్యశోకపుష్ప ధి మట్టితనుద్యుతి
 యలరఁ దప్తహాటఁకాక్షులొప్పు. ౨

1252

క. తరుశాఖాంతరమందుం, బరఁగుచునున్నట్టివాని ధి బాగుగఁ గనయెం;
 బరమాద్భుత మందుచుఁ గని, కరము విచారించె నిట్లుఁగాఁ దనయాత్మక. ౨౫

క. బోరా! భీతికరంబై, యీరూపము చెలఁగె, వానఁరేంద్రు తను విదాఁ
 జేరఁగరానిది చూడఁగా రాని దిదేల తోఁచెఁ ధి గడుభీతిదమై. 3 1254

క. అనితలఁచి మరల దుఃఖంబున నేమియుఁ దెలియదయ్యె; ధి భూసుత భీతిం
 గని జాలిపుట్ట రామా, యని సౌమిత్రి యటంచు ధి నార్తిఁ బొనులుచుక. ౪

క. విలపించె బెక్కురీతుల; వెలఁదులు వినువార లనెడుఁవెఱపుమెయిన్ మి
 క్కిలెమధురముగా జానకి, మెలమెల్లన నేడ్చె నగయు ధి మించుటవలనక. ౫

క. తనకుం జెంతవినీతుక, ఘనతరుశాఖావలీనుఁ ధి గపితిలకుని నా
 హనుమంతుఁ గాంచి స్వప్నమె, యనిమైధిలి తలఁచె వార్తఁబుద్భుతమగుటక.

చ. తరుణియు సంతఁ జక్కఁగ సదాగతిసూనుని దీర్ఘవక్రసుం
 దరముఖు నూర్యసూనువచఁనంబునె చేయఁగనున్నవానిఁ గీ
 శరమణుమంత్రి సాధుమతిశాలురయందు సరిష్ఠుఁ జూచె ని
 క్కరణిని రామువార్తలఁ దగక దెలిపెంగద యంచు లోలయై. 2 1258

ఉ. జానకి యాకపిప్రవరుఁ ధి జక్కఁగఁ గాంచి వికారరూపముం
 దాను గనంగ మూర్ఛిలి మృతప్రతికల్పయు నౌచునుండె, వి
 జ్ఞానము చాలనేటికిఁ ధి జానకు రాఁగ విశాలనేత్ర య
 వ్యాసరుఁగూర్చి యెంచెనిటు, ధి స్వప్నమునక వికృతంపుఁగోతినిక. ౩౫ 1259

ఉ. కంటిని శాస్త్రసంఘమునఁ ధి గానఁబడుం, గలలోనఁ గోతియుం
 గంటికిఁ దోఁపఁగూడదని ధి కాంచినవారికిఁ జాలకష్టముల్
 వెంటనె కల్గుఁ గాన రఘువీరునకుం దదనుగ్రహార్థమై
 వెంటనె యున్నచాపధరఁవీరున కల్లసుమిత్రపట్టికిక. ౯ 1260

క. నాతండ్రికి జనకునకుక, బ్రీతియె సంతిల్లుఁగాక; ధి వితతార్తిని నే
 నీతఱినుండుట నిద్రయు, నేతెఱఁగునవచ్చు నిద్రఁబయిది కాకుంబక. ౯౫

క. కల రాఁగూడదు కావునఁ, గలగా దిది నిద్ర తగునుఁఖంబున ననినక
 విలసితపూర్ణనిశాకరు, నలఁ దగుముఖమొప్పురానుభద్రునిఁ గనమిక. ౧౦

క. నాకెట్లు నిద్రగలుగును, నాకెట్లు సుఖంబుఁగలుగు ధి నాధునిసేతతం
 బోకరుణానిధి! రామా, యోకాసల్యాకుమార! ధి యోరఘువీరా. ౧౦౫

- క. అనిబుద్ధి రానుమూర్తినె, ఘనభక్తిం దలంచుదానఁ ♦ గడుఁదమి వాక్యం
బునఁ జెప్పుచుండుదానను, ననుకూలముగాఁ దదీయఁమగుకథనిట్లే. ౧౦౫
- క. వినచున్నదాన నాభ, ర్తినె తెలియుచున్నదాన; ♦ రాముని నెడఁబొ
సినయదిమొగలుగ విరహం, బున మన్నధవీడితనయి ♦ పొగులుచు సతమున్.
- ఆ. నాథునందె నామఁనం బింతయున్ నిల్పి, తలంచుదానఁ గానఁ ♦ దలచినట్లే
కానఁబడెడునట్లే ♦ వీనులవినఁబడుఁ, గాని యిద్దనిజముఁగాదు తలఁప. ౧౦౬
- సీ. ఇచట నల్లదె రాము ♦ నెన్నువానిని గనుచున్నదాననుగద, ♦ యొక్కరీతిఁ
బఠిఁగూర్చి నామది ♦ నతిశయప్రేమను దగుమనోరథమె యిట్లగపడునటు
లున్నదంచుఁ దలంచుఁచున్నదానను, దాని కరయ రూపమె లేదుఁధరణీయందు
నేకారణమొ యిటు ♦ లిటవినవచ్చుట కీవానరునిరూప ♦ మిత్తరువునఁ
- తే. జక్కఁగాఁ గాననయ్యెఁ గీశవరుఁ డితఁడు
నాయెదుట వచ్చి కనఁబడిఁనాఁడుగాని
వేఱుగాదు, వాచస్పతిఁబిబుధవర్య
శతధృతులకును నగ్నికి ♦ సాంద్రభక్తి. ౧౩౫
- క. కరయుగముమోడ్చి మ్రొక్కెద, వరకపి యీతం డిచటికి ♦ వచ్చి పలికి న
ట్లరయఁగ సత్యములగుఁగా, క రహితఫలదములుగాక ♦ క్రాలుత మింకన్.
- ముప్పదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

1261

33 - వ సర్గము.

— శ్లోక హనుమంతుఁడు సీతవృత్తాంత మడుగుట. శ్లోక —

- చ. అనివచియించె నంతట నుఁహ త్తరవిక్రమ మొప్పువాయునం
దనుఁడు వినీతవేషుఁడయి ♦ తత్తరువర్యమునుండి డిగ్గి యా
జనకజదుస్థితిం గనుటఁ ♦ జాలఁగ దీనతనొంది వందనం
బొనరిచి సుంతచేరఁజని ♦ యొప్పుఁగ శీర్షమునం గరద్యయం
బును ముకుళించి యిట్లనియె ♦ ¹ముద్దులుగులైఁడుపల్కులొప్పుఁగన్. ౧
- చ. ²సరసిజనేత్రముల్ వెలయఁ ♦ జాలఁగ మాసినపట్టువస్త్ర మా
దరమునఁ దాల్చి యావిటపిఁతల్లజశౌఖను గైగ్రహించి యి

1 సీతాం మధురయాగిరా-అనిమూ. 2 కానుపద్మవికాలాక్షి క్లిష్టికాశేయవాసిని, ద్రుమస్య శాఖా మాలంబ్య. తిప్పిసి త్వ మనిదితే-అనిమూ హనుమ ఇంతకుముందే సీతయని యెఱింగియు మరల నేల నీవెతుకనని ప్రశ్నించె నవరారు. సీతను దానెఱింగినట్లై మాటలాడిన రావణుఁడని సంశయించునేమోయని, యా మెనోటనుండియే బదులుచెప్పింపఁగోరి యిట్లడిగెననియు నెఱుంగుట దీనిసాధము.

క్కరణిని నున్నదాన వాకఃకందును బొంజనిదాన వీవు నా
కురుకృపఁ దెల్పు మెవ్వతవా యొక్కతవే యిటనుండ నేలొకో. 3 1270

తే. పుండరీకవత్తంబులఁనుండి యలల
పెల్లునం జిమ్మినట్టినీఁరెల్లదొరఁగు
నట్లు నీకన్నుగవనుండి యార్దిజలము
కాటుచున్న దదెందుకోఁకరుణఁ జెప్పును. ౪ 1271

సీ. అమరకన్యకవా, నీవనురకుమారివో యక్షకిన్నరనాగఁరాక్షసులయు
గంధర్వులయుఁ బుత్రికారత్నమవా వీరియందెవ్వరికి నీవు సుందరాంగి
చేరినదానవు? నారీచుణ్ణి, వసువాయుగుద్రులయందెవరికి నీవు
సంబంధురాలవు? చారుగాత్రీ! నీవు దేవతవని నానుఁదికిని దోచు

తే. చున్నయధి; చంద్రునింబాసి యున్నతగు
స్వర్గమును వీడి పుడమికి వచ్చియున్న
సకలసుగుణాకరయును దేజఃప్రకాశ
యు నగురోహిణివా యేమి యువిన నీవు. ౭ 1272

క. సురుచిరగాత్రీ, నీవె, వ్వరిదానవు! చక్కనగుచు భాసిలునత్తుల్
నిరువమరీతిం దోచెడుఁ; గరుణాధ్యా! యసితనేత్ర యడువడిఁ జెప్పుమా.

క. తెలియకగానీ శ్రోధము, పొలయుటచేఁగాని నీవిభుండగుమునిరా
క్షిలకువసిష్ఠునిఁ గోపము, గలవానిగఁజేసి త్రిదశకాంతాలయమున్. ౮ 1274

తే. వదలి పుడమికి నిత్రటి వచ్చినట్టి
యయ్యుంధతి వగుదు వంఁచరయవాఁడఁ;
జారుమధ్యమరాజితా! యైతలమును
వదలి పరలోకగతుడైన వరతనయుని. ౯ 1275

క. జనకుని, భారతను బ్రాణేశుని వీరిలయందు నొకని భుగబుని గుటిం
చి నిరతదుఃఖమునొందెన, వని తలఁపఁగనయ్యెఁ జెప్పునుయతఁడెవ్వఁడొకో.

సీ. ఇట్లులేడ్చుటచేత, నిట్లుబువిడుచుటచేత భూస్పర్శముచేత, రాజ
సంజ్ఞలు గలుగుటఁ జూనరో నీవెన్న నమరనారివి కాదటంచుఁ దలఁతు;
నయవంబులచంద మట్టులె మంగళకరములౌ శాస్త్రులక్షణసమూహ
మునుబట్టిచూడఁగా మనుజేంద్రపట్టపురాణివి, మఱియును రాజతనయ
ఆ. వనుచు నాకుఁదోచె నాజననానంబు, నుండి రావణానురుండు బలిమిఁ
బట్టి తెచ్చినట్టి పరమసాధ్వీని నీత, వగుదువేని తెలుపు మడుగునాకు.

ఆ. భద్రమగునుగాక పరఁగునీడై న్యము, మనుజుతరుణులందుఁ గనఁగరాని

1 కోనుపుత్రః పితా భారతా భర్తా వా తే కుమ్యుమే, అష్టా ల్లోకా దమం లోకం గతం
త్వ మనుశోవసి-అనిమా.

చక్కదనము, మానిసామాన్యవేషమి, వెట్ల యట్లై రామునింతివీవె.

చ. మనమున నెన్ననిశ్చయమె ♦ మానిని సందియమేమిలేదు; నా
విని రఘురాముక్తిర్తనము ♦ వీనులకింపుగ తిన్నచాట హ
ర్షనిరతచిత్తయై విటపిశాఖలక్రిందఁ జెలంగునాంజనే
యుని గని యిట్లుపల్కె; వినుమోకపిన త్రమ! నేను భూస్థలిక. ౧౮౪ 1279

క. ధరణీపతిముఖ్యుండై, పరగుచు విదితాత్మఁడగుచు ♦ భాసిలుచుక భా
సునీర్తిమెఱయు నశరథ, ధరణీంద్రునికోడలను, బ్రతాపవిభూతిక. ౧౮౫

క. అరిజనులసైన్యమును నిర్భరతాపము నంపఁజేసి ♦ భవ్యాత్మండ
నిరుపచుక్తిర్తికి జనకున, కురుశౌర్యా! తనయనగుచు ♦ నొప్పెడుదానక. ౧౮౬

ఆ. పేరునీతయనుచు ♦ బిలుతు, రామతిమంతుఁ
డైనరాముపత్ని ♦ నగుదు నేను;
బెండ్లియైనపిదప ♦ బ్రయమున దశరథు
నింట ద్వాదశనమ ♦ లేనుమిగుల. ౧౮౭ 1282

క. మనుజులభోగంబుల, ననిశము పొందుచును గామితార్థములెల్లం
గనుచుంటి నవలివత్సరమున దశరథుఁ డవ్వనిష్ఠఁమునిసంయుతుఁడై. ౧౮౮

తే. రామునితొవ్వకువంశహర్షదునిఁ బట్ట
భద్రుఁ జేయంగఁబూనె; నాపరమయత్న
మునకుఁ దగినట్టివస్తువుల్ ♦ మొనసి కూర్చు
చుండఁ గైకేయి పతిఁగాంచి ♦ యొప్పువప్పి. ౧౮౯ 1284

క. పలికెనిటు; రామభద్రున, కలరంగఁ బట్టాభిషేకఁమగునేని యింక
జలములఁ ద్రాగను, దిన, భుక్తుల ¹నీయభిషేకమేయఁగును ననుఁజంపక.

క. మును నాకు వరములిచ్చితి, ననిచెప్పితివిగద ప్రీతి ♦ యలరంగ నమ్మా
టను వ్యర్థపఱుపఁ దగదే, ఎనికేగుచుగాక రామాభద్రుఁడు త్వరఁగక.

చ. అనవిని రాజు గైకకును ♦ నాదృతి మున్ను వరింబు లిచ్చుటక
నునమున నెంచి నశ్యమును ♦ మాననివాడగుటక రఘూత్తముక
వనమున కంపుచున్న ప్రియభామిని స్రూరతరాప్రియోక్తినిక
విని మది నేమితోఁపమికి ♦ విహ్వలతం గనుచుండె నార్తుడై. ౨౨౪ 1287

సీ. అంతట వృద్ధుఁడొనవనిపాలుఁడు సత్యధర్మంబుల నెపుడు ♦ తప్పకుండ
జరపువాడౌట యశస్సునఁ బొదలెడు ²నగ్రపుత్రునిరాము ♦ నార్తుఁడగుచు
నేడ్చుచు మును పట్టి ♦ కిచ్చెద నేనన్నరాజ్యము నాకు మరలనొసంగు
మనుచు యాచించె; శ్రీమలరురాముఁడు తనయభిషేకమునకంటెనతిశయప్రి

1 ఏష మే జీవితస్యాంతో రామో య ద్యభిషిచ్యతే-అనిమా. 2 శ్రేష్ఠం యశస్విసం
పుత్రం దుద వ్రాజ్య మయావత-అనిమా.

చ. యునుచునకునివాక్యంబు ♦ నాత్మపూర్వ

కముగఁ దా నాలకించి యక్కరణి నొప్పు

కొనియె; సత్యపరాక్రముఁ ♦ ఉపముఁడు నగు

రాముఁ డొనఁగును గోరి తాఁ ♦ బ్రాణమైన. 1293

క. ¹ఒరువలన నెట్టులై నను, సరిగ్రహింపండు పరులభావమునకు నె
వ్వరున నహితమగు వాక్యము, సరిగావనిచెప్పఁ డెట్టిసమయములుండున్.

క. ²స్థిరయోగుఁడు రాఘవుఁడు తా, ధరియించిన యతులవస్త్రతల్లజముల న
త్తరుణమున వీడి మనమున, ధరణీరాజ్యంబునానఁ ♦ దగ మాని ననున్.

క. తనజననియొద్దనుండం, జనునని యాజ్ఞయిడె; ³నేను ♦ సత్వరముగ న
వ్వని రామునితోఁ దిరుగఁగ, మనమున నూహించి ముందె ♦ మాగ్గముపట్టన్.

చ. తలఁచి పయనమైతిఁ ♦ దద్వియు క్తనెయయి, స్వర్గవాసమైన ♦ సమృదంబు
గాఁ దలంపఁ జుమ్ము; ♦ కడువడిసామిత్రి, మిత్రహర్షదుండు ♦ మించువేడ్కన్.

క. ⁴తనదుమహాభాగత్వము, కనఁబడఁగా రామచంద్రకంటె మునుపె యా
తనివెంబడింపఁ జేరా, జనములు ధరియించి మిగులఁ ♦ జెలఁగుచునుండెన్.

చ. ధరణిపతీంద్రునాజ్ఞఁగొని ♦ తద్దయుఁ బూన్కి దృఢ వ్రతంబునన్
బురమును వీడి దుర్గచుముఁ ♦ బూర్వముచూడనిదై చెలంగుభీ
కరవనమొండు చొచ్చితి; మఖండతరస్రభ నొప్పురామభూ
వరుఁ డటవీధిలిం దిరుగుపట్టున నాతనిసాధ్వినొననున్. 30

1294

తే. కుటిలమతి రావణుఁడు బల్కిఁగొనుచు నిటకుఁ

దెచ్చియున్నాఁడు; నేను బ్రదికి యిలపయి

నుండ మాసద్యయంబె నాకొనఁగె గడువు

కాన నటమీఁద విడువంగఁ ♦ గలననువుల. 31

1295

ముప్పదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము

3ర - వ సర్గము.

అథా సీత హనుమంతుని నమ్ముటై రామునిగుణములు చెప్పుమనట అథా-

క. హరియాధనాథుఁడౌ నా, గురుదాత్మజుఁ డెట్లు పలికి ♦ మానిని దుగ్ధిఖా
తురయయిపయిబయి బొరలెడు, దురింతదుగ్ధిఖమున మున్నఁ♦దోరపుఁగ గుణన్.

క. ఊరాధునట్టివలుకుల, నారమణిం గూర్చి యిట్టులనియెను; దేవీ

1 దద్యా న్న ప్రతిగృహ్ణీయా న్న బ్రూహ త్కించి దప్రియం, అపిజీవితహేతోర్యా
రామ స్సత్యపరాక్రమః-అనిమా. 2 సాహం తస్యాగ్రత స్తూర్ణం ప్రస్థితా నవచారిణీ-అనిమా 3
ప్రాగేవ తు మహాభాగః-అనిమా.

- నే రామునాజ్ఞ దూతను, గా రామునివార్తఁ దెలుపఁగా వచ్చితిఁ జూ. ౧౫
- క. జనకనుతా! శ్రీరాముఁడు, వినుమా కుశలముగనుండి ♦ వివరింపుమనెం
దనకుశలవార్త నీతో; వనితా! బ్రహ్మాస్త్ర వేదవార మెఱుఁగుటక. ౨౫
- ఆ. వేదవిదులయందు ♦ బెద్దయె తానయి, యెవ్వఁడెలరునట్టి ♦ యింగితజ్ఞుఁ
డాజితనయుఁడు నగునారాఘవుఁడు తన, జ్ఞేమవార్త నీకుఁ ♦ జెప్పుమనియె.
- క. వనితా! గురుజ్ఞుఁడు నీ, పెనిమిటి కనుచరుఁడు మిగులఁ ♦ బ్రయుఁడునునగునా
యనఘుఁడు లక్ష్మణుఁడార్చి, గనుచుకదలవంచి మ్రొక్కెఁగడుభక్తియైకొ.
- చ. పురుషవరేణ్యులై నరఘుపుంగవు లిరుద్గు జ్ఞేమయుక్తులై
పరఁగుచునున్నవా రనెడఁభవ్యతరోక్తుల నాలకించి య
త్తరుణీయుఁ బ్రీతి సంగములు ♦ తద్దయుఁ బొంగఁగఁ బల్కె నిట్టులా
హరినరుతో; శతౌత్పలములకైన మనుష్యుఁడు ప్రాణయుక్తుడేక ౩౫
- క. ఆనందమొందు ననియెడు, నీనుడి లోకప్రసిద్ధమేయగు నిదియుక
వానరవర! నాపట్లను, గానంబడె సత్యమైనగతిగా నహహా! ౬ 1302
- క. అనె; భర్తచెంతనుండియె, చనుదెంచినమానుమయందు ♦ జానకీ కచటక
జనియించె నద్భుతప్రీతి, నెలంతయు సంత వాయుదేవుతనయుఁడుక. ౬౫
- క. ఇతరేతరంబు నవ్వుక, ముతగక మాట్లాడుటకును ♦ మొదలిడి రంతక;
గృతవేత్త మానుమ హరిగణ, సతి యప్పలుకాలకించి ♦ సరమార్తితగక. 2౫
- తే. దీనయైయున్న జానకీదేవికడకుఁ
జనఁగ మొసలిడె; నెంతెంతసన్నికృష్ట
మునకు నాతండుపోయెనో ♦ దనుజుఁ డిట్టి
తనువునక వచ్చెనేమొనో ♦ యనెడుశంక. ౮౫ 1305
- క. జనకజయం గనుచుండెను; మనమున నాదేవి యే మొమాట లితనితో
డనుబల్కితినే, తగునే, యనుచితమాఁగాదె యిద్దఱి ♦ యారావణుడే. ౯౫
- క. రూపాంతరమును దాలించి, గూటిగదిగ వచ్చె నివ్వు ♦ డిచటికనియె; న
ట్లాపడతి శోకకర్మిత, యై నట్టుకొనిననుహీరుహాయతశాఖక. ౧౧౫ 1307
- తే. విడిచి యాయనవద్యాంగి ♦ పుడమిఁ గూరు
చుండె; నాదీర్ఘబాహుఁ డట్లుదుతరిమగు
వగను గుందుచు భీతివివశయునగుచు
నున్నయాజానకింజూచి ♦ సన్నుతించి. ౧౧౫ 1308
- క. పందన మొనరిచె; నట నా, సుందరి భయవిహ్వలయయి ♦ చూడకయే యం
డెం; దగ శశిముఖ సీతయు, వందనములు చేయుచున్నవానిఁ బవనజాక. ౧౩

1 దాశరథీరాజుఁ-అనిమాలము. అజమహారాజుగొడుగు ఆజి=దశరథుఁడు 2 ఏతిజీవంత.
మానందో నరం పర్వతౌదాపి-అనిమాలము. 3 మానుమాక హరియూధాపతి-అనిమాలము.

క. కని దీర్ఘోఽహ్వసంబులఁ, దశవగలం జెల్పుకొనుచుఁ ♦ జతమధురతర
స్వనమలర నతనితో నీ, ట్లనియెను: మాయావియైనఁ యునుకొడు నచ్చున్.

క. ఇంతకుమునుచే యిచ్చటికిఁ, బంతంబున నేగుదెంచి ♦ పల్కె దురుక్తుల్
సంతసమలరఁగ నీతను, వెలితయు గ్రహించి వగల ♦ నెల్లను చురలన్.

క. *కలిగించెదవో నన్నా, ధృలముంచు టనుంగళంబు; ♦ తోరపుశక్తిన్
జెల్పుచుఁ దనరూపము ని, మ్ములమాటుపడంగఁజేసి ♦ మూర్ఖతమీఱన్.

నీ. నన్నాస్మిరూపంబు ♦ సరగున ధరియించె యాజనన్ధానంబునందు నాకుఁ
గనఁబడినట్టి యాఁదనుజుండవేనీవు; కామరూపుండవుగాన నేను
నుపవాసకృశనయి ♦ యొక్కరీతిగ దీననై యున్నదాన నఁహార్యదుఃఖ
ములనొందుదాన నుఁరలనిట్టిచన్ను దుఃఖార్థ ననుగ్నగా ♦ సరయకీవు
తే. చేయుచున్నావు, నీకిది ♦ న్యాయమానె ?

వనచరా! నిన్నుఁగనుచు శంకను గనుటయు

యు క్తమేకా దదేలనఁనొగి నినుఁ గన

చుదిని సంతోష మలరుచున్నది నిజముగ ౧౭౪

1813

చ. వనచర, రాముదాతగనె ♦ వచ్చుటయే నిజమేని నీకు శో
భనమగుఁగాక నిన్ను రఘువర్యునిగాథలు ప్రీతినించుఁ గా
వున నడుగందలంతు రఘుభూషణసద్గుణరాజునెల్ల నా
కు నెఱుఁగఁ జెప్పుమా, తటినిఁకూలము నీటిజవంబులాగురీ
తిని హరియించెదీవు కడుఁ ♦ దీప్రముగాఁ గపివర్య! నామదిన్. ౧౭౫ 1814

క. చిరకాలము రాముని విడి, కిరము వగంబొందునేను ♦ గలలో రఘుభూ
వరకుఁబెరికుఁడు పంపిన, హరిపుంగవుఁ జూడ నర్హునైతినిగాదే. ౨౦ 1815

క. ఔరా! కలయెంతనుఱా, ధారంబో; స్వప్నమందుఁ ♦ దరఁకికులవిభున్
శ్రీరామువీరులత్తణు, నాచూఢిగఁ గాంతునేని ♦ యార్తి గననుగా. ౨౧

ఆ. స్వప్నమునకుఁగూడ ♦ భర్తకువలెనె నా, పై నిమచ్చరంబు ♦ గానఁబడెడు;
స్వప్నమనుచు దీనిఁనావృంతమునన్ నేను, దలఁపఁ, జూడఁబడినఁగలను గోఁతి.

క. కలుగదు మేలేమాత్రము, కలుగుచు నున్నయది నాకుఁ ♦ గడుమోదం బి
మ్ముల నిప్పుడు, పతికుశలం, బుల వినఁ గోరుచును జంతఁబూనుచు నుందున్.

తే. అట్టిచింతయె యారూప ♦ మంది భ్రాంతిఁ

గలుగఁజేయుచు నున్నదోగాని లే:

యుపసించుట ధాతువు ♦ లొగి గలంగి

వాతవికృతిని గల్పించ ♦ వరుసనిట్లు. ౨3

1819

- క. మనమునఁ దోచుచునున్నదొ, కన నున్నాదోద్భవంబుఁగాఁదగు భ్రమయో
వినుచుందుము మృగత్పక్షిక, లననట్టులె యొకటికొకటి యగపడెడునొకో.
- సీ. ఉన్నాదమిదియని యూహింపఁగారాదు దానిచందముగనె తనరుఁ జిత్త
విభ్రాంతిగావున యివరింప నున్నాదమే కానియవుడు నాఁహృదయమోహ
మునుగాదు మఱియుఁ దక్కినరెండునుంగావు నన్ను నే నీకపిఁనాథుఁ జక్కఁ
గా నెఱుంగుచు నున్నదాననే; యనియిట్లు పలువిధంబుల భూమిఁపట్టి వాని
తే. యందలి బలాబలంబుల యరసి యవలఁ
గామరూపులు దనుజులు యాన నతని
రావణునిగానె తలఁచె; నాఁరమణి సింహ
మధ్యమయు నిట్లుతలఁచి యఁమృగరతిఁ గని. ౨౬ 1821
- క. పలుకక యూరకయుండెను, వెలఁదియభిప్రాయ మిట్టివిధమనిలోనం
దలపోసి హనుమ యామెచె,వులకుఁ విందుగఁజెలంగఁ బోలుపలుకులఁ.
- క. జనకజకు హర్ష మొదవం, గనుజేయుచుఁ బలికె నిట్లుఁగా; రాముఁడు నూ
ర్యనివలెఁ దేజస్వీయుఁ జక్కనిచంద్రునిమాడ్కి లోకఁకాంతుఁడు సుమ్మి.
- సీ. యత్నేశ్వరునియట్లు యఖిలలోకములకుఁ దారాజరాజు, మాధవునిధంగి
శౌర్యసంపన్నుండు యత్కిర్తిమహితుండు సురపతిదేశికుఁకరణి నత్య
వాదియు, మంజులభాషియు, మూర్తిమద్దర్శకురీతి సౌందర్యశాలి
మనమున కానందఁమునుగూర్చువాఁడును, గాంతిమంతుఁడు; తగుఁకారణములఁ
తే. దనదుకోపంబుఁ జూపునాతనియమర్
మెప్పటికి సార్థకంబగునెఁడు శ్రోధ
నుందు నవ్వోనిఁ బ్రహరించు యనవివర్యుఁ
డై మహారథుఁడయి యెప్పు యలరుచుండు. 3౦౪ 1824
- తే. ఏమహాత్ముబాహుచ్ఛాయ యెల్లజగము
లాశ్రయించి చెంగునో యట్టిరాముఁ
గపటమృగరూపమున నాశ్రయపదముననె
యుండనీయక తొలఁగించి యుద్ధతిఁగొని. 3౧ 1825
- క. నిను నపహరించి తెచ్చిన, దనుజునకుం గలుగనున్నదారుణఫలముం
గనఁగలవు; స్వల్పకాలం, బుననే వీర్యాధికుఁడగు యభిషేకకుఁడు. 33
- క. అనిఁ గోపంబున జ్వలియించు నిష్పకలరీతి మిగుల యశోభిలుబాణా
ళినివైచి దనుజుఁజంపును, వినుమా యారాచుచంద్రవిభుఁ డనిపె ననుక.
- క. చనుదెంచితి నీకడకా, తనిపనువున; నిన్నుఁబాసి యభిషేకం డిం
తనరానివగలఁబొగులుచు, జనకజ! యడుగుమనె నీకుఁశల మాదృతితోక.
- క. గురుబాహుఁడు తేజస్వీయుఁ, దరుణిమణి, యానుమిత్రతనయుఁడు హర్షం
బరుదుగఁ దల్లికిఁ గూర్చెడు, పురుషోత్తముఁ డతఁడు నీకుఁ బాలఁతీ భక్తిక.

ఆ. వందనం బొనర్చి ♦ బాగుగ నీక్షేమ
మడుగు మనియె; వానరాధిపతియు
రామచంద్రసఖుడు ♦ భీమవిక్రముడు సు
గ్రీవుఁ డడుగు మనియె ♦ డేమవార్త. 3౬

1330

తే. రామసౌమిత్రిసుగ్రీవు ♦ లోమహిజ
ప్రతిదినము నిన్ను స్మరియించువారు; తల్లి
దనుజవశవర్తినివెయ్యు ♦ దైవకృపను
బ్రదికియన్నావు జానకీ! ♦ పలుకులేల. 3౭

1331

సీ. రాము మహాబలు ♦ సౌమిత్రి, వనచరాంతరమున నలగును ♦ ద్రామసత్వ
శాలి సుగ్రీవుని ♦ సత్వరముగ నె కాంచంగల; వేను గీతశతయైన
సుగ్రీవుమంత్రి ¹ నాశుగనూనుడను హనుచుండు డనావడను ♦ చుహితవార్ధి
దాటి యీవత్తనతల్లజంబును జొచ్చితిని; నేను విక్రమంబును దగంగ
శే నాశ్రయించి ² దురాత్ముడొననురవరుని
తలను గాలిడి నినుజూచుతమిని నిటకు
వచ్చినాడను; నన్నెట్టివానిఁగాఁగ
భ్రాంతినొందెదవో యట్టివాడఁగాను. ౪౦౫

1332

క. కనుకనె యీశంకను నీ, మనమున విడనాడవలయు ♦ మానిని నామా
టను వినుటయందు శ్రద్ధను, నునువుము శామాట నమ్ము ♦ ముద్యమమలరక.
ముప్పదినాల్గవ పర్వము సంపూర్ణము.

3౫ - వ పర్వము.

శుభ హనుమంతుడు రామచిత్తములఁ జెప్పి నీలను నమ్మించుట. శుభా-

చ జనకతనూజ! యాప్లవగసత్తముఁ డెంతయు భక్తిమీఱఁ జె
ప్పినరఘరామునత్కథను ♦ బ్రీతిచెలంగఁగ విన్నయంత ని
ట్లనియె మనోజ్ఞవాక్కులను; ♦ నార్య! రఘూత్తమతోడ నీకు నెం
దునలరె సంగమంబు దయతో నెఱింగింపుము నాకుఁ జక్కఁగక. ౧౫ 1334

తే. ఎట్లులక్ష్యణ నెఱుఁగుదు ♦ వెట్లునరుల
కటవిచరులకు సంగమం ♦ బలరె; బ్లవగ
వర్య! రామునిగుఱుతు లెభృంగి వగునొ
యతనితమ్మునిగుఱుతు లెయ్యవియొ చెవును. ౨౫ 1335

క. వానిని వినినక దుఃఖము, నేనొందను; రామమూర్తి ♦ కె ట్లవయవసం
స్థానం బలరునొ యాతని, జానగురూపంబదెట్టిచంద మొ చెవుమా. 3౫ 1336

1 ఆశుగనూనుడను=హనువుత్తుడను. 2 కృత్వా మూర్ధ్ని పదహ్యసం రాజాస్య దురా
త్మనః, త్వాం ద్రష్టు ముపయాతోఽహమ్-అనిమా.

క. ¹అరయ సుమిత్రాపుత్రుని, కరములు నూరువు లవెట్టికరణిఁ జెలఁగునో
కరుణించి తెలుపుమా యని, తరుణిమణి పలుక శ్వేతనతనయుం డంతఁ.

క. రామునిరూపవిలాసము, లేమాడ్కిఁ జెలంగునట్టులేవివరింపం
దానుదిఁ దలంచి యిట్లనెఁ, నోమానిని! కమలనేత్ర! యొప్పుగ నన్నున్. ౫

తే. రాముదూతగ నెఱిగియు ధీమయివిధి
వశమునం బ్రశ్నచేసెదుభర్తయును ద
దనుజునియు నంగచిహ్నంబులను దగంగ;
నౌర! తద్వర్ణనము చేయఁనయ్యె నాకు ౬

1339

క. ²ఏయేగుఱుతుల మును నీ, వాయనఘులయందుఁ గంటి ధీవాచిహ్నుములన్
నాయెఱిగినంతవట్టును, నీయెడ నెఱిగింతు వినుము ధీహిత మలరంగన్. ౭

నీనమాలిక:-

శ్రీరాఘవుఁడు సరఃసీరుహేక్షణుఁడును, సర్వసత్వస్వాంతఃసంప్రహర్ష
దుఁడు, చారుసుందరాంగుఁడును, దాక్షిణ్యాదినకలగుణాలికిఁజలధియగుచు
జనియించెఁజమ్ము శ్రీజనకాత్మజా! తేజమునసూర్యతుల్యుఁడోర్పునబుడమికి
సముఁడు, బుద్ధినిబృహత్సృతినమానుండగు యశమున శతసుఖుఁడవట్టివాఁడు
జీవలోకమును రఃపిఁచెడువాఁడగు, బంధురక్షకుఁడయి ధరఁగునతఁడు
క్షత్రియజాతికిఁ జాలినవృత్తిని నాశ్రమధర్మాళిఁ నరసి ప్రాచు
వాఁడు, శత్రువులను బాఱఁదోలెడువాఁడు; భామిని¹ జగమునఁబరఁగునట్టి
మర్యాదలను దానుమానక యాచరించుచు నెల్లరును జేయుచును జెలంగు
నట్లు చేయుచునుండునసుల కాంతియుతుండుసాధుపూజితుఁడయిక్షయనుబాలు
శాస్త్రాక్రరీతిని ధర్మశత్రమునుగూడి బ్రహ్మచర్యవ్రతఁపరుఁ డనంగ
సత్కీర్తి గనువాఁడు ధూపకారిజ్ఞుఁ, డాయాయికర్తాళి ధాత్యనెఱిగి
వానిహేతువులను వానిఘంటులు తత్వంబెఱుంగు నతఁడు సుసాధ్య
యనీవ్విశ్మయి, నై, ముఖైవార్తయు, దండనీతియు నఁబడుఁసృపునివిద్య
లందు వినీతుఁడై యలరుచుండును, బ్రాహ్మణుల నుపాసించు విద్యలనుమేటి
శీలసంపన్నుఁడై చెలఁగు, సజ్జనులందు వినయయుక్తుం, డరిపీర్ణుగృహ్య
వగు, యజుర్వేదంబు నంతయుఁ జదివినవాఁడు, వేదజ్ఞులవలన మెప్పు
గన్నవాఁడగు; మఱిసన్నతాంగిరొ ధనుర్వేదంబుఁ దక్కినవేదములను
వేదాంగముల నేర్చివినులపాండిత్యంబు వెలయుఁగా, విపులాంసములను, దీర్ఘ

1 కీదృశం తస్య సంస్థానం రూపం రామస్య కీదృశం, కథ మూహా కథం బాహూ లక్ష్మ
ణస్య చ శంస మే-అనిమా. సంస్థానం - అనియవసన్నివేశః. రూపం ఆకారః పర్ణః కాంతిర్వా-అని
వాగ్విఖ్య. 2 లక్ష్మితాని వికాలాక్షి ఎదత శృంగులు తానిమే-అనిమా.

బాహువులం దగుఁవాఁడు, కంబుగ్రీవుఁ, వతిశుభాననుఁడయి యలగువాఁడు
సంధిబంధంబులు చక్కగా నమరంగఁ దామ్రాక్షుండై ప్రజాతతియెఱుంగఁ
తే. దగినవాఁడయి, దుందుభిఁధ్వనిసమాన
కంఠరవమొప్పు, సుస్థిగఁకాంతి వెలయఁ
జౌరుషముమీఱి, సమమగుఁవపువు గ్రాల
సమవిభక్తాంగుండై యొప్పుఁశ్యామతనుఁడు. ౧౬

1341

సీసమాలిక:—

* కాంతగో రామునఁతుము, పిడికిలి, మని
కట్టు నీమూఁడును యి గ్రాలు స్థిరము
లయి, కనుబొమలును యి నల్లెముమ్మంబులు,
బాహువు లీమూఁడు యి పరఁగుదీర్చు
ములుగాఁగఁ, గేశాగ్రములు, ముష్కములు, జాను
వులు మూఁడు సమములై యి పొలుచుచుండుఁ,
గమనీయమైన క్రిందఁడువును నాభియు
వక్షంబు మూఁడును యి వఱలు నున్న
తముతాచు; మఱియు నేత్రంబులచివరలు,
హస్తపాదతలంబులల్లె గోళ్లు
మూఁడుతామ్రములయి యి మొనయుచుండును; మఱి
పాదరేఖలు, కేశవరము లల్లె

* త్రిస్థిర స్థిప్రలంబశ్చ త్రిసమ స్త్రిషు వోన్నతః, త్రితామ్ర స్త్రిషు చ స్నిగ్ధోగంభీరస్త్రిషు
నిత్యశః. త్రివశీనాం ప్రవృత్తశ్చ కృతుర్వ్యంగ స్త్రిశ్చిన్దనాక, చతుర్విధ శ్చ కృతుర్లఘు శ్చ కృతుర్మృదు
శ్చ కృతుస్సమః చతుర్విధ సమద్వంద్వ శ్చ కృతుర్ద్వంద్వ శ్చ కృతుర్గతిః, మహాస్థిహను నానశ్చ పంచస్నిగ్ధోష్టవంశ
వాక్ దశవద్దో దశవృహ త్త్రిభి ర్విశ్వాన్ ద్విపక్ష వాక్, షడున్నతో నవతమ స్త్రిభి ర్వాశ్చిష్టాతి
రాఘవః-అనిమూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసినయరే మే యిట సీసమాలికయందుఁ జేర్చఁబడిన
దనియెఱుంగవలెను కొందఱు ఘట్టేశ్వర మట్లే తెనింగింపబయుంగాని దానిని విస్తరించి తెనింగిం
పరాదనియు, అట్లు తెనింగించినచో రసంగ మగుననియు, రామాయణముననుఁ గాన్యత్వహానియే
సంభవించుననియు, సౌందర్యహానియుఁ గల్గవనియు నింకను నెన్నియో యనర్థములు గల్గవనియుఁ
జెప్పవలె నీత విచియ్యున్నయిదూత మిగఁడు పంపినవాఁడా? లేక రావణుఁడే యిట్టిరూపమునఁ
దనను మోసపుచ్చఁదలంచెనా? యని యనుమానించి కిచ్చ రామమాత్రేవేదైన నామగనిలక్షణము
లెట్టివి? నామఁబది యగుసౌమి త్రిలక్షణము లెట్టినిని ప్రశ్నించెను. మామమ యామె సంశయించి
యిట్లడుగుచున్నదని యెఱింగి “త్రిస్థిర స్థిప్రలంబశ్చ.....ఇత్యాదిస్లోకములఁ గలయర్థమును
గూఢముగాఁ జెప్పెను. అట్టితావులనా దెనింగించినపుడు “ఈయాయనయనములు పొట్టివి ఇవి
పొడుగుగా నుండును. ఇవివివి సమములుగా నుండును ఇట్లే షెప్పినట్లు తేటపఱచినయెడల
కందు వ్యవహారికపదము లుండునుగాన నవి విని యుచితానుచితజ్ఞానవిహీనుఁ డగునట్టివానిని నాభర్త

లింగము మూడు చెలంగును నునుపుగా;
 స్వరగతి నాభులు † వజ్రలుచాల
 గంభీరముగఁ, ద్రిరేఖలు భాగ్యచిహ్నంబు
 లై కంఠమున నొప్పు † నతఁడు వెలయు;
 స్తనములు, నల్లై కుచంబులచివరలు,
 పాదరేఖలు మూడు † పరఁగులోఁతఱ
 గాఁగ నాతనికిని, † గంఠ, లింగములు, జం
 ఘలు, పిఱుందులు హ్రస్వములుగ నాల్గు
 తనరాగు, మూడునుశ్లను గ్రాలి, సమముగా
 నలయంబుగా, నాతఁపత్రమువలెఁ
 గడువిశాలమ్ముగఁ † గనఁబడునాతని
 తలయును; మఱియు నాతనిమనోహ
 రాంగుష్ఠమూలంబునందు నాలుగురేఖ
 లలరాగు; భాలంబునందుఁ బాద
 తలముల, మఱిహస్తతలముల నాల్గురే
 ఖలు క్రాలుచుండును; † గాయమెల్ల
 వజ్రరత్యంగుళానమపరిమితమయి
 కనఁబడు; నాతనికరములు, తొడ
 లల్లై జానుద్వయ † మారీతిఁ బిక్కలు
 నాలుగుసమముగాఁ † క్రాలుచుండు;

నాయునికి నెఱింగి మాటలాడిరమ్మని పంపఁడిని తలంచి మాటలాడియె యుండదనియు, నట్టితావుల
 నట్లే గూఢముగా నుంచుట మేలనియు వారిభావము ఇంతియగాక భాషావిశేషము పాత్రోచిత
 ముగా నుండవలయు, రహస్యము లట్లేయుండవలయుననియు వారియాశ యమని తేలకమానను.

ఇట్టిమహాత్ములకు సమాధానముగా నిట నాలుగుమాటలు వ్రాయుట యనవసరమేయైనను
 వ్రాయవలసివచ్చినది ప్రశ్న మొనరించినసాధ్యి త్రిలోకపావని సీత. ప్రతిపచన మిచ్చువాఁడు
 సకలశాస్త్రచేత్త, పరుషశ్రుతుఁడు, జ్ఞానధినుఁడు నగుమానుమంతుఁడు. కాఁబట్టి రహస్యవిషయములు
 గూఢముగనేఁ జెప్పఁదగియుండును. తెలియఁదగియుండుననుటకన్న వెఱ్ఱితనము వేఱులేదు. అట్లు
 మానుమంతునినోట వాల్చికి చెప్పించిన నుచితజ్ఞానగుకవి యనఁబడునా? యని ప్రశ్నించుటయొ
 నజ్ఞానము ఈశ్రీందివిషయముగు పరికింపుఁడు. ఈసర్గమున నాల్గవశ్లోకమున సీతనోట కవి “కథ
 మారూ? కథంబాహూ? లక్షణస్య చ కంసమే” యని పలికించెను. 3౮-వ సర్గమున కాకాసుర
 వృత్తాంతమును జెప్పుసమయమున “సమాం దృష్ట్యా మహాబాహు ర్వితున్నాం స్తనయోస్తదా”
 యని చెప్పించెను. అందే “కేన తే నాగనాసోరు విక్షతంవై స్తనాంతరం” అని రాముఁడు తనను
 బ్రశ్నించినట్లు సీతనోట బలికించెను. 1 లక్షణునితోడ లెట్లుండును? బాహువు లెట్టివి? 2 నావ
 జ్ఞోజములు చీజంబడి గాయము గనఁబడనుండఁగా నామహాబాహువగురాముఁడు చూచి 3 ఏనుఁగు

గనుబొమల్ మఱినాసిఁకాపుటంబులు, నేత్ర
ములు, శ్రోత్రములు, పెదవులును, జూచు
కములు, మోఁచేతులును మనికట్టులును, మోఁ
కాళ్లును, ముష్కముల్ ఁ కటితలములు
పాదముల్ పిఱుందులు ఁ బాహువుల్ పదునాల్గు
సమములై యొప్పును ఁ జారురీతి;
దంష్ట్రాకృతిం దగుఁదంతచతుష్క మా
తనికి నొప్పురు; నాతండు వృషభ
సామజవంచాన్యశౌర్ధూలములరీతి
గంభీరగమనంబుఁ ఁ గలిగియుండుఁ;
బెదవు లెఱ్ఱుగఁదగి ఁ వెలయుబింబఫలంబు
వలె నొప్పు; హనువులు ఁ బలుపుగలిగి
యలరారు; నిడుదయై ఁ వెలయునాసికయు: నే
త్రంబులు, దంతముల్ ఁ రమ్యదేహ
చర్మ, మంఘ్రులును, గేశంబులు నైదును
నిగనిగలాడుచు ఁ నెగడుచుండు;

తొండమునంటి తొడలుగలయోశీతా ! నీ సనములనడుమ నెవ్వఁ డిటుచీతరు ? అని పైవాని
యర్థములు.

పైష్టోకములు రామాయణమున నున్నవిని స్పష్టముకదా ? సీత విరుషీమణి. హనుమ అప్పటికి
సీతదృష్టికిం ప్రాప్తవాఁడు. సీతచిత్తియన నీతఁడు రామదూతయా ? రాక్షసుఁడా ? యనుసంశ
యము నీడలేదు. అట్టిఘట్టమున నామహాసాధ్యునోట మహాకవిశోమణి యగువాల్కి నామఁజి
తొడ లెట్టివినిప్రశ్నించినట్లు చెప్పినాఁడుగదా ? పరశురామయెదుట తనభర్త తనతో “నేనెఁగు
తొండమునంటితొడలుగలదానా ! యని పిలిచి నీ సనమధ్యభాగము నెవఁడుచీతరు?” అని యడిగి
నట్లు సీతనోటఁ జెప్పించెను. ఈకారణములంబట్టి వాల్మీకికి నుచితజ్ఞత లేదనుట యుక్తమా ? కలదని
చెప్పట న్యాయమా ? ఇట్లెన్నియోతావుల నిట్టివాక్యములు గలవు. వానిం జూపఁబూనుకొనుట
యాక్షేపమలకన్నవెట్టితనమే. సమాధాన మిట్లు చెప్పఁదగును సీత “కీదృశం తస్య సంస్థానం యాపం
రామస్య కీదృశం, కథ మూరూ కథం బాహూ లక్ష్మీస్య చ శంసమే” యనుష్టోకరూపమున హను
మను జూచి ప్రశ్నింపలేదు. హనుమంతుఁడును, “త్రిశిత స్త్రీప్రలంబశ్చ.....రాఘవః.” అని
ష్టోకమున బదులుచెప్పలేదు దుఃఖసాగరమున మునింగియున్న సీత హనుమంతుఁడొనరించిన రామ
కుశలవార్తానుతిని నాలకించి యిందుక యూఁజిడిల్లి రాక్షసమాయ అనుసంశయమున “కృతే రామేణ
సంసర్గః కథం జానాసి లక్ష్మణమ్” ఇత్యాది ష్టోకాభిప్రాయము గలదియై రామదూతయే యైన
రామరన్నిధిని గొంతకాలమైన నుండును గాన రామునిగుఱుతులు తెలిసియుండును. అడిగి చూచి
తర్వాత నిశ్చయింతు నని యూహించి అర్యా ! నీవు రామదూతయైనయెడల రామునిదేహమునఁ
గలగుఱుతులు చెప్పము అట్లే లక్ష్మణునిగుఱుతులు చెప్పమని యడిగియుండును. హనుమ తా నెఱ్ఱిం

నతనివెన్నును, మేను ♦ సంఘిక రాంగుభుల్
 కరనాసి కాటులు ♦ కర్ణములును
 బురుషావయవమును ♦ బొడవుగా నుండును;
 నాస్యము, నోరును ♦ నక్షి, జిహ్వ
 లును, బెడవులు, చన్నులును మఱిదవుడలు,
 కరపదనఖరముల్ ♦ కన్దురీతిఁ
 బదియును బద్ధంబు ♦ వలె నొప్పుచుండును;
 దలయు, శ్రోత్ర, లలాటములు, గళంబు
 వక్షంబు, హృదయంబు, ♦ కుక్షీయుఁ బిఱుఁదులు,
 పదములు, కరములు ♦ పదియుఁ బెద్ద
 విగనుండు; యశమున ♦ విపులతేజంబున,
 సంపత్తి నాల్గుదెసల నతండు
 వ్యాపించియుండును ♦ నాతనిదంతముల్
 కనులును, దెల్లగాఁ ♦ గ్రాలుచుండుఁ;
 గక్షంబు, కుక్షీయు ♦ వక్షంబు, నానయు,
 స్కంధ, లలాటముల్ ♦ కానఁబడును

గినవిషయములు విడువక చెప్పి నమ్మకము పుట్టించియుండును. ఈఘట్టమునఁ గవిశిరోమణియగు
 వాల్మీకిమహర్షి మహాపురుషలక్షణము లన్నియు రామునియందున్నట్లు హనుమన్నుఖమునఁ బ్రకీర్ణం
 చెను వానియర్థమును జదువరులకుఁ బెల్పుట కవికిం గర్తవ్యము. కాని యారహస్యమును రహస్యము
 గానే యుంచవలెననుట పాడిగాదు. దీనిచే వాల్మీకి యుచితజ్ఞుఁడు కాఁడని తేలునేమోయని భీతి
 నొందుట పెట్టితనము. మఱియు మాతృభాషముగలిగి జ్ఞాననిధియగుహనుమకు ఈమటచెప్పినఁ గొంప
 మునుఁగునని భీతియొండను. ఎట్లునన్నాస్యని యనఁబడు శ్రీమచ్ఛంకరభగవద్వాచాపర్యలు సౌంద
 ర్యలహరియందు “కవ్యతాంబీదామా కరికలభకుంభస్తనవతా పరిక్షీణా మధ్యే పరిణతశరచ్చంద్ర
 జదనా” అని శ్రీమహేశ్వరిని నుతించెను స్తనముల ప్రస్తావ మానన్నాస్యనికేల? యని ప్రశ్నింపరాదు.
 నిఘ్నిల్వ పశ్చాదయుగం హనుమత్ప్రభృతుల కట్టితావుల నేదియుఁ దప్పగాఁ దోచెదని కొందఱు
 సమాధానము చెప్పుచురు. అది న్యాయమే. అయితే తెనుఁగున నట్టితావులఁ గవి జాగరూకుడై
 తేటతెల్లమగుపదములతోఁగాక యిండుక గూఢముగానున్న పదములతో నా యర్థమును జెప్పవలయు
 ననుట సర్వసమ్మానార్హవిషయము న్యాఖ్యాతలభాషము కవిది కాకపోవచ్చునని పలుకుట మూర్ఖ
 పద్ధతి యనవచ్చును. ఏలయన నాశ్లోకమునకు నర్థమేదియైనఁ జెప్పిన నది కవిదని యెట్లు నీకుఁ దెలి
 సినదని ప్రశ్నము రావచ్చును. అప్పుడు నోరుమాసికొనక తప్పదు. కాఁబట్టి వ్యాఖ్యాతలయభి
 ప్రాయమే లేకున్న రామాయణ మింతప్రాశస్త్యమును జెందయుండదు. దానియం దిట్టిరహస్యార్థ
 ములు గలవని తెలిపినవారు వారె. ఆమహాత్ములభాషములను దెనుఁగునఁ జెప్పఁజాలకపోతిమని చింతిల్ల
 వలయునేగాని యేలచేర్చితిమని దుఃఖింపరాదని పాఠకు లూహింతురుగాక. ఇట్టియాక్షేపములకు
 సమాధాన మింతకన్నఁ బెంచి య్రాయుటకన్నఁ బెద్దల నడిగినఁ దెలియనని చెప్పుటకూడ సరసమే
 యని తోచెడిని.

సున్నతంబులునయి; † యొప్పునంగుళిపర్వ
ములు, కేశములు, రోమములు, నఖములు
చర్మలింగములు, మీసంబులు, దృష్టిబు
ద్ధులు, సూక్ష్మములగునీతిఁబ్బిదియును;
నతఁడు పూర్వాష్టమఁభ్యాహ్నపరాష్టాంబు
లను మూఁడుకాలంబులను దగంగ
ధర్మార్థకామముల్ † తా నాచరించును,
సత్యధర్మచరుండు † నిత్యలక్ష్మి

తే. గల్లువాఁడును, ద్రవ్యసంగ్రహ మొనర్చి
దాని సత్పాత్రములకెల్ల † దానమిచ్చు
వాఁడు దేశకాలంబులనైఖరి నెఱుఁ
గంగఁ దగువాఁడు శ్రీరఘుఁకాంతుఁ డుర్వి. ౨౦౫

1347

- క. జనులకు నెల్లఁ బ్రియంబుగ, ననవరతము మాటలాడుఁనాశ్రీరఘుభూ
పుని సనతితల్లికొమరుం, డనిమొన నోటమియెలేక † యలరుంజుమ్మి. ౨౦౫
- క. అనురాగంబున హాపం, బునఁ దక్కిననుగుణవారమున నాతఁడు రా
మునివంటివాఁడె తల్లీ, జనకసుతా వినుము పురుషఁనత్తములగుచున్. ౨౨
- క. అనిహతవిక్రము లగునా, మనుజేంద్రజులిర్వ రెపుడు † మాననిపూన్కి
నినుఁజూడ నాతురంపడు, చును భూస్థలిన్లు వెదకుఁచున్ వగపాలై. ౨౩ 1345
- క. తిరుగుచునుండఁగ నొకచో, ధరణీధరనికటమందుఁ † డల్లీ మాతోఁ
బరఁగె నమాగమ మారఘు, వగులకు; నాసోదరులొగి † వసుధ నినుఁ గనన్.

తే. సంచరించుచు బోయి భాస్కరతనూజు
వనచరేంద్రసుగ్రీవుని † వాలియనెడు
నగ్రజుఁడు రాజ్యముననుండి † యవలఁ ద్రోయ
నన్నభయమున మిక్కిలి † యార్తుఁ డగుచు. ౨౪౫

1347

- క. తరువరగణానంకులమై, పరఁగెడునాఃఋశ్యమూకఁపర్వతభూపాం
తరమున నుండఁగఁ గాంచిరి, తరుణీ! ప్రియదర్శనుం డతం డగుఁ జుమ్మి.
- క. తనయగ్రజుండు రాజ్యం, బుననుండఁగ వలదలంచుఁ † బూనికఁ ద్రోయన్
జనుదెంచుసత్యసంగరు, వనచరపతి మేము కొలుచుఁవారము తల్లీ. ౨౬ 1349
- క. తరువాత నారచీరలు, ధరించి వరకార్తుకములఁ † దాలించి యాభూ
ధరరమ్యభాగమున్ రఘు, వరు లొందిరి; వారిఁ బురుషఁవానవులఁ దగన్. ౨౭
- చ. ధనువులు దాల్చి వచ్చినప్రతాపమహోదధులన్ గనుంగొనెన్;
వనచరనాధుఁ డంతభయభారవికంపితచిత్తుఁడె యిదే

* పర్వతభూపాంతరమునన్ = పర్వతరాజమధ్యభాగమునందు.

మని తలపోయలేక యపుఁడాగిరిశృంగముమీఁది కొక్కరీ

తి నెగిరె; నంతనాతఁ డటఁ ♦ దేకువమాలి వసించి యార్తుఁడై. ౨౮౫ 1351

క. త్వరగా నన్నే యారఘువరుఁ డుండెడుచోటికనిపె; ♦ వానరపతి యు
త్తరువున బురుషశ్రేష్ఠుల, వరరూపసులక్షణములఁ ♦ బరఁగెడువారిక. ౨౯౫

క. కననేగి కృతాంజలినై, జననీ! నిలువంగఁబడితి; ♦ సాధుత్వమునం
బెనుపొందువారివిషయం, బును జక్కఁగ నెఱిఁగి శ్రీతిఁ ♦ బూనినవారిక.

తే. వారినిర్వర నావీపుపై రయమునఁ

గొంక కెక్కించుకొని తీసికొని మదధివుఁ

డున్నయెడకేగితిని; ¹నున్నదున్నయట్లు

వారివృత్తాంతమేను నాభానుజనకు. ౩౧౫

1354

క. తెలిపితి నంతట వారుభ, యులు చక్కఁగ మాటలాడి ♦ రొగి నంతట వా
రలకుఁ బరస్పరమైత్రియుఁ, గలిగె; హరీశ్వరుఁడు మనుజుకాంతుం డంతక.

తే. శ్రీతినంపన్నులై సంభవించియున్న

కష్టములఁ దెల్పుకొనుచు నొక్కరు మఱొకరి

నూఱడిలఁ బల్కుకొని యంత ♦ నూఱడిలిరి;

భాస్కరాత్మజుఁ డొక్కట ♦ భార్యకొఱకు. 3౩

1356

క. ఘన తేజంబున నొప్పిన, తనయగ్రజుచే నిరస్తవర్షుండయి చెం

దినయవమానము తెల్పిన, విని రాఘవుఁ డూఱడించె ♦ విగతభయునిగక.

క. ²బగులకుఁ గష్టము గల్గెడు, పరుషపుఁబను లెవ్వీచేయ ♦ వాంఛింపనియా

పురుషలలామునకుఁ రఘువరునకుఁ దవ్వదర్శనంబువలనక మదికిక. ౩౪౫

క. కలిగినదుఃఖములెల్లం, దెలిపెక లక్ష్మణుఁడు మా యధిపునకు; విని యు

పులుకుల సుగ్రీవుఁడు తన, వలెనే తనమిత్రుఁడైన ♦ వసుధేశునకుక. ౩౫౫

క. పెనుదుఃఖము గల్గెంగద, యని ³రాహుగ్రస్తుండైనయర్కునివలె మో

మునఁ జింతతోఁచనుండెను; దనుజుఁడునినుఁగొంచుఁబోవుతరుణమునందుక.

తే. నీవు నీయంగములయందు ♦ నెలకొని తగు

నాభరణములఁ గొన్నింటి ♦ నవనివై చి

తివిగదా వానినెల్ల నధిపునియాజ్ఞ

హరివరులు తెచ్చి చూపిరి ♦ ధరణిపతికి. ౩౬౫

1361

ఉ. అంతియకాని నీవు చనినట్టిప్రదేశము చెప్పలేక వా

రంతట నూరకుండి; రవి ♦ యంబరమార్గమునుండి భూమి న

1 నివేదితౌ చ తత్వేన-అమాలము. 2 రామస్వాక్షిప్తకర్తృణః-అనిమూ. 3 తదాసీన్నిష్పన్నో
భోత్యర్థం గ్రహగ్రస్తవివాంశుమాక-అనిమూ.

త్యంతరవంబునం బడఁగఁ దధ్వనినిఁ విని నేనెవోయి ము

న్నంతయు నాథలిఁ జెడరియే కనుపట్టఁగఁ దెచ్చినాఁడఁజూ. ౩౯ 1362

క. ¹వానిని సుగ్రీవుఁడు రఘు, నూనుచుకొని జూపె; సతఁడుఁ ధనురతేజం డ
వానిం జూడందగుటక, దానెంతయుఁ బ్రీతిఁగాంచిఁ తనతొడలపయి.

క. ఉనుచుకొని పెక్కుభంగుల, వనితా! పలవించె; వానిఁ ధబలుమాటులు తా
గన్నులం బొగులుచుఁ దాపం, బును బొందుచునుండె; నవ్విభూవరుసకొగి.

ఆ. ²కంటఁబడినయంతఁ ధగడుశోకవహ్నిని, మండఁజేసె; సంత ధమహితచిత్తు
డైనరాముఁ డురుతఁరా ర్తిని గుందుచుఁ, జాలనేపు మూర్ఛ ధసోలియుం.

క. అనుజుఁడు నేనును బూనిక, వనచరనాయకుఁడు వివిధఁవాక్యంబుల దే
ర్చిన నెట్టకేల కాతఁడు, తనయెప్పటితెలివిగలిగి ధతా లేచె సతీ. ౪౨ 1366

క. గురుబాహుం డగునారఘు, వరుఁ డనుజునిగూడి వానిఁ ధబలుమాటుగని కీ
శరమణునకుఁ జూపుచు న, త్రుణమున నె వాని సూర్యతనయున కొనఁగె.

క. ³కనఁబడకయె నీవుండుట, ఘనుఁడౌరాముండు మంటఁగామండెడున
గ్నిని దాపంబునఁ బొందెడు, ననలగిరీంద్రంబువగది ధనవరతంబు. ౪౪

ఆ. ⁴తాపమందుచుండుఁ; ధదరుణిరో మహితాత్ముఁడైనరాఘవుండు ధనీనిమత్త
మయియె నిద్రలేమి ధసధికదుఃఖంబునఁ, జంతచేత మిగులఁ ధజిక్కువడుచు.

క. అనలముచే నగ్నిగృహం, బునుబోలి తపించుచుండు; ధభూపతిత్వదద
ర్శనశోకంబునఁ గుందుచుఁ, ⁵బెనుభూకంపమునఁ గదలుఁవిపులగిరివలె. ౪౬

క. చలియించుచున్నవాఁ; డో, లలనాతిలకంబ నిన్ను ధలక్షింపమి మి
క్కిలి రమ్యములౌకానన, ముల, నదులను, నిర్ధరముల ధమొనసి తిరిగియు.

ఆ ఇంచుకంతమదిని ధతృప్తినొందకయున్న
వాఁడు; వినుము పురుషఁవర్యుఁ డతఁడు
పుత్రమిత్రయుతునిఁ ధబొలియించి రావణు
బొందఁగలఁడు నిన్ను ధబొలఁతి వేగ. ౪౮

1372

క. వనచరపతియును రాముఁడు, నిను వెదకింపంగ వాలినిం జంపఁ బ్రతి
జ్ఞను జేసికొనిరి, తరుణీ, విను మవ్వల ⁶నాకుమారఁవీరులిరువురు. ౪౯

క. చని కిష్కింధకు యుద్ధం, బున వనచరనాథువాలిఁ ధబొలియించిరి; వై
రిని జంపి రాముఁ డొసరిచె, వనచరభల్లూకతటికి ధభానుజుఁ బతిగె. ౫౦

1 తా న్యంకి దర్శనీయాని కృత్వా బహువిధం తప-అనిమా. 2 ప్రాదీపయక దాశరథే
స్తాని శోకహతాశనమ్ - అనిమా. 3 మహతా జ్వలతో నిత్య మగ్నినే వాగ్నిపర్యతః - అనిమా.
4 త్వత్ప్రేతే తిమనిద్రాప శోక శ్చింతాప రాఘవమ్-అనిమా. 5 మహతా ధూమికంపేన మహా
నివశిలోచ్చయః-అనిమా. 6 తత స్తాభ్యాం కుమారాభ్యామ్-అనిమా.

- క. దేవీ! రామార్కజలకు, నీవిధమున మైత్రిగలిగె ♦ నే హనుమ యనం
గా ¹వాయుజుఁ డననొప్పుదు, నే వారలదూత నగుచు ♦ నిటవచ్చితిఁ జూ.
- ఉ. వారలయాజ్ఞ మౌళినిడి ♦ వచ్చితిసంఘఁ దలంపు; మట్టులా
సారసమిత్ర సూనుఁడును ♦ శౌర్యముపొంగఁగ రాజ్యమొంది గం
భీరమనస్కులై బలము ♦ విక్రమముం దగనున్నవారలఁ
వీరుల వానరేశ్వరుల ♦ వేగమ పిల్చి త్వదర్థ మందఱఁ. ౫౩ 1376
- క. నలుదెనలకుఁ బంపెను; నుజ్జ్వలతేజుండై నకీశ²న త్రమునాజ్ఞఁ
దలనిడి ³పెనుగొండలవలె, బొలుపారెడుకవులు చనిరి ♦ భూమి నినుఁ గనఁ.
- క. ⁴సుగ్రీవునియానతి యత్యుగ్రంబని జంకి నిన్ను ♦ సుగ్రీవి వెదకం
గాఁ గ్రమమున మత్ప్రభృతులు, నుగ్రబలం బూని తిరుగుచున్నార నుమీ.
తే. అందు శ్రీసంయుతుండు మహాబలుఁడును
నై నయవాల్మీకియపుత్రుఁ ♦ డంగదుండు
భటగణంబున ⁵మూఁడవభాగముఁ గొని
బయలుదేరెను; మేమెల్లఁ ♦ బంతమూని. ౫౬ 1379
- క. నినువెదకుఁచుఁ జని వింధ్యం, బనువర్వతరాజమందు ♦ నలరునొకబిలం
బునఁ జిక్కి మరలి రా లేక నిలిచి దుఃఖాతురులముఁగా నుండంగఁ. ౫౬౪
- క. చనియెను బెక్కుదినంబులు; మనముల మాకెల్ల నింత⁶మహితంబగుని
ప్పనిని⁷ సాధింపంగల, మనునాశయేలేమి, దినములందఁ గడచుటఁ. ౫౬౫
- ఆ. దాన గడవుచనుటఁ ♦ దరలి వెన్నకుఁబోవఁ
గతినశిక్షచేయుఁ ♦ గపివతియను
భయమునను గలంగి ♦ ప్రాణముల్ విడువంగ
నిశ్చయించితిమి యనింద్యచరిత. ౫౮ 1382
- క. పనదుర్గగిరుల సెలయే,ల్ల ను వెదకి భవన్నిచనతి ♦ లక్ష్యంపఁగ లే
కనిలిచి యందే ప్రాణము, లను వదలఁగ నెంచితిమి తలంపులు చెదరఁ.
- సీ. ప్రాయోపవిష్టులై ♦ ప్రాణపరిత్యాగమును నిశ్చయము చేసి⁸కొనినకవుల
నందఱఁ గనుఁగొని ♦ యంగదుం డటశోకసాగరమగ్నుడై ♦ జనని సీవు
కనఁబడకుండుటఁ ♦ దనతండ్రి వధియింపఁబడుట, మే మివ్వధిఁబ్రాణములను
వదలంగఁ బూనుట ♦ భవ్యచిత్తుండగునాజటాయువు మృతి⁹నందియుంటఁ
తే. దలఁచి పలవించె; నధిపు నుత్తరువుఁ దలఁచి
ప్రాణములయందు నాశను ♦ వదలి చావఁ

1 హనుమంతం చ మాం విద్ధి-అనిమా. వాయుజుఁడను-అనునిది ప్రకృతోపయుక్తమని
చేర్పఁబడినది. 2 అద్విరాజప్రతీకాకాశ-అనిమా. 3 సుగ్రీవవచనాతురా-అనిమా. సుగ్రీవాజ్ఞా
భీతా-అనివాఖ్య. 4 త్రిభాగబలసంయుతః-అనిమా. ఇట హనుమ యంగదునివర్ణించుటచే స్వామి
భక్తి తేటపడునని యెఱుంగునది.

దలఁచియున్నట్టిమాకార్య ధ మెలమిఁ దీర్పు
నచ్చెనన ¹శౌర్యమలరంగఁ ధ బక్షియొక్కఁడు. ౬౨

1384

క. చనుదెంచె జటాయువునకు, ఘనునకు సోదరుఁడు గృధ్రఁకాంతుండగునా
తనినామము సంపాతి య,తనితమ్ముఁడు చంపఁబడుటఁ ధ దా విని యంతఁ.

తే. అమితకోపంబుఁ బొంది యిట్లనియె నతఁడుఁ

చంపై నెవ్వఁడు నాయనుఁజాతు, నెచటఁ

గూల్చె నీవార్త మీరు నాఁకుఁ దగఁ జెప్ప

వలయు; ననవిని యంగదుంఁడు లలితాంగి. ౬౪

1386

తే. నీనిమిత్తముగా జనఁస్థానమందు, భయదరూపంబు గలుగురాఁవఁబడు కఠిన
పద్ధతిని బూని యాతనిఁబవరమందుఁ, జంపినది చెప్పె నవార్తఁ ధ జరిగినట్లు.

క. అరుణాత్మజఁ డతఁడు నహో,దరువధమును వినుచు వగచి ధ తస్వయు దుఃఖా
తురుఁడయి రావణగృహమునఁ, దరుణీ నీవుంటఁ జెప్పెఁదగువిధ మలరక.

చ. అతఁడు వచించినట్టిప్రియ ధ మందఁగఁజాలినవార్త దానిమే

మతిశయభక్తితో వినుచు ధ హర్షము పొంగఁ బ్రయాణమైతి మా

క్షీతి విడనాడి వేగ; నినుఁ ధ జేరి కనుంగొనువేడ్క వైబయి

జితనమునం జెలంగఁ బెనుఁజైలమునుండి ప్రయాణమై సతీ. ౬౭

1389

తే. సాగరోత్తరతీరంబు ధ సరగఁజేరి

రెల్లవానరు; లంతనిఁన్నెలమిఁ గనఁగఁ

గౌతుకమునొంది సంక్రముఁగట్టుఁజేరి

దానిఁ గని చింతచేయంగఁబూని రొకట. ౬౮

1390

క. సరిదధిపతిఁ గని చింతిలు, హరినై న్యముఁ గాంచి తత్ఫలము పోవఁగ భీ
కరశతయోజనమితనా,గరమును లంఘించినాఁడఁ ధ గడువడిఁ దల్లి. ౭౦

క. దనుజౌఘునివిడచా లం,కను రాతిరి నేను జొరఁగఁగల్గితి, దనుజే
శుని జూడఁగంటి దుఃఖం, బునఁ గుండెడునిన్నుఁ గంటిఁ ధ బూతచరిత్రా. ౭౧

క. ²ఉన్నది యున్నట్లుగ నీ, నన్నిధి నెఱిగించినాఁడఁ ధ జననీ, నను శ్రీ
సన్నుతుదూతఁగ నీ వివు, డెన్నుము నాతోడఁ బల్కుఁ ధ మింక నిజముగఁ.

ఆ. నేను రాముఁ డనుప ధ నీగొట కిచటికి, వచ్చినాఁడఁ బ్రవగఁవర్యమంత్ర
ననిలనుతుఁడ, ³మోసఁముచు బూని వచ్చిన, రాక్షసుఁడనుగానుఁరాజవదన.

సీ. తరుణిరోసకలాస్త్రఁధరులందు మేటియై కాకుత్స్థులందు విఘ్నాతినంది
యున్ననీపతి రాముఁడున్నాడుకుశలియై, గురుపూజయందు దఃఖుఁడయిసర్వ

1 శకుని ర్వీర్యవాక్ మహా-అనిమా. 2 ఏత త్తే సర్వ మాఖ్యాత్మ యథావృత్త మనిం దితే-అనిమా. 3 ఈమోసము ప్రకరణవిషయపరిపోషకమాటఁ గ్రొత్తదిగఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగంతగు.

లక్షణాకగుండయి ♦ లక్ష్మణుండును జేమమున నున్నవాడు; నీ ♦ పెనిమిటియయి
వీర్యవంతుండయి ♦ వెలయుశ్రీరాముని హితమునుగోరి క ♦ వీశునాజ్ఞ

తే. నొక్కండనె యేనువచ్చితి ♦ నిక్కడకును;

గామరూపి నేనొక్కండనై మహీజ

నీవు చన్నట్టిత్రోవను ♦ నేనెటుంగఁ

దలఁచి తిరుగుచుఁ జేరితి ♦ వక్షిణదిశ. ౭౬

1395

క. జననీ నాభాగ్యవశం, బున నినుఁగన్గొంటి వగలఁ ♦ బొగులుచుఁ దగు నే

వ్వనచరసేనల తాపం, బును దీర్పంగలను గుళలమును జెప్పుటచే. ౭౭ 1396

చ. అనుపమమైనభాగ్యమున ♦ నంబుధి దాటుట సార్థకంబ య

య్యెను ¹నినుఁజూడఁగల్గితిని ♦ నిందునఁ గల్గెడుభూరికీర్తినిం

గనుటకు నోచినాడ; నృపకాంతుండు భూరివరాక్రమంబునఁ

దనుజవరేణ్యురావణుని ♦ దప్పుక వేగ సమిత్రబాంధవుఁ

ఘనతరశక్తిఁ జంపి నినుఁ ♦ గైకొనఁగాఁ గలవాఁడు తల్లిరో. ౭౯

1397

చ. ²అనిలున కాత్మజుండ నని ♦ యంటివి కోఁతివడెట్టులైతి వా

తనికి సుతుండవంచు ననుఁ ♦ దల్లిరొ ప్రశ్న మొనర్తువేమొ భూ

ధ్రునిచయమందు శ్రేష్ఠమయి ♦ రాజులుచుండును మాల్యవంతులఁ

ఘనగిరి, యందు నుండుఁ గపికాంతుండు కేసరినాముఁ డొక్కట. ౮౦

క. వనచరుఁ డతఁ డప్పుర్విత, మును విడి గోకర్ణశైలమునకుం జనియె;

జనకుఁ డతండ్రి నా కగు, మువరులయనుజ్ఞ నతండు ♦ ముదమున నందు.

ఆ పుణ్యవంతుమగుచుఁ ♦ బాలుచునంబుధితీర

మందు శంబసాదనాసురవరుఁ

జంపె; నంజనయనుసాధ్వీ యాతనిపత్ని

యలరుఁ గేసరియును ♦ నందె యుండ. ౮౧

1400

సీ. ఆతనిపత్నియం ♦ దనిలునివలన నే జనియించితి, ³స్వకర్మముననె నాకు

హనుమంతుఁ డనునామమలరె; నీచుదినమ్మకముగల్గుటకు రఘు ♦ కాంతుగుణము

లను వచించినవాడ ♦ జనకబా; రాఘవుం డింక వేగమె వచ్చి యిచటనుండి

కొనిపోవఁగలఁడు ని; ⁴స్సని శోకకర్మితయైనసీతకుఁదగి ⁵నన్ని హేతు

తే. పులను నమ్మిక బుట్టింప ♦ లలన యతండు

తనకుఁ జెప్పిన గుర్తులెల్లను దగినటు

లుంట నాతని దూతయై ♦ యుండవచ్చు

ననుచు నమ్మెను; జానకీ ♦ యంతమదిని. ౮౨

1401

1 త్వద్దర్శనకృతం యశః-అనిమా. 2 వానరస్య తపపవనాత్త జత్వం కథమ్ - అనివ్యాఖ్య.

3 హనుమా నితి విఖ్యాతౌ లోకే స్వే వై కర్మణా-అనిమా. 4 ఉపపన్నై రభిజ్ఞావై ర్భూతం త మవగచ్ఛతి-అనిమా.

- 1క. ఎనలేనిసంతసంబును, గని దానకా గుటిలపక్ష్యః కాంతము లగుచుం
దనరెడునక్షులనుండియె, యనూనహర్షాంబువులను ధ నల్లనవిడిచెక. ౮౫
తే. 2తామ్రశుక్లామతాపీనితాంతరుచిర, మగుమహీపుత్రిచెల్వగునట్టిమోము
రామనిర్మక్తతారకారాజుభంగి, వెలసె; సంతట నామె యనిలతనూజు.
క. వనచరుడేయగు మాయం, గొని రా లేదనుచుఁ దలఁచెఁగోరి యతఁడు నా
మెను బ్రయదర్శనఁ గని యిట్లనియె; నచటివార్త లేను ధ నన్నియు నీకుక.
ఆ. తెల్లపేనాఁడ నూఱఁడిలు మింకజానకీ, యిప్పుడేమొనర్తు ధ నేను దావ
కేష్టమెట్టులున్న ధ దివుడె యానతియిమ్ము, మరలిపోవువాఁడ ధ మహిపుకడకు.
చ. మునివరులాజ్ఞ చేయఁ గపిఁముఖ్యుఁడు కేసరిశంబసాదనుం
డనుసురవైరి యుద్ధమున ధ సంతము నొందఁగఁజేయ దాననే
యనిలుఁడు మెచ్చి యాతనికి ధ నాత్మజుగా ననునిచ్చెఁ గాస నా
తనికృప నేను గల్గితిని ధ 3దత్తుమశౌర్యుఁడ వానరుండఁజూ. ౮౯

1406

ముప్పదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౬ - వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు సీతకు రామాంగుళీయకము నిచ్చుట. శ్లో-

- చ. అనివదియించి గొప్పది యహార్యమునై తగువిక్రమంబు నొం
దినయనిలాత్మజుండు ధరఃప్రియపుత్రికి నమ్మకంబుగ
ల్లను మరలక వచించె నిటు ధ కప్రుతరస్వన మొప్పుచుండఁగా
విసయము మీఱ; నోజనని ధ వీరుడ వానరుడక గృతాఘ్నఁడక. ౧౫ 1407
ఆ. బుద్ధిమంతుఁ డగుచుఁ ధ బొలుచురామునిదూత
దేవి! చూడు మిదిగొ ధ 4దివ్యరామ
నామముద్రితంబు ధ తేనువార్తను దెల్పు
సంగుళీయకము మహార్హతనుము. ౨ 1408
తే. అన్తుహాత్ముఁడు రాఘవుఁ ధ డాత్మనీకుఁ
బ్రత్యయము గల్గుటకునిచ్చెఁ ధ బరచుహర్ష
మలరఁ దెచ్చితి 5నీపూఱఁడిలుము శుభము
గలుగుఁగావుత నీకు దుఃఖంబు లడఁగె. 3 1409

1 నేత్రాభ్యాం ఎక్రపక్షాభ్యాం మమో చానందజం జలమ్-అనిమాలము. 2 తామ్రశుక్లా
యతేక్షణమ్-అనిమాలము. 3 ప్రభావత స్తప్సితీమ శ్చ వానరః-అనిమాలము. 4 రామనామాం
కితం చేదం పశ్య దేవ్యంగుళీయకమ్-అనిమాలము. రామనామాంకిత మ్మనఁగా రామనామాత్మర
ముద్రితమనియే యర్థము. రామాంగుళీయకము వ్రాతయేలేదను దీర్వాదవృత్తమున కిది కుతూర
సము కావచ్చుఁగదా. 5 సమాశ్వాసిహి భద్రంతే క్షీణదుఃఖఫలః హ్యసి-అనిమాలము.

సీ. ¹ప్రియబంధువునుజూచిఁ ప్రీతినొందిగ్రహించునట్లుగాగ్రహించిఁయంగుళీయ
కము పై నిజేర్చినఁకనుల మరల్పఁగాఁ జాలక చూచుచు ఁ శ్వేననతనయుఁ
గపట వేషముఁ బూని ఁ కడుఁదాపునకు వచ్చిసట్టిరావణునిగ ఁ నాత్మశంక
నంది యిప్పుడు తనఁనుండగుదూతగా నిల్చితచిత్తయై ఁ నెగడుచున్న
యాసీత యొకననుఁయగబునఁ బ్రణయకోపము గల్గి ప్రియునితోఁబలుకులేని
లేనియట్టులు బింకఁమూనియుండఁగ రాముహస్తాంగుళీయక ఁ మవనిజాటి
పడిన నానెషమునఁ ఁ బ్రాజేశ, యంగుళీయక మిలఁబడెననె ఁ నంతఁ గోప
మంతరింపఁగఁ బూర్వ ఁ మట్లుగాఁ బ్రణయంబుగల్గె నట్టిదియగుఁకరవిభాష
ఆ. ణము గ్రహించి ప్రాణఁనాయకురీతిని, గనుచు మించుచున్నఁగాఢహర్ష
'మొందె; సంతసంబు ఁ నొందుటఁదామ్రశుక్లాయ తేక్షణముగుఁనామె మోము.

తే. ²రాహునిర్మక్తతారకఁరాజురీతి

నవుడు భాసీలై; నాబాల ఁ యంతభర్త
వార్త విన్నందులకుఁ దమి ఁ వఱల మేను
పులకరింపఁగ సిగ్గునుఁబొంది యవుడు. ౫౪

1411

క. పరితుష్ట యగుచు నవ్వన, చరవర్యునిఁ బొగడఁజొచ్చె; ఁ శ్వేననతనూజా
సురవైరిపదము దీని నొ, కరుడవె కని చొచ్చినావు ఁ గావున నిలలోక. ౬౪

క. నీవెనమగ్నఁడవనినక, నీవేప్రాజ్ఞుండ వనిన ఁ నిర్భరశౌర్య
ప్రావీణ్యము గలవాడవు, నీవే నినుఁబోలువాని ఁ నేఁ గనఁజాలక. 2 1413

క. ఘోర గ్రాహలయమై, యారయ శతయోజనాయఁతాకృతితో నొ
ప్పారెడునీసాగరమును, ధీరతగోష్ఠదముభంగిఁ దీవ్రత్వరతోక. 2౪ 1414

తే. ³దాటితివిగాదె నీశౌర్యఁధైర్యములను

బొగడఁజాలను దానవఁపుంగవుఁడగు
ఘోరరావణవలన నీఁకుక భయంబు
తోట్రుపాటును గల్గవు ఁ ధ్రువము సుమ్మ. ౮౪

1415

క. కనుకనె సామాన్యుండగు, వనచరుడవు నీవుగావు ఁ బలశాలివి ని
న్నునుగాంచినఁ గపిమాత్రుఁడనని నాకుం దోఁపకున్నఁయది చిత్తమునక. ౯౦

చ. వనచరవర్య! సాధునుతి ఁ వైభవయుక్తుఁడు రామచంద్రుఁడే
యనుపఁగవచ్చినాడ వటుఁతొటను నన్నని మాటలాడ నీ

1 వ్యాఖ్యయందలియభిప్రాయ మీపద్యమునఁ జేర్పఁబడినదని యెఱుంగందగు. ఇం దుద
హరించినగాథయు వ్యాఖ్యానోదాహృతమే. ఈయభిప్రాయమే తెనుఁగునఁ జేర్పకున్న నీఘట్టమున
స్వారిప్యమే లేకపోవుననుటయొక బండ్లితులకు సుగమమే. 2 తత స్సా ప్రాప్తమతీ బాలా భర్తృసం
దేశహస్తా-అనిమూలము. 3 యస్య తే నా స్తి సంత్రాసో రావణా న్నాస్తి సంభ్రమః-అనిమూలము.

కు నలరె నర్హ భావము, తగుగ్ బలుకంగను, నెట్టివారికై
నను నెదిరింపరానిరీపుఁ నాఁడుఁడు ప్రాజ్ఞతముండు గావురక. ౧౦౪ 117

తే. ఎవనినింగాని తానుగాఁ నే బహువిధ
ములఁ బరీక్ష నొనర్చక యెలమిఁ బనుపఁ
డఁట, విశేషించి నాయొద్దకనుపఁ శతఁడు;
కానసామాన్యఁడవు నీవు య గావు తెలఁచ. ౧౧ 1418

చ. అతిశయధర్మచిత్తుఁడు సీతాంశము సూచ్యతవాది రాఘవుం
డతులితతేజఃజ్ఞై వెలయుఁనట్టిసుమిత్రకుమారుఁడు మహా
న్నతమగునాయవృష్టమున యాకలరీతిని త్రేమయొప్పు నా
క్షీతిఁ దగియున్నవారు; పరికింపఁగ నొప్పవగర్వ భా, తగక. ౧౨ 1419

1 సీ. కాకుత్స్థకులుఁడురాఁఘవుఁడుత్రేచుంబుగనున్నచోననురేంద్రుఁడొకటతనదు
పత్నిని గొనిపోవ యబహుళకోపంబునఁ బ్రళయకాలానలుఁపగిది మండి
పడుచుఁ దాఁ జెబరేగి యార్థిమేఖలయగుధరణీశుంబెల్లఁ దగువిధమున
దహియించి యుండునేదహియింపఁ జేలాకో; శక్తిసంపన్నుతానహజు లిర్బు
తే. రమరులకునైన నవిజేయులగుదు రైన
నాదుదుఃఖంబునకును సంతు మన లేదొ
యేమొకావుర నే వార య లిద్దశక్తిఁ
జూపకున్నార లీదుష్టసురరిపుపయి. ౧౩ 1420

క. ననుఁ దలఁచుకొనుచు మఃఖింబునఁ దాఁ గృశియింపఁడుగనఁపొగిలెడునన్ను
మనమునఁ దలంచి తాపంబును బొందఁడుగద సీతాంతమును గపితిలకా.

క. పురుషోత్తముఁడా శ్రీరంగునకుఁ డార్చిం గనక చేయఁవలసినరీతిక
దరుఁని బొందఁగఁ దానై, జరపందగుకార్యములను యజరపెడుఁ గాదే. ౧౪

క. ఆనరపతిసూనుఁడు మది, దీనత గనకాతురపడి యెలివిని నినుమం
తైనను దప్పక యూరక, తానుండక యురుషకృత్యతతి ననిశంబుక. ౧౫

తే. చేయుచున్నాఁడుగద, కార్యసిద్ధిగోరి
యావరంతపుఁ డాత్మమిత్రాశ్రియందు
సామదానము లనఁబడు సరసములగు
నట్టియీముపాయంబుల యాశ్రయించి. ౧౬ 1424

సీ. మంచిననునప్పును య గాంచి ప్రయోగించుచుండునుగద తనయగ్రవైరు
లను జయింపంగోరి యలలి దానభేదదండోపాయములను బ్రయోగవిధిని

1 ఈపద్యమున వ్యాఖ్యానికేమార్గము చెప్పబడినది. మకలీ యది కోమత్స్య-అనునది దీనికి
మూలము 2 కచ్చి తుప్పరకార్యాణి-అనిమూలము.

సుపయోగపఱచుచు ♦ నుండునుగద; సుహృజ్జనులకు సుపకారమును దగినటు
లొనరించుగద, వారినుండి తానేదైన సుపకారమును బొందుచుండునుగద;

తే. సాధుమతులైన మిత్రుల ♦ సరస నునుచు

కొనుచునుండునుగద వా రితనిని ముందు

నిడుకొనుచు నుందురేగద ♦ పుడమితేని

తనయుఁ డాతఁడు సతతంబు ♦ మనమునందు. ౧౮౫

1425

క. సురలను వేడునుగద తత్కరుణను దాఁ గోరి, పురుషకారంబును జే
యురతిని బొందుచు దైవముఁ గరుణింపఁగఁ గోరుచుండుఁగాదె వనచరా.

క. తనువిడిచి దూరదేశంబున నే నుండుటను మైత్రి ♦ పోకున్నదిగా
మనుజేంద్రున కతనికి నో, వనచర! నాదుఃఖములను ♦ వారించుఁగదా. ౨౦

క. ¹అనిశము సుఖానుభవమునకు నర్హుఁడగుఁ గష్టతతులకంఠం దగ కుండుకొ
నునుజేంద్ర సుతుఁడు దుఃఖంబును నిప్పుడు గాంచికార్యక్రమునుబొందఁడుగా.

తే. రామలక్ష్మణజననలక్షణమవార్త

లక్ష్మి భరతునికుశలంబు ♦ నప్పుడపుడు

వినఁగఁబడుచుండుగద; ²నాదుఃఖిషయముననె

తాను వగచుట మానార్హుఁడైనగాదె. ౨౨

1429

క. ననుమఱచి వేటకార్యం, బును జేయఁగఁ దనమనసునఁ ♦ బూనఁడుగాదే
నను నీకష్టమునుండి పవనజా! కడతేర్చుఁగాదె ♦ వరుసం జెపుమా. ౨3

క. ³భరతుండు భ్రాతృవత్సలుఁ, డరయంగా నాకుఁగా భయంకరరీతిం
బరఁగెడునఁడోహిఁసేన, రయంబున మంత్రిరక్షణంబున నిటకుకొ. ౨౪ 1431

తే. పనుపునాయేమి? వానరపతి సిరిదగు

నట్టిసుగ్రీవుఁడును వీరులగుచు ⁴దంత

నఖగణాయుధులై నవాళులఁగూడి

వచ్చుగద నానిమిత్తమై ♦ యిచ్చటికిని ౨౫

1432

క. శూరుఁడు శస్త్రాస్త్రవిదుం,డై రామున కానుమిత్ర ♦ కానందంబుకొ
గూరుచు లక్ష్మణుఁ డిచ్చటికి, దా రయమున వచ్చి బాణతతుల ననురులకొ.

క. ⁵అనిమొనఁ జెండాడునుగద; యనలునివలె మండుచుకొ భయంకరమునునై
తనరెడునస్త్రమున సుహృజ్జనయుతుఁ డౌరావణుండు ♦ సంగరసీమకొ. ౨౬

1 సుఖానా మచితోనిర్భయ సుఖానా మనోచితః-అనిమాలము. 2 మన్నిమిత్రేనమానార్హః
కచ్చి హోకేన రాఘవః-అనిమా. మన్నిమిత్రేన హోకేన రాఘవో మానార్హః-అని యన్వయము.
3 ధ్వజినీం మంత్రిభి ర్మస్త్రాంశ్రేయష్యతి మత్కృతే-అనిమా. 4 దంతనఖాయుధైః-అనిమా,
5 రావణం ససుహృజ్జనమ్-అనిమా.

తే. అల్పకాలంబుననె యింక ♦ నంతమొండఁ

గాంచగలనుగదా; తప్తకనకవర్ణ

మగుచు నంబుజపరిమళమగుచు నలగు

రామునెవ్వోము నాదువిధహమువలన. ౨౭౪

1435

సీ. విన్ననై వగచేత ♦ విహ్వలంబయి జలక్షయమున నూర్చునికాంతిఁ గంది

నట్టిసరోజాత ♦ మట్లుగా వాడక యున్నదిగద; యెవ్వఁ ♦ డురుతరనిజ

ధర్మము గావఁగాఁ ♦ దనరాజ్యమును వీడునప్పుడు చింతయు ♦ నడవిఁ దిరుగు

నప్పుడు భయము, నేనడవిఁ గాల్పిడకతోడనుదెంచుతఱిశోకమును గనఁడొ

తే. యట్టిరాముఁడు నావిరహమున మదిని

గలుగుదైర్యంబు విడువఁడుఁగాదె; పవన

తనయ! రామునివిడిచియుఁ ♦ దనువున నను

వులను ధరియించితి నని నకఁబలుకకు; విను. ౨౯

1436

సీసమాలిక:—

* తల్లిదండ్రులు మఱితక్కినబంధువు లెవరైన మజ్జివితేశుఁడైన

యారామునకు మైత్రియందు నాకంటెను సధికుండు సముఁడునుసరయ లేరు

గాన రాముఁడు చాలఁగవ్వము లంది నా కడకువచ్చినమున్నె విడుతునేనినుఁ

ప్రాణముల్ ననుఁగాంచిరాముఁడునశియించుఁ గాననాతనిఁబాయఁగలిగె నను

బ్రాణముల్ విడువంగరాదుగదా, ప్రియుఁ డిటుఁగుందు నన్ను సహీనశౌర్య

మలరఁ జేకొని పోవునన్నవార్తను వినునంతదాఁకను మృతిసందకుండఁ

గోరుచున్నాను శరీర మాతనిదాట దానిని విడుచునవ్వతంత్ర మిపుడు

నాకెట్లుగలదు? గాఁన నతఁడు వచ్చునంతదనుక దీనిని దాల్చియుండ

* నచాన్యమాలా నపితాచ నాన్య స్నేహో ద్విశిష్టాస్తి మయానమావా, తావత్త్వహం
దూత జిజీవిషేయం యావత్ప్రియృత్తిం శృణు యాం ప్రియస్య, ఇతీవ దేపివచనం మహర్థం తం
వానరేంద్రిం మధురాం ముక్త్యా, శ్రోతుం పునః క్షస్య వివోధిరామం రామాంధ్యక్షం విరరామ
రామా-అనిమూ, సీత హనుమంతునకుఁ దనవిషయమునఁ గలగఁబోవుశంకలఁ దానేయూహించి
సమాధానము చెప్పుచున్నది అని వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిరి దీనికి దృష్టాంతముగా రెండవశ్లోకమున
“దేపివచనం మహర్థమ్” అని వాల్మీకి వ్రాయుటయేయని వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము. వ్యాఖ్యాతల
యభిప్రాయ మంగికారిముకానివో నీలాటిశ్లోకముల కర్థము నిర్ణయకమాను. భావ్యకర్తలకు గౌరవ
మిందుమాలముననే కలిగినది. వారిభావములే గ్రాహ్యములు వాల్మీకిభావము ఇదమిత్థమని చెప్పఁగల
వారు వ్యాఖ్యాతలేగాని పామరులుగారు. కాన వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము వాల్మీకియభిప్రాయము
కాకపోనప్పు ననువాదము దుర్వాదము. వాల్మీకియభిప్రాయ మిదియేయని చెప్పినవారు వాల్మీకు
ఁగుదురా. కాన మహానీయులగువ్యాఖ్యానకర్తలభావమే గ్రహింపఁదగుననియు నపుడే రామాయ
ణార్థము తెలిసికొనఁగలమనియు నెఱుంగఁదగు. ఈసీసమాలికయం దాయుధము సారభూతముగ
నున్నది.

వలయు, నుండనియెడఁ వదలుఁబ్రాణంబుల రఘువీరవర్ణుఁ డోఁరాముదూతః;
 యని యిట్లులెప్పరిఁకై నను దెలియంగ ననువుగాకయు రహఁస్వార్థయుక్త
 మునునయ నుడు రాధఁమునగుపల్కును రాఘవునిగూర్చిహనుమనుఁబోలునంత
 వాఁడు మఱొక్కఁడు ఁ లేడు శ్రీరామునిభక్తులం దట్లాట ఁ వానితోడఁ
 బల్కి మనోహరఁవనచరవాక్యంబు రాఘవుఁ యోజనాఁర్థమును వినఁగఁ
 దమిఁగోరి యారాను ఁ తానూరకుండె; భయంకరవిక్రముం ఁ డైనహనును
 యామెపల్కులు విని ఁ యాశ్చర్య శిరసున నంజలి ఘటించిఁయనియె నిట్లు;
 పద్మాయతాక్షీ! నీఁప్రాణేశుఁ డిచ్చట నీవున్నవార్తయే ఁ యెఱుంగఁడట్లు

తే. లెఱిఁగియుండినఁ బద్మాయఁతేక్షణములఁ

దనరు నీవంటిపత్నిని ఁ దాను వదలి

యుండఁగలఁడే, యనుష్టఁదుఁనొద్దనున్న

శచి నెఱుంగమిఁ గొనిపోనిఁశక్తురీతి. 3౨౪

14౬7

క. కొనిపోవకున్నవాడే, యనితలఁపు మెఱింగినతఱి ఁ నమరేంద్రుం డా
 మెను గొనిపోయినకృతి నిను, వనితా! నావలన నీదుఁవార్త నెఱిఁగినక. 33

క. వనచరులు నెలుఁగుబంట్లును, దనవెంటఁ జెలంగిరాఁగఁ ఁ ద్వరఁగా రాముం
 డునువచ్చు నతనిసైన్యము, తనరారును జలధిపోల్కిఁ ఁ దరుణీమణిరో. 3౪

ఆ. ¹కలఁచిపుచ్చరానిఁజలధిని రాముండు

బాణములను గట్టి ఁ వచ్చి యీ న

గరముఁ శాంతదనఁజగఁణముగ నొనరింపఁ

గలఁడు; త్రోవనను ఁ జలజనయన. 3౫

1440

క. విను మృత్యువేని త్రిదశులు, కనుజాఘంబేని మిగులఁకర్పంబున వ
 చ్చినిలిచి యుద్ధముచేసిన, ఘోరబాణంబులను వారిఁగింపఁగించుక. 3౭

క. నినుఁ గననిదుఁఖమునఁ దా, మునుఁగును రాఘవుఁడు సింహఁమునఁబీడితమా
 ఘనహస్తీబోలి నుఖముం, గనకున్నాఁ డార్య! సాగనుఁగన్ను లలరఁగక. 3౮

నీ. ²అందమై బింబోష్ఠఁమై చారుకుండలపండితంబయి చంద్రఁమండలంబు
 ప్రాక్కున నుదయించుఁపగిది మనోజ్ఞమై తనరారురాముమోఁమును నిజముగఁ
 గనుఁగొనఁగలవు నీఁవని మేరుమందరదద్దరచూయవింధ్యముల నాక్షి
 గాఁగ నందుండెఁకం దమూలఫలంబులెల్ల సాక్షిగ నని ఁ తల్లి నేను

తే. శవధ మొనరించుచున్నాను; ఁ జనకతనయ

త్వరగ ³నాకపృష్ఠంబునఁ ఁ దనరునిందు

1 పురీం లంకాం కాశుత్థ శ్వాంతరాక్షసామ్-అనిమూలము. 2 మలయేన చ వింధ్యేన
 మేరుజా మందరేశ్వర, దద్దరేశ్వర చ తే దేవి శపే మూలఫలేన చ-అనిమూలము. 3 నాగపృష్ఠమని
 యొకపాఠము గలదు.

భంగిఁ బ్రసవనాద్రివైఁ † బరిభవిల్లు
రాముఁ జూడంగఁగలవు విరాజతాన్య. ౪౦

1443

చ నిను విడవాడి దుఃఖమున † సీతతి మాంసముఁ గైకొనండు, తీ
యనినుధు వానఁ బూనఁడు దిశాంతముఁగ దొకమాటు సుందరీ
వనముననున్న యోగులకుఁ భవ్యములంచును శాస్త్రచంద్రుఁ జె
ప్పినవశస్తువుల్ గొనును † బ్రీతిఁ దేహము లిష్టరాముఁడ౯. ౪౦ 1444

తే. అడవిఁగలదోమల † చల్లెపురుగు
లను సరీసృపములుగాని † తనమవమ్ము
త్వద్గతంబయియంట నవ్వలికిఁ బోవు
నట్టియత్నంబుచేయఁ జియ్యవశవిభుఁడు. ౪౨ 1445

క. నినుఁబాసి కామవశమునఁ, కననునము వగంగ నిన్నె † ధ్యానించుచుఁ జిం
తనుబొందియుండ. నిత్యము, వనితరొ నినుఁచచ్చ వేటువాంఛఁ గనఁడునూ.

చ పురుషలలాముఁ డైచరఘుభుంగవుఁ డెప్పుడు నిద్రపోడు సుం
దరి, భవదీయదుఃఖమునఁ † దా నొకయించుక నిద్రపోయినకా
ద్యరపడి నీతయంచును నితాంతమనోహరవాక్కుపల్కుచుకా
గరము వగం గృతత్వమును † గాంచుచు మేల్కొనుఁజమ్ము నిత్యముకా. ౪౪

క. ఫలములఁ బుష్పంబుల మిక్కిలియింపగఁ దేనిఁగాని † క్షీణిపతి గనెనే
లలితాంగి నినుఁ దలంచుచు, బలుభంగుల హాస్యము చానిపలుకుచువగలకా.

తే. వేడినిట్టూర్పుగములను † విడుచుచుండు;
జనకునాజ్ఞ దృఢవ్రతమునఁ జొంగు
నమ్మహాత్ముఁడు నినుఁగూర్చి † యాహ్నుఁడగుచు
జనకబా యనిపేర్కొనుఁ సతత మతివ ౪౫ 1449

క. నినుఁ బడయుటకే యత్నం, బును జేయుచునుండు దాఁమునుబొందుచునుం
డును జన్తున; నాజనకజ, తనవ్రతివిషయమునఁ గల్గుతద్దుఃఖంబుకా. ౪౬

చ. హనును వచించు వాక్యముల † కప్పుచు తా విడవాడి, ప్రాణకాం
తునిమది గల్గుభూరితరఁదుఁ ఖముతో సరియైన దుఃఖముం
గనుచు శరన్ముఖంబునను † గమ్మశాపతీ మేఘమింత గ
ప్పిన నినునుంత గన్నడుచు † వెల్వెలఁబాటఁగనుండురాత్రిరీ
తిని ననితాశిరోమణియఁ † దేజము చూఁగనుండె మోమునకా. ౪౭ 1451

ముప్పదియూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

* సువిహితం భుంక్తే-అనియూటము. సువిహితం వానప్రస్థయోగ్యత్వేన విహితమ్ - అని
వాగ్విధి.

32 - వ సర్గము.

—అథా సీత హనుమతోః దనకున్నగడువు చెప్పట. అథా—

- ఆ. పూర్ణచంద్రవదనః † పూర్ణాబోధి యంత నా, హనుమవాక్యములను † నాలకించి
తా వచించె నిట్లు † † ధర్మార్థసహితవా, క్యముల సతనితోడ † నాదరమున. ౧
- చ. ¹ మనమున నిన్నె నెంచురమ్మ † మండనుఁ డ౯ ప్రియవాక్యమున్ సదా
ఘనతరశోక మొందుఁ బ్రియ † కాంతను నిన్నగుటించి యన్నచిం
తను గలిగించువాక్యమును † దప్పక చెప్పితి వట్లుకాన నా
కు నమృతమట్లుగా వివము † గూర్చినయట్లుగ నున్న వీనుడుల్. ౨ 1453
- సీ. ² జీవి జేతునివిడి † చేరినదిచ్చట నాబుద్ధిచేఁగాదు † నయగుణాధ్య
సంపూర్ణమైనయై † శ్వర్యము వచ్చినతటిఁగాని, యత్యంత † దారుణమగు
నాపదవచ్చిన † యప్పుడగాని యెవ్వఁడును స్వతంత్రుఁ డె † వ్వరునఁగాఁడు
దైవము వానిని † ద్రాటిచే బంధించిన ట్టిడ్డుకొనిపోవు † నరయ స్త్రవము;
తే. దానివారింపఁ బ్రాణుల † తరముగాదు
రానుసౌమిత్రు లేను ను † న్నాము చూడు
మిట్లుమోహితులమయి, క † పీంద్ర † నౌక
జలధివిలుగంగ నీదుచుఁ † బలువిధముల. ౪ 1451
- క. అలజడిఁబడియెడుచునుజుని, వలె నీదుగఁఖాబ్ధియందుఁ † బడి తడఁబడుభూ
పలలాముఁ డెట్లులెపుడ, వ్యతిగట్టును జేరఁగలఁడౌ † వారకచెవుమా. ౫ 1455
- క. దనుజులనెల్లరఁ జంపుచు, ననుజేంద్రునిజంపి నగర † తల్లజమును దీ
నినిగలఁచి రాఘవుఁడు ననుఁ, గనఁగలఁ డె త్తటిని బ్లవగ † కాంత! పలుకుమా.
- ఆ. అబ్ధిపరిమితంబె † యైనయీసమయము, దాటకుండ వేగ † తరలి యిటుకు
రావలయు ననుచుచు † రామునకుం జెప్ప, మంతవఱకె నాకు † నాయువుగద.
- జే. క్రూరుడౌరావణుండు నా † కు నిడినట్టి
నబ్ధమితమైనసమయంబు † నందుఁ బదియ
వదగుమాసము కావచ్చె † గద ద్విమాస
ములెగదా మిగిలినవని † పలుకు మచట. ౮ 1458
- ³ చ. విను మనురేంద్రుతమ్ముఁడు వి † భీషణుఁ డన్తహనీయమూర్తి రా
మునకు ననున్ సమర్పణము † ముందుగఁ జేయుట యుక్తమంచుఁ జె
ప్పెను శ్రమమొందియత్నమును † బ్రీతినొనర్చెను గాని దాన నా
దనుజునిచిత్తమింతయును † దత్పథమున్ విడనాడదయ్యెఁజూ. ౯ 1459

1 అమృతం విషసంస్పృశ్యైవ-అనిమాలము. 2 రక్ష్యైవ పురుషం బధ్వా కృతాంతఃపరికర్షతి-
అనిమాలము. కృతాంతః, సైవిష్-అనివ్యాఖ్య. 3 విభీషణేన చ భ్రాతృ మమనిర్యాతనం ప్రతి,
అనునీతః ప్రయత్నేన నచ తత్కురుతే మతిం-అనిమాలము.

క. నను మరల రామునకు నీ, యనురావణుఁ డోప్పుఁ డెట్టులై నను గాలం
బున కతఁడు చిక్కినాఁ డా,తనిన్పుత్యువు యుద్ధమునకుఁ ♦ దాఁ గొనిపోవఁ.

తే. వెదకుచున్నదినుమ్ము; విభీషణునకుఁ, బెద్దకూతురు నల యనువెలఁది తనదు
తల్లివంపఁగ వచ్చి నాఁయుల్లముడలఁ, జెప్పె నీవార్తనుం దెలిసెను గపివర.

సీ. ప్రాణేశుఁడొరఘునతి నన్ను శ్రీఘ్రము పొందఁగాఁగలఁడ దేశసందియంబు
గలుగదు దీని కెట్లు లనఁగ నాయాత్మ నిర్మలంబుగఁ దగి ♦ నెగడుచున్న

• దారాఘవునియందునలరుఁ బెక్కుగుణంబు, లుత్సాహసత్వంబు ♦ లుగ్రపౌరు
షము నుఱి నాన్మశంస్యము, కృతజ్ఞతయును, శక్తిప్రభావముల్ ♦ సతతముతని

ఆ. యందు నలరుచుండు; ♦ నాజనఘానంబు
నందు లక్ష్మణునిసహాయమైనఁ

గొనక యొకఁడెచంపె ♦ దనుజులఁ బదునాల్గు

వేల సతనితోడఁ ♦ బృథివి నెవఁడు. ౧౪

1462

క. నిలువంగఁగలఁడు పగఁగొని; చలియింపం డెట్టికష్టసంతతులకు నా
యలఘుఁడు శక్రప్రభావం, బులు శచికిం దెలిసియుండుఁపోలిక నాకుఁ. ౧౫

తే. తెలిసియున్నవి శ్రీరాముఁదివ్యసుహిమ

ములు; మహాశూరుఁడొరామఁమూర్తియ నెడు

భానుఁడు శరాళికరములఁ ♦ బఱపి వైరి

దనుజజలము శోషిలఁజేయఁగను గలండు. ౧౬

1464

క. ఈరీతిఁ బలువిధంబుల, నారామునిఁగూర్చి పలికి ♦ యతిశోకమహా
భారమునఁ గుంది నేత్రం, భోరుహములనిండ నశ్రువులు గ్రమ్ముకొనఁ. ౧౭

తే. కలఁగునాసీతఁ గని కపిపలికె నిల్లు; నాపలన నీదువార్త విన్న నలరాముఁ
డఖిలభల్లూకవానరేంద్రాళి నలరు, నై న్యమును గొని వేగ రాఁబాలుఁజమ్ము.

*చ. నిరుపమవక్రవన్దమున ♦ నిర్మలశీలమునం జెలంగునో

ధరణిజ! యింతయో? లివుడె ♦ తావకదుఃఖముఁ బాపువాఁడ ని

త్తరుణమునందె వీఁపుచయిఁ ♦ దప్పక యెక్కుము; నిన్నునట్లె సా

గరముఁ దరింపఁజేసెదను ♦ గాంతునిచెంగటఁ జేర్చుఁ జూడుమీ. ౧౮ 1467

క. ననుఁ గొంచుఁజొవుశక్తి యి,తనికినిగలదే యటంచుఁ ♦ దలఁపకు మీలం
కను రావణతో వీఁపునఁ, గొనిపోవంగలను నమ్ము ♦ ట్లోఁగితనూజా. ౨౦ 1468

ఆ. అగ్నివేల్వఁబడినయాహవిస్సును దేవ, పతికొసంగునట్లు ♦ ప్రసవణము
నందునున్నయన్తఃసాత్మనకున్ నిన్ను, నొనఁగువాఁడ నమ్ము ♦ ముత్పలాక్షి.

క. అనుజునితోఁ గూడినరా,ముని దైత్యులఁ జంపుయత్నమునఁ దగుశ్రీనా
ధునిరీతి నున్నవానిని, గనఁగల విత్తరుణుండె ♦ కమల్దశాక్షి. ౨౨ 1470

* అస్తాద్భుఖా దుపారోహ మమపృష్ఠ మనిదితే=అనియ్య.

క. ¹నినుఁజూడఁ బ్రయత్నంబుల, నొనరుచు చాశ్రమమునందునున్నబలయుతున్
ఘననాకపృష్ఠగతుడై, న సముచినూననసముం గఁనంగల విపుడే. ౨3 1471

క. దేవీ! యోకల్యాణీ, నావీఁపున నెక్కు మేలఁననుశంకింపఁ
వేవేయెక్కు ముపేక్షను, గావించకు రోహిణి శశిఁ † గని కూడుగతిన్. ౨3౪

²క. నీనాథుఁ జేరఁగోరుము; వే నావీఁపెక్కి యభ్రఁపిధిన్ శశితో
భానునితోఁ బలికెడుగతి, నోనారీమణిరొ కడలిఁనుడువీధిఁ ద్వరన్. ౨౪౪

క. తరియింపు; మిచటనుండియె, తరుణీమణి నిన్నుఁగొనుచు † దరలఁగఁదనుజో
త్కరము ననుఁ బట్టుకొన భీ, కరగతిఁ జనుదెంచు ననుచు † గలఁతఁ గనకుమా.

క. వినువీధిఁ బఱచునాతోఁ, జనుదేరఁగ లంక నున్నఁచతురుం డెవఁడై
ననుజాలఁడు; వై దేహీ, నినుఁగన నెటువచ్చినానొ † నినుఁగొని యట్లే. ౨౬౪

క. అరిగెన నిస్సంశయముగఁ, బరిశ్రమములేక యభ్రఁపథమున; ననఁగా
ధరణిజ! యపు డత్యద్భుత, హరివచనము లాలకించి † హర్షముఁ గనుచున్.

తే. ³విస్తయమున గగుర్పాటుఁవెలయ నిట్టు
లనియె; హనుమంత! నన్నుఁ బెఁక్కామడలు జ
వంబునన్ మోసికొనిపోవ † వాంఛఁ గనెదె
దాన నీయందుఁ గపితనె † యేనుదలఁతు. ౨౯ 1477

చ. వనచరవుంగవా! కన భఁపత్తనువెంతయుఁ జిన్నదానుగా
మనుజవఁజేబ్బుడై నృపతిఁమండలుఁడొరఘురాయుఁ డున్నతా
వనబహుదూరమా నిచటి; † కట్లగుటన్ ననునెల్లువీఁపునం
గొనిచన నెంచెదీ విది యఁగుం గడుఁజిత్ర మటంచుఁబల్కినన్. 30 1478

⁴క. జనకజవల్కుల విని యా, యనిలజుఁ డురుకాంతియుక్తుఁ † డటఁ గ్రొత్తగఁ గ
ల్గియవనుతినిగుఱించియె, తనలోఁదా నివ్వీధమునఁ † దలఁచెన్ మిగులన్. 30

ఆ. అసితనేత్ర! యీమెయన్తద్బలప్రభా
వముల నెఱుంగ దన్తఁదమలగూప
మును యథేచ్ఛముగ నె † కనుఁగొనుఁగాక యం
చరివిమర్దనుఁ డపుఁడాత్మ నెంచి. 3౨౪ 1480

క. జనకజకు నై జహపం, బును జూపెను, బుద్ధిబలము † పొంగ నలరునా
వనచరవర్కుఁడు తనఘన, తనువును బెంచుటకు సరిగఁ † దత్పాపమున్. 33

ఆ. ⁵విడిచి దానిక్రింద † వెన మేనుఁబెంచిన, దానిశౌఖ్యెల్లఁ † దత్తణంబ

1 నాకరాజస్య మూర్ధని-అనిమా. నాకపృష్ఠసంజ్ఞస్య మూర్ధని వగరాజస్య పారే మేరో
రిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 2 కథయంతీవ చంద్రేణ నూర్వేణ-అనిమా. 3 తదేవఖలు తే మన్యే కపి
త్వం హరియాధవ-అనిమా. 4 చింతయామాన లక్ష్మీవా న్మనం పరిభవం కృతమ్-అనిమూలము.
5 వ్యాఖ్యానాభిప్రాయ మిందున్నది.

- విరిగిపోవుదానఁ ♦ బెనుశబ్దముగు, దానఁ, గీడుమూఁడు ననుచుఁ ♦ గీశవరుఁడు.
- క. ¹ ఇంచుక యవ్వలికేగి న, మంచితగతి మేనుఁబెంప ♦ నారంభించెఁ
జంచలనేత్రయు నమ్మికఁ, గాంచంగా వలయునన్న ♦ కాంక్షా మిగులన్. 3౪
- చ. వనచరుఁ డామెకట్టెదుర ♦ వర్ధితగాత్రుఁడు నొచు భీతికృ
ద్ధునతరమేరుమందరని ♦ కామసమానత నంది యచ్చటన్
గనఁబడుచున్ జ్వలింపెడుధ ♦ నంజయురీతి వెలుంగుచుండె; ని
ట్లనిలకుమారుఁ డద్రివలె ♦ నాస్యము తామ్రముగాఁ జెలంగఁగన్. 3౫ 1451
- తే. వజ్రదంష్ట్ర²నఖంబులు ♦ వజ్రలభయద
వపువునం గ్రాలునమ్మహా ♦ బలుఁడు హనుమ
జనకజం గాంచి యిట్లని ♦ యెను; సపర్వ
తవనముగ నట్టసాలయు ♦ తంబుగాఁగ. 3౬౫ 1485
- క. గోపురయుతముగఁ దగు లం, కాపురమును దీని దనుజ ♦ కాంతునితోడన్
వే పట్టిలాగిఁగొని చన, నోవుదు నాకట్టిశక్తి ♦ యొప్పెడుఁ దల్లి. 3౭ 1486
- క. కనుకనె దేవీ! భయమున్, గనకుము నీబుద్ధి స్థిరము ♦ గానుంచు, ముసే
క్షును జేయఁబూనకుము రా, మునిలక్ష్యుఁడేయు దుఃఖ ♦ మును గనకుండన్.
- ² చ. అనవిని చారువంకజద ♦ శాయతలోచన నీత వాయునం
దనుభయదాకృతిం గని ని ♦ తాంతముఁ బొల్పెడునాంజనేయునిం
గని యిటుపల్కె; నోష్లవగ ♦ కాంత భవద్బలసత్వముల్ మనం
బున నెఱుంగంగనైతి గతిఁ ♦ బొల్పుగ వాయువునంతవాడవే, 3౯౫ 1488
- క. అనలునియద్భుతతేజం, బును గల్గినవాడఁ డనియి ♦ వుము తెలిసెను; బా
వని! ప్రాకృతుఁ డింకొక్కఁడు, ఘనతరజలధిం దరింపఁ ♦ గల్గునె చెపుమా.
- క. నినుబోఁటివాఁడు గాకు, న్న ననాధ్యముగాఁ జెలంగు ♦ నాయున్నవనం
బును దీనిఁ గాంచఁగలఁడే; ననుఁగొనివేగమున ననుర ♦ నాధులకెల్లన్. ౪౦
- తే. చిక్కకయెపోవఁగలవని ♦ చిత్తమునకుఁ
దెలిసె; నమ్మహాత్మునిపని ♦ తీవ్రవిఘ్న
ములను నాలస్యమునుగాక ♦ వెలయునట్టు
లరయుమా ముఖ్యమగుపని ♦ యదియెగాదె. ౪౨ 1491
- ³ క. అనఘా! కపివర్యా! నే, నును నీతోవచ్చుటరయ ♦ న్యూనము నుమ్మి
యనిలసమవేగమును గాంచి నవాడవు నీవు గానఁ ♦ జెచ్చెఱఁ జనుచోన్. ౪3
- తే. బ్రమసిసోలుదు; నీవీఁపు ♦ వై ననుఁగొని
యతిజవంబును మీఱ నీ ♦ వరుగుచుండఁ

1 సీతా ప్రత్యయకారణాత్-అనిమా. 2 పద్మపత్రవిశాలాక్షీ మారుత స్ఫూరితం సుతమ్-
అనిమా. 3 అయ్యుక్తం తు కపిశ్రేష్ఠ మమగంతుం త్వయానఘ-అనిమాలము.

గడలిపయి బోవునపు డేనుగడలి గని భ

యంబునన్ వీచునుండియె యందు బడుదు. ౪౪

1493

సీ. గ్రాహముల్ తిమిర్పుష్పగణములు నిండారఁ బరఁగుసంక్రము కనఁబడిననేను
బరవశనై వేగ ధీధిజలజంతువారంబునకుఁ ¹ బ్రయాహరమగుదు;
శత్రువివాశనా! శక్తిచాలదు నాకు నినుఁగూడిరాఁగ, నెవ్వనికైనై నఁ
గావంగఁదగు మఱొక్కపదార్థమును గూడి చనునేని దానినలననె మిగుల
తే. నాపదయఁ గల్గు, నీకు నశన్నరసి గాచు, భారముండుట నీవెంటవచ్చునన్ను
బట్టి యాపద యొకవేళ వచ్చుననెడు, శంక కలిగెడు ² లేదేమిసందియంబు.

చ. కలుగునడెట్టులాపద లఖండజవంబున నేనుబోవఁగాఁ

గలఁగకుమంచుఁ జెప్పెదవా గాలికుమారక ! నేను వీచుపై

నలరఁగ నీవుపోవువిధ మాదనుజేంద్రుఁడు దుష్టబుద్ధియే

కలిగినరావణాసురుఁడు కాంచి జవంబున బంప రాక్షసుల్. ౪౭

1495

తే. భయదవిక్రమముల నినుఁ బట్టుకొనఁగ

వెంబడింతురు; వీరులై వెలయువారు

శూలముద్గరపాణులై చుట్టుకొనుదు

రంత నీవొక్కడవకాక యతివనన్ను. ౪౮

1496

తే. కావఁదగుదానిఁ గావంగఁ గడఁగుటను ద

గంగ నాపదగల్గు విక్రమగుణాభ్య

యన్నసందియ మొక్కటి యాత్మగలుగు

చున్నయది; యాసురారు లాయుధము లూని. ౪౯

1497

క. పలువురు నభమున గదియఁగఁ, గలనకుఁ దగునట్టిశత్రుగణమేలేకె

ట్టులుగా నొక్కడ వాదనుజులతో యుద్ధంబుచేయ సుదతిని గావన్. ౫౦

క. వనచర! శక్తుడవగుదువు; దనుజులు భీతికరకర్మతత్పురుగుదా

యని వారలతోఁ జేయుచు, గనదురుశౌర్యమున నీవు గ్రాలుచు నుండన్.

ఆ. నేభయార్తనగుచు నీవీచుపైనుండి, పడుదుఁ గ్రిందఁ జాల భయదరూపు

లుగ్రబలులు నగుచు నొప్పురాక్షసులు యుద్ధమున నొక్కవేళదర్పమలర.

క. నినుఁ గష్టంబున నోరిచి, కనినం గనవచ్చుజయముఁ; గవివర! యుద్ధం

బునువారిఁ గనుచుఁ జేయుచు, దను వేమఱిచియును నుండుదర్పముపొంగన్.

ఆ. ³లట్టితరుణుండు నభి నేఁబడినంత, నీకుఁ దెలియకుండ నీచమతులు

దనుజులెల్ల నన్నుఁ ద్వర నెత్తుకొనిపోదు; రని జయోపజయముల నెడునవ్వీ.

1 యాదసా మన్న ము త్తమమ్ - అనిమా. 2 త్వయ్యపి స్యా దసంశయః - అనిమాలము.

3 మాం వా హరేయ స్తద్ధిస్తా ద్విశేషేయ రథాపివా, అవ్యవస్థా హి దృశ్యేతే యథే జయప రాజయా - అనిమా.

- క. అనుమానింపందగియుండును నశజయమొక్కటన్ నిఁసున్ బొందినఁ బొందును గాన నవుడు నీకర, ముననుంకి సురాసులు ననుఁమోదము చెలఁగన్.
- క. కొనిపోయినఁ గొనిపోవచ్చును జంపినఁ జంపవచ్చు; * శుభగుణనిలయా విను మవ్వి గలుగకున్నను, దనుజులతర్జనములకె నిఁతాంతభయమునన్.
- ఆ. ప్రాణహాని నాకుఁ * బ్రాపింపవచ్చును, దాన నీప్రయత్నమౌ నఫలము నీవె భయపడనుజనికరముఁ జంపఁగఁ, దగుదు వట్లు పోనఁగ * దానివలన.
- క. * కనురాముయశముకొఱఁతను; వనచర! కాదేని ననుజంపవచ్చులు నను జే కొనిపోయి రామలక్ష్మణ, వనచరులకుఁ దెలియరాని*వసుధాస్థలిలోన్. ౫౭౪
- క. కనఁబడకయుండఁగా దాఁ, చినదాతురు; నాకొఱకును * జేసినయత్నం బనిలకుమారా! నిష్ఫల, మనిచెప్పుఁగ వచ్చుఁగాదె * యరయఁగ నింకన్.
- క. త్వరగా నీవచటికే జని, ధరణీపతితోడ నాయ*దంతము నెల్లన్ గరుణ నెఱిఁగించి తోడ్కొని, హరివర! వచ్చిసటులైన * నగుమేల్నాకున్.
- క. వినుము మహాబాహూ! రామునిప్రాణము లతనిభ్రాతృ*ముఖ్యులయనువులే వనచరపతిబంధ్యునువులు, నిను నూతఁగఁగొనియె యిపుడు*నిలిచినవి సుమా.
- తే. రామలక్ష్మణులిద్దరు*ద్దామశోక, తాపకర్మితలైరిగ*ద యిఁకనిచట హానియేదేనిగల్గ నిఁరాశు లగుచు, సకలవానరభల్లుక*సమితితోడ. ౫౭౫
- క. అనువులతోఁ బనియేమని, వెన విడువంగలరు; భర్తృ*విషయకభక్తక శ్వసననుతా! ముందిడుకొని, సునమాహితచిత్త*నగుచు * తోడ్కొల్పివై. ౫౭౬
- క. పరపురుషునితనువు స్పృశింపగామునిందక్క; దనుజ*పతియంగము నీ వరుదెంచుతఱి స్పృశింపవె, పరుడుగదా యాతఁడనెదొ * పవనతనూజా.
- చ. * తిరుణిగిగాన నాదనుజుఁ * దాఁకకయుండఁగ నేమిచేయ న త్తరుణమునం దశక్తనయి * దైవమె దిక్కనియుంటి రాముఁ డా హరిణము వెంటఁబోయె వివ*శాంగినినై యపుడుంటి దానవే శ్వరుబలవద్విధానమున*బట్టి స్పృశించితి నేమిచేయుదున్. ౬౦ 1513
- క. చనుదెంచి రాముఁ డిచటికి, దనుజేంద్రునబంధుఁజంపి*తగ ననుఁగొనుచుం జనునే నాతనికదితగు; ననిఁ బగఱం గూల్చునమ్మ*హాత్మనిపనులన్. ౬౧
- క. విని కనియు నున్నదానను, విను సురగంధర్వదనుజ*విషధరు లెవరై

1 రాఘవస్య యశోహియే త్త్వియా శస్తైస్తు రాక్షసైః-అనిమా. దీనిచే నీతిపాతి ప్రత్యము ప్రకటితమని యెఱుంగఁదగు. 2 యదహం రాణస్పర్శం రాణస్య బలాద్గతా, అనీశా కింకరి స్వామి వివాధా వివశానతీ-అనిమా. దీనికి వ్యాఖ్యానకర్తలు వ్రాసినయధ్యమే యీపద్యమున కా ధారమని తెలియందగు. వ్యాఖ్యానాభిప్రాయము మానినచో నీఘట్టమున స్వీరస్యమేలేదు వాల్మీకి భావము వ్యాఖ్యాతల కెట్లు తెలియనగు నన్నదిపిచ్చిప్రశ్నము. *

నను యుద్ధంబున నతనికి, నెనయని చెప్పుంగ లే గ్రహీనబలాధ్యా. ౬౩

చ. ¹హరిహయతుల్యశౌర్యుడు మహాబలవంతుఁడునైన రాఘవే
శ్వరుఁ డతచిత్తరీతులను ♦ జాపముఁబూని సలక్ష్యుండునైన
మరుదధిపేరితంబగుచు ♦ మండెడునగ్నినిజోలి వెల్ల నె
వ్వ రతనిమ్రాల యుద్ధమునఁ ♦ బాఱక నిల్వఁగలారొ చెప్పుమా. ౬౪ 1516

చ. అనిమొనయందు భీకరసుదావిలమై తగు దిగ్గజంబురీ
తి నిలిచి లక్ష్యుండును నతస్థిరశూరుఁడు వెంటనుండ నే
పునఁ బగవారి నొంచుచును ♦ భూతభయంకరుఁడౌలయార్కుఁడో
యనఁగ శరప్రభాపటలి నాజ నిగుడ్చుచు నుండురామునె
వ్వనిని దేటిచూడనగుఁ ♦ బాఱక యెవ్వని కోర్వఁగానగున్. ౬౫ 1517

చ. వనచరవర్య! లక్ష్యుని బాయనినావిభునైన న్యయుక్తుఁడో
ఁగ్గొని జవమొప్ప రమ్ము; నృపకుంజరుఁ గూర్చి నితాంతదుఃఖముం
గని తపియించునాకుఁ గలుగఁ దగఁజేయుము హర్షమాత్మలో;
నని పతిభక్తి తేటపడ ♦ నాకమలాక్షి వదించె నింపుగాన్. ౬౬ 1518

ముప్పదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

3౮ - వ సర్గము.

❧ { హనుమంతుఁ డానవానిమనఁగా నీత కాకాసురవృత్తాంతమును } ❧
నెల్లి చూడఁమణి నిచ్చట.

చ. వనచరసింహుఁ డంతరఘుఁడగునచిత్తి మనోజ్ఞవాక్యముల్
విని వచియింప నేర్పరియు ♦ వీరుఁడుగావున ధర్మయుక్తమై
తనరెడునామెపల్కులకుఁ ♦ దద్దయు మోదమునొంది యామెకి
ట్లనియె; నినుంగనంగ ²విమలాయతమింగళముల్ పొసంగెడున్. ౧ 1519

సీ. తల్లి! నీచెప్పినదెల్లను స్త్రీస్వభావమునకు సాధ్వ్యతావనితలకును
దగు వినయమునకుఁ ♦ దగి యుక్తమైయున్న; దిట్లుగాఁ బెరిగి యహీనరూప
మలరఁగాఁ దగునన్ను ♦ నెలమిమీఱఁగ నెక్కి శతయోజనాయతసాగరంబు
దాఁటి స్త్రీకెంతమాత్రము శక్యమేగాదుకద, ³జానకీ! నీవు ♦ కడువినయము
తే. గలుగుదానవు గనుక నీకాంతుఁడవు
నొరుని స్పృశియింపఁదగదని ♦ యొత్తిచెప్పి
నట్టిరెండవకారణ ♦ మామహాత్మ్య
భార్య వగునీకు యుక్తమాఁ; ♦ బలుకులేల. ౪౫ 1520

1 మహాబలం హనుమతుల్యశౌర్యమహి-అనిమా. 2 భాషితం శుభదర్శనే-అనిమా. 3 ఏతత్తే
దేవి సదృశం పత్నీ ప్రస మహాత్మనః-అనిమా.

- క. అనవద్యమైనవచనం, బును దీనిని నీవుతప్పఁ ♦ బాలతి యెవతెచె
ప్పును దేవి; నాదు మ్రోలనె, ఘనమతిరాఘవునిఁ బాయఁ♦గాఁజాలమిచేక.
- క. ఉరిపోసిగాని మృతింగనఁ, ద్వారపడి కావించినట్టి♦వ్యాపారములకా
సురవైరి లెక్కనేయడి, బరవసమున నాడిచట్టి♦స్కంబులనెల్లక. ౬ 1522
- క. వినిపించగలను శ్రీరామున కేమియు మిగులకుండ; ♦ మునుకొని నీకుం
గనుపట్టుదుగిఖహేతువు,లను మిగులంగాంచి నృపల*లామున కెలమిక. ౬ ౪
- తే. ¹ప్రియమొనర్పఁగఁగోరి యా♦రీతిన్నేహ
మున మననుమెత్తఁబడ నిట్టు♦లనితఁగాని
యితరభావములేదును; ♦ మ్మానగరవ
రంబుఁ జొచ్చుట కష్టత*రంబె యగుట. ౭ ౪ 1524
- క. వననిధిదాటుట యట్టిదె, యనఁదగియుండుటను; నెట్టు*లై నను నీరెం
టిని సాధించుట శక్తియె, యని, యది నాకుంట, దాని*చంతయుఁ జూషక.
- తే. ఇట్లుపల్కితిఁగాని వే*తేమిలేదు;
రఘువరాన్వయుతోడ నో*రమచే నిన్ను
నిపుడె చేర్చంగ నామది ♦ నిచ్చగలిగి
యుంట మిక్కిలిన్నేహమట్లాప్పియుంట. ౮ ౪ 1526
- క. గురుభక్తి యల్లెపోసఁగుటఁ, దరుచీ యిటుపల్కినాఁడఁ ♦ దప్పమతో మే
వ్వరునఁ దలంచినలే దో, ధరఃకికుమారీ! యనింది*తా! నాతోడక. ౯ 1527
- క. ²చనుదెంచుటకుఁ నన్తుతిఁ, గనవే నిటకేను వచ్చి ♦ గనినది నిను, రా
మునకుం దెలియుట కొకగు,ర్తునునిమ్మా దాన నృపతి*ధూర్జటి యెఱుఁగుక.
- క. అన దేవకన్యఁబోలిన, జనకజ యప్పవనజోక్తి*జాలము విని యం
త నతని కిట్లను నొకవా, ³ర్తును దలంచుచు నశ్రుజలము ♦ తద్దయుఁ గ్రమ్మక.
- క. పలుకులు తడఁబడుచుండఁగ, మెలమెల్లనఁ; బలుకుదాన ♦ ⁴మేలగుగుఱుతుక
లలితమదియకాను దద్విధ, మెలమిక వినవయ్య యొక*పీంధ్రా! యింకక.
- సీ. చిత్రకూటాద్రికిఁ ♦ జేరువ సీశాన్యభాగఁబునందు దే*నతటినికిని
జేరువ దనరుచు ♦ సిద్ధుల కాశ్రమమై ఫలమూలజ*లాదులొప్పు
వెలయుభాగంబొందు ♦ కలదందుఁగలతాపనాశ్రమముల నేను ♦ నాశ్రయించి
యుండఁగా జరగిన*దొకకార్య మద్దానిఁ బ్రియఁకగురామమూ*ర్తికినిదెల్పు
ఆ. మేనుజెప్పినట్లె ♦ నేను నోప్రాణేశ!
- యందుఁ జాల*బహువిధామలనును

1 స్నేహప్రస్కన్నమనసా మయైతి త్సముదీరితమ్-అనిమా. 2 అభిజ్ఞానం ప్రయచ్ఛ త్వం
జానియా ద్ద్యాఘవో హి తత్-అనిమా. 3 బాష్పప్రగ్రధితాక్షరమ్-అనిమా. 4 ఇదం శ్రేష్ఠ మభి
జ్ఞానం బ్రాయా స్త్వం తు మనుప్రియమ్-అనిమా. 5 తస్యోపవహుండేషు నానాపుష్పసుగం
ధఘ-అనిమా.

పరిమళములఁ దగు నుపవనవారంబుల

నెలమి విహరణమును ♦ సలిపి యంత. ౧౩౪

1531

క. చెనుటందోఁగుచు నీయం, కమునం గూర్చుంటి; నొక్క కాకి యవుడు మాం
సముఁ గోరి మత్తుచుద్యం, ద్వమునదుమంబొడిచెముక్కున క్షమిక్కిలియుఁ.

క. నేనొకమృత్పిండంబును, దానిపయి వైచి తోలఁ ♦ దద్యాపయన మ
ద్దానిపయి నానఁబోవమి, ¹దా నాపరిసరమునందు ♦ దాగియె యుండెఁ.

చ. మనమున త్సుత్తుత్తోచుటను ♦ మాంసము నాహృదయస్థముఁ దమిక్
గొనఁ దలపోసి దానిఁ గలుఁగొంచునె యుండెనుగాని యవ్వలఁ
జనఁగఁ దలంపదయ్యె; రఘున త్రమ! ²యంబరమట్లు కాకిచే
తను దొలఁగింపఁగాఁబడఁగ ♦ దానిని జక్కనొనర్చుకొంటకై. ౧౩౪ 1534

క. కాంచీదామము నేను బి, గించుకొనుచుఁ గాకముషయిఁ ♦ గినుక పొడమఁగాఁ
జంచలమతి నై యుండఁగఁ, గాంచితి వపు డీపు నన్ను ♦ త్యాపతితిలకా. ౧౩౫

సీ. అట్లు కోపమున నీయంకంబువిడి లేచి కాకిని దక్షుముచుఁ ♦ గడఁగి దాని
నవ్వలికిం జనునట్లు నేయఁగ లేకయుండఁగా ననుఁజూచి ♦ యొక్కరీతిఁ
బరిహసింపితివి; నీపలుకుల కేనులజ్జనబొంది యాహారమునకుగాను
గాకము చేరఁగా ♦ నీకడకే తెంచి బడలి కూర్చున్ననీ తొడపయిఁ దగఁ

ఆ. గూరుచుండి మిగులఁ ♦ గోపము నొందఁగాఁ, గాంచి నన్ను బుజ్జగించితిదమి
నట్లు కాకముషయి ♦ నాగ్రహముంగొని, బాష్పపూర్ణమైనవదనమొప్పు.

క. కనుయుగ్మమును మెలమెల్లనఁ దుడుచుకొనుచునుండ ♦ లలిఁ గాంచితివో
యినకులనాధాయని రామునకుం దగఁజెప్పవయ్యి ♦ మోడమునొండఁ. ౨౦

క. వినుమా హనుమా! బడలికఁ, గని రామునితొడపయి జరికాళము నిద్రం
గనితిని నే నంతట లేచినవరునకా ఛామమూర్తి ♦ చెందినవేడ్కఁ. ౨౧

ఆ. మాసుకాంకసీమ ♦ మానితశయ్యగాఁ, బవ్వళించి నిద్రఁ ♦ బరమముదము

1 తత్తైవి పరిలీయతే-అనిమా 2 స్రస్యమానే చ వరనే-అనిమా 3 పరిశ్రమా త్ప్రీనుస్త్యా
చ రాఘవాంకే ష్యహం చిరం. పర్యాయేణ స్రసుప్తశ్చ మహంకే భుతాగ్రజః, సతత్ర పునరేవాధ
వాయస స్సముపాగమత్. తతి స్సుప్తప్రబుద్ధాం మాం రామస్యాంకా త్సకూత్థితామ్, వాయస
స్సహసాగమ్య విదదార్ స్రనాంతకే-అనిమా మొదట నీత రామునితొడపై నిడురించెను. ఆమె
నిడురఁజాలింప రాముఁ డామెతొడపైఁ బడుకొనియెను. ఆసమయమున వాయసము మరలవచ్చెను.
ఇది యిందలికథాభాగము. మూలమును జదువునపుడు “పునరే వాధ వాయస స్సముపాగమత్”
మరల నాకాకము వచ్చెను. “తత సుప్తప్రబుద్ధాం మాం రామస్యాంకా త్సకూత్థితామ్” అంత
రామునితొడపైఁ బరుండి నిడురించి నేను లేవగా-అని యర్థము. దీనిం జదువఁగనే పునరుక్తిగాఁ
ర్థోఁచవచ్చును. నీత హనుమతో పైమటనే మరల స్పృహముగాఁ దెలియుటకై చెప్పినని యూహిం
పవలయు. ఏళంకల కవకాశము లేదని గ్రహించుట సరసము

నియ్యజాలుదానిఁ ♦ జయ్యసఁబొందె; నయ్యవసరముఁగ గాకియగుదెంచె.

క. విను మేను మేలుకొని రాముని నిద్రకు సంతరాయమును జేయక మె
ల్లనలేచితిని దదంకంబున శీర్షముఁ జేర్చియుండి ♦ పూనికతోడన్. ౨౨ 1540

ఉ నేనటులేవ వాచునము ♦ నిర్భరీతిని నేగుదెంచి నా
పై ని జెలంగుకోసమున ♦ భస్మకుచాంతరసీమఁ జీతె; న
ష్టాన్ధిసపూన్కిమై నెగిరి ♦ యుద్ధతఁ బల్కఱుఁ జీఱఁజొచ్చె న
ద్దానిన రక్తబిందువులు ♦ తద్దయుఁ జిన్నుఁగ నవ్వీ సోకుటన్. ౨3 1541

సీ తడిసె శ్రీరాముఁ; డంతట నేను బలుమాఱు కాకబాధితనయిఁగాఁగఁగము
మింపఁగా నిద్రను ♦ గాంచునాసుందరతమరూపు శ్రీమంతుఁవిమతహరుని
మేలుకొల్పితి; నంత ♦ మించుకరంబులు తగునావిభుండు నా♦స్తనములట్లు
కాకిచీఱఁగ వ్రణఁకలితములై యుంటఁ గనుఁగొని కాలాహిఁకరణఁ గుపితుఁ

తే. డగుచు నిట్టూర్పులెసఁగ నిట్లనియె; హస్తీ
కరసమోరూ! మనోహరఁగాత్రి యెవఁడు
తావకకుచాంతరమునందు ♦ రర్పమొప్పు
వ్రణము గావించె దెల్పుమా ♦ వానినాకు. ౨౬ 1542

క. ¹తలలైదువెలుయఁ గ్రోధము, పొలయంకగుహముతోడఁ ♦ బొలఁతీ యిటుక్రీ
డలఁ దేలువాఁడదెవ్వఁడు? తెలుపుమయని యడిగె; నంతఁదెసలనలుఁగడన్.

క. తనదృష్టిఁ బరపి రక్తంబునఁ దోఁగిననోళ్లతోడఁ ♦ బూనిక నామ్రో
లనె యున్నకాకి దానిం, గనియెను; నాకాక మరురఁకాంతునినుతుఁడో.

క. పతగాధిపుఁడై మెలసెడు, నతఁ డప్పుడు వచ్చియుండె ♦ నవనికి, వేగం
బతులిత మనిలసమానం, బతనికిఁ జెలువాయుచుండు ♦ ననిలతరూపా. ౨౮ 1543

క. మతిమంతుఁడు గురుబాహువు, నతులితశౌర్యుండు నై నఁయారాముఁడు శ్రో
ధతరలితనేత్రుఁడై యుద్ధతకాకముఁ జంప మదిని ♦ దలఁచెం; బిదపన్. ౨౯ 1544

చ. తనదగునాననస్థమగుఁడర్చ నొకండు గ్రహించి వేగమే
ననజభవాస్త్రమంత్రమును ♦ భక్తిని దానికిఁ గూర్చె నద్ది యా
యనలుఁడు తా లయంబుతఱి ♦ నట్టై జ్వలింఁచెడునట్లు మండుచున్
ఘనవిహంగంబుపై నడరఁగఁగ దగియుండఁగ దానిఁ గాకిపై. 3౦ 1547

తే. వైచె నది మండుచున్ సురఁవర్తమునను
బొలిచి యాకాకివెనువెంటఁబోయె; నంతఁ

1 కఃక్రీడతి ససోషేణ పంచవక్త్రణ భోగినా-అనియూ పంచవక్త్రణ=పెదలుపైనపదగలదని
యొకభావము. పంచశిరస్సులు గలదని లోపల బెక్కుమాఱులు వచ్చియున్నరీతున నట్లే చెప్పబడినదని యెఱుంగందగు.

- చ. అనియిటు లశ్రుజాలముల ♦ నాతరుణీమణి జాలిపుట్టఁజే
 ప్పినవచనంబులకొ వినుచు ♦ బెంపగు తేజము గల్గువాయునం
 దనుఁడిటుపల్కె; నిన్లుఱిచి ♦ తద్దయు పంతులఁగుంది రాముఁడా
 త్మను సకలంబునందుఁ బ్రమ♦నంబును బొందక తా ననిష్టఁడై. ౫౦ 1567
- తే. ఉన్న వాఁడని నేనిపు ♦ డున్నతమగు
 సత్యమున నొట్టుపెట్టి ని♦జంబ వల్కు
 వాఁడ రాముఁడు వగనొంద ♦ వనటనొందు
 సతనితమ్ముఁడు లక్ష్మణుం ♦ డనవరతము. ౫౦౪ 1568
- క. ఎంతోకష్టంబున నిను, నింతటఁ గనఁగల్గె బొంద ♦ నీభాగ్యము నా
 స్వాంతము నోచెను దీనికి, సంతసమును బొందఁదగు విచారంబేలా. ౫౦
- క. జనకసుతా! యీక్షణమున, సనూనదుఃఖంబులెల్ల ♦ సంతము గనఁగాఁ
 గనుఁగొనుదువుగా వినుమా, ఘనబలులై పురుషసింహా♦కల్పలు నగుచుకొ.
- చ. అనుషమరీతి వెల్లువన♦జాప్తకులాభరణంబు లిన్వరుకొ
 నినుఁ గనునుత్సుకంబు దగు♦నేర్పునఁ బొందెడువారు గానఁ బ
 త్తనమును దీని శీఘ్రముగఁ ♦ దప్పక నీటుగఁజేయువారి; లో
 వనరుహనేత్ర! బంధుయుతుఁ ♦ బాపునిఁ గ్రూగుని రావణాసురుకొ.
- చ. అనిమొనఁ జంపి నిన్నుఁగొని ♦ యాత్మపురంబున కేగఁజాలు నా
 వనరుహమిత్రవంశమణి ♦ వాసవతుల్యుఁడు రాముఁ; డింకనా
 తనికి మహాబలుండయిన ♦ తత్సహజన్మనకుకొ గవీంద్రుఁడై
 తనరి నుతేజుఁడై ప్రబల♦దర్పమునం దగుసూర్యనూతికికొ
 వనచరవర్యసంతతికిఁ ♦ బల్కును చెప్పఁగనై సమాటొకొ. ౫౦౪ 1512
- క. అన సురకన్యనుబోలిన, జనకజమది నుప్పతిల్లు♦సంతాపమునకొ
 హనుమకు నిట్లనిపల్కెను; మనస్విని యనంగఁ బొలిచి♦ముహిమాధ్యయునై.
- సీ. అలరెడుకొనల్య ♦ యఖిలజగద్భ్రీక్షుఁడగునత్సుత్రునిఁ ♦ గూర్చి నెవనిఁ
 గాంచె నావాసవ♦కల్పుని శ్రీరామునిని సుఖంబడిగి తలనుధరణిని
 దగులునట్లుగఁజేసి ♦ తగినరీతిని మ్రొక్కు, మఖిలత్నంబులు ♦ సమలకుసుమ
 హారముల్, త్రియలై న♦యంగనామణులును, నఖిలభూతలమున♦యందు దుర్ల
 భమగునై శవ్యరము ♦ సమితముగాఁ గల్గియుండియును సుమిత్రాకొప్పఁగూర్చు
 నట్టిలక్ష్మణుఁడు నివన్నయు దిగనాడి తలిదండ్రులకొ బ్రహ్మా♦దంబు గనఁగ
 నర్పించి సుప్రసన్నాత్ములఁ గావించుకొని రాఘవునితోడ ♦ వసికివచ్చె;
 సతఁడు ధర్మాత్ముఁడై ♦ యగ్రజానందలిభక్తిచే నుత్తమభవ్యసుఖము
 విడనాడి వసమునఁ ♦ గడుజాగరూకత వన్ననుగావంగ ♦ నరుగుదెంచె;
 బంచాస్యమునకునువలె స్కంధములుతగఁ బ్రియదర్శనుఁడుమనస్వియునుదీర్ఘ

బాహుఁడునై తండ్రివలె రాఘవునిఁ, దల్లివలెనన్ను నెంచుచుఁగ ర్తిలుఁజుము;
నను బల్కిమీఱ నీదనుజుఁడుఁగొనిపోవుటావీరుఁడెఱుంగఁడుఁహనుమ, యతఁడు

ఆ. వృక్షసేవకుండు * విమలకాంతియుతుండఁ
శక్తుఁ డధికముగను * సమయమందుఁ
గాని పల్కువాఁడు * గాఁ డట్టిరాటుతుఁ
డెల్లరకును బ్రీతి * నింపుచుండు. ౬౧౪

1574

క. ఎల్లరతో శ్రేష్ఠుండై, నల్లలితగుణాళి నాదుశ్వశుకున కీడై
యుల్లమురంజిల రఘుభూవల్ల భువకుఁ జేయుచుండుఁ * బవనతనూజా. ౬౧౪

క. ఆరీతి నాకుఁ బ్రియమును, గూఁసుచునునెయుండు; శూరశుంజగుఁ డతఁడా
శ్రీరాముఁ డేమిచేయఁగ, నేరీతిం జెప్పునట్టులే యొనరుచుఁజా. ౬౧5 1576

*చ. నిరతము దన్నుఁ దండ్రివలె * నేర్పున నెవ్వఁడు ప్రోవ రాముఁడా
ధరణిపతీంద్రుఁ డై నతనతండ్రిఁ దలంపకయుండునో సమా
దరమున నట్టిలక్ష్మణుని * ధర్మవిదుశ్శ్రము నాకుఁగాఁగ నీ
వె రమణ డైమవార్లలను * నెల్లను బ్రశ్న మొనర్పు మారుతీ. ౬౧౬ 1577

క. పరిశుద్ధవర్తనుఁడు మృదుతరచిత్తుఁడు కార్యకరణశత్రుఁడు ప్రాణే
శ్వరునకుఁ బ్రియుండు నతఁడగు, హరివర రాముండు నామహోర్తిని బాపణ.

క. ఏయేకార్యము తగునో, యాయాపద్ధతుల నీవె * యలరింపఁదగున్;
నీయత్నముననె రాఘవుఁ, డీయెడఁ దపియించునన్ను * నెలమి చెలంగెన్. ౬౧౭

క. గొనిపోవ యత్నపరుడౌ, హనుమా! శూరుఁడగునట్టి * యారామునితో
డను నీమాటను జెప్పుము, నినునమ్మితి దశరథసుత * నే నింకమీఁదన్. ౬౧౮

తే. ఒక్కమాసమె ప్రాణాళి * నొక్కరీతి
గా ధరించియునుండెదఁగాని యవల
నెంతమాత్రము బ్రదుక నేనిది నిజంబు
నత్యము ప్రమాణముగ నిట్టిసరణి నంటి. ౬౧౯ 1581

క. దనుజుం డిచ్చినపరిమితి, దనుకన్ జీవంపజుమ్ము; * దర్పనమగ్రా
మును శక్రులక్ష్మి ఫణిలో, కనివాసముచేయ నేఁగఁగా నిర్జగులున్. ౬౨౦ 1582

చ. వనరహనేత్రు వేడుటయు * వారలప్రార్థన మాదరించి దా
నిని గొని తెచ్చినట్లు బహుఁనీచుఁడు క్రూరుఁడు రావణుండు వం
చనఁ గొని తెచ్చి యేచ నిటఁ * జాల వగం దపియించునన్నుఁ బెం
పునఁ దగఁ గావఁగావలయు * భూరికృపామతి సత్వరంబుగన్. ౬౨౧ 1583

చ. అని వచియించినా ననుచు * నారఘువీరునితోడఁ జెప్పుమా
యని తనయంబరాంచలమునందుఁ జెలంగుచు దివ్యమై ముదం

- చ. అనవిని భీమశౌర్యుడగు నాహనుమంతుడు సీతఁగాంచి నీ
పనిచినయల్లె చేసెదను ♦ బాగుగ నంచుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసి యా
జనకజపాదపద్మముల ♦ భక్తిచెలంగ శిరంబుసోక నం
దనములునల్పి రాముఁగనఁ ♦ దాఁ బయనంబును జేయఁగోరినాఁ. ౫౪ 1598
- క. హనుమ ప్రయాణంబగుటను, గని బాష్పవయఃకణముల ♦ గద్గదమగువా
క్కున నాతని కిట్లును; నో, హనుమంతా! కుశలముడుగు ♦ మా రాఘవులఁ. ౭
- కీ. వనచరపతిఁ దన్వీత్రుల, వనచరులను వృద్ధులై చ ♦ వారిల నిఁకఁ ద
క్కినవారి ధర్మమార్గంబునఁ గ్రునుముగ జేయుమడుగు ♦ ము మదుక్తిగ నే. ౮
- క. గురుభుజుఁ డొరాముఁడు దు, స్తరదుఃఖపయోధి దీఁ ♦ దాఁటించునదే
వరుసను దద్విధిఁబల్కుము; పరికింపఁగ నీవెదిక్కు ♦ పావశీలాఁ. 1599
- జే. కీర్తిమంతుఁడు శ్రీరాముఁ ♦ డార్తిహరుఁడు
గాన నిల్లాలనగునన్నుఁ ♦ గాచుదిక్కు
గానకయె చావకుండెడ. ♦ కరణి నెట్లు
చేయనట్లుగ నతనికె ♦ జెప్పమీవు. ౯౪ 1597
- క. దానక ధర్మము గల్గును, మానక యిమ్మాటచేత ♦ మహిధర్మంబుఁ
వానరవర! నీవొందుము; భూనాథుఁడు యుష్మదుక్తి ♦ పుంజమువలనఁ. ౧౦౪
- క. ననుఁ గొనిపోవఁగవలయును, ననుపొగ్గ మట్టె వృద్ధి ♦ యగుటవలన నీ
పనియందు సాహసించును; హనుమంతా! పీరుడైన ♦ యారాఘవుడుఁ.
- క. నావార్తఁ జెప్పిపంపిన, గూవాక్కుల నీవలన నె ♦ హితముగ వినుచుఁ
వేవేగ నన్నుఁబొందుట, కై విక్రమవిధిని నెఱవు ♦ గమఁ జక్కంగఁ. ౧౨
- క. అనవిని పవనాత్మజుఁ డా, హనుమంతుఁడు సీతపల్కు ♦ నావాక్యములఁ
విని యంజలి తలఁ జేరిచి, యనియెం: గాకుత్స్థుఁడిటకు ♦ నతివేగమునఁ. ౧3
- క. హరిభల్లూకేశ్వరగణ, పరివృత్తుడై వచ్చి యరుల ♦ బనరంబున నె
ల్లరఁజంపి నీదుదుఃఖముఁ, బరిమార్పంగలఁడు; దేవ ♦ వారమునందుఁ. ౧౪
- క. దనుజులయందును నరుల, దను సంగరమందు నృసాి ♦ ధూర్జటి తీవ్రా
స్త్రినికరము నై చుచుండఁ, గను నాతనిమ్రొల నిలువఁ ♦ గలవాఁ డొకఁడుఁ.
- చ. కనఁబడలేదు నాకు; రఘు ♦ కాంతుఁడు సూర్యయమేంద్రులఁ రణం
బునఁ దగ నోర్వఁగాఁగలఁడు ♦ భూతనయా యిక నీనిమిత్తమై
చని యనియందు నోర్వఁగను ♦ జాలునటంచు వచింపనేల? యో
జనకసుతా! సముద్రవృతఁనర్వమహీతల మేలఁబూ నెడుఁ. ౧౬౪ 1604
- క. అంతటియుత్సాహంబున, నెంతయు రాజిల్లుచుండు ♦ నిఁకనీకొఱకై
పంతంబున ననిచేయును, గాంతరొ జయమలరుఁజుమ్ము ♦ కడుధ్రువ మిదియా.

- క. అనియిట్లు సత్యమును జక్కనిదియు శ్రోతహితము నగుగాలికొడుకు వా
కన్యనికరమును విని బుద్ధి న,తని గొప్పగఁదలఁచి, నృపతితల్లజుకడకుఁ. ౧౮
- క. అరుగందలఁచెడునాతని, త్వరఁ బలుమరు గాంచి తనదుఁధవునందలిని
ర్భరమోదము వెలిఁబుచ్చెడు, నురుచిరవాక్యమును మైత్రిఁచొప్పలరంగఁ.
- క. పలుకంగఁదలఁచి యిట్లను; బలవదరివ్రాతకాల,పౌరుషయుక్తో
జ్వలతేజా! కోరికయుం, గలదేని రహస్యమైనతమ నిం దొకచోఁ. ౧౯
- తే. ఒక్కదినముండి విశ్రాంతిఁనొంది రేపు
పొమ్ము దురస్పృహమున వగఁ బొందునన్ను
నిచట సన్నిహితుఁడవయి యీవెయున్న
నిన్ముహూదుగిళి మొకక్షణఁమేని పాయు. ౨౦
- 1609
- క. వనచరవర! యీలంకకుఁ, బునరాగమనంబునకయి ధ పూని తరలి నీ
పునుజనినఁ బ్రాణసంతయమునగుఁ నాకిందు సత్యముగ నోయనఘా. ౨౧
- క. ఇందులకేమాత్రంబును, సందేహములేదు; మునుపె ధ చాలవగల నేఁ
బొందినదానను మఱిసీ, విందుండియె చనిన నాదుఁహృదయమునందుఁ.
- ఆ. కలిగియున్నవగలఁకంఁటెను బెనువగ, లమరి యవ్వినన్ను ధ నార్తిమునుగఁ
జేసి తాపమును నఁచింత్యంబు పొచ్చించు; వానరేంద్ర! వీరఁవరగుణాధ్య.
- సీ. నీకు సహాయులౌ ధ నిఖిలవానరభల్లుకంబులునుగుఱించి ధ కడువివృతము
గను సందియంబు నాకును మ్రోఁనిల్చినయట్టులున్నది; దాటఁననువుగాని
యీమహాజలనిధి ధ నెట్లుదాటంగలవార లాభల్లూఁకవరులుగాని
వనచరులునుగాని ధ వసుధేంద్రపుత్రులుగాని, యే లనఁగ నిఁక్కడలిదాటఁ
ఆ. గల్లునట్టిశక్తి ధ గరుడునకును, వాయువునకు, నీకు, నీముఁపురకుఁ దప్ప
నొరులకెన్నలేక ధ యుండు, వీరా! యిట్లు, లలవిగానిపనిని ధ నరయ దీని.
- క. ఒనఁగూర్చజేయువిషయం,బున నీవిఘ్నమున కీవు ధ బుద్ధిని దలపో
సినఁ దోచెడు పరిహారం,బును దెల్పుము కా ర్యవిదుల ధ ముఖ్యుఁడవుగదా.
- క. పరవీరహంత వీవా, దరయఁగ నీహొక్కడవె నుఁహాకార్యము ని
త్తరుణమునఁ జేయఁజాలుదు, పురుశక్తిం జూపి యిట్లు ధ లొనరుషఁబూనఁ.
- తే. నీదుశక్తిసమృద్ధియు ధ నీకెక్కిరి
కరముగానుండు నాకేమిఁకాదు; రాముఁ
డఖిలసేనాసమేతుఁడై ధ యరుగుదెంచి
జన్యమున రావణంజంపి ధ జయముఁ గాంచి. ౨౪
- 1616
- క. తనపురికి నన్నుఁ గొనిపోవునయే నదియే సుకీర్తి ధ బొందించును న
న్నను; బరసేనాళివిమర్దనచణుఁడౌరాముఁ డీపుఁరంబును నెల్లఁ. ౨౫
- 1617

క. ఘనబాణసంకులంబుగ, నొనరిచికొనిపోవునేని యొగి ననునిది యా
తనిశక్తికిఁ దుల్యంబగు; నని హరుంజై మహాత్ముఁ డౌరాఘవుఁడు. 30

క. అనురూపమా పరాక్రమమును నెఱపెడనట్లు చేయుము మహాత్మా! నీ
వనియె; సదర్థయుతులై, పనివడి యన్యోన్యవిహితభావము తగఁగన్. 31

తే. హేతుయుక్తమునై యున్నయింతిమిన్న
పలుకు లాలించి చెప్పంగ ధవలనియున్న
వాక్కులం జెప్ప నిట్లనె ధాయతనయుఁ
డఖిలభల్లూకకీశసంఘాధిపిభుఁడు. 32

1620

క. వనచరపుంగవుఁడును బలమును మిక్కిలిగలిగి సుమతమున మించెడనూ
ర్యునితనయుఁడు సుగ్రీవుఁడు, పనిదీని నదెట్టులైన ధారకచేయన్. 33

క. కృతనిశ్చయుఁడై యున్నాఁ, డతివర! దనుజాంతకుఁడగునాతఁడు సమరో
ద్ధతు లగునహస్రకోటుల, హితవనచరవీరభటుల ధ్వజగఁడఁకన్. 34

తే. తోడుకొని వేగవచ్చు; నాధుఁడగునతని
యాజ్ఞ విక్రమసంపన్నులై బలాభ్యు
లై మహావీరులై మనఃస్ఫుట్లు వేగ
గమనులు నగుకపీంద్రులు ధగలరు మిగుల. 35

1623

క. వాహుధ్యావృథ స్తిర్య, కానరగతుల్ మెఱయఁ దిరుగఁజాలుదు రతివా
భారితరతేజు లగుటను, వారలు గీర్వడరు కార్యవారమునందున్. 36

1624

క. అమితోత్సాహులు వారలు, సమీరపథమందు వేడ్కఁ జరియించుచు నం
త్రము లందులు గలయాధర, నమితగతిఁ సంచరించి ధరసదృశబలులై. 37

1625

క. విను సుగ్రీవునిపరిసరమున నాకంఠెచు సువీర్యమున నొప్పిన వా
రును మత్సయులును నగుకపు, లనేకు లున్నారు గాన ధమల్పుని నొకనిన్.

చ. తరువో! లోక మందలరుధారణినాథులు సేనలోన భీ
కరబలశాలి నెచ్చటికిఁ ధాని యొకప్పుడు పంప రల్పులొ
నరులను బంపుచుండ్రుగద ధనమును నల్పునిఁ బంప నిష్ఠు సా
గరమును దాటివచ్చితి నిఁకన్ బలవంతులమాటఁ జూడుమా. 38

1627

చ. కనుకనె దేవి! నీవిపుడు ధానిచెడునిపురితాపమేల? యీ
ఘనతరశోకమున్ వదలఁగదగు, వానరయూధనాథు లొ
య్యన నొకనారియే యొగిరి ధయంబుధి దాటి పురంబు దీనిఁ జ
య్యన గనఁజాలువారలు; మహాబలవంతులు రామలక్ష్మణుల్. 39

1628

క. నావీపునెక్కి తోచెడు, నావిధుభానులనుబోలి ధయలరుచు దల్లి
నీవున్నయెడకు రాఁగల; రావీరులు పురుషవర్యు ధరాఘవులున్. 40

* న హి ప్రకృష్టః ప్రేష్యంతే ప్రేష్యంతే హితరజనాః-అనిమా.

క. ఇరువురును వచ్చి యీపుర,వరమును బహుశోగ్ర బాణఃవారముచేతఁ
గరము వినాశము నొందఁగఁ, దరుణి చేయంగఁగలరు † తథ్యము నుష్మి. ౮౨

క. వినము వరాలోహ! రఘు,తనయుఁడు రాముండు బంధుఃతతియుక్తుని నీ
దనుజేంద్రుఁ జంపి నినుఁగొని, తననగరముఁ జేరఁ గలఁడు † తల్లి యింకఁ.

తే. ఊఱడిల్లుము మంగళం † బొప్పుఁగాక
నీకుఁ, గాలము నెన్నుచు † నీవు భీతిఁ
బాసియుండుము జ్వలియించు † వహ్నిఁబోలు
కాంతు రామునిఁ జూడంగఁగలవు వేగ. ౮౪

1632

క. తనయులతో మంత్రులతోఁ, దనప్రియబాంధవులతోడ † దనుజేంద్రుఁడు చ
చ్చినఁ జంద్రుని రోహిణిపాం,దినగతిఁ బొందంగఁగలవు † దీనసురమణిఁ.

క. జనకనుతా! దేవీ! యీ, ఘనశోకంబెల్ల నడఁగు † త్త్వపతి యిట నీ
దనుజేంద్రుఁజంపు, నీవును, గనఁగల వావిధమునెల్లఁ † గనుపండువుగఁ. ౮౬

చ. అనియిటు మారు తేంద్రసుతుఁ † డామెను నూఱడిలంగఁజేసి తాఁ
జన మది నెంచుచుకొ మరల † జానకీ గాంచి వచించె నిట్లు; రా
మునిఁ గృతకృత్యు శత్రుహరు † భూరిధనుర్ధరు లక్ష్మణుఁ జనం
బున నీటి ద్వారభాగము † బొంది చెలంగఁగఁ గాంతు వాద్యుతిఁ. ౮౮

నీ. దంష్ట్రానఖాయుధఃతతి చెలువారఁగ హరివిక్రమంబుల † నతిశయిల్లి
వీరులై మదహస్తివిధమునఁ బెంపొంది శోభిల్లుకపులను † జూడఁగలవు
ద్వారసీమల నిందె, † తల్లిరో! శైలాంబుదములట్టిభూరిదేహముల వెలసి
వనచరముఖ్యులు † వరుస గుంపుగఁ గూడి నీ యీపురమలయాద్రి † నెనఁగుసాను

తే. వులను గర్జింపఁగాఁ గనఁగలవు వేగ;
రాముఁ డతిఘోరమదనశఃస్త్రప్రవిధ
మర్షుడై సింహ బాధితఃపదకరియటు
సుఖమునొందక యున్నాఁడు † నుమ్ము; దేవి. ౯౦

1636

క. అనదవలె నేడువకుమా, మనసున నస్త్రియముగాంచి † మానిని! తూలం
జనదీక; శచి కింద్రునివలె, దనరెడు నాధుండు రామధరణిపుఁ డెలమిఁ.

తే. ధరణి రామునికంటె నుత్తరుఁ డెవండు
గలఁడు లక్ష్మణతుల్యుఁడు † గలఁడె యన్యుఁ
డాశ్రయులు నీకునై న యాచున్నదమ్మ
లగ్నివాయుసమానులొ † యంబ నిజము. ౯౩

1638

1 దీనసురమణిఁ=దీనులపాలించువానిని. ఈపదము ప్రకృతభాషోద్ధారకమని చెప్పఁబడి
నది. 2 క్షీప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్, లక్ష్మణం చ ధనుష్షణిం లంకాద్వార ముపస్థితమ్-అనిమా.
3 లంకామలయసానుఁ-అనిమా., 4 అగ్నిమారుతకల్పా తా భ్రాతరా తప సంశ్రయా-అనిమా.

చ. దనుజనివాసమై మిగుల ♦ దారుణమై కనుపట్టు నీస్థలం
 బునఁ జరకాలముండ విఁక ♦ భూపతి రాముఁడు నేగవచ్చు నేఁ
 జన రఘురాముఁడేరుటకుఁ ♦ జాలినకాలముమాత్ర మోరిమిం
 గని సమయంబునుగ్గ గడవు ♦ క్రస్తుతీ వేగమవత్తు రాముతోగ్గ. ౫౪ 1639
 ముప్పదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౦ - వ సర్గము.

శీత యింక వొకగుఱుట రామునకుం జెప్పి పంపుట. } ఖి

చ. సురసుతవోలె నెంతయును ♦ శోభిలు నీత మహాత్ముడై నకే
 నరినుతుఁ డిట్లుగాఁ బలుకుఁసారవచ న్తతి నాలకించి వే
 వరమహితంబుగాఁ బలికె; ♦ భవ్యసువార్తను డెల్పినన్న నేఁ
 గరము గనం బ్రహర్షమును ♦ గాంచితి వాయుకుమార! కావునగ్గ. ౧౫ 1640

తే. వానగురిసినతర్వాత ♦ వసుధ మున్ను
 నగము మొలిచినయట్టిసన్యంబు మరల
 మొలచునటు లర్థకార్యంబు ♦ ఫలమునందె
 ననుచు సంతోష మందెద ♦ నార్ద్ర యవుడు. ౨ 1641

సీ. ఘనదుఃఖకర్మితాంఘంబుల నావురుషోత్తము నాకాంతు ♦ నొగి స్ఫులింపఁ
 గల్గుచందమ్మనఁ ♦ గరుణ నాపైనుంచి కార్యంబు ఘటియింపు; ♦ కపిగణవర!
 కాకివైఁ గోపించి ♦ కాంతుఁడు తృణమును వైచి తదక్షిని ♦ బాడుచేసి
 నట్టివార్తను నీకు ♦ నానవాలుగఁ జెప్పితినిగద మఱొకగుఁర్తును వచింతుఁ;

ఆ. బల్కు మేనుజెప్పుఁపగదిగ నోరామ, యొక్కనాఁడు నుదుట ♦ నున్నతీలక
 మెట్లా మానిపోవ ♦ నీవవై మణిశీలఁ, బొట్టుచేసి ప్రీతి ♦ పొదలుచుండ ౪౫

క. చక్కగ నునిచితివిగదా, చెక్కిలివయి దాని నిప్పు ♦ చిత్తమునందుగ్గ
 జక్క స్మరింపుము; రామా, మిక్కిలిబలశాలి ఏపు ♦ మేదినియందుగ్గ. ౫ 1648

క. సురపతివరుణోపముఁడవు, పరికింపఁగ నట్టిసీపు ♦ భార్యను దనుజే
 శ్వరుచేత నపహృతను భీకరదనుజాంతరనివాసకారిణి నీతగ్గ. ౫౪ 1644

క. వగపాలు కాకయుండెడు, తగవును విడనాడి యుంట ♦ ధర్మమే? కాంతిగ్గ
 మిగిలెడుచూడామణి నీటు, వగలొందుచు నింతవఱకు ♦ బాగుగ దీనిగ్గ. ౬

క. పరిరక్షించితి ననఘా, కరమేఁచెడువగల దీని ♦ గనుచుగ్గ నిను నేఁ
 బరికించినట్లు మోద,స్ఫురణము నొందుదును; రామఁసుగుణగణాధ్యాయ. ౭౫

* శీత హనుమతో నిట్లు చెప్పుమని తెల్పి రామునినే సంబోధించి యావార్త తెల్పుచున్నదని యెఱుంగవగు. త్వయా ప్రణష్టే తిలకే తం కిల స్తర్త మర్హసి-ఇనిమా.

- క. సిరులం బొల్బుచు రత్నా, కరసంభవ మైనదీని ♦ త్కృపాలక! నీ
పరిసరమున కనిపితి నే, వరుసను నీవగలఁ జిక్కి ♦ బ్రదుకఁగలనిఁకన్. ౮ 1647
- క. నినుఁ గనుదు నన్నయీయా, శను దుర్భరదుఃఖములను ♦ సాధ్వీసరూపం
బునఁదగు నీనెలతలపిం, డనియెడుహృదయచ్చివంబు ♦ లగుసల్కులనున్. ౯
- తే. ¹ఓర్పుకొని యింతదాఁక నేనున్నదాన;
శత్రునూడన! యొక్కమా ♦ సంబె యింక
బ్రదికియుండెద నామీఁద ♦ బ్రదికియుండఁ
జాల నినుఁగాన కేనొక్క ♦ త్కణముగాని. ౧౦ 1649
- క. దనుజేంద్రుఁ డతిక్రూరుఁడు, ననుఁ గాంచెడువిధమునున్ మ ♦ నంబున కార్తి
గనిపింపఁజేయుచుండును, వినితిని నీవార్తినిందు ♦ విధ మటుగానన్. ౧౧౪
- ఆ. నెలకుమీఁద త్కణము ♦ నే మనఁజాల; నో
రామచంద్ర యనుచు ♦ రాముఁగూర్చి
యశ్రుపూర్ణనయన ♦ యై యేడ్చుజానకి
పలుకు లాలకించి ♦ పవనసుతుఁడు. ౧౧౫ 1651
- క. గురుతేజుఁడు గావున నా, కరుణోక్తుల కార్తినొంది ♦ కడుఁదమిఁ బలికెన్,
దరుణీ! నీశోకమున నె, ధరణీశుఁడు విముఖుఁడయ్యెన్ ♦ దభ్యము సుమ్మి. ౧౨౪
- క. అని సత్యమునే సాక్షిగ, నొనరిచి నేఁబలుకువాఁడ ♦ నోసీతా! రా
మునిదుఃఖముఁ గని లక్ష్యుఁ, డనుకంపఁ దపించుచుండు ♦ ననవరతంబున్. ౧౩
- చ. కనఁబడితీవు కష్టమునఁ ♦ గన్నులపండువుగాఁగ సంతసం
బున కనువై నకాలమిది ♦ పొక్కఁగఁ గాలముగాదు తల్లిరో
విను మిఁక నీముహూర్తమున ♦ విచ్యుతదుఃఖవుగాఁ జెలంగుదీ
వని పనిఁబూని చెప్పఁగల ♦ నారిపునూదను లై నరాఘవుల్. ౧౪ 1654
- చ. ఇరువురు పూరుషోత్తములు ♦ నెంతయు నిన్లన నుత్సహించుచుం
దురు గనుకన్ బ్రయత్నమునఁ ♦ దోడనె యిష్టురిఁ బూదిచేయువా;
రురుసమరంబునందు దనుజోత్తరుఁ గ్రూరుని బంధుయుక్తు ని
ర్భరగురువిక్రమంబు గడుభాసిలఁ జంపి ²విశాలలోచనా. ౧౫ 1655
- చ. నినుఁ దమపత్తనంబునకు ♦ నెమ్మిని దోడ్కొనిపోవువార; లిం
కను నిను దేన రాఘవుఁడు ♦ గాదిలిపత్నియె యంచెఱుంగునో
యనుపమమైనచిహ్నమును ♦ నాదృతి నింకొకదానినీయఁగాఁ
జను; నన నీత యిట్లనియె ♦ పుర్యనపుత్ర! మహాపరాక్రమా. ౧౬ 1656
- క. అనుపమచిహ్నంబును నిచ్చినదాననుగాదె మున్ను ♦ చెచ్చెఱ మత్కే

1 మానా దూర్ధ్వం నశీవిష్కే త్వయా హీనా నృపాత్తజ, ... నశీవేయ మహా త్కణమ్-
అనిమా. 2 రాఘవోత్సవం విశాలాక్షి-అనిమా.

శనికరభూషణమగుదానిని గన నీసల్కులెల్ల † నృపతి నమ్మక. ౧౫; 1557
 క. అనవిని శ్రీమంతుండా, వనచరతిలకుండుదాని † పరమనేఁ గొని యా
 జనకజకు మ్రొక్కి తలతోఁ, దనపయనము నాగఁజేయఁ † దగఁగోరె మదిక.

నీ జానకి యాతని † సాగరలంఘనోత్సాహుని వర్జిత † తనుని దీప్త
 వేగుని హరివరు † వీరుని హనుమంతుఁ గని యశ్రువార్జన † దన మమరఁగ
 గద్గదస్వరమునఁ † గడఁగి యిట్లనియె దైన్యంబునఁ; బంచాస † నాభశౌర్య
 లయినరాఘవులను † నఖిలవానరపతి నాతనిమంత్రుల † సంకటను ద

తే. గంగ నడిగితి ననిపల్కి † కర్బురాంత
 రమునఁ గుశలముగ నె యున్న † దమలచరితుఁ
 డై నరామునిఁ దలఁచుచు † నంచుఁ బల్కు;
 మమ్మహాబాహుఁ డగురాముఁ † డరుగుదెంచి ౧౨

1659

క. నను నీఘనదుఃఖార్జన, ముననుండి తరింపఁజేయఁ † బూనునటుల రా
 మునకుం జెప్పము చక్కఁగ; వనచరవర † నీవు భూష † వరునన్నిధికి. ౨3
 క. చనఁగానె యీభయంకర, ఘనదుఃఖము, ¹రాక్షసు లొగిఁ † గడుభయదముగా
 ననుఁబల్కు భర్తనంబుల, విననవి యన్నింటి రామ † విభునకుఁ జెపుమా.

తే. ²నీకు మార్గము శివమగుఁ † గాక; యనియె
 రాజపుత్రిక యొనఁగిన † రత్నపరముఁ
 గైకొనుచుఁ గృతకృత్యుండై † కడు ముదమునఁ
 జిత్ర మలరంగ నిఁకనేమి † చేయఁకగును ౨౪

1662

క. ³అని తలఁచి చేయవలసిన, పని యించుకయంచు నెఱిఁగి † పావని చేత
 స్ఫున నుత్తరదిగ్గమనంబును జేయఁ దలంపుఁ గొనియె † బొంగుచు నంతక.
 నలువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౧ - వ సర్గము.

— ఐతి హనుమంతుఁ డెఱికివనంగ మొనర్చుట. ఐతి—

చ. ⁴జనకజ! చారువాక్యముల † సన్నుతిఁ జేయఁగఁ దాఁ బ్రయాణమై
 చన మదినెంచి యాజ్ఞఁగొని † నాగిలిమ్రొక్కి తదంతికంబు నొ

1 రక్షిణి కేళిః పరిభర్తనంవ-అనిమా. 2 విశ్వ తేజ-ధాన్యు హరిప్రసీద-అనిమా.
 3 అల్పావశేషం ప్రసమాత్మ్య కార్యం విశం హ్యుదీచీం మనసా జగామ-అనిమా. ఇట మనసా
 :గామ యనుదానిచే గొందలు హనుమంతునకు యోగదృష్టిగఁదని యర్థము చెప్పుచున్నారు.
 'జ్ఞివజ్ఞియర్థముల జెప్ప వ్యాఖ్యాతిలు పునలేదు. కాన నవి పాటించేదగవని యెఱుంగవలయు.
 స చ వాగ్ధిః ప్ర శస్తాభి ర్మిష్య మ్ముజిత స్తయా-అనిమా.

య్యన నెడఁ బాసి తాఁ దలఁచె ♦ నాత్మను బావని; సీతఁజూడఁగా
దనుజునిదా బలం బెఱుంగఁ ♦ దప్పక వచ్చితిఁ గాన నందులోక. ౧౫ 1664

సీ. ¹అశ్వంతముఖ్యమా ♦ నవనిజఁ గనుపని యైనది యింక రావణాసురహృద
యమునుగాంచుటయొక్కఁ ♦ డవశిష్టమైయున్నదిదియల్పమగు కార్యమెయగుదీని
విషయమై తలపోయ ♦ విమలంబులౌ సామదానములమఱియుభేదంబున నెడు
నట్టియుపాయత్రయంబును వడలెద నవ్వలిదగునుపాయంబె యిప్పుడు

ఆ. కార్యసాధనముగఁ ♦ గనఁబడుచున్నది;
యరయ నసురవరులయందు సామ
మప్రయోగ్యమె యగు ♦ నవ్వాకుకుమతులు;
ధనికులందుఁ దగదు ♦ దానమెప్పుడు. ౨౪ 1665

క. ²దనుజేంద్రుఁడు ధనబలముల, ననుపముఁ డల్లాట భేద ♦ మనెడునుపాయం
బున సాధింప ననర్హుఁడు, జనులు బలాధికులు భేదసాధ్యులగుదురే. 3

క. అరయఁగ దండాపాయమె, తరుణమ్మన నిందుఁ జూపఁదగు సమృద్ధిమై
పరఁగెడునాకిప్పు డది దు, స్తరకార్యము దీనిఁ జక్క ♦ సాధింపంగలె. 31 1667

సీ. విక్రమమేతప్ప ♦ వేటొక్కఁడేదియు నరసింఁ బాసఁగ దెట్లైనఁగాని
యనియొనరిచి దానవాధివులం జంపితి నయేని తక్కినదనుజులెట్లా గ్రొ
మార్దనంబును గాంతు; ³మహిని నెవ్వనినొక కార్యమునొనరుపఁగాఁబనుతు
యతఁడు దానింజేసి ♦ యందుల కవిరుద్ధము లగు నెన్నోకార్యముల నొనర్చు

ఆ. పలయునట్టివాఁడె ♦ యిలఁ గార్యసాధకుఁ, డగును; జేయఁబూనినట్టికార్య
మల్పమైన నెట్లా ♦ యద్దాని నొకహేతువుననె చక్కజేయఁబోలదెపుడు.

క. జనుఁ డెవ్వఁ డొక్కకార్యం, బునకుం గల హేతువుల సమూహ మెఱిఁగి య
ప్పనిని బహూపాయంబులఁ, బనివడి సాధించునతఁడె ♦ పటుఁ డనఁబడెడుక.

చ. అరిబలముకా న్వీర్యబల ♦ మారసి యందలితారతమ్య మి
క్కరణిగ నుండునంచు మది ♦ గాఢముగాఁ దలపోసి యిందె నే
హరిపతిపత్తనంబునకు ♦ నవ్వలఁ బోవుదునేని సీతనుకా
సురరిపుఁ జూచి రావణునిపోప్పు నమస్తము నేనెఱుంగుటకా
హరిపతి నాకుఁ జెప్పినదియంతయుఁ దీర్చినవాఁడనొందుగా. 2 1670

తే. ఇట్లులొనరింప కవనిజ ♦ నిచటఁ గాంచి
పోవుదునయేని దనుజులపొంకమెట్టి

1 ఇందు మూలమునకు వ్యాఖ్యాతలు నిర్ణయించినయర్థపారమే చెప్పఁబడినది. 2 నభేదసా
ధ్యా బలదర్శితాజనాః-అనిమా, 2 కార్యే కర్తృణి నిర్దిష్టే యో బహూన్యపి సాధయేత్, పూర్వ
కార్యావిరోధేన సకార్యం కర్తు మర్హతి-అనిమా.

దనిన నేమనిచెప్పుదు? ♦ నరయ నివుడు

సంగరం బెట్టుతానొ యాచందముగను. ౭1

1671

క. దనుజులతో నయ్యెడున, ట్లానరింపఁగ వలయుఁగాదె ♦ యుద్ధము సుఖిరీ
తిని గల్గఁజేయుటేకద, యచుకూల మ్మట్లుచేయ ♦ ననుచే మ్రొక్షింకన్. ౭౪

క. తనవారిబలము నాబలమును జక్కఁగఁ దెలిసికొనును, ♦ మొనసి యనిని నా
దనుజేంద్రునిపచివభటే, శనిఖుగుభటును నేను ♦ శౌర్యము పొంగన్. ౮౪

తే. ¹మారుకొని నీతనుం గూర్చి ♦ మననదెట్లు

దనుజపతికున్నదో వాని♦దర్శమెంతో

చక్కఁగనుఁగొని యిటనుండి ♦ స్వపురమునకుఁ

బోవువాడను; వనమిద్ది ♦ పాలుపుమీఱ. ౯

1674

క. పరమక్రూరుం డగుదను, జరమఁబని వనంబు మిగులు♦శక్రువనంబున్
బరమము హృదయులకు సుగ,దరమును బహుతరులతాపి♦తానమ్ము నగున్.

చ. వనమును దీని నిత్తఱిని ♦ బాడొనరించెద శుష్కకాననం

బును జ్వలనుండు కాల్పుక్రియఁ ♦ బొంగుచు నేనటుచేయఁగా దశా

ననున కమర్ష మొప్పునుద♦నాగతురంగశతాంగయుక్తమై

తనరి త్రిశూలముఖ్యములఁ ♦ దాల్చిననై న్యముఁ బంపునాతఁడున్. ౧౧౪

క. వారికి నాకును నిదిగో, ఘోరంబగుసంగరంబు♦గున్ మఱినేనే
వాఁకిని దుష్కరంబగు, శూరత్వముమీఱ బలముఁ ♦ జూపుచు ననిలోన్.

తే. చండవిక్రము లై నరాక్షసులనెల్ల

నొకట నెదిరించి వారల ♦ నొగి వధించి

యంత సుఖముగఁ గిష్కింధ ♦ కరుగువాడ;

ననుచుఁ దలపోసి యమ్మగు♦వాత్మజంఘ. ౧౩

1678

చ. అనుచమభీమవిక్రమము ♦ నాహవకాంక్షయుఁ బొంగఁ గ్రోధియై

క్షనదురునక్కి వేగమున ♦ త్కరుహసంతతిఁ గూలఁద్రోయనా

గెను; దరుచాత వాయుజుఁడు ♦ కీర్తిశశౌర్యుఁడు మత్తవక్షిబృం

దనిబిడమై మహీరుహు♦తాతతిజుష్టము నై చెలంగుచున్. ౧౫

1679

క. కనఁదగునా ప్రనుదావనమును బాడొనరించె; వృతములు గూలఁగఁ జె
న్నునఁదగు నలిలాశయములు, ఘనశోభ దొలంగి చెడఁగఁ♦గాంచనశిఖరుల్.

ఆ. చూర్ణితంబులగుచు ♦ సొంపును బాయంగ, నాయశోకవనము ♦ హర్షవప్తి

యప్రియంబుగాఁగ ♦ నత్తఱి జూపట్టె; నిట్టులందుఁ బట్టులెల్ల బెదరి. ౧౬

1 హృదిస్థితిం తస్య మతిం బలంచ నై సుభేన మత్వాహ మితః పున ర్వ్యజే-అనిమా. మతిం
శీతావిషయకాభ్యవసాయం బలం చ మత్వా-అనివ్యాఖ్య.

- సీ. కలనాదములు కడుఁ జెలఁగఁగా మొఱ పెట్ట, సలిలాశయంబులు ♦ సమసిపోవఁ
దరుల తానముదాయఁ తామ్రపల్లవములు వాడియుండంగ దా ♦ వహుతవహుని
చేఁ గల్పఁబడినట్టు ♦ చెచ్చెఱఁ గన్నట్టె; నందలితీఁగ లా ♦ త్యాశ్రయతరు
వరములు నశియింపఁవనుధవైఁ బడియుండి విహ్వలలై యున్నఁ వెలఁదులవలెఁ
- ఆ. గానఁబడియె; బాడుఁ గావింపఁబడినల, తాగృహళియట్టె ♦ దగినచిత్ర
భవనములును, గల్గి ♦ ¹ఫణులును సత్వముల్, దెనల కరుగ నద్ది ♦ తీరుదప్పి.
- క. కన నప్రియదర్శన మ, య్యెను నందు శిలాగృహమ్ము ♦ లెల్లగృహంబుల్
పనివడి చెడిపోవుట న, వ్యవ మిప్పుడు గూవుచెడుటఁ ♦ బాడుగఁ దోఁచెన్.
- సీ. అసురనాయకు మహా ♦ ద్యానమై తగులతాగణము దేకిడును ♦ గాంచకుండ
ముద్దుగాఁ బెరుగుచుఁముదమును గూర్చుచు సంతకపురోద్యానఁమైనయాయ
శోకవనంబులు ♦ శూరుఁ డాహనుచు విధ్వస్తమై సొంపు ♦ విడిచి శోచ
నీయుముగానుండె; ♦ నాయుధవతి యగుననురేంద్రునకుఁ జాల ♦ నప్రియంబుఁ
- ఆ. బాసఁగఁజేసి తానె ♦ భూరిబలాఘ్యుడై
ప్రబలులైన దనుజఁనరులతోడ
ననిని జేయఁగోరి ♦ ²యధికకాంతిని మీఱి
తోరణమున హనును ♦ గూరుచుండె. ౨౧

1684

నలువదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౨ - వ సర్గము.

— ఊరి విసభంగవార్త విని రావణుఁడు సేవలఁ బంపుట. —

- క. అంతట లంకం గలవా, రెంతయు ద్విజనాదముల మఁహీరుహపతనా
త్యంతరవంబుల భయసం, భ్రాంతులు కాఁ చొడఁగి; రచటిఁపక్షులున్ముగముల్.
- క. భీతిసమాక్రమణాకుల, చేతన్పులఁ బాఱఁజొచ్చె; ♦ జెంతనె యసుర
వ్రాతవినాశననూచక, భీతిప్రద హేతువు లట ♦ విస్తరిలఁ గడున్. ౨ 1686
- సీ. వికృతాస్యలయినయాఁ వెలఁదు లాధినికి మే
ల్కొంచి యెంతయును భఁగ్గుమగుననము
వీరుఁడై తనరారుఁమారుతవుత్తునిఁ
గాంచిరి; శూరుఁడై ♦ మించి దీర్ఘ
బాహువులును మహాఁబలము గల్గినమరు
త్తనయుండు రాక్షసఁతరుణులఁ గని
వారికి భీతిని ♦ గూరుచు గొప్పరూ
పంబును దాల్చె; నాఁపడఁతులెల్లఁ

1 మహారౌగై ర్వాక్యశ్చోక్తౌగై శ్చ-అనిమా. 2 శ్రీయాజ్ఞులన్ తోరణమాస్థితః కపిః-అనిమా.

తే. బర్వతాయతదేహుడై * ప్రాశబలము, వెలయ నున్నకపింగని * పలికిరిట్లు
జనకనుతతోడ, నెవ్వఁడీవనచరుండు, వీనిపేరే మదేపని * బూనివచ్చె, ౫౪

క. పనిపినవాఁడెవ్వఁ డే, జనపదమున నుండివచ్చె? * జానకి! నీతో
డను నేమిగ భాపించెను!, వనజాక్షీ! సుందరీ! భవత్సాన్నితమునఁ. ౬౪

ఉ. ¹ ఏమియు సాధ్యసంబుఁ గనఁకీవిషయంబు నవి స్తరంబుగా
నేమిఁకొఱంతలేక యితఁ * డిత్తటిఁ జెప్పిచమాటలెల్ల మా
తో మగువా నచింపు; మనఁ * దోయరుహానన, చారుగాత్రి, యా
రామునిపత్ని యిట్లనియె * రాక్షసులెల్లరుఁ గామహపులే. ౬౪ 1689

క. కావున వారిచరిత్రము, లేవెరవున నెఱుంగుదాన; * నిక మీరలెగా
దే వారి నెఱుంగఁగల ² రాశీవిషపాదములఫణులె * ట్టితిని నెఱుంగుక. ౮౪

క. పనిదేని బూనివచ్చెనొ, వనచరుఁ డితఁడెవఁడో యెఱుంగు * వారలు మీరే
వినుఁ డిది నిస్సందేహ; మితనిఁ గని నామనము చాలఁ * దత్తఱపడెడిక. ౯౪

క. ఇతఁడెవఁడో మీరె నాకును, హితములఁ దెల్పుండు; వీని * నేఁ గన నెవఁడో
దితిజుండు కామరూపియె, యితరుండు కాఁడనుచుఁ దోఁచె * నెల్లవిధములక.

చ. జనకజ యిట్లుపల్కు దితి * సంభవకాంతలు భీతినొంది యా
వనమున నెల్లదిక్కులకుఁ * బాటిరి, కొందఱు సీతఁగావఁగాఁ
జనునని యుండి రక్కడనె * సత్వర మీవిధమెల్ల తేనికీ
జని తెలుపంగ నౌ ననుచుఁ * జానలు పోయిరి కొందఱ త్తఱిక. ౧౧ 1693

తే. వికృతముఖములు గలుగునా * వెలదులెల్ల
దనుజవిభుఁడెంత కరిగి భీ * తిని జనింపఁ
జేయుచు విహపుఁడై నయా * చిత్రకపివి
ధంబుఁ దెలుపంగఁబూని రెం * తయును బూన్కి. ౧౨ 1694

చ. దనుజవిభూ' యశోకవఁ * తల్లజమధ్యమభాగమందు భీ
త్తిని గలిగించు దేహము, న * తిస్థిరవిక్రమముక జెలంగఁగా
వనచరుఁ డొక్కరుండు తిగు * భంగిని జానకితోడఁ బల్కి తాఁ
జని ఘనతోరణాగ్రమున * సంతస మొప్పుగ నున్నవాఁడు నూ. ౧3 1695

సీ. హరిణలోచనసీత * నాతఁ డెవ్వఁడని బహువిధంబుల మేము * ప్రశ్నచేయ
వానివిధంబు నే * దైనను జెప్పుదు, దూత యీతఁడు పురు * హూతుఁ డనుప
వచ్చినాఁడో లేక * వైశ్రవణుండు పంప వచ్చినాఁడో, రఘు * వరుండు సీత
వెదకంగఁగోరి యీ * విధమునఁ బంపఁగా వచ్చినాఁడో, చెప్పు * పలనుపడదు;

1 ఇందలసీతావిశేషణములు మూలావిరహములేయని యెఱుంగరిదగు. 2 అహికేష హ్యహేః
పాదా నిష్కానాతి నసంకయః-అనిమా.

తే. బహుళమృగగణనిబిడమై ♦ త్వన్మనోహ
రమగు ప్రమదావనంబును ♦ సమితదేహుఁ
డక్కపీండ్లుఁడు భంజించె; ♦ నవ్వనమున
నతఁడు పాడొసరింపని ♦ వరయ లేదు. ౧౬౪

1696

క. జనకసుతయున్న భాగంబునుమాత్రము ముట్టలేదు; ♦ భూరికపియు దా
నిని జానకి రక్షింపంగనొ శ్రమముననో నశింపఁగాఁ జేయఁడు నూ. ౧౭౪

క. ఈవిధమే కాకున్నను, నావనచరునకుఁ దలంప ♦ నగునె శ్రమము, ర
క్షోపర! జానకినే తగఁ, గావంగాఁ జెటువఁ డయ్యెఁ ♦ గాంతాంతికముఁ. ౧౮

తే. చారుపల్ల వపుష్పేఘః ♦ సాంద్రమగుచుఁ
దనరునాశింశుపావృక్షమును జనకజ
యాశ్రయించియె యిపుడుండె ♦ నతఁడు దాన
దాని నశియింపఁజేయఁ దాఁ ♦ బూనఁడయ్యె. ౧౯

1699

క. వనచరుఁ డుగ్రాకారుఁడు, జనకజతో మాటలాడి ♦ నదవ్వనమును ద్రుం
చెను గాన నుగ్రదండన, మును జేయఁగ నాజ్ఞయిమ్ము ♦ మునుముందుఁ దగఁ.

తే. నీవు మదిని గ్రహించిన ♦ నెలతతోడ
నెవఁడు మాటాడు! నీకోఁతి ♦ కింక నాయు
వెంతలేకున్నయది కాన ♦ నే కడంగెఁ
బలుకరింపంగ నన వారి ♦ పలుకులు విని. ౨౧

1701

చ. దనుజవిభుండు రావణుఁడు ♦ దారుణకోపము నొంది యంతటఁ
గనులను ద్రిప్పుచుఁ ఘృతము ♦ గాఢముగాఁ గొని వేల్చి దాన మం
¹డినయనలుండువోలెను గఁడిందిమగంటిమి మండె; నంతఁ జ
క్కనిగతి మండుదీపపుయు ♦ గంబుననుండియె జ్వలతోడ నొ
య్యనఁబడు తైలబిందువుల ♦ మాట్టులు కోపము నొందియున్నయ
ద్దనుజుని రెండునేత్రముల ♦ దారుణరీతిని నశ్రుబిందువుల్
చినుకులరీతిఁగాఁబడియెఁ ♦ జెచ్చెఱు, నంతటఁ దీవ్రతేజఁ డా
వనచరు నిగ్రహించుటకుఁ ♦ బంపె న్వతుల్యుల విక్రమాఘ్యులఁ. ౨౩౪ 1702

క. ²దనుజులు వారలు కింకరు, లనఁగా నొప్పుదురు; మఱి బఁలాధికులయి తా
మెనుబదివేలుగఁ దగి జవముననలరుచునుండు; భయదఁమూర్తులువెలయఁ.

క. పెనుకడుపులు పెనుదంష్ట్రలు, ఘనబలములు నొప్పుచుండఁగా ముద్గరకూ
టనికరకరులై యందఱు, ననిపైఁ దనుమనము లొలయ ♦ హుచుమం బట్టఁ.

1 దీప్తాభ్యామిష దీపాభ్యాం సార్పిష స్స్నిహబిందవః-అనిమా. 2 కింకరా స్వామ రాక్ష
సాఁ-అనిమా.

తే. బయలు వెడలిరి రావణుఁ భవనచరము

నుండి తోరణాగ్రంబున ధనుస్సయ్యట్టి
వనచరునిచెంత కేగి యాదనుజవరులు

శిలభములు వహ్నిఁబడునట్లు ధనుముమీఱి. ౨౭

1705

క. హనుమంతునిపై కడరిరి; దనుజులు వారెల్లఁ జిత్రతరగదలను గాం

చనదివ్యాంగదపరిఘత, తిని నూర్యాభాంబకములఁ దెగి ప్రహరింపన్. ౨౮

తే. మఱియుఁ బట్టనశూలతో మరవితతిని, బ్రాసముద్గరశక్తులఁ బట్టి యతని
జనమునం జుట్టుముట్టి ప్రచండశౌర్య, ములరనిల్వంగ గురుజేజుఁడైనహనుమ.

క. అనినేయుకొతుకంబునఁ, దనుకాంతి చెలంగఁ బర్యవృత్తప్రతిముండై
తనతోక నేలఁగొట్టుచు, నొసరిచెఁ బెనునాద ముట్లు ధుద్ధతి తోచన్. ౩౦

చ. అనిలతనూజుఁ డంతట మహాద్భుతకాయము నట్టెపెంచి లం
కను ధ్వనిపూరితంబుగను ధామభుజంబుల నప్పలించె; ద

జ్జనితమహారవంబు గిరిసానువులఁ బ్రతినాదముల్ తగం
బొసరిచి పర్వ నభ్రమునఁ బోయెడుపక్షులు భూమిపైఁ బడెన్. ౩౨ 1709

చ. హనుమయు నంత బిగ్గఱఁగ నార్పుచు నిట్లనిపల్కె; రాఘవుల్
ఘనబలు లెల్లవారలను గన్పుయశంబున మించియున్నవా

రసఘుడు సూర్యపుత్రుడు కృపాకరుఁ డొరఘరాముఁ డొక్కటన్
దనకు నహాయుడై చెలఁగఁ దాను జెలంగును విక్రమంబునన్. ౩౩ 1710

సీ. అక్షిప్తకర్ణుడై యలరుకోసల దేశపతికి శ్రీరామభూపతికి నేను
దాసుండ, నరిబలధర్మసంహరుడను హనుమంతుడనువాడ ధనిలనుతుండ;

శిలలచే దరువరంబులచేత వేయివిధంబులఁ గొట్టుచు దర్పమొప్పుఁ
బరగెడునాకు రావణానహస్తంబులు సరికావు సంగరస్థలమునందు;

తే. దనుజవరులెల్లరును ననుఁ గనుచునుండ
నిదిగొ యీలంకఁ బీడించి యీజనకజ

కైలమిమై మ్రొక్కి కార్యంబులెల్లఁ గొడువ
పడక ఫలియింప శ్రీరాముకడకుఁబోదు. ౩౬ 1711

క. అనవిని యాకింకరు లా, హనుమంతునినాదమునకు ధిక్భయంబుం
గని సంధ్యాంబుదవర్ణంబున నన్నుతి గనినవాయుపుత్రుఁ గని రటన్. ౩౭

చ. దనుజులు రావణాజ్ఞకును దారునిబద్ధులుగాన సాధ్యసం
బును విడనాడి చెంతకును బోవఁగ వేగమ చాల కందునం

1 పరిపైః కాంచనాంగదైః-అనిమా. కాంచనాంగదైః-కాంచనపక్షైః-అనిగో. కాంచన
భూపక్షైః-అనితీర్థులు. 2 తే భవ స్ఫయశంకితాః, దదృశు శ్చ హనుమంతే సంధ్యామేఘమివో
ర్మతమ్-అనిమా.

- దును నిలుచుండి భీతికరః తో మరముఖ్యమహాయుధంబులం
గొని ప్రహరించి; రాష్ట్రవగః కుంజరుఁ డెంతయు దర్పమొప్పఁగన్. ౩౮
- క. నలు ప్రక్కల భీకరదను, జాలు తననుం జట్టుముట్టి † శూరత్వమునన్
బాలుచుచుఁ గనఁదోరణమునఁ, జెలఁగెడు పరిఘాయుధంబు † చెంతకుఁ జనియెన్.
- తే. అరిగి భీమంబుగాఁ దగుఁ నాపరిఘముఁ, దాను గైకొని గట్టిగా † దానవులను
మోది యంతకవత్తనఁమునకుఁ బంపె; నంత వీరుఁడుగాఁదగు † ననిలజండు.
- చ. గరుడుఁడు గొప్పసర్పమును † గైకొని యాకసమందుఁ బ్రీతిమైఁ
దిరిగెడునట్టిచందమున † దీప్తమహాపరిఘంబు దానినిం
గరమునఁ బట్టి యభ్రమునఁ † గన్తుగతిన్ విహరించె; శూరతం
బరఁగుసమీరపుత్తుఁడిటు † వారల వీరులఁ గింకరాఖ్యులన్. ౪౦ 1716
- తే. దండధరువీటి కనిపి యుద్ధమును గోరి
యాహిర్ద్యౌరమునె తాను † నాశ్రయించి
యుండె; నంతట భీతినఁట్లొయొకగతిఁ
జావుఁ దప్పించుకొనినరాక్షసులు వేగ. ౪౨ 1717
- క. చని కొందఱు కింకరులౌ, దనుజులు హతులైరటంచు † దనుజేంద్రున క
ల్లనఁ దెల్పు; రాక్షసేంద్రుఁడు, తనకింకరరాక్షసులును † దద్ధునబలమున్. ౪౩
- చ. హనుమ పరాక్రమంబుననె † యంతమునొందుట నాలకించి వే
ఘనతరగోపవేగమునఁ † గన్నులు త్రిప్పుచు శౌర్యమందు నెం
దును సరిరాకయేచెలఁగి † దుర్జయుఁడై నస్తహస్తపుత్తునిన్
హనుమను జంపఁగా ననిపె; † నచ్చట నాహనుమంతుఁ డొక్కటన్. ౪౩౪
- నలువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౩ - వ సర్గము.

— శ్రీ హనుమంతుఁడు చైత్ర్యప్రాసాదమందున్న రక్కసులం ద్రుంచుట. శ్లో —

- క. దనుజులఁ గింకరులం జ,య్యనఁ ద్రుంచి మనంబునందె † ధ్యానింపంజొ
చ్చెను; వనముఁ బాడుచేసితి, దనుజులకు నివాసమైనఁదానిన్ దీనిన్. ౧ 1720
- తే. అలరుప్రాసాదమును జైత్ర్య † మనఁగనొప్పు
దాని భగ్నముఁజేయఁగాఁ † బూననైతిఁ;
గనుక భయదంబుగాఁ బురిఁ † గానఁబడెడు
దీనిగూడను విడిచెద † నేను నివుడు. ౧౪ 1721
- సీ. అని మదిలో నెంచి † యాత్మబలంబును గనఁబఱుపఁగ ద్వారమును వదలుచు
నెగిరి మేరుమహీధ్రశృంగంబుగతి నున్నతమగునాచైత్ర్యంబు † దానుగాంచి

దానిమీఁదికి నెక్కి; † వానరతిలకుండు పానని యంతటఁ † బర్వశంబు
వలెనున్న ప్రాసాదవరముపై నెక్కి మహాతేజఁ జొటచే † సర్కుండింక
తే. నొక్కఁ డుదయించెనోయన † నొప్పుమీఁతె;
సంతదుర్ధర్షమై కాంతి † ననుసమాన
మైనప్రాసాదమును దాని † నాక్రమించి
తనరుచుల్ దగఁ ¹బారియాశ్రమన మించె. ౫

1722

చ. తనమహిమంబునక గుళుతఁ † దాల్చిన దేహముతోడ నాపురం
బునఁ దనకంతనాదమును † బోరు కలంగ భుజంబు లప్పలించెను;
జెవులం బగుల్చుచును † జెచ్చెఱ నిండినయాస్వసంబుచే
తనె విహగంబులెల్ల వసుధంబడె నశ్రుమునుండి భీతిచేక. ౬౫

1723

తే. దానిఁ గాపాడుచున్నయాదనుజులెల్ల
మూర్ఛమున్గిరి; సకలాశ్రుముల నెఱుంగు
రాముఁ డెల్లర కధికుండై † రంజితడిని
గాక బలశాలియైనలత్కణుఁడు నట్లె. ౭౫

1724

క. తనురాముఁడు పాలింపం, గనుదగుసుగ్రీవుఁ డట్లై † క్రాబునునున్నఁ
డనఘుఁడయి యెట్టిపనులను, ఘనశక్తిని సశ్రమంబుగా నొనరించుక. ౮౫

తే. అట్టికోసలపతికి నే † ననుఁగుబంటఁ
బగరఁ బొలియించువాడను † వాయుసుతుఁడ
హనుమ యనువాడ; శిలలచే, † సఖులతరువు
లను గ్రహించియు నడఁతు నేదనుజవితతి. ౯౫

1726

క. కావున నాకనిమొనలో, రావణు లింకవేయిమంది † రారు సమత; ²యిం
కే వివిధదానవులు కనఁగా వదలక లంకఁ బొలియఁగాఁజేసి తగక. ౧౦౫

క. జనకజకు మ్రొక్కి వచ్చిన, పని నెఱవేఱంగ రాముఁపాలికి వేవే
చనియెద ననిపల్కును; నా, హనుమయుఁ జై తృప్తులైనయాదనుజులతోక.

క. ఈరీతిఁ దెలియఁబల్కుచు, దానుణభయ మంకురింపఁ † దగుధ్వనితోడక
భూరితరంబుగ నార్చెను, వారలు శతసంఖ్యు లట్టిస్వనమును వినుచుక.

క. పలువిధము లై నశస్త్రంబులఁ బ్రాసంబులను, ఖడ్గముల గొడ్డండ్రక
బలిమింగొని హనుమంతుని, నలయింపఁగఁ జట్టుముట్ట † నచటికిఁ జనఁగక.

ఆ. చిత్రగదలపిండుఁచేఁ గాంచనాంగద, పరిఘవితతిచేత † భానుతుల్య
బాణవితతిచేతఁ † బాపనిఁ బ్రహరించి, రతనిజుట్టియున్నయనురులగుమి.

1 పారియాశ్రోపమా భవేత్ - అనియూ. పారియాశ్ర మనఁగా సప్తకులపర్వతములలో
నొకటి, 2 ఇంకక, ఏక-అని పదవిభాగము. 3 బాజై శ్చాత్త్యసన్నిభైః-అనివ్యాఖ్య.

- క. అనుపమగంగానదిలోఁ, బెనుగతిఁ జరియించుచున్నఁ పెద్దనుడివలెన్
గనఁబడఁజొచ్చెను; వాయువు, తనయుం డవు డాగ్రహించి ఁ దారుణతనుఁడై .
- చ. పరమబలంబు భీమముగఁ ఁ బర్వఁగఁ జైత్ర్యమునందు హాటో
త్తరమయి యున్న స్తంభమును ఁ దద్దయు వేగముమీఱ లాగి ని
ర్జరపతివజ్రమట్లు రుచిఁభాసిలుదానిని ద్రిప్పె; నంతదు
స్తరమగునగ్ని స్తంభములఁతాఁకునఁ బుట్టి దహించెఁ జైత్ర్యమున్ . ౧౮
- చ. అనుపమకాంతిపర్వఁ బ్లవఁగాధిపుఁ డాహనుమంతుఁ డగ్నిచే
తను దహింపఁపఁగాఁబడెడుఁదాని మహాత్తరపైత్ర్యముం దగం
గనుఁగొని వజ్రధార సురఁకాంతుఁడు దానపులన్ వధించుచా
డ్పున నటనున్నరాక్షసులఁపూగము దాన వధించి హృష్టఁడై . ౧౯ 1734
- క. సురపథమునందె తిరుగుచు, సురవైరులు వినఁగఁబల్కె; ఁ సుగ్రీవునిన
త్పురమున ధీరులు బలయుతు, లురువేగులు వేలకొలది ఁ సుగ్రకపివరుల్ .
- క. నావంటివారు తనరుదు; , రావానరులందుఁ గొందఁ ఁ తారఘుపతిశ్రీ
దేవిని వెదకఁగ వనచర, భూవిభునంప్రేషితులయి ఁ భూస్థలి నెల్లన్ . ౨౦
- ఆ. తిరుగుచున్నవా రిఁతరులును గొందఱు
మావలెనె నమ స్తఁభావలయముఁ
గడఁగి తిరుగుచుండు ఁ కరిదశకబలాఘ్య
లందుఁ గొందఱుండు ఁ రసురులార. ౨౧ 1737
- క. కొందఱు శతగజబలు లిఁకఁ, గొందఱు దశశతమదాత్తఁకుంజరబలులై
యుందురు మఱి యోఘుంబనఁ, గం దగునంఖ్య గలభీమఁకరిబలయుతులై .
- తే. వఱలుచుందురు, కొందఱు ఁ వాయుబలన
మానబలులయియుందు, రిఁష్టాడ్కి నితర
వనచరవృహనాధులఁబలమునెన్నఁ
దరము గాకుండు సుగ్రీవుఁ ఁ డరసి వీరి. ౨3 1739
- క. దంతనఖాయుధకపిగణ, కాంతులశతనియుత, కోటిఁగణములఁ గొనుచున్
బంతమున మిమ్ముఁ జంపఁగ, నెంతయు విక్రమముపొంగ ఁ నేతెంచుఁజాఁడీ.
- తే. మీర లిక్ష్వాకుకులవిభుఁ ఁ తారఘుపతి
తో మహాత్మనితోఁ గొంటి ఁ రీమయిఁ బగఁ
గాన సీపురమున మీరు ఁ దానవేండుఁ
డుండ రిలమీఁద నమ్మఁ డీయొక్కమాట. ౨4 1741
- నల్లువదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౪ - వ సర్గము.

శ్లోక ప్రకృత్యుక్తృడు జంబుమాలి హనుమంతునిచే చెగుట. శ్లోక

క. తనకింకరవరు లచ్చట, ననిఁ బడుటకు నాగ్రహించి యారావణుఁ డు
గ్రుని జంబుమాలి బలవంతుని సేనాధీశ్వరునినుత్తుఁ బంపించెన్. ౧ 1742

చ. హనుమను జంపఁగా నతని యాజ్ఞను వెల్పడి చాపమాన్తుడై
పెనుదళనంబు లొప్పగను ధీమణిరక్తమహాంబరంబు లొ
య్యన ధరియించి రక్తనుమహారము లొప్పగ రత్నహారముల్
ఘనరుచిమీఱుకుండలయుఁగంగు వివృత్తమహాక్షులుం దగన్. ౨ 1743

నీ. చండుడై నమరదుర్బలయుడై చెలంగుచు
నింద్రునిచాప ముట్లెనఁగుచు గురు
సాయకాంచితమునొఁచాపంబు మ్రోయించె
జవమున నద్ది యశనిరవంబు
వలెఁ జెలంగుచును దిక్కుల, విదిక్కుల, నభ్ర
మును నిండి చెలరేగె; హనుమ యపుడు
జవయుక్తుఁడౌటచే న్యందనంబున ఖర
వాహ్యంబునన్ మహాబలము వెలయు

ఆ. వచ్చుజంబుమాలి నచ్చటఁ గనుఁగొని, యుద్ధమజ్ఞై ననెడి యుబ్బునఁ బెను
నిస్వనంబు చేసె; నిర్భర బాహుబలాధికుఁ డగురాక్షసాధిపుండు. ౩ 1744

క. తోరణమునఁ దిర్యగ్గత, దారువునన్ గూరుచున్న శత్రుపిఠాదన్
ఘోరాంబకములు వైచె మహారాక్షసుఁ డంత నతని యూన్యముమీఁదన్.

తే. 1 అర్ధచంద్రాకృతిం దగునట్టిశరము
శిరమునం గర్ణయుక్తమా శితశరంబు
బాహువుల దశనారాచవరముఁ వడి
గ్రుచ్చి నొప్పించె; నున్నటఁ శ్రోధ మడర 2 1746

క. అనిశము తామ్రం బగునా, హనుమన్ముఖ మంబకాభిహతమై రక్తం
బున దోఁగి శరత్తువునం, 1 దినభాస్కుటఁగి నుట్టు ఁ లెనఁగె ననమమై ౩

క. అరుణం బగుతన్ముఖమా, శరబాధను రక్తబిందుసంతతిదోఁగన్
సురపథమున రక్తోత్పల, మగుణం బగుచందనమున నంచితమగుచున్. ౪

క. తనరారెడువిధమునఁ దగె, దనుజుని బాణాభిహతిని ధద్దయుఁ గోపం
బునుబొంది యక్కపీంధ్రుఁడు, తనప్రక్క విశాలమైన దారుణశిలనున్. ౫

1 అర్ధచంద్రేణ ఎదనే శిర స్వేకేన కర్ణి నా-అనిమా కర్ణి-అంశకాక్రారాగ్రశరవిశేష-అని
వ్యాఖ్య 2 శరదీమంబుజంపుల్లం విధం భాస్కరరక్తి నా-అనిమా. ఇనభాస్కుటనశినమట్టుల=రవి
కాంతిని వికసించినపద్మమనియర్థము.

ఘనభటవారముల్ గొలువఁగా వరచాపము లూని దానవే

శునిభవనంబునుండి కడుఁజోద్యముగా బవరంబు చేయఁగన్. ౧౫ 1760

క. ¹వెలువడి రాయేడ్లరు ను, జ్వలతేజలు నస్త్రవిద్యుఁ డబలనజిఁగి భా
సిలువారికి గురువులుగాఁ, జెలఁగెనువా రభిలక్ష్మ, సిద్ధులుగానన్. ౨ 1761

క. ఒక్కొక్కరు తా రాకపి, నుక్కడఁగింతుమని చక్క డనూహించుచుఁ బే
రుక్కున వెడలిరి; వారల, చక్కనియరదములు స్వర్ణజాలాంచితముల్. ౩౫

చ. కనకవిభూషితంబులయి డక్రాలుపతాకములున్ ధ్వజంబులున్
దవరఁగ నాధుఘోటకయుఁతంబులుగాఁ దగి యంబుదస్వనం
బునకు సమానమానినదమున్ గడుఁజేయుచు నొప్పుచుండె; నా
దనుజులు వానినెక్కి పరితప్తహిరణ్మయచాపమాన్తులై. 3౫ 1768

చ. నిరుపమవిక్రమంబు దగ డనిర్భరమై గుణరావమొప్పు నం
గరమును జేయహర్షమున డగర్జితముల్ తగ నొప్పునంబుదో
త్కర మనగాఁ జెలఁగుచును డగ్రన్ననఁజోయిరి; కోఁతిచేతఁ గిం
కరదనుజుల్ మృతింగనినకారణముల్ విని వారితల్లులున్. ౪౫ 1764

ఆ. వారిబంధుమిత్రవారంబు శోకనం, భ్రాంతులై రి; తప్తభర్మభూష
ణాలిదాల్చి యంత డనావీరు లేముందు, నేనుముంకనుచును డనెఱ్ఱిమీఱ.

క. ఒరసిసొనుచుఁ దోరణమునఁ, బరమాహవకాంక్ష మిగులఁ డబరఁగెనువగే
శ్వరుమీఁది కేగి; రాయేడ్లరుగర్జితమట్లు రథనిఁగూఢధ్వచులన్. ౬౫ 1766

క. వెలయంజేయుచు బాణంబులు వృష్టిగ నొప్పుచుండ డభూరిభయదన్వ
ప్తులతోడఁ జెలఁగుమేఘంబులు నా విహరించి; రంతఁబొంగి హనుమయున్.

క. దనుజులశరవర్షంబున, మునిఁగి నగేంద్రంబు వర్షమునఁ దోఁగినరీ
తిని గానఁబడకయుండెను, హనుమయు నపు డతిజవమున డనలరెడుఁగానన్.

క. మానక తద్యాణంబులు, మేనునఁ బడకుండ గుచులమిగిచుననురరా
జ్ఞానితరథముల వేగం, బేరియుఁ దనుఁబట్టినీక డయేదిన తెగువన్. ౮౫ 1769

క. చరియించె నంబరంబున, శరరథవేగములు తనకు డసమరంబున నే
వరుసను బాధింపనిగతి, మరుదాత్మజుఁ డంత శౌర్యమండితుఁడగుచున్. ౯

²క. ధనువులఁ దాల్చినయేడ్లరు, దనుజులతో యుద్ధకేళిఁ డదాఁ జేయుచు నిం
ద్రునిధనువుతోడఁ గూడిన, ఘనములతో నాడువీరగంధవహుక్రియన్. ౧౦

చ. కనఁబడుచున్ బ్రతాపమున డగాఢభయంకరనాదమొప్పుఁగా
దనుజమహాబలంబును నితాంతము భీతిలఁజేయుచున్ మనం

1 కృతాస్త్రాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠాః - అనిమాంము. 2 ధనుష్పద్భిర్యథామేఘై ర్భుతః ప్రభు
రంబరే-అనిమాలము.

బున నలరాక్షసావళిని ♦ బూన్కి మృతిం గనఁ జేయుకోర్కితోఁ
దన జవముం గనం బఱచె; ♦ దత్తమయంబున నాతఁ డుద్ధతి. ౧౧ 1772

చ. అరిజన కాలుఁ జౌహనుసు ♦ హస్తతలంబున మోఁదెఁ గొందఱి
జరణములకొ నఖంబులను ♦ జక్కనిముష్టులఁ దోచినట్టులీ
వరుసను గొందఱి మఱియు ♦ వక్షమునకొ వడిమోది చంపె; ని
క్కరణిని నూరుఘాతములఁ ♦ గర్బరవర్ణులఁ గొందఱి వడి. ౧౨ 1773

క. మృతినొందించెను భయదో, న్ధతనాదముచేత నచటిధరపైఁ బడియే
మృతిఁగనఁ గొందఱిజేసెను; దితిజులు వారంత నేలఁ ద్రెల్లి మృతిఁ గనక.

తే. ¹సాధ్వసంబున మిగిలినఁ సైన్యమెల్ల
దశదిశలకేగె; సామజఃసమితి వికృత
నాదములుచేసె, నశ్వసంఘతతులు పడియె
ధరణి, నీవధ్వజచ్ఛత్రతతులు మఱియు. ౧౩ 1775

క. అరదంబులు పొడిపొడియై, ధరణీస్థలి నిండియుండె; ♦ వరువాత నటం
దొరగెడు నెత్తురు కన్నడె, దరంగిణివిధంబుగాఁగఁ ♦ దదవనరమునకొ. ౧౪

సీ. లంకాయంతయు బహుఘంబులౌధ్వసులకు వికృతంబుగా ధ్వని ♦ వెలయఁజేసె
బలశౌర్యములఁజాల ♦ వర్ధిల్లు నాకపివర్ణుఁడు తనదగుఁబలముచూపి
ప్రబలదానవభటఁవరులఁ దన్నాధుల నితరరాక్షసతతిఁ నెల్లఁజంపి
యింకను లంకలో ♦ నెనఁగురక్కసులతో ననిచేయఁగోరి యావనమునందు

ఆ. వెలయుతోరణమున ♦ విలసిల్లుచుకొ బాహు
బలముచూప ననువు ♦ గలిగె ననుచు
బాహురాజములను ♦ బరఁగంగఁ జేయుచు
నిలిచియుండె; నంతఁ ♦ గలఁగి యార్తి. ౧౫ 1777

నలువదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

రె - వ సర్గము.

— యిహ విరూపాక్షుఁడు లోనగు సేనాపతులు హనుమంతునిచేఁ దెగుట. —

²చ. వనుజులు కొందఱేగి విబుధప్రభువై రికి మంత్రిపుత్రులకొ
హనుసు మహాత్ముఁ డాలమున ♦ నందఱి జంపెనటంచుఁ జెప్పఁగా
విని మది శంకనొంది తనఁవృత్తము నెవ్వరెఱుంగకుండఁగా
దనువును గప్పుకొంచు నిటు ♦ తా నపు డూహలుచేసెఁ జక్కఁగకొ. ౧ 1778

1 భగ్ననీడవ్యజచ్ఛత్రైః-అనిమూలము. నిడోధ్వజావయవవికేష-అనివ్యాఖ్య. 2 రాణా స్సం
వృతాకార శ్చకార మతిమత్తమాప్-అనిమా.

సీ. అంతవిరూపాక్షుఁ డనతిబలులై నయాపాక్షదుర్గములను డనల్లై ప్రభును
భానకర్ణునిసై న్యపతుల నీయెదురుఁచిని నీతివేత్తుల డనని వాయు
సనువేగయుక్తుల డశ్వసనపుత్ర గ్రహణఁగ్రచిత్తుల డనాకాసములఁ
గని యాజ్ఞ చేసె నాడనుజేశ్వరుండిట్లు; వాహినీపతులార డబలసమేతు

తే. లగుచు రథగజతురగంబులఁ గొని వెడలి
పొండు వానరు నతనిఁ బెంపున వనమునఁ
జక్కఁ దండించి రండు; మీరక్కపిపరి
సరమునకుఁబోయి మెలఁకున డపరఁగుచుండ. ర

1779

ఆ. ¹అస్తమత్తులగుచు డయత్నంబుచేయుచుండంగవలయు నవ్వనచరునికడఁ
గడఁగి మీరు దేశకాలవిరుద్ధకార్యమును గలుగనీక డయరయవలయు. ౫

క. ²విను మతనికార్యములనే, మనమున నూహింపఁ బ్రవగఁమాత్తుండని నా
కును దోఁపలేదు చక్కంగనజూడ మహాబలంబు డగలిగి వెలయుచున్. ౫౪

తే. ³అద్భుతక్రియ లొనరించునట్టిపెద్ద
భూతమేగాని వేఱుగా; డదీతటి సుర
పతియొ వేఱొక్కఁడో దితిఁసుతులఁ జంపఁ
దపమొనర్చి నృజించిరో డయిపుడు దీని. ౬౪

1782

క. మునునేను మిమ్ములం గొని, చని గంధర్వులను యక్షసర్పసురవరా
లిని దితిజల మానుల నొయ్యన నోడించితిని సంగఁరాంగణమందున్. ౭౪

చ. కనుక నె యిద్దియేబదులుఁగా మఁకప్పుడు కీడుచేయఁగా
మనమున నెంచుటు త్తమమె డమానుగ నిద్దియదే యసంశయం
బనిమొన బల్కి బట్టుకొనుఁ డాతని; నాపలుకాలకింపుఁ డా
వనచరుఁ డెంతోధీరుఁ డనివార్యచరాక్రముఁడౌట నాతనిన్. ౮

1784

క. అనమానింపఁగ సాధ్యం, బవునే మీకెల్లఁ బూర్వఁనుండందు మహా
జవబలయుక్తుల విక్రమ, మవార్య తేజంబు గలుగుఁనాకాపివరున్. ౯౪ 1785

తే. నాలిసుగ్రీవులను జాంబవంతుఁ బ్రవగ
వాహినీపతియకానీలువరున ద్వివిద
ముఖ్యులొకీశవరుల నే డముదముమీఱఁ
గాంచియేయున్నవాడ; నిక్కరణి బుద్ధి. ౧౦౪

1786

క. బలశౌర్యభయదవేగంబులు నుత్సాహంబుఁ దేజఃమును బెరుమాపం
బులఁ దాల్చినట్టిశక్తియుఁ, గలుగవు వారలకు; నిద్ది డకపిరూపంబున్. ౧౧౪

1 కర్తృచాపి సమాధేయం దేశకాలవిరోధివత్-అనిమా. ఆస్థోలింగవిధక్తివ్యత్యయః కర్తృ, సమాధేయం. సరిహక్తవ్యవ్-అనివ్యాఖ్య. 2 న హ్యపాంతం కపిం మన్యే-అనిమా. 3 భవేదింద్రణా వా సృష్ట మస్తదర్థం తపోబలాత్-అనిమా. ఇంద్రణవేతివా శబ్దా వశ్యే నవేత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య.

- క. ధరియించివచ్చినదిగా, సరయందగు సత్వమిదియె ధ యగుఁ గపి కా ది
త్తుణమునఁ జాలయత్నము, సరిగా నొనరించి యెట్టిసరణులనైనఁ. ౧౨౪
- ఆ. నిగ్రహింపవలయు; ధ నిలువంగఁగలరె మీ, పరిసరమున ననురఁనరులు త్రిజగ
ముల వసించు దేవతలు శతమఖుఁగూడి, వచ్చినను నితాంతబలులెయైన.
- చ. అని విజయంబుగల్గుటయు ధ నారయ సస్థిరమానుజుండి కా
పున రణనీతి వేత్త యగుఁపూరుషుఁ డెవ్వఁడుకాని సంగరం
బున విజయంబుఁగోరి తనుఁబూనికఁ గాచుకొనంగనొను, మీ
రనిమొన జాగరూకులయి యర్హుగతిం జరియింపఁగాఁ దగుక. ౧౨౪ 1790
- చ. అనియిటులాడ నావిభునియాజ్ఞను నొదలలక ధరించి య
త్యనుపమ శేజులొటను హుతాశను లట్లు వెలంగుచుక మదం
బునఁ బాలుపొందుమా న్తగణముక నరఘోటకపంక్తి నట్లే న్యం
దనములఁ దీక్షణస్త్రముల ధ దారుణశౌర్యము మీఱునేనలక. ౧౨ 1791
- క. తమవెంటఁగొనుచు నవ్వారమితజవం బాహుచండ ధ హనుమదయుకి యు
ద్ధముచేయుకాంతు నేగిరి; సుమహిత శేజమున నలరుచుక గపివరుడై.
- క. ఉదయించుచున్నసూర్యుడై, గద యీతండనఁగ దివ్యకాంతిం దగి ప
ట్టుదలను మించుచు సత్వంబు దగక బెనుబలము దివ్యబుద్ధియు వెలయక.
- క. గురుతరవేగము శక్తియుఁ, బరఁగక దోరణమునందు ధ భయముగొనక సం
గరకాంతు నున్నహనుమను, నురవైరులు చూచి రతనిఁ ధ జోద్యముమీఱక.
- తే. ఇట్లు చూడంగనే వారలెల్లదిశల
నావరించుచు నిల్చి భయంకరంబు
లైనయాయుధములఁ గొని ధ యతని మారు
కొనిరి వాంఛానురూపంబుగనె జవమున. ౧౨౪ 1795
- చ. హనుమశిరంబుపైఁబడ భయంకరరూపములొచు; వాఁడులై
యినుమునఁ జేయనై మతియు ధ నెంతయుఁ బచ్చగన్నయగ్రముల్
తనరఁ జెలంగు బాణముల ధ దర్పముపొంగఁగ దుర్ధరుండు వై
చె నియతిఁ బంచసంఖ్యలను ధ జెచ్చెట నుత్పలప్రత్తిముల్ వలెక. ౨౦౪ 1796
- క. శరపంచక బాధితమగు, శిర్దమొప్పఁగ నంత హనుమ ధ చెలఁగి దశదిశల్
సరగఁ బ్రతిధ్వనిఁజేసెడు, కరణిగ నార్చుచును నెగిరె ధ గగనంబునకుక.
- తే. అంత పొరుగుడు దుర్ధరుం ధ పమితబలుఁడు
సజ్యకార్ముకుడై రథసహితుఁడగుచు
గగనతలమున కెగసి తీక్షణశతవిశిఖ
ములను నింపుచుఁ బైఁబడెఁ ధ జెలఁగి పూన్కి. ౨౦౪ 1798

క. అనిలుండు శరత్తున వృష్టినిగురిసెడునంబుదమును ♦ జెచ్చెట వారిం
చునటులు మార్గణవర్షంబును మింటం గురియునతని ♦ మునుకొనుకీనుకన్.

క. వారింఁచె; దనుజుఁ డిటుతను, గారింఁడగ హనుమ మతియుఁ♦గాయముపొంగం
గా రయముమెఱయ నుద్ధతిఁ, బోరెను; మతియున్ జవంబు ♦ పొడలుచునుండన్.

క. గిరిపై న నశనిపాతము, కరణిఁ దటాలున నతండు ♦ కడుదూరం బం
బరమునఁ జని యాదుర్ధరు, నరదముపై దుమికె; నతనియష్టాశ్వంబుల్.

సీ. త్వక్తజీవితములై ♦ యవనిపైఁ బడ నక్షకూబరంబులు చెడఁ ♦ గూలుచున్న
యరదంబునుండియా♦యసురుఁడుమృతుఁడయిధరఁబడఁ; గనిశత్రుతతినిజెండు
నావిరూపాక్షయా♦పాక్షులు సంజాతకోవులై యెగిరి ♦ యేవుమీఱ;

నిట్టులాయరువురు ♦ పట్టుదలల్ మీఱ విమలాభ్రమున నున్న ♦ విపుల బాహు
తే. వును నమీరాత్మజుని గని ♦ భూరివక్ష
మును దగంజూచి ముద్గరములను గొట్టి;
రంతబలశాలి హనుమంతుఁ ♦ డాయరువుర
భూరివేగంబు నడచి య♦వారితిగతి. ౨౮౪

1802

క. గరుడునివలె విక్రమమునఁ, బరఁగెడువాఁడౌట మరల ♦ బరవనమొప్పు
ధరవ్రాలె నంతఁ బావని, ¹గురుసాలద్రుమముఁ బెట్టికి ♦ కోయనిపెలుచన్.

క. ఇరువురువీరుల దానన్, మరణము నొందించె; నిట్లు ♦ మారుతి యమ్ము
వుర్రబలవంతులఁ జంపుట, బరికించి జవంబుమీఱఁ ♦ బ్రభునుఁడు కీనుకన్.

క. హనుమంతునిపై కేగుటఁ, గని వీరుండైనభాన♦కర్ణుడు శూలం
బునుగొని కీర్తియుతుండై, వనచరగణసింహుపైకి ♦ వారక యడరెన్. 3౨

చ. ఇరువురు వార లొక్కటిగ ♦ నేవునఁబోయి; రవార్యశౌర్యమున్
సురలు నుతించున ట్లడరి ♦ శూరుఁడు గాఁదగియున్నకోతితో
బరవన మొప్పుగా నవుడు ♦ పట్టనము న్నిశితాగ్రమున్ భయం
క్రమును బట్టి యాప్రభున♦కర్పరవీరుఁడుచేసె యధమున్. 33

1806

తే. భానకర్ణుడు శూలంబుఁ ♦ బట్టి పోరె.
వార లవయముల నెల్ల ♦ బలముమీఱ
నొవ్వఁజేయఁగ శౌర్యవంతుఁ డగుహనుమ
²రక్తసిక్తతనూరుహ♦రాజి వెలయ. 3౪

1807

క. అరుణాభుడైనప్రాత, స్మరసిజహితురీతఁ గాంతి ♦ సంధిల్లఁగ న
మృదుదాత్మజుండు పొల్చెను; ³దరుఁఁగిమ్మగనబడమైనధరశృంగంబున్. 3౫

1 ససాలవృత్త మాసాద్య-అనిమా. 2 అసృగ్నిధి తనూరుహః-అనిమా. 3 సమృగ వ్యాళపాద పద్మ-అనిమా.

- క. కనుకమెయిఁ బెఱికి యంతట, హనుమయు నద్దానిచేత † నాయిర్వ్వరఁ జం
పెను వీర్యము గన్నడ; న,ద్దనుజులు సేనాధిపతులు † దారుణరీతిఁ. 3౬ 1806
- క. పొలియుటఁ గని శేషించిన, బలమును దునుమాడె; నంత † ¹వాజుల నశ్వం
బుల, గజములచే నాగంబుల, యోధులచేత యోధపుంగవుల ననిఁ. 32
- క. అరదంబులచే నొప్పెడు, నరదంబులఁ బట్టి కొట్టి † యనురుల నాని
ర్జరపతిపోలికఁ జం పెను; మరణమునొందిన గజేంద్రమండలము లట్లఁ. 32౪
- ఆ. ²చచ్చియున్న వాజునమితి, భగ్నక్షంబు, లై నస్యందనంబుల ట్లనురులు
భూమియందుఁ బడినానూర్ణమెంతయు, నడువ నలవిగాకపుడు కనబడె.
- ఆ. శూరసై న్యపతుల † సారిది నై దుగురను
నబలవాహనులను † జంపి యంత
మరలి తోరణమున † కరిగి యూరకయుండె
³బ్రజలచంపుయమునివై ఖిరి దగ. 3౯౪ 181౬
- నలువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౭ - వ సర్గము.

❧ హనుమంతుఁ డిక్షుకుమారుని బొలియించుట. ❧

- క. సేనాపతిపంచకమును, మానక తద్వాహనముల † మంచిభటుల న
వ్వాసరుఁడు చంపుటను విని, దానవపతి సమరసమ్మదసాస్వీతు సుతుఁ. ౪
- క. ⁴లనిహతవిక్రము నక్షునిఁ, దనముండట మెలఁగువానిఁ † దాఁ జూచె; నతం
డును నాచూపున యుద్ధం, బునకుం బురికొల్పుఁబడుచుఁ † బొదలెడుకినుకఁ.
- చ. ఘనతరవిక్రమంబు దగఁ † గాంచనకాన్తుకహస్తుఁడై జనం
బున ⁵ధరణీసురోత్తములు † పొందుగ భక్తి హవిస్సు వేల్వఁగా
గనఁబడుజ్వాలలకా బ్రబలుఁగాఢహతాశనరీతిఁగాఁగ ది
గ్గున నభనుండిలేచెను; నకుంతితశౌర్యముదోష నంతటఁ. ౨ 181౬
- క. దనుజమృగేంద్రుఁడు బాలాఝునివలె భాసిల్లి తప్తరుక్మమయంబై
తనరుమహారథమునఁ దాఁ, జనియెను హనుమంతుతోడ † జన్యమొనరువకఁ.
- సీ. అరదమయ్యదియు మహాతపస్సంచయార్జితముఁ బ్రతప్తసంసిద్ధకనక
భూషణశోభితంబును, బతాకాత్తంబుఁ, దతరత్నభూషితధ్వజయుతంబు

1 అశ్వైరశ్యాన్ గజైర్నాగాన్ యౌధైశ్చోధా న్నద్ధైరభాన్-అనిమా. 2 రుద్రహర్షా
నమంతతః-అనిమా. 3 కౌలఇన ప్రజాతయే-అనిమా. 4 సతస్య దృష్ట్యర్పణసంప్రవోదితః-అ
మా. 5 ద్విజాతిముఖైర్హస్తావిషేష పానకః-అనిమా.

1 సావంతేగాష్టాశ్వసంవాహితంబునై భాసిల్లె దానిదేవతలు డనుజు
లెదిరింపఁగాఁజాల † రెయ్యెడ నడ్డులేకయే సంచరించు, భాస్కరసమాభ
తే. మంబరంబునఁ జరింపఁజేసె సతూణ
మట్టఖడ్గనిబద్ధ ముత్త్యధికశక్తి
తోమరాద్యాయుధంబులతోఁ జెలంగు
నదియునై యుండె; నట్లుగ † నలరుదాని. ౫

1818

క. అనికిం దగుపరికరముల, ఘనమై శశిభానుతుల్య † కాంచనమయర
శ్శినికరమై రవిచందంబున 2 సింగిఁ జరించుచుండెఁ † బూనిక మెఱయె. ౫౪
క. 3 సురనాథతుల్యవిక్రముఁ, డురుసాహసుఁడు నగునక్షుఁ † డొయ్యన నవుడా
యరదంబు నెక్కి యంతటఁ, గరితురగరధన్వసములు † గలసేనలతో. ౬౪
ఆ. కూడి నిస్వసములఁ † గొండలతోఁ దగు, ధరణి నభము నించి † ద్వారసీమ
నున్నయానమధు † సన్నతుఁ గపినాథుఁ, జేరవచ్చె; నతఁడు † సింహదృష్టి. ౭
క. విలయంబునఁ దగుకాలా, నిలునట్లుగఁ గానఁబడుచు † నెమ్మి తనరఁగాఁ
జెలఁగెడునాతనియాకృతిఁ, గలయంగని విష్ణయంబుఁ † గడుసంభ్రమము. ౮
క. పెనఁగొన నక్షుకమారుఁడు, హనుమను శూరునిఁగ నెంచియపుడు బహుమతిం
గనఁబడుచూడ్కులఁ జూచెనఁ; దనుజేంద్రకుమారుఁ డంతఁ † వనబల మెల్ల. ౯
చ. మనమున నెంచి యపు హనుమంతునివేగము శత్రుదుస్సహం
బనఁదగువిక్రమంబుఁ దగ † నారసి యంతవసంతమందు న
వ్వనజహితండువోలె గడు † వర్ధిలె; నట్లనిసేయు కోర్కితోఁ
గనఁబడి యాకుమారకుఁడు † గంధవహాత్మజువిక్రమంబును. ౯

1824

క. అనిమొన నాతని వారిం, సను సాధ్యము కాకయుంట † బాహుబలంబు
ఘనమై చెలఁగుటఁ జక్కఁగ, మనమునఁ దా నెఱిగి కడునమర్షముగలుగ. ౧౦
చ. దనుజవిభుండు చెప్పినవిధంబుననే సుసమాహితాత్ముడై
ధన్రువును మూఁడు బాణముల † దారుణరీతిఁ జెలంగువాని నై
చి నియతి నాసమీరనుతుఁ † జెచ్చెఱఁ దాఁ బురికొల్పె; నంతఁ బా
వనిని జితశ్రము బ్రబల † వై రినివారిణక్షు గర్వితు. ౧౦౪

1826

క. అనియన్న సరకుచేయని, యనూనశౌర్యాధికునిగ † నక్షుండు తన నె
మ్మనమునఁ దలంచి గర్వంబునఁ గేల ధనుశ్శరములఁ † బూని దిటముగ. ౧౧
చ. హనుమపయిం బరాక్రమము † నప్పుడు చూపఁగ నున్నయట్లుగాఁ
గనఁబడె; 4 సంత నక్షుఁ డటఁ † గాంచనసిమ్మయుతాంగదంబులు.

1 మనోజవాష్టాశ్వశ్చై స్సుయోజితమ్ - అనిమా. 2 వ్యోమచరం సమాహితమ్-అనిమా.
3 తులంగమాతంగమహాధన్వనైః-అనిమా. 4 తిః కపిం తం ప్రభమిష్యే-అనిమా.

దనరంగఁ జారుకుండలయుఁత శ్రుతియుగ్మము పొల్పుమీఱి నిం
కను దనవిక్రమంబు వెలుఁగఁగ హనుమంతుని మార్కొనెం దగఁ. ౧౧౫

చ. ఇరువురువారు మార్కొనఁగఁ నెందును సాటియెలేక యుద్ధమా
సురదనుజాళికిం గనఁగఁ జోద్యము తొందఱఁగల్గఁజేయుచున్
వరుసగ వృద్ధియయ్యె; గపివర్యుఁడు నక్షకుమారకుండు సం
గర మొనరింపఁజూచి భయఁకంపితయై ధర మాఱుమ్రొసె దాఁ. ౧౨౫

చ. ఖరరుచి యెండఁగాయుట యిఁకం దగదం చవుడూరకుండె; భూ
ధరములు నూఁగులాడెను, సదాగతి వీవకయుండె, మ్రొసె సం
బరము కలంగె నంబుధియు; బాహుబలాధికుడై శరంబుఁ గూ
ర్చ రయమునన్ దదంబకము బాగుగవై న సమర్థుడౌట నా
సురపతిసూనుఁ డంతటను 1 శుభ్రముఖంబుల సాయకంబులఁ. ౧౩౫ 1830

క. కనకమయపుంఖముల భీ, తినిగొల్పుచు విషముఁ బూయఁ దీక్ష్ణఫణులభం
గిని గనఁబడి మెఱసెడువా, నిని మూఁడిట నేసె హనునుఁ నెత్తిన కినుకఁ.

సీ. అంబకత్రితయ వఃప్లాత్త శిరంబున సమముగా నాట రక్తము న్రవించి
కన్నులఁ దడుపుచుఁ గాత్రము నిండఁగ నుద్యదర్కునిబోలి యుగ్రరీతి
భాసిల్లి యెఱ్ఱనై బాణముల్ కిరణంబులనుబోలి మస్తకంబునను నాటఁ
గిరణసమూహసంక్రీర్ణ భానునిబోలి తనరారె; సూర్యపుత్రునచివవరుఁ

తే. డై నహనుమంతుఁ డుగ్రాయుధాళిఁ జిత్ర
కాన్తుకము మెఱయించుచుఁ గదనమునకుఁ
దలచడెడునటునిం గని యలఘుశౌర్య
మడర యుద్ధోన్ముఖుండయ్యె నలరుపూన్ని. ౧౩౬

1832

క. ధరణీమధ్యచుగతమం, దరపర్యతశిఖరమునకుఁ దావచ్చినభా
స్కరువలె నుగ్రుండై భీ, కరకోపము వీర్యబలముఖంబులు పొంగఁ. ౧౩౭

తే. ఉగ్రనయనాన్నికీలల నొక్కభంగి
నటునిసబలవాహను నపుడు చూచె
జాటుకుఁజూపుల; సంగరఁగోణియందు
ధనువు సురపతిధనువుచందమున మెఱయ. ౧౩౮

1834

క. శరవృష్టి నిగుడఁజేయుచు, బరమాద్భుతమేఘముల్లు భాసిలునాక
ర్బురవీరు డంబుదము భూ, ధరమున వర్షించునట్లు దారుణశరముల్. ౧౩౯
చ. అనిలతనూజుపైఁ గురిసె; నంతట భీకరశౌర్యతేజముల్
ఘనబలవీర్యముల్ మెఱయఁగా వినువీధి జరించునటునిం

1 తత స్సగీర స్సుమఖాన్ పతత్రిణః-అనిమా. 2 సతై శ్చరై ర్హృద్ధి సమం నిపాతితైః-
అనిమా. 3 ననాద హ్నా ధ్వనభ్యువిక్రమః-అనిమా.

గనుఁగొని యంబుదంబటు లభింపరాక్రమ మొప్పు వెల్లునా
హనుమయు నారై సింహముక్తి యిన్ బెనుహర్షము లోనఁ బొంగఁగన్.

చ. దనుజుఁడు బాలుఁడౌటను సదాగతిపుత్తునిశక్తి యెంతో యా
త్మ నెఱుంగలేక యుద్ధమున ధర్మముచేఁ బెనుగర్వమునాని యిం
తనియనరానికోపమున ధర్మము పొంగుచు రక్తనేత్రముల్
కనఁబడఁగాఁ 1 దృఢావృతముఁగాఁ దగుకూపముపై కిఁ బోవ నెం
చినగజఁగుట్టు లాహనుఁడు యెచ్చెఱఁ దాకె నహనువిక్రమున్. ౨౦ 1837

సీ. ప్రసభంబుగానట్లు బాణముల్ తాఁకంగఘనతుల్యభయదనిఁ న్వయఁడు హనును
యాశరచాతనుఁ త్యాగిని గల్పించ నార్పుచు నూపుచు లతివిశాల
బాహువుల్ కదల నంబరమున కెగనెవేగంబున; బలమువిక్రమముమెఱయ
నతిరథశ్రేష్ఠుఁడై యలరునాయకుండు విరువీధి కెగురునాహనుపైని

తే. జలద ముర్వీధరముపైని శిలలతోడ
వానఁ గురిసెమరితిగ బాణవృష్టి
నిగుడఁజేయుచు రథముతో నెగనె నభ్ర
తలమునకుఁ దాను నెత్తుగాఁ దగుజవమున. ౨౧ 1838

చ. హనుమయు వీరుఁడౌట ననియందుఁ బ్రచండపరాక్రమంబునన్
ఘనుఁ డగుచున్ మనోజవము గ్రాల శరాంతరమందు మారు తేం
ద్రునివలె నంచరించుచును దోరపు బాణములన్ విదుర్బుచ్చన్
అనిలను సేవితంబయి యంబరవీధిఁ జరించె నేవచ్చుగన్. ౨౩ 1839

చ. ధనువును దాల్చి యాకరణి దానవనేతృకుమారుఁ డత్తుఁ డా
యనిమొనఁ బెక్కురీతులుగ నంబకముల్ పరఁగించి యాకసం
బును గడుఁగప్పఁగా ననిలపుత్తుఁడు 2 వాని నశౌరవంపుదృ
ష్టిని గని వీనిమృత్యువును జెందఁగఁజేయుగ నొ న దెవ్విధిన్. ౨౪ 1840

క. అని చింతించునాగెను; ఘనశౌర్యము మెఱయ దనుజకాంతుకొడుకు బా
ణానికరమునఁ గవినక్షం, బుచు జీల్పఁగ నంత దీర్ఘభుజుఁ డాకవియున్. ౨౪౫

క. దానికి గట్టిగ నార్పుచు, మానుగఁ గార్యముల నేనయమునఁ జేయం
గానొనొ యెట్లు లని తా, మాచనమున నెఱుంగుఁగాన మహితబలు నరిన్.

క. అనినెట్లు జయింపఁగ నగు, నని తనలో నిట్లుతలఁచె; ననుకుఁ డితం
ఘనబలుఁడు బాలసూర్యుని, యనువున భాసిల్లి బాలుఁ డయ్యును జూడన్.

తే. శతనకు సాధ్యముగానికృత్యములఁ జేయ
చున్నవాఁ డింతియేకాదు యుద్ధతంత్ర

1 గజో మహాకూప మివాస్థితం తృణైః-అనిమా. 2 అనైతృతాక్షం బహుమానచతుషా-
అనిమా. 3 నవాస్య స్యాహవకర్త శోభినః ప్రమాపణే మే మతిర్భత్ర జానుతే-అనిమా.

నిచయ మెఱిగినవాఁడు వీని నిటువంటి
వానిఁజంపంగ నాబుద్ధి పూన దివుడు. ౨౬

1844

చ. ఘనమతి వీఁడు విక్రమము ధ్రువ నెసంగు సమాహితాత్మజై
యనిఁ గలకష్టసంతతుల పన్నిటి నోర్వఁగలాఁడు సంగరం
బున నొనరింపఁగాఁ దగినబుద్ధిచమత్కృతి సిద్ధకార్యముల్
గనెడుసుశక్తి గొప్పదిగఁ గన్నడుచున్నది వీనియందెట్లా. ౨౭౫

1845

క. కనుక నె నాగులు యెఱులు, మునినిర్దరులెల్ల వీనిఁ బూజింతురు చ
క్కనిగతి నిందుల సంశయ, మనునదియేలేదు; విక్రమాధికుఁడగుచున్. ౨౮

తే. దగినయుత్సాహమునను జత్తమ్ము పొంగ
నాముఖముఁమ్రోల నిలుచుండి పన్నుఁ జక్కఁ
గాంచుచున్నాఁడు; శీఘ్రంబుగాఁ దిరుగుచు
నితఁడు చూపెడుశౌర్యంబు నెన్నిచూడ. ౨౮౫

1847

క. సురదనుజులచిత్తంబు లదురు; వీనిం జంపక కృపతో విడిచినచో
దురమున ననుఁ గీడ్పఱచును, బరికింపఁగఁ బెరుగఁజొచ్చెఁబొరుష మిచటన్.

క. దనుజుని నిఁకఁ జంపుట నా, మనమునకున్ సమ్యతంబె పండుచు వృద్ధిం
గను నగ్ని నార్పకుండుట, యనర్హమగుఁగాదె; యనుచునాతఁడు తలఁచెన్.

చ. హనుమయు వీర్యసారముల పత్యధికుం డగుటన్ స్వశత్రువౌ
దనుజుని వేగమున్ గుఱిచి తా మదిఁ జక్కఁ దలంచి సంగరం
బు నెటులుచేయఁగాఁదగునో పూనిక దానిని నిర్ణయించి యా
తని వధియింపఁబూని తనశరపము చూపఁగ వేగముం గొనెన్. ౩౦

1850

చ. జవము చెలంగ పొచ్చరిక చాలఁగఁ గల్గి శతాంగభూరిభా
రవహనదక్షతన్ వెలసి రాజులు నాతనిఘోటకాష్టకం
బు వరుస నంబరస్థలిని భూరిపరాక్రమ మొప్పుచుండఁ గూ
ల్చె వసుధపైఁ బడంగ; నటచేతులవ్రేటుల వాయుజం డొగిన్. ౩౧

చ. వనచరమంత్రిన త్రమునిబాహుతలాభిహతిన్ మహారథం
బనితరసాధ్యమయ్యున్ రథాంగములున్ జెడఁ గూబరంబు ము
క్తిగిన ఘోటకాష్టకము దెంపున సంయమువీటి కేగ నొ
య్యన దివినుండి వే వడియె నత్రుతి భూమిపయిన్ మహాధ్వనిన్. ౩౨

తే. ఉగ్రవీర్యము గలదనుఁజొత్తముఁడు మ
హారథుండొట రథమును పవుడు వదలి

1 సనాకయశ్చై ద్దనిభి శ్చ పూజితః-అనిమా. 2 తలప్రహరైః పవనాత్తజః కపిః-అని
మా. 3 పరిమత్తకూబరః-అనిమా.

ఖడ్గకాయకములఁ దాల్చి ♦ గాఢతపము

బలిమి ముని తనువట్టు లభ్రమున కెగసె. ౩౩

1853

చ. ¹గరుడుఁడు సిద్ధవా యువులు ♦ కన్యుగతికొ వివారింపఁ బోల్చునం
బరమున నేవ్వచ్చఁగాఁ దిరుగు ♦ వానిని దానవవర్ణుఁజూచి యా
మరుదుపమానవిక్రముఁడు ♦ మారుతి యాతనిచెంతఁజేరి త
చ్చరణయుగంబుఁ బట్టుకొనెఁ ♦ జక్కఁగ నిట్టటు జాఱకుండఁగఁ. 3౪ 1854

చ. జనకసమానవిక్రముఁడు ♦ సారభుజుండు సమీరనూనుఁడ
తని గరుడఁడు భూరిఫణి తల్లజనికొ గ్రహించినట్టు ల
య్యనిమొన సంగ్రహించుచు సహస్రవిధంబులఁ ద్రిప్పిత్రిప్పివై
చెను ధరణీస్థలిం బడఁగఁ ♦ జెచ్చెఱ, నంతట నటుఁ జార్చుడై. 35 1855

క. తొడలును గరములు మొలయును, మెడయ నుబ్బల్లయిర క్తమిళితాంగుండై
వడి నస్థినయనసంధు ల,పుడు చూర్ణములై చెడంగఁ ♦ బొంకము మాయకొ.

క. మొలదట్టియెట్టులో చనఁ, గలఁగుచు హతుఁడౌచుఁ గూలె ♦ త్కౌతలమున; ని
ట్టులు వానిఁ జంపి కపివతి, ²యలఘుభయం బడరఁజేసె ♦ నాసురపతికొ.

సీ. లిక్షకుమారుండు ♦ హతుఁడౌట న త్తటి నంబరంబుననుండు ♦ నమ్మహావ్ర
తులుమహర్షులు భూతఁములుయక్షపన్నగుల్ సురపతియుతులై న ♦ సురలుమిగుల
నాశ్చర్యమునుబొంది ♦ హనుమంతుఁగాంచిరి; ³వజ్రసుతుంబోలి ♦ భాసమానుఁ
డయి రక్తతుల్యనయనుడై నయత్సుని రావణుతనయుని ♦ రయముమీఱఁ

ఆ. జంపి వీర్యమొప్పు ♦ సరగ నాతోరణ
మునకె పోయి ప్రళయమున సమస్త
విధములై నస్తాణి వితతిని బొలియించు
యమునిఁబోలియుండె ♦ హనుమ యంత. 3౮ 1856

నలునదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౮ - వ సర్గము.

— ఖడ్గ రావణుం డాంజనేయుమీఁదికి నింద్రజిత్తుం డంపుట. ఖడ్గ —

క. ⁴దనుజేశ్వరుండు మహాత్ముండు, హనుమంతునిచేత ననిని ♦ నక్షకుమారుం
డునుదెగిన వార్త వే విని, మనము వెతంగుంది పొగుల ♦ మండిపడి కడుకొ.

క. ⁵సురపతిసమానవిక్రము, సురపతిని జయించినట్టి శూరునిఁ దనయుకొ

1 సమేత్య తం మారుతతుల్యవిక్రమః క్రమేణ జగ్రహ సహదయో ర్ద్వఘ్నః-అనిమా.

2 చకాఠ రక్షోధిపతే ర్హృద్భయమ్-అనిమా. 3 నిహత్య తం వజ్రసుతోపమప్రళమ్-అనిమా.

4 తత స్ఫురతోఽధిపతి ర్హృదౌ-అనిమా. 5 తదేంద్రకల్పం శమాదిదేశేంద్రజితం సరోషమ్-అనిమా.

మరుదాత్మజుపై కనుపక్ష, ద్వరపడి యిట్లనియె వాగ్విభవము వెలయఁగన్.

తే. ¹ నీవు బ్రహ్మశ్రువే త్తవు ♦ నిఖిలశ్రు

విద్వర్తిష్టుఁడ వాసుర♦వీరదనుజ

వరులకున్ శోకదాతవు ♦ సురలు శక్ర

సహితులై వచ్చి మార్కొన్న♦సమయమందు. ౧౫

1861

క. కనఁబఱచిననీశౌర్యము, వినియెఁగదా జగములెల్ల♦విధిని గొలిచి యా
తనికృపదివాన్మ్రంబును, గొనితివిగద; నీమహాశ్రు♦కూటముచేతన్. ² ౨౫

క. సురదనుజులు సురపతితో, దురమొనరుపఁ గూడివచ్చి ♦ తోరపుశక్తిన్
గర మరుదుగఁ జూపెడునిన్, బరికించియె పాటుదురు జ♦వంబున భీతిన్. 3

క. అని నీతోఁ ద్రిజగంబుల, నొనరుపఁగావచ్చి శ్రమము♦నొంద కపజయం
బును గాన కుండువారలు, కనుఁగొనినను లేరు సుమ్ము ♦ గాదిలితనయా. 3౫

క. గురుభుజవీర్యతపస్సులఁ, బరిరక్షితుఁడవుగఁ బొలిచి ♦ బాగుగఁ గాలం
బరయుచు దేశవిభేదముఁ, బరికించి యెఱుంగునట్టి♦వాఁడవు నీవే. ౪౫ 1865

నీ. మతిమంతుఁడవు నీవె♦మఱి తేడుజగములఁ; బురుషకారమున సంగరములందు
నీ కశక్యములేదు ♦ నిజము సుమ్ము; వివేకపూర్వకంబుగ నీవు ♦ పూని తలఁప
నెఱుంగరానట్టి ద♦దే కార్యమును లేదు ³ త్రిజగంబులందు నీ♦దేహశ్రు
బలము లెఱుంగని♦వాఁ డొక్కరుఁడు లేఁడు; బనరంబునం దపో♦బలము విక్ర

ఆ. మమును శ్రుబలము ♦ మానుగ నాయంత

నీకుఁ గలిగియుండు♦నోకుమార

జయము నీకుఁ గల్గుటయె నిశ్చయము కాన

సమరకష్టమొలయు♦సమయమందు. ౬

1866

క. నినుజయశిలునిని దలం, చినచోఁ జిత్తశ్రమంబు ♦ చెందకయుండున్
నను; విను కింకరు లందఱు, చని రాయమనదనమునకు ♦ సంగరనీమన్. ౭

తే. జంబుమాలియు సమసెను ♦ సచివపుత్రు

లైనయేవురువీరులు ♦ హతులయైరి

వారె పైన్యాధిపతులు గ♦దా; రథములు

గజతురంగమముల్ నింపఁ ♦ గలబలములు. ౮

1868

క. ⁴ హతములై నీకున్ దమిఁగూ, ర్చితమ్మఁడగునటుఁ డనిని ♦ జొచ్చి సమసె; శ
త్రుతతిఁ మాదన! నీయం, దతిశయవిశ్వాస మున్న♦దరయఁగ నాకున్. ౧౫

తే. అంత విశ్వాస మవ్వారి♦యందు లేదు,

దనుజగణకాలుఁడై నయా♦ననచరు పెను

1 సురాసురాణామపి శోకదాతా-అనిమా. 2 ననోఽస్తి కచ్చి త్రిభు సంగ్రహేషువై-
అనిమా. 3 : హోదరి నై దయిత్తః కమరోఽత్తుస్తు మూదితః-అనిమా.

బలము మతివిభవంబును ♦ బౌరుషంబుఁ

జక్కఁగానెంచి నీదగుశక్తి నెఱిగి. ౯౪

1876

క. తనయా! తావకబలమున, కనురూపముగాఁగఁ జూపుమని నుద్ధతి; నీ
వన శత్రువిద్యరుండవు, ఘనుడవు పగవాని నడఁపఁగాఁ దగుదువు నూ.

క. కనుక నిటనుండి యచటికిఁ, జని యాకపిఁ జేరి నంత ♦ స్వబలము మఱియా
తనిబలము నరసి సేనకు, వివాళనము గల్గుకుండు విధమున ననిలోక. ౧౧

సీ. ¹ పరునిమర్దింపుమా; ♦ సురపతిని జయించినట్టివీరా! విను ♦ మాతఁడొకఁడె
శత్రుబలౌఘంబు ♦ సమయించుచున్నాఁడు కనుక నాతనిపయిఁజనుతరుణము
నందు నై న్యములు సహాయము చేయంగఁజాలవు; మఱియల్పసారమైన
వజ్రముఁ గొని కపివర్షపైకి బోకుము వాయువుకంటె జివంబు మిన్న
తే గాఁగ నాతనికుండునుగాఢవహ్ని, కల్పుడగుఁగాన ముష్ట్యాదికములఁజంప
నలవిగాకుండు; నేఁజెప్పినట్టివిషయమున నె చక్కఁగఁ బరికించి ♦ పనినిదీర్చు.

క. మనము సమాహితముగఁ జ, క్కనిరీతి నొనర్చుకొనుచుఁ ♦ గార్చుకసంబం
ధనిఖిలదివ్యాస్త్రబలంబును నెఱి స్మరియించుకొనుచుఁ ♦ బొమ్మా యనికి.

క. పనియెట్లుచెడదొ యారీ, తిని యత్న మొనర్చు మీవు ♦ దివ్యాస్త్రబలం
బునె స్మరియింపుము; యుద్ధంబునకు నినుం బంచుటరయఁబోలదు నాకు.

తే. కానియిది రాజధర్మసంఘంబునకును, దానినేయాశ్రయించినధరణిపులకు
నరయ నుత్తమమైనదేయట్టులౌట, నిన్నుఁ బంపుచునున్నాఁడఁ ² గన్నతండ్రి.

క. అరినూదనా! మహాసం, గరమున బహువిధము లగుచుఁ ♦ గ్రాలెడునస్త్రో
త్కరమును గొని ప్రహరింపం, గరము సమర్థమగుశక్తిఁ ♦ గన వలయు మాది.

ఆ. జయముఁ గోరవలయు ♦ సంగ్రామమునఁ గాన

సకలశత్రుములను ♦ సంస్మరింపు

మనియె; ³ దక్షతనయు ♦ లగు దేవతలవంటి

సుప్రభావమునను ♦ సొంపుమిఱి. ౧౧౫

1878

క. బలశౌర్యంబుల నొప్పెడు, బలనూదనజిత్తు తండ్రి, పలుకులవిని తాఁ

గలహమున కేగఁజాలిన, తలఁపును గొని భక్తిమీఱఁ ♦ దండ్రికి నెలమి.

1 నవీరసేనాగణశోచ్యంతి నవజ్ర మాదాయ విశాలసారమ్, నమారుతస్యాస్యగతేః ప్రమా
ణం నచాగ్నికల్పః కరణేన హంతుమ్-అనిమా. దీనికి వ్యాఖ్యాకర్త లేయర్థమును వ్రాసిరో యది
యీసీసమునం దున్నదని తెలియవలయు. వ్యాఖ్యానమేలేకయున్న నీశ్లోకమున కర్థము వాల్మీకియే
ప్రత్యక్షమై యందఁటికిఁ జెప్పవలసివచ్చును. ఆశ్రమము వారికి లేకుండఁజేసినవారు వ్యాఖ్యాతలే.
వారిభావము తెనుఁగునఁ జేర్పరాదను దేవానాంప్రియులమాట యవతలం ద్రోయుట సమంజసము.
2 కన్నతండ్రి-అనునది రసపోషకమాట నిట వలయుననియే చేర్చఁబడినది. ౩ దక్షనుతప్రభావః-
అనిమూలము.

క. వలగొనియె; సంతనాతఁడు, బలములు తక్ బొగడుచుండ † బవరముచేయఁ
గలయుత్సాహము పొంగఁగ, వెలువడియెను హనును నొంచు † వేడుకతనరక.

¹చ. సరసిజవత్త నేత్రములు † చాగుతరంబుగ నొప్పు శ్రీతగ్గ
గురుతర తేజముల్ వెలయఁ † గోర్కి ఫలింపఁగఁ జేయునింద్రజి
త్తు రయముమీఱఁ బర్యములఁ † దోయధివోలఁ జెలంగిపోయె సం
గరమున; కింప్రకల్పించుగు † కర్బురనాథుకుమారుఁ డంతటఁ. ౧౮ 1861

క. గరుడోపమ వేగంబునఁ, బరఁగుచు సితతీక్షణదంత † వారము తగుకే
సరులను నాల్గింటిని భీ, కరముఁగఁ గట్టినరథంబుఁ † గడు దివ్యంబుఁ. ౧౯

తే. ధరణి సంటకపోయెడు † దానినెక్కె;
రథకుండై ధన్వివర్ణుఁ డ † స్త్రవిదులందుఁ
దా నె ముఖ్యుండునై యాయ † ధముల నెల్లఁ
గలిగి యొప్పెడునాతండు † చెలఁగువేడ్క. ౧౯౪ 1883

చ. అరదము నెక్కి శ్రీఘ్రముగ † నాహనుమంతుఁడు పొల్చుచోటికిఁ
గరమువ్రతాప ముట్టిపడఁ † గాఁ జనియెఁ; బవమానమానుఁ డా
శరపతిపుత్రున్యందనపు † సాంద్రరవంబును, జాపశింజనీ
వరరసముఁ న్వకర్ణముల † వ్రయ్యలుచేయఁగ యుద్ధ మత్తటిక. ౨౧ 1884

క. ఒనరింపఁదగుఁగదా యిదె, యని పరమానందభరితుఁడయ్యె; రణమునం
దనుపమపాండిత్యమునం, దనరెడునాయుంద్రజిత్తు † దారుణరీతిక. ౨౧౪

¹మ. పెనుచాపంబును దీక్షశల్యశరముల్ † భీమంబులై యొప్పుగాఁ
గొని యప్పానవిపైకి బోయె; సనిలోఁ † గొంకేమియుకలేక బా
ణనికాయంబును గేలఁబూని యతఁ డంతఁ వెల్వడక దిక్కుల
ల్లను గంపించె మృగంబులెల్ల నఱచెక † లఱించి పెభీతిచేక. ౨3 1886

చ. అనిఁ గనువేడ్క నచ్చటికి † నప్పుడు వచ్చిరి నాగయక్షులుక
మునిపతులుక నభంబున సమూహముగాఁ దగుసిద్ధులుక, విహం
గనికర మభ్రసంవృతినీ † గాంచి ముదంబున మీఱి గూయిడెక;
హనుమయు వేగవంతుఁ డటు † న్యందనమెక్కి చెలంగువేడుకక. ౨౪ 1887

క. అరుదెంచు నింద్రజిత్తును, బరికించి యొనర్చె గడుర † వంబును స్వకళే
బరమును బెంచెను; సురరిపు, వరపుత్తుం డింద్రజిత్తు † భవ్యరథమునక. ౨౫

ఆ. పొలిచి చిత్రధనువుఁ † బూనిక గ్రహించి
యశనిరీతి భయద † మైనశబ్ద

1 శ్రీమత్ శుద్ధకలాశాక్షో రాక్షసాధిపతే స్మృతః - అనిమా. 2 కితశల్యాం శ్చ సాయ
కాక-అనిమా.

మొలయునట్లు గుణము ♦ బలిమిని సారింఁచె;

నంతఁ జండవేగులై పోలుచుచు. ౨౬

1899

సీ. అతిబలశాలురై ♦ యాహవనిర్విశంకులునయి తగుష్టవం♦గుడు సురారి
తనయుండు నవుడు బద్ధవిరోధమున నొప్పుసురగణనాధుఁ డ♦సురపతియును
దలఁపడినట్లుగాఁ ♦ దలఁపడి; రంతట వీరుండు మఱియును♦హారధుండు
విలుకాండ్రమేటియై♦కలహంబునకా శక్తి యలరెడువాఁడునై ♦చెలఁగునిం ద
జే, జిత్తు బాణాళి వైవఁగాఁ ♦ జిత్తమందు
శంకయేలేక హనుమయు ♦ స్వతనువృత్తి
పెంచి శరములు తనమీఁద ♦ నించు కేని

సోఁకకుండఁగఁ దాఁ జేయు♦చుకా జవమున. ౨౮

1890

క. తనతండ్రి సంచరింపఁగ, ననూనమగుచున్నయట్లు ♦యంబరమున నేన్ది
చ్చను సంచరించె; నంతట, దనుజుఁడు వీరుండు పరవి♦తానభయదుండై .
క. తనరారునిండ్రజి త్తపు, డనూనములు తీక్షణములును ♦ నాయతపతో
ళినిదగునవి చిత్రములును, గనకాంచితపుంఖములును ♦ గడు భయదములుకా.
తే. కొనలు వంగఁగ వజ్రము ♦ ఘనగతిఁ బడ
నెట్టియురవడి తగియుండు ♦ నట్టిబాణ
ములు ప్రయోగించె హనుమపై ♦ నలుకవూని
యనిలనూనుఁడు తత్సృంద♦నారవంబు. ౨౯ |

1893

క. భేరిమృదంగపటహా, ద్యారవమును, లాగుచుండు♦నతనిధనుర్ద్యౌ
భూరిరవంబును విని తన, నేరువుఁ గనఁబఱుప నెగిరె ♦ నింగికి నంతకా. 30
క. సురవైరి లక్ష్యపాండితిఁ, బరఁగెడువాఁడనుచుఁ దలఁచి ♦ వనచరపతి త
చ్చరనికరాంతరముననే, తిరుగంగఁ జొచ్చె లక్ష్యదీప్తి తఱుఁగఁగకా. 30
క. అనిలజని యింద్రజిత్తుని, ఘనబాణములకును మ్రోలఁ ♦ గనఁబడుచును వై
చినయంత కేలునాచును, వినువీధికి మరల నెగిరె ♦ విక్రమమొప్పుకా. 31
క. ఇరువురును వేగవంతులు, దురమొనరించుపనిఁ బండి♦తులు గావున భీ
కరగతి భూతస్వాంతా, హరణముగా నుత్తమంపు♦టనిఁజేసి రొగికా. 33 1897
*క. హనుమకుఁ గల్గినఛిద్రము, దనుజున కన్దుహితనుకును ♦ దగుఛిద్రము పా
వనికిని దెలియకయుండెను; గనుకనె మార్కొనుచుఁ బోరఁ♦గా నుద్ధతిమై.
క. సురవిక్రమమునఁ దగునా, యిరువురకుఁ బరస్పరం బహీనబలము న
త్తరుణమున నోర్వఁగా దు, స్తరమయ్యెను; లక్ష్యశుద్ధితగ దనుజుండుకా. 34
క. శరముల నమోఘములఁ గపి, వరువైఁ గడు హెచ్చరికను ♦ వైచె నవియు దు

* హనుమతో వేద నరాక్షసోంతకం నమారుతి స్తస్య మహాత్మ నోంతేష్వ-అనిమా. అంతరం
ఛిద్రమ్-అనివ్యాఖ్య.

స్తరరీతిఁ బోయె నతఁడా, శరము; దప్పించుకొనియె ♦ సరభనమలరణ్.

క. కనుక నవి నిష్ఫలములై, చనుచుండుటఁ జూచి తనదుఁస్వాంతంబున నా
దనుజుఁడు చింతంబూనెను; ననంతరము దానవేంద్రుఁనాత్మభవుండున్. 31

చ. హరివసునాతనిన్ బవరఁచుందు వధించు టశక్య మంచు వే
యరసి యుపాయమొప్పు నటులఁతనిఁ బట్టుకొనంగ నెంచి యె
వ్వడునను బట్టనొనా తనఁ బాహుబలంబును దూలి నాకు నం
గరమున నెట్లుచిక్కునొకొ ♦ ఖ్యాతి యదెట్లుగ నాకుఁ గల్గునో. 32 1902

క. అనితలఁచి యస్త్రవిద్యయఁ, డనూనవిక్రముఁడు నైనఁ యాదనుజుం డా
వనచరవరుపై నప్పుడు, వనజజనస్త్రంబుఁ గూర్చె ♦ వైవఁగఁ బెలుచన్. 32

—ఇతి బ్రహ్మస్త్రమున హనుమ బంధింపఁబడుట. ఇతి—

క. మరుదాత్మజ నీతనినం, గరమునఁ జంపంగ నాకుఁ ♦ గా దని మదిలో
నరసి మహాబాహుం డా, సురవతినుతుఁ డస్త్రవిదుఁడు ♦ శుంభచ్చక్తిన్. 33

క. పైతామహాస్త్రమేతగు, నీతరుణమునందు నంచు ♦ నెంచి తదస్త్రం
బాతతగతి వైచి తగన్, వాతాత్మజుఁ గీశవస్య ♦ బంధించె వెనన్. 32 1905

చ. దనుజవిముక్తమై తగి పితామహమంత్రనియుక్తమైనయా
ఘనతరశక్తిసంయుతిని ♦ గ్రాలెడునస్త్రము మేనుపోక నా
హనుమయుఁ జేష్టలన్ వదలి ♦ యంగములెల్లను గట్టువడ్డను
ర్వినిబడియెన్; గవీంద్రుఁ డరివీరకృతాంతుఁడు తత్త్వణంబునన్. 33 1906

నీ. బ్రహ్మస్త్రమునఁ బట్టువడుట యెఱింగియుఁ, బ్రభువగువనజసంభవునినుప్ర
భావంబునన్ న్వప్రభావంబు వేగంబు పోవుటయు నెఱింగి ♦ పూర్వ సమ్మ
హాత్ముఁడు నయచేసిఁ నట్టివరంబును స్మరించుకొనియె; నత్తరుణముందు
నింద్రజి త్తోగి శక్తి నెనఁగు నా బ్రహ్మనుంత్తంబులనుంత్రించి ♦ దానివైచి

తే. నాఁడని తలంచి బ్రహ్మ యానాఁడు తనకు

పరమొసంగియెయుండుట ♦ స్వాంతనుండుఁ

దలఁచె; లోకగురుండగుఁ నలిలజభవు

డయను బ్రహ్మస్త్రబంధంబు ♦ దలఁగ దనుచు. 34

1907

క. నాయంత నేనెబంధము, పాయంగాఁ జేసికొనునుఁ పాయమెఱుంగ నం
చీయసుర తలఁచియే యిటు, లీయస్త్రముచేతఁ గట్టె ♦ నిట నన్నుఁ డగన్.

క. అనియెంచి హనుమ మఱియును, వనజభవాప్తైకకృతవిఁబంధనమును నే
ను నిటన్ గొంతయెయైనను, గనియే యుండఁగదగునంచుఁ గడుఁ దలఁచెమదిన్.

తే. అట్లు బ్రహ్మస్త్రవీర్యంబు ♦ నాతఁడెంచి

క్షణమే తద్బంధనరీ బుండుఁ గాని యవల

వదలునని పూర్వమే పక్షభవుడు తనకు

నిచ్చియున్నట్టివరమును † నెఱిఁ దలంచి. ౪౨౪

1910

క. వనజజనాశ్శను శిరమునఁ, గొని బద్ధుండయ్యె; మఱియుఁ † గోతులలోమే
టినిగాఁ దన్నుఁ దలంపం, జనుశక్తిని గన్నహనుమ † స్మరియించె నిలుల్.

క. ¹వనయహమిత్రుని మ్రొంగం, జనినదిమొద లామహేంద్రశతధృతులు నా
యనిల్గుడు గాచుచున్నా, రనయము నట్లాట నిప్పుడస్త్ర మిది తగ్గఁ.

క. ననుబంధించిన నేభయమును గలుగదు నాకు; దనుజముఖ్యు లిపుడు గ
ట్టిన నాకు గుణముగ నె యది, వినుతిం గాంచెడిని దనుజవీరునితోడఁ. ౪౨౪

తే. నేను మాట్లాడఁగల్గునట్లానుగానఁ

బట్టుకొందురుగాక యీ † పరులు నన్ను;

ననుచుఁ బరవీరహంతయా † హనుమ చిత్త

మందుఁ గృత్యంబు నెంచి చేయఁగలవనిని. ౪౨౪

1914

ఉ. ఆరసి చేయునేర్పఱియె † యాటను జేష్టలుదక్కి యంత నా

వీరులు రాక్షసుల్ తనను † వింతగ బల్కినిబట్టి భీతిఁజే

కూచుచునట్టిభాషలను † గొంతుచునే బెదరింపఁబూనఁగా

మారుతమానుఁ డార్చె దనమానసభీతిని దోఁపఁజేయుచుఁ. ౪౨౬ 1915

ఉ. ఆరిపునూదనుఁ గపిగణాధిపునిఁ గతచేష్టునిఁ మహా

ధీరుని గాంచి రాక్షసులు † తీవ్రగతిఁ శణవల్కముల్ తగ్గఁ

భూరుహచీరముల్ పెనచి † పొందుగఁ ద్రాళ్లఁగఁజేసి కట్టి; రా

మానుతి రాక్షసేంద్రుఁ డభిమాని కుతూహలమొప్పు నన్నిఁకఁ. ౪౨౮ 1916

క. కనకుండనుచు నిశ్చయమునొందుచుఁ వీరవైరిముఖ్యులు పూన్కి

దనుఁ ట్టుటకుఁ బలముచు, గొని తనబల మెఱుంగలేక † కొట్టుటకు మదిఁ.

ఆ. నమ్మతించియుండె; † సరభసముగ నిట్లు, వీర్యవంతు హనుమఁ † శ్రౌర్యమొప్పు

హ్ను మునను గట్ట † బ్రహ్మస్త్ర మాతని, విడిచె మఱొకవస్తువితతిచేత. ౪౩౪

ఆ. ²బంధవమ్ముచేయ † బ్రహ్మాస్త్రబంధంబు, నిలువ దించుకేసి † దెలియరైరి

వార; లంతలోన † వీరుఁ డయ్యింద్రజి, త్తచట నిట్లు వానరాధిపుండు.

క. తరుచీరబద్ధుఁడౌటఁ, సరసిజభివు నస్త్రముక్తి † సత్వరమే కాం

చి రహిఁ మించుటఁ గన్గొని, పరమాస్త్రంబిద్ది యితరసరికరబద్ధుఁ. ౪౩౪

తే. తాను బంధింపదనియెంచి † మానసమాన

నక్కటా! గొప్పపసిచేసి † యది నిరర్థ

1 వ్యాఖ్యానాభిప్రాయ మిట సూచితము. 2 అస్త్రబంధ స్వభావ్యం హి నబంధ మనున ర
తే-అనిమా.

కముగ ననుటను జూడంగఁగలిగె వీరు
మంత్రగతుల నెఱుంగరు ♦ మాటలేల. ౫౦౪

1921

సీ. బ్రహ్మస్త్ర మీరీతిఁ ♦ బ్రతిహతమైనచోఁ దరువాత మఱొకయఁస్త్రంబుకార్య
మొనరింపఁజాల దింకొకసారి దానినే వైచిననదియును ♦ బనియొనగున
దట్లైట నిండఱియందును సంశయ మంకురించినదని ♦ యార్జినోదె;
హనుమంతుఁడట్లు బ్రహ్మస్త్రముక్తుండయ్యు దనుజులు బంధించి ♦ తన్నులాగు

తే. కొనుచుఁ బోవుట నది తన్నుఁ ♦ గొంచెమేని
విడిచినట్లెంచఁడయ్యె; నావెడఁగుదనుజు
లంత నాకపివీరుని ♦ నతులకాష్ట
ముష్టిఘాతంబులఁ గొట్టి ♦ ముదముమీఱి. ౫౦౫

1922

క. దనుజేంద్రుడైనరావణు, ననుపమమగుసింహవీర ♦ మలరు నెచట న
వ్వనచరు నచటికి నీడుచు, కొనిచని; రాపిదవ దనుజఁకుంజరుఁ డెలమిఁ.

తే. ¹అస్త్రబంధవిముక్తుడై ♦ యవుడు భూజ
చీరనూత్రనిబద్ధుడై ♦ చేష్ట లుడిగి
యున్నగురుబలుఁ బావని ♦ నన్నుతాత్తు
సగలుడై యున్నదానవఁనత్తమునకు. ౫౦౬

1924

క. కనఁబఱచె; మత్తకరివిధమున బద్ధుండై నష్టవగఁముఖ్యు నతని గై
కొనిపోయి రాక్షసులు తమ, దనుజేంద్రుని కగపఱచిరి ♦ తత్పభ్యులొగిఁ.

క. ఎవఁడీతఁ డెవరివాడగు, నెవఁడనుపఁగవచ్చె నిందు ♦ నేపనియొ యిటం
చవిరళముగఁ దమలోఁ దాము వరుసఁగాఁ జెప్పుకొనిరిఁమునుమును; పిదపఁ.

క. చంపుడు కాల్పుడు తమిభ,క్షింపుడు వీని నని మించుకనుకల నచటఁ
డెంపునఁ జెప్పుకొనిరి వా,రింపఁగరానట్టివివిధఁరీతుల దనుజుల్. ౫౦౭ 1927

సీ. అంతమహాత్ముఁ డఁయ్యనిలనూనుఁడు త్వరితముగ మార్గముదాటియమరవైరి
విభుపాదతలమున ♦ వెలయుచున్నట్టియాపరిచారశృద్ధులఁ ♦ బరమరత్న
భూపితతర్లహంబును గాంచె; యహితతేజశ్శాలి రాక్షసఁనత్తముండు
వికృతరూపదనుజఁవీరు లిట్టటు లీడ్వ నూరకున్నకపీంద్రుఁమారుతి గ నె;

తే. గపియుఁ దేజోబలంబులఁ ♦ గ్రాలి వెలుఁగు
భాస్కరునిజోలి భాసిల్లువాని రావ
ణాసురునిఁ గాంచె; సంతట ♦ నసురపతియుఁ
గ్రోధసంపర్తితారుణాఁతుఁ డయి యవుడు. ౬౦౪

1928

క. వనచరు వార్తలన్నడుగ్గంగ నచటికులశీలవృద్ధఁగణముల నెల్లం

గని యాజ్ఞ చేసె; వారా, హనుమంతునిఁ గాంచి యిట్టులనిరి క్రమముగాఁ.
తే. చేయవచ్చినపనియేమొ ధి యొడకెవ
రిపుడు నినుఁబంపినారొ యిదెల్లఁ జెవును
యనిన ¹సుగ్రీవుదాత నశ్నతఁడు పనువ
వచ్చినాఁడ నటంచొగిఁ బల్కె నంత. ౬౨

1930

నలువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౯ - వ సర్గము.

అథ హనుమంతుఁడు రావణుని తేజోవిశేషములఁ జూచి మెచ్చుకొనుట. అథా-

క. భీమపరాక్రముఁ డగునా, సామీరియు రావణుండు ధి న్వపదమునందు
ద్వామగతినుండి నన్నిట, కీమాడ్కిం దేరఁ బంపెనే యని మదిలోక. ౪
క. అరుదంది యుగ్రకోప, స్ఫురణంబునఁ దామ్రదృష్టిపాలయఁగ నతనిం
బరికించె; రావణుండును, వరముక్తాలంకృతమయి ధి భాసురమగుచుక. ౧౪
క. వెలలేక కనకమయమై, యలరెడుమకుటమును దాల్చి ధి యతులద్యుతులక
దళుకొత్తుచుండె; వజ్రపు, శలాకములఁ గూర్చబడుచుఁ ధి జారుతరములై.
నీ. మణిమయంబులునయి ధి మనసుచే గల్పింపఁబడినయట్లు విచిత్రపరిణతిఁగను
భర్తమయామూల్యధిబహుభూషణంబులఁదాల్చియొప్పుచునుండె; ధి దనుజవిభుండు
పట్టునస్త్రము మూల్యధిపరిమాణరహితంబుఁ గట్టి రక్తచ్ఛాయఁ ధి గలిగియున్న
చందనంబు నలంది ధి చారుతరంబులు జిత్రంబులునునయి ధి చెల్వమీఱు
చున్నకస్తూరికాద్యురుతరరచనల మెండుగాఁగ నలందియండె; వివృత

తే. ములయి చూడఁగ నొప్పుచుఁ ధి గలితరక్త
వర్ణనయనంబు లొప్పుఁగ ధి భయదములయి
వెలసి తీక్షణమహాదంష్ట్ర ధి లాలయఁ బెనవు
లట్టె వ్రేలాడనున్నశీర్షాలి దనర. ౫౪

1934

క. పలువిధము లొచుఁ గ్రూరంబులు నగుమృగములనుగూడిపాలుచుశిఖరపం
క్తులు గలమందరభూధ్రము, వలె వెలుఁగుచుఁ దేజమొప్పధిభాసిలుచుండెక.

తే. మఱియు నీలాంజనచయంబుమాడ్కిఁ దనువు
వెలయ నక్షంబునకొ బూర్ణధిధునిరీతి
మాక్తికావృతరత్ననుమండితమగు
హారమున నబలాకమేఘాభుఁ డగుచు. ౭

1936

1 హరీశ్చరస్య దూత స్వకాకా దహ మగతోష్ఠి-అనిమా. పక్ష్యమాణసంగ్రహోయం-
అనివ్యాఖ్య. ఇది ప్రాయశఃకముగా వాల్మీకిపద్ధతి. ముందు జడగఁబోవుప్రశంగమును సంగ్రహించి
చెప్పి యావల దానివిస్తరింపట కవిసమయమని గ్రహింపఁదగ్గ.

సీ. అలరారె; నాతనిహస్తముల్ బద్ధకేయూరంబులయి చందఁనోత్తమమునఁ
బూయఁగాఁబడి రుచిఁ ♦ బొల్పునంగదములు తనరార బలిమిని ♦ దారుణతర
*మస్తకపంచకఁమండితఫణివలె జెలఁగుచునుండెను; ♦ జిత్రమగుచు
రత్నసంయోగవిరాజితంబయి యుత్తమాస్తరణోపేత ♦ మగుచు గొప్ప

తే. దైనస్ఫటికపీఠంబునందుఁ గూరు
చుండి యొప్పగుచుండెను; ♦ నురుతరముగఁ
గాంతిఁ బొల్పునలంకృతుల్ ♦ గ్రాలఁ జామ
రములఁ దాలించి చుట్టును ♦ బ్రమదలెల్ల. ౧౦

1937

క. కొలుచుచు వీచుచు నుండిరి; వెలసెడుమంత్రములతత్వవిధముల నెల్లం
గలయ నెఱింగినయామంత్రులు బలదర్శితులు సన్నతులు ప్రీతిమెయిన్.

తే. దుర్ధర, నికుంభులును, బ్రహ్మాస్తండు మఱియు
సమృహాపార్శ్వఁ డనునల్వ ♦ రమలభక్తిఁ
దనకుఁ జుట్టును నుండ సంధ్రములు నాల్గు
నావరించిన లోకము ♦ ట్లమరి యతఁడు. ౧౧

1939

క. వారలతో సల్లాసము, లారభటిం జేయుచుండె ♦ నాతఁడు మఱియున్
జేరువనె నుంఠవిదులై, సారసునీషలఁ జెలంగునవివు లితరులున్. ౧౨

క. తనుఁగొల్పి దివిజయుతుఁడై, తనరారెడునింద్రుఁబోలి ♦ తగవిలసిల్లెన్;
గనకమయాస్తరణంబునఁ, దను వసితచ్చాయవెలుగ ♦ దర్పముపొంగెన్.

క. మేరువుశిఖరంబునఁ గడు, వారియుతంబై నసూక్ష్మవారిషమువలెన్
దారుణతేజంబునఁ దగు, నారాక్షసవిభునిఁ జూచె ♦ మానుమయు సంతన్.

తే. భీమవిక్రము లగుభటుల్ ♦ వీడినంబు
దన్ను నొందఁగ జేయుచు ♦ నున్ననపుడు
విస్తయావిష్టచిత్తుఁడై ♦ వేయివిధము
లను నురారివతిం జక్కఁగనియె నచట ౧౩

1943

చ. హనుమయు దీప్తతేజసుని ♦ నాదనుజేశునిఁ జూచి యాత్మనా
తని కటు తేజమొప్పుటకుఁ ♦ దద్దయు విన్మయమొప్పునెంచె; నీ
దనుజునిగూప మద్భుతము ♦ ధైర్యబలద్యుతు లట్టివే యగున్
ఘనతరలక్షణంబులు తగఁ బొలుపొందెడువీని మేనునన్. ౧౪

1944

క. ఔరా! గూఠనివై భవ, మేరీతిం బొగడవచ్చు ♦ నితఁ డిప్పుడు తా
నారయక యొసర్చినయీ, భూరితరాధర్మ మెన్నఁబోయినగురువొ. ౧౫

1 పంచక్తివై రివోరగైః-అనియూ. పెద్దపడగల పామని యర్థముచెప్పువారు కొందఱుగలరు.

వారికిట సీక్తోకమున నాయదము తప్పని తోఁపకమానదు.

- క. ¹ ఇశంశిది యొనరుపకుండిన, దితిజలకైకాదు సర్వదివిజల కితఁడే
పతియుగు నింద్రునినేలఁగ, హితత్తే జెలంగు; మఱియు ♦ నీతం డెఘుడుకా.
- సీ. భయదముల్ సరులకు ♦ బాధను గల్గించునవియు నింద్యమ్ములు ♦ నై నదుప్త
కార్యముల్ పెక్కులు ♦ గావించి యున్నాఁడు కాన నీతనిఁ గని ♦ దానవామ
రులు సర్వలోకులు ♦ గలవిఁపాటొంది యున్నారు కోపంబు ♦ నొందునేని
యీతఁడు జగమ్ము ♦ నేకసాగరమయంబుగఁ జేయిజాలనంఁచొగిఁ దలంచె;
- తే. మతిబీభవ మొప్పునాహను ♦ చుంతుఁ డిట్టు
లమిత తేజంబునం దగు ♦ నట్టిరావ
ణానురుంజూచి తత్ప్రభా ♦ వాదులెల్లఁ
దలఁచి చింతించె బెక్కు భాగంబుల మనమున. ౨౦౪
- 1947
- సలువదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము

౫౦ - వ సర్గము.

ఉక్తి నానుమ ద్రావిణుల సంభాషణము. ఉక్తి

- క. గురుతర బాహుం గును లో, కరావణుడైన నరంత్రికంఠుఁడు కోపా
ద్ధరతా బింగాక్షుఁ బురో, ధరణిస్థితుఁ దీవ్ర తేజఁ ♦ దత్కపివర్యుకా. ౧౪
- చ. హనుమను గాంచి సగళ సుకాతాత్ముఁడునై ముచు నేను శంకరా
ద్రిని బెకలించి యెత్తునఁటిఁ ♦ దీవ్రరుడావిలమూసనంబుతో
నను శపియించి యిట్టుచుల ♦ నందినుహాత్ముఁడు తానె యీపురిం
బున కిటువంటిహుమను ♦ బూని గగం జనుదెంచె నేమొకో. ౨౪
- 1949
- తే. అట్లు కాకున్నచో నను ♦ రాధిపుఁడగు
బాణుడే యీబిధంబున ♦ వానరాశ్ర
తిని ధరించి పురంబును ♦ గ నెడువేడ్కి
వచ్చినాడేమొ యని యెంచె ♦ న్నాన్వితమందు. 3
- 1950
- క. అని దనుజేశుఁడు రోషంబున నేత్రము లెఱ్ఱబాట ♦ ముఖ్యసచివుడై
తనరారుప్రహస్తానిఁ గని, యనియెను గాలోచితగుగు ♦ నట్టివిధమునకా. 3౪
- సీ. అర్థవంతంబగు ♦ ధట్టిరీసి, నీదురాత్ముని నడుగు నేఁ యవనినుండి
వచ్చితి నీవు? నావరసగరింబున కెవఁడనినుం బంపె ♦ నీయశోక
వనముఁ బాఁసరింపఁవలసివపనియేమి? దనుబాంగనల నేల ♦ తగనిరీతి
బెదరించితి, వని నీవదయతి నీభంగి; మఱియును బరదుర్గమమగునాదు

1 స్వా దయం సురలోకస్య సక్రస్వాపి కక్షితా-అనిమా. 2 హిగాతుం పురత స్థితమ్-
అనిమా. 3 దురాత్మా పృచ్ఛతా మేషః-అనిమా. 4 రాక్షసీనాం చ, తస్య నే-అనిమాలము

- తే. పురికి నితఁడేలవచ్చెనో ♦ దురమొనరువఁ
గారణంబేమో! యని వీనిఁ ♦ గపి దురాత్ము
నడుగుమని యాజ్ఞ చేసె; నిట్లధిపుండనిన
నాస్రహస్తుఁడు విని యనిఁబలాత్మజుఁ గని. ౬౪ 1952
- క. ¹వనచర! యూఁడిలంజనుఁ, గనుదువుగాకీవు శుభము ♦ గాంచకుము భయం
బును; నీరావణునగరంబునకు నినుం బంపినాఁడె ♦ పురుహూతుండున్. ౭౪
- తే. ³ఉన్నదున్నట్లు పలుకుము ♦ నిన్ను విడిచి
పంపెదను భీతిమాను; మీఁప త్రనమును
యను, వరుణ, ధననాథులం ♦ దరయ నొక్కఁ
డనువ వేగులవాఁడవై ♦ తనువు దీని ౮౪ 1954
- క. ధరియించి చొచ్చితివా యో, హరివర! నిశ్చయముపల్కుమా విష్ణుండే
యరియగురావణునిన్ సం,గరమున నె జయింపఁగోరి ♦ కడఁకమొయినినున్. ౯౪
- క. పనిపినవాఁడా, యెవరే, బనిపిన నీకించుకేనిభయమువలదు క
ల్గినది వచించుము, కన నీతనువే కపితనువుగాని ♦ తత్వంబరయన్. ౧౦ 1956
- క. ఈనీ తేజస్సుర్బలము, వానరులకుఁ గల్గదునుము; ♦ వచ్చినరీతిన్
జానుగ నిజంబుపల్కుము, వానర! విడిపింతు నిన్ను ♦ భయము గనకుమా.
- క. అన్యతము చెప్పితివా యో, వనచర; ప్రాణములు నిన్ను ♦ వదలున్ ³నీవే
దనుజపురంబును జొచ్చినఁ, బనియేమో దానినైన నఁ ♦ బల్కుము మాతోన్.
- క. ⁴అనుచుం బ్రహస్తఁ డడిగిన, దనుజేంద్రునిఁ బంక్తికంఠుఁ ♦ దాఁ గని పలికెన్
విను మింద్రధనదవరుణులకు నేను నొక్కనికేగాను ♦ గూఢచరుండన్. ౧౨౪
- క. ధనపతితో నఖ్యము నా,కును లేనేలేదు దనుజకుంజర!వినుమా
⁵వనజాతుఁడు నన్నిచటికిఁ, బనువఁగలే దేను జాతిఁవానరుడనె నూ. ౧౩౪
- క. వనచరుడనె యై యిచటికిఁ, జనుడెంచితి నేఱుగాదు; ♦ నకలదనుజనా
ధుని నిన్నుఁగనుట దుర్లభ,మని విని నినుఁ జూచువేడ్క ♦ సాత్త్వ బాదలఁగన్.
- క. వనభంగముఁ గావించితి, దనుజులు బలశాలు రొక్కఁతలఁపున నాతో . .
ననిచేయవచ్చి రేనును, దనుసంరక్షణముకొఱకు ♦ దనుజులతోడన్. ౧౪౭
- తే. యుద్ధ మొనరించినాఁడ మఱొక్కఁగోర్కి
గాదు; నన్నును బంధింప ♦ నాదితేయ

1 సహశస్వి హి భద్రం తే నభీః కార్య త్వయాకపే-అనిమా. 2 మాభూ త్తే భయం
వానరహాత్మ్యసే-అనిమా. 3 అథవా యన్నిమిత్తం తే ప్రవేశో రావణాలయే-అనిమా. 4 తదా
రక్షో గణేశ్వరమ్ - అనిమా. ప్రహస్తని నిర్లక్ష్యముచేసి రావణునితోఁ బల్కెనని దీనిభావము.
5 విష్ణునా నాస్తి చోదితేః-అనిమా. నీవనుకొనువిష్ణువు నన్నుంపలేదు. నీవివాశనముఁ గోరి మనుష్య
రూపమును దాల్చినరామునిబంట్లని మారుతిభావము.

- క. జనకునకుం బ్రయుఁజొరఁచునాముఁ నుదయించె నతఁడు ♦ మహిపునియాజ్ఞఁ గొని పురివెలువడి ధర్మం, బనుమూర్గము నాశ్రయించి ♦ యనుజునితోడఁ. ౫
- ఆ. కాంతతోడ వంశకావనమునుజేరె, జనకుఁ డనెడుభూప♦సత్తమునకుఁ దనయఁయి పతివ్రతయఁ రాముభార్యయు, నై నసీత యావ♦నాంతరమున.
- క. కనఁబడకుండెను; రాముం, యనుజునితో నామెవెదకు♦నాశను విపినం బునఁ దిరిగి ఋశ్యమూకా,ద్రిని గలసుగ్రీవుఁ జేరెఁ; ♦ దేకువమీఱఁ. ౮
- చ. వనచరనాయకుం డతనిభార్యను చా వెవకింపఁగాఁ బ్రతి జ్ఞును బొనరించె రాఘవుఁడు ♦ సత్ప్రీ మాతనిరాజ్యలక్ష్మి వ గ్భృనటులు చేయువాఁడ ననుచుకొ శవధంబునుజేసి, నంత రా త్రునయుఁడు రాఘవుండు స్రవిదారణమందు నధించె వాలినిక. ౯౫ 1975
- ఆ. ¹వాలి నిట్లుచంపి ♦ వనచరభల్లూక వితతి కిసతనూజుఁ ♦ బతిగ నవు పట్టభద్రుఁడేసెఁ; ♦ బ్లచగనాథుఁడు వాలి యెట్టివాఁడో మున్నె ♦ యెఱుఁగుదుగద. ౧౦౫ 1976
- క. శ్రీరాముం డవాల్చిని, ఘోరశరం బొండువైచి ♦ కూలిచె; వినుమా వారిజమిత్రజుఁ డట దు,ర్వాంశవచస్కుండు గాన ♦ వై దేహిఁ గనక. ౧౧౫
- క. మనమున నాతురపడుచుకొ, ననచగులను నాల్గుదెనల ♦ వరున వెదకఁబం పెను; నూర్లువేలులక్షల, గను గూడుచుఁ బోయి వారు ♦ కలయఁగ దెనలక.
- క. పాతాళంబున దినమున, భగవంతుని సీత వెవకఁకఁబూనిరి, వార త్యాశతలఁబొలలును వి,భాస్రవజవోకేటెలునలు ♦ చురురుదురు నుమీ. ౧2౫
- క. హరివిరు లడ్డులేకయె, తొల జలమున నై నశే సములుగా నరివత్తు రొందు గొంపలఁ, నునున్నవను గానఁగొన్పఁ గరునధిపునకక. ౧౩
- క. బౌంసపుత్తుఁడ నాగు, పేగు హను నులగు నాగు ♦ బృథ్వీని. నేనుకొ శ్రీరాముచక్రకొఱకే, వాంఛి శతయోధుములఁగఱితిడదానిక. ౧౫ 1991
- తే. దాటి జాపకి నెలమిని ♦ దగ్ధంబు చేయఁగాఁగోరి యిటకు వచ్చితిని నీదు సర్పమున నంచరించుచు ♦ జనకతనయాఁ గాంచినాఁడ నదృష్టంబు ♦ గలుగుకతన. ౧౬ 1982
- సీ. ఆవిషయంబెల్ల ♦ నల్లుండఁగ నిమ్ము, శాస్త్రముల్ చక్కఁగా ♦ సంగ్రహించి వానిధర్మంబులవరున నెఱింగినవాఁడవు తపమును ♦ వ్రతముగాఁగ నాచరించినవాఁడ ♦ ²వాతపంబే నిన్ను గ్రహించె ననిచెప్పఁగాఁ దగుదువు ప్రాజ్ఞతముండవు ♦ పరమవీరుండవు నీవగుదువు ధర్మనిరతిఁగన్న

¹ త్వయా విజ్ఞాతపూర్వశ్చ, వాలీ వానరపుంగవః-అనిమా, ² తపఃకృతపరిగ్రహః-అనిమా.

తే. నీవె పరకాంతలనుబట్టి ♦ యీవిధమునఁ
జెఱచుబెట్టుట తగదు నూ; ♦ స్త్రీల నొరుల
పపహరించెడుకృత్యమ్ము ♦ లఖలధర్మ
ములవిరుద్ధములై న విఁయ్యిల ననిశము. ౧౭

1983

సీ. ధర్మవిరుద్ధకృత్యంబులు సుఖహేతువులుగ నుండినఁజాలుఁ ♦ బలుకులేల
యనుదువేమో యవి ♦ యట్టివిగాకయే బహ్వపాయంబులఁ ♦ బ్రబలఁజేయు
నవియగు, నెట్లైన ♦ చవాన్వికిం బరిహారంబు చేయంగ ♦ నొననెడవో
మొదటి కేమోనంబు ♦ ముందుగఁ జేయును నిట్టికార్యంబులఁ ♦ బట్టుపట్టి

తే. యిలను నీవంటిబుద్ధిమంతులు తగంగఁ
జేయఁబూనరు, నాకెట్లు ♦ చేయు హాని
నందువో రాముకోపంబు ♦ ననునరించి
తాను లక్ష్మణుఁ డాగ్రహ ♦ మూని యనిని. ౧౮

1984

క. పరఁగించుదుర్నివారక, శరనికరాగ్రమున నిల్వేశక్తులెవరు? ని
ర్జరులందు ననుగులందును; సురవైరిగజేశ! వినుము ♦ తీరణిచెందుక. ౧౯

క. రామున కప్రియ మొనరిచి, యేమాడ్కి సుఖంబునొంద ♦ నెంచునతఁడు లే
డిమాట నిజము; గనుక నె, యీమాటం జెప్పు మనియె ♦ నినజఁడు నీతోక.

క. ఈతిఁ బ్రవర్తిల్లిన, శ్రీరామునిసాధ్వీ నీవు ♦ చెఱఁబెట్టినయీ
ఘోరాఘముఁ బ్రాకృతమును, దూరముగాఁబోవఁబాఱఁ♦దోలుచుమఱియుక.

తే. ఇప్పుడున్నయైశ్వర్యంబు ♦ నిట్లె నిలిపి
మీఁద శుభమిచ్చుగావున ♦ మేలు నీకుఁ
గలుగఁజేయును జమ్ము త్రికాలములను
ధర్మపుకషార్థదంబుగాఁ ♦ దలఁపు దీని. ౨౦

1988

క. తలపోసి రామునకు నా, లలనామణి నిమ్ము: నే నిలతనయను దొం
గిలి తెచ్చినాడ నని యెటు, పలుకంగల ఎనెనవేమొ ♦ ప్రమదామణినిక.

చ. కనుఁగొనినాడ వానరినికాయసుదుర్గభమైననీత ద
ర్శన మిట నాకుఁగల్గె, నిక ♦ జానకినిం గొనిపోవఁగూడజే.
యనియెనవేమొ, మీఁదిపని ♦ కారఘరాముఁడె కర్త, నాకు న
ప్పని యొనరింప నాజ్ఞ యును ♦ భానుకులీనుఁ డొనంగలేదునూ. ౨౧

క. కనుఁగొంటి వైన నావశమున నున్నమహీజ రామమూర్తి యదేరి
తిని గొనిపోగలఁడని నీ, వనుదువోయేమో మదాశఁ♦యంబును వినుమా.

1990

* నహ ధర్మవిరుద్ధేష-అనుపార్థశ్లోకమునకు వ్యాఖ్యాతకర్తలు వ్రాసినయర్థమంతయు సీపద్యమునఁ గలదని యెఱుంగఁదగు.

క. కనినాఁడ కోకవివశాత్తను సీతను నీవు తెచ్చి ♦ తగ నీవశమం

దునుచుకొనినట్లు తలఁచితి, వనూనపంచాన్యభుజగి ♦ యటుతలఁపవు నూ, ౨౩

తే. భయదవిషసంయుతాన్న మెఱ్ఱంగినైన

జీర్ణమగునట్లు లెవరును ♦ జేయఁ జాల

నట్లు లీసాధ్వీ ననుకులు ♦ నమరవరులు

నైన దక్కించుకొనఁజాల ♦ రమరనాథ! ౨౪

1993

క. శ్రమపడి చేసితివిగద తపము ధర్మము లెన్నొచ్చేయఁ ♦ బాల్కుడితివి నీ

నమరారినాథ! వానిఫలముగా నొందితివి నీఫలము జీవితమున్. ౨౪౪ 1994

ఆ. అట్టిదానిఁ బోవునట్లుచేయుట న్యాయ్యమగునె, నాయవధ్యమైనయాయు
వంతమొందుటెట్లా ♦ యనియెదవేమొ నీ, వలఁఁగుతరతపంబు ♦ లాచరించి.

క. కనినాఁడ వవధ్యత్వంబును దేవాసురులచేతఁ ♦ బాలియొకయుండన్

ఘనకారణ మొక్కటి నిన్ననిఁ జంపంగలదు నిశ్చయంబుగ వినుమా. ౨౫

క. కారణ మదియేమోయని, యారయఁ బనిలేదు వనచరాధీశుండే

యా, రాక్షసుఁడనురుఁడుదను, జారియఁ గాఁడతఁడు కాఁడు ♦ యత్తుఁడు వినుమా.

¹క. దనుజుఁడు గంధర్వుఁడు కాఁ, డనూచఫణిగాఁడు నీకు ♦ వని మరణంబున్

గనకుండ నెవరిఁగూరిచి, కనినాఁడవో వరముకాఁడుగా యం దెవఁడున్. ౨౬

క. దనుజేంద్ర! యట్టిసుగ్రీవునిచే మృతిగవకయుంగఁ ♦ బోలునె ప్రాణ

లీని నిల్పుకొనంజాలుదె, యని తనలో శాస్త్రమును ♦ నారసి యంతన్. ౨౭౪

సీసమాలిక:—

²మునునేను బూన్కి జేసినమహాధర్మంబు గాపాడకుండునా ♦ గాఢధర్మ
ఫల, మధర్మంబునఁ ♦ గలుగుఫలంబు నొక్కటిగాఁగఁ గూడుటఁగల, దధర్మ
ఫలముచే నాత్మకు ♦ విలయంబు మఱిధర్మఫలముచే నాత్మకు ♦ భద్రము గగఁ
గలుగఁగూడునటంచుఁ ♦ వలఁచి యందాద్యవికల్పము గలుగనేకలుగదనెడు
సర్థముగల్గనిట్లనియెఁ బావని, ధర్మఫలహాసనుఖుని ♦ కలియదెపుడ
ధర్మఫలంబుతో, ♦ దైవతీయమగువికల్పముగూఁ నెందును ♦ నమర దనెడు

1 ఈఘట్టమునం దంతటను మూఁతిత్వార్థము వ్యాఖ్యానార్థము గఁదని యెఱుంగవగు.

2 నకు ధర్మోపపంహార మధర్మఫలసంపాదిమ, తదేవఫల మస్వేతి ధర్మశ్చార్థనాశనః - అనిమా.
దీనికి వ్యాఖ్యాతలు చక్కనియర్థమును వ్రాసిరి. ఆయధమే యిట సీసమాలికచే సమగ్రముగఁ దెలు
పఁబడినది వాల్మీకిభావ మిదగునో కాదో యనుశంకి వ్యాఖ్యానార్థ మెఱుంగఁదగినవారికిం గల్గదు.
ఈయర్థమే కవిసప్తతము. ముక్కసమక్కార్థః-అనువామరొక్తి ననుసరించి యర్థము చెప్పిన నిందే
స్థాయిస్యమలేదు. వేదసారము రామాయణమని చెప్పట యిట్టిగంభీరార్థములు గలుగుటచేతనే గాని
కథచెప్పినందునఁ గాదని యెఱుంగఁదగు. వ్యాసమూత్రాదులు భాష్యకర్తలసాముననే తెలియఁ
దగినవి. లేవన్న నవంతయుపయోగించునో యందఱకుఁ దెలిసి యేయుండును.

నర్థంబుగల్గ నిట్లనియెను మఱియును; ధర్మమెత్తజినై న ♦ ధర్మఫలము
 నేపొందుఁగాని యం ♦ దేరితి నై న నాధర్మంబు బాధింపఁదలంప దట్లె
 యాయధర్మఫలంబు ♦ నాధర్మఫలముతోఁ గలియక తనుఁదా నెఁకలియఁగోరు;
 ధర్మ మధర్మముఁ ♦ దగ నాశమొనరింపకుండునా యనుశంక ♦ నొందకుండ
 నింకను నిట్లనియెను బూర్వకృతధర్మ మద్యతనాధర్మ ♦ మంతమొందఁ
 గాఁజేయ దారీతిఁ ♦ గాన ధర్మము ధర్మమును నాశమొనరింపదనుట నిజము
 * విపులపుణ్యఫలంబు ♦ వేడుకమైఁ బొంది యవ్వల నయ్యధఃత్తాత్తఫలము
 ననుభవంబునకు వచ్చునుగాక ముంపటి ననుభావమును బోవు ♦ నట్లు పలికె
 ధర్మఫలంబెల్లఁ ♦ దమిమిఱి ననుభవింపంబడియె నధర్మఫలమె యింక
 ననుభవింపఁగ నున్న ♦ దదియును వేగమే యనుభవింపంగల ♦ వరయ నిజము
 తే. ధర్మమును గోరకున్నని ♦ త్తఱిని మీఁదఁ
 బడిన కార్యంబుఁ జూడు, రాముండు మనుష్య
 మాత్రుడని తలపోయకు ♦ మహిపుండ్రాతఁ
 డొక్కఁడే జనస్థానమం ♦ దొప్పువారి. ౨౯౫

2000

చ. దనుజుల నందఱికి మిగుల ♦ దారుణసంగరమందుఁ జంపె నొ
 య్యన నొక బాణమేసియె మహాబలు వాలి వధించెఁగాదె; యీ
 పనులఁ దలంచి భాస్కరుని ♦ పట్టికీ రామునకై న మైత్రినిక
 మనమున నెంచి నీహితము ♦ మానుగ నెద్దియొ నీవెఱుంగుమా. 3౦౫ 2001

క. కరితురగరధయుతంబగు, పురమిద్దానిని బలంబుఁ ♦ బూనికఁ దగ నొ
 క్కరుండను నేనేఱెఱుపఁగఁ, బరఁగుదు ని దసన్ముతంబు ♦ పార్థివపఠికిఁ.

క. వనచరభల్లుకనన్నిధి, నినకులతిలకుండు తానె ♦ యెవ రాసీతక
 వినుత దరిత్రను నవమతిఁ, గనఁజేసిరొ వారిఁజంపఁ ♦ గా శపథంబుక. 3౨౫

క. ఒనరిచియున్నాడునుమా; విను రామున కపకృతిఁ దగ ♦ వృత్తారయె తా
 నొనరిచి ముఖమొందఁడికక, నినుఁజెప్పఁగ నేల దనుజునిచయాధీశా. 33౫

శా.* నీ వెప్పావనశీల జానకిగ నీ ♦ నెమ్మిం గనుంగొంచు ను
 న్నావో యేసతి నీవశంబున నె యిన్మాళ్లున్నదో యూర్తయె
 యావామాక్షియె లంక దీని నినుమం ♦ తైనక గనకరానియ
 ట్టివార్ధిం గలుపంగ నున్నదని యూహింపందగుక రావణా. 3౪ 2005

తే. కాళరాత్రిగ నెఱుంగు లం ♦ కావినాశ
 మొనరుపక గాన నట్లాట ♦ సుర్వీతనయ

* యాం సీతే తృణజానాని యేయం తిక్తతి తే వశే, కాళరాత్రి తాం విధి స్వలంకా
 వినాశిమ్, తదలం కాలరూపేణ సీతా విగ్రహరూపిణా, స్వయంస్కంధానస్తేన త్తమ మాత్మని
 చింత్యతామ్-అనిమా.

తాయమున నున్న యీ ఘోరఃకాలపాశే

మును మెడకు నీవు దగిలించుఁకొనుట చాలు. 3006

2006

క. హితమెయ్యదియో యింక నీవె తగక దలపోసికొమ్మ; యీపురి ట్లోణీ
సుతతేజంబున మునుపే, దితిజేంద్ర! దగ్ధమయ్యెఁ దివిజులు మెచ్చున్. 3007

క. ¹ శ్రీరామకొపమును దను, ఘోరముగాఁ జుట్టుకొనఁగఁ దగోటలు మఱిప్రా
కారాట్టవీధులున్ జెడఁగఁ రయమున మండ నీనఁగరము చెడుఁజుమ్మి. 3008

నీ దాయాదులను సహోఽర మిత్ర పుత్రమంత్రులను భోగములభార్యలనులంక
సంతమొందింపకు; మనురేంద్ర! నీశ్రీరాముదాసుండ నగుట నాతనిప్రభావ
మునెఱుంగఁగలనుదూతనుగానహితమునుదెలుపంగఁదగువాడఁదితిజమనుజు
జాతులలో నేను యిదిపఁగాలేదు వనచరుడనుగానఁ గనను బక్ష

తే. పాత మటుగాన నాదగుఁపల్కు వినుము

సత్యమేయగు నాపల్కు యాధుకీర్తి

రాముడు చరాచరములతోఁ దహిం దగుజగ

ములను ద్రుంచి యధారీతి నిలుపు మరల. 3009

2009

క. శ్రీరాముడు శౌర్యంబున, నారాయణుతో నుపమ గంనం జాలుఁజుమ్మి
యారామునితోడం బ్రవి, దారణ మొనరింపఁగలుగుఁధన్యుడు కనినన్. 3010

క. సురదనుజభావయతో, త్కరమున రాక్షసులలోన యంధర్వులలో
సురగపత్రులు విద్యాధరకిన్నరసిద్ధవితతిఁ దగ నెంద్రై నన్. 3011

2011

తే. ఎప్పుడైనను లేడు, లోకేశుడైన

మనుజుపతిసింహునకును రామునకుఁ జాల

సప్రియము చేసి తీవు ప్రాణాళి నూడి

బ్రదుకు టింక సంశయంబె; నాపల్కు వినుము. 3012

2012

క. సురగంధర్వులు విద్యాధరదైత్యఫణేంద్ర యక్షతల్లజులును నె
వ్వరుగాని జగత్ప్రియసతి, వరుడగురాఘవుని మ్రోల యబరమునందున్.

నీ. ³ ఇంద్రుడై మఱియును మహేంద్రుడై సురపతియై తగువజ్ర సంహారకాల
మందు నెల్లర నేడుపసల్లు చేయుచుఁ ద్రిజేత్రములొప్పఁగాఁ బురఃప్రయవివాశ

1 పురీం సాట్టప్రతోళికామ్-అనిమా. 2 మమదాసస్య దూతస్య వానరస్య విశేషతః-అని
మా. రామదాసస్యేత్యాది విశేషణ త్రయేణ స్వస్య రామసామర్థ్యపరిజ్ఞానం హితోపదేశాధికారం
మాన్యస్థ్యం చ సూచితమ్-అనివ్యాఖ్య. వ్యాఖ్యయేలేకున్న నీట్లోకము వ్యర్థమేయని లేలకమానరు.
వ్యాఖ్యమాచిసపిదప నెట్టి స్వారస్య మగపడుచున్నదో చూడుఁడు ఆయర్థము పద్యమున ననుప
దింపఁబడినది. 3 బ్రహ్మ స్వయంభూ శృతురాననోవా రుద్ర త్రిజేత్ర త్రిపురాంతకోవా ఇంద్ర
మహేంద్ర సురనాయకోవా త్రాతం నశక్తాయధి రామపర్యష్-అనిమా. అత్ర విశేషజాంత
శోపాదానం తేషాం సామర్థ్యవిశేషద్యోతనార్థమ్. ఏతత్ప్రకర్ష త్వపరిహారాయ వ్యుత్క్రమేణ

కరుడగు శివుఁడును బరశివునకుఁ దండ్రియై నవ్వయంభువుచతుఃరాసనుండు
నయి తగుబ్రహ్మయుఁ నందఱు నొకటిగఁ గలిసియైనను రఘుఁకాంతునకును

తే. వధ్యుఁ డగువానిఁ గాపాడువారు కాదు
వారి కాలాటిశక్తి లేఁ దారయంగ
ననియె; నప్రతిముండగునాదశాన్యుఁ
డనిలనూనుఁ డదీనవాఁక్కుగుచు నిట్లు. ౪౫

2014

చ. పలుకులసౌఖ్యవంబు తగఁ బల్కినవాక్కులు స్వాంతరంగమం
దెలమిని గల్గనీక మఱియెంతయు నప్రియముకొ జనింపఁజే
య లఘుమనస్కుడౌటను మహాత్మరకోపమునొంది యప్పుడ
తులు తిరుగంగఁ జంపుఁ డిదెఁ కోఁతి నటంచని యాజ్ఞచేసె దాక. ౪౬
ఏఁబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౨ - వ సర్గము.

—ఁ— దూత యవధ్యుఁడని విభీషణుఁడు రావణునకు హితముచెప్పట. —ఁ—

క. హనుమంతుఁ డమలచిత్తుఁడు, తన కువదేశించినట్టితత్వము విని యా
దనుజేంద్రుఁ డధికకోపం, బునఁ దనువునుమఱచి యతనిఁబొలియింపుమనెక.

క. దనుజేంద్రుఁడు దుర్మతిచే, హనుమను జంపుఁ డనిపల్కఁ నచట మెలఁగునా
తనితమ్ముడౌవిభీషణుఁ, డనువాదము దూతకృత్యమై పరఁగుటచేక. ౧౫

తే. దూతవధ్యుఁడుగామి నేరీతినై న
నతనిజంపుట కోప్పక; యాత్మఁ గార్య
విధుల నెఱిగినవాడౌటఁ విపులకోప
మును దశాననుఁ డొందుటఁ హనుచు కట్లు. ౨

2018

క. మృతికాజ్ఞ గూయఁబడుటయు, మఱినెఱిఁగి యొనర్పఁదగినమంచిపనిని న
ద్ధతి నాలోచించెను; నిశ్చితకృత్యుడౌచు దుష్టచిత్తుని జేష్ఠుక. 3౫ 2019

క. *తనవైరి సపూజ్యపథం, బున గెలువంబూనియున్నబుధనిందితు నా
దనుజేంద్రుఁ గాంచి వాగ్విత్,తిని బండ్రితుడౌట హితగతిం దాఁ బల్కెక.

క. దనుజేంద్రా! మన్నింపుము, ఘనమగురోషంబుఁ బాఱఁగఁదోలుము నీ
మనసునఁ గృపఁబూనుము నా, మనవిని నాలింపు మెల్లఁ మనుజేశ్వరులుక.

యోజనీయం, అనివ్యాఖ్య. ఈశ్లోకమున హనుమ ఇంద్రశివబ్రహ్మలను జెప్పటచే రాఘవుఁడు మను
జరూపధారియగువిష్ణువని తేటపడఁజేసెను ఇదియే సారమని గ్రహింపఁదగు. * నిశ్చితార్థ సత
స్సామ్నా పూజ్యశత్రుజి దగ్రజమ్-అనిమా. అపూజ్యతీచ్ఛేదః-అనివ్యాఖ్య.

తే. మంచిచెడుగుల నరసి యేమాడ్కినైనఁ

జంప రెప్పుడు దూతను; † తుత్రధర్మ
మున కిదివిరుద్ధ మగు లోకమునకు నొప్పు
రోమహాత్మర! నినుఁబోలునురుగుణునకు ౫౪

2022

క. ¹నరిగాదు; భూతతతిలో, నిరుపమధర్మముల నెల్ల † నీవయెఱుఁగు దీ
వరయఁ గృతజ్ఞుండవు రా, డ్వీర! ధర్మవిదుండవుగద † వానవతుల్యా. ౬౪

తే. మేలుగీడుల నెఱిఁగిన † మేటివికడ; వినుము నీవంటిపండితఁగి తతి యనఁ
యమున నాగ్రహమూనిన † నఖిల శాస్త్ర, సతనజ్ఞాన మెల్ల నిష్ఫలముగాదె.

క. దనుజేంద్రుఁడ నరిచయనూ, దనుఁడవు నినుఁ జెనకే బ్రదుకఁదరమెటులగు నే
మనవియొనర్చిన కారణమును దీని గ్రహించి కోపమును మానఁదగుక. ౮౪

క. కరుణాత్ముండవు గమ్మా, వరమతి యుక్తం బయుక్తభంగి నిది యటం
చరసి తగినవిధమున వా, నరునకు దండన మొనర్పు † న్యాయము గానక. ౯

క. ²దనుజేంద్రుఁడ విభీషణు, వినీతవాక్యముల నెల్ల † విని రోషముపై
కొన నిట్లనియెను; నరినూ, నన! పావులఁ జంప నఘము † తగులదు సువ్వి.

క. కావుననె పాపచరుఁడగు, నీవానరుఁ జంపువాఁడ † నిపుడె యనియెఁ; గ్రో
ధావేశ మొప్పుఁ బల్కిన, నావాక్య మధర్మమూల † మగుదానిఁ గడుక.

తే. ఆర్యజుష్టంబు గాకయు † న్నట్టిరావ

బోక్తే బుద్ధిమదగ్రున్యడై † యొప్పుచున్న
యావిభీషణుఁ డాలించి † యనులవాక్య
భంగిఁ దెలుపంగఁ బూని యిప్పుగిదిఁ బలికె. ౧౨

2023

క. దనుజేంద్రా! లంకేశ్వర, మనముఁ బ్రసన్నంబుచేయ † మానుకవచనం
బును ధర్మాధర్మంబుల, కనుగూ మగుదాని వినుమ † యాదరమొప్పుక. ౧౨౪

క. ఏయేకాలములందును, నేయేస్థలములనుగాని † హితమును శాస్త్ర
న్యాయము విడి దూతల నృపుఁ, డాయువు దీయంగఁ గూడ † దనిరిగురుజనుల్.

సీ. ³దూతమాత్రమే గాఁడు † నాతనయునిఁజంపుటరిగదా యంగువో † యసురీనాథ
యక్షకుమారాదు † లగుమేటులం జంపి వచియింపరానంత † వట్టు మనకు
సప్రియమొనరించె † నట్లాట శత్రువే సంశయమేలేదు † సజ్జనులెటు
వంటివాఁడైనను † వచ్చినదూతను జంపరా దందురు † తెంపుచేసి

ఆ. యతని కెన్నోవిధము † లైనదండనములు

కానఁబడెడుఁగాదె; † కాయమునకు

1 ఇందలిరాజుని శేషణములన్నియు మూలానుసారములేయని యెఱుఁగునది. 2 నపాపానాం
వధే పాపం విద్యతే శత్రునాదన-అనిమా. 3 అసంశయం శత్రుశయం ప్రవృద్ధి-అనిమా. దీని
యర్థమంతయు నిట వివరింపబడుట యెఱుంగఁదగు.

వికృతిఁ గల్గఁజేయుటాకటి, కళాఘాత

మొకటి, తలను గొఱుగుటాకటి మఱియు. ౧౮౫

2022

1క. తనువున ముద్రనువేయుట, యును నివి దూతకును దగినయురుశిక్షలుగా
జను లమలమతులు చెప్పుదు, రనుకూలము లివ్వి దూతలందు నృపులకున్.

క. వినినదియె లేదుకద దూ, తనుజంపుట యెందునైన; ♦ ధర్మధర్మా
శిని బుద్ధి నెఱపి కృత్యము, ను జేయఁగ నేర్చి లభ్యులఘువు లెఱిఁగియున్.

తే. జ్ఞానసంపత్తిగలిగి సజ్జనులతోడి, పొందుగల్గిన నీబోఁటిపూజ్యుడెట్లు
కోపవశుఁడగు? నుజనులు ♦ కోపలేశ, మైననుండఁగఁ జేయ రఁజ్ఞాటనీవు. ౧౯

ఆ. ధర్మవాదమందు ♦ దగులోకవృత్తమం

దఖిలశాస్త్రరీతు ♦ లరసి వాని

నుఱువకుంటయందు ♦ మహి నీకుఁ దుల్యుండు

గలఁడె, దేవదనుజగణములందు. ౨౦

2086

క. నీవేయుత్తముఁడవు నూ, యోవీరా!; యితనిఁజంప ♦ నొకయించుకయున్
భావంబునఁ దోఁపదు గుణ, మీవిధమా శాస్త్రరీతికే దూరముగన్. ౨౧

క. వనచరు నీతని నిచటికిఁ, బనిపినవారియెడ శిక్ష ♦ బఱపుము దీనిన్;
దనుజేంద్ర! సాధువో యీ, వనచరుఁడు ఖలుండు పరులు ♦ పనుపఁగవచ్చెన్.

క. పరవశుఁడుగాన వారల, కరణిం దాఁ బల్కినాఁడు ♦ గాన నితనియం
దరయ నపరాధముండదు, మరణము నొందింపఁదగదు ♦ మాట లిఁకేలా.

క. 2దనుజేశ! వీనిఁజంపిన, వనరాశిని దాఁటి యిటకుఁవచ్చుఖచరు నిం
కను నొకనిఁ గానఁజాలను; గనుక నితనిఁజంప నీవు ♦ గడఁగకు మింకన్.

తే. పరపురంజయ! దేవాధిపతినిగూడి, సురలువచ్చిన వారల ♦ శూరతఁ దగఁ
జంప యత్నిముచేయంగఁ ♦ జాలుదీవు, కపిని నీతనిఁ జంపఁదగదు నిజంబు.

నీ. 3ప్రథమప్రియా! వీఁడు ♦ పడనేని తరువాత గరువంబునూని యిక్కడకు దూర
గఁతులాట రాలేక ♦ కడుదుర్వినీతులై యున్న రాఘవులను ♦ నుద్యమమున
నిటకుఁ దోడ్పొనివచ్చి యెంతయుఁగడఁకితోఁ గలహమునీతోడఁగాదనకయె
యొనరింపఁజేయఁదగినవాఁడు గలఁడని నామదిఁ దోఁపదు; ♦ న్యాయశీల

తే. దానవానందకర! మహాతాపావిక్ర
మములు ధైర్యంబు గల్గునమర్త్యులకును

1 తథా లక్షణసన్నిపాతః-అనిమా. లక్షణసన్నిపాతః, దూతయోగ్యాంకనసంబంధః-అని
వ్యాఖ్య. వ్యాఖ్యలేకున్న సెరికిఁ దోఁచినట్లు వాచర్మము చెప్ప నవకాశము కల్గి రసము విరసముగా
మాఱియుండును. 2 నాన్యం పశ్యామి భేచరమ్ - అనిమా. 3 విభీషణుఁడు రావణుని యుద్ధము
చేయఁ బురికొల్పుట హనుమను పదలించుటకే యని గ్రహింపఁదగు.

నిన్ను గెలువంగఁదరమె యానన్నరణము

దొలఁగి పోఁ ద్రోయఁబూనుట యలఘువగునె. ౨౩

2042

తే. హితులు శూరులు వశ్యులై యెసఁగువారు

ఘనగుణంబులు గలవంశమున జనించి

నట్టివారును ధీరులు నాయుధధరు

లందు శ్రేష్ఠులు భృత్యులై యలరువారు. ౨౩౪

2043

క. దనుజులు యోధులు కోట్లుగఁ, గనఁబడుచున్నార; తావఁకంబగునాజ్ఞం

గొని కొందఱుశూరులు బలమున సుంత గ్రహించిపోయి మూఁఫలనృపుల౯.

క. ఇరువుర నారాఘవులను, బరికించి వధించి నీప్రభావము రిపూ

త్కరమునకుఁ జూపఁ గాఁ జను,దురుగాక ప్రతాపవిజితధూర్తరిపుగణా. ౨౪౧

చ. అన దనుజాధిపుండు త్రిదశారి, మహాబలశాలి రావణుం

డనుజహితోత్తమోక్తి విని యాత్మను సుంత తలంచి దానిఁగై

కొనె నహజన్తువైఁ గలుగుకూర్చిని నాతఁడు సుస్వభావుఁడై

తనకు హితంబుఁదెల్పెనని తద్దయు నిశ్చితుఁడౌట నంతట౯. ౨౪౨

2046

ఏఁబదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౪౩ - వ సర్గము

శుభ రాక్షసులు హనుమంతునితోఁకను గాల్పుట. శుభం

క. బలశాలి యిట్లు రావణుఁ, డలఘుగుణుండై నతమ్ముఁ డాడినయమ్మా
టల దేశకాలనువిహితముల విని యిట్లనియె మోదమున నాతనితో౯. ౧

క. సరసముగఁ బల్కితివి వా,నరుదూతను వీనిఁజంప న్యాయమెటులగు౯
బరికింప నిండ్రిమే; సో,దర! వీనికి నెట్టులైనఁ దగుదండనము౯. ౧౪ 2048

క. ఒనరింపవలయు మృతితప్ప నితర మేదైనఁగాని; ప్లవగంబులకు౯
గనుపట్టు దోఁకవైఁ జ,క్కనిమక్కున భూషణంబుగాదే యదియు౯. ౨౪

క. కనుకనె తోఁకను గాల్పఁడు, చనుగా కీతండు తోఁక డబ్బలనుఁడు కాల్పం
గను దానితోనె తనవిధుఁ, గనఁగా; నిక జ్ఞాతిమిత్రగణములు మఱియు౯.

ఆ. ఆప్తబాంధవులొగి నంగవైరూప్యక

ర్శితుని జూడఁగలరు చిత్రరీతిఁ;

గాలుచున్నతోకఁ డ్రాలంగ నీతనిఁ

బురమునండ్లు మ్మిగులఁ బూనికొమిఱ. ౪౪

2051

తే. నాల్గుత్రోవలు గలిసిన నగరవీధు

లందు నెల్లెడఁ ద్రిప్పుడీ యనుచు నాజ్ఞ
చేసె; నాయాజ్ఞ నాలించి చెలఁగి దనుజు
లాగ్రహగ్రస్తచిత్తులై యార్పటించి. ౫౪

2052

సీ. హనుమంతులొంగూలముచకు ¹జీర్ణంబులొకాశ్వాసపటములఁగలయఁజుట్టి;
రంతటహనుమంతుఁడటవిశుష్కేంద్రసములఁగాల్చుచుతవహువలఁజెలంగె
దరువాత నాతోక యనుజులు నూనెలో ముంచి యగ్నిని రగిలించి రెలమి
నత్తఱి నతఁడు ²రోహిణిపరివృతచిత్తుడై తనమోము చిత్తభాను

ఆ. పగిది నెట్టివాఱు బగబగమండెడు, వాలమట్టె త్రిప్పి వారి నెల్లఁ
బాఱఁదోలె; నంతఁ బౌరులు స్త్రీబాల, వృద్ధయుక్తులగుచు వేడ్కమీఱ.

క. హనుమద్వాల్మీకును గన్ద్రానవచ్చిరి; బలముపొంగఁ గ్రూరదనుజులె
ల్లనుగూడి మరల నాతని, ఘనరత్నలఁ గట్టిరంతఁ గపిసత్తముడున్. ౧౦

క. అప్పటికే దగినబుద్ధిని, నిప్పుగిదిఁ దలంచె; నన్ను నీదనుజులు నే
ర్పొప్పుగ బంధించిన నా, యిప్పటిబలమునకుఁ జాలఁరిట నిల్వంగన్. ౧౧

ఆ. పాశములను వీసిబడలువడం ద్రెంచు
కొనుచు నెగిరి వీరిఁ గ్రూరమతులఁ
జంపువాడ నాకు స్వామియారాముని
హితముకొఱకుఁ దిరుగఁ నెంచునన్ను. ౧౨

2056

క. దనుజేంద్రులొసనంబుచు, గొని కట్టుదురేని మరలఁ గ్రూరులు నాచే
సినపనికి దారు ప్రతీకృతి, నొనరించినయట్లు గాకయుండుఁ దలంపన్. ౧౩

క. దనుజాతుల నందఱి నేపునఁ జంపంగలను నేన; భూపతివర్ధ్యం
డనఁబడురామునిస్త్రీతికి, ననుకూలముగాఁగ నిట్టియవమతి నోర్తున్. ౧౪

ఆ. మరలఁ బురము దీనిసరవై గుల్లెల్లగు, నన్నుఁ ద్రిప్పువారు కన్నులలరఁ
గాంచువాడ నట్లుగావున నీయవమతిని నోర్పువాడ మది నెఱింగి. ౧౫

క. కనినాడ లంక రాతిరి, గనుకన్ దద్దురిరత్నకస్థానములన్
గనఁజాలనైతిఁ దొలినంధ్యను వానిం జూడవలయుఁ దత్పరమతిన్. ౧౬

క. ననుబంధించిరి కాదే, దనుజులు మఱి తోకఁగాల్చి దారుణరీతిన్
ననుబీడింతురుగా కీ, పనిచే నామనసు కుందువడ దించుకయున్. ౧౭

తే. దనుజు లంతట బలశాలివనచరతిల

కుని హనుమ సంవృతాకారఁ గొనిచని రతి

హర్ష మొదవంగఁ గ్రూరకర్ణాభిరతిని

శంఖభేరినినాదముల్ సాగుచుండ. ౧౮

2062

1 జీర్ణః కారాప్సకైః పటైః-అనిమా, 2 రోహిణిపరివృతాత్పా-అనిమా.

క. హరినాదము లొనరించుచు, బురమెల్లను హనుమఁ ద్రిప్పఁబూనిరి; పగరం
బరిమాచ్చునతఁడు దనుజో, త్కరపరివృత్తుఁ డగుచు సుఖముఁగానటఁజనుచున్.

క. పురమెల్లను శోధించెను; బరికించె విరూపములను † బహుచిత్రములన్
గరమరుదుగఁ బొల్పెడునా, ధరణీభాగములఁ గాంతిఁ † దనరెడువానిన్.

సీ. ప్రవిభక్తచత్వరఁపటలంబులను ¹గృహసంబాధవీధులఁ † జతురరీతి
నలరుశృంగాటకంఁబులఁ బెద్దవీధుల నల్పవీధుల ²గృహఁ † కాంతరములు
జలదసంకాశనఁత్పన్నములను గాంచె; జత్వరములయందు † సాంద్రముగను
నరుదుపఁబడియున్నఁయట్టిచతు స్తస్రిభమండపముల రాజఁమార్గములను

తే. నిలిచి రాక్షసులెల్ల నఁనిలతనయుని
నితఁడె నూతనుఁడీ యంచు † నెల్లరు వినఁ
జాటుచుండిరి; బాలురు † నతులు వృద్ధు
లతనిఁ గనుకొతుకంబున † నరుగుదెంచి. ౨3

2065

క. జ్వలితచలల్లాంగూలుని, జలజాప్తునికరణి మోముఁచాయవెలయఁగా
నలరారుహనుమఁ గాంచిరి; గలఁగక యతఁ డుండె దోఁకఁగాలుచునుండన్.

ఆ. వికృతనేత్రులైనఁవెలఁదు లాయప్రియ, వార్త సీతతోడఁ † బలికి రిట్లు
లిచట గింతకు మునుఁపేమియో నీతోడఁ, బలికివనియె నెవ్వఁ † డలరుబోడి!

క. అరుణాస్యం డగునవ్వన, చరునిం బట్టుకొని తోఁక † జ్వలనార్చులఁ బ్ర
జ్వలిలంజీయుచు నిదిగో, పురిఁ ద్రిప్పుచు నున్నవాగు † పొందుగ ననినన్.

చ. జనకతనూజ యాత్మకును † జాలఁగ దారుణరీతి నున్నయా
³దనుజసతీరితోక్తివిని † తద్దయు శోకమునొంది స్వానువుల్
చనినవిధమ్మునం బొగిలి † చయ్యన నగ్నిని గొల్పె; నామె య
వ్వనచరుమేలుగోరి యతిఁపావనచిత్తయెగావ భక్తితోన్. ౨2

2049

తే. అగ్నిఁ బ్రార్థింపఁగాఁబూని † హవ్యవాహ, నేను బలిసేవచేసినఁదానచేని
తపమొనర్చినదానసేఁని పతిభక్తి, గల్గుదాననయేనినిఁకామకరుణ. ౨౫. 2071

క. మానుమంతునియెడ శీతల, తను గన్పడఁజేయవయ్య; † తటుకున; మతిమం
తున కారామప్రభునకు, ననుకంప యొకింత పత్నియందుండినచోన్. ౨౯

తే. అనుభవింపఁగఁదగినభాగ్యంబునాకు
నించు కేనియు కేషించియే కలిగిన

1 విధి శృ గృహసంబాధాః-అనిమా. 2 తద్దేవ గృహకాంతరాః-అనిమా. 3 శ్రుత్వా
తద్వచనం క్రూరం-అనిమా. ఇట దనుజసతీ-అని ప్రయోగింపఁబడినది సతీశబ్దము పత్రికాపర
మనుట యందఁతెలుంగుదురు. కేవలస్త్రీపదముగఁ బ్రయోగించుట సహజముగాదనవచ్చును భార్యయను
నర్థముచ్చునని నాభావమని మన్నింతురుగాక.

హనుమకును జల్లఁగానుండునగ్నిహోత్రుఁ;

డేను సచ్చీలసంపన్నునేని యెఱుఁడు. ౨౯౫

2072

క. ననురామునిఁ బొందందగు, నని యాతురపడెడుసతిగఁ దాధర్మాత్మం
డనఘుఁడు నగుహనుమంతుఁడు, మనముననె యెఱుంగునేని ధమానితరీతిఁ.

క. జ్వలినా! చల్లఁగనుండుము; పలుకుల నత్యంబె గల్గి పావనశీలం

బలధారెడునుగ్రీవుఁడు, కలిగినయీదుఃఖహూహకంఠిని నన్నుఁ. ౩౧ 2074

తే. మునుఁగనీయక దాఁటింపఁగను సమర్థుఁ

డేని హనుమయెడఁ గృపఁ నిపుడు పూని

చల్లనగు, మోమహాత్మ! యోజ్వలిన! యనుచు

నగ్నిహోత్రునిఁ బ్రార్థించె నంత నిచట. ౩౧౫

2075

క. హరిణాక్షి యైననీతకు, హరికులతలకునకు శుభమె యగునని తెల్పం

గరుణించినట్లు సత్యము, గ రయంబునఁ దీక్షణిఖలు యగుగ జ్వలనుఁడుఁ.

తే. మండఁగాఁజొచ్చె; నంత నఖండరీతి

వాలమందు జ్వలించుహవ్యవహుఁగూడి

యున్నహనుమంతుతండ్రివాఁయువును నీత

కాత్మధైర్యంబుగలుగున ట్లపుడు పొలిచి. ౩౩

2077

క. హిమవాయురీతిఁ జల్లన, నమలగతిఁ వీచె; నంత హనుమయుఁ దనవా

లము గాలుచుండఁ జింతించె మదిని నీరీతి నిదిగొ ఁచెందినవేడ్కఁ. ౩౪

క. నావాలమందు మండెడు, నీవై శాన్వనరుఁడు నన్ను నేలొకొ యితఁడి

ట్లీవేళఁ గాల్పఁడంతట, నీవహ్నియొ విపులశిఖల నెనఁగెడుఁ జూడఁ. ౩౫

క. ఐనను నాకీషీడయుఁ, దానై కలిగింపఁడేమొ; తలఁపఁగ నీవై

శాన్వనరుఁడు తోఁకొనయం, దూనినదయఁ జందనాదులొక్కటఁబూయఁ.

తే. చల్లనగునట్లు కనఁబడు నుల్లమలర; దీనికిం గారణమగు నిద్రియనియిపుడు

స్పష్టమైనది నేనట నాగరంబు, దాటునప్పుడు శ్రీరాముఁడయను నందు.

క. కనినాడఁ బర్వతాకృతిఁగనున్నయాశ్చర్య మొండు ధౌధర మయ్య

భిని గల్గుట రామమహీ, శుని మాహాత్మ్యమునఁ గాదె చోద్య మిదికదా.

తే. అట్లై యాయగ్ని చల్లఁగా నగుటయును ద

దీయమాహాత్మ్యముననె సంఘియములేదు;

పరమకారుణికుండు భూవరతలకుఁడు

రామభద్రుండు ప్రాపు నాకేమిభయము. ౩౭

2083

క. జలనిధి మైనాకుండును, జలజాప్తకులుండు రామఁచంద్రునకు శుభం

- బులఁ గూర్చి సంభ్రమింపఁగ, జ్వలనుం డింక మేలుచేయఁజాలఁడె చూడఁ.
- క. జనకజకగుణను శ్రీరామునిదామాహాత్మ్యమునను + మునుకొని నాకుఁ
జనకుం డగుననిలునికృప, ననలుఁడు కాలిండునన్ను + నాగ్రహ మొప్పఁ. ౩౮౪
- చ. అనితలపోసి వానరకుఁలాధిపుఁ డాహనుమంతుఁ డింక నే
వనినొసరింప నౌ ననుచు + బాగుగ లోనఁదలంచె; సంతనా
హనుమయుఁ దీవ్రవేగమున + నార్పుచుఁ బైకెగసెఁ మహాబలం
బున గిరిశృంగమట్లు కడుఁబొల్పుగుఱోరణ మెక్కె సంతటఁ. ౩౮౫ 2086
- తే. అద్వియున్నతమై దనుఁజాలియుతము, గాకయుండె నద్దాని వేఁగమునఁజేరి
తైలసంకాశుఁడై బలఁశాలియైన, హనుమ త్తణమున సల్పతఁరాంగుఁడగుచు.
- క. తనబంధనముల వదలుచు, కొనె; శ్రీమంతుం డతండు + కొండవలెనె యే
పున మరలఁ బెరిగి దిక్కులఁ, గనుచుఁ దోరణమునందుఁ + గలపరిఘంబుఁ.
- చ. కనుఁగొని దీర్ఘ బాహుఁడగుఁగాలికుమారుఁడు భీకరంబుగా
నినుమునఁ జేయఁగాఁబడుచు + సంతయుస్థూలమునై నదాని నే
ర్చున గ్రహియించి రక్షణముఁ + బూన్కి నొనర్చెడురాక్షసాళిఁ జ
య్యనఁ బరిమార్చె; దారుణరఁజాంగణవిక్రమమొప్ప సంతటఁ. ౪౩౫ 2089
- క. కనుచుం బురమును వాలం, బునమండెడునగ్నిశిఖలు + పోలయఁగఁ గాంతుల్
దనుఁగప్పఁ + గాంతిరాశిగఁ, గనఁబడుసూర్యుండుపోలెఁ + గడురాజిల్లెఁ.

ఏఁబదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౪ - వ సర్గము.

అథ లంకాదహనము. శ్లో-

- క. హనుమంతుఁ డంతవాంఛితమును సఫలము చేసికొనుచు + మునుకొని లంకం
గనుచు మహోత్సాహము వృద్ధిగొందఁగఁజేయఁగనుఁబిది యని మనసునఁ.
- క. తలపోసె; నిచట నిపుడీ, ఖలులగుదానవుల కా ర్థిఁ + గల్పింపఁగాఁ
గలిగినపనితప్ప మఱి, మృల నేఁ జేయఁదగుకృత్యము గలదె యరయఁ. ౧
- క. వనభంగ మ్మొనరించితి, దనుజేంద్రులఁ జంపితిఁ నిఁతాంతబలమునఁ
ఘనసేనానివహములం, దున నొకభాగంబు నేను + దునిమితిఁ బూన్కిఁ. ౨౪
- తే. ఇంకదుర్గవినాశనంఁబే మిగిలిన, పనికిదా; దానిఁజేసినఁవనధిలంఘ
నాదిమామకకృత్యంబు + లన్ని సఫలములగు నీదుర్గనాశనమునకు నింక.
- క. బనరింపందగుయత్నముఁ, గనుఁగొన నినుమంతె దీనిఁ + గాదన కొనరిం
చిన నాశ్రమమెల్ల ఛేలిం,చును; నావాలమున మండుఁచుఁ హుతవహుఁడుఁ.

* అదిత్యఇచ్చిమాల్ - అఁమ్మ. అర్చిమాల్ త్యక్త అర్చితకారంతత్వమాక్షమ్ - అనివ్యాఖ్య.

తే. నాకు నుపకార మొనరించి నాఁడు గాన
నితని కీదివ్యగృహముల నెల్ల నాహు
తిగ నొనంగుచు మిగుల సంత్సృష్టిజేయు
టివుడు న్యాయ్యముగద యంచు నిట్లుతలఁచి.

2096

క. హనుమయుఁ బ్రదీప్తవాలంబున విద్యుత్సహితమేఘమువలెఁ దనరుచుక
దనశక్తి యలర లంకా, ఘనగృహములమీఁదఁ దిరుగఁగఁ జొచ్చెఁ దగక.

సీసమాలిక:—

హనుమంతుఁ డంత నుద్ధానంబులను లనత్పాసాదములనెల్లఁబంతమలరఁ
గాంచుచు భీతిలేఁయె యిండ్లకేగెను, జవమును బలమును ధీమతమల్య
సత్యము వీర్యము ధీమాఁగల్గినయాతఁ డంతట మంత్రయైవత్తియాస్త్ర
హస్తనింటికిఁబోయి యగ్నిని సంధించి యట్లెచుహోహువ్యవసాయమున
కెగిరి యాయుంటికి నెనఁగుకాలానలజ్వాలలఁబోలినఁజ్వలనునట్టె
ముట్టించి గురుతేజఃమునఁ దగుహనుమంతుఁ డంతట వజ్రదంష్ట్రాఖ్యదనుజు
నాలయంబునకును నవ్వలశుకునిగేహంబునకుఁ *మతియందుఁ జాల
విఖ్యాతినిం గాంచి వెలయుసారణునింటికిని దాటి యగ్నిహోత్రునిజ్వలింపఁ
గాఁజేసె; నారీతిఁగా నింద్రజిత్తునినద్దముఁ గాల్చె గీతప్రభుండు
జంబుమాలినుహోగృహంబు, సుమాలిదాభవనంబు గాల్చె నోప్పగిది రత్న
కేతుగృహంబును గీర్తియుతుండగునూర్యశత్రుగృహంబు సారివి హ్రస్వ
కర్ణదంష్ట్రులమహోగారంబులను, రోమశునియిల్లు మత్తుండఁగ దనుజగృహము
నట్టె యుద్ధోస్త్రత్తునాలయంబును, ధ్వజగ్రీవునిదాదివ్యగేహ మంత
విమతుండై భయదుండై వెలయువిద్యుజ్జహ్వభవనంబుఁగరిముఖుఁవానసువలఁ
జని కరాళపిశాచదనుజులయిండ్లను, శోణితాతునిదై నశుభగృహంబుఁ
గుంభకర్ణగృహంబు; గోరికమకరాక్షయజ్ఞశత్రువులగేహముల, బ్రహ్మ
శత్రునరాంతకసద్దమ్ములను, గుంభభవనంబు, దుష్టుండై పరఁగుచున్న
యానికుంభునిదాగృహంబును హరిపుంగవుం డగుననిలపుత్రుండు తేజ
మలర విభీషణునాలయం బొక్కండుదక్కఁ దక్కినయిండ్ల నొక్కరీతి
దహియించె; సత్కిర్తిఁగి దగునాకపేంద్రుండు పరమమానదనవిసరమునందుఁ
గలరాక్షసులు భాగ్యకలితు లార్జించిననదవస్తువారంబు జ్వలనునందుఁ
బడి కాలఁగాఁజేసె; బటువీర్య మలరంగ ననిలాత్మజుండు దనుజాలయముల
నన్నింటి దహియించి యంతట నిలువక రాక్షసేంద్రుండగురావణునిగృ
హంబునకుంబోయె; నఖిలరత్నవిభూషితంబయి మేరుమరొదరినిభంబు

* సారణస్య చ ధీమతః-అనిమా.

గా నొప్పి సర్వమంశగళవస్తునిబిడమై, భవనోత్తమంబయి ♦ పరఁగుచుండు
నాభవనంబున ♦ కావీరుఁ డాత్మీయవాలాగ్రమున వెల్లు♦జ్వలనునట్టె
సంధించి ప్రళయాబ్జ♦సంఘంబు తెఱఁగున నార్చెను; సంతట ♦ నగ్నిహోత్రుఁ
డనిలసంయోగంబునందుట నతివేగబలములఁ బొందుచుఁ ♦ బ్రళయకాల
హుతవహుతీరున ♦ నొప్పి వృద్ధింబొందె; వాయువు, మండునా♦జ్వలనునట్టె
యాయాగృహంబుల♦యందువ్యాపింపఁగాఁ జేయుచుండెను, నగ్ని♦వాయుదేవు
సాయంబునకా భూరి♦జవమునుబొందుచుఁబురమునందంతటఁ♦బాలయఁజొచ్చెఁ;
గనకగవాక్షముల్ ♦ కల్గి ముక్తామణిమయములొభూరిన♦ద్వములు కాలి

తే. ధరణిపైఁబడెఁ; బ్రాసాదతతులు విఱిగి

పడఁగఁ బుణ్యము తీఁచింపఁ ♦ బటురయమున

సిద్ధుల విమానములు వాయు♦పద్ధతి విడి

ధరణిఁ బడునట్లు కనఁబడెఁ ♦ బురమునందు. ౨౮

2098

చ. దనుజులు స్వీయగేహముల ♦ ద్రవ్యపరత్వముచేతఁ గావ నొ

ప్పినతమవూన్కిపోవ నభి♦వృద్ధిని బొందెడసాంపువీడఁగాఁ

జనుచు నయో యితం డగు ని♦జంబుగ నగ్నియె వానరాకృతిం

గొని చనుదెంచె నంచుఁ దను♦కుం గలభీతిని నార్చి నాధ్వనుల్. ౨౯ 2099

క. తుములంబై వినఁబడియెఁ బురమునం దంతటను; సంత ♦ రమణులు ప్రీతిం

దమశిశువులఁ గైకొని ని, ప్పముట్టుకొనియున్న హర్ష్య♦పుంజంబులపై. ౩౬

క. నిలువఁబడియుండి రోదన,ములు చేయుచుఁ దనుసు కేశ♦ములు వీడంగా

నిలఁబడిరి వేగముగ, ను,జ్వలసౌధాగ్రములనుండి ♦ వనితలు పడఁగన్. ౩౬౪

తే. మేఘములనుండి పడుచున్న*మెఱుపుదీఁగె

లో యనఁగఁజూడఁదగియుండి ♦ రాయెడ; నని

లాత్మజన్మఁడు వజ్రంబు ♦ లమలవిద్రు

మములు నై దూర్చినన్దై♦కీకములు మఱియు. ౩౭

2102

క. నిరుపమరజతమ్ములు సుం,దరముగ నొప్పారుచుంట ♦ నానావిధని

ర్భరకాంతలఁ దగుభవనోత్కరమున నగ్నికిని గరఁగి ♦ కనకాదులొగిన్.

తే. కాఱిపడుచుండఁజూచె; న*క్కాలమందు, నెన్నిదారువులుండిన ♦ నెంతగడ్డి

యుండినను దృప్తినొందక♦యుండె నగ్ని, యగ్నియంతజ్వలించిన ♦ నై నచాన.

క. హనుమయు సంతృప్తిని గైకొనకుండెను భయదదనుజకూటము మృతినొ

గనిపడినభూమియును దృ,ప్తిని బొందకయుండెఁ బురము*తీరు తొలంగెన్.

తే. *మఱియుఁ బురమున నయ్యగ్ని*మంట లొక్క

యెడఁ బలాశ ప్రసూనమ*త్లెనఁగె నొక్క

చోటఁ బూరుగుపూవులశోభ వెలిగె

నొక్కచోఁ గుంకుమసుమాళి యొప్పుఁ గాంచె. 30

2106

క. జవమును మహనీయాత్మయుఁ, బ్రవిమలగుణరాజుగలుగుపావని మున్నా
శివుఁడొగిఁ ద్రిపురంబులఁ గాల్చువడువునక లంకనెల్ల యశోషిలఁ గాల్చెన్.

సీ. వేగవంతుండయి యెలయు నాహనుమంతుఁ డాగృహంబులయందుఁ ననలశిఖల
ముట్టించి విడువంగ యెట్టె యాజ్ఞావిలాళు లాపురంబునకెల్ల నాశ్రయ మగు
నాత్రికూటుమహీధరాగ్రంబునక భయంకరరీతి వెలిగె; నిక్కరణి నగ్ని
యనిలునిఁ గూడి యగంతకాలానలసమవేగమై యభ్రసరణిసంటి

ఆ. పొగలు లేనిమంట యెగయంగ నిండ్లను, జుట్టుముట్టి రక్కసులశరీర
ము లనునాజ్యమునకు యెలసి వృద్ధినిగాంచె, నమ్మహాగ్ని దుర్భరాకృతిదగి.

క. శతలక్షనూర్యసమవిద్యుతు లొప్పుఁగ లంకనంతయున్ జుట్టుచు ను
ద్ధతకులిశనమానధ్వను, లతులితగతి వెలయ బెడిగఁమై దుర్భరమై 33౪ 210౭

తే. వెలయు బ్రహ్మాంశమంతయు యిపులశక్తిఁ

బ్రద్దలుగఁ గొట్టినట్లుగ యెగజలె గడు;

నందు నతిహుక్షకాంతి నయ్యున్న కింశు

కప్రసూనచ్ఛవిం దాల్చి యెగడఁగి దివము. 3౪౪

2110

క. తగులుచు నున్నవిధంబున, బెగడుగ వ్యాపించె; గేహవిశతతులు దహియిం
పఁగఁబడి చల్లారెడుతడిని గలుగుపొగ లొలయ మేఘానికరము లచటన్.

క. నీలోత్పలవిద్యుతులం, జాలుగఁ గన్నట్టె; నవును; యజ్ఞనాధికులై
వ్రాలినదనుజులు కొందఱు, జాలిం గొని యొకటఁ జేరి యెప్పురమునందున్.

సీ. ప్రాణిసంఘంబులు యభవముల్ నృతముల్

క్షణకాలముననె యెగగమగు టరసి

యీతండు త్రిదశసంఘేశ్వరుండయి పొల్చు

వజ్రయో, లేక వై నవస్వతుండో

వరుణుడో రుద్రుడో వాయువో, యగ్నియో

ధనమండో, చంద్రుడో తపసుడో, వెలి

యంగరాకున్నది యంతియెకాని వా

నరుడు గాఁ డీతఁడు పరమభయదుఁ

డైన సాక్షాత్కారుఁ డగును; లోకేశుఁడై

సర్వంబు ధరియింపఁ జాలి నాల్గు

తే. మోములన్ వెల్లుబ్రహ్మయే ముందు దనుజ

తతులఁ జంపఁగ నూహింపఁ దత్కృధ యిటు

1 న వానరోయం స్వయమేవ కాలః-అనిమా. 2 ఇహగతో వానరయాపధారి రక్షోపసం హరకరః ప్రకోపః-అనిమా.

ప్రవగరూపముఁ దాల్చి యీవత్తనమున
కరుగుదెంచినదాయేమి ధూతురమున. 324

2118

తే ఆద్య మవ్యక్తమును నచింత్యము ననంత
మును సుపూజ్యము వైష్ణవంబునగు తేజ
మిట్లు రాక్షసనాశాగ్ధమే స్వమాయ
చేత వానరరూపంబుఁ జెంది పూనిక్కి. 324

2114

క. చనుదెంచెనేమొ యిచటికి, నని తమలోఁ జెప్పుకొనిరి ధూపురమందున్
దనుజులు గుత్తిము లరదము, లనూనగజతతులు పట్టు లఖిలమృగములున్.

క. తరువులు దగ్ధము లగుటన్, బరనూర్తిని బొంది యచటిఁ ప్రాణితతులు భీ
కరగతి నాస్రొశింపఁగఁ, బరఁగెం దుములముగ నారఁవంబు కడువడిన్. ౪౦

తే. అక్కటా! నాయనా! యంచు ధూకుమార
యనుచు, నాముద్దుపట్టి యం ధూకుమిత్ర
యనుచు, ¹భోగయతంబు పుణ్యములరాశి
యైనజీవితమా యంచు ధూకుమిత్ర. ౪౦

2117

క. అనలార్చుల బడి కాలుచు, జనకాదులఁ దలఁచుకొనుచు ధూబ్దముచేయన్
నినద మది భీకరంబై, యనూనమై యెల్ల యెకల ధూవృత్తిఁ గాంచెన్. ౪౧

చ. ²హనుమ యనూనకోపమున ధూపురమంతట నిష్ఠమంట లొ
య్యన మితిమీరి చుట్టుకొన ధూసురపీఠులు చాన, యోధులె
ల్లను గలగుండునొండఁగను లంకయు శాపముచేతఁ ద్రుంగెనో
యనునటులుండె; సంభ్రమభయంబులఁ జింతలఁ గుంది రాక్షసుల్. ౪౨

తే. ఆరవంబులు చేయ హతాశనశిఖ
లెల్లఁ జుట్టుకొనన్ దనుఁజేంద్రపురము
³బ్రహ్మోపంబునం బుట్టుప్రళయవహ్ని
దగ్ధమగుభూతలంబట్లు ధూతనరుచుండ. ౪3

2120

క. హనుమ మహాసుతికాంచెను; ఘనతరుయుశవనము విడిచి ధూదనంబున నా
దనుజేంద్రులఁ జంపి, నికేతనరత్నమయంబుగాఁగఁ ధూగు నాలంకన్. ౪34

క. అనలార్చులచేఁ గాలించి, యనిలాత్మజుఁ డూరకుండె; నంతఁ ద్రికూటం
బనుజై లశిఖరభాగంబునఁ జిత్రతరంబుగాఁగఁ బాలుచు నవనిపై. ౪౪4

క. ⁴తనరాదువానరోత్తముఁ, డనిలజుఁ డాత్మీయవాలఁమందుఁ బాలుచునా

1 హా జీవితం భోగయతం సుపుణ్యమ్-అనిమా. 2 హనుమతః క్రోధబలాభిభూతా బభూవ శాపోపహతేవ లంకా-అనిమా. 3 స్వయంభుకోపాపహతా మివాపనిమ్-అనిమా. ప్రళయే భగవతా దగ్ధా మిశ్యేర్థః-అనివ్యాఖ్య. బ్రహ్మశబ్ద మిట భగవచ్ఛబ్దార్థ మని గ్రహింపఁదగు. 4 వ్యరాజతాదిత్య ఇవాంశుమాలీ-అనిమా.

యసలాభ్యులు కిరణములై, కనబడఁ గిరణావృతార్కుఁకరణి వెలింగెన్. ౪౫
చ. ఘనమతియైన యాహనును † కర్పరసంఘముఁ ద్రుంచి భూరివృ
క్షనిచయమా వనంబు నతిఁనత్వము పొంగఁగఁ బాడుచేసి యా
దనుజులయిండ్ల కగ్నియిడి † ¹తా మది రామునిఁ జేరఁబోవఁగో
రెను; బ్లవగౌఘముఖ్యు నురఁగీకృతరామపదారవిందునిన్. ౪౬ | 2124

చ. అనిలసహూనవేగుని, మఁహామతి, శ్రేష్ఠుని, వాయుపుత్రు నా
హనును దేవతాగణము † నాదృతిమీఱ నుతించె; సంత న
వ్వనచరముఖ్యుఁ డెంతయును † భవ్యసుతేజః డశోకనామకం
బును గడుఁబాడుచేసి యరిఁముఖ్యులఁ జంపి రణాంగణంబునన్. ౪౭ | 2125

క. నురుచిరలంకాపురమును, గరమర్థి దహించి వెలింగె; † గంధర్వులు ని
ర్జరసిద్ధమానివర్యులు, పురమును దగ్ధమును గాంచి † పొంగిరి వేడ్కన్. ౪౮
క. భూతములన్నియుఁ గపివరు, వాతాత్మజుఁ గాంచి ²కాలఁవై శావ్వనరుఁ గాఁ
జేతస్సుల నెంచి మహాభీతింగనె; సంత దేవభృందమునిపతుల్. ౫౦ | 2127

తే. యక్షవిద్యాధరులును భూతాళి నాగ
తతులు గంధర్వు లట్లుచఁత్తనము దగ్ధ
మగుట కెంతయు సంప్రీతి † సందిరి మును
పెన్నఁ డెఱుఁగనిరీతిని † నిచట హనును. ౫౧ | 2128

ఏఁబడినాలుగవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౫ - వ సర్గము.

అథా హనుమంతుఁడు సీతసెలవొంది పయనమున కథిముఖుఁ డగుట. అథా

క. బలమలర లంకసంతయు, జ్వలనున కాహుతిని జేసి † సాగరమునయం
దలరుచ్చ వాలము ముంచి యునిలునిం జల్లార్చె; ననిలఁసందనుఁ డంతన్. ౧
తే. అగ్ని కాహుతియై చెడి † యసుగు లార్ది,నంది భీతిలఁగా నున్నఁయాపురమును
గాంచి తనలోన నీరీతిఁగా విచార,సరతఁ బూనెను; నతనిహృత్పద్మమందు ౨
క. తొలుత భయ మంకురించె న,వల మదిలో నీచమగుచుఁ † బరఁగుపనిని ని
మ్ములఁ జేసినాడఁగాయని, తలపోయుచుఁ దిట్టుకొనియెఁ † దానై తననే. ౩
క. పురిఁ గాల్చితి నిక్కార్సము, పరమంబునిచేసీతి నిది † బాగే యని లో
విరతింబొందెను; మఱి యెవ్వరు కోపము వృద్ధిబొంద † వారకయవుడే. 3౫
క. అనలుని దీప్తుని నీటను, ననువొందఁగ నార్చునట్టు † లాకోపంబున్

1 జగాను రామం మనసా మహాత్మా-అనిమా. 2 కాలాగ్నిరీతి సంవిత్వ్య సర్వభూతాని తత్ర
సుః-అనిమా.

మనమున నడంచుకొందురొ, ఘనమతు లావురుషవరులె † గద పుణ్యాత్మల్.

సీ. ¹ ఎవఁడు కోపంబంది † యెంతయే బాపంబు చేయకుండును? బాపఁచింతలేక
క్రుద్ధుండె యైనచో † గురువును జంపును, గోపమొందినయెడ † సూరవాక్య
ముల నధిక్షేపించు † నిలనజ్జనులనైన; నాగ్రహంబొందిన † నర్హవిద్ది
యిద్ది యనర్హుం † చెఱుంగఁడు మాటను, గ్రోధికే జేయఁగార † గూడనట్టి

తే. పనియు వచియింపఁగూడని † పల్కులేదు;

పాము జీర్ణత్వచంబును † వదలునట్లు

తనకుఁ గలకోపమును నోర్పున నె యడంచి

పుచ్చునో యతఁడేగద † పురుషుఁడనఁగ. 2

2134

చ. జనకజ యున్న దంచయిన † స్వాంతమునందుఁ దలంప కిట్లు ప

త్తనమున నగ్నిఁ బెట్టితిని † దాన నె స్వామివిఘాతుకుండ, దు

ర్శననుఁడ, లజ్జనే గనని † మత్తుఁడఁ, బాపిని, సిస్పిరో కుజీ

వనమిది నాది యేమనుదుఁ † బాపపుఁగార్యమొనర్చినందుచేక. ౮ 2135

క. పురమేమొ కాలిపోయెను, బరమపవిత్ర యగుసీత † జ్వలనుశిఖిల దు

ర్శరణంబు నొందియుండిన, దురంతరంగుఁడను నేను † ద్రోహి నె షతికిక.

తే. స్వామికార్యంబు చెఱచిన † వాఁడనెగద

యెందుకొఱకింతయత్నంబు † నేను జేసి

తినొ యదంతయుఁ బాడయ్యె † దివ్యపురిని

గాల్చునప్పుడు సీతను † గావనై తి. ౧౦

2137

చ. వననిధి దాఁటి జానకి ని † వాసము గన్గొని దాని రానుభూ

వున కెఱిగించునట్టి దగు † భూరితరం బగుకృత్యతంత్రముం

గొని యినుమంతయే మిగులఁ † గోరిక నంతయుఁ జేసినాఁడ నిం

కను దెలుపంగ నొపనియె † గావలయుంగద యిట్టిపట్టునక. ౧౦౪ 2136

క. జనకజ మృతినొందుట నీ, పెనుకార్యము చాలవఱకుఁ † బృథుశక్తితగ్గ

బాసరింపఁబడినదైనను, నొనరింపనియట్లు లయ్యె † నొకతప్పుననే. ౧౧ 2138

తే. శ్రోధవశుఁడనెయై యిట్టి † గొప్పకార్య

మును సమూలము బెఱికితి † ననయమూని;

పురమునం దొక్కభాగంబు † భూరిదహన

శిఖిలదగ్గముగానిది † చేరిచూడ. ౧౧౪

2140

క. కనఁబడ దట్లాటను నా, జనకజ మృతిగనియెయుండు † సందేహములే

దు నగరము భక్త్యయ్యెను, గనుఁగొన నా తెలివిలేమి † త్కానుత యీలైక.

తే. దాన నాకార్యమంతయు ♦ దగ్ధమయ్యె
నిట్టులేయయ్యె నేని ¹ఘోమౌడనే నేను
బ్రాణముల వీడుటొప్పు నిష్పనియె నాకుఁ
దగినదని తోచుచున్న ది ♦ త్రురుణమందు. ౧౩ 2142

సీ. అనలునిమంటల ♦ యందును బడుదునా బడబాముఖంబునఁ ♦ బడుదునా స
ముద్రమునంబడి ♦ మునిగి యందలిజంతువులకు నావగునంగ ♦ ములను నాహు
• తిగ నిత్తునా; నేను ♦ దేహంబునం బ్రాణములఁ దాల్చి యేమని ♦ యల వనచర
పతియైనను గ్రీవు ♦ పరనరమునకును జన నేర్తుఁ బూరుష ♦ సత్తములను

తే. నారఘూద్వహులను జూడ ♦ నరుగువాడ
నెట్లుతత్కార్యఘాతినై ♦ యింకమీఁద;
నిట్లురోషదోషంబున ♦ నీపురంబుఁ
గాల్చి త్రిజగంబులకా ఖ్యాతిఁ ♦ గన్న కపిత. ౧౫ 2143

క. ²వెలిపుచ్చుకొంటఁగాదే, తులువతన మ్రేపుడుచేయు ♦ దోషమునక యి
మ్ములఁ గోఁతిజాతి యనుని, పులుకును సార్థకముచేయు ♦ వాడనెయైనక. ౧౬

తే. సీతఁ గావంగఁదగుశక్తిఁ ♦ జెలఁగియుండి
యును గ్రుధంబూని రక్షింప ♦ కుంటిఁ గానఁ
గట్టుదిట్టములేలేక ♦ కడుస్వతంత్ర
మైనరాజనభావం బ ♦ మానితంబు. ౧౭ 2145

క. ఏమనిచీకొట్టెడు నిక; నామైధిలి మృతిని గనుట ♦ యాలించినచో
రాముఁడు లక్ష్మణుఁడును మృతిఁ, దా మొందంగలరు వారి ♦ దళఁ గనినంతక.

క. వనచరపతినుగ్రీవుఁడు, తనబంధులఁ గూడి కాల ♦ ధర్మము నొందుక;
దనసోదరమృతి భరతుఁడు, విని భ్రాతృప్రీతిమీఱ ♦ వెతలం బడుచుక. ౧౮

క. తనయనుజుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు, తనతోడంగూడి పొగులఁ ♦ దా జీవింపం
గను నేర్చునెట్లు? ధర్మంబునఁ దగునిత్యోకువంశ ♦ ము ధర సళింపక. ౧౯

క. నరులెల్ల దుఃఖతాపోత్కరవీడితులగుచుఁ గుండఁ ♦ గల రిందులకుం
బరికింప నందియం బే, వరుసం గనరాదు; గాన ♦ బహుభంగులచేక. ౨౦

క. ³తలఁచిన నిగ్భాగ్యుడనై, యిలఁ బరఁగితి ధర్మ మర్థ ♦ మీరెంటిని ని
మ్ములఁ ద్రోసిపుచ్చితిని రో,షల తావృతమతిని దోష ♦ సదనుడనైతిక. ౨౧

1 ఇహైవ ప్రాణసన్న్యాసో మమాపి హ్యద్య రోచతే-అనిమా. ప్రాణసన్న్యాసః ప్రాణ
త్యాగః-అనివ్యాఖ్య. 2 ప్రథితం త్రిషు లోకేషు కపిత్య మనవస్థితత్వం-అనిమా. అనవస్థితం-చాపలా
త్తక మిత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 3 రోషదోషపరీతాత్మా-అనిమా. పరీతకబద్ధితీత్యే నిటఁ చెనుఁగున దోష
మున లతాత్వ మారోపితమని యెఱుంగునది.

ఆ. విశ్వనాశకరుఁడ ♦ విదిత మీయదియయ్యె;

ననుచుఁ జింత చేయు ♦ నతనికి మును

మదికిఁ దోచియున్న ♦ మంచితకునములే

స్పష్టములుగఁ గానఁబడియె నపుడు. ౨౨

2151

క. మనమున మరలఁ దలంచెను, హనుమంతుం డొక్కవేళ ♦ నామంగళహా

వ నితాంతప్రియదర్శన, యనూనలావణ్యరాశి ♦ యాజనకజయుక్. ౨౩

క. తన తేజమె రక్షింపం, గను నాశంబందకుండఁగలదు జ్వలనుఁ డ
గ్నిని గాల్పఁడు; ధర్మాత్మం, డనూన తేజఁడగు రాముఁనతివను నీతఁ. ౨౩

క. తనసత్ప్రవర్తనమునక, బనివడి రక్షింపఁబడెడు ♦ పాపనచిత్తఁ
గని పాపకుండు స్పృశియింపను శక్తుఁడు గాఁడు; జ్వలనుఁపని కాల్పుటయే.

తే. అట్టిదహనుండు ననుఁ గాల్పఁ డరయ నిద్రి

రామచంద్రప్రభావంబు ♦ రమణిపుణ్య

మివ్వికాల్పకయుండఁగా ♦ నిపుడుచేసె

నిశ్చయంబగు నీయాహ ♦ నిజమునిజము. ౨౪

2155

క. భరతాదులకుఁ ముగురికి, బరదేవత యగుచు రామభద్రునిప్రియసుం
దరి యగుచు నలరుజానకి, దరమే నశియింపఁజేయ ♦ భాతకునైనక. ౨౬

సీ. దహనమేపనిగాఁగఁ ♦ దగుహవ్యవాహనుం డాత్మశక్తికి నెప్పు ♦ డడ్డులేక
వ్యయమనునదిలేక ♦ వజలువాఁడై యుండి నావాలమునుగాల్ప ♦ నేవిధమునఁ
జాలకున్నాడుగా ♦ సాధిన్వి నిఁకసిత దహించునే యెవ్వధముననై న;
ననుచుఁ జింతించె నా ♦ హనుమయు విస్మితుండై సాగరాంతర ♦ మందుఁ దనకుఁ

ఆ. గానఁ బడినయట్టిమైనాకభూద్రంబు, మరలఁ దలఁచుకొనుచు ♦ మదిని నిట్లు
తలఁచె; స్వీయతపమువలన సశ్యంబున, భర్తృతత్పరతను ♦ భవ్యమితిని. ౨౪

క. జనకజ యగ్నిని గాల్పం, గను జాలునుగాదె, యగ్ని ♦ కాల్పఁగలఁడె యా
వనితామణి ననితలఁచెను; హనుమంతుం డిట్లుజనకు ♦ నాత్మజమహిమక.

క. మనమున నెన్నుచు నచటక, వినియె మహాత్ములయి ఖచరభృందంబునఁ గీ
ర్తినిగన్నచారణులవా, క్యనికరముల నిట్లు; వాడు ♦ కడువిస్మితులై. 30 2159

క. ఔరా! హనుమంతుండు దు, ర్వారబలోపేతుండై న ♦ రాక్షసుల లన
దూరిగృహంబుల కెల్లను, దారుణాఖిల బెట్టి యెట్టి ధైర్యయుతులకుఁ.

తే. చేయసాధ్యముగానియీ ♦ చిత్రకార్య

మును దగంజేసె నాశ్చర్యముగద యిద్ది;

దనుజులును స్త్రీలు బాలవృద్ధతతు లార్తిఁ

దొలఁగి చనుచుండఁ దనసొంపు ♦ తొలఁగిపోవ. 3౧

2161

- క. ¹జనకోలాహలముల కొ, య్యనఁ బరవృత్తుల హలు ప్రతిగ ♦ నారవములు చే
య నిపుడు లంకాపురమిది, యనూనదై న్యమున నేడ్పునట్లున్నదిగా. 3౨
- క. ²పురిసాట్టపాకారో, త్కరతోరణ యగుచు నిపుడు ♦ దహియింపఁబడె
దగుణీమణిజానకి య, చ్చేరువుగ దహియింపఁబడక ♦ చెలఁగెడు నహహా. 33
- సీ. హనుమంతుఁ డామాట ♦ లాలించి సఫలంబు లై ననిమిత్తాళి ♦ నవనితనయ
సద్గుణాళులు రామ♦చంద్రమాహాత్మ్యమిమొదలగుకారణంబులను, జార
ణోక్తుల సీతకు ♦ నొక్కయాపదయును గలుగ లేదని హర్ష ♦ కలితుండయ్యె,
నంత నాతఁడు తాను ♦ నటవచ్చియున్న కార్యంబుఫలించి ధ♦రాకుమారి
- ఆ. యగ్ని బాధలేక ♦ యలరుచుండు టెఱింగి
మరలఁ గన్ను లలర ♦ మానినిఁ గని
పయన మొనరుపంగఁ ♦ బరమచిత్తంబునఁ
దలఁచె రాముఁజూడ ♦ నలరు వేడ్క. 3౫

2164

ఏఁబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౬ - వ సర్గము.

అథా హనుమంతుఁడు సీతయనుమతిం గై కొని పయనము చేయఁబూనుట. అథా-

- క. అనిలజఁ డంతట నవ్వన, మున నావృక్షంబుక్రింద ♦ మోడ్చిన కేలం
గనుపట్టు సీతకడకుం, జనిమ్రొక్కి మదీయభాగ్యసరణిని నిన్నున్. ౪ 2165
- క. నిరపాయంబుగ నుండుటఁ, బరికించితి ననియె; సీతపయనముచేయం
ద్వీరపడుహనుమంతునిఁ గని, పరనుపతిప్రియత నెఱవఁబుల్కె నతనితోన్. ౨
- క. పరవీరహా! మహాత్మా! పరులన్ వధియించి నన్ను ♦ భర్తకడకు న
త్వీరగతిఁ గొనిపోవఁగ నొక్కరుండవె చాలుదువు నీవు ♦ కడిదిబలంబున్.
- క. కనఁబఱచితి విది నీకున్, ఘనకీర్తి నొసంగఁగలదు♦గాని రఘువతీం
ద్రునకుం గాదుకదా; విను, మనఘా! రిపుహరుండు భూవ♦రాధిపుఁ డతఁడే. 3
- క. చనుదెంచి యిచటి కుజ్జ్వల, ఘనశరముం లంకఁ గలఁచి ♦ కాంతను నన్నుం
గొనిపోవునేని గాకుత్స్థిన కతనికి సద్భుత మిద్ది ♦ శుభగుణానిలయా! ౪ 2169
- చ. అనిమొనవీరుడై మఱి మహాత్ముఁడునై తగురామమూర్తియే
తనకు సమానమౌవిధిని ♦ దారుణసంగరమందు విక్రమం
బును నెఱవంగఁజాలునటుపూని యొనర్చుము నీవె యంచు నా
జనకజ యర్థవంతమయి ♦ సద్వినయాన్వితమై సహేతుకం
బునునయి యొప్పువాక్యమును ♦ బూన్కి వచింపఁగ నాలకించుచున్. ౫౪

1 జనకోలాహలాధ్యాతా క్రందంతీ వాద్రికందరే-అనిమా, 2 జానకి నచ దగ్ధేతి-అనిమా.

చ అనిలజఁ డిట్లుపల్కె; విను ♦ మంబ వలీముఖభల్లుకాదివా
హినులనుగూడి వేగమున ♦ నిచ్చటికిం జనుదెంచి సంగరం
బున రిపులఁ జయించి వగఁబొందెడునిన్న ముదభీదేల్పు నా
యినకులసంభవుండనుచు ♦ నివ్వీధిఁబల్కుచు నూఱడింపుచుఁ. 2 2171

క. తనవిభునిచెంతకుం జను, మనమున వంశముచేసె ♦ త్కాపుత్రికి; న
వ్వనచరవీరుఁడు శ్రీ రా,మునిఁ గన్గొనఁ వనుకపడుచు ♦ మోము వెలుంగఁ.

క. ఘనగిరియొసయరిష్టం, బును నెక్కెను శత్రుహంత; ♦ పొడవుగ నదియొ
వనజచ్చాయలఁ దగున, వ్వనపంక్తులు నీలములుగఁ ♦ బరఁగుచు నుండఁ.

ఆ. చిత్రయుక్తమగుచుఁ ♦ జెలఁగుచుఁ గట్టుపు

ట్టమునుగూడి తగువిధముగ నుండె;

శృంగమధ్యమమునఁ ♦ జెలఁగి ప్రేలాడుమే

ఘముల సోత్తరీయశముగ నలరె. ౧౦

2174

క. ఖరకరుఁ డాత్మకరంబుల, ధరాధరము దానిఁ బ్రీతి ♦ తనరఁగ నిదియొఁ
దరుణము మేల్కొన నని చి, త్తరంజనముగాఁగఁ దెలుపఁదగి నట్లుండెఁ ౧౦౫

క. గిరియందుఁ గ్రాలుథాతూ, త్కరములఁ జూడంగ రవియుఁ ♦ గరములఁ దెలుపఁ
ధరమద్ది కనులువిప్పుచు, ధరణిం గనునట్లు చెప్పఁదగి యలరారెఁ. ౧౧

సీ. నిరరజలపూరశనినదముల్ గంభీరముగఁ బర్వ వానిచే ♦ దగ శ్రుతులను

జదువుచున్నట్లుండె, ♦ స్పష్టంబుగాఁ బలువిధముల నందొగి ♦ విపులములగు

ప్రస వగాతినీ ♦ స్వనములచేతఁ జక్కఁగఁ బాడుచున్నట్లు ♦ కానఁబడియె;

మింటికిఁ బెగుగుచు ♦ మించినయూ దేవదారుద్రుమంబులఁ ♦ దగఁ గరములు

ఆ. పైకి నెత్తి తపము ♦ పరమంబు నల్పెడు, కరణి నొప్పుచుండె; ♦ గాఢసాను
పతితజలరవములఁ ♦ బలువుగఁ దీర్చెడు, భంగి నొప్పుచుండె ♦ బర్వతంబు. ౧3

సీనమాలిక:—

శ్యామవర్ణంబులై ♦ సాంద్రంబుగా శరత్కాలపుష్పేతములై ♦ క్రాలుచున్న

సప్తస్వర్ణసుమాలి ♦ సర్వస్థలంబుల గాలికిఁ గంపింపఁగా ముదిమిని

వడఁకుచున్నట్లుండె ♦ వాయువుతాఁకున ధ్వనిచేయుకీచకతతుల నడ్ది

కూయుచున్నట్లుండె; ♦ గ్రూరసర్పంబులు నిట్టూర్పువా యువుల్ ♦ నిగుడఁజేయ

హనుమంతుడైఁ గల్గు ♦ నాగ్రహంబున నె నిశ్వాసమ్మలం బుచ్చు ♦ చందమునను

గనఁబడె, దుహినముల్ ♦ గ్రమ్మి గంభీరంబులయి నిస్వనములఁ జేయనిగుహలను

గనుఁగొన నింద్రియాశ్రుము నడ్డి ధ్యానము చేయుచున్నట్లుండె ♦ జిత్రరీతి;

జలదావరోహశి ♦ సమతనొ ప్పెడులనత్యంత్యంతగిరు లను ♦ పాదములను

* తుంగపద్మకజాష్టాష్ట్రీలాళి ర్వనరాజిభిః - అనిమూలము. పద్మకాః పద్మపర్ణా దృశ్యాః-
అనివ్యాఖ్య.

జరియింప నుంకించుఁ బందంబుగా నుండె, నభ్రంలిహంబులై యలరుశిఖర
ములచేత నవయవంబులను విదుర్బుచు నున్నట్టు లాగిరి యొప్పుచుండె;
బహుకందరంబులఁ బరఁగుతచ్చిఖరముల్ హనుమంతు పడవేగఁ మునకుఁ గలఁగి
క్రొత్తశోభలను గల్గువిధంబునం జేయుచుండె దానిశీ, నుతిఁ యును బొడవగు
నశ్వకర్ణంబులు యనైసాలంబులు తాళముల్ పంశముల్ దానిఁ జుట్టి
యుండెను, బుష్పంబులొప్పు విస్తృతములై తగుతీగజాంఘముల్ దాని కొక్త
సాంఘీను గల్గించుచునుబొల్చె; నయ్యది, బహుమృగగణములుఁ పరఁగుచుండె
ధాతువుల్ కాటుచుఁ దగువన్నెఁ గల్పించుచుండెను, సెలయేఱుఁ బరుతరశిల
తే. లాగిరింద్రమునిండుగ యమరియుండె, బరమహానులు గంధర్వపటలములును
యక్షశిన్నరఫణివరులందుఁ జెలఁగు, చుండి రుద్రీజలతలును నొగిఁ జెలంగె.

- క. గిరికందరముఁ సింహాత్కరములు నిలికింబులగుచుఁ గన్పడెను భయం
కరములగువ్యాఘ్రములునుం, బరఁగుచు నెల్లరకు భీతిఁ బడయం జేసెన్.
క. సురుచిరఫలవృక్షంబులు, వరమూలంబులును నందు భాసిలుచుండెన్
మరుదాత్మజుఁ డాగిరి రఘు,వరుఁ గనుకౌతుకము తన్నుఁ ద్వరపెట్టంగన్.
క. ఆరోహించెను; నంతట, మాగుతి రిమ్యద్రిసానుఁ యండలములఁ బెం
పారుశిలౌఘంబులఁ దనభూరిపదంబులను ద్రొక్కఁ బూనఁగ నవియున్. ౨౧౫
క. ఘనరవములఁ బిండిగనయి, చనధింబడఁజొచ్చె; నంత పనచరవర్సం
డును శైలవరము దానిని, దనగతివెలయంగ నెక్కి తననుదిలోనన్. ౨౧౬

తే. యామ్యతీరంబునుండి సౌమ్యమగుతీర
మునకుఁ జనవేడి మేనుఁ బెంచెను ఘనముగఁ;
బవనసుతుఁ డిట్టులాగిరిఁ పరము నెక్కి
ర్ముషఫణివ్రజభీషమాఁ జలధిఁ గాంచె. ౨౧౮ 2183

- క. వనచరతిలకుఁడు పవనుని, తనయుం డుత్తరతటంబు దక్షిణతీరం
బుననుండి చేర నాకసమున కెగసెను వాయువట్లు మోదము చెలఁగన్. ౨౧౯

తే. అప్పుడాగిరివర్సంబు హనుమచేతఁ
బీడితంబయి శిఖరముల్ పృక్షములును
వడఁకఁ ద్రెళ్లఁగఁ దనయుందు వజలు జంతం
నమితితోఁగూడఁ దాను నిఁననము లొప్పు ౨౨౦ 2185

- క. ధరణికి సమముగఁ గ్రిందికిఁ ద్వరఁగ్రుంగెను; నతనితొడలఁ పడికిం బుట్టి
త్కరయుతపాదపములు సుర,వరువజ్రప్రహతిఁ గూలుఁ భంగి నిలఁ బడెన్.
క. గిరికందరాంతరంబులఁ బరాక్రమము నొప్పునున్న పంచాస్యము ల
మృదుదాత్మజుపదవీడన్, భరింపలే కార్వ నారఁ పంబు ఛాయదమై. ౨౨౧ 2187
క. అనిలపథంబును బ్రద్దలు, గనుజేయుచు వివంగఁబడియె; త్కాధరమందున్

- గనఁబడువిద్యాధరవర,వనితలు వస్త్రములు జాతి ♦ బహుభూషణముల్. ౨౯
- ఆ. తాఱుమాఱుపడఁగఁ ♦ దటుకున నావర్ష,తమ్మునుండి యాక♦సమ్మునకును
నుద్గమించి; రంత ♦ నురుతనువులు దీప్త,జిహ్వ లొప్ప విషము ♦ చిచ్చుపగిది.
- క. చెలఁగంగ నొప్పునర్పం,బులు శలలును మెడలు పగుల ♦ ముడుచుకొనుచు బా
ధలనంది సౌరలుచుండెను; గలఁగుచుఁ గిన్నరులు నురగ♦గంధర్వవరుల్. ౩౦
- తే. యక్షవిద్యాధరులుఁ బవ♦నాత్మజాభి
వీడితం బై నయాగిరి ♦ వీడి యాక
సమున కెగసిరి; తరుశిఖరముల వెలసి
యున్నతము శ్రీయుతంబునై ♦ యొప్పుగిరియు. ౩౧
- 2191
- క. బలవంతుఁ డై నపావని,వలసం దగుబాధనొంది ♦ పాతాళంబున్
గలఁగుచుఁ జొచ్చుచు వనుధా,తలమునకు సమంబుగాఁగఁ ♦ దాఁ గనుపట్టెన్.
- క. పదియామడలవెడల్పును, బదినిన్ మూఁడింటఁ బెంప♦వచ్చుగణనతో
డఁ దగినపొడవును గలగిరి, యది ధరణికి సచుముగాఁగఁ♦వద్దయుఁ గ్రుంగెన్.
- తే. అలలనరుసలు తటమును ♦ నట్టెకొట్ట
భయదమై యొప్పుచున్నల♦వణసముద్ర
మును సలీలముగా దాటు♦చుననునఁ బవ
నాత్మజుఁడు మింటి కెగసె ధైర్యంబు పొంగ. ౩౨
- 2194
- ఏఁబదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౭ - వ సర్గము.

అథా హనుమంతుఁడు సముద్రము దాటి జాంబవదనులను గనుఁగొనుట. అథా-

- సీ. శశితెల్ల కల్వఁగా ♦ సరసిజమిత్రుండు
జలకుక్కుటంబుగా ♦ శ్రవణపుష్ప
తారకాద్వయము కా♦దంబంబులుగ, మఱి
జలదముల్ నై పాల♦శాద్వలంబు
లుగఁ, బునర్వసు వనఁ♦దగుతారయును మహా
మీన మట్లుగ, భూమి♦నూనుఁ డతుల
కాయంబుగల్గిన♦గ్రాహంబుగా, మఱి
యైరావతము ద్వీప♦మై తనరఁగ,
స్వాతీనాఁ దార, హం♦సవిలోళితంబుగ,
శ్వసనసంఘాతసం♦జాతములయి
వీచీసమంబులొ♦విధౌకరములు శీత
జలములుగాఁ జగఁ ♦ బలువిధంబు

తై నఛాయల నొప్పు యక్షగంధర్వోర

గులు పుల్ల నీరజోత్పలములుగను,

దనర నపారమై ధనధిపోలికనున్న

గగనంబు వాయువేగమునఁ బొల్పు

తే. హనుమ యాయాసమేలేక యపుడు పెద్ద

యోడ సంద్రముదాటున ట్లాప్పుమీఱ

దాఁచె శ్రీమంతుడగువాయుతనయుఁ డంత

సంబరము మ్రొంగఁజూచెడునట్లు పూన్కి. ౪౫

2195

క. వనజారసఖంబులఁ జీల్చునుబూసినయట్లు, తారలను సూర్యునితో

గనుపట్టునట్టియాకన, మును హరియించునటు మేఘములసంతతులఁ. ౫౪

క. ఆకర్షించెడురీతిని, నాకాశమునందుఁ దాను సరిగె దిరుగుచుక,

బ్రాకట తేజుండయి ఘనుఁడౌకపివరుఁ గాంతిపాలయ సటమేఘంబుల్. ౬౪

ఆ. అరుణపాండరములు ససితమాంజిష్ఠముల్

హరితకృష్ణలోహితాంగకంబు

లగుచు వెలసె; సంత సభ్రజాలంబులఁ

జొరఁగఁబడుచు వానిఁ ద్వర విడుచుచు. ౭౪

4198

క. ఘనజాలపినద్ధుండై, కనఁబడకయెయుండి మరలఁ గానఁబడెడుచం

ద్రునిరీతి నమరియుండెను; హనుమయుఁ గపివీరుఁ డంబరాంతరమందుక. ౮

క. సితవస్త్రంబును దాలిచి, వితతాంబురరాశి వేగ విరియించుచు ను

ద్ధతిమీఱఁ బోవుటక ట్లాణ, మతఁడటఁ గన్నడుచు మరల సంతర్పితుండై.

క. చనుచున్నచంద్రురీతిని, గనఁబడుచుక వెలుఁగుచుండె; గాలిఁకొమరుఁ డా

హనుమయు మాటికిమాటికి, ఘనముల విరియించి దారిఁ గైకొని వానిక.

తే. చొచ్చుచుక వీడుచుక మేఘశుంభదుగ్ర

నినద మట్లుగ నార్చుచు నింగి గరుడు

పోల్కిమీఱఁ బ్రకాశించె; భూరితేజుఁ

డైనయాతఁడు భీకరదానవాల్. ౧౦౪

2201

చ అని వధియించి స్వీయమగునాహ్వయముక వెలయించి పత్తనం

బును గలగుండునొందునటు పూనికఁజేసి సురారిసాధు నా

రిని గలఁగంగఁజేసి యతిత్తిట్లసరాక్రములై నవీరులక

బెనువగనొంకఁ గూర్చి పృథివీసుతకుం దమి మ్రొక్కి యంతటక. ౧౨

క. వనరాశ్యంతరమున వే, చనుచుండెక; వీర్య ములర శ్వసనతనయుఁ డ

ద్రిని మైనాకంబును నొయ్యనఁ గరమునఁ దాఁకి యతనిపైట వీడ్కొనుచుక.

క. జ్యాముక్తశరమువలె నుద్ధామగతింబోయె; నట్లు తగువడిఁ జని యం

- దామారుతి మేఘముచలె, భీనుం బగునామహేంద్రశృంగధరముఖ. ౧౮౪
- క. కని సంతోషంబున నా, ర్చెను; నీగతిభూరిగవము + చెలంగ నటచునుఖ
ధ్వని దాని దిశల నించెను; వనచరపంచాన్యఁ డంతఃపటలునుఁ జెంతఁ. ౧౮౫
- క. తనమిత్తులుండ వారలఁ, గనఁగఁజనె వార్తఁదెల్పుఁకొతుకమున; సం
త సతండు సింహనాదం, బొనరిచి వాలమును ద్రిప్పె + నురువేగమునఁ.
- క. గరుడుఁడు తిరిగెడునన్యం, బరమున నార్వంగ నారఁపంబున కట భా
స్కరమంఠలంబుతో నం, బరమెల్లను బగులునట్టిపడువున నుండెఁ. ౧౮౬
- క. వననిధ్య త్రరతీరం, బునఁ బావనిఁ జూచుకోర్కె + పొసలుచునుండఁ
మునుపున్నమహాబలులౌ, వనచరశూరు లొగిఁ దద్రఁపంబును మరుతఁ. ౧౮౭
- క. అనిలప్రేతఘనగ, ర్జనమున కుద్దియగుదాని + సాంద్రామోదం
బును దెల్పుదాని మఱి యా, తనియూరుజవంబు వినిరి + తత్సమయమునఁ.
- క. ఏవార్త విందుమో యని, యావనచగు లెల్ల దీనుఁలై యుండుటచే
నావాయుతనయునినవము, లావారివరవముఁబోలి + యలర విని రటఁ. ౧౮౮
- క. వనచరులందఱు నార్చెడు, హనుమద్గళరవమునట్టె + యూలించి సఖుఁ
గనఁగోరి సంభ్రమంబులఁ, గనుచుండిరి హనుమరాకఁ + గడు శుభదంబుఁ.
- క. హరివరుఁడు జాంబవంతుఁడు, పరమమునం బార నచటిఁజునగోత్తములఁ
ద్వరఁ బిల్చి యిట్టులనియెను; హరివసులారా! ననిరూఁనాత్మజుఁ డందుఁ.
- తే. సర్వవిధములఁ గార్యంబు + సఫలమైన
దానిగాఁ జేసికొని తాను + తరలిచ్చు
చున్న వాఁ డించుకైన నిం + దుండఁబోదు
సంశయము, కార్య కుద్ది నిఁష్ఠు మెయెన. ౨౩
- క. ఇతనిగళస్వన మిప్పుడీ, వితమున నుండంగ గలదె; + పిదతముగా దే
కృతకృత్యులౌ దీనఁ, గతసంశయులనుగు టివును + కర్తవ్య మగుఁ.
- క. ¹వనచరులంత మహాత్ముని, ఘనబహూగుయుగ వేగఁగఁధరవములఁ
గని విని సంతసమున నొ, చ్చున గంతులు వేయ నాగిరిగనందు వడిఁ. ౨౪
- క. ²వనచరు లతిసంతోషం, బున వృక్షమునుండి వృక్షఃమునకుఁ శిఖరం
బుననుండి శిఖరమునకుఁ, ఘనగతిచే నెగిరి యొకిటిఁ గాఁజేరి రొగిఁ. ౨౫
- చ. ³హనుమను జూడఁగోరి యిటు + లాకపులెల్లరు భూసుహృద్గ్రముల్
గొని యటఁ గూసుచుండి యొకఁకొంతపథంబున నుండివచ్చుమి
త్రనికరముం గిరంబు వడి + రమ్మనిపిల్వఁగ వస్త్రముల్ కరం

2214

1 తస్య బాహూరువేగం చ నినాదం చ మహాత్మనః-అనిమా 2 తే నగ్రాగ్రాన్యగ్రాగ్రాణి శిఖరా చ్చిఖరాణిచ-అనిమా 3 వాసాంసేష ప్రశాఖాశ్చ సహవిధ్యంత వానరాః-అనిమా. సహ విధ్యంత, పర్యభాషయఁ-అనివ్యాఖ్య.

బునఁ గొని వీచునట్లచటిభూజములందగు చిన్నకొమ్మలక
హనుమకుఁ గానుపించునటు ధ లాదృతి నూచిరి వేడ్కపొంగఁగఁ ౨౬౪

క. గిరిగహలఁజేరి వాయువు, విరావముం జేయునట్టివిధమున బలవ
న్యరుదాత్మజుండు గర్జించె రహిక్ దమవార లెల్లఁ ధ జింతలఁ బొయ్.

తే. మేఘసముదాయపుట్టులు ధ మింటినుండి

వచ్చునాకపివీరుని ధ వరునఁ గాంచి

¹ ప్రాంజలులు గ్రాల వనచరులందఁ జుట

నిలిచియుండిరి హర్షంబు ధ లాలయించుండ. ౨౬౫

2220

చ. ధరణిధరాభుండై జవము ధ తద్దయు నొప్పుగ నాంజనేయుఁ డా
తరునిబిడార్తిశృంగమునఁ ధ దా నట వ్రాలెను: మిత్రదర్శనా
దరమునఁ బూరితంబయి నితాంతము పొంగుమనంబుతో నునో
హరిగిరినిర్భరంబు కడ ధ నశ్రవణంబుననుండి యాతఁడుక. 30

2221

తే. ² చిన్నవక్షంబు గాఁదగుశిఖిరీతి

నందు వ్రాలెను; నంతట ధ నాకపులొగి

మదుల మిక్కిలిమోదంబు ధ పొడల నమ్మ

హాత్ము నేవించి సంతుష్టి ధ సంది రపుడు. 3౨

2222

చ. వనచరు లంత డేనుముగ ధ నచ్చిన వాయుతనూజఁ గాంచి యా
తనికి ఫలాళిమూలసముదాయముఁ దెచ్చి యుపాయనంబుగా
మనములఁ గల్గుశృప్తిని సమర్పణముం బొనరించి సంతసం
బునఁ ననుమోము లొప్పుఁగను ధ బూజలు నల్పిరి; వాయునూనుడుక. 33౪

సీ. అంతట జాంబవదాదులొగురువృద్ధులు, నంగదకుచూరునకును మ్రొక్కి.

వారిచే బూజలఁ ధ బహు యాకప్పుచే నలరింపఁగాఁబడి ధ యచటఁ గంటి

శిశితను నే ననిచెప్పె సంక్షేపంబుగా శుభవార్త, నక్కపిరణ్యుఁ

డంతట వాళిజంఁడైనయంగదుకిరమ్మును గ్రహించి యిచ్చుగ మహేంద్ర

తే. ధరమునక రమణీయమై ధ పరఁగువనము

నందుఁ గూర్చుండె నన్వీల ధ హనుమ మోద

మలర నక్కపివరుల ధ వాదృతఁ గని

యనియె నిట్లు; లగోకాఖ్యవనమునందు 3౭

2224

క. ఘోరాకృతు లగురాక్షస, నారులు తనుఁ గాచుచుండ ధ నై జమహిమచే

నేరీతిఁ గందుఁబొందని, శ్రీరామునిసాధ్వీ యైవశీతను గంటిక. 3౮ 2225

1 తనుఁ ప్రాంజలులు స్తభా-అనిమా. 2 గిరెర్గిరినిభః కపిః-అనిమా. అవిచ్చిన్నవక్షస్య పాతాసంభవాచ్చిన్నవక్షః ఇత్యుక్తమ్-అనివాఖ్య. 3 దృష్టా నీతేతి విక్రంత స్సంక్షేపేణ న్యవేదయత్-అనిమా.

ఆ. ఏకవేణిః దాల్చిః యాకాంత శ్రీరాముః, గనెడువాంఛ మిగులఁగఁ గృశించి
నుర్వి ధూళిఁ బ్రుంగిఁ యువవానకష్టంబు, లంది జడలుదాల్చి యందు నుండె.

క. కనినాడ నన్నవాక్యంబును నమృతోపమము సర్థఃపూరితమును నా
హనుమచింపఁగ విని యా, వనచరు లామోదపారఃపశ్యము గనుచున్. ౪౦

సీ. బలవంతులై నయాఁవానరుల్ కొందఱు సింహనాదంబులు ఁ చేసిరట్లై
నుజిఁకొండతార్చిరి ఁ నుజిఁకొండఱుబ్బున గర్జించి రెలమిమైఁ ఁ గప్పులుకొండ
ఱట్టులై కిలకిల ఁ యని ధ్వనిల్ చేసిరి కొండఱుగర్జింపఁ ఁ గూర్చి మాఱు
గర్జించి; రంతటఁ ఁ గపివరుల్ కొందఱు పరమసమ్మదమున ఁ బరవసమున

తే. ¹జక్కఁగఁ బలమొప్పఁగఁ జాల పొడవు
లై నతోఁకలఁ బైకెత్తి యవనిఁ గొట్టి;
రవలఁ గొండఱు సమ్మదఁబులర శైల
శృంగములనుండి దుముకుచు ఁ నేపుమీఱ. ౪౧ 2228

క. ²కరినిభు హనుమను స్పృశియిం, చిరి; హనుమయు నిట్లుకంటి ఁ నీతననఁగ వా
సరవీరమధ్యమంబునఁ, బరఁగుచు నంగదుఁడు పల్కె ఁ పరవాక్యంబున్. ౪౨

తే. విరిగలయట్టికడలిని ఁ వేగ దాఁటి
పోయి మరలను ధాఁటి యిఁపుడమి కేగు
దెంచితివి కాన బలమునఁ ఁ దీవ్రపౌరు
షమున నినుఁబోలువాఁడు లేఁడు మహి నెవఁడు. ౪౩ 2230

తే. ³ఔర! నీస్వామిభక్తి; యఁమూరె! నీదు
వీర్య, మయ్యారె! ధీరత ఁ వినుతిచేయ
నగును మాభాగ్యవశమున ఁ యశమునఁ నగు
నవనిజను గంటి వీవు సుఁకారిపురిని. ౪౪ 2231

క. కాకుత్స్థుఁడు మాభాగ్యం, బీఁరిణి ఫలింఁచెఁగాన ఁ నీక నీతకుఁగా
శోకంబు నందకుండుం, గాక మహానుభము నొందుఁగఁగా కని పలికెన్. ౪౫

క. వనచరులంతట నంగదు, హనుమంతుని జాంబవంతు ఁ నటఁ గొల్చుచు వా
రిని ముపురఁ జుట్టుకొనుచున్, ⁴బెనుశిలల వసించి రంతి ఁ వీరవనచరుల్. ౪౬ 2232

క. అనిలజఁ డంబుధిదాఁటుట, వనుజేంద్రపురంబుఁ గనుట ఁ ధాత్రీతనయన్
గనుటయు రావణుఁ గాంచట, యనునీవార్తల విసంగ ఁ నాతురపడుచున్.

క. చేమోడుల్లు గీలించుచు, నామారుతిమోముఁ గనుచు ఁ నటనుండఁగ; నా

1 అంచితాయతద్భాణి లాంగూలాని ప్రవిన్యధుః-అనిమా. అత్ర దీర్ఘపదసన్నిధానాదా
యతపదం స్థూలపరమ్-అన్వయాఖ్య. 2 వానరావారణోపమం-అనిమా. 3 అహో స్వామి నితేభక్తి
పహో వీర్య మహో భృతిః-అనిమా. 4 పరివార్యప్రమదితౌ భేజికే విపులా శ్శిలాః-అనిమా.

- శ్రీమంతుఁ డంగదుం డు, ద్వామబలాధికులు కవులు ♦ తన్నుఁ గొలువఁగన్.
- క. సురసేవ్యమానుఁడై నిర్భరనాథుఁడు స్వర్గమందు ♦ రాజులురీతిగ్
గిరియందుఁ బాలుచుచుండెను; వరకీర్త్యనిష్ఠుఁడు గంధ♦వహనునుండున్.
- క. కనకాంగదయుతబాహుఁడు, ఘనయశుఁ డంగదుఁడు పంసు♦కౌతుకమొప్పుం
గ నధిష్ఠించుట వి నృతిగ్, గనునాగిరిశిఖర మతుల♦కాంతి వెలింగెన్. ౫౭
- ఏఁబదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౮ - వ సర్గము.

అంగదాదులతో హనుమ లంకావృత్తాంతమును దెల్పుట. ఇతి-

- క. తరువాత నతులబలుతా, మరుత్పుత్రాద్యఖిలకీశ♦మండనులెల్లం
బరమముదంబు మ హేంద్రశిఖరిశృంగమునందుఁ గూడి♦కాంచిరి మిగులన్.
- తే. సంతసంబున నాజాంబ♦వంతుఁ డంగ
మందుఁ బులకలు పొడమ హ♦ద్వాభిఁదేలు
కపివరుని హనుమంతునిఁ ♦ గాంచి పలికె
గార్యవృత్తాంతమును నడు♦గం గలంచి. ౨
- 2239
- చ. జనకజ నెట్లుగాంచితివి ♦ సాధ్వీయు నచ్చట నెట్లులున్న దా
దనుజవిభుండు దుష్టమతి ♦ దారుణకర్తుఁడు సీతయందుఁ దా
ను నెటులువ ర్తనంబును గ♦నున్: గపివర్య! యధార్థరీతి నీ
పని నకలంబుఁ దెల్పు పిద♦పం దగుకృత్యము నిశ్చయింత మో
హనున! రఘూత్తముం గనఁగ ♦ నందఁజమేగినయప్పు డచ్చటన్. ౪
- 2240
- క. ¹ ఏమాట చెప్పెనగునో, యేమాటయుఁ దానఁ దగునో ♦ యెఱిగింపుము నీ
వే మాకు, బుద్ధిమంతుఁడ, వై మాకుం దెల్పఁజాలు♦నట్టింశవునూ. ౫
- 2241
- క. ² అని జాంబవంతుఁ డిప్పుగిది నియోగింపంగ హనుమ ♦ తీవ్రపులకలం
గనుచున్ మూర్ఛిమైన నా, జనకజకున్ మ్రొక్కి పల్కె ♦ సాధుభణితులన్.
- క. విను నేను సమాహితమతి, ననఁగిదాయామ్యతలము ♦ వై శమ చేరం
గను గోరి మహేంద్రాచలమున నుండియె వ్యోమమార్గమున కెగిరితిఁగా. ౭
- క. ఇది స్రుతిక్షమె మీకుం, గద నేనవ్వలను జనఁగఁ ♦ గ్రుమ్ము జాంబూ
నవమయమునై నశిఖరంబు దారుణంబై నవిఘ్న♦మువలెఁ జలంగన్. ౮
- 2242
- క. కనినాడ దాని, నది శ్రోతను జక్కఁగ నావరించి ♦ వదలక యుంటన్
మనమున నెంచితి విఘ్నమె, యని యవ్వలఁ గనకమయము ♦ నద్రవరంబున్.

1 యశార్థ స్త్రీ సత్వో గై రసాభి రాత్తి వాక్, రక్షిణిఁ డచ య త్రుత తద్భవాక్
న్యాకరోతు ౪౭-అనిమా, 2 ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యో సీతాయై ప్రత్యిభాషత-అనిమా.

తే. భవ్యమును జేరి దీనిని ♦ బగులగొట్ట
వలయుననుబుద్ధి నాఁడు ♦ గలిగె; సంత
నర్మతుల్యముగాఁ గనునగ్గిరివర

శిఖరమును వాలమున మోచ ♦ శృంగపుద్ది. ౧౦

2246

క. ¹ శతవశములుగాఁ బగిలెను, క్షీతిధర మది తన్నుఁగూల్చు ♦ జేయుప్రయత్నం
బతులితముగా నెఱుంగుచు, ² సుతా! యటంచుననుచిల్చి ♦ శుభవధురోక్తి

క నామది సంతస మందం, గా సుజీనుజీచేసియనియె, ♦ గంధవహునకుఁ
నేమిత్తుఁడఁ బిసతండ్రిగ, నోమారుతి నన్ను నెఱుఁగు ♦ ముద్యమ మలరక.

క. నను మైనాకుండందురు, వననిధిలో నున్నవాఁడఁ ♦ బావని! పుత్రా;
మును గిరివర్యము లన్నియుఁ, గనియుండును బతుములను ♦ గావున నవియుక.

క. తమయిచ్చరీతిగా భూధ్రములెల్లను నపు భూతతతులక విపరీ
తముగాఁ దిరుగుచు నేచుచు, తమఁదిరుగుచునుండె; బాకశాసనుడంతక.

క. తనమహిమమొప్పు భూధ్రము, లొనరించుమహార్తి నెఱిగి ♦ యురుతరవజ్రం
బున వానిసత్ములఁ జెం, డెను వేలకువేలుగాఁగి ♦ నిర్భరశక్తిక. ౧౮౪ 2251

తే. నాయనా! మహితాత్ముడై ♦ నీయనుంగు
జనకుడౌవాయు చేవుఁ డాసచుయమందు

నీమహార్ణవమున వైచి ♦ యింద్రుబారిఁ

బడఁగ నీయక తప్పించె ♦ బుమకరుణ. ౧౮౫

2252

చ. ¹ అనిలునిసాయముం గనితి ♦ నాతనిపుత్తుడై వై ననీకుఁ జే
తనయినయంతసాయమును ♦ దానికి మాఱుగఁ జేయవాఁడ ధ

ర్మనిరతిఁ గాంచినట్టిరసంరాముడ వాసవతుల్యవిక్రముం

డననుడఁ గాన నాతనికి ♦ చర్మసహాయముఁ జేయఁ బూనిలె. ౧౮౬ 2253

తే. అనిమహర్షిఁడు మైనాకుఁ ♦ డనిన వినుచు

నతనికిని నాదుకాన్యంబు ♦ ననువదించి

యవలఁబోవ సుద్యక్తుడఁ ♦ నైతి నన్ను

హత్తుడటఁ బోవఁగా నాకు ♦ ననుమతి యిడె. ౧౮౭

2254

క. ఘనగిరి నాతోఁబలుకం, గను బూనినగునుజశనుపు ♦ గ్రన్నన విడియ

వ్వనధిపయనుండె బంధిత, తినువున నాపిదప నే నీతాంతజవమునక. ౧౮౮

క. చనుచుంటి శిష్టమార్గంబును గడవఁగఁ బాలకాలమును బిసప దినం

బున సర్పజనని సురసను, గనినాడను; నామెనన్నుఁ ♦ గడలికి నడుచుక.

క. కనుఁగొని యిట్లనిపలికెగా, వనచరవర! సురలు నిన్ను ♦ భక్ష్యంబుగ నా

1 వ్యశీర్ణత సహస్రభా-అనిమా. 2 పుత్రేతి మధురాం వాణీమ్-అనిమా. 3 రామో ధర్మశ్చాం శ్రేష్ఠో మహేంద్రసమన్వితః-అనిమా.

- కు నొసంగిరి కావున నినుఁ దినియెడఁ జరకాలమునకుఁ దేవసభమునకా. ౨౧౪
- క. దొరకితివి నీవు నాకును, బరిమంబగు భక్త్య మైతి; బలిరే! యవఁగాఁ
గరములు ముకుళించి నను, స్కరణము గావించి ¹నేనుఁ గడుదైవ్యమునకా.
- క. నిలుచుండి యామెతో నిటు, పలికితిని; బరంతపుండు బలశాలియు శ్రీ
లలితుండు దళరథుండును, నిలేశనందనుఁడు రాముఁ దేవుమెఱుంగకా.
- క. అనుభాఁ డగులక్ష్మణుండును, జనకజయుచు దోడగాఁగఁ జనకునియాజ్ఞకా
గొని దండకాటవికి వచ్చెను; రాముసిధర్తనత్తి ²నీతను వనిలోకా. ౨౧౫
- క. దనుజేంద్రుఁడన దురాత్ముం, డన నొప్పినరావణుండు ³హతభాగ్యుఁడు తాఁ
గొనిపోయె; నిపుడు నే రా,మునియావతి దూతనగుచుఁ బోయెడఁ జచ్చి.
- క. జనకజకడకేగెడునను, వనితా! శ్రీరాము దేశఁవాసిని వగుటకా
జను రాజునకు సహాయం, బాసరింపఁగ వట్లుచేయ ⁴నూల్కొనకున్నకా.
- క. చని నేను నీతఁగని యెవ్వరికైనను ⁵నించుకయును ⁶బాధను జేయకా
మనమునఁ దలఁపనిశ్రీరా,మున కావార్తలనుదెల్పి ⁷మోదముతనరకా.
- ఆ. మరలవచ్చి చొత్తు ⁸మానినీ! నీవక్ర, పునుచు నొట్టుపెట్టుకొనుదుఁ జచ్చి;
యనుచు నేనుబల్క ⁹నాకానురూపిణి, సురస సవ్యతింప ¹⁰కురుజవమున. ౨౧౬
- క. ననుఁ గడచి పోవఁజాలఁడు, విను మెవ్వఁడైన నిట్లు ¹¹విధి వరమిచ్చెకా
మును నాకనియెను, దళయో, జనవిస్తృతిఁగల్గునామె ¹²సరగ నిటుల నకా.
- సీ. విని నేను క్షణకాలమున నామెకంటెను చుటికొంతవిస్తృతిమైఁ జెలంగ
నుంటి, నాతనువెంత ¹³యొప్పెనో దానికిఁ దగినట్లు తనదువ ¹⁴దనమునామె
విచిత్రంబుగాఁజేసివెన ననుమ్రుంగిఁగాఁ దెఱచెను. నప్పు నా ¹⁵దేహమెల్ల
నల్పతమంబుగా ¹⁶నలఁగించుక ¹⁷నుచు నాముహూర్తంబున ¹⁸తనందె యొక్క
యంగువృత్తూత్తుండ ¹⁹నైతి, నంశట నేను ²⁰దవ్యక్తమును జొచ్చి ²¹తడవుచేయ
తే. కుండ వెలువడివచ్చితి ²²జండతనువు
- ధాని దిగనాడి సురసయుఁ ²³దనమునుపటి
యాకృతించాల్చి ననుజూచి ²⁴యనియె నిట్లు;
లర్థసిద్ధికిఁగాఁ జనవయ్య ²⁵నీవు. ౨౧౭
- క. వనచరవర్యా! సుఖముగఁ, జనుమా' యింక నీత రామ ²⁶దండ్రునకు మహా
త్తునకు నొసంగుము మోదంబును బొందితి నిన్నుఁగాంచి ²⁷భూరితరభుజా.
- క. ²⁸నను భూతవితతి మేల్తే,లనుచుం గొనియాడె; సంత ²⁹నంబరమున నా
వినతాద్వితీయతనయుని, యనువునఁ బోవంగఁ దలఁప ³⁰నయ్యెడ వినుడి.

2266

- తే. నాతనుచ్చాయయును దేనిఁజేతనో గ్ర
హింపఁబడియెను నాకు నఁదేదొకానఁ
బడకపోయెను; విగతజఃపమున దశది
శలను గాంచితిఁగాని యఁచ్చటను నాకు. 3౪౫ 2239
- క. నను విగతునిగాఁజేసిన, తనువెద్దియొ తోఁపదయ్యె; ధన్వభమున నా
కును దోఁపనిరూపముగల, యనూనవిఘ్నం బిడేలఁదూర్తిని ముంచెన్. 3౬
- చ. అని మదిఁదోచె; నిట్లువగఁనందుచుఁ గ్రింద జలంబువంకఁ జూ
చిన నట భీతిఁగల్గునటుఁచేసెడురూపమునం జెలంగునొ
క్కనెలఁత దానవాన్వయయె ధన్వజః నావికృతాంగి నన్ను వే
కని వెడనవున్ నవ్వి ¹త్వరఁగాంచనియట్టి యనిష్టవాక్కులన్. 3౮ 2271
- ఆ. పలికెనిట్లు లోరె² ధన్వబద్ధిర్మ కాయంబు, గలిగినాఁడవీవు ధన్వజఁగి యెచటి
కేగుచున్నవాఁడ ధన్వజఁగి వివుడెను నాఁకట, నలఁగుచున్నదాన ధన్వజఁగి 3౮౫
- తే. మంచియాహారమైతివి ధన్వజఁగి
జూకాలమాహారము, ధన్వజఁగి నీవు
త్వత్తిఁ గావింపుమా నాకు ధన్వజఁగియె;
²సంత మంచిది యనినేను ధన్వజఁగి 3౯౫ 2273
- క. వినుఁ జాదానవివదనం, బునకంబెను నధికముగ నె ధన్వజఁగి
బును గాంచితి దానవియును, ననభయదాన్వయంబుఁ బెంచె ధన్వజఁగి
క. ననుమ్రుంగు కాంక్షఁ బూనెను; గనుక నె ననుఁ గామరూపుఁగాఁగాని, మృతిం
దనుఁబొందఁజేయువికృతపుఁ, దనువొందితివంచుఁగాని ధన్వజఁగి దెదన్.
- సీ. ఒకక్షణంబున నె నాఁయుగ్రహసంబును నల్పతరంబగునట్లు చేసి
కొని దానిహృదయంబున నె నొచ్చి యుండులివారమెల్లనుగొంచుఁధన్వభసమున
నాకసంబున కేగ, ధన్వజఁగి యాభీషదానవి ధన్వజఁగి
హృదయంబు భేదింప ధన్వజఁగి జవమునఁ గరములు న్రేలాడఁగాఁగడలిని
తే. బడియె, సిద్ధులు చారణుల్ ధన్వజఁగి
భయదరాక్షసిసింహికఁ ధన్వజఁగి
డంతమొందించె ననిపల్క ధన్వజఁగి
తి నిటుచేసినఘోరమాఁపనిఁ దలఁచుచు. ౪౪౫ 2275
- క. చని చాలదూరమంతట, నననిధిదాయాన్వితటము ధన్వజఁగి
బును లంకయున్నచోటును, గనినాఁడను; బల్చిమూర్ఖిఁకడకు రవిచనన్. ౪౬
- చ. ఘనభయదాకృతుల్ దనుజఁకాంతులు నన్దనకుండు నట్లుగా
దనుజనివానమై తనరుఁతత్పురవర్యముఁ జొచ్చినాఁడఁ; జొ

¹ అసంఖ్యత మసంఖ్యత మిదం వాక్య మశోభనమ్ - అనిమూలము. ² బాధ మిత్యేన తాం
వాణీం-అనిమా.

చ్చునపుడు నాదుమ్రోలఁ బెనుశూరతమైఁ బ్రళయాంబుదంబునాఁ
గనఁబడునొక్కకాంత ననుఁగించుచు నిల్చె మహాట్టహాసమున్
బొనరుచుచున్; ¹జ్వలచ్చుచినిఁబోలెడువెండ్రుక లొప్పుచుండఁగన్. ౮౮

క. అతిభయదాకృతితో నను, జతనంబునఁ బట్టికొట్టి ధంపఁగ యత్నిం
చుతలోదరినవ్యకరో, స్థతముష్టింబొడిచి గెలిచి ధత్తుర మంతన్. ౮౯ 2279

ఆ. ²ఆప్రదోషకాలమందుఁ జొచ్చితి; నన్ను
భయముమీఱఁ గాంచి ధడఁతి పలికె
వీర! వినుము నాదుపేరు లంక, పరాక్ర
మమున గెలిచితి విక ధ నమలచరిత. ౯౦ 2280

క. పురమునఁ జెలంగుదనుజో, త్కరమును నిర్జింపఁగలవు ధత్తుక యనియెన్;
బురిఁజొచ్చి రేయియంతయుఁ, దరుణీమణి వెదకినాఁడఁ ధత్తురమత్తినై. 91 ౫

క. దనుజేంద్రునియంతఃపురమునకుం జని వెదకినాఁడఁ ముగ్ధయు నాకుం
గనఁబడదయ్యెను, నటసీతను గానక దుఃఖజలధిఁ ధగ మున్గితిఁగా. 92 ౫

క. దానికిఁ దుదిఁగానకయే, యేచుండఁగఁ గనకసాల ధ మెంతయువెలయం
గా నొకభవనారామము, గానంబడె; నంత నేనుఁ ధగుఁ బూన్కితఁగన్.

క. తరునికరాంచితమై యంబరమునకుం బ్రాశీయున్నప్రాకారంబున్
బరికించి దాఁటి వనమున్, గరము ప్రమోదావహంబుఁ ధగంటిని జుండీ.

సీ. అయ్యశోకోపవనాంతరంబునఁ బెద్దశింశుపావృక్షంబు ధచెలఁగుచుండె
దానిపై నెక్కి యుద్దామకాంచనమయకదళీవనంబును ధగంటి; శింశు
పాహ్వాయతరువున ధకంతికంబున వరవర్ణినిఁ గంటి నావనిత నడివ
యస్సునఁ జెలఁగుచు ధసంభోజపత్రాక్షయై యుపవాసాళి ధకార్తినొంది

ఆ. యాస్యమెల్ల వాడ ధనాసురపతి యెత్తికొనుచుఁ బాఠీనట్టిదినమునందుఁ
గట్టినట్టిచీరఁ ధగట్టి శిరోజముల్, ధూళిబ్రుంగ బహుళధుఃఖ మొలయ. 93 ౫

క. తనువెల్ల దుఃఖతాపంబున విన్నదనంబు మిగులఁ ధబొందఁగఁ బ్రాణే
శునిహితమెగోరుచున్ మేదినిపైఁ గూర్చుండి యుండె ధదిటవు మదిఁ దగన్.

ఆ. వికృతరూపలగుచు ధవిగతదయాచిత్త, లగుచు మాంసశోణితాదులఁ దిని
కడుఁ జెలంగుదనుజకాంత లాఁడుపులియు, హరిణిబోలె జుట్టుఁనావరించి

క. తనుఁగాచుచుండ నుండెడు; దనుజాంగవలందు నడుమఁ ధదాఁ జిక్కుచు వా
రనయము బెదరింపఁగఁ గేశనిచయ మొకజడఁగనుండఁ ధసాధుత్వమునన్. 94 ౫

క. పతినే దలఁచుచు నతిదీనత భూమియె శయ్యగాఁగ ధనశినియుఁ దుహిన
ప్రతతిని సొంపుదొలంగెడు, గతిని వివర్ణాంగి యగుచున్ ధగనఁబడఁ గంటన్.

1 జ్వలదగ్ని శిరోహహమ్ అనిమా. 2 ప్రదోషకాలే ప్రవిశమ్ అనిమా.

- ¹సీ. అట్టిస్థితింగను ♦ సంగనారత్నంబు నాయశస్వినీ రాముననుగుంబత్తి
మృతినంద యత్నించు ♦ మేదినీపుత్రిని రావణునం దను ♦ రాగలేశ
మైనను లేనియా ♦ యునులచరిత్రను హరిణశాబాక్షిని ♦ సతిశయప్ర
యాసమునం జేరి ♦ యచ్చటఁ గన్గొని యామెఁ జూచుచు నేను ♦ నందె శింశు
ఆ. పాగ్రసీనునుంటి, ♦ నంత రావణునాల, యంబునుండి నూపు ♦ రాళిరవముఁ
గలిసిమెఱయుచున్న ♦ కాంచీరవంబును, గూడియున్నరవము ♦ గుబులుకొనియె.
- ఆ. అతిగభీర మగుచు ♦ హలహలాక్షరయు క్తమగుచు నారవంబు ♦ తగి వినఁబడె
నంత నేను ²బెనుధ ♦ యమునొంది నూషంబు, నల్పుతరముగాఁగ ♦ నమరియుండ.
- క. తరుణరమున నొకచోటనె, యరణ్యమున దాఁగియున్న ♦ యుండజమునలె
బరమరహస్యస్థలి నె, వ్యరికై నం దెలియరాని ♦ భంగిగ నుంటి. ౬౩ 2292
- చ. జనకజ యుండుచోటికి వి ♦ శాలబలుండగురావణుండు నా
తనితరుణుల్ జవంబును ని ♦ తాంతముమీఱఁగవచ్చి; రంత రా
మునిప్రియపత్ని ³యూరుయుగ ♦ ముఖ లిగియంగనుబట్టి చేతులఁ
ఘనకుచముల్ గనంబడని ♦ కై వడిఁ గప్పి విచంచలాత్మయై. ౬౪ 2293
- ఆ. పరమభీతి గంది ♦ వ్యధలపాలై దెనల్, గనుచుఁ దన్నుఁగావఁ ♦ గాఁదగినది
కానఁబడమి మిగులఁగంపమునొందుచు, గరుణఁజూప నర్హఁగా వగచుచు.
- క. నిరతం బార్తినిమునెడు, తరుణీగుణిఁ గాంచి యంత ♦ శవవనుండు
బరికించి యనాచ్ఛిరుడై, పరమావృతి మ్రొక్కి పలికె ♦ బడఁతీ! యింక.
- క. ననుచున్ననతో జూడును, యని ప్రార్థించుచును మఱియు ♦ ననియె నిటుల నో
వనితా' గర్వితవోదువు, కనుక నె వచ్చిమున నన్ను ♦ గౌరవ మురగ. ౬౫
- క. నున్నించకుందువేని ను, దున్నతనుగు నాజ్ఞ చూస ♦ యుగ్మమె యామీఁ
ద న్నినుఁ జంపుచు రక్తంబు న్నే నేత్రాగువాఁడ ♦ బూలతి' నిజముగ. ౬౬
- చ. అనినదురాత్ము డై నరను ♦ జాధిపునాక్కల నాలకించి యా
జనకజ తీవ్రకోమమున ♦ స్వాంతము పొంగవదించె నిస్లు చ
క్కనిగతి; రాక్షసాధను' యు ♦ ఖండపరాక్రమ మొప్పువెల్లు రా
మునిప్రియపత్ని నేను; బ్రభు ♦ ముఖ్యుఁడు నా ఘనకీర్తి నొప్పుచు. ౬౭
- తే. తనె యిత్వోరుకులపతి ♦ యనఁ జెలంగు
దశరథునికోడలను నన్ను ♦ దగ వచింప

1 ఇందలి విశేషణములన్నియు మూలానుసారములేయని గ్రహింపఁదగు. 2 అహం తు పద మోద్విన్నాః-అనిమా 3 సంహవ్యోరూప్తకౌషీనా బాహుభ్యాంపరిభ్యచ-అనిమా. పండితుండనుట సీతకుశలవార్తను వానరులకుం జెప్పగమయమున 'స్తనౌషీనా' అనిచెప్పినట్లు కష్టపదించెనుగదా. దీనిచే వాట్టికి సుతితజ్ఞులందఱవచ్చునా కలదవచ్చునా యని ప్రశ్నముచేయుట తెలివిలో పము. అట్టిమహాత్ముల కన్నదున్నట్లు చెప్పట తప్పగాఁ దోఁపదని గ్రహించుట సరసము.

1 ననువుగానట్టిపల్కుల ♦ నాడెదీవు

నాలుకయు వీడి పడిపోవ ♦ దేలొహ యిట ౨౦

2299

క. దనుజ యనార్యా! పాపీ, విను నావతి చెంతలేని విషయంబున న
న్నును దొంగిలించి యామా, న్యునికంటంబడకపోతి ♦ వోహో యననౌ. ౨౧

క. నీవీర్య మల్పతరమా, నీ వాతనిసముద వనఁగ ♦ నిలుచునె పలు కి
ట్లీవత్తనికి దాసుడవని, యెవల్కుఁగనై నఁదగుదు ♦ వే పాపమతీ. ౨౨ 2301

ఆ. వివిధయజ్ఞములను ♦ విధిగ నొనర్చువాఁ

డెపుడునత్యవాది ♦ యినకులజుఁడు

సంగరమున నుతికిఁ ♦ జాలినవాఁడు రా

ఘువుఁడటంచు నిట్లు ♦ కఠినరీతి. ౨౩

2302

క. 2 వనితవచింపఁగ విని యా, దనుజేశుఁడు చితినివెలుఁగు ♦ దహనునీరీతి

ఘనహోపంబున మండుచుఁ, దననేత్రములట్టె విప్పి ♦ దారుణరీతి. ౨౪ 2303

క. 3 దక్షిణముష్టిని గైకొని, యాక్షణ మాసాధ్యైః జంపు ♦ నాదృతిఁ గొనఁగా

వీక్షించి యచటఁదగు హరి, నాక్షులు హోహారవంబు ♦ నందఱుఁజేయు. ౨౫

క. తరుణులనడుమఁ జెలంగెడు, హరిణాయతనేత్ర యాదు ♦ రాత్మనిప్రియసుం

దరి మందోదరి యప్పుడు, త్వరగా నరుదెంచి చంపఁవలదని యుద్దేశ. ౨౬

చ. చెలువలమిన్న యిట్లనుచుఁ ♦ జెప్పె; న్నరార్థితుఁడైనభర్తతోఁ

బలుకులు తీయనై వెలయ ♦ వజ్రసమానపరాక్రమంబునం

జెలఁగుదు వీవుకాదె యిట ♦ సీతను జంపఁగనే! దీనితోఁ

గలదె స్రయోజనంబు ధరఁ ♦ గల్గుదురే నినుఁబోలుచూరులు. ౨౭ 2306

సీ. గంధర్వనిర్దర కాంతల యక్షకన్యకలను దమిఁ గూడి ♦ యతనుకేళిఁ

దేలుమా, యెవరితోఁ ♦ బోలనియాసీతతోడ నీకే లనితోయజాక్షి

వలికె; నంతటఁ దరుణుల వారలంగూడి యమ్మహాబలశాలి ♦ ననురవరుని [డు

సుప్రసన్నునిఁ జేయు ♦ మౌ నిజగృహమునకును దోడుకొనిపోయి; రనయుఁడతఁ

తే. చనినపిమ్మట వికృతాన్యములును దురాత్మ

లై నరాక్షసకాంతలు ♦ జానకిని గ

ఠోరభీతిదవాక్యముల్ ♦ బోరన వచి

యించి బెదరించి; రాసీత ♦ యెల్ల నుడుల. ౨౮

2307

1 అవాచ్యం వదతో జిహ్వ కథం నపతితా తవ-అనిమా. 2 జజ్ఞాల సహసా కోపా చ్చితౌ
సంభాషణః-అనిమా భయంకరద్యోతనార్థమై చితౌశ్చ మమటయనియెఱుంగనగు కి ముష్టిముద్యమ్య
దక్షిణమ్-అనిమా పూర్వం ధాన్యమాలిన్యాప్రతిషిద్ధఇత్తుక్తం ఇదానీం మంహోదరీత్యభిధానా
దుభాభ్యా మపీతి కల్పనీయమ్. - అనివ్యాఖ్య. ఇది వ్యాఖ్యకర్త యూహగానఁ దెనిగింపలేదని
మన్నింతురుగాక.

- క. తలఁచెను దృఢములవలెనే; ఖలచి త్తములఁ దగ నసురఃకాంతలబెదరిం
పులుసీతయెడల వ్యర్థంబులెయ్యె ఘరింపవయ్యెఁబో యించుకయున్. ౮౦
- క. పలలాశనతాసురరిపు, లలనలు తమగర్జితము లిలాసుతయందున్
ఫలియింపమి నిశ్చేష్టలఁ, గలఁగుచు దనుజాధినాథుఁడకేగి వెనన్. ౮౧
- క. జనకజపూనికయంతయు, ననువాదముచేసి; రంత ధన్యంగన లె
ల్లనుగూడి నిర్గతాశల, జనకజ వశపఱచుకొనెడుఁనంగతి వాయన్. ౮౨ 2310
- చ. ¹వనితకు నేమియేని చెడుబాధను గల్లఁగఁజేయకుండుడీ
యనుదనుజేంద్రనాజ్ఞఁ గొని ధయామెకుఁ జుట్టును నుండి నిద్దురం
గని; రలరాక్షసాంగనలు ధావలికాచుచు నప్పు నిద్రబొం
దినఁ బతిమేలు గోరునుదతిమణి జానకి దుఃఖతాత్మయై. ౮3 2311
- క. కరుణముగా దీనత నా, తురముగఁ దానేడె; ²దనుజతోయజనేత్రాం
తరముననుండియై త్రిజటయుఁ, ద్వరఁగా మేల్కొనుచు లేచితగ వచియించెన్.
- క. ననువలచినభక్షింపుఁడు, జనకజ భక్షింపవలదు ధన్వీయు రఘువం
శ్శునికోడలు నగుసీతయు, వినాశమును బొంద దెట్టివిషయములందున్. ౮4
- చ. దనుజవినాశనాస్పదమూఁ ధన్వీవిభుం డగురామమూర్తికి
ఘనజయనూచనంబు నతిగాఢభయంకరమున్ గఠోరరీ
తిని దగునట్టిస్వప్నమును ధృష్టిగఁ గంటి; హితంబు తెల్పెదన్
వనితల నందఱన్ మనల ధారక రాముండు చంపకుండఁ గా
వను నొకయీనతీమణియై ధాగుగఁ జాలును గాన సీనతిన్. ౮౬ 2314
- క. మనమెల్లం బ్రార్థితము, మనమున కిడ నాకు సీనఁమయమునకు శుభం
బనితోఁచుచున్న, దెవ్వతె, కనూనదుఃఖములు గల్గునానమయమున్. ౮౭
- తే. ఇట్టికలతోఁచునేని యాయంతి వివిధ
దుఃఖములనుండి ముక్తయై ధోరపుసుఖ
ములను గాంచును; జానకి మొక్కి వేడఁ
గాఁ బ్రసన్నాత్మయగు నని ధిడఁగి పలికె. ౮౮ 2315
- సీ. ³అంతనాజనకజ ధాతృశునకు జయ మబ్బునన్తాటకు ధలరి బేల
గావున సిగ్గొంది ధ్రువాదవనితల కనియె నీవల్కునత్యయగునేని
నే మిమ్ముఁ గాచెద ధలమి నంచనివల్కె; నట్టిదారుణదుర్దశానుభవము
నందియున్నట్టియా యంగనామణి నేను గని చాలఁ జింతించి ధమమునందు
తే. నూఱటను బొందకుంటి; నే ధనుర్వితనయఁ
బలుకరింపఁగ నొక్కయఁపాయ మరసి

1 తత స్తా సుహితౌ స్పర్వాః-అనిమా. తూష్ణీం రక్షతేతి రాణోక్తా ఇహిమః-అనివ్యాఖ్య.

2 దనుజతోయజనేత్రాంతరమ=రాక్షసస్త్రీలనడుమనుండి అనియర్థము. 3 అనావ ద్యది తత్సత్యం
భవేయం శరణం హి పః-అనిమా.

తిని, వచించెద వనచరఃధీరులార

ముందు నిత్యోకునద్యంశఃమును గ్రమముగి. ౯౧

2317

క. వినతి యొనర్చితి; రాజ, ర్నినికరపూజితముగాఁగఁ జెలఁగెడునవాన్
కన్యచయమునఁ బల్కుఁగ విని, జనకజనయనముల బాష్పఃసలిలము గ్రమ్మన్.

క. ననుఁగాంచి యిట్లుపల్కెను; వనచరవర! యెవఁడవివు ధవచ్చితివిట కె
పునిక్తయి రామునితో నీకునెటుల నెయ్యంబుగల్గెఁ గూర్చిన్ దీనిన్. ౯3

తే. విస్తరించి వచింపుమా ధవేడుకయ్యె

వినఁగ ననిపల్కు నిట్లంటి ధవనజనయన

దేవి నీభర్త యగురఘుఃధీరునకు న

హాయఁడయి భీమవిక్రముఁడై చెలఁగుచు. ౯౪

2320

క. బలమున మిన్నందినకపి, కులపతి సుగ్రీవుఁ డనఁగ ధవేణీస్థలిలోఁ
గలఁ డాకవనచరుఁ డతనికీ, బలువిధములఁ బ్రీతిలతకుఁ బాత్రుఁడ నగుచున్.

క. పురికిచటికి వచ్చిననను, సరయుము భృత్యునిగఁ బేరు ధహనుమంతుఁడనన్
ధర నెగడువానిగా; నెక్కరణిని శ్రమమొరుల కెల్లఁ గలుగక యుండన్.

క. చరియించునీదుప్రాణే, శ్వేరుఁడే నను నిచటికిట్లు ధచనుమని పంపెన్;
బురుషోత్తముఁ డాదశరథ, వరనూనుఁడు శ్రీయుతుండు ధవనితామణిరో.

ఉ. తానుగ నంగులీయకము ధదారుణదుర్గశనున్ననీకు గు

ర్తానని యిచ్చి పంపె; భవఃపదాజ్ఞను గోరెద నేమిచేయనా

నేనిక రామలక్ష్మణులఁనిర్మలసన్నిధి కిప్పు నిన్నుఁ బెం

పూనుచుఁ గొంచుఁబోయెదను ధనోజననీ బదులేమిదీచికిన్. ౯౮

2324

చ. అనియడుగంగ నాజనకుఁనాత్మజ నాపలుకాలకించి నె

న్దునమున నెంచి పల్కె; రఘుఁమండనుఁ డీఖలుఁడైనరావణున్

గనదురుశక్తిఁ జంపి ననుఁ గైకొనిపోయెడుఁగాక యన్న; నే

ననఘమతిఁ బతిత్రతమ ధనామెను భక్తిపురస్కరంబుగాన్. ౯౯

2325

చ. శిరమున మ్రొక్కి రాఘవునిఁబిత్తము నింపును బొందఁజేయనై

పరమమునైనగుర్తును గృఃపన్ దయచేయు మటంచువేడితిన్;

గరము కృపావలోకనము ధగన్నడ నన్లని యోమహాభుజా

నిరుపమమైనయీమణిని ధనీకు నొసంగెద వే గ్రహింపుమా. ౧౦౦

2326

ఉ. దీనిని గాంచిసంత రఘుఁధీరుఁడు నిన్ను బహుకరించు; నం

చానియతిగృశించుసతి ధయద్భుతకాంతిఁ జెలంగునామణిన్

జానుగ నోకొనంగి రఘుఁచంద్రునకేతెలియంగనైన మూ

నైన చరిత్రమొండు తెలియంగను జెప్పెను బాలఁ బ్రీతితోన్. ౧౦౨

- చ. జనకన రేంద్రపుత్రికిని ♦ స్వాంతము హేచ్ఛరికం దగంగ నీ
వననిధియు త్రరస్థలికి ♦ వైశమ రావలెనన్నబుద్ధితోఁ
బ్రణతియొనర్చి యామె నలు ♦ ప్రక్కల భక్తి జరించితికా; మహీ
తనయయు సంతటా మదిని ♦ దాఁ దలపోసి వదించె నీక్రియకా. ౧౦౩౪
- క. హనుమంతా నావార్తను, జని రామున కెఱుకపఱుపఁజను; నద్దానికా
వినిసంత శూరులగున, య్యినకులసంభూతు లిద్వ ♦ రేడైఱమీఱకా. ౧౦౩౫
- క. హరిపతితోఁ జనుదెంచెడు, కరణి నొసర్పంగ నీవుగా కిం కిల నె
వ్వరుగలరు? రాకయుండిన, నిరుమాసములే శరీరమిది యుండుఁజమీ.
- క. తరువాత ననాధక్రియ, పురణింతును నేను భూషమండనుడగు నా
పరమపవిత్రుఁడు రాఘవుఁ, డరుదెంచియుఁ జూడఁజాలఁ ♦ డవ్వల నన్నకా.
- చ. అనికరుణంబుగాఁ బలుక ♦ నాపలుకుల్ వినిసంతనే మనం
బునఁ గ్రుధ యగ్గలంబగుచుఁ ♦ బొల్చెను; నే నటమీఁదఁజేయనా
పనిఁ దగ నెంచి యమ్మెయిని ♦ బర్హత మంతగ మేనుఁబెంచి నే
నని నొసరింపఁ గోరి వనమంతయు ధ్వంసముచేసితిం గడకా. ౧౦౩ 2332
- ఆ. వికృతవక్తలై నఁవెలఁడు లందలివారు, వృక్షమండమెల్ల ♦ విఱువ బెడఱి
చెడఱఁజుచ్చుగ నశముదయపక్షిగణంబు, గా వసంబు పాడఁగాఁగఁ గనిరి.
- క. వనితలు వారలు నెన్నుం, గని వననాశకుఁడు వీఁడె ♦ గాఁదగు ననుచుకా
మనముల నెంచుచు నొక్కటిగనె యండఱుఁగూడి దనుజకాంతునికడకుకా.
- క. *చని వేగ పల్కి రిట్లని, విను రాజా! భూరిబాహుఁవిక్రమశీలా!
వనచరుఁ డొకఁడు దురాత్ముఁడు, చనుదెంచి భవద్బలంబునరణి నెఱుంగమికా.
- క. వనమతిదుర్గమమును బాఁడొనరించెను; రాజపంద్ర ♦ యొక్కట దుర్బు
ద్ధినిఁ బూని యప్రియము నీ, కొనరించిన యతఁడు నాశమొందెడురీతికా.
- క. వానివధియింప నాజ్ఞను, దానవుల కొనంగుమనిరి; ♦ తదాస్కృల నా
దానవభూపతి విని శ్రుధఁ, బూని జయింపంగ రాక ♦ పొలుచుచు ఘనులై.
- క. తనమదికెక్కఁగ వర్తిం, చునిశాలులఁ గింకరులను ♦ శూరులఁ బంపెకా;
వినుఁ డే నెనుబదివేపుర, దనుజుల శూలాదిధరులఁ ♦ దద్వినసీమికా. ౧౦౩౪
- క. కనఁబడునొకపరిఘంబునె, కొని నాశమొనర్చినాఁడ; ♦ గొదవపడిన యా

* రాజ న్వన మిదం దుర్గం... ఇత్యాదిమూలము. రాక్షసస్త్రీలు రావణునితోఁ జెప్పినట్లు హనుమ యిటు వానరులతోఁ జెప్పచున్నాఁడు. ఇవెట్లు హనుమకుఁ చెలిసినవి? అని ప్రశ్నము రావచ్చును. బదులేమనఁగా కవిశిరోమణి వాల్మీకి లోకవృత్తి మెఱింగినమాన్యుఁడు. కాన జరగినసం గతియంతయు సంతర్హింపజేసి చెలిసికొని హనుమనోటఁ బలికించెను. దీనిచే హనుమంతుఁ డసత్య వాది యనికాని వాల్మీకి యుచితశ్లోత లేనివాఁడనికాని ప్రమింప ననవసరము. లోకజ్ఞానమేమత్ర మున్నును ఇట్లు సందేహమునకుఁ పక్కముండదు.

దనుజులు వేగమచని మన, దనుజులు నశియించి రనిరి ♦ తదనసరమునా.

సీ. బుద్ధి యొక్కటి నాకుఁ ♦ బుట్టె నేనచ్చటఁ జైత్ర్యంబునాఁగఁ బ్రాసాద మలర
దానిపై దుమికి వేఁస్తంభంబు నొకదానిఁ బెకలించి యందున్నవీరదనుజ
శతమును జంపితిఁ ♦ సరగున లంకకు సొంపునొసంగుచుఁ ♦ బెంపుఁగన్న
దాని నాప్రాసాదతల్లి జంబుచుగూడఁ బాడుచేసితిని; కావణుడు నురల
జంబుమాలిని బ్రహ్మాస్తతనయు మఱియును భయదహాపంబులఁ ♦ బ్రజ్వరిల్లి
భయదక్కములను ♦ బాగుగ నొసరించు వెక్కండ్రు దనుజులఁ ♦ బిలిచి నన్ను
మార్కొని వధియింప ♦ మహిత తేజంబునఁ దగువారి నేపంపె ♦ నగణితబల
విక్రమంబుల నొప్పువీరు నాతనిఁ బరివారయుతంబుగ ♦ బవరములను

తే. నాటితేజీవవాని ఘోరాతిఘోర

మైనయాపరిఘంబున ♦ నవనిఁ గూల్చి

తిని; మహాసురవద్యుడు ♦ వినియె వారి

వార్త నంతట సతఁడు దుఃఖార్తుఁడగుచు ౧౧౯

2340

చ. బలముల మిన్నలై ననచిఁచ్రవరాత్మజులకా మహాబలం
బులఁ దగునేనలం బనిచెఁ; ♦ బొల్పెడునాపరిఘంబుచేతనే
విలయము నొందఁజేసితిని ♦ వీరుల వారల; నంత సంగరం
బుల ఘనశౌర్యమున నెఱపుభూరిభటుల్ మృతినొందియుండుటకా. ౧౨౦౪

చ. విని యట కావణుడు ఘనవిక్రమముల్ తగువాహినీకులకా
బనిచెను నైదుమంది రణభాగమునం బరిఘంబుచేతనే
పనిపితి దక్షిణాధిపతిఁస్తనసీమకు; నాదశాస్త్వండుం
దనయుని నటు భూరిబలు ♦ దానవవీరభటాన్వితుకా ద్వీరకా. ౧౨౧ 2342

క. నను వధియింపం బంపెను, నని దిట్ట మహాబలుండు ♦ నాయత్నుఁడు వే
ననుఁజంపఁ బైకి నెగసివఁ, గని మందోదరితచూజాకాళ్ల నొకవిధికా. ౧౨౩

ఆ. ఒడిసిపట్టుకొంటి ♦ నుద్ధతిఁ జర్తాసి,ధరుని నూలుసార్లు ♦ తగుజవమునఁ
ద్రిప్పి నేలఁ గొట్టి ♦ తెంపున ముద్దయా, భంగిఁ జేసివాడ; ♦ వానివార్త.

క. విని దశకంఠుఁడు రెండవ, తనూజవరు నింద్రజిత్తు ♦ ధైర్యంబున మే
టిని దుర్మదుబలశాలిని, బనిపెకా నాపైకి; వానిభటసముదయముకా. ౧౨౫౪

తే. యమునిప్రాలికిఁ బంపి యాఁయసురవద్య

తేజమెల్లను దూలించి ♦ తృప్తినొంది

తిని; మహాబాహుఁడయి బలంబునఁ జెలంగు

నతని భటవీరయుతముగ ♦ నసురవిభండు. ౧౨౬౪

2346

క. ననుఁ జంపు నన్ననమ్మకమునఁ బంపెను, వాఁడు నన్నుఁ ♦ బొలియించుటయే
తనకు ససాధ్యంబనియును, దనబలము నశించె ననియుఁ ♦ దగఁ దెలిసికొనకా.

తే. అంత బ్రహ్మాస్త్రమేసి; యత్యంతజవము

మెఱయబంధించె; నంతట † మేటిదనుజు

లపుడె రజ్జువులను దెచ్చి † యంగమెల్లఁ

గదలకుండుంగ నన్నును † గట్టిరెలమి. ౧౨౯

2348

చ దనుజులు రాక్షసేశ్వరునిధానుమునొద్దకు నన్నుఁ గొంచు వే

చనిరి; దురాత్ముడొనతఁడు † శౌర్యముపొంగఁగ నన్నుఁ గాంచి చ

క్కనిగతి మాటలాడె మఱి † కారణ మే నట కేగుదేరఁగా

దనుజులఁ జంపుకారణముఁ † దప్పకచెప్ప మటన్నఁ బూన్కితోడ్. ౧౩౦౪

క. జనకజకొఱకేయంతయు, నని తెల్పితి; మఱియునేను † నాతని కిట్లుం

టిని రాక్షసేంద్ర! జానకి, గనుటకె వచ్చితిని నీవు † గాదునగరికొ. ౧౩౧౪

క. మరుదొరసపుత్తుండ, వనచరుడను హనుమంతుఁ డనుచు † సజ్జనులనఁగాఁ

బరఁగుదు; సుగ్రీవున కే, నరయుము మంత్రినని దూతఁనని రామునకుఁ.

క. విను రాముఁడు సందేశము, గొని చనుమని నన్నుఁ బంపఁ † గోరిక వానిక

వినిపింప నీదుచెంతకుఁ, జనుదెంచితి, భూరిశౌర్యశాలి యనుజుఁడుకొ. ౧౩౩౪

క. తనకుతలవార్త నెఱిగింపు నీకుననిచెప్పె నాకుఁ † బోలఁగ ధర్మం

బున కరమునకుఁ గామంబునకు హితంబగుచుఁ బథ్యభూతంబగుచుకొ.

తే. అలరువాశ్యంబు నీతోడ † నాడుమనియె

నిహపరంబులకయ్యది † హితమునుమ్ము;

వినుము తెల్పెన నారీతి † వృక్షవండ్

కలితమగు ఋశ్యమూకంబు † డను నాకు. ౧౩౪౪

2354

క. రామునితోడను సంగర, భీమపరాక్రమునితోడ † వెలసెను సఖ్యం

బీమాడ్కినుండ నాతో, రాముండ నె నాదునాధ్వీ † రక్కసుఁ డొకటకొ.

తే. అపహరించినవాఁడు చయ్యన నతినిని

జంపి భార్యను దేబోదు † సమయమందు

నెల్లరీతుల సాహాయ్య † మీమొనర్చ

వలయుననికోరె నారాముఁడుకుల విని. ౧౩౬

2356

క. నాకును వారికిఁగల్గిన, భీకర మగుపగను దెల్పి † వీరు నతనినికొ

బోకార్చువిషయమున నే, నాకుకొ సాయపడునట్లు † నయగుణనిలయా.

ఆ. * ప్రతిసచేయుమనుచు † రాఘవు నడిగితి; నామహాస్రభండు † ననుజుతోడఁ

దాను రాజ్యహీనుఁడైననాతో నగ్ని, సన్నిధి నొనర్చె † సఖ్యమంత.

* చక్రేగ్నిసాక్షికం సఖ్యం రాఘవ స్సహలక్షణః-అనిమా. ఇట అగ్నిసాక్షిక మనుదానికి నగ్నిసన్నిధిని నొనర్చెనని తెనిగింపఁబడినది సన్నిధినికొ అనుదానిచే బై యర్థమునకు భంగమించుకంతయుఁ గలుగదని తెలియునది

చ. అని నొకబాణమేసి స్లవఃగాధిపు వాలిని సంహరించి యా
వనచరరాజుఁ జేసె నను; † వారక యిందులకే ప్రతిక్రియఁ
బొనరుప సర్వరీతులను † బూనఁగనొప్పును; ధర్మమూని యి
వ్వనచరు నీడునన్నిధికే † బంపెను రాఘవుఁ డిట్లు దూతగఁ. ౧౮౦ 2359

చ. వనచరవీరు లెల్లరును † వచ్చి భవత్పురిఁ జుట్టముట్టి నీ
ఘనబలసంచయంబుల విఃకావికలై చను నట్ల చేయకుం
డ నిపుడె నీతఁడెప్పు రఘునాధున కెంతయుభక్తినిమ్ము; మా
వనచరులక సహాయమును † వారక చేయఁగఁ బిల్వ దానికై. ౧౮౧ 2360

క. సురపరిసరమునకుం జని, పరమాద్భుతశక్తిఁ జూపి † బసరమున జయం
బరుదుగ వారికి నిచ్చిన, హరులప్రభావంబు నెఱుంగఁనతఁ డెవ్వఁ డిలక.

క. అని నీతో సుగ్రీవుఁడు, దనుజేశ్వర జెప్పుచునియెఁ † దప్పుక యనఁగా
విని రావణుండు కోపంబున నత్తుల నన్నుఁ గాల్పఁబూనినరీతిక. ౧౮2

చ. కనుఁగొని క్రూరకర్మకుండు † గాన దురాత్ముండు వాఁడు నాదుశ
క్తిని నెఱుంగండు గావుననె † తేకువ నన్ను వధింప నాజ్ఞని
చ్చె నతనిసోదరుండు గురుసేవ యొనర్చిన బుద్ధిశాలియై
తనరువిభీషణుం డవుడు † దానవసేతకు నానిమిత్తమై. ౧౮౩ 2363

తే. చాలనాదులు వేడుచు † సాధుభణితి
దానవేశ్వర! యిటుచేయఁ † దగదునుమ్ము
వడలుమీ నిశ్చయంబును † బట్టుదల యి
దగును నృపధర్మశాస్త్రాళి † కరయ దవు. ౧౮౪ 2364

చ. సరపతి ధర్మశాస్త్రముల † నాథ! యదెచ్చటనైన దూత యె
క్కరణినినైన వధ్యుఁడని † గానఁగరాదు స్వనాధునాజ్ఞచే
నరిగి హితంబుపల్కెడు సాధిపుదూత యథార్థవాక్యమే
, పరనృపుఁడెగటక భయముఁ † బాసి వచింపఁగనొను స్వేచ్ఛగఁ. ౧౮5

క. అనువమవిక్రమశీలా, విను దూత యదెంతతప్పు † విడువక యొనరిం
చిన వానియంగవికలత, నొనరింపఁగ వచ్చు జంపఁనొప్పుదు సుమ్మి. ౧౮6

క. అని శాస్త్రంబులుచెప్పెడు; ననిన విభీషణునిపల్కు † లాలించి యతం
దును రాక్షసులను గని యి, ట్లను గాల్పుండు వీనితోఁక † నాసురులారా!.

సీ. అనియాజ్ఞచేయ నయ్యసురులు శణవల్కములను మాసినవస్త్రములనుదెచ్చి
వాలమునకుఁ జుట్టిభయపరిక్రములై నయారాక్షసులుపూనిఁ † నాగ్రహించి
బహురజ్జవులఁ గట్టిపడి పెక్కురాక్షసుల్ చుట్టుముట్టఁగ బాధసాకునన్ను
గాఢతాడనముట్టిఁఘాతంబులను నొవ్వఁజేయుచుఁ గోకకుఁ † జిత్రభాను

తే. నెలమి ముట్టించి; రంతట † నెల్లశూర
దనుజు లిటు నన్నుఁ గొని పురఁ ద్వారమార్గ
మునకుఁ జనుదెంచి యందుఁ దా † రొసరిచినను
హత్తరం బగుకృత్యంబు † నఱచి చెప్పి. ౧౫౨౪ 2368

క. ¹పలువిధముల బాధింపఁగఁ, గలఁగినమదితోడఁ దొంటిఁ కాయమును ని
మ్ముఁ గుండఁజేసి బంధంబుల నన్నిటిఁ బాపుకొనునుఁ † బొంగెడుకాంక్ష. ౧౫౨౫

తే. తొంటిపాపంబుఁ గైకొని † తోచినగతి
వదరుచున్నట్టిదనుజులఁ † బరిఘ మూని
చంపి; యంతట నేనును † జవముమీఱ
నాపురద్వారమును జేరి † యాత్మ నెంచి. ౧౫౨౬ 2370

చ. పురమును సాట్లగోపురము † భూతభయంకరవాలవహ్ని నా
తురమునఁ గాల్చినాడ మును † తొంపువేడుకచే లయాగ్ని వి
స్ఫురదురుతేజ మొప్ప నిల † భూతగణంబును గాల్చురీతి; న
క్కరఁగిని గాల్చి సీతయును † గాలెనొకో పురమెల్లఁ గాలెజూ. ౧౫౨౭ 2371

సీ. కాలనిభాగ మెక్కడఁ జూచిననులేదు సీతయుఁ గాలెను † సిద్ధ మిద్ది
నగరంబుఁ గాల్పుచు † నారీమణిక సీతఁ గాల్చియే యుందు నిక్కమిది సంశ
యములేదు; రామునుఁ హాకార్యమౌతయుఁ బాడుచేసితి నని † పరమదుఃఖ
వివశచిత్తుఁడనఱు † వేరనఁ బొందితి, సంతఁ జారణులు వియత్తలమున

తే. జానకీయుఁ గాల్పఁబడలేదు † సత్యమిద్ది, పత్తనం బిద్ది కాలె నాపవతి కాల
కున్న దేవుద్భుతం బని † యెన్నుకొనును, భాక్షరాన్వితవాక్కుల † నాలకించి.

క. ²మనమునఁ జిత్రముతోఁపం, గను సీత నశింపలే దఃఖండనియతి సం
చనితోఁచె నిమిత్తంబులు, కనఁబడియె శుభాస్పదములు † కడురడి నాకున్.

క. వానినిబట్టియు శృశృపు, జానకి గనలే నటంచు † నావంతమ్మన నే
జానుగ నెంచితి; మఱి వై, శ్యామదీప్తులను నాదుఁదాలము వసునన్.

తే. మండుచున్నను నరుచగ్ని † మహితశక్తిఁ
గాల్పదయ్యె; నామనసు నిఁకామశృప్తి
నందియున్నది వాయు వఃత్యధికమరిభి
యగుచు వీచుచు నున్నాడు † హారీరీతి ౧౫౨౮ 2375

క. ఘనంతములుగఁ దగునీ, యగ్నునిమిత్రములచేత † సత్యమలగుణం
బులఁదగురాముప్రభావంబుల, సూన్యతస్థిస్థవాగ్యములచేతఁ గడున్. ౧౫౨౯

1 తతోఽహం సుజహద్యాగ్రం సంక్షిప్త్య పున రాత్తనః-అనిమా. 2 తతో మే బుద్ధిరత్స
న్నా...నిమిత్తై శ్చోపలక్షితా-అనిమా.

- క. జనకజ నశింపలేనిని, మనమున నేనెఱిగి యటఁ బ్రముదమొందితి; నేఁ
జని మరల సీతనుంగని, యనుమతిఁ గొని లంకచేంతఁనగుభూధరముల్. ౧౬౩౪
- ఆ. చిత్రశృంగ మగుచుఁ జెలఁగునరిష్టనా, మమ్ము నెక్కి వేగఁ మిమ్ముఁజూచు
తలఁపు తొందరింపఁ జలఁగిధిదాఁటితి; నంతఁ జంద్రనూర్యులయ్యనిలుఁడు.
- తే. సిద్ధగంధర్వు లెప్పుడుఁ జెలఁగి కొల్చు
చుండునా కాశఽపమునఁ నురుజవమున
వచ్చి చూడంగఁగంటి మీఁ మ్మిచ్చటఁ దమి;
నేను శ్రీ రాముమహిమచేఁ మినియతిని. ౧౬౪౪
- క. వనచరనాథుని కార్యంబు భుజేసితిఁ గొఱఁతపడనిఁపొలిక; నందే
నొనరిచితి యధాయుక్తము, గనె యింకఁ జేయఁదగుదానిఁగావింపఁదగున్.
- ఏఁబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౫౯ - వ సర్గము.

అంతఁ హనుమంతుఁడు స్వబలాదులఁ గొంచెము చెప్పట. ఉత్తర

- క. అనిలాత్మజుఁ డీరితిగ, జనకజఁ గనినట్టివారైనర్హము వినిపిం
చెను మరలమీఁదివాక్యంబును జెప్పఁగ వారితోడఁ బోలువుగ ననియెన్.
- క. జానకీయు శీలవతియే, కానన్ శ్రీ రామచంద్రఁ ఘనయత్నము నా
వానరవతియుత్సాహము, జానుగ సఫలంబు లగుచుఁ సరగున నింకన్. ౧
- క. మామకచి త్రము ముందే, యామానితశీలయందుఁ నతిభక్తియుతం
బై మగ్నమయ్యె; రాక్షస, భూమిశుండు రావణుండుఁ భూరితపమునన్. ౨౪
- క. జగములఁ గాల్పంగల్గును, దగఁ గ్రోధియైయైన లోకతతులం గాల్పం
గఁ గలఁడు సర్వవిధంబుల, జగములలో మేటితపసిఁ నత్యము నుండీ. 3
- ఆ. ¹సాధ్యమైనయట్టిజనకజ స్పృశియించి, తపముబలిమి దనుజతల్లజుండు
చావకున్నవాడు; నతిసీతఁ గరమునఁ, దాకినట్టులైనఁ దక్షణంబ. ౪
- క. ననితామణియత్యాగహమున రేఁగి దహించినట్లుఁ మునుకొని కార్చి
చ్చును గాల్పఁజాల దానతి, తనవతిచే నతని సమరఁధాత్రిని బెలుచన్. ౪౪
- క. మృతినొందింపఁదలంచెను, హితమగునీకార్యసిద్ధిఁ యిట్లున్నది నే
నతిముదమున నిచ్చటి యుద్ధతులగు నీవ్వవగముఖ్యతతులన్ మిమ్మున్. ౫
- ఆ. అనుమతింపఁజేసి యాలంకఁ కే నీవు, మరలఁబోయి సీతఁ గరముభక్తిఁ
బిలుచుకొని చెలంగువీర్యంబునన్ సీతఁ, గూడి రాఘవులనుఁ గోర్కొమిఱ. ౬
- క. ²కనుటే యుక్తంబని నా, యనుమతమిది; నేను నొకఁడనైనను నటఁ గ

1 తస్య తాం స్పృశతో గాత్రం తపసా నవినాశితమ్-అనిమా. 2 తాం లంకాం తరిసా హంతుం రావణం చ మహాబలమ్-అనిమా.

ల్లినదనుజుల బలశాలిని, దనుజాధిపుఁ జంపఁగలను ♦ దర్పము పొంగఁ. 2

సీ. వీరులై బలమునఁ ♦ బెంపొంది మతిమంతులై యస్త్రవిద్యయం ♦ దాటి తేటి
శూరులై విజయకాంక్షులు నై నమిముఁ గూడియుండ నేనిక వారినుక్కుడంపఁ
జాలుదు ననిచెప్పఁటేల!; నేనొక్కండ సంగరంబున రాక్షసప్రవరుని
నతనిబలంబుల ♦ నాత్మజసోదరులను భృత్యులను జంపెదను, మఱియును

తే. నింద్రజిత్తుబ్రహ్మాస్త్రంబు ♦ నిధిరాద్ర
వాయువారుణములు నింద్రుఁ ♦ డేయధిపతి
గాఁగఁగల్గినయస్త్రంబు ♦ గడఁగివైచు
నేని విదళించువాఁడ నఁవానినెల్ల. ౧౦౫

2390

చ. ¹దనుజులఁ ద్రుంచువాఁడ నిఁకఁ ♦ దా రనుకంప ననుష్ఠ యిచ్చినం
జని దశకంఠునిం బ్రబలఁసాహసముని వధించువాఁడ నే
ననిమొన సందులేక బలఁమార నిగుడ్చెడునశ్శస్త్రప్రీ డే
వనికరమున్ వధించు సురఁవైరులఁ జంపుట యొక్కచిత్రమే. ౧౨

2391

చ. జలనిధి కట్టదాఁటినను ♦ జయ్యనదాఁటును, బర్వతంబులుం
జలనము నొందినం బ్రబలఁశౌర్యము మీఱఁగ నొందుఁ గాని శ
త్రులబలమెట్టిదై న మది ♦ రోషము నూనినజాంబవంతునిం
గలనఁ జలింపఁ జేయఁగను ♦ గల్లు నెయెన్ని తెఱంగులన్ ధరఁ. ౧౩

2392

చ. దనుజులసేనలం బ్రబలఁదర్పనమగుల నై న్యముఖ్యులన్
ఘనతరవిక్రమం బలరఁగా వధియింప నొకండె వాలినం
దనుఁ డితఁడే సమర్థుడగు; ♦ దారుణశౌర్యమునం జెలంగునీ
పనసుని యూరువేగమునఁ ♦ బర్వతరాజి వడంకు నాజిలోన్. ౧౪

2393

ఆ. మహితచిత్తుడై నఁమననీలునూరు నేగమున మందరాద్రి ♦ కంపనంబు
నందు నింక యుద్ధిమందు నీరాక్షసు,లుక్కుడంగుదు రశుటాక్కుడలుకె. ౧౫

క. సురగంధర్వులయందు న, సురులందున్ యత్నులందుఁ ♦ జొక్కపుఫణులం
దరసినఁ బత్నులయందున్, దురమున మైందద్వివిదులఁతో మాఱొక్కనఁగఁ.

క. చాలినవాఁడెవ్వఁడు! మీ, రాలోచింపుఁడు; కపీంద్రు ♦ లశివమూర్తుల్
గ్రాలుదురు వీరు బలములఁ, జారురు వీరి కిల నెవరుసంగరమందున్. ౧౬

క. ²వనజాననువరమున న, త్యనవమదర్పమునంది ♦ రమృతంబును ద్రా
వినవారు వనచరోత్తము, లనఁదగియున్నారు; పూర్వ ♦ మయ్యజాఁ డొకటన్.

తే. వీరితండ్రుల నెలమిని ♦ గారవింప, నెవరికిని వీరిఁజంప నఁనువువడనిను
హావరంబును గరుణించె; ♦ నావరమున, మత్తులై దేవసేనల ♦ మూరుకొనుచు.

1 దేవానపి రజే హస్యా త్కింపున స్తాన్ విశాచరాన్-అనియూ. 2 అమృతప్రాకినా నేతా
సువనారసత్తమా-అనియూ.

- క. కలగుండువడంజేయుచు, జెలగుచు నమృతంబుఁ ద్రావి ధీతితలమందున్
వెలసిరి; తక్కినకపిస, గుళిమాట యటుండనిండు ధమునందున్. ౨౦
- చ. ఇరువురు వీరె క్రుద్ధులయి యెఁజ్జెఱమీఱఁగ లంకఁ బొల్పుకుం
జరహయసంతతిన్ మఱియు ధ్వంసపరాజి సశింసజేయ నే
ర్తురు; దనుజేంద్రపత్రనముఁ దోరపుశక్తిని నేనొకండనే
సురలు నుతింపఁ గాల్చి తగఁ జూర్ణముచేసితి నందఱుం గనన్. ౨౧ 2400
- తే. రాజమార్గంబులందును ధరాక్షనులకుఁ
దెలియ నాపేరు చాటించితిని; మహాబ
లుండగురాముఁడు నాలక్ష్మణుఁడును మిగుల
నందఱను మీఱియున్నవా ధరవనియందు. ౨౨ 2401
- సీ. రామాభిపాలితుండు మహినుగ్రీవుఁ డుత్కృష్టుడై తగఁనున్నవాఁడు,
నేనును గోసలఁనృపుండగుశ్రీరామునకు దానుఁడను వాయునందనుండ
హనుమంతుఁ డనువాఁడనని యెల్ల తావులఁ జాటితి; సాధ్వీయాజనకతనయ
కఠినాత్ముడైనయాశ్రవ్యాదపతి యశోకవనికశింశుపఁఖ్యితగుహరము
- తే. క్రింద రాక్షసకాంతలు కృత్రిమస్వభావ లెల్లను దనుఁగావ ధవళుశశోక
తాపకర్షితయై మేఘతతివిలుప్తశశికళం బోలి తనతనుఁచ్చాయతఱుగ. ౨౩
- క. బలదర్పితుఁ డగురావణుఁ, గలనైనఁ దలంప కాత్మకాంతుని సతముం
దలఁచుచు నున్నది చూచినఁ, గలిగెడుఁ గఠినాత్మునకునుగరుణ మనమునన్.
- ఆ. అవ్యరారోహ జానకి యతిపవిత్రచరితఁ జెఱఁబెట్టఁబడియె రాక్షసునిచేత
నైన నాసాధ్వీ రామునియందె చిత్తమంతయునుజేర్చి యెల్లప్పుడొత్తనాథు.
- క. ధ్యానించు చతనియందే, యూనినయనురాగయుక్తి నొప్పెడుఁ జుండీ
యానహుఁడు చెఱఁబట్టినఁ, దా నింద్రునియందెశచి ముదమునిడినట్టుల్.
- క. మునుగట్టినయరిబరమింకను విడువక ధూళిఁబ్రుంగుకాయముతోడన్
ఘనశోకతాపదీనాం, గనిచయము, తగంగ నాత్మకాంతహితరతి. ౨౪
- క. ధరణిని గూర్చుండినయది; తరుణియుఁ బ్రమదావనమున ధనుజవనిత లె
ల్లరు చుట్టుకొనఁగఁ బొక్కుచు, విరూప లగువారు పెక్కు విధములఁ దన్నున్.
- క. పలుమఱు బెదరింపఁగ నాకులమతియై యుండఁ గంటి; త్రిణీసుతయున్
సులలితకేశము నొకజడగ లలిం బెనుచుకొన సతముకాంతుఁ దలఁచుచున్.
- తే. దీనయై ధాత్రిని బరుండి తాను హిమము
నందుఁ బద్మినివలె నవయవము లెల్లఁ

1 మూలాత్మమును బోషించునని యది క్రొత్తగాఁ జేర్చఁబడినది. *2 పోలోమీస పుకందక.
అనిమా: నహువనిర్బంధ ఇతిభావః-అనివ్యాఖ్య.

క. మనతో సమముగ నాకసమున కెగిరెడువారు లేరు; † మునుకొని శౌర్యం
బుననట్లే; దనుజవీరుల, హనుమంతుఁడు దునిమెఁ జేయఁనగు నే మచటన్. ౮

క. కనుకం జని మనమెల్ల ను, జనకజఁ గొనిపోవుదము విశాలఖ్యాతిం
గనవచ్చు; ననఁగ నంతట, వనచరతల్లజఁడు జాంబవంతుఁడు మదిలోన్. ౧౧

ఆ. ఎల్లకార్యరీతు † లెఱిగినవాఁడౌట

నంగదునితలంపు † నరసి మార్ష

• మందే యర్థవంత † మగువాక్కునం బల్కె

నతనితోడ నిట్టులని; కుమార. ౧౪

2421

క. మీరాలోచించినఁ దగు, నీరీతియు యుక్తమనుచు † నిట మాకెల్లఁ
భూరితరంబుగఁ దోఁచెను, శ్రీరామునియాజ్ఞ యెట్లుఁచెల్లునొ దానిన్. ౬

తే. అనునరించి వర్తింపఁగ † నొనుగాన

నతనిమతి యెట్టులుండునో † యట్లే యీమ

హత్తరంబగుకార్యంబు † నాచరింపఁ

జూడుమా చిత్తమందు నెంఁచు మిసుమంత ౬౪

2422

అటువదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౧ - వ సర్గము.

హనుమదాదులు కిష్కింధనుఁ బోవుమ మధువకమునఁ దేనెఁద్రాన దధియఱుఁ దాఱేపించుట

క. అన నంగదహనుమత్ప్రేము, ఖనిఖువనచరులు భల్లుఁకప్రవరుని మా
టను నీయకొనిరి; పిదపఁ, వనచరపుంగవులు వారు † వాయుతనయునిన్. ౧౪

క. ముందిడుకొని సంతోషము, నొందుచును మహేంద్రశిఖరిఁవాయ్యనవిడి యా
మందరసుమేరుముఖిరి, బృందమువలె మత్తదంతిఁబృందము పగిదిన్. ౨౪

క. పెనుకాయంబులఁ దగుటన్, వినువీధిని గప్పిపుచ్చుఁవిధమున వారం

, త నెగసిరి పైకి; భూతౌ, ఘనిరతపూజితుఁడు వేగఁకలితుఁడు బలియున్. 3౪

క. ధీరుఁడునగుహనుమంతుని, గారవమున స్వీయశృష్టిఁగణముల సతముం
గోరికఁ గొనిపోయెడుగతి, వీరులు తత్కపులు చూడ † వెలసిరి పిదపఁ. ౮

చ. వనచరులెల్లఁ బట్టువల † వర్ధిల వచ్చినకార్యమంతయున్

మునుకొని సాగి సిద్ధిఁగని † మోదము నీయఁగఁజాలియుంటరా

మునిపని సిద్ధిఁబొందుటయుఁ † బొంగుచుఁ బోయి తదీయవార్తఁ జె

ప్పను ద్వర్షనొందుచున్ సమరఁవాంఛలఁ బూనుచుఁ బ్రీతిమీఱఁగన్. ౧౧

క. శ్రీరాఘవునకుఁ బ్రత్యుపకారము చేయంగఁదలఁచి † కడఁగి తదద్రిఁ
భూరితరంబును విడి యపు, డేరయమున నాకసమున † కెగసిరి పూన్కిన్. ౬

- క. సురమార్గంబునఁ జను చంద్రమున నందనమానధర్మముఁ గనుచున్
దనువరలతాభిముతమై, పరమంబగు వనముఁ గనిరి ధన్వనము లంతన్. 2
- క. అది మధువన మనఁగా నిల, విదితము సుగ్రీవుఁ డగును ధన్వన డావని క
య్యది భూతౌఘావృశ్యము, పాదలు మనోజ్ఞముగ మిగులధూమిస్థలిలోన్.
- క. దానిని దధిముఖుఁ డనియెడు, వానరపతిమేనమామ ధన్వనతి సతమున్
దానయి కాంచు నుండును; వానరపతిచిత్తరమ్యధన్వనమున్ దానిన్. 3
- క. పరమామోదముతో గురు, తరమగునుత్సాహ మొలయుఁదత్కపు లొగిఁ జొ
చ్చిరి; దానిమహిమఁ గన్గొని, బరవనమున మధువుఁ ద్రావ ధన్వాదరులై.
- సీ. మధుపింగళచ్ఛాయ ధన్వనిండఁ దగునట్టియావానరులు మధువనసమాఖ్య
గలుగునాతోటనుగని తేనియలఁద్రావనానఁబూనుచుఁబోయియంగదుఁ గని
ప్రార్థించి; రంతనాన్లవగముఖ్యకుమారుఁ డాజాబవత్ప్రముఖాఖిలవన
చరవృద్ధులయనుజ్ఞఁ ధన్వనమాదృతిం గొని యావానరులకుఁదానాజ్ఞయిచ్చె;
- తే. వార లత్యంతహృష్టులై ధన్వనితనయు
ననుమతిం గొని మోద మత్యధికముగను
బొంగఁ దత్ప్రేరితులయి యుబ్బున నవల్ప
సర్వసము చేయసాగి రంధ్రముగ నంత గరి 2434
- క. కొందఱు పాటలు పాడిరి, కొందఱు తలక్రిందుగాఁగఁ ధన్వని పడిరి వే
కొందఱు స్పృశ్యము నల్పిరి, కొందఱు ప్రహసించిరెలమిఁదొందఱుకోతుల్.
- ఆ. వెల్లకిలఁగఁ బడిరి ధన్వన బరుగెత్తిరి
కొందఱెగిరి రవలఁ ధన్వనితమంది
యార్చి నొకరి నొక్క ధన్వనియించిరి కొందఱ
తొకట బిగియఁబట్టి ధన్వని నొకరు. 2436
- క. బరుం గని తగ భాషించిరి కొందఱ తీతరులఁగూడి ధన్వనిగనుచుఁ గ్రీడిం
చిరి యొక్కచెట్టునుండియె, యరుదుగ నొకచెట్టువరికి నరిగిరి వేడ్కన్.
- క. హరివరు లుర్వీజాగ్రో, త్కర మెక్కియె దుమికి రట్టె ధర్మణికి నట్టె
యురవడి ఊతినుండి మహా, తరునికరాగ్రములపైకే ధన్వని నెక్కి రటన్.
- సీ. ఒకఁడు పాదంగ మఁజూకఁడు మిక్కిలివపుచును వానిపైఁ బడఁజనునొకండు
ప్రహసంపఁగా నిలాధన్వనిచేయుచును నొక్క డాతనిపైఁ బడునట్లు లేడ్చు
చుండఁగాఁ గాంచి మఁజూకఁడు వానిని నవలఁ ద్రోయుచును బైఁదనదునట్టె
వానిని గని యొకధన్వనిఁ దార్చుచుఁ బైఁబడు; నాకపిపటల మెల్ల
- తే. మధువు సతిశయముగఁ ద్రావి ధన్వనిగొనుచు
సత్వచేష్టలు పెక్కులు ధన్వనిసర్వసముగఁ

జేయుచుండెను మత్తును ♦ జెంద నట్టి

వాఁడు వారలలోఁ గానఁగఁగఁ డొకఁడు. ౧౭౪

2439

చ. మనసునఁ దృప్తిఁ గన్నకపిఁనుండఁడు డొక్కఁడుగాని లేఁడు; త
దృవమును గాచుచున్నదధిఁవత్తుఁడు తేనెలఁ ద్రావుటల్ మహీ
జనికరపశ్రపుష్పతతి ♦ చాల వినాశము నొందుటల్ గనుం
గొని యలవానరోత్తములఁ ♦ గోపము నొంది యదలై బిట్టుగఁ. ౧౮

కీ. వనపాలకుండు వృద్ధుఁడు, ననచరపతి దధిముఖుండు ♦ వారలు మత్తుం
గొని తన్నుఁ దిరస్కరణము, నొనరించుచునుండ విక్రఁమోద్ధతుఁ డగుచుఁ.

క. వనమును వారలు పాడుగ, నొనరింపకయుండఁ గావఁ నుద్ధతిఁ బూనెఁ
ననచరులఁ దిట్టెఁ గొందఱ, దనకరతలములను గొట్టె ♦ దారుణరీతిఁ. ౨౦౪

తే. గొందఱుండెడుకడకేగి ♦ క్రూరమతిని

గలహమొనరించెఁ గొందఱఁ ♦ గాంచి సాధు

వాక్కులను బల్కి వారించె; ♦ వాఁడు తమ్ము

నిట్లు బలవంతముగ వల ♦ దీపని యని. ౨౧1

2443

క. వారింఁచుచుండ భీతిని, వారలు విడనాడి వేగ ♦ వరుసఁగ నొకచోఁ

జేరి యొకింతయు సంశయ,వారిశచిత్తులును గాక ♦ వాక్కుల నతనిఁ. ౨౧౫

తే. ధిక్క రించుటయేగాక ♦ యిక్కరణిని

దా నొనర్చుట తప్పని ♦ తలఁప కతనిఁ

బట్టి యిడ్చిరి; మత్తిల్లి ♦ యిట్లు లతనిఁ

గోల్లఁజేఱియుఁ బండ్లచేఁ ♦ గొఱికియుఁ దగ ౨౨౪

2445

క కరతలములఁ గాల్గను భీకరబలములఁ దన్నుచుఁ నిఁకామము పనిలోఁ

బరఁగెడువస్తువుల నొనర్చిరి పాడుగ నేవచ్చు బూన్కిఁ ♦ జెలఁగుచు నంతఁ.

అటునదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬.౨ - వ సర్గము.

~*~ దధిముఖుఁడు వానరబాధితుఁడై సుగ్రీవునికడకుఁ బోవుట ~*~

చ. వనచరపుంగవుండయినఁవాయుతనూజుఁడు వానరాళిఁ దా
గని యిటుపల్కె సుంతయును ♦ గ్రమ్మట కాదృతిఁ దేనెఁ గ్రోలుఁ జే
వనచరుఁడైన మిమ్ము మధుఁపానము చేయఁగనీయఁడని నేఁ
బనిపడి వానినడఁదను; ♦ వారక నెప్పుది సంచరింపుఁడీ. ౧౪

2447

చ *హరిపతియైనయంగదుఁడు ♦ నప్పులుకుల్ విని సుప్రసన్నుడై
హరిగణమెల్లఁ దేనె మనఁసారఁగఁ గ్రోలెడుఁగాక రాఘవుం

* అకార్య మపి కర్తవ్యం కి మంగ పున రీదృశమ్-అనియ్య.

డరయఁగ బంపినట్టివని ♦ సంతయు బావని చక్కజేసె నీ

హరివరువ లక్ష్మకృత్యతమఁమైన నొనర్పఁగ నొనిదేమిఁకఁ. 3౪

2448

క. అంగదవక్త్రచ్యుతవా, క్కుం గర మర్థివిని చాలఁకుతుకంబున న
య్యంగడుని బాగుబాగుని, పొంగుచుఁ గొనియాడిరాకఁపుల్ మొత్తముగాఁ.

చ. వనచరవర్చ్య లిట్లు లలఁవాలితనూభవు గారవించి ప్రో

దిని జవమొప్పునట్లు చనుఁదెంచి మహిజముఁ గూల్చురీతి నా

వనమును బాడుచేయుటకుఁ ♦ బైఁబడి, రీగతి సంగదుండు నా

జ్ఞునిడుట వీర్యయుక్తులయి ♦ సాహసముం గనియుంట నింకనుఁ. ౩౫ 2449

క. అనిలజమూలంబున నీ, తను జూచుట వినుట వారు ♦ తగఁ బాటవముం

గని వనముఁ జొచ్చి పాలకు,లను బలమునఁ ద్రోసి యటఁ గలమధువునెల్లఁ.

ఆ. తనివిడిఁజఁ ద్రావి ♦ యనువమరసముల, నలరుఫలములఁ దిని; ♦ రంతవారు

వనముఁ గావ నటకు ♦ వచ్చినవనపాల, ¹కులను గొట్టి రృష్టై ♦ పలు తెఱఁగుల.

సీ. అందఱొక్కటఁజేరి ♦ యాథకమాత్రంబు తేనెఁగల్గినయట్టిఁ తెట్టియలను

గరముల బంధించి ♦ కడుపారఁ ద్రావిరి త్రాగిన తెట్టెల ♦ ధరఁబడఁగఁ

గొట్టుచునుండిరి ♦ కొందఱు; మధుపింగళాకృతిచ్చాయల ♦ నలరుకవులు

కొందఱు తేనెలఁ ♦ గొడువలేకుండఁగఁ ద్రాగి తెట్టెల నట్టై ♦ రేఁగిపాఱ

తే. ²వైచి రొకకొందఱఁజూచి ♦ బట్టుకొనుచు

మత్తులయి యొందొరులమీఁటి ♦ నుమత విడి

కొట్టుకొనుచుండి; రంతటఁ ♦ గొందఱు తరు

శాఖలం బట్టుకొని క్రిందిఁఫలములందు. ౧౦౪

2453

క. తేనెలఁ గ్రోలినమత్తున, నానెలపులయందె యుండి ♦ యామత్తు మఱిం

తెనెఁసోలుచు నాకుల, నానేలం బఱచుకొనుచు ♦ నట్టై సుఖముగఁ. ౧౧

తే. తెలివితప్పి పరుండిరి; ♦ తేనెదైన, మత్తునక వెట్టి యెంతయు ♦ నెత్తినట్లు

సంతసంబున నితరుల ♦ నెంతొఁబలిమి, బడఁగఁద్రోసిరి కొందఱు ♦ నడువలేక.

క. కడఁబడములు తొట్టిలఁగాఁ, బడుచుండిరి; మధుమదమున ♦ వానరు లట్లే

బెడిదపుసింహరవంబు ల, పుడు గావించి రొకచోటఁ ♦ బొంగుచుఁ బలుచఁ

తే. పత్తు లట్లుగఁ గూయుచుఁ ♦ బగుగులిడుచు

నుండి రొకకొందఱఁజూచి ♦ బరుండి నిద్రఁ

బొంది; రొకకొందఱ ³తెల్లుచెఁపుకొనఁ దగని

కార్యమును జేసి యట నవ్వఁగఁ దొడఁగిరి. ౧౩౪

2457

1 తాడయంతిన్న కితకః-అనిమా. 2 మధుబాధిష్టేనకేచి చ్చ జమ్మురస్యోన్య మత్కుటాః-
అనిమా. ఉత్కుటాః-మత్కుటాః-అనివ్యాఖ్య. 3 కేచి త్కుర్యంతి చేతకత్-అనిమా. అన్యే అన
వ్యం కించిత్ గ్రామ్యం కర్తవ్యత్వా హసంతి-అనివ్యాఖ్య.

- క. వనచరు లొకకొండఱు చెప్పును సాధ్యముగానివనిని ♦ బరులవలె నె తా
 రొసరించిరి మఱికొండఱు, పనియట్టిది చేసి స్వీయబంధుల కెల్లఁ. ౧౮ 2158
- ఆ. చెప్పుకొనిరి దానిఁ ♦ జేయ నెంచిరి కొందఁ, తావనమున దధిముఖాఖ్యుపనువు
 చేయుచుండుకవులు ♦ చిత్రబలంబులఁ, వనరునాకవు లిటు ♦ తమ్మునొంప. ౧౮౪
- క. భరియింపలేనిబాధలఁ, బరుగె త్తిరి దశదిశలకుఁ ♦ బాలకు లటవీ
 చరజానుఘాతముల భీ, కరబాధల నంది రంతఁ ♦ గవులు జవమునఁ. ౧౮౫
- క. 'వారలకెల్ల నపాన, ద్వారంబులఁ జూపఁ గుత్తితంబగుపనికే
 వారలు కలంగి వగఁగొని, చేరువఁ నగుదధిముఖునిని ♦ జేరి యని రిటుల్.
- క. హనుమద్దత్తవరంబున, వనచరు లీచుధువనంబు ♦ బలవంశముగాఁ
 బనిపూని పాడొనర్చిరి, వినుమా మోకాళ్లఁబట్టి ♦ వే యె త్తి కడుఁ. ౧౮౬
- ఆ. పలుక లేము వా రఃపానమార్గంబులఁ, గనఁబఱచిరి నాఁగఁ ♦ గనలి యవ్వ
 నంబుఁ గాచుకీశఃసాధుండు దధిముఖుఁ, డావనంబు చెడుట ♦ కాత్మఁ గుంది.
- క. హరిగణము నూఱడించుచు, బరవసమునఁ బల్కె రండు ♦ వనపాలకులా
 ర! రయంబునఁ జనిచుధు వా, తురమునఁ గ్రోలుచును బలముతోఁ దగువీరిఁ.
- క. చునమెల్ల నివారితము, చనుదెం డనిపల్కఁ; వినుచు ♦ సరగున వీరుల్
 వనచరులు వారు దధిస, క్తునితోఁ గూడుకొని యమ్మధువనముఁ గావఁ. ౨౦
- క. చనిరంత దధిముఖుండును, ఘనతేరువును బలముమీఱఁ♦గాఁ గై కొని యా
 వనచరులనడుమ వేగంబునఁ బరుగిడె నతనివెంటఁ ♦ బోయి రలకవుల్. ౨౧
- క. ఆతనిసేవకీశే, వ్రాతము కోపమున శిలలఁ ♦ బర్వతతరునం
 ఘాతములఁ బట్టుకొని యెం, దాతతకవు లుండి రచటి ♦ కరిగి రతిగతిఁ. ౨౨
౩. వీరులొకింకరుల్ ♦ విభునాజ్ఞ మది నిడుకొని సాలతాళముల్ ♦ ఘనశిలలును
 దమకాయుధంబులై ♦ యమరంగ వేగంబ పరుగె త్తి భూజాళిపైని గ్రింద
 నున్నట్టికోతుల ♦ నురుబుదర్చితులను మాఱుకొని రొక్కటను గడంగి
 యంత మరుత్సానుఁ ♦ డాదియాస్త్రవగేంద్రు లతికోపమున పచ్చునట్టి దధిము
 తే, ఖునిని వనపాలకులను మాఱొక్కనఁగవచ్చు
 వారలను గాంచి వేగంబ ♦ తారు మాఱు
 కొనిరి; ఘనభుజుడై బలమునఁ జెలంగి
 యందమునఁ బొచ్చి దధిముఖుఁ ♦ డంత వేగ. ౨౩ 2159
- చ. కరమున వృక్షముంగొనుచు ♦ గాఢపరాక్రమమొప్పు రాఁగ ని
 ద్వరపరపాత్రుఁ డంగదుఁడు ♦ సత్వర మాతనిఁ గోప మొప్పుగాఁ

1 దేవహర్షం ప్రదర్శితాః-అనిమా. దేవహర్షం అపానద్వారం దేవశబ్దోఽత్ర వాయు
 వాచీ-అనివ్యాఖ్య.

గరములఁ గొట్టె; మద్యము నిఁకానుముఁ గ్రోలుటఁ ¹బూజ్యఁ డీతఁడం
చరయఁగ నేరఁడయ్యె జవఁమూరఁగఁ జుల్కఁగ నావనాధిపుఁ. ౨౬౪ 2469

తే. ధరణిఁ బడఁద్రోసి విష్ణుంబుఁకరణి నలిపి
విడిచె; నావీరుఁ డంతటఁ * దొడలు కరము
లట్లె మూఁపులు నలఁగ విఁహ్వలత నొంది
రక్తసిక్తాంగుడై ముహూఁర్తంబు సోలి. ౨౮ 2470

చ. వనచరనాధుమాతులుఁడు * భాసుర తేజఁడు నై నయాతఁడం
త నిజబలంబు తోఁప నతిఁదారుణరూపముతోడ లేచి భీ
తిని గలిగించుకోసమునఁ * దెప్పన మద్యవిమోహితాత్ములఁ
²వనచరులఁ న్వదండమున * బాగుగ నిల్పె ననూనశక్తిచేఁ. ౨౯ 2471

క. ³వనచరపతిదధిముఖుఁ డా, వనచరతతి నెట్లా వేగ * వదలి రహస్యం
బునకుం దగినస్థలంబునకు నరిగి యిట్లనియె సేవకులతో నార్తిఁ. 3౦ 2472

క. మనమెల్ల ⁴భూరికంఠం, బునఁదగుసుగ్రీవుకడకుఁ * బోదము వీరిం
దె నిలిచియుందురుగా క, వ్వనచరపతి గామునొద్ద * వదలక యుండుఁ. 3౧

క. మన మాతనిచెంతకు వే, చని యీతఁడెల్లఁ బ్రవగఁన త్తముఁ డగునీ
తనయునిదే యని తెల్పున, మనయ మున్న యతఁడౌట * నప్పలుకులకుఁ.

క. వనచరుల నెల్లఁ జంపిం, చును; నీమధువనము మిగుల * సుగ్రీవునకుఁ
మనసున కింపై నదియుఁ, ⁵జనకపితామహులనుండి * సంభవ మగుచుఁ.

క. సురసంతానంబునకుఁ, దురానదమునొచు నుంటఁ * దోరపుఁబ్రియముం
బరిపరిఁ గల్గించును, మధు, నిరతులు నల్పాయువులును * నిర్దయులును నై.

ఆ. ఇందు నున్నవీరిఁకెల్లను వీరిమి, త్రులకు మరణశిక్ష * గలుగఁజేయు;
దుష్టచిత్తములను * దోచువీరలు నృపు, నాజ్ఞ ధిక్కరించి * రందుచేత. 3౪౪

సీ. వధ్యులేయగుదురు, * వనభంగమున కోర్వఁజాలనిమనరోషఁమోలి నఫల
మేయగు, ననిసల్పి * యాయపారబలుండు దధిముఖుఁ డాకపితతులఁ గూడి
యభ్రమునకు దాటి * యతిజవమున బోయె; నొకనిమేషములోనఁచు గ్రరశ్మి
తనయుఁ డుండెడుచోటికిని జేరె, మతిమంతుఁ డైనసుగ్రీవుని * నామహాత్ము

తే. రామచంద్రుని లక్షణు * రమణఁ గాంచి

సమముగా నున్నభూమిపై * సరభసమున

వ్రాలె నాకాశముననుండి; * వనముఁ గాచు

వారలకు నీశుఁడై మహావీరుఁ డగుచు. 3౪౫ 2478

1 ఆర్యకం ప్రాహర త్తత్ర-అనిమా ఆర్యకః సుగ్రీవమాతుత్వా త్పూజ్యః-అనివ్యా.

2 వానరాఁ వారయామాన స్వదండేన-అనిమాలము. 3 ఉవా చైకాంత మాశ్రిత్య-అనిమాలము.

4 సుగ్రీవో విపులగీహః-అనిమా, 5 పితృపై తామహం దివ్యమ్-అనిమా.

క. చెలువారుదధిముఖుఁడు భృత్యులతో దీనాన్యుఁడగుచు ♦ నొక్కమొగిని జే
తుల శిరమునఁ గీలించుచు, దుఃఖతి¹ శుభచరణములను ♦ దాఁక నతులిడెన్.

అఱువదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౩ - వ సర్గము.

— { దధిముఖుఁడు వివర్ణముచెప్పఁగా సుగ్రీవుఁడతని నాశ్వాసించి } ఘోష
వారలఁ దోడ్కొనిరమ్మని పంపుట.

క. శిరసున మాతులుఁడయ్యెన్, ధరణీశుం డనుచు మ్రొక్తు ♦ దధిముఖుఁ గని భా
స్కరతనయుఁ డటై మనమునఁ, బరమార్థిం బొంది యిట్లు ♦ పలికె నతనితోన్.

క. "మామా లెమ్మాలెమ్మా, యీమెయి నాచరణముగళి ♦ నీవు పడుట యే
లా! మాటయిత్తు నభయంబోమహితా! చెప్పవలయు ♦ నొగి నీవార్తన్. ౨

క. అనుచు మహాత్ముం డారవి, తనయుం డభయంబొసంగి ♦ తా నూరార్పం
గ నవలఁ బ్రాజ్ఞుఁడు దధిముఖుఁ, డనియెను వడి లేచి; వాసరాధిప! వినుమా.

క. నీతండ్రి ఋక్షరజనుఁడు, భ్రాతయు వీరుండునై న ♦ వాలియు నీవున్
జేతమున నొప్పి పూర్వ మ, దేతఱి నే మధువనమ్ము ♦ నెవరికినై నన్. 3౪ 2483

ఆ. స్వేచ్ఛ ననుభవించ ♦ నిది విడువనిదియె, వనమునట్లు సొంపు ♦ తనరునదియు
నిపుడు కపులచేత ♦ నెల్లవిధంబుల, ననుభవించఁబడియె ♦ నాలకింపు. ౪ 2484

చ. వనమును గాచుచున్నమన ♦ వానరు లిచ్చటనున్నవీరు వే
చని బెడరించినన్ గొనక ♦ సంతనమొప్పుగఁ దేనెఁ ద్రావి య
త్యనుపమమంజుదివ్యనుభ ♦ లాలిని దించును బొల్పువార; లా
వనచరు లొక్కఁగొందఱును ♦ బౌరుష మూని చెలంగువేడుకన్. ౫ 2485

తే. త్రాగ మిగిలిన తేనెను ♦ దాని పెఱల
ధ్వంసమును జేయుచున్నారు ♦ తగ వనపరి
పాలకులు పోయి వలదని ♦ పలుక వీరిఁ
గనుబొమలుచూపి నవ్వెద ♦ రనయులగుచు, ౬ 2486

సీ ఈవనపాలకు ♦ లేగి సంరంభించి యిటనుండి పొండని ♦ యెంతయొత్తి
పలికిన వంగదా ♦ దులు క్రుద్ధులై వీరి బెడరించి రెన్నియో ♦ విధములుగను
వానరర్షభ! వీర! ♦ వానరు ల్వారెల్లఁ గోపసంర క్త కా ♦ తులయి వీరిఁ
దఱునుఁగొట్టిరి; కరతలములఁ గొందఱుఁ దన్నిరి, మఱియుఁగొం ♦ దఱునుజాను

తే. వులను బొడిచిరి కొందఱు ♦ కెలమిఁ బ్రవృ
భాగమును జూపి; రిట్లు లో ♦ ప్రభువరేణ్య

నీవు వెలయఁగ వీరులఁసేవకులను

దావకాజ్ఞల శిరములఁగ దాల్చువారి. ౯౫

2487

క. బలములు మెఱయఁగఁ దన్నిరి; యలరా రెడుమధువనంబునందలివిలస
త్ఫలముఖములఁ దిని ద్రాగుచు, నెలమిం గనుచున్నవారఁ లెల్లవనచరుల్. ౧౧

చ. అనియిటు విన్నవించుననుఁయంబున శాస్త్రవవీరహంతయై

తనరుచుఁ బ్రజ్ఞఁడై సుగుణఁధాముఁడునై తగులత్కణుండు కీ

శస్పతీతోడ నాతనివిఁచారము నెంచి వచించె నిట్లు; లీ

వనపరిపాలకుం డీతఁడు ఁ వచ్చినకారణ మేమొ యి త్తఱి. ౧౧౫ 2489

క. దేనినిగుఱించి దుఃఖం, బూనినమదిఁ బల్కునిట్లు; ఁ పొందుఁగ జెపుమా

దీనినటంచు మహాత్ముం, డౌనరవతితమ్ముఁ డిట్లుఁబడిగిన నంతఁ. ౧౨౫ 2490

తే. వాగ్విశారదుఁ డైనయాఁవనచరపతి, పలికె నాలత్కణున కీట్లు ఁ లెలమిమీఱ;

వీరుఁ డీదధిపక్తుఁ డుర్విక్ యమాశ, వెదకి వచ్చినయట్టి యంఁగదముఖులొగి.

క. నామధువనమునఁ దగుమధు, వేమాత్రము గొంకు లేకఁయే ద్రావి రటం

చీమాన్యుండు చెప్పెడు; నిపు, డామారుతిమొదలుగాఁగ ఁ సలకపివీరుల్. ౧౩

క. చనుదెంచుచునే యామధు, వనముం గని చొచ్చి మధువు ఁ వరఫలములఁ దృ

ప్తినిమీఱఁ ద్రాగి తిని రట, వనచరు లట కేగినపని ఁ వమ్మయియున్నఁ.

క. తొలుతనే యిట్టియ కార్యము, గలఁగక యొనరింప; రల్లఁకపివీరులు నా

సులలితవనమును జొచ్చి య, మలఫలముఖములను దినినఁమాట వినుటచేఁ.

క. వారలు కార్యము సఫలము, గా రహి నొనరించి రనుట ఁ కడు స్పష్టమె యా

ధారణితనయను దమిఁగని, నా రిది నిశ్చయము; పవనఁనందనుఁ డొకఁడే.

క. జనకజను జూచి యుండును, ననిలకుమారుండు తక్కు ఁ నన్యులు కార్యం

బును దీనిఁజేయఁజాలరు; పని సాధించెడునుశక్తిఁ భవ్యధిషణయుఁ. ౧౪౫

తే. పౌరుషోత్సాహవిద్యలు ఁ ప్లవగవద్యఁ

డైనపాపనియందుండు; ఁ ననిశమెట్టి

కార్యమున జాంబవంతుఁ డఁఖండబలము

గలుగునంగడుఁడును నాయఁకులుగ నున్న. ౧౯

2497

క. హనుమయుఁ బరిపాలకుఁడై, తనరునొ యాకార్యమెల్లఁ ఁ దప్పక ఫలియిం

చునుగాని యన్యథాగతిఁ, జన; దంగదముఖ్యకీశఁన త్తము లెల్లఁ. ౨౦ 2498

క. చనుదెంచి వనమునంతయు, మనసునకుం దోచినట్టిఁమాడ్కి హతముచే

సినవారలఁ పీరందఱు, చని గుంపుగ వల దటన్న ఁ జానుతలములఁ. ౨౦౫

ఉ. వారలు వీరిఁ దన్ని రట ఁ వానరతల్లజుఁ డీతఁ డింపు చే

కూరఁగ మాటలాడఁగలఁగోవిదుఁ డదృఢతశౌర్యసాహసో

* కార్యసిద్ధి ర్న త్తైచ్చ త్తైక్ వానరపుంగవేఽనిమా.

దారుడు సుప్రసిద్ధుడయి ధారణపై దధివక్తఁ డన్నయీ

పేరున నొప్పు నాఁఁయిని ధీతిని వచ్చెను దీనిఁజెప్పఁగన్. ౨౦౪ 2500

క. ఘనబాహూ! పామిత్రీ, జనకజఁ గనియుందు రీవిషయమును జక్కం
గను దలపోయుము నీవును, గనుక నె చనుదెంచి వాగు ధక్త్రవశంబున్.

తే. చొచ్చి యందలిమధువుల ధనిచ్చనచ్చి

నట్లు త్రాగుచునున్నవా ధరలవనచరు

లతులబుద్ధిపరాక్రము ధతాట సీతఁ

జూడకయె వచ్చియుండినఁచో నిటువలె. ౨౩

2502

క. పరమేష్ఠి నాదుతండ్రికి, పరముగ దయచేసియున్నభవ్యవనము నో
పురుషవరేణ్యా! వారలు, చొరఁబడుదురె ధైర్య మూని ధవ్యముగాదే.

సీ. అంత ధర్మాత్మఁడై నట్టిలక్ష్మణుఁడును రాముండు సుగ్రీవుఁమోమునుండి
కర్ణసుఖంబును ధగలిగించునమ్మాట వెడలఁగా విని యట్లు విపులహర్ష
మొందిరి బలముల ధనొప్పునావిరులు; తర్వాతఁ జారుకంధరుఁడు స్థవగ
పతియును దధిముఖుఁపలుకుల నాలించి సంతుష్టుఁడై తదాఽన్యంబుఁ గాంచి

తే. పలికె నిట్లని; వీరు లాఽన్యవగవరులు

కార్యసిద్ధిని గనినారుఁగాన మధువుఁ

ద్రాగినందుల కేను సంతసమునంది

తిని మఱియు నేనుజెప్పినఽపనిని బూన్కి. ౨౬౪

2504

క. ఒనరించి వచ్చియుందురు, గనుకం దచ్చేష్టలను నికామము డ్రిమియిం
పనుదగు డ్రిమించినాఁడను; వినుమా వృగరాజదర్పవిలసితభుజులన్.

క. కృతకృత్యుల హనుమన్తుఖ, వితతమహాబలులఁ బ్రవగఁవీరులఁ గనువిం
దు తగిం గూల్చెడువారిల, నతివేగమ చూడఁ దత్ప్రయత్నము విసఁగన్.

క. నేనును రాఘవుఁడు సుమిత్రా సందనుఁ డిపుడు కోరి ధతమి నున్నామో
వానరవర్యా! యనియిటు, వానరపతి కార్యసిద్ధిపఱలె ననుమదిన్. ౨౮

క. కనుదోయయు వికసిల్లన్, దనువెల్లం బులకరింపఁ ధనవలె హర్షం
బును గాంచురాసులక్ష్మణు, లను గని కరగతమ యయ్యె ధలి సీవనియున్.

క. అనిపలికి దేహమంతయు, ఘనపులకాంకురయతంబు ధగాఁగా మితిమీ
ఱినయానందము నొందెను, జనకజ గనఁబడియె నన్నసంతోషమునన్. ౩౯
అఱువదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౪ - వ సర్గము.

అంగదాదులు కిష్కింధకు పచ్చట, హనుమకాంచితిని సీత నని రామునితోఁ జెప్పటలు అఱు
ము. అని సుగ్రీవుఁడు పల్కఁగా దధిముఖుం ధతస్యంతమున్ భక్తి
మునకున్ లక్ష్మణనూర్యపుత్రులకు సమ్మోదంబు ఖైలాసర వం

- దనముల్ చేసెను; శూరులొకపుల సంఘంఁగూడి యాకాశనీ
మనుబొందె; దధివక్త్రుఁ డెంతయు వడికఁ ♦ మైకొన్నహర్షంబునక. ౨ 2510
- క. మును చనుదెంచినయట్లే, చని యభ్ర పథంబునుండి ♦ త్కృష్ణలి వ్రాలెక
వనముం జొచ్చె ననంతర,మున మధువనమునను గీతముఖ్యులు తమితోక. 3
- తే. ¹మధువు నుదకంబునక మూత్ర మార్గమునను
విడిచి మత్తును విడి లేచి ♦ కడుఁ జెలంగు
వ్లవగయూధపులను గాంచె; ♦ భక్తి నతఁడు
వారికడ కేగి యంజలిఁబట్టి నిలిచి. ౪ 2512
- క. వనచరపతి నాయంగడుఁ, గని తమి మధురోక్తు లలరఁగఁగ నిట్లనియెక;
విను సౌమ్యా! వీరలు మిమ్మును వారించి రని కోపముం బూనకుఁడీ. ౫
- క. తెలియమిచేతను గోపము,వలనక వీరెల్ల మిమ్ము ♦ వారించిరిగా,
బలవంతా! యుపరాజపు, తలఁపక యీవనమునకును ♦ ధరణిపుడవె నూ. ౬
- తే. తెలియ కొనరించినట్టితప్పుల తమింప
వలయు; ననఘా! వడిక నేను ♦ నలముగతిని
బోయి నీపినతండ్రితో ♦ మీయనుంగు
వానరులు పచ్చినా రనువా ర్తఁ దెలుప. ౮ 2515
- చ. వనచరవక్త్రులం గలిసివచ్చితి వీవని తెల్ప నమృదం
బునుగె నీవు వీరలును ♦ బూనిక నీవనమెల్లఁ బాడుచే
సినబెడిదంపువార్తవిని ♦ చిత్తము నం దినునుంతకోపముం
గనఁడు; భనత్పితృవృన్దగుఁకంజహితాత్మజుఁ డట్లుహృష్టుఁడై. ౯ 2516
- తే. వారి నందఱ జవమునఁ ♦ బంపు మిచటి
కనుచు నాకాజ్ఞ యిడె; నని ♦ యాదధిముఖుఁ
డతిమధురవాక్కులం బల్క ♦ నాలకించి
వాగ్విశారదుఁడైన యావాలినుతుఁడు. ౧౦ 2517
- క. వనచరులం గని యిట్లని,యెను గీతవఁజ్యేష్ఠులార! ♦ యెల్ల రిపుల శ
క్తిని జెండెడుమీరలు వినుఁ, డనుషముఁడగురామభద్రుఁ ♦ డందఱ మిటకుక.
- ఆ. వచ్చియున్నవార్త ♦ వనచరపతియైన, యితనివలనవినియె ♦ నివృ డనుచు
శంక నొందువాఁడ;నింకఁ గార్యమును సాధించినట్టిమనము ♦ తెగువఁబూని.
- క. నిలువఁగరాదిఁ బ్లవగం,బులు మధువును సేవ్వుఁ ద్రావి ♦ పొడలిరి కష్టం
బులఁ బాసి యిచటఁజేయఁగ, వలసినపనియేమి లేదు ♦ త్వరపడి యింకక.
- క. ²పినతండ్రి యొననుగ్రీ,వునికడకుం బోవవలయుఁ; ♦ బొందుగ మీరె
ల్లను గూడి యెట్లుచెప్పిన, విని యట్లులెచేయువాఁడ ♦ విశ్వాసమునక. ౧౩

1 విమదా మత్తితాకాశ్వాక మేహమానాక మధూదకమ్-అనిమా. మేహయతః మూత్ర
యత ఇత్యర్థః-అనివ్యాఖ్య. 2 క్షుగ్గిరోయత్ర మే గురః-అనిమా.

- తే. చేయఁదగుకార్యమున నెందు ♦ మీయనుమతిఁ
జేయువాడనె కాని నే ♦ నేయెడలను
గనినచోఁ బరతంత్రుఁడఁ ♦ గాదె; తలఁప
నేను నిజముగ యువరాజునైన నివుడు. ౧౮౪ 2522
- నీ మిమ్ము నాజ్ఞాపింప ♦ మీకెల్ల హితమును వదియింపఁదగినట్టివాఁడఁగాను
గార్యము సాధించి ♦ కడు నుపకర్తలై తగుమిమ్ముఁ బరతంత్రులుగ నొనర్చు
టరయ నయు క్తమా ♦ నాదరించినయట్లుగాదు; నావిని ప్లవగవరు లెల్ల
1 నవ్యయంబగునట్లు ♦ లాడినయతనితో సమ్మనమందుచుఁ ♦ జాగుతరము
తే. గా వచించితి రేరితిఁ ♦ గపినరేణ్య
ప్రభువయినవాడెవం డిటు; ♦ వలుకు చంద
తొదవు నధికారమత్తత ♦ నొంది మేమె
యధికుల మటంచుఁదలఁతు ర ♦ హంకృతిఁగని. ౧౮ 2523
- క. వనచరనాథా! యీరీ,తిని జెప్పుట నీకెతగును ♦ దెల్ల మొరుని కె
వ్వనికిని దగ దీవిచయమె, ఘనతరమంగళము నీకుఁ ♦ గల్గుటంచుక. ౧౮౪
- ఆ. దానికీవు మిగులఁ ♦ దగుదు నటంచని,యును వచింపుచున్న ♦ ననఘ! మేము
వనచరేజ్యుఁడయిన ♦ భాస్కరతనయుని, కడకుఁబోవుటకు ని ♦ కామ మెలమి.
- క. అనసరముఁ గోరియున్నాము; వనచరేజ్య! త్వదాజ్ఞ ♦ మొదటఁగనక యే
ప్లవగునకుఁగాని యొకపద, మవలం బెట్టంగ నలవియగునే తలఁపక. ౧౮౪
- క. హరివర! యిదినత్యంబని, పరమాదృతిఁ జెప్పఁగలము; ♦ ప్లవగేశ్వర! యం
చురుముదమునఁబల్కుగవిని, పురుహూతునిపౌత్రుఁడనియెఁబొంగువేడ్కక.
- క. మంచిదికానిం డింక న,మందితగతిఁ బోదమనియె ♦ సంతటఁ గపిరా
ట్నంచయములు బలముల నెఱి,యించుచు నాకాశమునకు ♦ నెగిరిరి వడిగక.
- క. యువరాజగునంగదుఁ డ,ట్రై వియత్పథమునకు దాఁట ♦ నెల్లకపివరుల్
జవములను నిరవకాశము,గ వియత్తలమును నొనర్చుకరణి నొకటిగక.
- క. వరయంత్రోత్తి ప్తమహీ, ధరములవలె నతనివెంట ♦ దాఁటిరి; వేగ
• స్ఫురణమునఁ బొల్చునాకపు, లరిసి హఠాత్తుగ నె యెగసి ♦ యబ్రున్ధికిక.
- క. అనిలచైరితఘనములొ, యనఁగాఁ బెనునాదమలర ♦ నార్చుచుఁ ద్వరఁగా
జనిరంత నంగదుండిటఁ, జనుదేరక మునుపె నూర్య ♦ జని ప్రీతుండై. ౨3౪
- చ. 2 సరసిజలోచనుండగుచు ♦ సంతతశోకము నందియున్న భా
స్కరకులజాతమాళిఁ గని ♦ సాధుగతిక వదియించె నిట్లు; భూ
వరమణి! యూఱడిల్లు మిఁక ♦ భద్రము నీకగుఁ గాక యాప్లవం
గరమణు లెల్ల నీతఁగని ♦ క్రమ్మటివచ్చిరి నిశ్చయంబుగక. ౨౮౪ 2523

1 శ్రుత్వా ఐవన మవ్యయస్-అనిమా. 2 ఉవాచ 'శోకోహూతం రామం కమలలోచనం-

- క. జనకజః గనకుందరయే, వనచరులును గడువుదాఁటి ♦ వచ్చెడువారే
మనయొద్దకు; మనమంపిన, పనియే ఫలియింపకున్న ♦ బ్రవగతిలకుడై. ౨౫౫
- క. ఘనబాహుండును యువరాజును నగునంగదుండు నన్ను ♦ జూడఁగ తాఁ జా
లునె; యొక్కవేళఁ గోఁతులు, పనిఁదీర్చక వచ్చి వనము ♦ భంజించినచోఁ.
- ఆ. అంగదుండు తాను ♦ నట్టి యకార్యంబు
జేయఁబంచి నందు ♦ కే యనూన
మైన వంతనొంది ♦ యాస్యము వెలవెలఁ
బాఱఁ గలఁత మిగులఁ ♦ బడుచునుండు. ౨౬ 2585
- సీ. కపివర్ణుడై నయంగదుండు కార్యముసిద్ధిఁ గనుటచేఁ బ్రనుదంబుఁ ♦ గనఁడయేని
దండ్రి తాతలనుండి ♦ ధనముగావచ్చి మాపూర్వులచేఁ జాలఁ ♦ బూన్కిమీఱ
రక్షింపఁబడెడు నాఁ రామంబు ధ్వంసము గావంపఁ డెట్టెట్టి ♦ కారణముల;
సుప్రతా! భూవుత్తి శుభములు తెలిసెను నినుఁగన్నకౌసల్య ♦ యనుపమాన
తే. సుప్రజయె యగు; నీవింక ♦ శోక ముడిగి
యూఱడిల్లుము సంశయ ♦ మొక్కయింత
యైన లేదు మహీసుత ♦ యగపడియెను
హనుమయే చూచియుండుఁ, గాఁ ♦ డన్యఁడొకఁడు. ౨౯ 2586
- క. మతిమంతా! రవియం దా,తత జేజ స్పండునట్లు ♦ తగ మాగుతీయం
దతిమానుష మతిసిద్ధులు, నతతోత్సాహమును మిగులఁశౌర్యము లుండుఁ.
- క. కనుకనె హనుమంతుం డీ, పనినిఁ సాధింపఁజాలుఁ ♦ బరుఁ డెచ్చింఁడి
పనిజేయఁజాలఁ డని మీ, మనసున నెఱుఁగంగఁ దగును ♦ మహితవిచారా.
- తే. జాంబవంతుండు మంత్రిగ ♦ పై న్యవతిగ
నంగదుండు రక్షకుండుగ నాఁయనిలతనయుఁ
డేపనికి నుందురో యది ♦ యిలఫలించుఁ
గాని వేఱుగతింబొంద ♦ వోన్మపాల. 3౧ 2589
- క. అమితపరాక్రమ! నీదురు,నముఁ నిఁకం జింత విడువు ♦ నా సంతహరి
ప్రముఖులు బలముతులై నగ,రము చేరువజేరి వేగ ♦ రంజిలువేడ్కఁ.
- క. అనిలకుమారుండు సాధిం,చినకార్యముచేత ముదముఁ ♦ జెందినవారౌ
తును గార్వసిద్ధి యెల్లర,కును జూపెడ నట్లు మిగులఁ ♦ గూయిడుచుఁ దగఁ.
- క. చనుదేరఁ గిలకిలధ్వను, లనుసమగతిఁ ద్రిదశమార్గఁమందుండి కడుఁ
వినవచ్చె వనచరేశున; కు నతం డాకవుల ధ్వనులఁకుఁ మోదమునఁ. 3౪
- క. *మన ముప్పొంగఁగ వాలం,బును నిడివిగఁ జూపె శిఖరఁమును దాఁకఁగఁ బెం
పున; నంతరామదర్శన,మును జేయంగోరుకీశఁముఖులు పెలుచఁ. 3౫

క. హనుమంతుని నంగదునికా, మును నిడుకొని వచ్చిరి; హరిఃముఖులు శౌర్యం
బుడగగు నంగదముఖులు, తనువులబుల కాంకురములు శస్త్రయుఁబొలయకా.

తే. సంతసంబున శ్రీరామచంద్రునకును
వనచరేళునకును జెంతవ్రాలి; రంత
గురుభుజుం డగుపావని శిరముసోక

రామునకు మ్రొక్కి భక్తియు రంజలంగ. 32

2545

క. *కనిశాఁడ లంకలోపల, జనకాత్మజ నియత యగుచు డ్డతి నేమాత్రం
బును గనక యున్నయది నుమ్మనిచెప్పెను; నిశ్చితార్థుఁ డొరవినుతుఁడుకా.

తే. లక్ష్మణుండును ముదమంది లలితదృష్టి
సంతసము నొందియున్నయాశ్వసితకయుఁ
గాంచి; రరివీరహంత రాఘవుఁడు ప్రమద

మంది గారవమునఁ గాంచె ననిలతనయు. 3౪

2547

అటువదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౫ - ౪ సర్గము.

—అంధు సీతావృత్తాంతమున జెప్పి హనుమంతుఁడు రామునకుఁ జూడఁమణి నొసంగుట —అంధు

సీ. అంతట సతీచిత్ర కాంతారమైతగు ప్రసవణాఖ్యభూర్ధమున కేగి
వనచరులో శిరసుఁ నందఁములు రామచంద్రునకుకా మహానత్యుండైన
యాలక్ష్మణునకు సూర్యాత్మజునకు సల్పి యవరాజముందఱునుండి నీత
వృత్తాంతమును జెప్పవేడుకఁబూనిరి; వారెల్ల నీత రావణునియింటి

తే. యందుఁ జెఱఁబెట్టఁబడుటయు; డనురవనీత

లామె బెదరించుటయు, రాముఁడె మఱును

రాగమును నిల్పి యుంటయు డరావణుఁ డిడి

నట్టిసమయంబుఁ దెల్పి రాఘవనివృత్తికి. 3౪

2548

చ. జనకజ యేక్షతిం గనక డచాలఁ దపించుచునున్నదంచు వా
రన విని యిట్లుపల్కె; బ్లవఁగాధిపులార! మహీకుమారి యెం
దున వసియించె? నాయెడలఁ డదోయరుహాక్షి యబెట్టిభంగిగా
మనసును నిల్పె? నీవిధము డమాచక నాకు నెఱుంగఁజెప్పుఁడీ. ౪౪

2549

చ. అనిరఘునాయకుం డడుగ డనాకపు లాతఁగి సన్నిధానమం
దనిలజ నామెవార్తలను డనన్వీటిఁ జిక్క నెఱింగియున్నవా
నిని వదియింపుమా యనుచు డనెమ్మిమెయికా నియమించి; రంతఁ బా
వని కపులాష్టిచేయుటయు డభక్తినుపూరితచి త్తవద్దుఁడై. ౬౪

2550

* నియతా వక్షతాఁ దేవీం రాఘవాఱ నృవేదయత్ - అనిఘా.

చ. ధరణికుమారి నేదిశను ♦ దాఁ గనె నాదెసవై పు మోమునుం
బరఁగఁగఁ జేసి శీర్షమును ♦ వాంచి మహీనుత కట్టెమొక్కి యే
*తరుణమునందు నెవ్వీధిని ♦ దాఁ బలుకందగునట్టిఫక్కినిన్
సరిగ నెఱుంగుఁగాన నట ♦ సాధ్వీని గాంచినరీతి నిట్లనున్. ౭౪ 2551

చ. విను రఘురామ! నేనచట ♦ విస్తృతిచే శతయోజనంబుగాఁ
గనఁబడునుష్పసంద్రమును ♦ గ్రక్కున దాఁటి మహీకుమారికం
గనుఁగొనువాంఁఁ బోయితిని; ♦ గావున దక్షిణవార్ధి దక్షిణా
శను దురితాత్ముఁడౌదనుజఁస త్తముఁ డేలేడిలంస యొప్పెడున్. ౯౪ 2552

సీ. అచ్చటిరావణుఁసంతరిపురంబున సాధ్వీమతల్లియౌ♦జనకతనయఁ
గనినాఁడ; నాతల్లి ♦ తనమనోరథ మెల్ల నీయందె నెలకొల్పి ♦ నీవలనిమ
హాశ జీవితముల ♦ నాత్మ నిల్పినయది; ప్రమదావనంబున ♦ రాక్షసని
తలయంతరంబున ♦ నిలిచి విరూపతావారలునుం బెక్కు ♦ సాధులు తను
తే. నట్టె బెదరించుచుండ నున్నది మహాత్మ
కాంచితిని; దుఃఖమును బొందఁగాఁ దగనివ
తివ్రతామణి యాదేవి ♦ దీనయగుచు
వగలఁ బొగులుచు నున్నది ♦ తగనిరీతి. ౧౨ 2553

క. దనుజేంద్రుసంతిపురమున, దనుజాంగన లెల్లఁ గావఁ ♦ దాఁ జెఱఁబెట్టం
గనుబడి యొకపేణిగఁ గే, శనిచయము తగంగ మిగులఁసత్యము దూలన్.

క. నిను నిరతము ధ్యానించుచు, సవరతము ధరణియే శయనముగఁ దుహినం
బునఁ బద్మినివలె సవయవ, తనుతం దగి కృత నంది ♦ తగనివిధమున్. ౧3

తే. వగలఁ గుందుచుఁ తన్నురావణుఁడు బలిమి
వశము చేసికొనం జూడ ♦ వానివాంఁఁ
వచ్చుగాఁజేసి మృతినొందఁ ♦ బరమనిశ్చ
యమ్ము నొనరించుకొనియున్న ♦ దమలచరిత. ౧౪ 2556

క. ఓకాకుత్స్థా! నీయం, దేకేంద్రమనంబుఁ జేర్చి ♦ యెప్పుడు ఘనమా
శోకమునఁ గుంది యుండ న, శోకవనంబునను గంటి ♦ ట్కోణితనయన్. ౧౫

సీ. ఇట్లొకవంశంబు ♦ నేను గీర్తింపఁగాఁ దత్కులవిఖ్యాతిఁ ♦ దమిని వినుచుఁ
బురుషశాహ్లా!నఁనొప్పడఁగాంచియాసాధ్వీవిశ్వాసమునుబొందిఁబనియె; సంత
నామెతో మాట్లాడి ♦ యఖిలవృత్తాంతంబుఁ జెప్పితి నీకు మాఁజ్ఞీతివుండైన
యట్టినుగ్రీవున ♦ కై నసఖ్యము విని సంతసించెను; సదాఁచారనియతి

తే. సతము నీయందె దృఢభక్తి ♦ యతిశయిల్ల
సుగ్రతపము నొనర్చుచు ♦ నుండ నన్యు

హాత్మరాలిని గాంచితి; † నార్యవర్య

యామెయును జిత్రకూటాద్రి † యందు ముచ్చు. ౧౮

2508

క. నీయంతికమున జరిగిన, వాయసవృత్తాంత మొకటి † వరుసగఁ దెలిపెఁ
నీయాత్మ సమ్మటకుఁగా, నాయమ నాకిచ్చె గుఱుతు † సద్దానిఁ బ్రభూ. ౧౯

చ. అనిమటియుఁ వచించె నిటు † లాయనిలాత్మజుఁ డిట్లానంగి యా
జనకజ యిట్లుపల్కె విను † సర్వము నీటిఁ జూచినట్టులో
యనిలతనూజ! రాఘవుని † యాత్మకుఁ దెల్లముగాఁగఁ దెల్పుమా
దనుజుఁడు వచ్చినట్టిగతి † దావక యున్నది యున్నయట్లుగఁ. ౨౦

2509

క. ఇనజుఁడు వినుచుండఁగ నే, వినిపింపఁగ బోవునుడుల † విన్నపమొనరిం
చినపిదపఁ బ్రాణపదముగ, ససయము గాపాడినట్టి † యాభరణంబుఁ ౨౦౪

తే. ఇదిగో చూడామణిని దీని † నినకులపతి
కొనఁగు; శ్రీమంతిమైనయీ † యురుతరమణిఁ
జాల'యత్నము మీఱ ర † త్తణము నేను
జేసియున్నాను; గథవిను † శ్రీరఘుపతి. ౨౦౫

2510

క. మునుపొకతటి నాఘాలంబునఁ దగుతిలకంబు మాసి † పోయిన మోదం
బున నీవె మణిశిలను బొట్టునుగా నొసరించి నెన్ను † డులను బలుకుచుఁ. ౨౧

క. పరిహాసమునకుఁ జెక్కిలి, సురుచిరముగఁ బెట్టితి గద † శుభగుణ! రామా
న్మరియింపుము దానిని; బా, పరహితచిత్తా! సముద్ర † భవమగుదీనిఁ. ౨౨

తే. పరమచూడామణిని నాకుఁ † బంపినాఁడ
విట్టిపెనువగలందు ని † న్నేను గాంచి
నట్టులే దీనిఁజూచి మ † హాముదంబుఁ
గాంచుదానను, దశరథ † త్త్వాపతినుత. ౨౩

2511

క. ఒకమాసము ప్రాణంబుల, నికనే భరియింపఁగలను † నీబాధలకుఁ
సకలాంగంబులు చెడఁగా, నొకనెలవై బ్రదికియుండ † నోపం జుమ్మి. ౨౪

క. అని నేఁ జెప్పినయట్లుగ, వినిపింపుము రామున కని † వెలఁది వచించెఁ;
జనకజయుఁ జిక్కి ధర్మంబును వదలక దనుజునంతి † పురమున రామా. ౨౫

క. హరిణవలెఁ పుల్లాక్షులు, పరఁగఁగఁ జెఱఁబెట్టఁ బడిన † భావము తగఁగా
గురుభయమున ననుఁ గని యి, క్కరణిఁ వచియించె నట్లె † కడఁగి తెలిపితిఁ.

క. ఏరితిగ వై సేను నీ, పారావారంబుగట్టు † పనిఁ జూడుఁడు వే
శ్రీ, రామ! యనుచు ననిలకు, మారుఁడు రాఘవులు కొంత † మది నూఱిడిలఁ.

క. నని యాచూఢారత్నంబును సీత యొసంగినట్టి పొందగుగుఱుతున్
గనఁబఱచి యిచ్చి సీతో, క్షినిచయ మెఱిగించె నామః తెలిపినరీతిన్. ౨౭౫

అటావదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౬ - వ సర్గము.

అథా గామః డు చూడామణిః గాంచి సీతవృత్తాంత మంతయు వినఁగోరుట. అథా-

క. అంతట దశరథచందనుఁ, డెంతయు వేగమున నాతఁ డిచ్చి సీతా
కాంతయొసంగినరత్నము, వింతగఁ గని యెదను జేర్చి వివిధవిధములన్. ౧

క. అనుజానీతోఁ బలవించెను; నిసకులరత్నంబు తనకు నిష్టంబగునా
జనకజమణివర్యంబును, గని వగలం గుంది యశ్రుకణపూర్ణాక్షుల్. ౧౫ 2572

ఆ. వెలయుచుండ నిట్లు పలికె సుగ్రీవుతో;

దూడయందుఁ బ్రేమతోఁ జెలంగు

నావు చేపునట్లు లీవరమణిఁ గని

సంతనే ద్రవించె నాత్మ మిగుల. 3

2573

క. ఈమణిరత్నము సీతకు, నామామ యొసంగె బెండ్లి నాఁడద్రానిన్
భూమిజమోమునఁ గట్టిరి, శ్రీమంతంబగుచు మిగులఁ జెలఁగెన్ బెడఁగై.

క. జలసంభూతం బియ్యది, పలువురు సజ్జనులు దీని బహువిధములఁ బూ
జలఁ దన్నిరి జన్మము నిమ్ముల జనకుఁడుచేయఁ ద్రివళిముఖ్యుఁడు ప్రీతిన్. ౪౫

క. నరుణించె బుద్ధినియతించి, బరికించి; మహాత్మ! సుగుణభద్రా! సౌమ్యా
వరమణి దీనింజూడఁగఁ, గర మరుదుగ నాదుతండ్రిఁ గనినట్లాయెన్. ౫౫

క. *జనకుని సీతాజననిని, గనినట్లున్నయది; దివ్యకాంతులఁ దగునీ
ఘనమణి ప్రేయసి శీర్షంబున నలరుచు నుండుఁ గానఁ బొందుగ దీనిన్.

తే. నేను జూడఁగ నాప్రియ పతాన వచ్చి

నట్లు లున్నదటంచు నా యాత్మఁ దలఁచు

వాడ; నని పావనింజూచి పలికె సౌమ్య

దప్పిగొనువానిఁ దగినయుదకముచేత. ౭౫

2578

* అద్యా స్త్యవగత స్సౌమ్య వైదేహస్య తథా విభోః-అనియ్య. ఇహ వైదేహగ్రహణం సీతాజనన్యా ఆ పుత్రపలక్షణమ్-అనివ్యాఖ్య.

సీ. ఆప్యాయతుంజేయు ♦ చట్టుగఁ దనవాక్య
జలములఁ దడుపుచు ♦ స్వాంత మలర
జనకజ యేమని ♦ సరసోక్తులను జెప్పు
మనియె; సంచాలత్కృణునిఁ గనుఁగొని
జానకిం జూడక ♦ జలములఁబుట్టిన
చూడామణిని దీనిఁ ♦ జూడఁ జాలి
తిని గాన దీనికంఠెను నాకు మిక్కిలి
వగ మఱేమున్నది ♦ వారిజాక్షి

తే. యింక నొకమాసమాత్ర ము♦దెట్టులేని
బ్రదికియుండిన ననుఁ గాంచి ♦ బహుశరత్తు
లవని జీవింపఁ గలదు, సౌమ్య! యసితాక్షిఁ
ప్రేయసిం బాసి ¹క్షణము జీవింపఁ జాల. ౧౦

2579

చ. అని హనుమంతుఁ గాంచి జనకాత్మజ యెచ్చటనున్నదో జవం
బున నను నాస్థలంబునకు ♦ భూరిపరాక్రమ మూని నీవు తో
డ్కినిచను మామెవార్త విని ♦ కోమలిఁ జూడకయే క్షణంబునే
పును నిట నిల్వఁ జాల; క్షీతిపుత్ర ²భూరిభయాకులాత్మనూ. ౧౧౫

2580

తే. అట్టినుశ్రోణి యెపుడు భయంబుఁ గల్గఁ
జేయుదనుజులనడుచు నిల్చి యెటులున్న
దో; శరత్కాలమునయందు ♦ నుగ్రతిమిర
ముక్తుడౌచంద్రునికా మేఘములు చెరింగి. ౧౨౫

2581

ఆ. ఆవరించినట్లు ♦ లాసీతమోముట
దనుజు లావరింప ♦ వనటఁ గుంది
విలసనంబుఁ గనక ♦ వెలవెల బొలుచు
నుండు నిశ్చయముగ ♦ నోయనిలజ'. ౧౩

2582

క. జనకజ యేమని చెప్పెనొ, వినిపింపుము సుంతయేని ♦ విడువక నాతో
విను మందు తీవ్రరోగంబును బాపెక్షనట్టు లిట్టిభూరితరార్తిక. ౧౪

2583

క. ²చెలువ వచించిన యాపలుకులు తోలఁగించును; సమీరుకూర్తి కుమారా
పలుకులమాధుర్యముగల, లలితవరారోహ యాయిలాసుత వగతోక. ౧౪౫

క. ననుఁ బొసి భూరిదుఃఖాంబునిధిని దా మున్ని నిన్నుఁ ♦ బొడఁగని నాతో
డను జెప్పమనినపలుకుల, వినిపింపుము వానిఁ జక్కఁబనియెద నిపుడే. ౧౫

అటువదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౬ - వ సర్గము.

అంశు హనుమంతుఁడు రామునకు సీతపలుకులు చక్కఁగా వినిపించుట అంశు

క. అనుచు మహాత్ముఁడు రాముఁడు, తను నడిగిన హనుమ జనకఁతనయ తనకుఁ జె
ప్పినమాటల నెల్లను జెప్పను బూని వచించె; నిట్లు ♦ పార్థివవర్యా! ౧ 2586

క. మును చిత్రకూటసర్వత,మున జరగినవార్త తత్ప్రముగ నాతోడఁ
వినిపించె నానవాలుగ; జనకజ యాకొండయందు ♦ సచ్చద మలరక. ౨

క. నినుఁ గూడి హాయిగా ను,ప్తిని బొందుచు నుండి ముందుఁ ♦ దెలివయె యాసు
ప్తినిబొసి లేచినది యంత నొకానొక వాయసంబు ♦ తడయక వచ్చెక. ౩౪

క. అరుదెంచి *క్షీరనిలయాం,తరమున గీతె; మును సీత ♦ తా నీయొడిసం
డి రయమున లేవ నీ వా,తరుణీమణి యంకసీమఁ ♦ డమి శయనింపక. 3౪

క. భరతాగ్రజా! మహాత్మా, మరలను నాకాకి సీతఁమార్కొని వత్సాం
తరమున వ్యధపెట్టెను; నిక్కరణిని బలుమాఱు బాధఁగలుగఁగఁ జేయక.

క. తరుణి నినులేవ శోణిత,పరిప్లుతాంగంబు గ్రామఁ ♦ బరువడి నీవా
తరుణమున లేచితివి గద,, పరంతపా! యిట్లు కాకి ♦ బాధింపంగక. ౫౪ 2591

క. తొలఁగనియా బాధకుఁ గో,మలి తాళఁగ లేక సుఖము ♦ మైకొన నిద్రక
లలిఁబొందునిన్ను లేపెను; నలఘుభుజా! భూమిజాస్తఃనాంతరసీమక. ౬౪

ఆ. కాకి గీటుచుంటఁ ♦ గని నీవు సర్పంబు

కరణిఁ గ్రోధమంది ♦ కడఁగి యూర్పు

లొలయ సీత కిట్లు ♦ పలికితి వోభీరు

త్వత్ప్రసాంతరం బెవండు కినుక. ౭

2593

క. తననఖరాగ్రంబుల భీ,తిని బొందక యిట్లుగీతెఁ ♦ దెగువ నెవండ్
వనితా! యైదుశిరస్సుల, ఘనఫణి రోషించి యుండఁగాఁ దెలియమిచ్చేక. ౮

తే. ఆటలాడుచు నున్నవాఁడని యడిగితి;
 వంత నంతటఁ జూచుచు నామె కెదుట
 వాయసం బది రక్తసిక్తాయతనఖ
 రముల నుండఁగఁ గాంచితి ధవమరవంద్య. ౯

2595

క. వాయసమది పక్షివరంబై యింద్రునిపుత్తుఁ డగుచు చంద్రితటములం
 దే యనిశము తిరుగుచు నది, వాయసమానంపుగతిని వజ్రలు నట విభూ.

సీ. మతిమంతులం దనఁమానవిభ్యాతిని
 గలనీవు క్రుధ నేత్రములను విప్పి
 వాయసంబును దానివదలక మృతినొందఁ
 జేయఁగఁ దగునని చిత్తమందు
 దారుణంబై నట్టితలఁపును బొందితి;
 వంత దర్శననమందు నున్న
 దర్శను గైకొని దానిని బ్రహ్మాస్త్ర
 మంత్రయుక్తముఁజేసి మదినిలుకడ

తే. వైచితివి; లయకాలాగ్నివలె నదియును
 బ్రజ్వలించుచు వాయసాగ్రమున నలరి
 దానిఁ దలఁపడి మండుచు దారుణగతి
 వెంటనంటె నాకాకిని విడిచెఁ దండ్రి. ౧౩

2597

క. సురలు మహర్షులు వదలిరి, బరువడి నది ముజ్జగములఁ బగువిడి తనకుఁ
 శరణంబెందును గానక, యరిందమా! భీతినొంది యార్తంబగుచుక. ౧౪

క. మరలను నీయొద్దకె వచ్చె రయంబున; నెల్లరకును సిద్ధశరణ్యం
 బరయఁగ నీవౌటను నీ, శరణును వడిఁజొచ్చి మ్రొల యమ వ్రాలి వెతక.

క. వినయమున వేడువాయసమును వధ్యముఁ గరుణ చిత్తమున వ్యాపింపక
 మునుకొని కాచితి; వనఘా, వనజజనస్త్రము సతం బవంధ్యము గానక ౧౫

క. కరుణంబూనియు నంతటఁ, బరికించియె దక్షిణాక్షి వధియించితి; వో
 ధరణీశ! విస్పృహంబై, పరమంబగుభక్తి నీకుఁ బ్రణతు లొనర్చెక. ౧౬

తే. దశరథక్షితిపునకు వంధనము చేసి
 తననివాసమునకుఁ బోయె; గనుక నిట్లు
 లరయఁగా రాముఁ డఖిలశస్త్రాస్త్రవిద్వి
 రిష్టుఁడౌబలశాలి యిరిసహంత. ౧౮

2602

క. శీలము గలవాఁడునునయి, యేలా రాఘవుఁడు నన్ను నిట్టులు వెతలం

జాలం దూలించెడుదను, జాళిపయిన్ వై వఁ డానుఁహోస్తుముల నిఁకన్. ౧౮౪

క. సురగంధర్వులు సర్పానురు లెవ్వరుగాని యనిని ధృత వంశా
భరణుని రాముని మార్కొని, తరమే నిలువంగ నొరులఁ దలఁపగ నేలా.

ఆ. వీర్యవంతుడై నయూర్యనకున్ ననుఁ
గూర్చి సంభ్రమంబు ధృతమై నఁ
గలిగెనేని దీప్తములగుబాణంబుల
ననిని జంపుఁగాక ధనుజ వేగ. ౨౦

2605

క. పురుషవరేణ్యుడు రఘుకుల, వరరత్నము లక్ష్మణుండు ధృత రిహరుండు
పరఁగియు నన్నయనుజ్ఞను, బరువడిఁ జనుదెంచి యన్నభార్యను నన్నున్.

తే. కావఁ డేలోకొ యింకను; ధృత తేజ
మున సమీరాగ్నులంబోలుఁమనుజతీలకు
లిద్దఱును శక్తిగలవార ధృతలనురలు
వారి నెదిరింప రా దట్టివారలయ్యు. ౨౧

2607

క. ననుఁ గావ కుపేక్షించుట, కును గారణమేమొ? శక్తుఁహూటము బాధిం
పను శక్తులయ్యు నిద్దఱొక నెలవునం గూడియుండి ధృతతను నన్నున్. ౨౩

క. 1వ రులిటు బాధింపంగాఁ, బరికింపక యుండు టరయఁ ధృతము మిగులన్
సరియని చేసియె యుందును, నరసిన సందియమె దీనియం దుండదు నూ.

చ. జనకజయశ్రయ క్తముగ ధృతాని గల్గఁగఁ జేయునట్లు ప
ల్కినవచనంబులన్ వినుచుఁ ధృతవలధక్తిని బూజ్యురాలి నా
జనకకుమారిఁ గాంచి సరసంబగుమాటల నిట్టులంటి; ని
స్సనక భవద్వియోగమునఁ ధృతము లెల్లను మాని రాముడున్. ౨౪

ఆ. వగచు చున్నవాఁడు ధృతతామణి! నిజ
మిత్తి; రామభద్రుఁ ధృతము వగలఁ
బొగుల లక్ష్మణుండు ధృత గుండుచుండును
దల్లి! నిన్నుగంటి ధృత నదెట్లా. ౨౫

2611

క. 2నినుఁ జూడఁగల్గెనని నె, మృతమున నమ్మోదమంది ధృతానిని యుండం
జనుఁగాని వగలఁబొగులం, జనునే, యీక్షణమునందె ధృతలాపదలున్. ౨౬

1 మమైవ దుష్కృతింకించి న్నహదక్తిసంశయః-అనిమా. 2 కథంచి ద్భవతీదృష్టా నకాలః
పరిశోచికున్-అనిమా.

తే. *తొలఁగిపోవంగఁ జూడఁగాఁ ♦ గలవు నీవు
నిందఁబొందని యిరువ్వురు ♦ నృపకుమారు
లెపుడు సీతను గాంతుమో ♦ యెపుడు శత్రు
వును వధింతుమో యని త్వరఁ ♦ గనుదు రబల. ౨౭ 2613

క. కనుక నె భస్మముగా లం, కను జేయంగలరు; నీదుఁకాంతుఁడు క్రూరుం
డన్దుకంపాహీనుఁడు నగు, దనుజేంద్రు సబాంధవునిఁ బ్రథనమునఁ జంపుకొ.

చ. తనరివుఁ జంపి నిన్నుఁ బ్రమదంబునఁ దాఁ గొనిపోవుఁ బత్తనం
బున కిదినిశ్చయంబు, నృపపుత్రి! యనిందితచిత్త! నీమగం
డనుముద మంది నమ్మఁదగిఁనట్టి యొకానొకయావవాలు నా
కు నొనఁగనొప్పుఁ నన్నపలుకుల్ విని జానకి సంతసంబునకొ. ౨౮ 2615

సీ. పరికించి దెసల నెవ్వరునైన లేమిని
జక్కఁగా నెఱిగి శీర్షమునఁ దాల్చు
దగినచూడామణిఁ ♦ దనచీరకొననుండి
విడిచి నాచేతికిఁ ♦ దడయ కిచ్చె
సోమహాబల! రామయుత్తమంబగుర్తు
దీని సంతట నేను ♦ దివ్యమణిని
భవదర్శమై కొని ♦ పరమసాధ్వీకిఁ దఱ
సోకఁగా మ్రొక్కి వే ♦ మీకడ కరు

తే. దేరఁగా యత్నమును జేసితిని; విదేహ
నరనరేంద్రతనూభవ ♦ నాతిమిన్న
వయనమును జేయ నమకట్టి ♦ పటుతరముగఁ
దనువుపెంచెడు ననుఁ గాంచి ♦ వనట పేర్చి. 3౨ 2616

క. పదనంబునిండ నశ్రులు, పొదలకొ దీనయి బాష్పపూరంబున వా
క్కుదగం దొట్రిల నేఁ బో, యెద నెగసి యటన్నద్వారను ♦ నెంతయువగతోకొ.

క. తన మోము వివర్ణముగాఁ, గనఁబడ నిట్లనియె; నోయి కరువలితనయా
చని నీవు సింహతుల్యుల, ఘనమతులకొ రాఘవులను ♦ గపికులపఠినికొ. 3౪ 2617

తే. అతనిమంత్రుల మఱియును ♦ సందుఁగలుగు
సందఱను జేమ మడిగితి ♦ నని వచింపు
మహ్మహాబాహుడైన రామావనీశుఁ
డతిజవంబున నిచ్చటి ♦ కరుగుదెంచి. 3౫ 2619

- క. నను నీదుఃఖమహార్ణవముననుండి విముక్తి చేయ ♦ మునుగొని నీవే
యొనరింపవలయుఁ బద్ధతి; వన చరవీరా! రఘుప్రభవరుచెంగటికిఁ. 324
- చ. చని యిటు నేను బొందెడునుహాత్మరదుఃఖము నీకువృత్తా
దనుజనితంబినుల్ పలుకుదారుణవాక్యతతిఁ నమస్తమున్
మనమున కెక్కఁజెప్పఁదగు ♦ మార్గము నీకు శుభస్కరంబె యా
ననియెను, రాజసింహ! విను ♦ మార్గ్య విషాదమువేర్చి నీగతిఁ. 325 2021
- క. తనమాటలెల్ల విన్నవ, మును జేయునునెన్ సమగ్రముగ నేనెఱిగిం
చినగుర్తు లెఱిగి కుశలం, బును గనియున్న దని నమ్ము ♦ భూసుత మిగులన్.

అటువదియెడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౮ - వ సర్గము.

అంధుఁ డానామంతుఁడు నీతనుగుఱించిన వాక్యముల మఱిగొన్నింటిని రామునకుం దెబ్బుట. అంధు-

- నీ. పురుషవరేణ్య! నేఁ ♦ బోవఁగాఁ ద్వరపడు
చుండుటఁ గని నీత ♦ యుదుముదంబు
నాపైని నీకు నున్నదటంచు నెఱిగిన
కారణంబునను నేఁ ♦ గరుణమీఱ
సాయ మ్రొనర్పఁగాఁ ♦ జాలినవాడనే
యనెడువిశ్వాసంబునను ననుగని
గారించుచుఁ జేయఁగాఁ దగుకృత్యంబు
దెలుపఁ దలఁచి యిట్లు ♦ పలికె; నోయి
- ఆ. పవనతనయ! నీవు ♦ బహువిధముల రాఘ
వునకుఁ జెప్పవలయు ♦ నని దురాత్ము
దనుజపతిని జంపి ♦ త్వర ననుగొనిపోవు
నట్లు; వీర! యిచ్చు ♦ యలరునేని. ౨4 2623
- క. అరిహరణ! యొక్కదిన మిప్పురిసరమున నుండు మీవు ♦ బహుగుహ్యవసుం
ధర విశ్రమించి యెల్లియె, యరుగఁగలవు, గాఢశౌర్య ♦ యట్లు నిలిచినన్. 3
- క. భవదీయసమక్షంబున, బ్రవిగతభాగ్యనగునాకుఁ ♦ బాటిల్లిన యి
ట్టివగయు త్తణమైనను బోవు వదలి; నీ విచటనుండి ♦ వోయి జవమునన్. ౪
- క. మఱి చనుదెంచునంతకుఁ, గరువలిపట్టి! మదంగకలితప్రాణో
త్కరము చనవచ్చునందియ, మరయంగాలేదు; నేను ♦ నాత్మేశ్వరునిన్. ౫

క. ఎడఁబాసి దుఃఖితతినిం, గుడుచుచు దురవస్థ లెల్లఁ ♦ గుండంగఁజేయన్
దడఁబడుచు నున్ననను నీ, వెడఁబాసి చనంగ మఱియు ♦ నెల్ల విధములన్. ౫౪

క. నిను విడనాడినదుఃఖము, వనటం గుండంగఁజేయు; ♦ వానరవర! నీ
వనువమశక్తియుతుండవు, గనె గనఁబడితివి నుకౌర్యఃకలితుండ వగుటన్. ౬

ఆ. నీనహాయులైన ♦ నిఖిలభల్లూకవా

నరులఁ గూర్చి నామఃనంబునందు

మిగుల సందియంబు ♦ మేనుదాల్చినయట్లు

కానఁబడెడు; భల్లుఁకప్రముఖులు. ౭

2629

క. తరియింపరానిసాగర, సరమును నిద్దాని దాఁటి ♦ వత్తురొ? యాభూ
వరతనయు లిద్దఱును నెవ్వరునను దాఁటంగఁ గలరొ ♦ వాయుతనూజా. ౮

క. గరుడునకు నీకు ననిలున, కరయఁగ నీమువ్వరకె మఃహాసాగరమున్
దరియించుశక్తి యున్నది, యొరులకు నెవ్వరికిఁ గాని ♦ యుండదు నుష్కా. ౯

సీ. కార్యవేత్తలయందుఁ ♦ గడు మేటిఁగడువు

వీరుడ వగుదు విఃకౌరణమున

దుస్తరమేయని ♦ తోఁచునిక్కార్యంబు

సాధించుటకు నెట్టిసరణి నీవు

తలపోసినాఁడవో ♦ పలుకుమా; పరవీర

హరణా! మహాత్మా! కాఃకర్యమును దీనిఁ

జక్కఁజేయుటకు నీ ♦ వొక్కఁడవే చాలు

దిదియుక్తమేగాని ♦ యిట్లుచేయఁ

ఆ. గలుగుకీర్తి నీకె ♦ కాని రామునకు లే

దఖిలవీరయుక్తుఁడై యతండు

వచ్చి యనిని దనుజఃపరుని వధించి

జయముఁ గాంచి పౌరుషంబు నెఱిపి. ౧౧౪

2632

క. ననుఁ దనపట్టణమునకుం, గొనిపోవునయేని గీర్తి ♦ టామరారును నా
కును రామునకున్; మఱియీ, ననుజుఁడు రావణుఁడు దొంగఁతనమున నన్నున్.

తే. రాముపత్నిని గపటయంఃత్రంబుఁ దాల్చి

యపహరించెను నారీతి ♦ వారఘుపతి

నన్నుఁ గొనిపోవు టిద్ది సుంఘతయును దగదు

దుర్యశమ్మ రాఘవునియందుఁ ♦ దోఁపరాదు. ౧౩

2634

చ. పరబలహంత రాఘవుఁడు ♦ పౌరుషమొప్పు బలంబునెల్ల ని
స్పరమున నిండఁజేసి ననుఁ ♦ బొంకముగాఁ గొనిపోవునేని భూ

మరునకు నద్దితుల్యమయి ♦ భానురకీర్తిదమై చెలంగు; సం
గరమున శూరుడై మహిమ ♦ గ్రాలంగ నొప్పురఘూద్వహుం డొగిన్. ౧౮౪

క. తనకున్ సమానమగునీతిని బొరువమెల్ల నిచటఁ ♦ దృష్టిగ వైరుల్
గనునట్లుచేయ నీవే, యొనరింపుము నాకుఁ బ్రియము ♦ నొనరువు మింకన్.

చ. అనియిటు లర్థవంతముగ ♦ నాదృతిమీఱఁగఁ బ్రశ్నితంబుగాఁ
గనఁగ నహేతుకంబుగను ♦ త్కాసుత పల్కిన నాలకించి నే
వినయముమీఱఁ జేయఁదగువృత్తము నెంచుచు నిట్టులంటి, నో
జనకజ! కీశభల్లుకవిశాలబలాధిపుడై మహాత్ముడై. ౧౮౫ 2637

చ. బలమునవిజ్ఞప్తపీఠకపివల్లభుఁ ¹డారచిసూనుఁ డీపనిం
బొలుపుగఁజేయ నిశ్చయముఁ ♦ బూనినవాఁడు; పరాక్రమంబునన్
బాలిచి బలమ్మనన్ వెలసి ♦ భూతవిచిత్రకృదుగ్రకృత్తిచే
నలరి మనస్సునంగలుగునట్టితలంపులఁ బోలి వేగముం
జెలఁగ నెసంగువానరులు ♦ సిద్ధముగాఁ దగువారు తల్లిరో. ౧౮ 2638

సీ. వారికి నెల్లనంబరమున భూమిని
బాతాళమున మధ్యభాగములను
నసదృశగతిగల ♦ దదిగాక యెంతటి
పనినైన నమితశక్తిని జెలంగు
వారౌట సాధింపవలసినవారలై
యుందురు; బలముల ♦ నుద్ధతులయి
శక్తి సమేతులై ♦ సకలవిధంబుల
నలరారువానరు ♦ లాకసమున

తే. సంచరించుచుఁ బలుచుఱు ♦ త్కౌతలమున
కెలమిని బ్రదక్షిణముచేసి; ♦ రినతనూజు
పరిసరంబున నున్నట్టిప్లవగముఖున్
లోక్కొందఱు నాకంటె ♦ నుగ్రబలులు. ౨౦౪ 2639

క. కొందఱు నాకుం దలపోయం దుల్కులుగాని యల్పు ♦ లనఁదగుకపు లం
దుం దగ నెవ్వరులే; రో, నుందరి! నేనే జవంబు ♦ శోభిల వార్ధిన్. ౨౧ 2640

క. ²తరియించితిఁ గన బలవిస్ఫురణంబున మిగులు నాకపులు వత్తురు సా
గరమును దాఁటి యటంచున్, బరిపరిప లుకంగనేల; ♦ పని యేదైనన్. ౨౧౪

1 తవాధీ కృతనిశ్చయః అనినా. 2 ఇట్లు హనుమంతుఁడు తనకంటె గవులందఱు బల
విక్రమపంపన్నులని యనువదింపుట సీతకుం గల్గునదైత్యమును బోగొట్టుట కని గ్రహింపందగు.

క. ఒనఁగూర్చుగవలసినచో, జనవతు లల్పులనె పనువఁజాలుదురు నుమీ
ఘనభటులం బంపరుగద; జనకనుతా! దుఃఖ మింకఁ జాలుం దల్లి. ౨౨౪

తే. ¹ఇంక రామునిపైఁ గోపఁ మించుకయును
నునుపఁబోకుము హరివతుఁ లొక్కగఁతు
వైచి దాఁటుదు రీభూరివార్ధిఁ; బురుష
సింహులగురాములత్త్యణుల్ ఁచెలఁగువేడ్క. ౨౩౪ 2648

తే. నాదువీఁపున నెక్కి చంద్రరపు లుదితు
లై నయట్టులు నీయొద్దఁ కరుగుదెంచు
వారు; పంచాస్యతుల్యుడై ఁవై రిహంత
యైనరామునిఁ జూతు వోయింబ నేగ. ౨౪౪ 2644

చ. ధనువును దాల్చి లక్ష్మణుఁడుఁ తప్పక యీపురికోటవాకిటఁ
దనభుజసార మేర్పడఁగఁ దా నలరారఁగఁ జూతు వింక న
వ్వనచరులఁ మృగేంద్రనమఁపారుషయుక్తుల వీరవర్యులఁ
ఘననఖదంష్ట్ర లాయుధముఁగఁ గలవారల దంతితుల్యులఁ. ౨౫౪ 2645

క. కనఁగలవు శీఘ్ర కాలంబుననే; లంకాపురమునఁ జూలిచెడు మలయా
ద్రినిఖలసానువులందును, ఘనగిరినిభ కాయులై నకవులనినదముఁ. ౨౬ 2646

క. వినవచ్చు నీకు శీఘ్రము; జననీ! యింకమీఁద రామఁజనపాలకుఁడుఁ
వనవాసవ్రతపూర్తిం, బొనరిచి శత్రువులఁ జెండిఁ పూనిక మెఱయఁ. ౨౭౪

క. నినుఁగూడి యయోధ్యాప, త్తనమునకుం బోయి ప్రీతి ఁదగఁగా సింహా
సనమున నభిషిక్తుఁడు కాఁగనుజూడం గలవటంచుఁ గడఁగి పలికితిఁ. ౨౮

క. జనకజను బాసి నీవిందు ననుభవించెడుశ్రమాళిఁ ఁదొలఁగింపక నే
వినిపింప నామె దుఃఖంబునఁ గుండఁగ సాహసమ్ముఁ బూనెడురీతిఁ. ౨౯౪

క. ఇంపగునుడులను నే విని,పింపక శాంతిల్లి సుంతఁ పృథ్వీసుత యా
పెంపగువగఁబాసెను ³నా,కంపితరిపుజాల సాధుఁగుణపరిపాల. ౩౦ 2650

అటువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

మ. శ్రుతిసంఘాతవిదుత్తమప్రకరనంస్తుత్యప్రభావా, నరా
కృతినంధారణసంప్రకాశితలనఃత్తిక్తరీ, కృపానీరధీ
మతిమత్సంతతలక్ష్యభూతవిఃకులాత్కస్తవ్యవృత్తీ! నుహా
ద్ధతశత్రుప్రకటాటవీదహనభూతస్ఫారదివ్యాయుధా.

సీ. ఇది మహీసురకులవిదితకాశ్యపమానిగోత్రజావస్తంబసూత్ర, శ్రీత్రి
పురనుందరీవరకరుణాత్తనంస్కృతాంధ్రకవిత్వవైభవప్రథితకీర్తి
జనమంచివంశాబ్ధిచంద్రసుబ్రహ్మణ్యవిబుధవర్యసుపుత్ర వినుతిచాత్ర
పండితగురుభక్తాండవకృష్ణాపరాభిధేయార్యజనాళిభజన

తే. నిరతశేషాద్రిశర్మప్రణీతమైన, యాంధ్రరామాయణమున ననంతశోక
కష్టహరమగు సుంసరకాండ మవని, నారవినుధాంశుతారకమై చెలంగు.

సుంసరకాండము సంపూర్ణము.

ॐ ॥ ॐ ॥

తే. పతిని వీరై కవీరులై ♦ పరఁగు రామ

లక్ష్మణుల భూమి గారాబులలన నెవతే

తాఁ ద్యజించెనో యట్టిదా ♦ తరుణి యింక నె

వరిని ద్యజింప! దని యేడ్చి ♦ పలికి రాత్రి. ౨౨

2461

క. మనుజేంద్రపత్నులెల్లను, గనుఁడమ్ముల నీరు గ్రన్తు ♦ ఘనశోకము త

మ్మును ముంప గతానందత, వసరుచు బొల్లాడి రవనిఁ ♦ బడి యొక్కమొగిన్.

చ. పురుషుఁడు లేని నాతివలెఁ ♦ బూర్ణశశాంకుఁడు లేని రాత్రిరీ

తి రమణుఁడౌ మహాత్ముఁడు ధీతిప్రభుఁడుండమి నాయయోధ్య య

త్తరుణమునందు భాసిలక ♦ తత్తతీలెన్ జనులెల్ల నందు భూ

వరమృతికై విచారమున ♦ బాష్పములం గడునించి రత్నులన్. ౨౪

2463

క. కులకాంతలు హాహరనములు నేయుచు నుండి; రంత ♦ ముంగిళ్లును లో

పలిభాగంబులు శూన్యంబులుగాఁ గనుపట్టెఁ గ నఁ ♦ బురవర మదియున్.

క. మునుపటిరీతి వెలుంగక, యనూన శోకిమున ముగ్ధిఁ నట్లుండెను; బు

త్తునికై శోకించుచు న, మృనుజేంద్రుఁడు స్వర్గమొంద ♦ మానినులెల్లన్.

చ. ధరఁబడి యేడ్చుచుండ రుచిభాముఁడు భానుఁడు నై జతీప్రభో

త్కరమును జేరఁదీసికొని ♦ క్రన్నన నస్తమయంబు నొందె, రా

తిరియఁ దమఃప్రభావమును ♦ దిక్కులఁ బిక్కటిలంగఁ జేయుచున్

బరఁగెను, గొందఁ జచ్చటికి ♦ వచ్చి నరేంద్రుని గాంచి యాత్తులై. ౨౫

సీ. దశరథునకు బలఁదర్పనమగులౌ తనయులున్నను నొక్కతనయఁడైన

ని త్తతీఁ జెంతలేఁ ♦ డిటు మనమూరక యుండట తలపోయ ♦ నుచితమగునె

యేరీతిగానై న ♦ నిట్కూహితునకు సంస్కారమ్ము చేయుట ♦ కార్యమినుచు

యత్నింప బంధువులౌత్తజుండను లేకి సంస్కారములు చేయఁజనఁదిటంచుఁ

తే. బలికి రామాటయే సత్యఃపాక్యమయ్యె;

నంతట సచింత్య దర్శనంఁడైన రాజు

తినువు నుంచిరి త్రైలపాః శ్రంబునందు;

రాజు మరణంబు నొందఁ బురంబు కుండె. ౨౬

2467

క. అరుణుని బాసి వికాంతిం, బరఁగెడు నాకినమురీతి ♦ భగణరహితయై

యరుదుగ వెలుగని రాతిరి, కరణిని బతిమృతిని బొందఁగఁ బురమంతన్.

తే. చదుకములయందుఁ ద్రోవల ♦ జనులు నిండి

వెతలఁ గుందుచు నుండంగ ♦ వెలయకుండె

బునుషాలును స్త్రీలు గుమిగూడి ♦ భరతు తల్లిఁ

దిట్టి రూఱటఁ జందక ♦ దీనవృత్తి. ౨౯

2469

అణువదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౭ - వ సర్గము.

అయోధ్యా మార్కండేయులు వసిష్ఠునితో నరాజకమును జెప్పి వేడుట

చ. పురజనులెల్ల దుఃఖమునఁ బొక్కుచు సంతస మింతలేక ని
ర్భర నయానాంబుపూరగళరావము క్రుంగఁగ నేడ్చుచుండ రా
తిరి కడు దీర్ఘమై పురసతీచాళికా సగఁ గూర్చుచున్ జనెన్
సరిసిజమిత్రుఁ డయ్యదనుశ్చైలము నెక్కిను రాత్రి యేగఁగన్ . ౧౪ 2471

సీ. రాజాభిషేక కర్తలు విప్రులరుదేంచి సభయందు జేరి రా సభఁ జెలంగు
చున్న మార్కండేయుఁ డున్నతనుహిమతౌ మాన్యల్య వామనఃపానులట్లై
గౌతమ కాశ్యపఃకాత్యాయనులుసుహాయశుఁడై నజాబాలిఁనును మునియును
రాజకర్తలు విరుబ్రాహ్మణోత్తములు ముత్తులఁ గూడివచ్చియంసలరుచున్న

తే. యవ్వసింఘఁ బురోహితుఁ సగ్ర్యుఁ గాంచి
యతని కభిముఖులై యిట్లు లనిరి వేఱు
వేఱు నునరాజు మృణిబొందె విపులపుత్ర
శోకమున దానిచేతనే గూఁకరణిని ర

2471

క. మనకీ రాత్రి శతాబ్దము, లనువుగ గడచిపోయెనుఁ డ సతీకష్టముగఁ
గనుపట్టి యెట్లాచనియెన్, జనపతి దివికిరిగె రామఁచంద్రుం డన్నన్ . ౧౫

క. వనములకేగెను దేజోఘనుఁడగు లక్ష్మణుఁడు నిల్వఁగయె రామునితోఁ
జనియెఁ బరంతపుఁగుచుం, దనరెడు భరతుఁడు సుమిత్రఁతనయునితోడన్ .

క. చనియెను గేకయదేశంబున కా రాజగృహమసఁగఁ బొల్పెడు పురిలోఁ
సనమేనమానుగేహంబున నున్నాఁ డిపుడు లేడు భూపతి యచటన్ . ౧౬

క. విను నుత్సాహకులంబున, జనియించినవారిలోనఁ జయ్యస, నెననే
ని నృపునిఁ జేయఁ వలయును, సమంతి లేకున్నఁ జెడఁడెఁజనపదమెల్లన్ ౧౭ 2472

సీ. జనపతి లేని రాష్ట్రంబున ఎదుర్కొన్నదంబునఁ గని మహానృపము నిగుడ
జలదము దివ్యసఖిలముల వర్షింపు, దింక శిలావృష్టినే యొసంగు
త్తాపతి లేనిని సస్యముల్ ఫలియించినను జోరజనులపాటను పెనుభయ
మున విత్తనములను మనుజులు చల్లరు నృపతి లేకున్నఁ దండ్రికి సుతుండు

తే. గాని పతికిని వనితయె ఁ గాని పశత
నుండి వర్తింపు నొల్ల రా యుర్విపతియు
లేనితావున దొంగపాతాను గాన
ధనము గలుగదు మఱి బంధుత్వము లేమి. ౧౮౪

2476

క. కలుగదు భార్యయుఁ బెనుభీతులు పుట్టు నవేవియున్నఁ డొలుతనె నస్యం
బులఁ గొనుట నమ్ముట యసం, జెలఁగెడు సత్య మలభూమి సద్ధిండు పెటో.

- క. దీనికి మించిన భయమే, మే నున్నదే! స్వస్థమనను ♦ లేపారంగా
మానవులండమి నభలక, మానుగఁ గూడరిక జనులు ♦ మర్యాద చెడుక.
- సీ. పడఁగూల్తుగను పెను భయమున సుందరోద్యానములను సిల్పం ♦ దలఁచరెవరు
దుష్టమతుల్ దాఁగ ♦ దుర్గములగునని దేవాలయాది మంధిరముల నతి
పుణ్యామ్మలను గట్టఁ ♦ బూనరు తమిమీఱ; రాజు లేకున్నను ♦ గ్రతువులెపుడు
చేయఁబూనరుగదా ♦ షీతిదేవతలు వేదపఠనంబు నేయరు ♦ వ్రతము లాచ
రింపకుచుజీజితేం ♦ ద్రియులయమహనీయులగుభూసురశ్రేష్ఠులొగిఁ బ్రియమున
తే సంతరాయభయంబున ♦ నస్తుహక్ర
తువులఁ జేయరు; మఱియుఁ గ్రతువులఁ జేయు
బ్రాహ్మణులఁ జాల విత్తసంపన్నులైన
దండన భయమునకుఁ రుహోధ్వరములందు. ౧౩౪ 2479
- క. ఈయరు దక్షిణలను శక్త్యాత్మయత్తులై యుండియును, మహాత్మా! విను భూ
నాయకుఁడు లేని షీతిలో, నీయెడ నటన ర్తకాదులెల్లఁ జెలఁగియుక. ౧౪
- క. ధనమిచ్చువార లుండమిఁ, దనరవు ను మ్ముత్సనములు ♦ ధాత్రిని వృద్ధిం
గనఁ జేయ సమర్థముల, య్యను యాత్రలు సమసిపోవ ♦ కుండు నె యింక.
- సీ. ఏదియేఁ గార్యంబు ♦ నెంచి వాదించెడువారికి మఱియు వ్యాపారజీవ
సులకు నియంతయుఁలలిఁదీర్చరియునొసుజనుఁడుండమినిబ్రయోజనముగలుగ
దితిహాసముఖకథలెల్లఁ జెప్పెడువారు పొనిని వినునానఁ ♦ బూనువారి ద్ర
వవిచ్చెప్పి బహుమతులమరిఁ బొందెడునట్లు చేయురాజులు లేమిఁజెలఁగియుం
తే. రింక నేనుని చెప్పుదు ♦ మిలను రాజు
వేకయుండినఁ చన్మరాఁసీకభీతిఁ
గలిగి యుంటను గన్నెలు ♦ కనకభూష
ణాలిఁ దాలిచి నాయూహ్మసుందు నెలమి. ౧౩౫ 2482
- క. ఆడుకొనం జేడియలం, గూడి మహోద్యానతెలులకుం బోరునుమీ
కీడొనరింతురు కుజనులు, కూడి గుటం చెంది కాముకులు పురుషవరుల్.
- క. తమతమకాంతామణులం, దమిఁ గూడి జనంబునఁ జనఁదగు రథములపై
గమనము చేయరు విహరిం, న మహోద్యానముల కవనిపతి లేకున్నక. ౧౫
- తే. ధనము గల్గిన నై శ్వులు ♦ తన్మరభయ
మునను గాలికిగాఁ దల్పులను దగంగఁ
దెఱచుకొని సుఖముగను, రాతికుటయందుఁ
బండుకొన నేర రేమని ♦ పలుకవచ్చు. ౧౬ 2485
- తే. విను మరాజకదేశంబునను మనోజ్ఞ
దంతములు వన్నెచూప బద్ధవరఘంట

లలరి మ్రోయంగ నటువది ♦ హాసముల

కరులు రాక్షార్థములయందు ♦ దిరుగ వెలమి. ౨౦

2486

సీ. విను మరాజకమగు ♦ విషయంబునం దమంత్రకసమంత్రకములై ♦ తనరు నిషువు

లను బాణములఁ దగ ♦ నలవాటు చేసికొనుతటి వానిని వేయు ♦ వితతశూర

వరుల జ్ఞానిఘోష ♦ నురసిన వినఁబడదట్టిదేశమునఁ గ్ర ♦ యార్హవస్తు

వితతిని గొని దూరఁవిషయంబునకుఁ బోవు వణిజులకెల్లను ♦ బధము కుశల

తే. ముగఁ గనంబడకుండును; ♦ బ్రొద్దుప్రంకు

నెచట నద్దయె వాసమా ♦ నెననికట్టి

¹వశికి ముని కన్నమిడఁ దగుఁవారు లేమి

నాత్మ నాత్మఁ దలంచుచు ♦ నరుగరాదు. ౨౩

2487

క. మునిపర్యా! యాదేశంబున యోగక్షేమములును ♦ బోలుపొందవు; సై

స్యనిచయమరుల జయించదు, ఘనశక్తిఁ జెలంగు సైస్యకాంతుఁడ. లేమిన్.

చ. మనముల సంతసంబలర ♦ మానవు లంబరభూషణాదులం

దనువు నలంకరించుకొని ♦ తారు రథంబుల నుత్తమాశ్వపం

క్తిని దమి నెక్కి వే చన నఁదిం దలపోయరు చోరభీతిచే.

జనులట దుష్టభీతి ఘనశక్తాస్త్రవిదుత్తములయ్యుఁ దారొగిన్. ౨౪ 2489

క. మునులుంచు వనంబుల నెన్నిన శౌన్దర్యములనెల్ల ♦ నేర్పునఁ జేయు

గను బూస, దుషవనంబులఁ గనఁజాలరు దుష్టు లచటఁ ♦ గనఁబడుచుంటన్.

సీ. అంతరాయము గల్గునను భీతి జనులందు నమగుల నియతలై ♦ యర్చనముల

నలరింపఁగోరి మాఁబ్రముల మోదకదక్షిణలను సంపాదించఁరెలమి మిగులఁ;

జందనాగరువుల ♦ సంతసమునఁ బూసికొని వసంతస్తువునను మహిజ

ములపోల్కి రాజనుతులు ప్రకాశింపరు; జలములేనట్టి నదులును దృణము

తే. లేని వనములఁ గాఁగి ♦ లేని భేను

వులును రంజిల్లునట్లుగఁ ♦ బుడమిఁజేడు

లేని రాష్ట్రము వెలుగొంద ♦ లేదు సాన్ము

స్యందనజ్ఞానకాంక్షమా ♦ ధ్వజము, మాని'. ౨౯

2491

క. అనలున కరయఁగ ధూరుం, బనునద్ది ప్రకాశకాంక్షముగు నారీతిన్

మనకెల్ల రాజు ధ్వజమగుఁ, గనుక నిటన్ రాజు స్వర్గగతి నొందె గదా!.

చ. జనపతి లేనిదేశమున ♦ సాధుమనీశ్వర! యేరికేని యా

తని ధనమెల్ల భద్రముగ ♦ దాఁచు వరంబును గాకయుండు, మ

త్వనికరరీతి నొండురులఁ ♦ జంపుకొనఁగి యుండు రెల్లరున్

మనుజులు నాశ్రమోచిత సమస్తవిధుల్ విడనాడి యెంతయున్. 3౧ 2493

తే. విగతసం దేహులై యెందు ♦ విధియె లేద

నుచు నచింపుచుఁ దగఁ దిరుఁగుచుఁ జెలంగు

నా స్తికులు భూపుడుంక దంకనభయంబు

వలన నాధువులుగను గాఁగలకు సుమ్ము. 3౨

2494

క. తనువున కహితచ్చేననమున హితమును గూర్చి కనులు ♦ ముదమునఁ దగురి
తిని సత్యధర్మముల నన్తునుజేతుఁడు ప్రబలఁజేయు ♦ నుహిని సతతమున్. 33

సీ. సత్యంబు ధర్మంబు ♦ జనపతియే సుమ్ము సత్కులమునఁ బుట్టు ♦ జనులకెల్ల
సత్కులాచారముల్ ♦ సతతంబు వర్ధిల్లుఁ జేయువాఁ డాతఁడే ♦ సిద్ధమిద్ది
జనపతియే తల్లి ♦ జనకుఁ డాతఁడే హితకరుఁ డతంజే మునికాంత్ర యముఁడు
నిండించు నక్కుబేఁగుండు ధనంబిచ్చు సురక్షి పాలించు ♦ వరుణుఁడు తగ

తే. సుంచి యాచారిముల నేర్పు ♦ సునుజపతియే

యిన్నిటిసి గూర్చుఁ గావున ♦ నిందఱికిని

నలఁప నధికుండె యగుఁ; జెడుఁగులను మంచి

నేర్పఱింఁచెడు ఘనతమఁనృపుఁడు షీతిని. 3౪

2496

ఆ. లేకయున్న నట! ♦ లోక మిదంతయుఁ

దమను గ్రమ్మినట్లు ♦ తనరుగాని

తగిన దిద్ది యిదియె ♦ తగదని యేదియుఁ

దెలియ దిదియు మీకుఁ ♦ దెలిసినదియె. 3౬

2497

క. జననాధుఁడు జీవితమును, గిని యున్నపుడేము తాపఁకంబగు నాజ్ఞన్
నననిధివేల్పొంఘనమును జేయనిరితి దాఁటఁముగదా మానీ. 3౭

2498

ఆ. ఇంక నిష్పాపట్టఁలే యుందుమని నేఱి, చాపునల! వేగ ♦ షీతినురేంప్ర!
పతిని నిలువఁ దగినఁగని సునదని మెంచి, నింపు మొకని నెంచిఁనృపుని నీవు.

క. జనఁతి లేదని మాకుం, గనునట్లు సస్థమును ♦ గడునెంచి మదిన్
వనతుల్యునగుచు రాజ్య, స్థనియును దలపోసి, భూతలాధిపు నివుడే. 3౮

2499

క. ముని! గూయియ్యెకులంబునఁబుట్టిన రాజపుత్రముఖుని నొకసం
గనుఁగొని యభిషేకింపుము, చనదిక నాలస్య మీపు ♦ నల్పుట యనుచున్.

అటునదియేవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౦ - వ సర్గము.

— ఇతి భరతుని దోడ్కొనివచ్చుటకై వసిష్ఠుని దూతలం బంపుట. ఇతి —

క. వినయమున వారు వచియించిన సలుకుల వినుచుఁ దగ వసిష్ఠమునియు వే
తన మిత్రులైన సచివుల, మునివర్యుల వారిఁగాంచి ♦ మునుకొని పలికెన్. ౧

సీ. భరతుఁ డిప్పుడు సహోదరుని శత్రుఁఁడుని గలిసి రాజగృహోఽఖ్యుఁడవెలయుపురిసి
మాతులగృహమున ధమతనుఖంబున నున్నాఁడు పీఠుల నన్నవమ్ము
లనువారినిపుడుదోడ్కొనిరాఁగ వేగంబచనుదూతలనుద్వారఁజనెడు హయము
లను నెక్కి పొండింక నని పంచెదను; రాజ భరతున కిచ్చె నీధరణి నింక
జే. మనము యోజింపఁ దగినదేమనియె; సంత
సచివముఖ్యులు మీయాజ్ఞఁ ధజనెడు వారు
దూతలని పల్కి, రామునితోడ; సతఁడు
వారు పల్కిన మాటలభంగి వినుచు. ౪

2503

జే. పిలిచె దూతల సిద్ధార్థవిజయులను జ
యంతుని నశోకు, నందను ధ నపుడె వారు
వచ్చి నిల్చిరి నారితోఁ ధ బలికె నేమి
చేయవలయునొ వినుఁడు నేఁ ధ జెప్పువాఁడ. ౫

2504

క. రండిట వేగమ చనఁగల, గండుఁ దురంగముల నెక్కి ధ కడువడి భరతుం
డుండెడు రాజగృహపురికి, దండివగ్ మాని పోయి ధ తగ భరతునితోఁ.
క. నాయాజ్ఞఁ బుట్టు డివ్వెధి, “మీయనుఁగుఁబుగోహితుండుఁమీమంత్రులు మ
న్మాయెడఁ బంచిరి వారల, వా యోగజ్ఞేసుములను ధ నాదృటిఁ దెలుపఁ.

జే. మించిపోయెడుఁ గాలంబు ధ మిగులకుండ
నొక్కకార్యంబు మీరిపు ధ డొనరుపఁ దగి
యన్న దాలస్యముచు జేయఁకుండ నిపుడె
రమ్మనుచుఁ జెప్పె” ననుఁడు, భరితునితోడ. ౭

2507

చ. పశములకేగె రాఘవుఁడు ధ వార్ధివుఁ డంతము నొందెనంచు నిం
కను రఘునాథవంశమున ధ గాఢముగాఁ దగినట్టి యాత్మయం .
బుచు వచ్చింపఁ బోకుఁ డల ధ భూపతికిఁ రఘురాముపిన్నత
మ్మనకును బట్టునప్రములు ధ ముఖ్యవిభూషణరాజఁ గాన్కగాఁ. ౮

2508

చ. త్వరపడి కొంచుఁ బొండనుచు ధ దారికి బత్తెము లిచ్చి పంపఁగా
ధరణిను రేంద్రనాజ్ఞఁ గొని ధ తత్త్వణమే పయనంబుచేసి స
త్తురగములక బ్రయాణమునఁ ధ దోరపువేగమునం జనంగ నే
ర్చి రహిఁ జెలంగు వానిఁగొని ధ చేరిరి దూతలు గేహసీమలక. ౧౦

2509

సీసమాలిక:—

తరుణీసుతాదుల ధ కరుగుటకుం దగు కారణములఁ దెల్పి ధ కావలసిన
పాధేయముల నెల్ల ధ బాగుగ సమకూర్చుకొని కార్యశేషంబులను గనుఁగొని

* సిద్ధార్థాదయో మంత్రిసమాన నామానో దూతాః సమంత్రిణః-అని వ్యాఖ్య. సిద్ధార్థా
దులు దూతులు. మంత్రులపేరులుమాత్రము వీరికిం గలవని యెఱుంగఁదగు.

యవ్యసిన్ధునిచెంత ♦ కరుదెంచి యనుమతి నంది సత్వరముగ ♦ సరిగి; రంత
 *వారయోధ్యకు ముందు ♦ బడమరదెనయందు దక్షిణోత్తరముగ ♦ దనరుచున్న
 యవతాల ప్రిత ♦ మద్దానికిం బళ్ళిమమునఁ బ్రలంబకై ♦ లమది దక్షి
 ణోత్తరవ్యాప్తమై ♦ యొకరీతి వంపుగాఁ దిరిగి ప్రాకృశ్చిమ ♦ దిశలఁ జేంది
 యుండుటఁ బయనమై ♦ యురుగ్గతిఁ బడమరగా నవతాలశిఖరికిఁ బళ్ళి
 మముగఁ బోవుచుఁ బళ్ళి ♦ మమునందుఁ దగు ప్రలంబాద్రికి దీనికిఁ నంతరమున
 మాలినీ తీరస్థ ♦ మార్గమునం గొంత దారిను త్తరముగఁ ♦ నరలిపోయి
 యంతట నాప్రలంబాద్రికు త్తరమందె పడమరఁగాఁ బోయి ♦ వారు హస్తీ
 నాఖ్యపురప్రాంత ♦ చుందు గంగను దాటి పడమరదెనఁ గూర్చి ♦ సయనచుగుచుఁ
 జనిచని కురుదేశమునకు జాంగల దేశమునకు మధ్యమమునఁ ♦ దనరు త్రోవ
 నాశ్రయించుచుఁ బోయి ♦ యం దలరారెడు పాంచాలముక జన ♦ పదముఁ జేరి
 యందు సరస్సుల ♦ నంభస్సు పూర్ణంబులను, నిర్మలోదక ♦ లలితనదులఁ
 గాంచుచుఁ గార్యవేగమున నానన్యంబు చేయక పోయిరి ♦ శీఘ్రగతుఁ;
 నంతవారలు నిర్మలాంభస్సులం బొల్చి బహుపక్షి నేవ్యమై ♦ పరఁగి భక్త
 జననిబిడంబయి ♦ తనరారు దివ్యమా శరదండయనునట్టి ♦ శైవలిని
 గనఁబోయి యట నిల్వ ♦ కయె దానినికొ దాటి తత్పశ్చిమంబగు ♦ తటమునందు
 దివ్యమై కోర్కల ♦ భవ్యరీతి ఫలింపఁ గను జేయుచుండుటఁ ♦ దనకుఁ గల్గు
 సత్కృపయాచన ♦ సాధునామము నార్థకము చేయుచున్న వృ ♦ ఙ్మును జేరి
 వందనీయంబగు ♦ పాదసంబును గాంచి వలగొని మ్రొక్కి య ♦ వ్యలఁ గుళింగ
 యనుపురినిం జేరి ♦ యద్దాని కవ్వల నభి కాశమను గ్రూ ♦ మందు నున్న
 యా బోధిధవన నా ♦ మాద్రి సంభవమైన యిత్సుమతీనది ♦ నెలమి దాటి
 దశరథపంశ్యతా ♦ ధరణినాథులచేతఁ దండ్రి తాతలనుండి ♦ తగినధంగి
 ననుభవింపఁబడు ♦ నట్టి గ్రామంబులఁ గనుగొని యాయెటి ♦ కడల నొక్క
 యంజలి జలమునె ♦ యాహారముగఁ గొని తపము సల్పుచును వే ♦ దముల వార
 ముల నెఱింగిన భూసు ♦ నులఁ గాంచి, బాష్టిక జనపదమధ్యమ ♦ మునఁ జనుపధ
 మునెయాశ్రయించుచుఁ ♦ జనినుదామమహీధ్రమువకుఁబోయిరివారు ♦ కనకచే
 డగు విష్ణుమూర్తి పా ♦ దాంకితమైనట్టి పుణ్యాస్థలంబును ♦ భూధ్రునికట [లుఁ
 మందు విపాశాహ్వా ♦ యంబగు నదిని నందలిశాల్మలీవృక్ష ♦ తల్లజంబుఁ
 గనుచు నయ్యైతావు ♦ లను గల్గు నదులను వావీతటాకప ♦ వ్యుల సగస్సు
 లను బహుభంగులఁ ♦ గనుపట్టు సింహశార్దూలాదికమ్మగి నం ♦ దోహములను

* న్యంతేనావతాలగ్య ప్రలంబ సోద్యత్తరంప్రతి, నిషేమాణా నై జగ్గు ర్నదీం మధ్యేన
 మాల్సిం-అనిమాలము. దీనివ్యాఖ్యలో నున్నభాసము ననుసరించి యీపద్యము వ్రాయఁబడినదియే
 కాని కల్పితవిషయము లిందు లేవని యెఱుంగవలయు.

గజబృంశముల వేష్టఁ ♦ గనుచు రాజాజ్ఞ చే నతిదూరమార్గంబునరిగి; రంతఁ
గడుదూరమార్గంబు ♦ నడచుట గుఱ్ఱముల్ బడలిక నొందఁగా ♦ వారు శీఘ్ర
మున గిరివ్రజనామమునఁ దగు కేకయ రాజపురంబును ♦ రమ్యతమముఁ
జేరిరి భరతుని ♦ శీఘ్రంబ తోడ్పొని వచ్చి భూపతికిని ♦ బారతాకి

తే. కక్రియల నెల్లఁ జేయించి ♦ కన్రుసదముఁ

గలుగఁజేయుటకును రాజకులము నెల్లఁ

గాచుటకు భూపవంశ్యులై ♦ క్రాలు భరత

ముఖులు నృపులొటఁ దగు ననుమోదమునను. ౨౧౫

2510

తే. త్వరగ వారలు చిత్తమోదంబు మీఱఁ

బ్రొద్దు గ్రుంకిన మానకపోయి రాత్రి

యందు దూరంబు నడుచుచు ♦ నా¹ త్రియాను

యందె యారాజగేహంబు ♦ నొందిరెట్లా. ౨౨

2511

అటువదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౬౯ - వ సర్గము.

— ఖంఖం ధంతుఁడు తనసస్వస్థమును మిత్రులతోఁ జెప్పట. ఖంఖం

క. ఏరాత్రి గిరివ్రజపురిఁ, జేరిరొ సందేశహరులు ♦ చిత్తభయదమ్మ
యాచేయి భరతునకుఁ జేకూరెన్ స్వప్నంబు దానఁ ♦ గొందఱపడుచున్. ౧

క. తెల తెలవేగిన నప్రియములఁ గూర్పంజాలు స్వప్నమును దాని మదిం
దలఁచుచు రాట్పతిపుత్రుఁడ, ఫలించునేమొ యిపుడనుచుబలువిడి వగచేన్.

క. భరతుని మిత్రులు ప్రియవా, నరతులతం జేమొ మిగులఁదపియించెడు నం
చరసి తదీయక్లేతం, బురహిం బాపంగఁ గథల ♦ మొదలిడిరి సభన్. ౩ 2514

తే. పలువిధంబుల గాధలఁ ♦ బలికి. రందుఁ

గొందఱు విపంచికల మీటఁ ♦ గొందఱు తగ

నాడిరింకు గొందఱు ♦ హరినాట

కములఁ జదివిరి భరతుని ♦ కలఁతఁ జెటువ. ౩౫

2515

క. స్మితమును బుట్టించెడు వా, క్షతులం గొందఱు వచింపఁ ♦ దరశికులభవుం
పతఁడు ప్రియవాది మిత్రులు, చితగాధల హాస్యములను ♦ జెప్పుచు నుండన్.

తే. సంతసము నొందఁడయ్యె నొక్కింతయైన

మిత్రపరివృతు భరతుని ♦ మిగుల వగచు

వానిఁ గని ముఖ్యమిత్రుండు ♦ పలికె నొక్కఁడు

ప్రాణమిత్రుఁడ ! నఖులిట్లు ♦ బహువిధముల. ౩౬

2517

క. కొలుచుచు నింపు జనింపగఁ, బలుకుచునున్నను ముదంబుఁ బడయక యుండం
గల కారణమేమో యిటఁ, బలుకుమనక వానికిట్లు ♦ భరతుం డనియెన్. ౬౪

క. దేనక నాకిత్తటి నీ, దీనత చేకూరఁ దద్విధిని వచియింతున్
మానక, తాతిరి కలలో, నానాయనఁ గంటిని మలిమమగు తనువుతోన్. ౬౫

తే. కేశపాశంబు వదల నా ♦ షీతివిభుండు
కలుషమా పేడమడుఁగున ♦ త్కాధరశిఖ
రమున నుండియె పడుచుండ ♦ రాత్రిఁ గంటి
స్వప్నమున నేమిచెప్పుదుఁ ♦ బ్రాణమిత్ర !. ౮

2520

నీ. నుతియునాతండుగో నుయమయమగుమడుఁగునఁగప్పునలఁదేలు ♦ చునుడనదగు
నంజలి దైలంబు ♦ ననువునఁ ద్రావుచుఁ బలుమాటు వికృతి నశవ్వంగఁగంటిఁ
దైలసిక్తాంగుడై ♦ తైలమ్మునగునె తలక్రిందుగా మున్నె ♦ దిలలు గలిసి
నట్టి యన్నముఁ దినునతఁడేమి చెప్పుదు నాస్వప్నమునయందె యభియెండి

తే. పోవుటయు శీతకరణంబు ♦ భూమిపై నఁ
బడుటయుం జీకటులు గ్రమ్మఁ ♦ బుడమి యెల్ల
నగపడకయుండుటయు భద్రహస్తీ దంత
మెల్ల శకలంబులగుటయు ♦ నేను గంటి. ౧౧

2521

క. హుతపహుండు ప్రజ్వరిలుచుం,డి తటాలున శాంతమొంద ♦ నేఁగంటి నఖా !
షీతి బ్రద్దలు వాటుట వివిధ తరుప్రకరంబు లెండి ♦ ధరికొరగుటయున్.

చ. ధరశిధంబు లన్నియును ♦ ధ్వంసమునొంది తమస్సమావృతం
బరగుచు నుంటఁ జూచితిని ♦ బాధివుండెన్ ధృతనీలచేలుడై
తరుణులు కృష్ణపింగళ నితాంతసుచుల్ తగి నన్నుఁ జూచి న
వ్వ హితతేజుడై మొగము ♦ వంచియె యాయనవీరసంస్థితక. ౧౨

ఆ. చింతచేయఁ గంటి ♦ షీతిమతి ధర్మాత్ముఁ
పశుం నుతియుఁ గలన ♦ ముందరి క్త
కుసుమములు ధరించి ♦ వెన యమదిశకేగె
గార్దభాభ్యరధముఁ ♦ గడఁగి యెక్కి ౧౩

2524

నీ. అరుణాంబరముఁదాల్చి యశివికృతాస్వయైతరుణిరాక్షసియోర్ధ్వదాసణముగ
సప్రచ నాభూమి ♦ నాయకునిం బట్టి యెగి నీళ్లుకొనిపోవుచుండఁ గంటి;
నీరీతి నీరాత్రి ♦ నిట్టి భయంకరమైన స్వప్నముఁగంటిఁ ♦ గాన నాకొ
రాజేంద్రునకొ లేక ♦ రామలక్ష్మణులకొ చావుగల్గుటయె నిశ్చయము మిత్ర!

తే. కలను నెవ్వఁడు ఖరమునఁ ♦ గట్టినట్టి
యరదమున నెక్కి పోయిన ♦ యట్లు గానఁ
బడునొ చితిఁ దినువునుండి ♦ వాడి ధూమ
శిఖలు వెడలుట కన్పడు ♦ శీఘ్రముగ నె. ౧౪

2525

క. కానక మిము నలరించం, గానై తిని దీనుడనయి ♦ కడుఁ గుందుట; మి
త్రా! నాకంఠము శుష్కం, దా నిపుడని తోచుచున్న ♦ దాత్యక్ నాకున్. ౧౯

తే. స్వస్థ మనునదియే లేదు ♦ భయముఁ గలుగఁ
జేయఁ గారణమేమియుఁ ♦ జిత్తమందుఁ
గనబడదు నాకు లోబడకయే భయంబె
మించె గళరవ మట్టె నశించె నిపుడు. ౧౯౫ 2527

క. తనుకాంతి చెడియె నన్నే, కని నేనె యసహ్యపడెడు ♦ గతినున్నది యే
మని దీనిహేతునెన్నఁగఁ, గనబడదు మనంబునందు ♦ గాదిలిమిత్రా! ౨౦౫

చ. కలయిది దుష్టమే యగునుగా యింక దీని విధంబు పెక్కుత్రో
వలఁ దగు; నెప్పుడిట్టికల ♦ బాగుగ యోజన చేయలేదు; క
న్నులకును విందుగా వృపుఁ గఁనుంగొనఁగోరెద లోదలంప నా
కలవియె గాని భీతి మది ♦ నాతుర పెట్టుచు నున్న దెంతయున్. ౨౧౫ 2529

అటువదిలొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము

20 - వ సర్గము.

— శ్లోక భరణం దయోధ్యకుఁ బ్రయాణమగుట శ్లోక —

సీ. భరతుఁడు సఖునితో ♦ స్వస్థవృత్తాంతంబుఁ జెప్పుచుండకొ దూతలప్పు డధిక
విశ్రాంతిఁ గొనఁగను ♦ విపులాశ్వములతోడవచ్చి దాటఁగరాని ♦ సరిఘంత్తి
రమణీయమైనట్టి ♦ రాజగృహభిఖ్య పురముఁ బ్రవేశించి ♦ భరణిపతిని
క్షీతిపపుత్రుని యుఠాశీర్ష నెదుర్కొని వారి మన్ననలంది ♦ భరతుకడకు

తే. నరీ సాదములకు మ్రొక్కి ♦ యతని కిట్లు
లనిరి; నీతోఁ బురోహితుం ♦ డాత్మకుశల
మను దగం జెప్పుమనె నుంత్రిలుచు దమతమ
తేనుములఁ జెప్పుమనిరి యో ♦ క్షీతిపతనయ! ౨౫ 2530

క. కాము మిందునున్నది, యాలస్యంబేల కార్యమది, యొక్కటి నీ
పాలఁ బడియున్న దొచకుఁగా లెమ్మా! రన్తు వేగ ♦ కడలుమ పురికికే. 3

తే. ఓవిశాలాక్ష! మేలైన ♦ మూవసనము
లాభరణరాజుఁ గైకొని ♦ యావృత్తిఁ దగఁ
దాతకును మేనమామకుఁ ♦ దగినరీతి
వేగ యిప్పింపుమా విను ♦ విన్నపంబు. ౪ 2532

సీ. నీకు మాతామహుం ♦ డొ కేకయేశునకిచ్చు కానుకలెల్ల ♦ నివె యిరువది
కోట్లు విలువఁదగి ♦ కొమరారు, నీమేనమామకుఁ బదికోట్ల ♦ మంచికాను

కలఁ దెచ్చినారము ♦ కాన లోపంబనకీవె యొనఁగవచ్చు ♦ నింకననుచుఁ
బలికి రంత నుహృజ్జనుల కనురక్తుఁడౌ భరతుండు కాన్కల ♦ భవ్యమతిని
తే. దీసికొని వారలకు నిచ్చి ♦ తృప్తిమీఱ
నభిమతములై న యట్టి ద్రవ్యాదు లిచ్చి
దూతలను దన్ని వారలతో మదీయ
జనకునకు డేమమే కద ♦ సంతతంబు. ౬౪

2583

క. శ్రీరాముండు సౌమిత్రియు, నారోగ్యము గల్లువారె ♦ యతిశయమతి యా
శ్రీరామునికిం దల్లియు, నాహుధసుధర్మవేత్త ♦ యై పూజ్యయు నై. 2౪

సీ. ధర్మపరాయణాత్మయునై న కౌసల్యస్రజృ నెప్పుడు ధర్మధమునందె
వర్తింపఁగాఁ జేయు ♦ పనితామతల్లి క యారోగ్యభాగ్యంబు ♦ నందియున్నె
లక్ష్మణశత్రుఁబులకుఁ దల్లి ధర్మజ్ఞయగు నుమిత్రాదేవి ♦ యానుయరహి
తగ నున్నదే కదా ♦ తనకార్యమే ముఖ్యమని తలంచుచు నుగ్రమనను తనర
తే. కోపభూషితయై యెప్పు ♦ కోరి తనను
బ్రాజ్ఞురాలుగ నెంచుచుఁ ♦ బరిభవిల్లు
చున్న నాతల్లి కైకేయి ♦ యున్నది కద!
యామయములేక నాకేమి ♦ యనువదించె. ౧౦

2585

క. అని యెల్ల వారి కుశలంబును నారసి తల్లి యేమొ ♦ బుధగర్హ్యంబౌ
సని చేసియుంట దూతలు, చనుదెంచుటలన సరిసి ♦ స్వాంతమునందాక.

తే. అమృహాత్ముండు భరతుఁ ♦ త్యాదరమునఁ
బలికె నమ్మాటల విని దూతలు వినీతు
లగుచుఁ బురుషవతంసమా! ♦ యనఘ! యెవరి
కుశలమును గోరుదువా వారు ♦ కుశలులె నుమి! ౧౧౪

2587

ఆ. పవ్యహస్త యగుచు ♦ భాసిల్లు శ్రీదేవి
నిను పరించుచున్న ♦ దనిరి రాజే
యగును భరతుఁ డనెను ♦ నాశయముచ వారు
తనదు వినుతి యనుచుఁ ♦ దలఁచె నతఁడు. ౧౨

2589

క. అనువుగ దూతలు భరతున, కని రరవముఁ బన్నఁ బంపు ♦ మనఁ గేకయభూ
పునితో దూతలు నను రి, మ్మని తొంపఱ చేయువార ♦ అని తెల్పి వెనక.

క. చనుదెంతునని వచింపుచుఁ, దన మాతామహుని సన్నిధానమ్మనకున్
జని దూతల ప్రేరణమున, జనకుని కడనుండి యిపుడె ♦ సందేశహరుల్. ౧౩

ఆ. పచ్చి పిలుచుచున్నవారు నన్నిపుడేను, దండ్రి చెంతకరుగఁ ♦ దలఁతు మీరు
ననుఁ దలంతు రపుడె ♦ చనుదెంతు మీకడ, కనిన భరతునుడుల ♦ నాలకించి.

క. ఆరఘవంశస్థుని శిరమును, మూరుకొనుచుఁ బల్కెను శుభముల్ తగునుడుల

- వైరి నిషాదన' వత్సా! గారవమునఁ జోయి మరలఁ ♦ గడువడి రమ్మా! ౧౬
- క. సెలవిచ్చితి నీ వరుగఁగ, నల కైక నుపుత్రవతియె ♦ యగు నినుఁ గనుటఁ
లలితగుణా! డేమంటును, దలిదండ్రులతోడఁ జెప్పఁదగు నీవింకఁ. ౧౭ 2543
- క. మునికిం బురోహితునకిం, కను గల భూసురవరులకుఁ ♦ గడు విలుకాండ్రై
తనరారు రామలక్ష్మణులను నీభ్రాతృలకు డేను ♦ మాన్పతిఁ జెపుమా. ౧౮
- చ. అని వచియించి కేకయధఃరాధిపుఁడతని కెంతో సత్కృతిం
దనరఁగఁ జిత్తకంబళ విఠానము సాధుమహాజనంబులఁ
ఘనకరులఁ ధనంబు నిడి ♦ కైకకుమారుని సత్కరించి యా
తనికి నురస్థిలోచిత సుతప్తహిరణ్మయభూషణంబులఁ. ౧౯ 2545
- క. ఇచ్చెను సహస్రయుగ్గము, ముచ్చట షోడశతాశ్వముల ద్రవ్యంబుఁ
బెచ్చుగ నిడి సేవకులఁ, సచ్చరితుల రాజభక్తి ♦ సాంద్రుల నిచ్చెఁ. ౨౦ ౨
- ఆ. వారు సుగుణరాశి ♦ వర్ధిలి నవ్వంగఁ, నగి శుభోక్తు లలరఁ ♦ వత్కుమారు
వెంటఁ జనిరి; మఱియు ♦ వేడుక భరతుని, మేనమామ యతనిఁ ♦ గానవచ్చి.
- సీ. ఇంద్రశిరంబున ♦ నెనఁగు నిరావంతమను కొండయందు బుట్టినవియుఁ గన
నందంబులై తగు ♦ హస్తినరంబుల, శీఘ్రగతుల్ దగఁ ♦ జెలఁగి బగువు
మోయఁగ నలవిడి ♦ కాయముల్ బలసి యున్నట్టి *గాడిదలను ♦ నధికవిత్త
ము నొసంగె, నంతిపుఁని బెంపఁగాఁ బడి వ్యాఘ్ర వీర్యబలంబు *లగుచుంక
- తే. దండవ్రతే యాయుధములుగఁ ♦ ననర దీర్ఘ
కాయముల నొప్పియున్న కుక్కులను గాన్క
గా నొసంగెను భరతుండు ♦ గమనవేగ
మునను వానికిఁ గనఁడయ్యె ♦ ముదమునపుడు. ౨౪ 2548
- క. దూతలు త్వరపడుచుండటఁ, జేతము దుస్సవ్వభీతిఁ ♦ జెందుటఁ బురినే
దో తగనివనియె జరగెను, గా తప్పుకయని యతండు ♦ కలవల మందెఁ. ౨౫
- సీ. హస్త్యశ్వనరయఃత ♦ మెఁజ్జి న్యగృహము వెలి పెద్దది యయి ♦ విమలమైన
రాజమార్గమున భరిరతుండు శ్రీమంతుండు చని దానిగడచికాంఁచెను సమీప
చుందలి రాక్షసా ♦ మంత నానుతిచుంతుఁ డడ్డము లేక యా *యంతిపురము
శత్రుస్ముతోఁ జొచ్చి *సత్వగముగఁ దాత మేనమామను గొల్చి *మిగులు ప్రీతి
- తే. వారి యాశిషము సంది ♦ వారలనున
నరద మెక్కి స్రయాణమై ♦ యరుగుచుండ
మండలాకారచక్రముల్ ♦ గండు మిగుల
నలరు రథముల బహుశతంబులను గొనుచు ౨౬ 2550

తే. వృషభముల లొట్టియల నశ్వవితతి నరద
ములకుఁ బూనిచి యతని భృత్యులు వెనుకొని
చనిరి మహితాత్ముడైన యాత్మపతినుతుఁ
డంబజనకుండు పంపు సైన్యములు గావ. ౨౯౪

2551

క. అనుజుడు తనపంటి చహ్, యనికరములు వెంటరాఁగఁ నపగతరిపుడై
ఘనసిద్ధుఁడు దివి వెడలెడు, ననువున గృహసీమ వెనలెఁ నతివేగమునకా. 30

డెబ్బదియవ నర్గము సంపూర్ణము.

20 - వ నర్గము.

అంధశ్రీమద్రామాయణము జేరి తండ్రియింటికిఁ బోవుట

సీసమాలిక:—

అంత నిత్యోక్తువంశాభినందనుఁడును గాంతిమంతుఁడును శ్రీమంతుఁడు నగు
భరతుఁడఁగేహంబువదలి తూర్పునకేగి యందునుదామాహ్వయమునఁదనగు
తటినిఁ గనుంగొని ధాటి యద్దాని కన్వలితట్టు దవునఁ బరఁగి పోవపు
గానున్న హ్లాదినిఁ గడుభక్తి నేవించి యద్దానిఁ దరియించి యవలఁ బశ్చి
మాభిముఖంబుగా నకుగు శతద్రువదిని గాంచి దానిచెంతను జెలంగు
నట్టి యేలాధానమును గ్రామమునకుఁ జెంతను దాని దరియించి తనదమార్గ
కష్టముల్ దొలఁగింపఁ గా నెంచి యసరపర్వతమను గ్రామంబుఁగ్రమ్యతరముఁ
జేరి యామీఁదట శిలల నాకర్షించు నాశిలాహయను నవలనదిని
దరియించి యాగ్నేయధరణిని నున్నట్టి శల్యకర్తన మనఁజను పురంబుఁ
గనుంగొని యాగ్నేయమును పురమును జూచి పరిశుద్ధవాతీయునత్వరతఁబొట
నచ్చటివారల యాత్రి వాసెడరీతిఁ బలుకుచు భూరిపర్వతనికాయ
మును దాటి యవ్వలఁజని చైత్రరథమును వనమును గిని సరస్వతీయు సింధు
శైవలీనియు నెందుఁసంగమించునో యందుఁ జని వీరగు త్సాన్యఖ్యఁజననముల
కుత్తరభాగమండున్న భాగంబునకా వనమును జేరె; నశ్వలజవమునఁ
బ్రవహించుచుకా భూరిపర్వతాస్మతమయి సంతసంబుల నీయఁజాలి యలగు
చున్న కుళింగాఖ్యఁ నొప్పెడు నది గని యమునాసమీపంబునందు దానిఁ
దరియించి భాస్కరాతపమున కలసిన సైన్యంబు విడియ నాజ్ఞయొసఁగంగ
నందు సైన్యము దిగి యశ్వస్తులకు శ్రమమును బాపి శీతవాఠిని దడుపుచు
విశ్రాంతి నొందించి విమలోదకంబుల దారు న్నానముచేసి తజ్జలములఁ
ద్రాగి గంతవ్యవహాఁథలము నిర్జలమౌటఁ దత్ఫలిలంబులఁ దగిన యంతఁ
గైకొని; రంత మంగళశీలయుక్తుడౌ భరతుండు భద్రకుంజరమునెక్కి

మనుజనంచారంబుఁగనని యాపెనువనమును వాయువాకాశమును నతిక్రమించెడు గతిఁ దరియించి యంతట నంశుధానపురంబు చెంతను మహానదియగు నాభాగీరధిని దాఁట రాకుంటఁ బ్రాగ్జటపురికడఁ బరఁగు గంగఁ రియింప నాధ్యమాటరసి యప్పురి దానికయి ప్రసిద్ధంబుగఁగ్రాలుచుంట సచ్చటికిం బోయి యద్దాని నట దాటి కుటికోష్ఠికానదిఁ గోర్కిజేరి సబలుడై యానదిఁ సరఁగునఁ దరియించి ధర్మవర్ధన మనఁ దనరు గ్రామమును జేరి యట నుండిఁచని తోరణగ్రామమునుగాంచినఁజేరి యటనుకఁ బోయి యంగు జంబూప్రస్థమును గ్రామమును దాటి యట నహూథంబనునందమైన గ్రామమునకుఁ బోయిఁగరమణీమవన మొండు దాని చెంతఁజెలంగఁదానురాత్రి పసియించి వేకునఁ బ్రాజ్ఞఖండయి పోయి యుజ్జహానాపురి యువవంబుఁ దాను బ్రవేశించి దానిమందలి కనంబాసనీజంబుల సరసి యింక గాఁబోవు జనపదరాజి స్వదేశంబె కావున భయము లేకయె శ్రమంబు తొలఁగించుకొనుచు మీఁరలయక మెల్లఁగాఁ జరుచెండటంచు స్వజనులకెల్ల నాజ్ఞ చేయుచు నడి నరుగు గుఱ్ఱంబుల గట్టిన రథమెక్కి కడువడిఁ జనె నంతట భరతుఁడా చెంతనుండెడు సర్వతీర్థమకపల్లి రాత్రిరి వసించి

యుత్తానికానదిఁనొయ్యనఁ దరియించి యవ్వల బహువిధాహ్వయములొప్పుఁ బరఁగెడు నదులను బరవృతదేశీయ గంధర్వములనెక్కి కడచి పోయి గంభీరమా కుటికానది మెల్లఁగ హస్తీపుష్పమునెక్కి యంత దాటి సరవస్యఁడై నట్టి భరతుఁడు తాహిత్యమును సగరము చెంత ఘనకవీవతీనదిం దాటి దివ్యమై తగు నేకసాగుల గ్రామంబు లీలఁ గాంచి స్థానునితనది సరగునఁ దరియించి నినతాఖ్య సగరింబునను జెలంగు నట్టి గోనుతనది నాతండు తరియించి యశ్వముల్ బసలికల్గింది యంటఁ గనుచు గల్గిం గనఁగరిము చెంతిం గను సాగునఁబు విశ్రాంతి కొఱకుఁ గాఁ జేరి యటచ్చుకాలంబెవసియించి నడిబోవఁదలఁచినగాఁగ్కుడై సయగిరిఁ జేరు తగుణమునఁజేరె వై వనవృత సురునిర్మితంబయి ఘనశరంబు సగు నయోధ్యాపురి నాతండు సప్తరాత్రములు మాన్గంబునఁదగ నసించి యెనిమిదవదినమం దేయయోధ్యనుముందుఁగనుచ్చుచుండఁగఁగాంచి తనదు

3. సారథిం గాంచి పలికె నోసారథీ! ప

విశ్రములగు నుద్యానముల్ మెల్లయ ఖ్యాతిఁ గన్న సితస్మృతికయు వింత వన్నెలొనఁగ నదిగొ ననఁబడుచున్నది యతులరీతి. ౧౯౪

2553

సురుచిరశమాదియుతు లధర్వరముల నొనరించి మిగుల ధనపంతులు నై పరఁగు మహీసురు లిట దుస్తరవేదాంభోధిపారసారజ్ఞులుగాక. ౨౦ 2554

- క. తనరారుచు నుందురు ను, మృతయము రాజర్షి వరున్ ది లాదృతిఁ బాలిం
ప నెగడుచుండును దీనిని, గన నిందలి నరుల కిపుడు ది గడుమోసంబున్. ౨౦౪
- క. కలిగిన యటుగాఁ దోషదు, నలుగడలను మున్ను పురుషఁనారీకృత ని
స్తులనాదము తుములంబై, చెరుగుచునుండు నిపుడది ది చెవులఁ బడదు నూ!.
- క. మును మనుజులెల్ల సాయంతనమున నుద్యానములకుఁ దమి వచ్చి యటన్
మనమారఁ గ్రీడనల్పుచు, జనుదురు చీకటులు గ్రమ్మ ది సద్వమ్ములకున్.
- క. వనవితతు లవి యొకవిధమున వెలయుచునుండు బ్రమదఁమునఁ గాముకులె
ల్లను రామి నేడ్పుచున్న విధి నిప్పుడూహింపనయ్యెఁ ది డెలియం బాలన్ ౨౩
- ఆ. అడవిరీతి నగర ది మగవడుచున్నది, నాకు నిపుడు; సారఁఫీ! కలంత
గలుగఁ జొచ్చె మదిని ది గడఁగి మున్నరదంబు, లను గజాళి నెక్కి ది లలితరీతి.
- క. తురగముల నెక్కి చనువా, రుదుగఁ బురిఁ జేరువార ది లకటా యిపుడె
వ్వరు గానరారు కాదని, మరయంగాఁ దోషదయ్యె ది నాత్మను నాకున్. ౨౪౪
- క. విను ముద్యానంబులు తగ, మును ఫలములఁ దిని కిసలయఁములమెక్కిముదం
బునఁ దేనె ద్రాపి మత్తతఁ, గని తగు శుకశారికాది ది కాండము లలరన్.
- తే. సొంపుగాఁ గనువట్టుచు ది సురత కేళి
సల్ప వచ్చెడు కాముకఁజనులకెల్లఁ
బూలపందిరుల నొసంగి ది పాలుచుచుండు
నట్టి యెల దోట లిత్తతి ది నంద మెడలి. ౨౪౫
- క. చ్యుతవర్ణములై యేడ్చెడు, గతిఁ దగు నృక్షముల నాల్గుఁ ది గడల నిరానం
దతి నాకుఁ గానఁబడియెడు, గతమేమొ యెఱుంగరాదుగా నూతవరా!.
- క. అరుణోదయ మయ్యెడు నీ, శేరుణము నందైన జనులు ది తమిఁ బెంచుమృగో
త్కరము పత్రపులు మత్తతఁ, గరమనురాగమునఁ జేయు ది కలనిస్వనముల్.
- క. వినరాకున్నవి, మును చందనాగరు సువాసనాత్మతఁ ధూపములం
గను పవమానుఁడు వీచెడు, గన నతఁ డిపుడేల వీవఁగా నూల్కొనఁడో.
- క. ¹కరముఖముల వాయింపం, బరగెడు భేరిమృగంగ ది పరివీణాభీ
కరమృదునినదం బిత్తతి, విరతిం గనె నిట్టులొట ది వింతయు గాడె. ౨౪౬
- ఆ. కన ననిష్టసూచకములుఁ గ్రూరములునై
వగలఁ గల్గఁ జేయు ది బహువిధావ
శకునము లివె పెక్కుచందములం గనఁ
బడెడు దాన మనను ది వగలఁ గనియె. ౩౦౪
- ఉ. కారణమింత లేదు వెతఁగల్గఁగ నై నను నాదుచిత్త మి
ట్లూరక యార్తి బొందెడి నయో యెటులై నను నాదుబంధువుల్

- వారక ఔచుముం గనెడు ♦ భంగియె దుర్లభమంచుఁ దోచె నం
చా రఘువీరుఁ డాద్దుడయి ♦ యాత్మయు నెంతయుఁ నల్లడిల్లఁగన్. 3౧౪
- క. వికలేంద్రియుఁడై యిహోష్ఠకులమహిశాళిచేతఁ ♦ గొనుదుగ ధర్మ
ప్రకటితమతిఁ బాలింపఁగ, నకలంకఖ్యాతి వెలయు ♦ నప్పురి జొచ్చెన్. 3౧౫
- క. దూరము సడుచుటచే వెతఁ, గూరిన తనయు త్తమకులఁఘోటకములతో
నారఘువీరుఁ డయోధ్యను, జేరెన్ హృదయంబు కలఁతఁజెందుచునుండన్.
- ఆ. నైజయంత మనెడు ♦ ద్వారమ్మునం బురి, నృపవః రేణ్యుఁ డొందియెల్లద్వార
పాలకులును లేది ♦ భవ్యవిజయముల, నడిగి వెంబడింప ♦ నరిగె నంత. 3౧౬
- క. మనసొకచోటన్ నిలువమి, దనమనసునఁ గూర్చునట్టి ♦ తత్పారధినిం
గని పల్కె నచట భరతుం, డనుమానమున న్నునింగి ♦ యాతురపడుచున్.
- ఆ. ద్వారపాలకులను ♦ దగురితి మన్నించి, యనఘ! యవ్వసిష్ఠుఁ డాతురముగఁ
గారణంబు లేక ♦ యిరితిఁ బిలిపింప, నేల? యశుభ వార్త ♦ యేమియ్యెయిని.
- చ. మనసున శంకి దోచెడిని ♦ మామకశీలము దూలుచున్నయ
ట్లనువుగఁ దోచెఁ బూర్వము నరాధిపు లంతము నొందువేళలం
గనఁబడు నెట్టి గుర్తులు వికారముగాఁ దగునంచు వింటిమో
కనఁబడుచున్న విప్పుడవి ♦ కన్నులకున్ గడు నాకు సారధి!. 3౧౭ 2174
- సీ. ఇందు గృహస్థుల ♦ గృహములు సమార్థసంబు చేయమి బరువంబు గాఁగ
నగపడుచున్నవి ♦ యవానితలుపులుమూయఁగాఁబడవేమిమామయ యొక్కొ.
యెందుఁ జూచిన శ్రీవిఘ్నీనంబులై యున్న వెచ్చోట బలికర్త, మే యొనర్చి
నట్లుగాఁ గనఁబడ ♦ దక్కట! ధూపవాసనలెవ్వ వ్యాపింప ♦ వనఘ! యెందు
తే. నెవరినిం జూచినను భుక్తియే యెఱుంగ
నట్లు కనఁబడుచున్నవా ♦ రమలకాంతి
చెడిన ముఖములు నాకుఁ గన్పడియె సిరియు
తొలఁగినట్లుగ గృహములు ♦ తోచె నిపుడు. 3౧8 2575
- సీ. సురగృహద్వారముల్ ♦ నుమమాలికాశోభ నందకున్నవి వాని ♦ ముందుభాగ
ములు విసమార్థనములుగ నున్నవి పూజకులు పరిచారకు ♦ లలరకుంటఁ
బాడుగృహంబులభంగి నున్నవి మును పిట్టులుండునె యెన్నఁజెనిఁగ ననఁగ
దేవపూజలు యజ్ఞపావనసభలును నిలిచి పోయినవి పూవులను నమ్ము
తే నంగడులయందు సత్కుమారములును
భాసిలకయున్న విందలివ రకులును
జంతలేక మనస్సులు ♦ స్థిరతఁ దప్పఁ
గ్రయము విక్రయముచు జేయు ♦ క్రమము మాని. ౪౧ 2576

- క. ఎంచగ సంకోచముఁ గని, రించుకయే మోములందు ♦ నే శుభకాంతులే
మించవు ముచుపటివలెఁ గా, న్నించదు కారణమిదేమో ♦ విధిశృతమేమో.
- సీ. అనురాలయములఁ జై తృములనుండిన పక్షులతిదీనముఖముల♦నార్తినొగులు
చున్నవి పురియందు ♦ నున్నస్త్రీపురుషులు మలినగాత్రములఁ గఱ్ఱులనునిండ
జలము న్రవింప దీ♦నులయి చింతిల్లుచుఁ గృశియించి కలవర♦మేర్పడు ముఖ
ముల నుండుటం బురి♦నలుఁగఁపలంజూచుచున్నాడననిచెప్పి♦యొగిఁబురమానఁ
- తే. గానఁబడు నవశకునాళిఁ ♦ గని కళింగి
దీనమాననుఁ డయి, సార♦ధికిని గానఁ
బడు గుఱుతులను జూపుచుఁ ♦ బాధి వేర్చు
సౌధమునకేగె ముందేమి ♦ జరగునో యని. ౪౪౪ 2578
- సీ. అనురావతినిఁ బోలు♦నాయయోధ్యాపురసుపుడు చత్వరములు♦నాలయములు
రాజమార్గములుని♦ర్జినములై సంస్కారములు లేమినరుణధూ♦ళులను బ్రుంగుచె
దావ్రింకవాటయం♦త్రములుగల్గియునుండనతఁడుఁడనఖాక్రాంతుఁ♦పగు నుఁగాం
నప్తుహాత్తుండు ము♦న్నరయని గూలత్వణముల నప్రియముల♦నన్నిచోట్లఁ
- తే. బలువిధంబులఁ గని అల♦వాంచి నునమ
కలవరము నొంద దీనతఁ ♦ గానుపింపఁ
దండ్రీగృహమున కేగె న♦త్వరముగాఁగ
సారధియుఁ దోలె రథము వి♦చారింపరత. ౪౪౫ 2579

దెబ్బదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౨ - వ సర్గము.

- అంతః పూర్వమున జరిగిన వృత్తాంతముం దెప్పి రాజ్యమును బానుమనుట. ఇంత
క జనకుని పౌత్రులను నిజ, జనకునిఁ గానకయే త్వరగ ♦ జనని గృహమునుం
గనఁ జని కై కేనుని జూచెను భరతుం; అంత నామె ♦ చిత్తము పొంగుకొ
క, పరదేశంబున కేగిన, పరితనయుండు గాఁగఁ జూచి ♦ వనితామణి య
బుద్ధులని దిగ్గున లేచెను, హిరణ్మయానసమునుండి ♦ యెంతయుఁ బ్రీతికొ. ౨
- తే. ధర్మముని భరతుండు గ♦త్రిప్రకాశ
సంపదలనున్న తల్లిదా ♦ సదనమునకుఁ
బోయి శుభజననీపదాంభోజములను
బట్టుకొని వందనము చేసె ♦ భక్తి మెఱయ. 3 2582
- క. ఆనారీనుణి కీర్తిని, బానుగఁ గెనసట్టి భరతుఁ ♦ జయ్యసఁ జేరం
గా నెన్ని దిగిచి కౌఁగిట, వానిక బంధించి తొడల♦పై నిడుకొనియె. 3౪

తే. శిరము మూర్ఖుని వార్తలఁ జెప్పు మనుచు
నడుగ మొవలిడె; నాయనా! యూర్యసర్వఁ
డైన మాతామహుని యిల్లు ధమాని యింత
దనుక గతియించె గొన్నిరాత్రి ములు త్రొస. ౪౪ 2584

చ. అరదము నెక్కి వేగముగ నధ్వరశ్రమ మొంది వచ్చి తే
సరతనయా! ఐదశ్రమము బల్విడి గల్లగలేదె తాతయుక
గరుణ జెలంగు మాతులుఁడు గాఢసుఖంబుల బొందువారె సో
దరుఁడును నీవు నెచ్చుదిని దాతగృహంబున నుందురే కదా. ౬ 2585

క. వినుపింపు మెల్లచార్తల, నన భరతుంఁనియె; దాత ధూళిస్ఫులసే
గని బయలు వెడల నేటికి, జననీ త్రోవను గతించె సప్తాహంబుల్. ౭౪

సీ. మాతామహుఁడు మేనమామయు గుళలులే
కేకయేంద్రుఁడ నాకుఁ కేరి యొసఁగి
నట్టి ధనంబు రత్నాదికంబులఁ గొని
వచ్చువాహనములు బంట్లు బడిలి
యుండుటచే దారి నునిచి ముందుగ నేను
వచ్చినాఁడను; రాజువాక్యములను
గొనివచ్చినట్టి దూతనికరములు నన్ను
ద్వర చేయ నిచటికి వచ్చినాఁడ

తే. నంబ! నావిన్నపమునకు నర్హమైన
యుత్తరం బీయఁగాఁ గగు నున్నతంబు
సైనుముక శయనీయంబు నైన నీదు
శియ్య పాడ్యడియెడి నాడు జనకవిరతి. ౧౦౪ 2587

క. జనకుని జనులెల్లను బ్రీతిని గాంచకయుండునట్లు తెల్లం బయ్యెక
సునుజేశ్వరుఁ డిచ్చట, నో, జననీ నివసించియుండుఁ జాలదినంబుల్. ౧౦౫

క. అని తలచి తండ్రి జూడంగను గోరిక నిచటి కేను గడు వడి మీఱం
జరుడెంబనాడ నిచ్చట, గను జాలం దండ్రీనేమి కారణమంబా! ౧౦౬

న జనకుని పాపవృత్తులఁ జక్కఁగఁ గొల్ప ననుస్కరింపఁ గో
ర్కని నిటు ప్రశ్నచేసెనను ట్టిత్యధిపుండటనుండు జ్యేష్ఠప
త్నిని గనుగోరి నాజనని దివ్యగృహంబున నున్నవాడొ నా
విని యల రాజ్యలోభమున విభ్రమమొందిన దాటఁ గైకయుక. ౧౩౪

1 హన్యాయం శయనయ సై పర్యంకో హేమభూషితః-అనిమూలము. హన్యః=వత్స
హన్యః. అని వ్యాఖ్య. దీనిననుసరించియే “జనకవిరతి” అని తెనిఁగింపఁబడియెనని యెఱుంగఁ
దగు.

తే. దారుణం బప్రియమునగు ♦ తత్ప్రవృత్తిఁ
బ్రియముగా నెంచి రాజుప్రవృత్తి నెఱుంగ
నట్టి తనయునిఁ గాంచి యిట్లనియె; సర్వ
భూతములు తప్ప కేగతిఁ ♦ బొందుచుండు. ౧౮

2591

తే. యజ్ఞములఁ జేసి సాధుజనాళికి గతి
యయి మహాత్ముఁడు రాజేంద్రుఁ ♦ డైనయట్టి
నీదు జనకుండు తగ్గతినిఁ గనె ననఁగ
ధర్మమతి సత్కులుండును ♦ నిర్మలుండు. ౧౯

2592

క. జనకునియెడ భక్తిం దగు, ననఁకుండు భరతుండు వార్త ♦ నద్దాని వినం
గనె పితృశోకబలంబున, మనము గలఁగ వేగ పడియె ♦ మహిమై సంతక.

తే. అమృహాబాహువతుల వీర్యాన్వితుండు
'చచ్చినాడ, నయో! యని ♦ వెచ్చనూర్చి
దీనవాక్యంబుఁ బలుకుచుఁ ♦ దెల్లవోయి
కరములు విదుర్బుచుం బడె ♦ త్కృతలమున. ౨౦

2594

క. జనకుని మృతిశోకముపై, కొన దుఃఖించుచు మనంబు ♦ కుండఁగఁ దబ్బి
బుగ్గన నిట్లు లేడ్చె శరన్నిశి, వనజారిప్రభవిమల దివము వెలయుగతిక. ౨౧

తే. మున్ను నాతండ్రి శయనించి ♦ యున్నపాను
పిది ప్రకాశించుచుండె నమృది యతండు
ధీయుతుండు లేమి గగనంబు ♦ తోయజారి
లేక వెలుఁగని గతినున్నదీ కరణిని. ౨౨

2596

క. జలహీన సాగరము నట్టులు సొంపును మీలుటం గడుంబాడెయిన
ట్టులు గనఁబడుచున్నది యని, విలపించెను బాష్పజలమువెనఁ ప్రవహింపక.

సీ. జయశాలురగు హూఁజయించు మేటియూ భరతుండు గొంతెత్తిపరమదుఃఖి
వీడితుండై యెచ్చి ♦ వింతగ భాసిల్లువక్త్రంబుపై గుడ్డ ♦ వైచుకొనుచుఁ
గలవిలపడుచుండె; ♦ నిలఁబడియుండిన యగురినన్నిభు మహాహస్తీతుల్య
భరతునిఁ వనయునిఁ ♦ బరశుధారాహత భూజస్రకాండంబు ♦ వోలె నున్న

ఆ. వాని లేవనెత్తి ♦ భాస్కరశీతాంశు, సముని సతని దుఃఖశరధిమగ్నుఁ
గాంచి పలికె నిట్లు; ♦ త్కృపతిపుత్ర! మ, హాయశా! విచార ♦ మందనేల. ౨౩

క. లేలెమ్ము కుమారా! యిల, నీలీలఁ బరుండియుండె ♦ దిష్టుడు నిన్నుం
బోలు సభావూజులు సచ్చీలురు శోకింపరిద్ది ♦ సిగ్ధము నువ్వికా!. ౨౪

2599

క. మతిమంతా! నీమది సత్కృతువుల దానముల మిగుల ♦ రంజలు శీల

1 హా హతోఽస్తీతి కృపణాం దీనాం వాచ ముదీరయిత్-అని మూలము

* సంత స్పదసి సమతాః-అని మూలము.

శ్రుతివాక్యములను వర్తిలు, నతిశయరవిరుచులు మండరాద్రిపయవలె. ౨౫

చ. అనియె నతండు కొంతవడి నార్తి విలాపము చేయుచు ధర్మ
వనటను దూలుచుండియె యవార్థమనోవ్యధ లెన్నియేని వై
కొనఁగ వచించెఁ దల్లిఁ గని; ఖోణివిభుం డిటు పిల్వనంపె రా
మున కభిషేకముం జరప మోదమునొందెనొ యంచు నెంచితి. ౨౬౪

క. తానే యజ్ఞము చేయఁ,గానెంచెనొ యంచుఁ దలఁచి గాఢప్రసదం
బూని ప్రయాణంబయి యిపు, డేనిటకుఁ నచ్చినాఁడ నిట నిటు లయ్యె. ౨౬౫

క. ఆనాయూహలు మాఱిన, వే నేమందు నిఁకఁ దండ్రి నిటఁ జూడనినా
మానసము పగులకున్నది, నేనేమనిచెప్పువాఁడ నీకుం దల్లి! ౨౬౬ 260౩

క. అనవరతము ప్రియము నెనా,కునుగూర్చుచు హితము జేయఁగోరుచుఁ దగునా
జనకుఁడు మృతుఁడయ్యెను నా,తనిఁ గను భాగ్యంబు లేదు తల్లి! నాకు. ౨౬౭

సీ. ఏను రాకున్నప్పు డేవ్యాధిచేఁ దండ్రి మరణింపఁ దారె రామప్రభృతులు
సంస్కారములు చేయఁాలు భాగ్యముఁ గాంచెరటుగానవుణ్యాత్మలై రివార
లతిశయముగ ధన్యు లగుదురు కీర్తిచేఁ దనరారు భూపాల తల్లజండు
నే నిట వచ్చియున్నానని యెఱుఁగఁడు నిజమిది యెఱుఁగునేని జవమొప్పు

ఆ. నరుగుడెంచి వంచి యావృతి నాశిర,మును దగంగ మూఁకొనును గాదె
పాపరహితకార్యపరుడైన నాతండ్రి, భూళిఁ బెనఁగు నన్నుఁదుడుచుఁగాదె.

క. అతులనుఖస్పర్శంబై, యతని కరం బలరునట్టి హస్తమిపుడు పెం
పు తగంగా నెటనున్నది, మతిదూలెడుఁ జెప్పవచ్చు మానితశీలా! 3౧ 2608

సీ. ఏవఁడు తండ్రియును బంధువు భ్రాత నాకగు; నెనసికి దాసుండనేనగుదునొ
యక్షిప్తకర్షుండై నట్టి యారామున కస్తదాగమన వియ్యదనునందె
తెలుపుమా ధర్మముల్ తెలిసినయ్యగునకగుఁగదజ్యేష్ఠుండైయరయందండ్రి
కావునఁ దత్పరకమలంబుం బట్టుకొని వంశనముచేయఁ గోరువాఁడ

తే. నిపుడు గతి నాకు నాతండ్రి యిది నిజమ్ము
ధర్మనిత్యుండు ధర్మవేత్తయును సత్య
సంధుండు దృఢవ్రతుండును సత్యశౌర్యుఁ
డారుండు నగు నాతండ్రి యే మనుచు జెప్పె. 3౪ 2607

౪. పరవతి నన్నుం గూఁచి, మరణించెడు తఱి నదెట్టిమాట పలికెనో
కర మద్దానికొ విన నా,తుర మొందుచు నున్నవాఁడ దోడ్తో జెపుమా.

చ. అన విని పుత్రుమానసమునందుఁ జెంగెడు తాతమైత్రి మె
ల్లనఁ దొలఁగింప నెంచుచు నిలాపతి సగతికాళినర్యుండై

తనరు మహాత్ముఁ డాతఁడు, నితాంతము హా! రఘురామ, లక్ష్మణా,
యనియును భూమిజా! యనియు ♦ నార్తి విలాపముఁ జేయుచుం జనెన్. 3౬
క. తనయా! విను పరలోకంబున కేగుచు నిన్నుఁ దలఁపఁజూనఁడు; నుతి నీ
జనకుండు పాశవళమా, ఘన పుత్రజనుట్లు, కాలఁగతి పైకొనఁగన్. 3౬౪2610

తే. సీతతోఁ గూడి మరలి వచ్చి రఘున
వీరు రాముని నెవ్వరు ♦ శూరు లక్ష్మ
ణుని గనుంగొనఁగలరా పుణ్యులుఁ గృతాన్తు
లట్టివారే యటంచు నీయయ్య సలికె. 32౪ 2611

ఆ. మరణకాలమందు ♦ మాట నిద్దానినె, నుందలించె వేణు ♦ మాట లనఁడు
నాఁగ నన్నవట్టఁబంబున లేఁడు, నాద్వితీయవార్త ♦ నప్రియంబు. 3౮౪

క. పినుటఁ మొగము విషణ్ణతఁ, గన వనటం గుండి పరలఁ ♦ కైకను గని యి
ట్లనియెం గొనొగ్గకు న,త్యనుసమసంతోష మిచ్చు ♦ నారాఘవుఁడున్. 3౯౪

తే. ధర్మమతి తాను సీతను ♦ వస్తునిఁ నగఁ
గూడి యెఱికికి బోయి యున్నాఁడు చెపుమ
యిప్పు డన విని యప్రియ ♦ మే యనంగఁ
నగిన యామాటనుం బ్రియముగ భ్రమించి. ౪౦౪ 2614

క. జరగిన వృత్తాంతంబును, జరగిన యటులే వచింపఁ ♦ వాన తలఁచి యా
భరతున కనియెన్, దనయా! ధరణీశకుమారుఁ డనుజుఁ ♦ గుఁరిం గొనుచున్.

తే. నాంచీరలు గట్టి సంశయవనంబు
నకుఁ జనియె సంఘఁ కైక సలిగిన యంత
స్వరులమునకు నదాచారపరతవలనఁ
గలిగినట్టి మాహాత్మ్యంబుఁ ♦ నులఁచి యశఁడు. ౪౨౪ 2616

క. తనయన్న యేమితిప్పును, గనఁజాలఁ చేసినాఁడొ ♦ కానొప్పానై
చనుట కని యతనిచా చరితను దలఁచుచు సందియమునఁ ♦ జన్మింపడుచున్.

క. భీతుండై మఱి యడిగెను, నోతల్లీ! రాముఁడేను ♦ యుర్విసురు సా
ష్టాతఱి హరింపఁడే గద, పాతక మేమేని చేయఁ ♦ బాల్కునఁడు గదా. ౪3౪

క. ధనికుండు దరిద్రుఁ డేయఘమును జేయనివాఁడు రామఁమూర్తి నిహతుండై
తనప్రాణంబులఁ గోల్పోయెనె యిట్టి యఘంబుఁ జేయు ♦ నెటురాఘవుఁడున్.

క. పరదారను గోరఁడు కద, ధరణీశ సుతుండు చెప్పును ♦ తల్లీ! వేదో
త్కరశౌఖాధ్యాయని వే, మరణము నొందించువాని ♦ మాడ్కి రఘువరున్.

* భరతంప్రతి త్వం రాజాన స్మృతేవాక్ కింతు రామమే స్వర్గ స్వర్గ మగాత్-అను
వ్యాఖ్యననుసరించి యీపద్యపూర్వాక్షము వ్రాయఁబడినది.

తే. దంకకారణ్యమున కేల తండ్రి పంపె ?

ననుచు వెతఁ గుంది యడిగిన నామె చుపల

చిత్తగావున మును రాజుఁజేరి వరము

లడుగుతఱి నున్న వృత్తినే యాశ్రయించి. ౪౫

2621

క. తనకృత్య మెల్లఁ జెప్పంగను దలంచుచు నున్న దున్నకరణి వచింపం

బనిఁ బూని ఫలికె నిట్లని, తనయుండు మహాత్ముఁ డట్లు తనుఁ బ్రశ్నింపఁ.

తే. తాను బండ్డితురాలని తలంచుచుండు

గావునఁ మూఘగాలుచు గాన సంత

సముసఁ గై కేయి చెప్పె నీసరణి రాముఁ

డే మహీనురువి త్తంబునని గొనఁడు. ౪౬

2623

సీ. ధనికునింగని నిఁనునిగాని యేపాపమును జేయనట్టి యేమనుజుఁగాని

హింసింప లే దాతఁ డెవరి భార్యను గాని కనులారఁ గనుఁగొనఁగాఁ దలంప

లేదు; కుమారకాఁ భూదయితుఁడు నీదు తండ్రి రాఘవునకుఁధాత్రి నొసఁగి

యభిషేకమును జేయ నాదృతి నుండుట విని నీకురాజ్యమిచ్చునియు, రాము

ఁ. పనికిఁ బంపుచునియు నరముల నీరెంటి, వేడితిని బ్రతిష్ఠఁ వెలయఁ జేయు

తనదున్మత్తిఁ బూని ధాత్రితుఁ డెట్లె నే, నడిగినట్లు చేసె¹ ననుఁగుఁగుట్ట¹.

చ. జనకుని యాజ్ఞఁ బూని రఘునత్తముఁ డింటిని గూడి తమ్ముతో

వనముల కేగ సదృశము భాసిల నొప్పు మహీశ్వరుండు రా

మునిఁ బ్రియపుత్రుఁ గానక సమ్మతముతో సరిసచ్చు దుఃఖముం

గని యట మగ్నుఁడై మృతిని గాంచె నవించుచు రామునెన్నుచు. ౫౧

ఆ నీవు నిఖలరాజునీతుల నెఱిగిన, వాడెవౌటఁ గొనుము పార్థివత్వ

మిపుడె నీకయి కడయే నిదంతయు నిట్లు, చేసితిని గుమార¹త్వీతిని గొనుము.

క. తనయా శోకింపకుమా, మనమున సంతాపమంది మానవశకుమ నీ

వును ధైర్య మూనుమా' పత్తన మిది పశనయ్యె నీకుఁ దనకుం దానే.

౪. నిరుపద్రవ మీరాజ్యము, కరగతమయ్యె నిల నీకుఁ గాన వసిష్ఠా

ద్యురుహానుల శాస్త్రజ్ఞులఁ, బరమాదృతిఁ బ్రియఁ బంచి వారియనుమతిఁ.

క. జనకున కదీనపత్నీన, కనువగు శాస్త్రప్రకార మతివేగమ నీ

వొనరిచి సంస్కారమ్ములఁ, దనయా' యభిషేకమొందఁదగు మోదమునఁ.

డెబ్బదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

23 - వ సర్గము.

—శ్లోక భరతుండు కైక వాడేపించుట. శ్లోక—

క. జనకుని మరణము భ్రాతల, వనవాసము విన్నయంత భరతుండు దుఃఖం

¹క కప్పటియుత్సాహముఁ చెలువున ట్లంచఁబడియె,

- బునఁ దపియించుచుఁ బల్కెను, జనకునిఁ దత్సముని రామచంద్రుని నన్నఁ.
- క. విశనాడి దూరగతభాగ్యుడనయి శోకించునాకు ధనూహింపఁగ నీ
పుడమి యింక నేమిపనికో, తడయక విభుఁ జంపి రాముఁదాపసిగాఁగఁ. ౨౪
- సీ. ఒనరించితివె దుఃఖమున మీఁది దుఃఖమ్ముఁ గల్గించితివె పుండుకలఁచుచుండ
లవణంబునుం జల్లిఁన వడుపునను నీవు మాయన్వయము పేరుమాపఁబ్రళయ
కాలోత్థితంబగు ధకుడువృత్త క్రియ ట్లరుగుదెంచితివె నా యయ్య నిన్నుఁ
గౌఁగిటనిడె నగ్నిఁకాఁగిలించుకొనిన కరణి; నేమియు నెఱుంగఁడుమహీశుఁ
డోపాపదర్శిని! యుర్వీశుఁ జంపితే కులపాంసని! నాదుకులము నిట్టి
- ఆ. గతిని బొందఁజేసి ధకుమోహమున నిందు
సుఖమె లేకయుండుచొప్పు వెదకి
యల్లు చేసితివె ధరాధీశుఁ జ్ఛేదియశుఁ
డధికనశ్యసంధుఁడౌ నతండు. ౫౪ 2632
- క. నినుఁ బెండ్లియాడి కద మృతిఁ గనియెన్ దుఃఖమునఁబొగిలికందుచువిననా
జనకుండు ధర్మవత్సలుఁ, డనుపమగుణుఁ జంపి తేల యతనిం బూన్కిఁ. ౬౪
- క. ఏటికి రామునిఁ బురముం, దాఁటించితి వడవినండు తాపసిగా ని
ట్టేటికిఁ జేసితి వకరుణ, నోటక్కరి! తల్లి నగుచు నొగి నీచిటఁ. 2 2634
- తే. బ్రదికి యుండటఁ గౌనల్య ధరమనియత
యైన యాసుమిత్రయు సుతాత్యంతశోక
ములను గుందుట బ్రదుకరు చలఁచ నొక్క
వేళ బ్రతికిన వెతల జీవింతు వారు. ౮ 2635
- క. గురువృత్తివేత్త, యార్జ్యం, డురుధర్మవిదుండు రాముఁ డొక్కతెఱఁగునఁ
బరికించి తల్లియందె, క్కరణి న ర్తిల్లునట్లుగా నీయండుఁ. ౮౪ 2636
- క. అనుపమశుక్రాపావృ, త్రిని బూనియె నడచుఁగాదె తెలియదె నీకుఁ
విను ముందుగ రాఁగని నయ్యనర్థముల నెఱుఁగునట్టిఁడయి గుణమణియై
అలరెడు రావెడతల్లియు, నల్లులనధర్మమూని యత్యావృత్తిచే
జెలియలినలె వినుఁ గనుఁ గద, తెలియదె నీ కీ విధము మఁదిక దుష్టసతీ!
- ఆ. అట్టి న్యాయబుద్ధి కాత్మజుండగు బుద్ధిమంతు రామచంద్రు మానివృత్తి
వల్కులములఁ గట్టి పనినుండఁ బంపి పాపాత్మరాల శోకమండవెట్లు ౧౧
- ఉ. రాముఁ డపాపదర్శనుఁడు ధర్మయశోధనుఁ డాత్మవేత్త గా
భూమిని శూరవర్మ్యుడయి ధూల్పెడువాఁడుగదా తలంప కి
వామహితాత్ముఁ జీరవసనాంగునిగా నొనరించి పంపితే
యేమి సుహేతు విందులకు నింపుగ నీమది దోఁచె! నక్కటా! ౧౨ 2640
- తే ఏమిఫల మబ్బె దీన నీకిపుడు రామ
చంద్రునడ నెప్పు నేనెట్టిసరణి నడచు

వాడనో లుబ్ధుడౌటఁ బాపమతి! నీకుఁ

దెలిసియే యుండదని మదిఁ దలఁచువాడ. ౧౨౪

2641

క. కనుక నె రాజ్యము నాకుం, దనివారఁగఁ గల్గుటకు మనఁబునఁ దలపో
యని నీవు పూనుకొంటివి, ఘనమైన యనర్థమునకుఁ దగడు నింద్యమతీ!

క. పురుషవ్యాఘ్రుల వారిగు, పురనుం జూడకయె భూమిఁబూనుదుఁ దాల్చు
వరశక్తి యెద్ది గల్గుటఁ, దరమే పాలింప నాకు దర్శవిహీనా! ౧౨౫ 2643

ఆ. ఒక్కనాకె యాశ్రయముఁడు కాండతండు మహాబలుండు; భూతలాధిపుండు
మేరు వాత్సవముఁ దగోరికచే నాశ్రయించునట్లు లాశ్రయించు రాము.

క. బలవంతుడౌట రాముం, డిలాధిపునకైన నాశ్రయింపందగు వాఁ
డలఘుభరంబును మోవం, గల వృషభము పూనిమోయఁగల భారంబు.

తే. తరుణవత్సంబులై మోవఁ దలఁచినట్లు
ప్రబలుఁడౌ రాజుచే దాల్చుఁబడిన రాజ్య
భారమును దీని నేశక్తి దాల్చుచునగు
నేను భరియింపఁగలను? నీవే పచింపు. ౧౨౬

2646

సీ. గ్రహణధారణముఖాం గ్రయ క్తంబగుమతిబలంబునసామము మొదలగు
చతురుపాయంబుల ద్వాపతితనయుండ నౌటను భూపాల నాదికముల
యందు నాకొక వేళనలరు సామర్థ్యంబు గలిగిన గొడుకునం దలిప్రమోద
మున నివృహనర్థమును జేసినట్టి నీవాంఛితమును నే నఫలముగాఁగ

తే. జేయనీయను వ్యర్థంబె చేయువాడ
జననిపైఁ బోలె శ్రీరామచంద్రునకును
భక్తిపూర్వకదృష్టి నీపైఁ జెలంగ
దేని పాపమనీషను బూను నిన్ను. ౧౨౭

2647

తే. విడువఁ గోరిక గలిగి యెప్పుడు చెలంగు
నతఁడు నీయందు నునిచిన యాపరమును
బట్టి విడువంగఁ జాలక యిట్టులున్న
వాడనో పాపదర్శినీ! పాపచిత్త! ౧౨౮

2648

క. అరయఁగ నజ్ఞనవర్జిత, చరితము విడనాడి తీవు నరగున నస్త
ద్వీరవంశపూర్వవిలస, ధరణీశవినిందితాత్మ తగ నెటు లబ్బె. ౧౨౯ 2649

క. మాయీకులమున జ్యేష్ఠుని, కే యర్హము రాజ్య మిద్ది యెప్పు డతనికే
చేయుదురభిషేకంబులు, లే యాచారముగు నతని యెల్ల సహజులు. ౧౩౦

* అహంహి పురుషవ్యాఘ్రా వపశ్యత్ రామలక్ష్మణౌ, కేనశక్తిప్రభావేన రాజ్యం రక్షితు
ముత్సహే-అని మాలము. † అథవా మే భవే చ్చక్తి ర్మోక్షై శ్శుద్ధిబలేనవా-అనిమాలము. వ్యా
ఖ్యికర్త వ్రాసినయర్థము ననుసరించి యిది వ్రాయఁబడినదని యెఱుఁగఁదగు.

క. అనువర్తించుచు జ్యేష్ఠుని, చునమెఱిగి సమాహితాత్మః † మండితులగుచున్
జననింకన్ చిత్తురాలా', మనుజేశ్వర ధర్మ మొక్కః † మాటును మదిలోన్.

సీ. పరికించునట్టి స్వభావమే లేకుండునట్టి దానవనియు † సఖిలరాజ
వరులకనాదిగా † వచ్చు నమల్లంఘ్య మగు సదాచారమిట్లునియు నెఱుంగ
నట్టి దానవనియు † నాత్మకు నాకిప్పు తోచుచున్నది శ్రద్ధతో † దలంప
జ్యేష్ఠుడే రాజ్యాభిషిక్తుడై వెలయును గద యిద్ది సమమెయాత్మ్యావిభులకు
తే. నందఱకు నందు విఖ్యాతి † నలరుచున్న
యట్టి యిత్వాకులజులై † యమరు రాజు
లకు విశేషించి యిద్ది యింబం జెలంగుఁ
గాదె వీరల చరితవిఖ్యాతమె కద. ౨౨ 2652

సీ. ధర్మంబె తమకు సంతుతరక్షణంబుగా గ్రహించి వంశపరింపగాగ
తమగు చరిత్రంబుఁ ద్వజయింపకయె యాచరించువారలు కదయించితముగ
నట్టివారలకు సదాచారగర్వము నీవు వచ్చుటఁజేసి † పోవనాగె
గద యస్సనన్వయః క్రమమిటులుండంగ నీవుపుట్టిన యింటి † భూవిభులును
తే. జ్యేష్ఠునియునకే యభిషేకకృత్య
మొనరించెడువారు మహితాత్మః † లురుతరయకు
లట్టివారి వంశంబునఁ † బుట్టినట్టి
నీకు నిటు లేల నిండ్రివానినీ గలిగె ౨౪ 2653

సీ. పాపనిష్ఠయురాలనై పరఁగెడు నీదు వాంఛితమేను దీర్ఘంగఁ దలలు
బ్రాణాంతరమగు † వ్యసనమ్ము నీవు నా కిట్లు గల్గఁ జేయ † నెంచి దాని
మొదలు పెట్టితివి నీమది గలదానిని జేయకుండుటె కాకి † సాయకిపుడ
నీకు సనిష్ఠంబు † నేఁ జేయఁ బూనెన నిదిగొ యిప్పుడె చని † యెందునున్న
తే. వ్యసనహితుఁ బాపహితుని † భ్రాతరాము
నడవినుండి మరల్చెన † నట్లు తెచ్చి
దీప్తజ్ఞానవతనికి † స్తిమితమతిని
దానభూతుడనై యుందుఁ † దత్పరతను. ౨౬ 2654

చ అనుచు మహాత్ముడౌ భరతుఁ † శాజనయిత్రిని నప్రియోక్తులన్
మనమగులంగఁ బల్కి వగ † మానసమంతయు వ్రయ్యలింప న
య్యనఘుని రామునిం చలంచి † యద్రిగుహందగు సింహమట్టు లా
ర్చునినద మొప్పు నేడ్చె రఘురామునినే స్మరించుచుం గడున్. ౨౮ 2655

శబ్దదిక్కుండవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 స్తిమితమతిని=నిశ్చలమనస్సుతో. 'సుస్థితేనాంతరాత్మనా' అనిమూలము.

౭౪ - వ సర్గము

అయోధ్యా నగరమున కైకపు నిందితులు శుభం

క. భరితుంజిటు జనయిత్రిని, బహుపేతకభాషణములఁ జరిగె యిహ! యం
చురుతరరోషము పైకొన, నురలం గైకేయిఁ జూచి ధిమతి తత్తటిలక. ౧

సీ. ఓదుష్టచారిణీ! యోక్తూరియై! సమంచితధర్మము విడిచితివిగాన
నీతల్లి విధమున నీవు రాజ్యభ్రష్టురాలవు గమ్ము నీవేళ నన్నుఁ
జచ్చినవానిగా నాస్వంతంబునం దెంచి యేడ్చుచుండుము పృథివీశ్వరునకు
మరణంబు శ్రీరఘునకు ననువాసమును సమాసముగఁ జేసిన కఠోర

తే. హృదయపు గదా ధరాధీశుఁడేని పరమ
ధార్మికుఁడు రాముఁడే రవంతయును నిన్ను
నిందచేసిరె! వినుమిఁక నీవె యీకు
లము నశింపఁగఁజేసితి ధిమతబుద్ధి! 34

2657

చ. కనుక నె భ్రాతృహత్యయును ధాతరాఘముఁ జేసినంతదా
ఘనతరపాతకంబు నినుఁ గాతీయపెట్టెఁడు గాన నారకం
బునకె చనంగ నీకుఁ దగుఁ బూజ్యము భర్తృసమానలోకముక
గనుఁగొనఁ జాలవింక నది గల్గదు నీకెటుభంగిఁ జూచినక. ౪

265

తే. ఘోరకర్తృంబునకుఁ బూని యార్ఘ్యపరకు
గానకుం బంపునంత యుఘంబుఁ జేసి
తీర్చితివిగదా కైకేయి! దీనివలన
నపకృతియు నాకెయ్యె నేమంటివేని. ౪4

2658

తే. స్వల్లోకప్రియుండగు నరనమతిని, భ్రాతృనడఁబూసి యాతని ప్రాపుతేమి
భయము నామన గల్గె నీవలననైన, ఫలమిదే గాని రాజ్యలాభంబు గాదు.

క. నినుఁ బట్టి తండ్రి మృత్యువున, గనియెన్ రాముండు చనియెఁగనకు నాకున్
జననిందితమగు నయశము, జననీ! నీవిగాన నిపుడు నంధ్రాప్తింఁచెక. ౬ 2661

తే. తల్లిహంపంబునక నాకు ధాపరించి, నట్టి యోశత్రువా! స్మరఁమైనబుద్ధి
గల్గి దుర్వృత్తి యమరంగఁ గాంతుఁ జంపి, నట్టి పాపమతీ! యింక నైన నీవు.

క. నాతోడఁ బలుకఁచలదిట, నీతఱి రాజ్యైకకాంక్ష యెనఁగెగదా నీ
చేతెన్నున నామాటను, నీతనయుండనంచుఁ దలన నీకుఁ జనదునూ! ౭

క. కులదూషణివై తగు నీ, నిలనం గౌసల్య వేతలఁబడియె నుమిత్రా
లనయుఁ దక్కిననాజన, నులు మాఖముఁ గనిరి సేనుం గనినాడక. ౮

సీ. ధర్మముఖ్యుండఁడు తగి మతిఁబెట్టుకొన కేకయభూపతికిన్ జనించి
నట్టిదానవు గావు నెట్లన సచ్చటఁ బట్టి తత్కూలమును బూదిచేయ

1 రాజ్యాధిపతి-అనిమూలము. నీతల్లివలె నీవు నడవలసిన కష్టనిభావము.

నెంచిన రాక్షసి ♦ వీవు నిశ్చయ మిద్ది కావున సత్యసంకల్పు రాము
నడవికిఁ బంపితివా దుఃఖమున నాదు జనకునిఁ బరలోకమునకు సాగ

తే. సంపితివి నీవుఁ బాపకార్యంబె ముఖ్య

మద్ది యొనరించినందులకై న ఫలము

నాకుఁ బ్రాప్తించె నేను జనకునిఁ జంపు

కొని సహోదరులెడఁబాయ ♦ జనులు దిట్ట. ౧౦౫

2665

౯. జనవితతి కప్రియుండనై,తిని నీవో యథుముఁ జేసి ♦ తీరెడు భావం

బున నొప్పుదానవౌటను, జనుదువు సరకమునకెన్ని ♦ సరణులఁ గనినక. ౧౧౫

తే. ధర్మమతికిఁ గౌసల్యకుఁ ♦ దనయవిరహ

మును గలుగఁజేసి యేలోకమును గనెదవా

దుష్టురాలా! నను స్తబంధువుల కాశ్ర

యుఁడని పరిశుద్ధనద్వర్తఁనుఁడని రాము. ౧౨౫

2667

క. కనఁ జాల వేమొకొ జ్యేష్ఠుని నాకుం దండ్రివోలె ♦ శుభదుండని నీ

మనమున నొకమాత్రై నను, బెనుపాపమె నీదు చిత్తఃపృత్తియగుఁ జూచి!..౧౩

నీ. తనయుండు జననినక్రగళనక్షకుక్షిపాదంబులను నాసికాదులై న

ప్రత్యంగములను సంభవమందుటయెగాక ప్రత్యగాత్మకు సదావాసమునయి

యనురాగసంస్థానమునగు హృదయముననుండియుఁ బుట్టిన ♦ ట్లొప్పువాఁడు

కనుకనే యందఱిఁకంటెను దల్లికిఁ దనయుండు ప్రియతముం ♦ ఉనఁగఁబరఁగు

తే. బంధువుల్ ప్రియులగుదురు ♦ బహుళధర్మ

ముల నెఱింగి దేవతల సత్కృతులను బడసి

ఖ్యాతిగను కామధేను వొక్కపుడు మున్ను

వృషభయుళంబుఁ గాంచెను ♦ బృధివియందు. ౧౪౫

2669

౩. తనకులమున జనియించుటఁ, దనయులునై హలము మోసిధరదున్నుచు మూ

ర్చును బొందియున్నవానిని, గనె నవి మధ్యాహ్నము దనుకక హలభరముక.

ఆ.. మోసి దున్ని బడలి ♦ మూర్ఛిల్లుటం గాంచి

పుత్రదుఃఖమునను ♦ బొగిలి బాష్ప

జలసమాకులాక్షి ♦ జలజాతయగుచు రో

దనము చేసె నట్టి ♦ తరుణమందు. ౧౬

2671

క. దానికిఁ గ్రిందుగ విలుధవి,తానాధిపుఁ డింద్రుఁ డెటొక ♦ తాఁ జనుచుండం

గా సతని తనువుసోకెను, దానికనుల నీళ్లు బిందుతతిగా సంతక. ౧౬౫ 2672

క. సురుచిరగంధములై యీ, కరణిం దద్యాప్ససలిలఁకణములు పడఁగా

సురపతి పావనసురభియె, కరముక దుఃఖించె ననుచు ♦ గ్రహియించె మదిక.

సీ, నాలుగు ప్రక్కల ♦ నాకాధిపతిచూచి యాకసంబున దీనఁ యై కరంబు
వెతలఁగుందుచుఁ బలువిధముల నేడ్చుచు నున్నయాసురభిని ♦ నొకటఁగాంచి
వజ్రపాణియగుచు ♦ వాసవుఁ డార్తినిఁ గుందు యశస్వీనిఁ ♦ గోర్కె లొనఁగు
నాకానుభవపు ♦ సవ్వీధినుండంగ నుద్విగ్నుడై కరఁయుగము మోడ్చి
తే. పలికె నీరీతి మావారివలన నీకుఁ, బెనుభయము గల్గలేదుగా ♦ వెతలఁబడియె
దేల? నీవిట్టులందఱి ♦ మేలు కోరు, దానవుగదా వచింపుమా! ♦ మానకింక.

క. అని మతిమంతుఁడు సురపతి, యనుకంపం బల్కినట్టి ♦ యప్పులుకులకుఁ
మనమలర వాగ్విశారదుఁ, డనఁదగు నింద్రునకు ధీఠియై యా సనియె.

క. అనఘా! యిట్టి యమంగళ, మనునది లేకుండుఁగాక ♦ యచురసమూహం
బున నెవరివలననుక భయ, మనునదియే కల్గదెచ్చుఁడై న నురేశా. ౨౨౫

క. తనయులు కష్టావస్థం, గనుచుండుట ధరణియందుఁ ♦ గాంచితి దానం
గనియెద శోకము తెలిపెద, వినుమా కర్షకుఁడు పూన్కి ♦ వివిధవిధములక.

క. వీడించుచుండఁగాఁ బై, వేడివెలుఁగు నాతపస్సు ♦ వెలయఁగ దానక
వాడి కృశించుచు వెతలం, గూడిన నాయీ కుమారకులకు వగచెదక. ౨౪

క. ఈయిద్దఱు పుట్టిరి నా, కాయమ్మననుండి యల్లు ♦ కావున బరువుక
మోయఁగఁ జాలక వీడితు,లై యార్తిని బాగులుచుంటు ♦ కాత్మఁ దపింతుక.

క. తనయునకు సమముగాఁ బ్రియు, డనఁదగువాఁడెవ్వఁడు గలఁ ♦ డవనినిజంబం
చును బత్కె; బెక్కువేలగు, తనయులు లోకముననిండఁదాఁ గనియందుక.

తే. కొడుకు లిద్దఱు కష్టముల్ ♦ గుడుచువారి
లని తపించుచు నేడ్చు నయ్యావుచర్యఁ
గాంచఁగాఁ బుత్రకునికంటె ♦ నెంచ నధికుఁ
డితరుఁడెవ్వఁడు లేఁని ♦ యింద్రుఁ డెంచె. ౨౬ 2681

సీ. అసమశీలంబున ♦ వలరి సన్నుద్ధిచేఁ దనరి శాశ్వత మగుఁజానికరమున
నొప్పి సృజింపంగ ♦ నూహించినంతనె యద్దానిఁ జేయు శక్తి క్షయమున
నమరిన యా నిర్లభరాధిపతిభేనువు భావనీపురుషస్వ ♦ భావమైన
వ్యాపారమున జగదావ్యవహరమును గోరి వేసవేలుగఁ దాను ♦ సూనులఁగని

తే. పరగునది యయ్య నాత్మజఽద్యయము నెతఁ
బడుటఁగని యేడ్చుచున్నదే ♦ పరమనుగుణ
ఖనియయిన రామచంద్రు నొక్కనుతుఁ గనిన
యట్టి కాసల్యనుతుఁ బాసి ♦ యడలకున్నె? ౨౮ 2682

క. ఇది చెప్పువలెనె వేఱుగ, సుకతీనుణి నామె విగతఁసుత నొనరిచితీ
నదయతఁ గావునఁ గైకా!, యిది వినుమా! వెతలఁగందుఁవివాహములలోక.

- క. నాయన్నను రాముని నా, నాయన నీరీతిఁ బూజఁనములఁ దనువుచుక
వే యశము వర్ధిలంగాఁ, జేయుదు నే నింకమీఁదఁ సిద్ధమిది సుమీ'. 30
- క. విను పూజావిధిఁ జెప్పెద, వనికిం జని రాము మహితఁబలుఁ గౌసల్యా
తనయానిఁ దోడ్చెచ్చు నాశని మాటుగ ముచినిపేవితము వనిఁ జొత్తుకా.
- తే. పాపసంకల్పురాల! యీ ధీమరులెల్ల
నశ్రుకంఠంబులక నన్ను ధీనార్తి జూడ
నిట్లు నీహనరించిన ధిచ్ఛహాళు
మును భరించుచు నుండంగల నె పురమున. 31 2686
- తే. అగ్నియందైనఁ బడు దండఁకాటవికిని
జను మటులు కాకయున్న గొంతునకుఁ ద్రాడుఁ
గట్టుకొని మృతిఁ బొందు మింక నివి తప్ప
వేలు గతిలేదు చూడఁ బాపివగు నీకు. 33 2687
- క. నేనో సత్యవరాక్రముఁడౌ నాయన్నర మరాముఁ ధీననిం బొందం
గా నవగతపాపుడనై, నానిశ్చయసిద్ధినిక మఁనంబునఁ గాంతుకా, 34 2688
- చ. అని వచియించి యాతఁడు మఁహాత్మరకోపమునొంది యూర్పులక
ఘనముగఁ బుచ్చుచుక భుజగఁకల్పండుగాఁ గనుపట్టి యంతటక
వనమునఁ దోనుగాంకుశవిభాధితమై ఘనగర్జితముం
గను గజమట్లు నోఁబడి ధృఢపతిపుత్రుఁడౌ రక్షనేత్రుడై. 35 2689
- తే. అంబరమువీడి నాభరణంబులెల్ల, నవనిశ్చయ మును నొక
క్షుమను ద్రెల్లెడు నిర్వృద్ధిజంబురీతి, నవనిశ్చయంబుఁ బొందెపుక
జెబ్బచినాటుగ నర్థము సంపూర్ణము.

౨౫ - వ సర్గము.

అంధ శ్రీమద్రామాయణము అంధ శ్రీమద్రామాయణము

శా. ఎంతో సేపటి కెట్లా తెల్వినగి యింకేనుందుఁడ చక్రసం
క్రాంతాక్షుండయి వీర్యవంతుఁడగు నాత్మానాథపుత్రుండు న
త్యంతంబుక వెతఁబొంది దీనయగుచుం ధానున్న నైక స్రుధా
స్వాంతుండై కని మంత్రులెల్ల విసఁగాఁ బల్కెక గఱోరొక్తులక. ౧౪
ఉ. కోరఁగలేదు రాజ్యమును ధీమర్కి నొకప్పుడు, నేను రాజ్యముం
జేరఁగ యోజనల్ జననిచెంత నొకప్పుడు సేయలేదు త

1 విను పూజావిధిఁ జెప్పెద - అనునది 'బ్రాతురపచితనాహ' అను వ్యాఖ్యకుఁ బనుగని
యెఱుంగవలయు. 2 దీనా ముద్విత్య మాతరమ్-అని మూలము. 3 'రతా'గమనమును విని యచ్చటికి
సుపంత్రులు పచ్చిరనుట వ్యాఖ్యానాభిప్రాయమని తెలియఁదగు.

ద్యూరమణుండు రాజ్యరమఁ డ బొందెడు నట్లుగ నన్నఁ జేయఁగా
సారవిచారమేకరణిసల్పెనొ దాని నెఱుంగ నేమియున్. ౨

2692

చ. అనుజనితోడ దూరమగునట్టి యొకానొక దేశమందు నుం
టను దమరే యెఱుంగుదురటన్ వసియించుటయే మహాత్ముడై
తనరెడు రామచంద్రునకు డాగుణకాననవాస నుబ్బుటల్
నునమున నేనెఱుంగ నొకమాటును నిశ్చయ మిద్ది చెప్పెదన్. 3

2693

క. సీతకు లక్ష్మణునకు నే, రీతిగ ననవాసమబ్బె డీతిం దానిన్
జేతప్పున నేఁ డెలిమను, సీతల్లి యె కారణమగు డనిన్నిటి కిచటన్. ౪

2694

చ. అని సుహితాత్ముడౌ భరతుఁ డ డార్తి విలాపముచేయుచుండఁ ద
త్సవమును రాముమాత విని డ సాధ్వీ సుమిత్రను గాంచి యిట్లనున్;
వినుమదె క్రూరకృత్యమును డవంతగఁ జేసిన కైకపుత్రు ని
స్వసమును, ఎచ్చినాడతఁడు డవాఁడు తలంపుగ దీర్ఘదర్శియకా! ౫

2695

క. కనుఁగొనఁ గోరెద నాతని, ననుచున్ నృథ వన్నె మాటి డయతిమలినాంగం
బునఁ జిక్కియున్నరాముని, జనిని సుమిత్ర కును జెప్పి డచయ్యన ¹వశకెన్.

తే. నడవడవణంకుమఁ దనసావ్యంత మట్టె
సామ్యసిల్లఁగఁ దాఁ బయఁనమ్ము చేసె
నపుడు శత్రుఘ్నుతోడ రామానుజుండు
చనియెఁ గౌసల్యయింటికి డనత్పరిముగ. ౬

2697

సి. భరతశత్రుఘ్నులు డపరమదుఃఖార్తయై టీతివైనఁ బడి నష్టచేతనయయి
విలపించు నవ్వనసన్నివి నార్యఁ గౌసల్యఁ గని చేరఁబోయి దుఃఖమునఁగుంది
యేడ్చుచు నాభ్రాత డలిగ్గలు కౌగిటఁ బొదిగి రా కౌసల్య డపొగులుచుండి
భరతుని గని యిట్లుసల్పె రాజ్యముఁగోరితత్వాప్తికై నుదిఁదాపమొందు

ఆ. నీకు రాజ్యమిదిగో డనిష్కంటకంబయి, కైకదైన క్రూరకర్మమునను
శీఘ్రకాలముననె డిద్దించె నక్కఱగా, క్రూరకృత్యము గనఁ డగోరు కైక.

క. శ్రీరాముని నాప్రియసుతుఁ, జీరాంబరిమూల ధరింపఁ డజేసి యెలమితోఁ
గ్రూరారిణ్యములం దగఁ, జేరం జేసె నిఁక ఫలము డచెప్పును దానన్.

క. ఈపనిచేయకయుండిము, నీవగిదిన్ రాజ్యమొంద డనేల దగదొ? న
న్నేచగిదినైన నటవికి, ²వే పంపం దగును నృపత డవెలయుటకతనన్. ౧౨౪

క. కనకమయాంగుండు సుయశం, బునఁ దనరెడు నాసుతుండుబొదలు నెచటన
వ్వనీకిఁ ననుఁ బంపందగు, విను నేనె సుమిత్రఁగూడి డవెడలెద వనికిన్.

1 వేపమానా-అనిమాలము. రామవిషయకదుఃఖమునను, కైకవలనిభయమునను, ముందేమి
భరతునివలనఁ జేటు వాటిల్లునో యనువిచారమునను వడకెనని భావము. 2 వే-వేగ-అనునివి ద్రు
ధాంతములు గావని యెఱుంగఁదగు. ఇప్పటివాఁలలో గొందఱు ద్రుతాంతము లనుచున్నారు.

*తే. దశరథేశుని యగ్నిహోత్రములఁ గనుపు

వారక గ్రహించి సుఖముగఁ ♦ జేరఁబోదుఁ

దనయుఁ డున్నట్టి చోటికిఁ ♦ దడయ కిపుడే

యనుచు భరతునకధిపు దేహంబునందు. ౧౮

2702

క. ఏమే సధికారము లే, దేమాడ్కిం గనిన సంచు ♦ సీయర్థమ్మ౯

దా మనసులోనఁ దలఁచుచు, సీమాడ్కిం బల్కి మఱియు ♦ నిట్లని పల్కె౯.

క. పురుషవ్యాఘ్రము రాముం, డరణ్యముల నెందుఁ దపము ♦ నతినిష్ఠం జే

యు రతిఁ గని యున్నవాడో, భరతా! నీవై నఁ జేర్చు ♦ వని నద్దాని౯. ౧౯

క. వితతంబై ధావ్యసమం, చితమై హస్త్యశ్వరధిచిత్రతరంబై

యతిశయసుగు నీరాజ్యము, హతయుగఁ గైకేయి నీకు ♦ నిప్పించెఁ జూచి౯.

మ. అని యీలాటి కఠోరవాక్యతతి నాఁయూనంబున౯ దూఱుగా

విని యేపాపమెఱుంగకుండుటకు వే♦నే దుభివార్తావళి౯

విసుట౯ దుగ్ధితుండైన వాడగుట నావృత్తవృత్తాగ్రంబు ¹నూ

చిని నొక్కంబుడివట్టు లప్పులుకుట౯ ♦ యత్తమ్ము కోప్పెల్లఁగ౯. ౨౦

2706

క. మనమున నేమియుఁ దోఁవమి, జని యల కొనల్యపాద♦సరిసిజములపై

వనటం బొందుచుఁ బడి ²చేతన స్ఫుట నల్లె యుండి ♦ తనకుం దానే.

తే. తెలివి నచ్చుటచే నంతఁ ♦ దెప్పిచిల్లి

బహువిధంబుల నేడ్చు నాపావనమట౯

గాంచి కై మోడ్చు నుదుటఁ గీ♦లింపి నూర్చి

బలికె నిట్లని తల్లితో ♦ వ్యసనముచు. ౨౧

2708

తే. ఆర్య! రామునియందు నాకధికభి

ప్రీతియును గల్గుటెఱుంగవే ♦ యూహితే నభి

మేకమును నేనెఱుంగనే ♦ జేయనేని

పాపము నిఁకేల నిందించె ♦ దీ పగిదిలి. ౨౦

2709

భరతుఁడు దపములు చేయుట

చ. ననమునకు౯ రిధూత్తముఁడు ♦ పండితవర్షుఁడు సత్యసంధతం

దనరెడువాఁడు పోవఁగ నెనక దగ నెవ్వఁడు సమ్మతించెనో

జనని! యతండు దేశికుని ♦ సన్నిధి నద్విధి నేర్చినట్టి బు

ద్ధిని దగువాఁడు గాక కుమతీం దగువాఁ డగుఁగాక యెప్పుడు౯. ౨౧ 2710

* ఇందు నగ్నిహోత్రము పెద్దభార్య యధీశమున నుండఁదగినది. భరతునితోఁ గౌసల్య సంస్కారముకూడ నీవు తండ్రికిఁ జేయఁగూడదని చెప్పట కైకసంబంధముచే భరతుఁడుగూడఁ బాపాత్ముడే యగునని నూచించుట కని తెలియనగు. 1 నూచిని=నూదితో. 2 చేతన (ఇది యాకా రాంతస్త్రీలింగము)=తెలివి.

సీ. ఎవఁడు రాముఁడు పనిఁగేగ నన్యుతి నొందె నాతఁడెంతయు నీచఁజాతులకును
సేవకుండును; సరఁసీరుహమిత్రున కభిముఖుఁడై మూత్రఁమటు పురీష
మును విడిచినవాఁడుఁ, ¹దనపదంబుననాపు నిదురించుచుండఁదన్నినదురాత్ముఁ
డునగుఁ గాక; యెవఁడుఁమనమున రాముని వనవాసమునకాన్యఁతినిగనునతఁ

తే. డాత్మభృత్యునిచే బెద్దఁదైన పనిని
జక్కఁజేయించుకొని భృతి ఁ సరిగ నియ్య
కతని కష్టంబు వ్యర్థమానట్లు చేయు
భర్తకగు పాపముం బొందుఁ బల్కులేల. ౨౩

2711

సీ. మనుజులనెల్లను ఁ దన పుత్రకులభంగి మనుచు పతికి ద్రోహఁమును నొనరుచు
వానికే గల్లు పాపము గల్లుఁగాక; షడ్భాగము కప్పముఁదాఁగొని మను
జులఁ గావకుండు రాజునకుఁ గల్గెడినట్టి యథుము గల్లుఁగాక; యజ్ఞమందు
నాధువ్రతఁపవాసములఁ జేసెడు ఋత్విజులకు దక్షిణ లియ్యఁగలనటంచు

తే. శపథమును జేసి కార్యంబు ఁ జరఁగన తరు
వాత లేదని చెప్పెడు వానికొదవు
నథుము గలుగును గాక; యోనుంబ! రాముఁ
డడవి కేగుట కెంచిన ఁ యతని కిప్పుడ. ౨౬

2712

క. కరిహయరథ సంకులమై, శరవిఠతుల నాకులమగు ఁ సమరంబున నే
పురుషుండు వీరధర్మ, స్ఫురణము విడి పాఱునతనిఁ ఁ బోలు నితఁడు నూ!.

మ. మతిమంతుండగు దేశికుండు వరసఁగత్కస్ఫూరతాత్పర్యసం
యుతవేదాంతరహస్యశాస్త్రము శ్రుతింబొప్పంగ బోధింప నిం
దితచిత్తంబున దానిమానెడు కుబుఁగింబోలు, నేవాఁడు రా
ట్పుతఁ డిప్పట్టునఁ గానకుం జనఁచుంఁచుక వాఁడు నిక్కంబుగక. ౨౮

సీ. ఎవఁడు రాముఁడు పనిఁగేగఁదలంపనోయతనికేబృగులబాహ్వంసుండగుచుఁ
జంద్రార్కితుల్యతేజస్కుఁడై రాజ్యంబుఁ గైకొని పేరొలఁగమున యందు
సింహాసనంబునఁ ఁ జేరిన శ్రీరామచంద్రునిఁ గను నదృష్టంబు గలుగ
కుండునుగాక; యెవ్వండుపాయసమును మఱితిలాన్నముఁచాగఁమాంసగుడము

తే. లను బితరులకు దేవతలకు నతిధుల
కును సమర్పణముం జేయఁగోరకె తను
వ్యర్థముగ నిర్దయుండయి ఁ వకునఁ దినెడు
వానికిం గల్లునట్టి పాపంబు గలుగు. ౨౯

2715

క. తలిదండ్రులు లోనగు పెద్దల నవమానించినట్టి ఁ దారుణపాపం
బులఁ బొందు రామునిం గానఁగేగఁదలంచునట్టి ఁ నరుఁడు జననిరో! 3౦

సీసమాలిక:—

అడవికి రాఘవుం ♦ ఊరుగుట కెవ్వఁడు సమ్మతించునో యట్టి ♦ జనుఁడు ధేను
పురఁ బాదమునఁ దన్ను ♦ బుద్ధిహీనునివంటివాఁడును; దానయి ♦ స్వగురువులను
నిందఁ జేసినయట్టి ♦ నీచసముండును, ¹స్నిగ్ధులకుం జెడ్డ ♦ చేయఁ దలఁచి [న
నట్టివాఁడునగుఁగా; ♦ కంబో మఱియును వనతోడఁ బ్రయపుత్రుఁ ♦ వసునయము
విశ్వాసమున నొక్క ♦ విషమాపనాదంబు నేతంబునఁ జెప్ప ♦ నేర్పడంగ
దానిని వెలిపుచ్చు ♦ దారుణకర్మునివంటివాఁడగు; మఱి ♦ పరులుచేయు
నుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకృతి నొనరింప నట్టివాఁడును, బరులరిసి చేయు
నుపకృతి మఱచిన ♦ యరుపాపి సముండును, నడ్డనవర్జితజనునివంటి
వాఁడును; దుర్మతి ♦ బడసిన యట్టివా మనుజుసముండును; ♦ ఘనతరాఘ
మాచరించియు దానికయిన స్రాయశ్చిత్తమును జేసికొనక, సిగ్గును న్యజించి
చరియించు నగునకు ♦ సముండును నయి, యెల్లవారిచే ద్వేషింపఁబడినవాఁడు
నగు; మఱియును స్వగోహమునఁ బుత్రకళిత భృత్యయుతుండయి ప్రీతినిక
తాను మాత్రమే సమృద్ధంబగు నన్నంబుఁదిననోయవానికీ ♦ గనఁగిగునఘ
మొందు; సవ్వంశంబునందుఁ బుట్టిన కన్యకను పెండ్లియాడక ఘనతరాగ్ని
హోత్రాదిధర్మకార్యోన్నతి మానుచు ననవత్యుడయి మృతుం ♦ డగునుగాక;
మఱియును భూమిజా ♦ మండితుండౌ రాముఁ డడవికిఁబోవంగ ♦ నాత్మనైవ
జాదృతిఁ గనునట్టిఁడల్పాయువును బొంది కడుదుఃఖతుండయి కాంతయందు
సంతతిం బడయఁగాఁ ♦ జాలకుండను గాక పార్శ్వపు వనితను ♦ బాలు నృద్ధ
నెవ్వనిఁ జంపిన ♦ నే పాపమొదవునో నేవకుఁ బోషింపఁకే విడిచిన [ను
నేయఘమంటునో యాయఘమ్మును బొందుఁగాక మాంసములత్తు ♦ కను, విషము
మద్యలోహాదినమిస్త దుర్వస్తువులను సన్ని యాచ్రవ్యమునఁ గుంబ
పోషణమును జేయు ♦ భూరిపాపాత్ముని వంటివాఁడగుఁగాక; ♦ పగఁజూరినగు
పక్షిమ్మునం గడు భయదయుద్ధముచెల్ల భయపడి తానొగి ♦ బాటునపుడు
చంపంగఁ బడుఁగాక; ♦ సారహీనంబగు తలపుత్రఁ గరమునఁ ♦ దాల్చి మలిన
జ్వలవస్త్రముఁ గట్టి ♦ ఊతివయి నున్నత్తునలె బిచ్చమెత్తుచు ♦ నెలమి దూల
సంచరించును గాక; ♦ నారాయిఁ ద్రావుచుఁ గామాదులకుఁ జిక్కి ♦ కాంతలందు
సతతంబు లోలుఁడై ♦ సాధ్వసమ్మతమగు జూదమాడుచుఁ బరిశుద్ధవృత్తి
హీనుఁడై చనుఁగాక; ♦ మానితధర్మంబునను మది నెలువక ♦ యనుదినంబు
ధర్మంబుఁ జేయుచుఁ ♦ దగిన ప్రతిగ్రహీతలకు నీయక యపాత్రులకు భూరి
దానమ్ము చేయుచుఁ ♦ దానుండువాఁడగుఁ గాక; శ్రీరాముండు ♦ కానకేగ

1 స్నిగ్ధులు=మిత్రులు. ఈస్నిగ్ధశబ్దమే యిపుడు స్నేహితుఁ డనువేరఁ బరఁగచున్నది.
దీనిని సాధించుటకుఁ గ్రొత్తపాణిని ధరణిఁ బుట్టవలయునేమో.

- సన్నుతించినవాని ♦ సకలవిత్తంబులు చిరసహృత్తములు ♦ చిత్తతృప్తి
కరములు చోరుల ♦ కరిగతములు సగుఁగాక, సూర్యోదయఁకాలమందు
నస్తమించెడు తఱి ♦ నావృత్తి నిద్రించు నట్టివానికిఁ గల్గు ♦ సమము గలుగుఁ
గాక; కేహంబులు ♦ గాల్చినవానికి గురుకళత్రంబును ♦ గూడువాని,
కత్యంతమిత్రుని ♦ కపకృతిఁ జేసిన వానికిఁ, గలుగు పాపంబు గలుగుఁ
గాక; దేవతలకుఁ ♦ గడుభక్తిఁ బితరుల కంబకుఁ దండ్రీకి ♦ నరిసి నేవఁ
- ఆ జేయనట్టి జనునఁకే యఘమబ్బునో, దానిఁ బొందుఁగాక; ♦ తాను వేగ
నాధుజనులచేత ♦ సంత్యజింపబడుఁ, గాక; సాధువినుతిఁ ♦ గనక యతఁడు.
- క. నుమతులు చేసెడు సత్కర్మములకు దూరుండు నగుచు ♦ సుహి నుండుం
గాక; మఱియు దీర్ఘభుజుండయి, సుమహితవత్సుఁడగు రాముఁశుభ గణనిలయున్.
- క. వనికిం బంపఁగ సన్నుతిఁ, గనునో యవాఁడె తనను ♦ గనుతల్లికి నే
వను మాని యధర్మంబును, గనుచుండుం గాక పృథ్విఁ ♦ గడుదూష్యుండై.
- చ. తనయులఁ బెక్కురం గనుచు ♦ న్రవ్య మొకించుక లేకయే జ్వరా
దినిఖిలరోగయుక్తుడయి ♦ తెల్లముగా సతతంబు దుఃఖముం
గనుచుఁ గృశించుఁగాక; మఱి ♦ కన్రమహాననమందునుండి త
న్గనలను బైకి నెత్తికని ♦ గాఢనుతుల్ దగఁ జేసి దీనతం
గనుచును వేడుచూచుల ♦ కాంక్షల వ్యర్థముచేసి నట్టివో. ౫౦ 2720
- చ. అనిశ మధర్మమార్గమున ♦ యందుఁ జొంగుచు దుష్టుఁడౌదు పం
చనమున నొప్పి శీలమును ♦ జయ్యనఁ బాసి నృపాలభీతితో
మనము వగం గనం బ్రదుకు ♦ నుర్వ్యునితో నముఁడౌ; రఘూద్వహున్
వని కనుపంగ నెంచునొ యెవండు నిజంబుగ నాతఁ డెంబరో. ౫౧ 2721
- క. అతివ ఋతుస్నాత పతి, ప్రశంస ఋతునియచుముల నెన్ని ♦ పచ్చి నిలువ దు
ర్మతి నెవఁడు కలయికం ద, తన్నీఁ రన్పఁడౌ యన్యునువ్యసముఁడౌ నితఁడున్.
- ఆ ధర్మనిరతి మాని ♦ తా మూఘుండై ధర్మ
పత్ని మాని యొరునిఁపత్నిఁ గూడు
నట్టి వాడె యగు మహాత్ముఁడు రాముఁడు
వనికిఁ బోవఁ బ్రీతిఁ ♦ బరఁగునతఁడు. ౫౩ 2723
- తే. నష్టసంతానుఁడౌ విప్రుఁనకును గలుగు
పాపముం బొందు శ్రీరాముఁచననివాస
మునకు సన్నుతి నొందినఁనునుజాఁ; డమల
పానయోగ్యజలంబులఁ ♦ బాడుచేయ. ౫౪ 2724
- క. ఒరులకు విషముం బెట్టఁగ, నురుతరపాప మెది యబ్బు ♦ నొగిదానింబొం
దు; రఘూద్వహుండు వనముల, కరుగుటకున్ సన్నుతించునట్టి కుమతియున్.

క. కలుషేంద్రియుడై సద్యోమ్రులకుం జేయుటకుఁ దగినఁపూజఁ జెఱచును
జ్వలపాపియగును బదిదినములు వెళ్లని దూడయావుఁమోదము తనరక.

ఆ. పట్టి పాలు పిదుకు ధ పాపాత్ముడౌ; సంబ!

తన గృహంబునందుఁ ధ ద్రాగఁ దగిన

జలములుండి దప్పిం ధ గలవిలపడువాని

కిడక మోసపుచ్చు ధ జడుడగుఁ జూచి. ౫౭

2727

క. ఇరువురు వాదించెడు తఱి, సరిగాఁ దత్కలహమార్పు ధ శక్తి గలిగి య
త్తురుణమున దానిఁ దీర్చని, పురుషుఁడు పొందెడునఘంబుఁబొందెడుఁజూపి.

క. అని పలికి రాజపుత్రుఁడు, తనయుని నెడఁబాసి పతిని ధ దాఁ బాసి తగఁ
వనటం గుండెడు కౌసల్యను దేర్చుచునే మహాత్రి ధ నవనిం బడియె.

ఆ. ఆతఁ డిట్లు దుస్సహములగు శంభంబు

లాడుచుకొ మహాత్రి ధ నలజడిఁబడి

చేతనంబులేక ధ క్షీతనుండఁ గౌసల్య

భరతుఁ గాంచి యిట్లు ధ పలికె సపుడు. ౬౦

2730

క. భరతా! శంభంబుల నీ, కరణిక్ నీహనరుపంగఁ ధ గనుచుండిన నా
కురుతర మయ్యెను దుఃఖ, 'న్మరిగెడు వ్రాణముల నిల్పి యలరెద వీవు.

తే. భాగ్యవశమున నీదగు ధ స్యాంత మిప్పు

దన్న నే యనునర్థించుఁసట్టి సాధు

ధర్మముననుండి చంచలతం బొరయదు

సత్యశంభుండవీవు లక్షణుని భంగి. ౬౧

2732

క. కనుకక సత్పురుషులకగు, ఘనలోకము నొంపఁగలవు ధ గాదిలివుత్రా!
యని పలికి భ్రాతృసత్పిలఁ, దనయు మహాబాహు సంకతలమునఁ జేర్చె.

తే. అంకమునఁ జేర్చి కఱగిట ధ నదిమి పంపి

దుఃఖ మొందుదు నెచ్చె నాతొయబాత్తి,

యిట్లు శంభంబులాడుచు ధ నెంతోశోక

మునఁ దపించుచు నేడ్చు నాఘనమతి కట. ౬౩

2734

తే. శోకసంరోధమున మూర్ఖ ధ నాకరణిని

గనుటవలనను జిత్తంబు ధ కలతనొందె

సతఁడు పలవించి స్పృహతప్పి ధ యాత్మశక్తిఁ

బోవ ఖీతిఁబడి వగఁ గుండఁబోయె రాత్రి. ౬౫

2735

డెబ్బదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౬ - వ సర్గము.

— ఖండి భరతుడు తండ్రికి సంస్కారము చేయుట. ఖండి —

*క. పలికెడు వారలలో నే, ర్బలవడ శుభవాక్యములను ధి బలుకు వసిష్ఠుం
డల భరతు శోకతాపంబులఁ బొగిలెడు వానిఁ గాంచి ధి పూజ్యభణితులక.

చ. పలికె మహాయశా! మనుజుపాలకపుత్ర! నితాంతచింతచేఁ

¹బాలుపడనేల చాలు నిటుపొలునె, దుఃఖముఁ బాయవయ్య మం

గళ మగుఁగాక నీకు; నృపకాంతుఁడు స్వర్గముఁ జేరు దేన ని

ర్మలతరత్క్రియావివృతి ధి మానితరీతిని జేయు మీవికక. ౨

2737

చ. అనియె సను స్తధర్మవిదుఁడౌ భరతుండు వసిష్ఠులల్కులక

విని మది ధైర్యమొంది పృథివీపతి కంతటఁ బ్రేతకృత్యముల్

మునివరు నాజ్ఞఁ జేసె; నృపముఖుని నంతట నూనెత్తోట్టినం

చినకతనక యధాస్థితిని ధి జెందినవానిని నెత్తి భూమిపై. 3౪

2738

చ. ఉనిచిరి నూనెనుంచుటనె ధి యొప్పుగఁ బచ్చనిచాయమోముతోఁ

గనఁబడి దేహభాగములు ధి గాఢియ నొంకయంట నిద్రవో

యినగతినుండఁగా నతని ధి నెంతయు రత్నము లొప్పు పాన్సనం

దునిచిరి భృతుడ; లాజనకు ధి నొయ్యనఁ గాంచి నితాంతచింతచేక. ౫ 2739

చ. భరతుండు దుస్సహృది గని ధి పల్కెను రోదనవాక్కులొప్పు భూ

వర పరదేశముం గనఁగఁ ధి బంపిన నే నటనుండి యిప్పురీ

వరమును జేరకుండఁగనె ధి భావుకధర్మవిదుక రిషిమూ సముక

గురుబ్రాహ్మణి లక్ష్మణుని ధి కూక వనంబుల కరిపి యివ్వెధిక. ౬

2740

క. మరపురి కేగఁగ నీవును, గుణేయంబగు పూను ధి కౌంఠమేమో

ధరణీశా! శుభకార్యము, రిరిం గను పునుపసించు ధి లలితమనస్కుక. ౬౪

తే. రామచంద్రుని విడిచి నిర్భరిచిచారు

మగ్నులమయి తిపించెడి ధి మమ్మునెల్ల

విడిచి యెటుపోయితివి? తండ్రి ధి విశ్వసతివి

గాఁ జెలంగెడి నీవు స్వర్గమున కరుగ. ౭

2742

క. వనములకుక శ్రీరాముండు, చన యోగక్షేమములను ధి సంతత మిన్

త్రనమునఁ గనుఁగొనువార లింక నెవ్వరున్నార? నిన్నుఁ ధి గానమి నిచటక.

క. ధరణి యిది విధవయై యే, కరణిని రంజలక చూడఁగఁదగ, దీపూ

ర్వరమును శశిఁ బాసినరా, తిరివలె నినుఁ బాసియున్నది యనుచుఁ దోచెక.

క. అని విలపించుచు దీనతఁ, గను మనమున నున్న భరతుఁ ధి గని పల్కె మహా

* ఉనాచ ఐదతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠ శ్రేష్ఠివా గృహీ-అనిమూలము. 1 పాలుపడనేల=తలుఁ గనేల అనియర్థము.

మునియా వసిష్ఠుఁ డిట్లని, ఘన బాహూ! యిపుడు రాజకాంతునకీవున్. ౧౦
తే. ప్రేతకార్యంబు లెవ్వెవ్వో విధిహితముగఁ
జేయఁగాఁ దగునో వానిఁ జింతమాని
త్వరగ నేమటకయ చేయఁ దలఁపు ననిన
నట్లే యని వానిఁ బాటించి యాతఁ డంత. ౧౧౫ 2746

సీ. వేగంబు మీఱ బుత్తిక్కుగోహితులనాచార్యులఁ గృత్యముల్ జరపుఁడంచుఁ
ద్వరపెట్టె రాజసోధంబున లోపల శవముంట వెలుపలి స్థలమునకును
దెచ్చి యుంపంబడు ధివాగ్నిహోత్రములను గార్హపత్యాదులను బురోహి
తులును బుత్విజులును విలసిల్లు విధిరీతిఁ గొని తెచ్చి రంతఁ జేతనములేని
తే. భూమిపాలకు సేవకుల్ పూన్కి శిబిక
ఁబొందు నునిచి మనస్సులు కొందలపడ
బాష్పకంఠంబులొప్పు నెప్పుటివిధంబు
గాక యేడ్పును మోసిరి కడుఁ బడలుచు. ౧౧౬ 2747

క. జవలొగి రాజతమమములఁ గనకపుఁ బుష్పముల వివిధకమ్రాంబరరా
జని జల్లుచుఁ ద్రోవల భూవుని ముందుగ వగలుమిగులఁబోయిరిమఱియున్.

సీ. కొండతారీతిని జంపనాగగుచూర్ణముల గుగ్గిలమును సరళమనఁబడు
నట్టి ధూపముఁ బన్నకాహ్వయపరిమళ దారువు మఱి దేవదారువులను
జల్లుచు నడిచిరిచ్చతరంబులొ ధూపనద్యస్తవులఁ జాల జనులు కొంచ
ఱులఁ జల్లుచు నరిగి రచ్చుటికేగినతఱి బుత్విజులు భూనాథు తనువు
ఆ. శిబిఁనుండి యెత్త చితిపయిని బుండుఁ, బెట్టి రంత భరితుఁ డుట్టిపడెడు
చింతఁ బూని రాజశిఖనకును ద్రేతాగ్ను లిచ్చె వారి యనుమతిఁగొని.

క. జనకున కిట్లగును నిచ్చినఁ బైతృకమేధమను విశేషంబుల నా
ఘనూఁ జవించిరి నామగు, లనూనవిధి గానములను నట సల్పి రొగిన్. ౧౧౭

చ. సరగున పృథ్వులైన సరిచారికులెల్లను జుట్టురాఁగ నా
ధరశివు భార్య లర్హవిధిఁ దారుపురిన్ వివనాడి వాహనో
త్కరముల నట్లే చారుశిబికంబుల నచ్చటికేగి రంత దు
ర్భరమగు చింతఁ బూను నపుపువత్తులు బుత్విజులక్కుమారుడున్. ౧౧౮

ఆ. అఖిలయాగములను నగ్నిచయనమును, జేసినట్టి నృపతి శేఖరునకు
నప్రదక్షిణముల నపుడు ప్రదక్షిణముల నొనర్చి; రంత వెలఁదు లెల్ల.

చ. మునుకొని క్రొంచీరీతి నృపముఖ్యుఁ జితాస్థితఁ గాంచి జాలినే
డ్చినఁ బెనునాద మొక్కమొగిఁ జేరువనుండినవారికెల్లనున్
వినఁబడె నిట్టులేడ్చుచును వేయివిధంబుల వాహనాల్పైఁ
జని సరయాతటంబునను న్నానముచేయఁగ నిల్చి రాత్రితై. ౨౨ 2748

క. నరవరు పత్నులు మంత్రులు, బురోహితుల్ భరతుఁ గూడి ♦ భూపతికా ర్తి
స్ఫురణమున నుదకదాసము, సరిగా నొనరించి వగలఁ ♦ జాలఁ బొగులుచుకొ.

తే. పట్టణముఁ జేరి కన్నులు ♦ బాష్పపూర్ణ
ములుగ నుండఁగ నేడ్చుచు ♦ నిలఁ బరుండు
చును దళాహము లాశౌచమున గడపిరి
పనుల వేనిని జేయక ♦ వగలు మిగుల. ౨3

2755

డెబ్బదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

22 - వ సర్గము.

— శ్లోక భరతుఁడు శ్రాద్ధములఁ జేయుట. శ్లోక —

సీ. అంతటఁ బదునొకండువ దిన మరుదేరఁ బుణ్యాహవాచనంబుల నొనర్చి
నాఁ డొనర్పఁగ దగిల నవనుల నొనరించి యాశౌచముం దీర్చియవల దావద
శాహస్సుసం జేయఁజ్ఞాన జోడశమాసికముల నెల్లను యథాక్రమముగాఁగ
నొనరించి భూమినుఁజ్ఞాతములకు రత్నముల ధనంబుల నన్నమును నమూల్య.

ఆ. పశ్త్రములను మేటివస్తువులను, మేక, గుంపు, రజతరాశి ♦ గోశతముల
దానజనుల మతియు ♦ దానీజనంబుల. వాహనాలయముల ♦ వగున నిచ్చె. 3

క. జనకుని గుఱించి భరతుం, డనూనవిధి వలసిపట్టు ♦ లననీసురలొ
య్యనఁ దృప్తి నొంద నిచ్చెను, దనివిం గని వాకు సోవఁ ♦ దా నామీఁదక.

క. పదుమూడవదినసంబున, నుదయంబున నస్థిజాల ♦ మొగి గ్రహియింపం
గఁ దగం దత్స్థానమునకు, మది తల్లడ నుండు వచ్చె ♦ మానియుతుండై. ౪

క. చనుదెంచి శోకమున మూర్ఛను గని యటు వెప్పిరిల్లి ♦ చాలస్వనంబు
వినఁబడ నేడ్చెను; మతియుకొ, జనకుని చితిఁ జేరి దుఃఖసరణిం బలికె.

క. జనకా! నను నెవ్వరి కీ, వనునయమున నప్పగించి ♦ యరుగవలయునో
ఘనుఁ డన్న యతఁడు చనియెక, వని కీవును నన్ను శూన్యవసుధ విడిచి తే.

తే. విను మనాథకుఁ గౌసల్యకును గతియగు

నట్టి రాముని నడవికి ♦ సంపితీవు

తిసయునిం బాసి దిక్కులేని నెలఁతవిడి

యెందుఁ బోయితివో తండ్రి ♦ యిపుడు నీవు. 24

2761

క. అని తండ్రిశరీరము కాల్చినదయి యెఱ్ఱనయి భూతిఁజేఁ దగి దగ్ధ
స్థినికరముల నొప్పిన స్థలమును గని బిగ్గఱఁగ నేడ్చె ♦ మోము కలంగక.

తే. అంతఁ జితిఁ గని దీనుడై ♦ యతఁడు రోద

సంబు చేయుచుఁ దంతుసంతతిని బైకి

నెత్తఁబడుతఱి నడలుట ♦ నింద్రధ్వజము

ధరణిఁ బడునట్లు పడియెను ♦ ధైర్యమెడల. ౯౪

2763

ఉ. ఆతనిపాటుఁ జూచి నుక్పతాంతమునం బడు నయ్యయాతివి

ఖ్యాతునిఁ బుత్రికాతనయులై న మునీశులు లేవనెత్తు న

ట్లాతఱి జ్ఞాతులందఱును ♦ నాతని లేపఁగఁ జెంతఁజేరి; రా

భూతలనాధపుత్రకుఁడు ♦ పొక్కుచు నేలను వ్రాలఁగాంచుచున్. ౧౦౪ 2764

2 తే. ధైర్యమొప్పు శత్రుఘ్నుఁ డింతవఱకుండి

యన్నశోకంబునం బ్రుంగి ♦ యట్లుపడుటఁ

గని మహీశునిఁ దలపోసికొనుచుఁ బరవ

శత్రుమున భూమిఁ బడియె, విశంజ్ఞుఁ డగుచు ౧౦౫

2765

క. భరతుని తమ్ముఁడు జనకుని, యరుదగు నద్వైతగణంబు ♦ నవయవముల నం

న్మరియించుచు నున్నత్తుని, కరణిన్ దుఃఖమునఁ బల్కెఁ ♦ గళవళపడుచున్.

సీ. అక్షోభ్యమై మంధరాంగంబునం బుట్టి కైకయన్ దుగ్ధాహాకలితముగుచు

వరదానజలముల ♦ వర్షి లోతును గల దుఃఖభూరిసాగరము నుమ్ము [డు

ముంచెఁదండ్రీయెట్లుముదమునలాలించునుకుమారుఁడును బాలుఁడకుటిలుం

నగు భరతుఁడు చాల ♦ వగఁ గుంది యేడ్వంగ నాతని విడిచి నీ ♦ పరిగితివెట

ఆ. కయ్య! భోజ్యపానకాంబరాభరణాది, వస్తువులను మీకు ♦ వలయుదాని

లలి గ్రహింపుఁడనుచు ♦ బలవంతపెట్టి చేకొనఁగఁ జేయుదీపుఁకొక్కమమ్ము.

క. జనకా! యింక నెవ్వరు మ, మ్మననయమున నట్లు చేయ ♦ నద్దులు? ధన్యు

జ్ఞుని మహితాత్ముని నిను విడిచిన గూఢర పగుల కిట్లు ♦ స్థిరతం గనునే. ౧౦౬

ఆ. కనుక నిద్రి ప్రళయకాలంబునం గూడఁ, బగుల కుండునేమొ; పరమసకముఁ

నంద్రీ పొంద నన్న ♦ దారుణాటవి కేగ, 'నేమి బ్రతుకశక్తి ♦ యింక నాకు

క. కనుక హుతాశనుఁ జొచ్చెన, జనకభ్రాతలను మాని ♦ సమధిశక్తి

గన త్యాగికునుపాలిత, మనఁబడు నీపురము, గూన్యమై యిట్లుండెన్. ౧౦౭

క. నేనెంతమాత్ర మియ్యెడ, దీనిం జొరఁబూన ననుచు ♦ దీనతనేఁజ్ఞె

భూనాథతనయు లిద్దఱు, నూనక పలవింపఁ గాంచి ♦ మనసులు కలగెన్.

క. వారిని వెనుకొని వచ్చిన, వారందఱు మరల దుఃఖవార్ధి మునిగి రీ

తిరున సోదరు లిరువురు, భూరితరార్తిం దపించి ♦ పొంగెడు వగచెన్. ౧౦౮

క. పలవించుచుఁ గడునార్తిని, నలసి ధరంబడిరి కొమ్ము ♦ లల్లన విలుగన్

1. కౌశిత్రమృషయో యథా-అనిమూలము. ఋషయః కౌశిత్రభూతాః-అని వ్యాఖ్య.

దీని ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది. 2. భరతపతనాపధిశత్రుఘ్నుస్య ధైర్యం స్థితం-అని వ్యాఖ్య.

3. కిం మే జీవితసామర్థ్యమ్-అనిమూలము.

గలఁగిపడు ¹నుక్షయగ్గము, వలె, నంతట ²సత్సవ్యావభాసురుడగుచుకొ.

—అథా పసిష్ఠుఁడు భరతునికి బోధించుట.. అథా—

ఆ. సర్వవేత్త వీరిజనకు పురోహితుం, డగు పసిష్ఠమౌని ధనుని బోరలు
చున్న భరతు నెత్తి ధిన్నఁగఁ బలికె నో, రాజు! వినుము వృద్ధరాజు సచుసె.
³క. జనకునకుఁ బ్రేతకార్యము, లోనరిచి యీదివసమునకు ధిన్నఁగఁ బదుమూడ
య్యెను నష్టలసంచయన, మ్మను కర్తము మిగిలియుండ ధిన్నఁగఁ బొగిలెదే.
తే. బాగు చేసెద వేటికిఁ ధిన్నఁగఁ సాధుచిత్త
శోకమోహజరామృతుల్ ధిన్నఁగఁ తుత్పిపాన
లనెడి యీమూఁడు ద్వంద్వంబులును నమస్త
జంతువులకు నమంబుగ ధిన్నఁగఁ సంభవించు, ౨౩

2776

తే. అపరిహార్యంబులై యుండునట్టి వీని
విషయమున నిన్ను బోలిన ధిన్నఁగఁ విమలమతియుఁ
జింతనొందుట తగునె; యేనిద్ది గల్గు
దీన నిఁకఁ జాలునని యిట్లు ధిన్నఁగఁ మాని పలుక. ౨౩౪

2777

సీ. తత్త్వజ్ఞుడౌ నుమంత్రనచివుఁ డారీతి శత్రుఁఁడు నెత్తి తత్త్వాన్వితవిభ్ర
మముఁ బాపి జంతుసమానంబులౌ భవాభవముల విధమెల్ల ధిన్నఁగఁ భవ్యరీతి
వినిపించె; సద్యశోవిస్తారులౌ వారు పురుషసింహులు సహోదరులు లేచి
వర్షాతపంబుల ధిన్నఁగఁ బడలిన యింద్రధ్వజంబులరీతిఁ బ్రశస్తకాంతి

ఆ. వెలసి, రశ్రు సలిలములఁ ద్రోసికొని యెట్టి
వాఱుకనులతో నభవ్యనినద
ములను బలుకు రాట్టుతుల మంత్రులటఁ జేయఁ
దగినసనుల జరపఁ ధిన్నఁగఁ ద్వరపఱువఁగ. ౨౩౫

2778

డెబ్బదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౮ - వ సర్గము.

—అథా శత్రుఁఁడు మంధరను శిక్షించుట. అథా—

క. అపరక్రియలం దీరిచి, న పిదప గృహమునకుఁ బోయి నతఁడే భరతుఁడె
న్నపరిసరమునకుఁ జనఁదా, నపుడెంచఁగ నతనితోడ ననుజుం డనియొక. ౧

¹ 1 ఉక్షయగ్గము=వృష్యముగఁబడు. 2 తతః ప్రక్రియమౌ=అనిమాయము ప్రక్రియమౌ=ప్రశస్త్యభావః-అనివ్యాఖ్య. 3 సావశేషాద్ధినిచయే కిమిహ త్వం విలంబసే-అనిమూలము 'దశాహ మధ్యే శాస్త్రవిహితం ప్రధానాద్ధినిచయనం కృత్వా త్రయోదశదివసే తద్దేశాచారప్రాప్తస్థలశోధన మాత్రం కృత మిత్యనిగమ్యతే' అని వ్యాఖ్య. దీనిభానమే యిటఁ జేర్పఁబడినది 4 భవాభవములు=జన్మమృతులు.

- ఆ. వగలుగలుగఁ బ్రాణి వారంబునకు నెవ్వఁ
డగునొ సుగతి యట్టిఁడైన రాముఁ
డాత్మదుఃఖమునకు ♦ సతఁడె దిక్కగునని
పలుకవలెనె, యట్టి ♦ ¹ ప్రాథమబుఁడు ౧౫ 2780
- చ. అల మతిమంతుఁడై రఘువరాన్వయపాలకుఁడైన రాముఁడొ
క్కలలనచేతఁ బంపఁబడెఁ ♦ గానల కీయ్యది యేమి చిత్రమో
బలముగు తండ్రియాజ్ఞఁగొని ♦ వారక యాతఁడె కానకేగె నిం
దుల కతఁడేమిచేయు నిక ♦ దూఱకు మాతనినంచు బల్కెదో. ౨ 2781
- క. బలయుతుఁడు శౌర్యవంతుం, డల లక్ష్మణుఁ డనెడు నొక్కఁ ♦ డననీఘలిలోఁ
గలఁడు గదా యతఁడైనను, దలఁచక పిత నిగ్రహింపఁ ♦ దగదో చెపుమా. 3
- చ. జనకుని నిగ్రహించి రఘునతముఁ గానకుఁ బోవకుండ నే
లొనఁపలేదు, దుష్టవనితోద్యమముం గనలేక చిక్కి దు
ర్జనపథగామియౌ నృపునిఁ ♦ జయ్యన మించియుఁ జెష్ట నెన్నియొ
ప్పనిపనికంటె మున్నె తగుభంగిగ నాపుట కృత్య మాఁ గదా. ౪ 2782
- తే. అపుడె యిట్లు లొనర్చిన ♦ నిపుడు శోక
మిట్లు గలుగకయుండుఁగా ♦ యేమి యింక
ననుకొనినఫలమని యాడె; ♦ నట్లతండు
పలుకుచుండఁగఁ గుబ్జయు ♦ లలితరీతి. ౫ 2783
- సీ. తాను గోరిన భరతప్రియకృష్యము జరిగు నెప్పుడంటుండు ♦ సంతసమున
నెదురుచూచుచుఁ దనఁబయిచ్చవచ్చిన సొమ్ములను దాల్చి దివ్యచంఁసములంటి
రాజవస్త్రంబుల ♦ రంజిల్లి యారాజ తనయులుండిన సౌధమునను దూగు
వాకిలి యొద్దికి ♦ వచ్చె నామంధర మణిభూషణముల నునుహితములను
- తే. బిక్కువిధములఁ నగునానిఁ ♦ బ్రేతఁ దాల్చి
యలరు మొలనూల్లచే విషభాధరణము
లను జెలంగుచుఁ ద్రాటఁ గట్టిన కిషినత
వలె వికారంబుగాఁ గనఁబడియె సంత. ౬ 2784
- క. కని ద్వారపాలకులు కుబ్జను నిర్దయురాలిఁ గునుతిఁ ♦ బట్టుకొని జవం
బున శత్రుఘ్నుని నన్నిధిని నిలిపి యిట్లనిరి భక్తిః ♦ నృపనరతనయా! ౭
- క. వనికే రాముఁడు స్వర్గం, బునకున్ మీతండ్రి చనియొ ♦ ముదిత యిదియె యి
ప్పనులకుఁ గారణ మతిపాపిని భూతకురాలు నుమ్ము ♦ విశ్రుతకీర్తి! ౮ 2785
- క. కనుకన్ దీనిని నీయిచ్చును దోచిన శిక్షఁ జేయఁజనునని పలుకన్
విని వారి వచనములఁ జయ్యిన ధృతనియముం డతండు ♦ సతిదుఃఖితుఁడై .

- క. అంతఃపురమునఁ గల జన, సంతతినిం జూచి పలికె ♦ సక్రోధుండై
యింతటి దుఃఖం బిపుడే, యింతివలనఁ గల్గె నన్నుకిటు జనకునకున్. ౧౦౪
- క. ఆయింతి క్రూరకృత్యము, నీయొగతఁ జేసెఁ గాన ♦ నిద్వాసికే గా
నే యలఘుఫలము తుల్యమొ, యాయదనంబొందుఁగాక; ♦ హితముగదానిన్.
- క. అని పలికి యతఁడు నెచ్చెలు,లను గూడిన కుబ్జఁ గాంచి ♦ లలన యనక దా
నిని బలవంతముగా బట్టి నెల్లు ధ్వజింప నార్భిఁటించెం బెలుచున్. ౧౦౫
- తే. దాని చెలికఁజైలందఁ జితండు క్రుద్ధుఁ
డగుటఁ గనుఁగొని సంతప్తఁబగుచు దిక్కు
తోచకఁజెల్లడలకుఁ బాటిః ♦ రాచెలులపు
డితర లలనలతోఁ బల్కి ♦ రిట్టులొకట. ౧౦౬
- క. ఇతఁ డారంభించిన యీ, గతిఁ జూడఁగ మనలనెల్లఁ ♦ గడువడి నిశ్చే
షత నొందఁ జేయఁగలడికి, గతి యేమొక రాము తల్లిఁగల దానాధిష్ఠ.
- క. కరుణానాస్తిత వదాన్యను, వరకీర్తిని ధన్వితతి ♦ బహుభంగులఁ దా
నరిగ నెఱింగిన తల్లిని, శరణు జొత్త మిపుడామె ♦ చాలెడుఁ గావక. ౧౦౭
- తే. ఒండు శరణంబు లేదు ధీఃకుండితిండు
మనలఁ బరిమార్చునని యెంచి ♦ వనితలుండ
శత్రుతాపనుఁ డాతిండు ♦ చాలఁ గోప
మడరిఁ గనులెఱ్ఱఁబాఁగ ♦ నట్టె పోయి. ౧౦౮
- ఆ. అఱచుచున్నదాని ♦ నామంధరను బట్టి
యిలను బడఁగ వైచి ♦ యాడుకొనుచుఁ
బోయె; నట్టు లతఁడు ♦ పోవుచునుండంగ
దాని సొమ్ములెల్ల ♦ ధరిశీమింఁద. ౧౦౯
- క. పలువిధముల రంగుల సొమ్ములు భూస్థలి నందు నందు ♦ మునుక నీ రాల్చె
స్థితవిభూషణవితతుల, నలరెడు నారాజసౌధి ♦ మాసమయమునక. ౧౧౦
- తే. విమలతారాగణంబుల ♦ వెలయు శార
దాంబరము రీతి వెలసె; నయ్యతివ నిట్లు
బలమునం దగు పూరుషఁవర్సఁ డాతఁ
డిడ్చుకొనిపోయె; దన్తోచఁనేచ్చుఁ గై క. ౧౧౧
- క. అరుదెంచె నచటి కాతఁడు, పరుషోక్తులచే నదల్చి ♦ పలికెను దానం
దరుణీమణి దుఃఖితయై, కిర మితనిభయంబు నొంపఁగఁ దడఁబడుచున్. ౧౧౨
- తే. తనయుని శరణు జొచ్చెను; గనుఁగొని భరతుండు తల్లిఁగఁడు క్రుద్ధుండై
యనుజన్తుఁ డుండ నాతని, కనియెన్ భూతవ్రజంబు ♦ నం దరయంగ. ౧౧౩

- చ. వనితలఁ జంపరాదు తమ ధర్మిలఁ జేయుము చిత్తసీమలో
 ననుజ! నమస్తధర్మవిదుఁడౌ రఘురాముఁడు నేను దల్లిఁ జం
 పిన విని మాతృహంతనని ధీతి యడంగఁగ నన్ను దిట్టు న
 య్యనఁఘుఁడు తిట్టఁడేనియుఁ గృతాఘను దుష్టను కైక నోర్తునే. 2801
- క. నేనే చంపుదు నెపుడో, కానక ఓమఁ బూనవయ్య ధాదిలి యనుజా!
 చానను గుహనామూలము,గా నెగఁడెడు కుబ్జ విడువఁగానే లనెదో? 2802
- క. ఈమంధరఁ జంపితి మని, రాముం డెఱిఁగినను ధర్మరాశి నెఱుఁగుటకొ
 దా మానినిఁ జంపితిసని,యే మనలఁ దిరస్కరించు నిరకఁ బలుకఁడు సూ. 2803
- చ. అన విని ¹లక్ష్మణానుజని ధాతని భావల నాలకించి యొ
 య్యనఁ గ్రుధమాని నే విడిచె నయ్యతివక భయ మొందియున్న య
 వ్వనితయుఁ కైకపాదములపైఁ బడి యూర్తిని బొక్కి యేడ్చెఁ జ
 య్యనఁ గడునూర్పులకొ విడిచి ధామెకు జాలియుఁ గల్గుపట్టుగకొ. 2804
- ఆ. అట్లతండు తిగిచి యటు విడువ వినంజ్ఞ
 యగుచు, వలలఁ జిక్కి యూర్తి దెసలఁ
 గనెడు క్రాంచిరీతి వనటఁ గుండెడు కుబ్జ
 కైక యూఱడించె గారవమున. 2805

డెబ్బదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౭౯ - వ సర్గము.

అంతఁడు రామునియొద్దకుఁ బోయి మార్గముల చిక్కిరించి నాడ్చుచున్నాఁడు. అంతఁడు

- స. అంతలఁ బదునాలుగవ దివసంబునఁ బ్రార్థన రాజును బూన్చి బట్ట
 భద్రునిగాఁ జేయవలసిన యధికారమునఁ బొల్పు వారెల్లఁగును భరతునిఁ
 గినుఁగొనఁగా వచ్చి మనకెల్లరకు గురువగుడైన వశిరధధర్మపాల
 చంద్రుండు శ్రీరామచంద్రుని జ్యేష్ఠుని ఘనబలుండగు లక్ష్మణుని ససంబు
 తే. నందు నుండంగఁ బనిపి తా నరిగె స్వర్గ
 మునకు; రాజకుమారకా! ఘనయశుండ
 వయిన నీవిష్టు భూపతి వగుము మాకు;
 బ్రభువు లేకుండఁ గూడ దీవనపు యెపుడు. 2806
- క. దైవశంకున రాజ్యం, ²బీనఱ కి దనాయకంబయే యైన నిటం
 గావింప దీజనప్రజ, మేవిధి నవరాధలేశమేని మహాత్మా! 2807
- క. నీయభిషేకంబున కిపు, డేయే వస్తువులు వలయు నెల్లకొ వానికొ

¹ లక్ష్మణానుజనిశత్రుఘ్నుఁడు, ² దశరథమృతి మొదలఁకొని యింతదనుక.

బాయక కై కొని నీకై, యాయెడఁ ¹జారులును మంత్రుఁ డిల్ల జనములుకొ.
తే. ఎదురుచూచుచు నున్నవా డరినకులేంద్ర!

తండ్రి తాతలనుండి నిత్యము పరంప

రాగతంబయి వచ్చిన యలఘురాజ్య

మిద్ది కావున దీని గ్రహింపవలయు. ౪౫

2809

క. నీ నభిషేకంబును దగఁ, గావించుకొనంగ వలయుఁ డి గాపాడుము మ
వ్త్వావిశ్వంబును దాలించి, నా విని దృఢనియతుడైన డి నరపతినుతుడుకొ. ౫

క. తను నభిషేకంపఁగఁ దెచ్చిన మంగళవస్తుతతికిఁ డి జిత్తము వ్యధనొం
దినదౌటచేఁ బ్రదక్షిణమును నొనరించి వారిఁ గాంచి డి ముచుకొని పలికెకొ. ౬

క. మాకులమున జ్యేష్ఠమతుం,డే కన' రాజగుట యుచిత డి మిట్లుండంగా
నీకరణి ²సర్వమెఱిగిన, మీకుం బల్కుంగఁ దగదు డి ³మించెడు వేడ్కకొ. ౭

క. మనకెల్ల జ్యేష్ఠసోదరుఁ, డనూనగుఁడైన చెలంగు డి నారాముండే
జనపతి కావలయును నే, ననిఁ బదునొల్లేడు లుండువాడ నతనికై. ౮2818

క. వనముల కేఁ జని నాయ,న్నను దోడ్కొనివత్తు జనమునకొ జతురంగం
బనితరసాధ్యమునగు వా,హిని రావింపుండు ననికొ డి నిప్పుడ పోవకొ. ౯ 2814

తే. ఇప్పుడభిషేకమునకొయి డి యే మవస్తు

పులను సమకట్టినారొ మీఁరెల్లమి, వాని

నన్న యభిషేకమునకొయి డి యవ్వనంబు

నకును గొనిపోవుచున్నాడ డి ⁴నకలుపనుతి. ౧౦

2815

చ. వనమున యందె సత్పురుషు డి భవ్యమనీషునిఁ బూజ్య రామచం
ద్రుని నభిషేక్తుఁజేయుచు, గ్రతుక్రియకై మఖశాలనుండి య
య్యనలుని దెచ్చురీతి నిపు డి డాతనిఁ దోడ్కొని వచ్చెనకొ వనం
బున నివసంపనీయ. నిడె డి ముందఱుఁ దల్లియొ యన్నపేరుచేకొ. ౧౧ 2816

క. కనఁబడెడు నీమెకోర్కిని, గొననాగిం జేయఁ జుండి డి ఘోరారణ్యం
బున నేనె వసించెద రా,ముని రాజుం జేయవాడె డి ముదమలరారకొ. ౧౨

క. మన మరుగుద్రోవలను నే,ప్పునఁ జక్కంజేయవలయుఁ డి బో, కావున న
ప్పనిఁ జేయ నేర్పుగల వా,రిని బంపుఁడు వారలిపుడఁదిగి విషమములకొ. ౧౨౫

క. సమములుగాఁ జేయందగును మనఁపుగుటకు పు మున్నె డి నూతనదుర్గ
క్షునులెల్ల నరసి మార్గంబు మనకుఁ జూపంగఁ దగిన డి పోడల నిపుడె. ౧౩

1 స్వజనశ్రేణయశ్చ-అని మూలము. 'స్వజనః అమాత్యాదయః శ్రేణయః-వైగమాః' అని వ్యాఖ్య. 2 మతలాజనాః-అనిమూలము. 3 మించెడువేడ్కకొ- భరతునిభాసము ప్రజలు సంతోషముతో నీవార్త తెలిపిరనియే. 4 అకలుపనుతి-అనఁగా నీమాట యుఁచురార్థముగాదు. నిశ్చయమని భరతునిభాసము.

క. సనువుఁడు కొందఱు మనవెంట నె వత్తురుగాక యని యుండంచుచు వగ నె
వ్వునమున; రామునివిషయంబున భక్త్యనురాగములను ధీ బూని పలుకుచుకొ.

క. తనరెడు భరతుని శుభవచనమని గని సచివాదులెల్ల ధీ నూత్నోత్సాహం
బునఁ బల్కి రట్లు జ్యేష్ఠుని, మనుజేశశకుమారు నృపుని ధీ మమతం జేయకొ.

క. భరతా మనమునఁ గోరితి, వరయఁగ నిట్టిండవౌట ధీ ననయము ¹పద్మా
శరయగు శ్రీ దేవియు ని, న్నరయుచు నివసించుఁగాక ధీ యని రాపిదపకొ. ౧౫

సీ. రామునిఁ గొనివచ్చి ధీ రాజ్యంబొసంగెరనను విషయంబున ధీ నాభరతుఁడు
పల్కిన యాశుభవాశ్యముల్ విని యార్యులౌ నుండులెంతయుఁ నలరి రంత
వారికన్నులనుండి ధీ పరమసంతోషాశ్రు జలములు దొరికె నాఁనచిసముఖ్యు
లౌనఁడు చెప్పినయనల దుఃఖము మాని పల్కి; గో పూరుషవర్య! నీద

తే. నాజ్ఞచొప్పున నృపభక్తులైన భృత్యు
లెల్ల మార్గము రక్షింపఁ నెందుఁ ద్రోవ
లరసి చక్కజేయంగ నియ్యదనుసందె
దిట్టపఱచితి మనిన మఁదిం జెలంగె. ౧౭

2823

జెబ్బదొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౦ - ౨ సర్గము.

అథా రామార్జునుఁ డింద్రుఁడను ముఖ్యుఁడు

సీ. తనవంతంబున ధీ ధరిణిభాగవద్భావముల నెఱింగిన ధీ బ్రహ్మ, కూట
వాపీజలంబులఁ ధీ బడయంగఁగగునూత్రమున నేయుతంబువాఁయులును, స్వీయ
కార్యమౌ నూర్ధరక్షణము చేయంగను వలఁతులౌ సౌగులుఁ ననుధఁ ద్రవ్య
వారిలు, యంత్రజీవకులను భృతజీవకులు శిల్పు నిర్మాతకులగు రాజ

తే. పురుషు లోడిలు నదుసంగం ధీ బూరుడిని
యంత్రములుచేయ నేర్పఁపలైన నాచు
²సర్థకులు మార్గరక్షణకులు నృత
ములను దెగఁగొట్టువాగును ధీ ముందు చనిరి. ౨

2824

తే. బావులం ద్రవ్యవారును ధీ వైణకార్య
తత్పురులు మన్నమును బూయఁ ధీ దగినవారు
తక్కువనులందు నేర్పునఁ ధీ దగినవారు
చనిరి ముందుగ మార్గముల్ ధీ చక్కజేయ. 3

2825

1 పద్మాశ్రీ రుపతిష్ఠితామ్-అని మూలము 'పద్మా=పద్మా' యని వ్యాఖ్య. 2 వర్థకులు=
వర్తంగులు.

క. జను లవ్వారలు లెక్కిం, పను శక్యముగాక రామభద్రునిఁ గను వే
డ్కును వెలసి ¹రతని కానన, మునకై పోవుతఱిఁ బర్యమునఁ గంధివలెఁ. ౮

సీ. మార్గముల్ సరిచేయ ♦ మంచి నేర్పును గల్గువారలెల్లను దమభాగములను
నిర్ణయించుకొనుచు ♦ నియతిచేఁ బరికరములను గైకొని చనిరేలమి ముందు;
వారు మార్గస్తున ♦ ఘోరమ్ముగా నడ్డపడియుండు కొమ్మల ♦ వల్లులఁ దగ
గుల్మంబులను శూన్యఃకుజముల తాల నింకను జెక్కుప్పత్తుంబులను గుతార

తే. ధారలం ద్రుంచి పోవంగఁ ♦ దగనిపట్ల
నేర్పఱిచిరి మార్గంబుల ♦ నేగి కొంద
తెందుఁ జెట్లు లేకుండునొ ♦ యందు వానిఁ
జక్కఁగా నాటి కై చేసి ♦ రొక్కమొగిని. ౬౫

2827

సీ. అందందు దారుల ♦ కడ్డంబుగానున్న చెట్లు మున్నగువానిఁ ♦ జెలఁగి తీవ్ర
తమకుతారముల అంపములఁ బాఱలఁగొనిత్రుంచిరి; కొందఱండుఁ బలాఘ్య
లగువారు బలముగా ♦ నగపడు నవురుగంటలను గాలిచి, పోవ ♦ నలవిగాని
విషమస్థలంబుల ♦ వివలరీతులఁ జక్కపఱిచిరి కొందఱు. ♦ ²పద్ధతికిని

తే. నడ్డముగనున్న బావుల ♦ నతివిశాల
రంధ్రముల స్ఫుత్తికం బోసి ♦ ర స్యమార్గ
ములను జేసిరి, నిమ్నభూముల సమాన
తలములుగఁ జేసి కై నేసి ♦ రలఘుగతుల, ౯

2828

క. సేనలు దాఁటుట కనువుగ, వే నదులకు వంతెనలను ♦ వెలయించిరి రా
ట్సునుఁడు వచ్చెడు త్రోవను, జానుగఁ బాపాణములరజంబుగఁ బూన్కిఁ.

క. ఒసరించి జలములూఱుట, గనుపట్టెడు చోటులందుఁ ♦ గడఁగి జలము పో
వను జేయఁ ద్రవ్వెరంతట, జను లవ్వారలొగి నల్పజల³నిమ్నగలఁ. ౧౦

ఆ. అచిరకాలముననె ♦ యధికజలంబులు, గలుగఁ గట్టలను దగంగఁ గట్టి
దిగుట కనువుగాఁగ ♦ సాగనుగ రేవులు, మెట్లు గలిగి కడలి ♦ మించఁ జేసి.

సీ. వెలయించి యంతట ♦ సలిలంబులే లేని స్థలముల నదులకు ♦ సామజముల
కశ్యాదులకుఁ ద్రావ ♦ ననువగు తీరున నడబావులం ద్రవ్వి ♦ బడలివచ్చి
సలిలంబులం ద్రావి ♦ శ్రమవాయునట్లుగ విశ్రమించుటకయి ♦ వేదికలను
నిర్మించి; రంతట ♦ నిఖిల సేనలు వచ్చు ద్రోవల నున్నంబుతోడ తాలఁ

తే. బాచిది గట్టనచేసి, రంభన్ను లెవుడు
పాటుచుండుట వృక్షముల్ ♦ బహుశకునుమ
యుతములై యప్పుడొప్పారె; ♦ బతగములును
బలసి కూయుచునుండెను ♦ లలితరీతి. ౧౨౫

2832

1 అతని కాననము = ఆరాముఁడుండువనము. 2 పద్ధతి = మార్గము. 3 నిమ్నగలు = నదులు.

- క. అందందు; సంత వారలు, క్రందుగఁ గేతనములెత్తి ♦ కడురమ్యంబౌ
చందనసలిలముఁ జల్లిర, మందానందదములగు సు+మంబులను దమిన్. ౧౩౫
- క. వారలు మార్గంబున నీ, తీరునఁ గై సేసియుంట ♦ దేవపథముల
ట్లారమ్యమార్గములు తగి, యాదూఢ రుచిన్ వెలింగె; ♦ సంతట నొకచోన్.
- నీ. శిబిరాదులం గట్టఁ ♦ జెచ్చెఱఁ బంపిన వారెల్లరుం గూడి ♦ వన్యరుచిర
ఫలసంయుతస్థలంబుల మహాత్ముండుగు భరతున కింపుగాఁ ♦ బరఁగునట్లు
తమయంతనే ప్రకాశము నొందునట్లుగ బంగరుకలశముల్ ♦ పడఁగఁగములు
వెలయునట్లుగ నేర్పు ♦ లలవడ నిర్మించి వాస్తుశాస్త్రమెఱుంగు♦వారు శుభద
తే. ములగు నక్షత్రములయందు ♦ లలితరాసు
లందు భరతుండు దిగుటకై ♦ యర్హములగు
శిబిరములఁ గట్టి యందు నుం+చిరి; సమస్త
పరికరంబులతో నవ్వీ ♦ పరఁగునట్లు. ౧౩౬
- నీ. రమణీయనికతాతలములచే విలసిల్లి పరిఖానమావృత్తి ♦ భాసురముగఁ
దగి యింద్రకీల భూ+ధరము నాఁ దగియవ్వీ యలగారెనందువీ♦నులుచెలంగె
బ్రాసాదపంక్తులు ♦ ప్రబలియుండెను సుధాఃలితమ్ములెన ప్రా+కారములును
ప్రబలియుండెను; నెఱిఁబడఁగలు వెలసెను రాజవీధులు సుంద+రములుగాఁగ
తే. సలరె నేడు నిలువులమే+డలు మహోన్న
తము లగుటచేత నాకాశతలము నొరయు
చున్నరీతిఁ గనంబడి ♦ యొగిఁ దునలను
బయలుండెడు గూండ్లచేఁ ♦ బ్రబలుచుండె ౧౩౭
- క. ఈకరణి నవ్వీ వెలయుట, నాకేశుని దివ్యపత్త+నమునకు సమతన్
వే కాంచి వెలసె; మఱియును, శ్రీకలితమ్ములైన చెట్ల♦చే విలసిలుచున్. ౨౦
- క. వనవిత్తులు భాసీలి చల్లని జలముల నొప్పియుంట ♦ లలితములగుచున్
బెను ¹ర్పుషములఁ నగు గంగా, ధునిపర్యంతంబు నింపు+తో నవి తనరెన్.
- క. చుక్కలగుమితో శశితో, నెక్కరణి దివంబు వెలయు ♦ నెంతో కుశలులౌ
చక్కని శిల్పులు గట్టుట, నక్కడి యాభరతు శ్రోవ ♦ యలరారె గడున్.
- ఎనుబదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౧ - వ సర్గము.

— భరతుండు శోకించుట. —

- క. అరుదుగ రామునిఁ దోడ్కొని, యరుదెంచెడు సభ్యుదయము ♦ నారంభింపం
బరఁగెడు నాయపరనిశ్చే, ²వరరాక్షిపుణులగుచున్న ♦ వందిజనంబుల్. ౫

1 ర్పుషములు=చేపలు. 2 తుష్టువు ర్వాగ్విశేషజ్ఞాః-అని మాలము.

తే. మాగధులు శుభశబ్ద సమ్మానితంబు

లైన స్తవముల భరతుని ♦ నలరి పొగడి;

రంత జామును దెలిపెడు ♦ నట్టి భరి

¹స్వర్ణదండాభిహతమయి ♦ సరగ మ్రోసె. ౧౫

2841

క. జనములు వేలకొలందిని, ఘనరవిశంఖముల నొత్తి ♦ కాహళముఖవా

ద్యనికరముల వాయించిరి, ధ్వని యది చెలరేగి యబ్రుతలమండలరేఖ. ౨

క. సురపథ మంతట వ్యాపించి రయమ్మన దుఃఖమెంతో ♦ చెందిన మదితోఁ

బురపురం బొక్కెడు నృపసుతు, భరతునిమదిమఱియుఁదూట్లు ♦ వాఱంజేసెన్.

క. భరతుండంతట మేల్కని, యరుదగు నాధ్వనిని వినుచు ♦ నవనికి నేనీ

శ్వరుఁడంగ ను మహీశుని, పరినుతులం దన్నునట్లు ♦ పలుకకుఁ డనుచున్. 3౫

క. ధ్వని సద్దానిని మానిపి, యనుజన్మునిఁ గాంచి కైక ♦ యవనీరాజ్యం

బున కెంత యపకృతిం జేసెనొ చూడుమునుఱియు నేమిఁచెప్పఁగలుగుదున్.

క. జనకుఁడు దుఃఖితంబులఁ, గనఁగా ననుజేసి చనియెఁ ♦ గాలవశుండ్డై

విను మహీతుఁడైన ధర్మాత్మునిదగు నీరాజ్యుల్కి ♦ ²ద్రుతగతి మెఱయన్. ౪౫

ఆ. ధరణిపతికి వెనుకఁ ♦ దనయుని జ్యేష్ఠునిఁ, బొందునట్టి ధర్మమందె నిలిచి

యున్న దట్టి దిప్పుడురుజలములఁ గర్ణధారకుండు లేనితరి విధమున. ౬

క. చలియించుచున్న దేమని, పలుకుదు? నెవ్వఁడు మనకుఁ ♦ బ్రాప్త సతమున్

నిలుచునొ యాశ్రీరాముఁడు, ఖలమతి యగు కైక పలుకఁ ♦ గానలకేగెన్.

క. జననియు ధర్మము మానెను, గనుక నె శ్రీరామచంద్రుఁ ♦ గానల కీరీ

తిని బంపె ననుచు నేడ్చుచు, దన యెఱుకను దప్పి యతఁడుఁతల్లడపడఁగెన్.

క. భరతునిఁ గని దీనతచేఁ, దరుణీమణు లేశ్చి రల్లె ♦ ధ్వని గలుగంగా

భరతుం డీటు విలపించెడు, తరుణమ్మన సుయశుండు నృపధర్మజ్ఞుండున్. ౮౫

క. మునివరుఁడనొ వసిష్ఠుఁడు, ఘనరాజసభాస్థలమును ♦ గాంగేయమయం

బును రమ్యము మణిభూషితమునునయి విలసిల్లుదాని ♦ మునిపుత్రులతోన్.

తే. తాఁ బ్రవేశించె నమలనుధర్మయనెడు

దేవసభవలె బొల్పారి ♦ పావనమయి

తనరు దానిని; వేదవేత్తయగు సతఁడు

భర్తమయవీరమున సంతఁ ♦ బరిధవిల్లె. ౧౦౫

2852

క. అదియు సభా స్తరణంబునఁ, గుదిరింపంబడి చెలంగఁ ♦ గూర్చుండి మహీ

త్రిదశవరుఁడు దూతలఁ గాంచి దగ్గఁ శాసించె నిట్లు ♦ చెందిన శ్రద్ధన్. ౧౧

క. శ్రమసాధ్యమైన యొకకార్యము మీకుం గలదు సత్వీరంబుగఁ జని యు

త్తమవిప్రభూషణైశ్చల, నమాత్యునైనాధిపతుల ♦ నందఱఁ గడఁకెన్. ౧౧౫

క. రాజాంతరంగభృత్యుల, నోజ్జ శత్రుఘ్నుఁ గీర్తియుతునిజ్ భరతుఁ
దేజస్వి¹ యుధాజిత్తును, రాజన్యతినిజ్ సుమంత్రుఁ రమ్యగుణనిధిఁ. ౧౨౫

తే. మతియు రాజ్యమునకును త్కేనుంబుఁ గోరు
వార లెవ్వరు గలరొ యథావార్తి నెల్ల
నిటకుఁ దోడ్కొని రండు పొండిపుడె యనుచు
నాజ్ఞచేసెను వారు తదాజ్ఞఁ బూని. ౧౩ 2856

క. చని చెప్పఁగ మునియానతి, జనులెల్లను దమకుఁ దగినఁచందంబున వా
హసముల రథగజహయములఁ, గొని వచ్చుచు నుండఁగలిగెఁగురురవమచటఁ.

చ. భరతుఁడు రాఁగ నాప్రకృతివర్గము కాంచి శచీపతిఁ సురో
త్కరములు వోలె నాదశరథక్షీతిపాలుని మున్ను సన్నుతిం
బరిముద మొందఁజేయుగతి ఁ భవ్యమనంబుల సన్నుతించి రా
భరతుఁడు తమ్మునిం గలిసి ఁ వచ్చి సభాభవనంబుఁ జేరెఁ దాఁ. ౧౪ 2858

మ. పెనుమత్స్యంబులు నీటియేనుఁగులునుం ఁ బెంపారఁ జాంచల్యముం
గననట్లొప్పు జలంబులం బరఁగి శంఖస్తోమరత్నాళిచే
తను జెల్వొరుచు పైకతంబయి సముద్రప్రాంతరాజధ్యక్షం
బన రాట్పుత్రముఖాన్వితంబయి మహాస్థానయుక్తంబునై
తనరారెజ్ సభ పూర్వరీతిగ నె యుద్ధాచుప్రకాశంబునఁ. ౧౬ 2859

ఎనుబదియొకటవ సర్గము. సంపూర్ణము.

౮౨ - వ సర్గము.

— ఇతి భరతుఁడు పౌరులతోఁ గూడి రామునికడకుఁ బ్రయాణమగుట ఇతి —

తే. ఆర్యజనగణపూర్ణమై ఁ యలరు నాన
భను మతివిలాసుడౌ రాజతనయుఁడు గురు
శుక్రముఖభేదరావళి ఁ సొంపగు నిశఁ
బూర్ణశశి కనుతీరునఁ ఁ బూని చూచె. ౧ 2860

చ. అలరెడు నాననంబుల యథార్హముగా నుపవిష్టులైన యా
ర్యుల వననాంగరాగముల ఁ యొప్పుగు కాంతుల చేత నెంతయుం
జెలఁగెను సత్పుభాస్థలము ఁ చిత్తములెంతయుఁ బల్లవింప వే
డ్కలఁదగు పండితోత్తములు ఁ క్రందుగనుండిరి చూచు నిచ్చచేఁ. ౨౫

తే. అప్పుడాసభ విలసిల్లె ఁ నమలరీతిఁ
గా శరత్కాలమున నిశాకాంతుఁ గలిసి

1 యుధాజిత్తును-ఈపేరు విజయుఁడనుమంత్రికి మాటుపేరు. “యుధాజిదితి విజయాఖ్య మంత్రిణో నామాంతరమ్” అని వ్యాఖ్య. 2 రాజధ్యక్షము=ప్రకాశించుచుడుఁగు.

వెలయు రాతిరి వోలెను ♦ విద్యదగ్ధ్య

భూషితంబౌట నెంతయుఁ ♦ బాలుచు టరుదె. 3

2862

చ. ధరణి సమ స్తధర్మముల ♦ తత్త్వమెఱింగిన యాపురోహితుం
డునుసభఁ గాంచి నర్వజను ♦ లొప్పుట సంతసమంది చక్కఁగా
భరతునిఁ గాంచి హరితర♦వాక్కుల నిట్లనిపల్కె; నాయనా!
నిరతము సత్యధర్మమును ♦ నిర్మలరీతుల నాచరించుచున్. ౪౫

2868

చ. జనముల నెల్ల నెంతయును ♦ సంతస మందఁగఁ జేయుచున్న నీ
జనకుఁడు ¹విత్తధాన్యముల ♦ జానుగ నొప్పు ధరిత్రి నీ వశం
బున నిడి స్వర్గముం గనఁగఁజోయెను; సత్యహితుండు రాముఁడున్
జనకునిరీతి సత్పురుష ♦ సంతతపాలితధర్మ మెన్నుచున్. ౫౪

2864

తే. ఉదితుఁడౌ చందురుఁడు రుచిఁనొప్పు జ్యోత్స్నఁ

బాయకుండెడు లాగున ♦ నాయన దగు

నాజ్ఞ మీఱక యడవుల ♦ కరిగె; నిహత

కంటకంబయి సుఖదమై ♦ క్రాలుదీని. ౬౪

2865

క. జనకుం డన్నయు నొనఁగిరి, ఘనకరుణన్ నీకు; నట్లు ♦ కావున నీవిం
కను ననుభవింపుమీ, ముద,మున నభిషిక్తుండ వగుము²ముదితహితుండవై.

సీ. ఉత్తరంబున నున్న ♦ యుర్విశు లవరదిక్కున వెల్లు రాజులు ♦ కోరి తూర్పు
దక్షిణంబుల నున్న ♦ ధాత్రిశ్వరులు మఱి³యపరాంతదేశస్థ ♦ యవనులల్లె
సాగరదీప్వపా♦స్తవ్యులౌ రాజులు కోటుల కొలఁది నీ⁴కున్ మణులను
గానుక లిత్తురు⁵గాక; యంచు వచింప భరతుండు మానీశ⁶వాక్యము విని

తే. దుఃఖమున మున్గి⁴ధర్మవి⁵దుండు గాన

జ్యేష్ఠునకు భక్తచే⁶సేవ ♦ చేయవలయు

నన్న ధర్మంబుఁ గోరుచు ♦ నన్నరాము

సంస్మరించెను దనదగు ♦ స్వాంతమందు. ౯

2867

^౮మ. కలహంసస్వరమట్లు కంఠరవముం ♦ గ్రాలంగ నాతండు ను

జ్వలమా యావనమందు నుండియును, రాజ్యశ్రీసుఖంబుల్ మదిం

దలపోయంగను బూన కెంతయును స⁹ధర్మంబునే యెంచి వా

1 ధనధాన్యనితీం-అనిమాలము. 2 ముదితహితుండవై - ఇది 'ముదితా'మాత్యో' అనుమాలము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. 3 అపరాంతాః-అనిమాలము. 'అపరాంతదేశవాసిన్ యవనాః' అని వ్యాఖ్య. 4 ధర్మకాంక్షయా-అనిమాలము. దీనికి వ్యాఖ్య ననుసరించి యిట్లర్థము వ్రాయఁబడి యెనని యెఱుంగునది. 5 న బాష్పకలయా వాచా కలహంసస్వరతో యవా, విలప సభామధ్యే జగర్హచ పురోహితమ్-అనిమాలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసినయర్థము సంగ్రహించి యిం డిమిడిఁబడియెనని యెఱుంగునది.

క్కులు దుఃఖింబునఁ దొట్టుపాటుఁ గనఁగాఁ యోగ్యుల రఘూత్తంసునిన్
దలఁచెన్ వెంట నె యేడ్చి బిగ్గఱ నభాఃస్థానాంతరాశంబునన్. ౯౪ 2865

తే. ఇట్లు విలపించి యాపురోహితుని దూఱి

¹ బ్రహ్మచర్యవ్రతం బూని ధ్రువవిద్య

సభ్యసించి స్నాతకకర్తమంది శ్రుతుల

యర్థము నెఱింగి తద్రీతి ధనససరించి. ౧౦౪

2869

క. తన రెడు రాముని రాజ్యంబును శాస్త్రవశంబునందుఁ ధ్రువము ననుం జో

లినవాఁ డెవఁడు హరించును? ఘనుడొ దశరథుని కుఱిగల్గినవాఁడేన్. ౧౧

*సీ. రామునికిం దగు ధ్రువంబును హరించునే; రాముఁ డడవికి ధ్రువమునపుడె

మృతి నొందె నాతండ్రియతని కుఱిని బుట్టినట్టివాఁ డెట్లు రాజ్యంబుఁగోరు?

నీరాజ్య మతనిదే ధ్రువమును రాముని వాఁడనే యిట్టి యీ ధ్రువసయందు

ధర్మమునే చెప్పఁదగువాఁడ వీవొగి జ్యేష్ఠుండు సద్గుణశ్రేష్ఠుఁ డఖిల

తే. ధర్మవేత్త దిలీపభూధర సహుషుల

సాటి యగువాఁడునై యిట్లు ధ్రువమునకులనుగూణ

మండితుఁడగు కాకుల్ సకుటుండు రాముఁ

డవని బొందఁగఁ దగుఁ దండ్రియట్లు లిపుడు. ౧౩

2871

క. వినుఁడీ యనార్యజన్మం, బును స్వర్గసుఖైక నాశమునగు సమము దీ

నిని జేయుదునే నీకులమును డెఱువఁగఁ బుట్టినట్లు ధ్రువము దలఁపనౌ. ౧౪

*సీ. నాతల్లియుం జేసిం గురుపాతకమును నే నొల్ల నిచ్చట ధ్రువమునందు, చొ

రింగరానట్టి యరణ్యమృతంబున్న యన్నకుఁ గై మోడ్చి ధ్రువదరమున

వందనంబులు చేయఁవాఁడ; నేరామునేయనుసరించుచునుండు మనుజునింహుఁ

డైన రాముఁడెభూవుఁదగుముఁడులోకంబులనుగూడఁ బాలింపఁగనుదగునతఁ

తే. డనియె; ధర్మసమేతమై ధ్రువము నతని

పలుకు విని సభ్యులెల్ల మిక్కిలి ముదంబు

నంది రామునిహితబుద్ధులగుచు బాష్ప

ములను విడిచిరి, భరతుఁ డర్థిలి వచించె. ౧౫

2873

క. వనినుండి పూజ్యుడొ రాముని మరలిచి తోడితెత్తు ధ్రువముగొని తేనే

రనయేని యార్యు లత్కణునిని గూడి యరణ్యమందె నివసించుఁ జూడీ!.

1 బ్రహ్మచర్యంబూని యను నీమొదలగు విశేషణములు భరతుండు చెప్పట మృతిగాదనియు, రాజ్యమును బాలింప రాముడే యర్హుఁడుగాని ధర్మము నెఱింగిన నానెఱివాఁ డదాని హరింపఁ బూనునా యనునభిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యనియు నెఱుంగవలెను. * ఈపద్యమునకు మూలమైన “కథం దశరథా జ్ఞాతః” అనుదాని వ్యాఖ్యలోనిభాషము సంగ్రహించి యిది వ్రాయఁబడియెనని యెఱుంగఁదగు.

చ. సరసగుణప్రవర్తనులు ♦ సాధుమనీషులునైన యిష్టుహా
పురుషుల ముందు చెప్పెదను ♦ బోయి వనంబులనుండి రాముని
ప్పురికిని దోడితెచ్చుటకు ♦ బూని ప్రయత్నము సర్వరీతులకా
ద్వరగ నొనర్చెదన్ గనుక ♦ దారు ననుండుమి గూడి రాదగుకా. ౧౯

1 తే. మునుపె వెట్టికి వచ్చిన ♦ జనులఁ, బాటు
పడి భృతిం బుచ్చుకొనునట్టి ♦ వారి, దారిఁ
జక్కఁ బెట్టి కాపాడంగఁ ♦ జనునటంచుఁ
బంపినాడ నామదియుఁ బోవం దలంచె. ౨౦ 2816

క. అని యివ్వీధి ధర్మాత్ముం, డని భ్రాతృమునంబునొంది ♦ యలరెడు నని యు
ర్విని జెప్పనొప్పు నాతఁడు, మునిముఖ్యుతోడఁ బలికి ♦ మునియఁబడుత్సరకా.

తే. మంత్రకోవిదుడైన ను ♦ మంత్రుఁ డట్లు
చెంత నిలుచున్నఁ గాంచి వ ♦ చించె నిట్లు
నాదు ననుమతిఁ జని పయ ♦ నమ్ము మీరు
కావలయునని శాసించి ♦ కడుజవమున. ౨౧ 2818

క. బలముం దోడ్కొని రమ్మా, విలంబ మిఁకఁ జేయకు మన ♦ విని మంత్రివరుం
డల ధర్మమతి వచించిన, పలుకుల కుప్పొంగి తమిని ♦ బరవన మొప్పుకా.

క. తన యిష్టమునకుఁ దగువిధమున భరతుని యాజ్ఞ సైన్యమునకుం జెప్పెన్
విని యాప్రజలును సైన్యంబును సేనాపతులు మోదములు పొంగంగలకా.

క. భరతుఁడు రాముని మరలం, బురికిం దోడుకొని రాఁగఁ ♦ బోవఁగఁ దమకుకా
గరమాజ్ఞ నిడియె ననుచుం, బరమా మోదములతోడఁ ♦ బయనమగుటయుకా.

చ. పురిఁగల సద్గుటాంగనలు ♦ పూజ్యుని రామునిఁ దోడి తేరఁగా
భరతునితోఁ బ్రయాణమగు ♦ భాగ్యము గల్గుట సంతసిల్లి వే
గ రమణులం దమిం జనఁ దగంగం బురికొల్పిరి సైన్యనాయకుల్
త్వరపడి యెద్దుబండ్లను జ ♦ నంబునఁ బోవు రథాళివాజులకా. ౨౨ 2882

తే. భటులఁ గూరిచి సైన్యంబు ♦ బరవనమున
స్థిముగఁ జేసి, రంతట ♦ యీతిపతినుతుఁ
డట్లు బలమెల్ల సంసిద్ధుహాట నరసి
గురుని యాజ్ఞను బొందంగఁ ♦ గోరి యచట. ౨౩ 2883

చ. అరదము నింకఁ దెచ్చుచు ♦ సంతికమం దలచారు మంత్రితోఁ
ద్వరపడి యాజ్ఞచేయఁగ న ♦ తండు తదాజ్ఞను సంగ్రహించి హ

1 విష్టికర్తాంతికాః-అనిమూలము. 'విష్టయః భృతిమంతరేణ జనపదేభ్య స్సమాసితాః కర్త
కరాః' అనివ్యాఖ్య. 2 అతిశయించు.

- ర్షరతిని బొందు చిత్తమున ♦ సాధుతురంగమయు క్షమైన యొక్క
 క్షరధముఁ దెచ్చె; బారుష మఖండమహాధృతి గల్లు నాతఁడుక. ౨౮
- సీ. తగినట్టిమాటల ♦ దారుణాటవినున్న విఖ్యాతు గురు రఘువీరు సుప్ర
 సన్నునిఁ జేయఁగాఁసావ్వంతమ్మనం బూని యాసుమంత్రునితోడఁననియె నిట్లు;
 త్వరపడి నీవేగి ♦ బలనాయకులతోడ బలములఁ గూర్పంగఁ ♦ బలికి వార
 లల్లు చేయఁగఁ జేయఁవయ్య! నేను జగద్ధితంబును గోరి వఁనంబునందు
- తే. నున్న శ్రీరామునిక సుప్రసన్నుఁ జేసి
 యిటకుఁ దోడ్కొని రానెంతు ♦ నిప్పుడనుచుఁ
 బలికె; భరతాజ్ఞ చే సచివవరుఁ డగు
 వాంఛలప్పుడు ఫలియింపఁ ♦ బరిధవిల్లి. 3౦౪ 2885
- సీ. ప్రకృతిప్రధానుల ♦ బలనాయకుల సుహృద్జనుల నెల్లను బిల్చి ♦ జనపతిసుతు
 నాజ్ఞను వెలిపుచ్చెనంతటఁ బ్రతిగృహమున విప్రవృషవై శ్శుటలునువృషలులు
 నుష్టభరంబుల ♦ నుత్తమరధముల మదకరీంద్రములను ♦ మానితకుల
 సంభవములు నయి ♦ జపమునఁ బరుగిడఁ జాలినహాయముల ♦ సరగసిద్ధ
- తే. పఱచి భరతుని యాజ్ఞను ♦ వనమునందు
 నలరు రామునిఁ దోడ్చేర ♦ నరుగవలయు
 ననెడు వాంఛను వేగ ప్రయాణమైరి
 వనము నెప్పుడు చేరుదు ♦ మనెడు కాంక్ష. 3౨ 2886
- ఎనుబదిరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౩ - వ సర్గము.

—అతి భరతుఁడు పయనము పోయి గంగాతీరంబు చేరుట. —

- క. నరపతిపుత్రుం డంతటఁ, నరుణమునక మేలుకాంచి ♦ తనయుత్తమన
 త్తురగాన్వితరధమును శ్రీ, కరురామునిఁ జూడ నెక్కి ♦ కడలెక ద్వరలోక. ౧
- క. భరతుని ముందు పురోహిత, వరసచివులు సూర్యరధము ♦ భంగి వెలసి స
 త్తురగములఁ బూన్వనలరెడు, నరదంబులు నెక్కి పయనమై చని రంతక. ౨
- చ. భరతుని యాజ్ఞ సప్పురిని ♦ భాసిలు తొమ్మిదివేలదంతు లా
 యరదము వెంటఁబోయె; నటు ♦ లర్కకులభరణండు పోవ నా
 సురుచిరసద్యశోమహిమ ♦ శోభిలు నాతని వెన్న నాటువే
 ల రధములెల్ల నాయుధములక ధరియించిన యోధవారముల్. ౪ 2889
- క. చనియెను సత్యరతాత్ముని, ఘనుని జితేంద్రియుని భరతుఁ ♦ గానకుఁ జనువా
 నినిగూడి వాఙ్భటు లొయ్యన ¹నియుతసమానసంఖ్య ♦ లరిగిరి వేడ్కక. ౫

సీ. కైక సుమిత్రయు ♦ భ్రాతృ గాంచినయట్టి కౌసల్యయును రాముఁ ♦ గాననుండి
తోడ్పొంది వచ్చెడుఁ ♦ దోరపువేడ్కల యానంబులెక్కి ప్రయాణమైరి
కైకేయి తనదు సకార్యమునకును బల్చిత్తానమందుచుఁ ♦ జనియె ముందు,
పూజ్యులౌ నరులుగం ♦ పులుగూడిపోవుచు ననుజాతయు క్తుడై ♦ యలరురాముఁ

తే. గాంచుఁ గాంక్షలచే జిత్ర ♦ గాథ లతనిఁ

గుఱిచి వచియించుకొనుచును ♦ గోర్కు లలరఁ

బోయి రవ్వార, లీరీతిఁ, ♦ బూజ్యరామ

చంద్రునిం గూర్చి పల్కిరి ♦ సంతసముల. 2

2891

చ. ఘనమూలయట్లు నీలతను ♦ కాంతి జెలంగినవాఁడు గానలోఁ

దనరుచు దూరమైనను నితాంతము ప్రీతి జనించ కుండునే

కనుక మనోజ్ఞ రాముఁ గనఁగఁ దగుఁ జూడి మహాభుజుండు గా

వునఁ దనివార దానములఁ ♦ బూనిక నల్పెడువాఁడు, కంటిరే! 21 2892

క. స్థిరచిత్తుండు దృఢవ్రతుఁ, డరయఁగ నతఁడొట నాశ్రితాళి మనుచు ను

స్థిరకరుణఁ జెలఁగు, లోకోత్కరశోకనివారకుండుగా రాముండున్. 2౪ 2893

క. చనుకన్ మనశోకంబులఁ, బెచుకృప వారించునట్టి వీరుని రామున్

గన నెప్పుడొనొ యాతఁడు, కనఁబడి సంతటనె తమనుఁ ♦ గలఁచు రవివలెన్.

క. మనశోకంబుల నడఁచును, వినుఁడి సందేహమేల ♦ వేగమ చనుఁడి

యని వాగు చిత్రముగ నాతని గాథలఁ జెప్పుకొనుచుఁ ♦ ద్వరపడి చనుచున్.

ఆ. ఒకరినొకరు ప్రీతు లొప్పు నాలింగనములను జేసికొనుచు ♦ లలితగతుల

నరిగి; రెవ్వరెవ్వ రారామునకుఁ బ్రియు, లట్టి వారలెల్ల ♦ నరిగి రంత. ౧౦౪

సీసమాలిక —

సర్వకతతి, పారవారంబు సంతస ములఁ బోయెను గాన ♦ కంతఁ బద్మ

రాగాదిపావన ♦ రత్నంబులను సానఁ బెట్టువారును, నేర్పు లెట్టిపక్షగఁ

గోరి సనుల్ చేయుకనుస్తురుల్, సంతపాయలు మఱియాయుధములనుజేయు

నట్టివారును, మయాకరానళి యీగఁకలచేత వీవనలను ♦ జేయువారు

మెనుఱుండుముల వృక్షవితతి ఛేదించెడు పనివాండ్రు, దంతంబులను దగంగ

గోడల నెఱిమెఱుఁగుల రంజిలఁగఁజేయువారును, మణులకుదారు ముఖము

లకుఁ జక్క రంధ్రంబులను వేయువారును, దంతపుఁబనివాండ్రు, తగుగుగంధ

వస్తువులన్ని జీవనము చేసెడువారు, సున్నపుఁ బనిచేయు ♦ చున్నవారు,

భ్రాతృగాంచిన స్వర్గకారులు, కంబళ్ల నున్నట్టి ముఱికిఁ దీయుపనివాండ్రు,

తలయంటి స్నానముల్ ♦ తగినట్లు చేయించువారును, నలుఁగులవజలఁజేయు

వారు, నైదుగలును, ధూపంబులు వేసెడు నట్టివారును, సురనరుదగుగతిఁ జేయువా, రంబరఁ వ్యాయామముం జేయువారు, గుట్ర పువాండుఁ పల్లెలందు గొల్లపల్లెలయందు ఁ నుల్లసిల్లెడు మేటి మనుజులు, స్త్రీమూలఁమునను బ్రదుకు వారు, వేశ్యలును, గైవర్తకుల్ రామునిఁగనభరతునివెంటఁ జనిరి మఱియు వేదవేత్తలు, యోగవిదులు సదాచారపరులగు బ్రాహ్మణుల్ భరతువెంట నెద్దులబండ్లపై ఁ నెక్కి జేలకొలంది చనిరి మనంబుల ఁ సంతనముల

తే. నిట్లు వారింజనును దగిఁనట్లు శుద్ధ
వేషములఁ దాల్చి శుభవస్త్రవితతిఁ గట్టి
యెట్లు గండంబులను మేను ఁ లింపునూన
వివిధవాహనముల నెక్కిఁ వెడలి రెలమి. ౧౭

2-97

క. సేనలు పెనుసంతనముల, మానసములు తనర రాము ఁ సుంజులగుణుని
గానలనుండి మరల్పంగఁ, దా నరిగెడు భరతుఁ డనుచుఁ ఁ నమి నాతనితోఁ.

క. చని వారు కరిహయాస్యం, ననములపై దూరభూమి ఁ తలమున దిగి రెం
దు నలరు పేరుడు శ్రీరాముని సఖుడౌ గుహుఁడు, బంధుఁముఖ్యులతోడఁ.

క. అతఁ డప్రమాదమున భూమితుంబును బ్రోచుచుండు ఁ మించిన భాగ్యో
ద్ధతి శృంగి బేరపురమా, నతనికి నావాస, మప్పుఁరాంతికసీమఁ. ౨౦ 2900

క. తనరారు జాహ్నువీనది, ఘనభంగార్చటుల వెలయఁగా దానికడిఁ
మచుజేంద్రసుతుని సైన్యము, చనిచని యట విడిచె జారుఁజాహ్నువిచెంతఁ.

తే. చక్రవాకంబు లొప్పార ఁ సాధుజలము

లలరఁగానున్న తత్తీరఁమందు సేన

విడిసె వాస్తవ్యుని దిగ ఁ వెలయు భరతుఁ

డాత్మసైన్యంబు సురగంగ ఁ నచలఁ గాంచి. ౨౧

2902

క. తననదివులతో నివ్వధి, ననియెను మీయిచ్చవచ్చిఁనట్లుగ సైన్యం
బును గంగాతీరంబున, వినిర్మలస్థలములందు ఁ విడియింపుఁ డిఁగఁ. ౨౨

ఆ. ఇందు విశ్రమించి ఁ యీనది దాటున, మెల్లి; స్వర్గమునకు ఁ నేగిసట్టి
జనకు ¹సార్ధవదేహ ఁ శర్మసంసిద్ధికై, తర్పణంబుచేయఁ ఁ చలఁచినాఁడ. ౨౩

క. సురనదిలో దిగి యిప్పుడె, కరణీయంబుల నొనర్తుఁ ఁ గా కన సచివో
త్కర మట్లే చేయుదమని, భరతాజ్ఞను సేవచ్చ సైన్యఁవారంబునకుఁ. ౨౪

క. పలుతావుల వేట్వేటుగ, నులలితసికతాతలముల ఁ శోభిల విడుదుల్
వెలయించి; రంత భరతుం, డలఘుతరావస్సమూహఁయగు గంగదరిఁ. ౨౫

1 సార్ధవదేహనిమిత్తార్థః-అనిమూలము. 'సార్ధవదేహః'ననుఖప్రయోజనాయేత్వర్థః' అని వ్యాఖ్య. దీనిననుసరించియే శర్మశబ్ద మిటఁ కేర్పఁబడియె. శర్మ మన సుఖము,

తే. సేన లన్నింటి విడియంగఁ ♦ జేసి నుమహి
తాత్తు రామునిఁ గొనివచ్చునట్టి విషయ
మును మదిం దలపోయుచు ♦ ఘనతరాత్మఁ
డందు నొకచోట విడిసె గంధఃకాంతికమున. ౨౬

2907

ఎనుబదిమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౪ - ౪ సర్గము.

— ఖంధా గుహఁడు బొతుని సత్కరించుట. ఖంధా —

తే. అంత గంధారంగిణి ♦ ప్రాంతమందుఁ
జక్కఁగా దిగియున్న యాస్థైర్యసంక్తిఁ
గాంచి నివ్వెఱపడి గుహఁడెంచి పలికె
దనదు బంధువులం గాంచి ♦ వినుఁడు మీరు. ౧

2908

క. సరిదధిపతివలె సైన్యం, బరుదుగ విస్తారమగుచు ♦ సగపడియెడు నే
వరుసను గనినను దుడఁ గా, సరాదు మది నెంతమాచిఁనం గతమేమో. ౨

క. భరతుండు దుష్టచుత్తియై, యరణ్యములనున్న యన్న ♦ కషకారము చే
యురతిం దానై వచ్చెనొ, పరికింపఁగ సత్యమె యిది ♦ పల్కు లిఁకేలా. ౩

క. కనఁబడియెడి నదిగో స్యం, వనమున సంశక్రమాగతంబయి యరుదా
ఘనకోవిదార కేతనము నృపాత్మజుఁ డిపుడు దౌష్ట్యముం బూని వెనక. 3

సీ. మన దాశజనుల సిల్లను గట్టివేయునో మనల వధించునో ♦ మదిని దూర
మరియ నీతం డిచ్చు ♦ డడవులకుం దండ్రీ పనుసంగ నేగి యెఁస్వస సహాయ
మును జేయువారులేక నిలిచి దుర్బలుఁడైన శ్రీరాఘవుం ♦ డాత్మపురికి
వచ్చినచో రాజ్యవైభవంబులు తన కరగతంబులు నొట ♦ కలుగదనుచు

ఆ. వానిఁ బొందఁ గోరి ♦ వరగుణ శ్రీరాముఁ
దనకు జ్ఞాతీయనుచు ♦ దారుణముగఁ
జంపఁ బూని యింత ♦ సైన్యముతోఁ గూడి
వచ్చుచున్నవాఁడు ♦ వైభవమున. ౫

2912

చ. భరతుని మాట యేటి కని ♦ సల్కుదురేమొ తలంప మిత్తుఁడై
పరఁగెడు నాకు రాఘవుఁడు ♦ పాలకుఁడొ నటుగాన మీరలె
ల్లరు రఘువర్యకార్యములు ♦ లాఁతివి గావని యెంచి జాహ్నువీ
పరిసర మాశ్రయించియె నివాసము చేయుఁడి యప్రమత్తులై. ౬

2913

క. పరిచరు లెల్లరు గంగా, తరంగిణిని నాశ్రయించి ♦ తగ నడ్డముగా
గురుతరసేనాయుత్తులై, ¹తరణులలోఁ బలవిఠతులం దినుచుక. ౬౫

తే. ఏటి రేవులఁ గాచుచు ♦ నెప్పుడుండ
వలయు; నావల నైదువండులను గూర్చి
వయసుకాంత్రగు సుభటులఁ ♦ బవరమునకుఁ
దగినవారిని నూర్చుటఁ ♦ దగు నిలుపఁగ. 2 2915

క. ప్రతిసౌకయందు నీవద్ధతి నిలుతురు గాక, యనుచుఁ ♦ దానాజ్ఞను జే
సి తగ్గఁ గుహుండు బంధు, ప్రతతికి నిట్లనియె; మఱియుఁభరతుఁడు మదిలోక.

ఉ. పావనచిత్తుఁడౌచు రఘుఁపాలకుఁడై తగు రామునందు చు
ర్భావము లేకయుండిన శుభంబగు రీతిని సై న్యమిద్ది గూ
పావనగంగ దాఁటెడిని ♦ భావము వేఱుగనుండెనేని తెం
పావహిలంగఁ జంపఁబడు ♦ నంచు నచించి నిపాదభర్తయున్. ౯ 2917

తే. మత్స్యమృగమాంసములు మఱి ♦ మధువుఁ బట్టు
వస్త్రములు మొదలైన యుపాయనములఁ
గొనుచు భరతుని కెదురుగాఁ ♦ జనియె; సంత
నానిపాదాధిపతి వచ్చుటపుడు గాంచి. ౧౦ 2918

క. వినయవిడుడు పౌరుషమునఁ, కనకు సుమంత్రుఁడు నిపానఁధిరణీపతి రా
కను వినయమొప్పు భరతున, కనువుగఁ జెలియంగఁ జెప్పియాదృతిఁబలికె.

సీ. ఈనిపాదేశ్వరిం ♦ జెవుడు బంధుసహస్ర సేవితండయి యొప్పుఁస్నిగ్ధతముండు
రామున కీతిం పురిణ్యములం దిడుగం గుశలుండు వార్ధకమున పౌయుఁ
గావున నితఁడు నికఁగాంచంగఁ పగియుండు నెందు శ్రీరామాదులింపలి వస
ములు నవసంతురో ♦ తెలిసియుండును వీని కన శుభవచనంబుఁనతిండు దాని.

తే. విని గుహుండు నన్నుఁ గాంచెడు ♦ పేగమనియె
సంత భరతానుమతిసొంగి ♦ హర్షముల
బంధుసంయతుఁడై వచ్చి ♦ భరతుఁ గాంచి
వినయమొప్పు గుహుం డిట్లు ♦ విన్నవించె. ౧౧ 2920

క. ధరణీశా! యాదేశము, పరికింపఁగఁ ద్వన్వహావశతుల్యము మీ
రకుడెంచుట తెలియమి ని, క్కరణిం బొరవడితి మేము ♦ త్నమియింపఁదగ్గఁ.

ఆ. తిలపవలయు సొంత ♦ దాసులయిల్లని
నీవు; గాన నిందు ♦ నిలిచి పోవ
వలయుననుచు మేము ♦ ప్రార్థించు వారిము
మానునవిని గొనుము ♦ మహితచిత్త! ౧౨ 2922

సీ. మూలంబులను ఫలఁములఁబచ్చిమాంసంబు నెండినమాంసంబుఁనిందుఁగలుగు
పలుదెఱంగుల ధాన్యఁముల మానిపాదులు నమకట్టి రిందు నీసై న్యమెల్లఁ

జక్కగా భుజించిచింత్య ప్రియలరి యారాత్రియంతయు నిందెఱమణఁ గడప
వలయునంచని నేను ధ్రువించుచున్నాడఁ గావున నీవును ధ్రువితాను
తే. సారముగ మేము చేయు పూజలను బొంది
సై న్యములఁ గూడి మీరేగఁ జనునలికిని
బోవఁదగు రేవు, దానుని ధ్రువమతిని
గా నొనర్చును, యని పల్కఁ గరము భక్తి. ౧౮

2923

ఎనుబదిన్నావ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౫ - ౪ సర్గము.

— ధ్రువంబున గుహా మూడించుట. —

చ. అన విని ప్రాజ్ఞవహుడగు ధ్రువరతుండు సహేతుకంబుగా
ననియె మదగ్రజాత సఖి ధ్రువతీ నింతటి నాదుసేన కొ
య్యన సకలౌపచారముల ధ్రువయ నొక్కడవయ్యుఁ జేయఁగా
మనమున నెంచి కోరితివి ధ్రువకిపుడన్నియుఁ జేసినట్లులే. ౨

2924

క. అనుచు మహా తేజుడ, సిరి, దనరా రెడు భరతుఁ డీవిధంబున మేల్తె
కనుపట్టు పల్కుఁ బల్కుచు, గని యతని నిషాదపతిని ధ్రువముఁ బలికె. 3

సీ. ఏమార్గమునఁ బోవ ధ్రువతేజుడగు నాభరదవాజుని ధ్రువశ్రమంబు
కనఁబడు నీ దేశమున గహనంబుగాఁ బరగెడు హృదయప్రాంతభూము
లియ్యవి జలములనే క్రమ్ముచున్నవి కావున దాటంగఁ గట్టచునన
నుతినుంతుడౌ రాత్నుమాకుని పల్కులు విని కరములు మోడ్చివినయనులరి
తే. గహనగోచరుడై తగు ధ్రువమును పలికె
మహితక్రి! నృపాత్మజ! మానిషాదు
లవ్రమత్తతఁ జాపంబు లంది నీదు
వెంట వత్తురు నేను నీవెంట వత్తు. ౬

2925

క. రామునకు హాని నొనర్చు, నీమార్గముఁ బట్టి యిట్లు లిట రావుకవా!
రాముం డెవరికే గట్టం, బేమాడ్కిని గలుగనీయఁ డించుక యైనక. ౭

క. అనుపమసేనం దీనిం, గొనివచ్చుటఁ జూడ నాకుఁ గంత మనమునం
గనుపట్టెడి సంతయ మాతనిఁ గననే నింత సుభటతతియేల! యనక. ౮

క. భరతుం డది విని ధ్రువము, కరణి నిర్మలుఁడు గానఁ గనుఁగొన కిట్లా
ధరణిఁ గడనఁ గోపస్ఫురణముఁ గన కమలవాక్యముల నిట్లనియె. ౯

స. అనుమానం బిటు నీకుఁ గల్గెనే కటా ధ్రువకష్టకాలంబు నిం
కను రాకుండును గాక; జ్యేష్ఠుఁడు గదా ధ్రువబట్టి రాముండు నా

జనకుఁ రీతిగ నెన్నఁగాఁ దగుఁ జుమి! ♦ సంఢేహాలేశంబు నీ
మనమందుఁ ననుఁగూర్చి పొందకుమ! యేమాత్రంబు నోమిత్రమా!.

క. పనినుండిన కాకుత్స్థునిఁ, గొనిపోవఁగఁ బోవువాడ ♦ గుహ! కావున నీ
మనమున వేటొక తెఱఁగున, నను నెన్నకు సత్యమిదియ♦నన్ గుహుఁడంతన్.

ఆ. భరతభాషితములఁ ♦ బ్రముదితవననుఁడై, పరమనమ్మదంబు ♦ పట్టరామి
నతఁడు మరల నిట్టులనియె భరతునితో, నప్రయత్నరీతి ♦ నపనిరాఁగ. ౧౧౫

క. దానిన్ విడనాడఁగ నీ, మానసమునఁ గోరితి విట ♦ మంచిది జగతిన్
గానం ద్వత్సము ధర్మం, బూనిన ధన్యాత్ము నేను ♦ బూర్వం బెప్పుడున్. ౧౨

సీ. వ్యసనంబులన్ బెండువడు రాము మరలఁ దోడ్పొనిరాఁగనీవును♦గోరుచున్న
వాడవు గాన శాశ్వతముగ నీకీర్తి వ్యాపించియుండు లోకాళియందు,
ననియిట్లుభరతుండు♦గాగుహుండునుమాటలాడుచుండంగమా♦ర్రాండుకాంతి
యల్పమయ్యెను రాత్రియగుదెంచె శ్రీమంతుఁడౌ భరతుండంత♦నాత్మనేన

తే. నిలిపి యాయాయిస్థలముల ♦ నెమ్మిఁ గూర్చు
చున్ గుహుండుండఁ దాననుజుండు శయ్యఁ
బవ్వలించిరి, సిరిచేత ♦ వఱలి ధైర్య
వంతుఁడై యున్నయట్టి యాభరతునకును. ౧౩ 2984

సీ. ఇంచుక శోకంబునీని గల్గించెడు పాంబుఁ జేయనివాని కతుల
ధర్మాత్మునకును జిత్తంబున శ్రీరామ చింతామయంబు ననంతము నగు
పెనుశోక ముదయించె♦ననయంతికమునందు నుండు నడవి గాలుచుండదాని
వేడికిఁ దపియించు ♦ వృక్షంబునుం దాని శోటరదహనుండు ♦ గూఢజనీతుఁ

ఆ. డగుచుఁ బెలుచు దాబ ♦ మంసింగఁ జేసెను
నట్లు భరతు, దహనుఁ ♦ డాత్మలోన
నిగులఁ దాపమొంద ♦ మింనుఁ బొరుషమునఁ
జేసె దాన నతఁడు ♦ గాసి నొందె. ౧౪ 2985

క. అరుణభత ప్తము హిమభూధర మొగ్గి దుహినాంబువులను♦దాఁ గ్రక్కెడు నె
క్కరణి నటు ¹శోకశుచిచే, భరతావయవములు స్వేదవాదిని గ్రక్కెన్. ౧౫

సీ. భ్రాతృనమే గుహలందు ♦ దట్టముగా నున్న పాపాణపం క్తియై ♦ పరఁగుచుండ
నిట్టూరుపే ధాతునిచయమై విలసిల్లి, దైన్యమే వృక్షసంతతిగఁ దనర
నాయానమానసవృధలు శోకము నను పెనుశిఖరంబులు ♦ వెలయు మోహ
ములెభయంకరజంతువులుగనొప్పారంగ, సంతాపములనునోపధులు, నెదురు

1 శోకశుచి=శోకాగ్ని. 2 ఇంచు శోకమును మహాపర్వతముగాఁ జెప్పట యధికభారము
నవారము నను నర్థపా. పికె యని తెలియఁదగినది.

తే. క్రాబుచుండంగ నిట్టి దుఃఖిభునశిఖరి
కై క తనయునిపైఁ బడ్డఁ ♦ కరణేయయ్యె
బురుషతిలకుండు భరతుండు ♦ పొదలు తాప
మున మనంబు గలఁగ నూర్పులను విడుచుచు. ౨౦ 2987

తే. తెలివితప్పి విపత్తులవలనఁ గుంది
సావ్యంతతాపజ్వరంబున ♦ సంచరించి
తనదు గుంపును విడిచిన ♦ ఘనవృషభము
భంగి సంతాపమును బొందె ♦ బలువిధముల. ౨౧ 2988

క. పరిజనయుతుండై యొక్కడ, భరతుండుండఁగ నిపాదపతి గుహుండును న
త్వరగతి వచ్చి నృపాత్మజు, సరిసరమును జేరి యతనివదనముఁ గనుచున్.

క. ఆతనికంటెను దానును, జేతన్నున మిగుల వెతలఁ ♦ జెందియు నచటన్
సీతాపతిఁగూర్చి నువా, గావ్యితంబున నూఱిడించి ♦ పలికె నతనితోన్. ౨౨
ఎనుబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౬ - న సర్గము.

— యుద్ధం గుహుండు భరతునకు రామమియింకన్నతొంతములఁ జెప్పట. —

చ. వనముల సంచరింప నలవాటును గాంచిన యాగుహుండు రా
ట్రనయుని నస్త్రమేయగుణధర్ముని నూఱిడిలంగఁ బల్కి చ
య్యస మహితాత్ముడై తనరుఁనట్టి సుమిత్రతనూజుఁ డన్నపై
నునిచిన సాధుభావమును ♦ నొయ్యనఁ జెప్పఁదలంచి యిట్లనున్. ౧ 2941

క. శరచాపాదుల శ్రీరఘువరు నన్నను గావఁ దాల్చి ♦ వరగుణములచే
బరఁగుచు నిద్రింపని యా, గురుభక్తినిఁ గాంచి మిగులఁగూర్చి బలికితిన్.

చ. ఇనకులభూషణా ! యిదిగో ♦ యింపును హాయిని గూర్పు శయ్యనీ
కని రచియింపఁగాఁ బడియె ♦ హర్షసుఖంబుల నిచ్చు దీనిమీఁ
దను శయనింపవయ్య గుణధామ! నిరంతరధర్మచిత్త! మే
మనయము దుఃఖముల్ గనఁగ ♦ నప్పుల మీపు సుఖోచితుండవే. 3౪ 2943

తే. నిద్రఁ గనవయ్య! శ్రీరామునిం దగంగఁ
ధావ మేల్కొని మేముండఁగఁగఁ గడంగు
వార; మీలోకమున రఘువరునికంటె
బ్రయతరుం డొక్కరుండు లేడు ♦ వెదకి చూడ. ౪౪ 2944

క. కావున శ్రీరామునికై, యేవిధమునఁ దమకపడు ♦ మిటు మేలుకొనం
గా వలెనే నీయెడుటన్, బావనచరితా! యనత్యవచన మనుదునే. ౫ 2945

- సీ. శ్రీరాము సత్కృపఁచేత నీజగమునయం దేను విస్తృతయశమును, బర
లోకనాథసభూతఁమై కనుపట్టెడు ధర్మంబు, న్యాయలభ్యమగు విత్త
మును బొందఁగోరెదఁ విను మట్టివాఁడనౌ నే విలుదాలిది ఁ నిఖిలబంధు
సంయుతుండను నయిజానకీతోఁ గూడి శయనించియున్న యీనాథుమతినీ
తే. బ్రియసఖుని రామచంద్రునిఁ ఁ బ్రియముమీఱఁ
గాచుచుండెద, నెప్పుడీ ఁ కాసనములఁ
దిగుగుచుందును గాన నేఁ దెలియనట్టి
స్థలము లిందెవ్వయును లేవు ఁ సత్యమిద్ది ౭౪ 2946
- క. చతురంగస్తైర్యములు వచ్చి తాఁకినను శోర్యఁ గలము ఁ సిద్ధంబిది; యం
చతిశయమునమానఁ బల్కితి, నతఁడెంతో నుహత్తుఁ డౌటఁనాదృతి మీఱె.
- క. అనిశము ధర్మంబున దృష్టిని నిల్పినవాఁడు గానఁ ఁ జెప్పెడు మావా
శ్యనికరముల విని మమ్ముం, గని సరసపువచనములను ఁ గడవడిఁ దేల్పె.
- క. దీనతఁ గనుచు మఱియొక, దా నిట్లనియెక నుమిత్రతనయుఁడు వినఁడి
జానకీతోడఁ నశరభ, నూనుం డిలవై బరుండఁ ఁ జూడెను నాకు.
- ఆ. ప్రాణధారణంబె ఁ బహుకష్టముగ నున్న, దే యిక్కెట్లువచ్చు ఁ నిపుడు నిర్మ
యితరసఖము లేవియే నెల్లు పొంగనౌ, వినున రాము మహిమఁవిన్నవించు.
- క. సురదైత్యులు తాఁకిన సంగరమున నేరాము శోర్యఁగాఁ జాలి౦ దా
శరధి యతింకిపు డిలవై, ఎరుణీయుతఁ ఁ పృణములందుఁ ఁ దా శయనించె.
- క. కనుమా నిషాంఠరి మా, జనకుఁడు భూమిపై తములు ఁ నాథుత్తమ్ముల్
ఘనభక్తిఁ జేసి గూఠర, తనయఁగ గనె లక్షణములఁ ఁ గనఁజెను వానిక.
- క. ఈతం డొకఁడే పితృతుల్యాతృతులక్షణయుతుండు ఁ నౌ నీతం డీ
రీతిగఁ గానకు గాఁగా, భూతలపతి బ్రదుక లేడు ఁ నౌ, యిం మీఁదక. ౧౨౪
- క. చిరకాలము జీవించుడు, ధర వేగమె నిధవయాను ఁ నిప్పు దిది గుహ
తరుణులు నంతొపురమున, గుఱు విలాపించి దాన ఁ గానిలి మిగులక. ౧౩౪
- ఆ. ఇప్పు చూరకుందు ఁ రెంతయు శబ్దంబు, వెలసి యడఁగియుండఁగలనటంచుఁ
దోచుచున్న చందుఁ ఁ దోయజనేత్ర కౌ, నల్ప స్వపతి నాదు ఁ జననియునగ.
- క. మనసులు కుందినవాఁడౌట నికక జీవించ లేరటౌ బ్రదికిరిపో
వనటం బొగులుచు నీరే,యని గడుపుదు రంత మీఁద ఁ నీల్లుట నిజమా. ౧౪౬
- సీ. శత్రుఘ్నుడను నాత్మజాతుని దైవతీయుఁ
గనుచు నొక్కపుడు నాజనని బ్రదికి

యుండిన నుండునేఁమో కాని వీరునిఁ
గన్నట్టి కౌసల్య ధీమంతుఁడని
మృతినొందుఁ, ¹ గార్యంబు ధీమంతునిపోయెను మించి
పోయెఁ గార్యంబెల్లఁ ధీమంతుని పోయె
రాజ్యంబునందు శ్రీరాముని ననుపక
తనకోర్కి సాగమి ధీమంతుఁడని

తే. గలఁడు; జనకుండు మృతినొందు ధీమంతుఁడు
నతనికిఁ జేయఁదగినకార్యములనెల్ల
జక్కఁగాఁ జేయనట్టి యాధీమంతుఁడని,
లెల్ల ప్రజలు, గృతార్థు లింకఁకేమిచెప్ప. ౧౮

2957

సీ. నుందరచత్వరఽబృందంబు లలర, విభక్తమహాపథ ధీమంతుఁడు
ప్రాసాదములు హర్ష్యపంక్తులు దనరంగ స్వర్ణరత్నాభ్యుదయై ధీమంతుని
హయరథనిబిడమై యతులవాద్యధ్వనుల్ ప్రతిశబ్దముల నీన ధీమంతుని
శబ్దములు పూర్ణంబులై యమరంగ, సంహృష్ట పుష్టజనంబులుఁపొలుచుచుండ
తే. నలరి యారామములు మహాధీమంతునిమును

నిండియుండంగఁ దనరుచు ధీమంతుని
తోత్సవంబుల వెలయు నయోధ్యాయందు
² శర్మయుక్తులై విహరింపఁ జాలువారు. ౨౧

2958

చ. నని బదునాలుగేండ్లు చన ధీమంతుని యాప్రతిజ్ఞఁ జ
క్కని విధమొప్పు దీర్ఘకొని ధీమంతుని క్రమ్మఱ ధీమంతునిగాఁ జెలంగురా
మునిఁ దమిఁ గూడి శర్మమునఁ బొంగుచు మేము నయోధ్య, నో నిషా
దస్మపవరేణ్య! చేరుదుమె ధీమంతుని ధీమంతునిగాఁ జెలంగురా. ౨౨

2959

చ. అనుచు మహాత్ముడౌ దశరథాత్మజుఁ డీవిధి నేడ్చుచు ననుక
గనుచు వచించుచుండఁగఁ దగ్గఁ గడచెన్ నిశయద్వి లెల్లవా
తిన రవితోఁచెఁ జక్కఁగ నెఱింగి దగు వారలు జాహ్నువీతటం
బున నిటనే జడల్ భరత ధీమంతునిగాఁ దరియించి రవ్వల. ౨౩

2960

క. నేనును వారల సుఖముగ, నీనది దాటించినాడ ధీమంతుని
గానంబడి బలమొప్పగ, భూనాథాత్మజులు వారు ధీమంతుని మిగుల. ౨౪
ఆ. ³ అరుల నేచువార ధీమంతుని వల్లలముల, జడల దాల్చి తీవ్రచాపవిశిఖ

1 అతిక్రాంత మతిక్రాంత మనవాప్య మశోరధమ్-అనిమాలము. దీనియర్థమే విస్తరించి
యిట్లు వ్రాయఁబడినది. 2 సుఖిత. విచర్యంతి రాజధానీమ్-అనిమాలము. 3 సెటిక = ఆంద
ముచే. 4 కుంజరయూధపోషణ - అనిమాలము. దీనికే ఇభవరసమతక - అని వ్రాయఁబడినది.
5 పరంతపా-అనిమాలము.

ములను ఖడ్గములను ♦ విలసిల్లి నలుదెనల్, గనుచు సీతఁగూడి ♦ వనికీ జనిరి.
ఎనుబదియాఱవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౭ - వ సర్గము.

❧ రాముఁడు జలము లాహారముగా గారచెట్టుక్రిందఁ బండుకొనిన ❧ ❧
వృత్తాంతము గుహుఁడు చెప్పెట.

క. అని యిట్లు గుహుఁడు శ్రీరామునియును దమ్మునియు గనునఁమును జెప్పిన దా
నిని నప్రియవాక్యంబును, విని భరతుఁడు మదిని జాలఁవిధములఁ ¹దలఁచెన్.

క. తనకొరినరీతిని రఘు,తనయుఁడు మరలునొ మరల్పఁ ♦ దగక చనునొ యం
చును దలపోయుచుఁ జింతం, గని పరవశుఁడయ్యె దిక్కు ♦ గాననిరీతిక.

సీ. నుకుమారుఁ డతిబలఁకొభీతుండు మృగేంద్ర భుజశిరుండును జారుఁపుండరిక
విస్తృతనేత్రుండు ♦ ప్రియకర్షణం డెఱుఁగనము గల్గినఁవాఁడు నయిన
భరతుఁ డించుకనేపు ♦ ప్రజ్ఞతప్పియు వేగ తెలివొంది యన్నకుఁ ♦ గలిగినట్టి
కష్టంబులకు మది ♦ కడుఁ బల్లటిల్లఁగా నంకుశతాడిత ♦ హస్తిపోల్కి

తే. ధరఁబడియె; నంత నతనిచెంతనె యనుజుఁడు

నున్నవాఁడౌట దురవస్థ ♦ నొందియున్న

భరతునిం గౌఁగిటంజేర్చి ♦ వగల స్రుక్కి

యేడ్చెఁ బెద్దయెలుంగున ♦ నిలకు నొరగి. ౮

2965

క. పతిఁ బాసిన దుఃఖంబున, నతిశయముగ స్రుక్కిదీనఁలై యుపవాస
స్థితిఁ గంది కృశించెడు నా, సతులెల్లను వచ్చిరటకు ♦ సరగున నంతక.

క. ధరణిఁబడి తెల్వి దప్పిన, భరతునిఁ బట్టుకొని యేడ్వ ♦ వృధలం గని యా
తురమునఁ గౌసల్యయు వే, సరిసరమున కేగి యతని ♦ బట్టుకొని తగక.

తే. కౌఁగిటం జేర్చుకొనియె; నాకమలనేత్ర

యాతనిం బట్టుకొని ²దూడఁయందుఁ బ్రీతి

నలరు ధేనువు వత్సనుఁవలెఁ దపించు

చుండి వగఁ గుందు కౌసల్యయును గుమారు. ౯

2966

క. కనుఁగొని యేడ్చుచుఁ బలికె, దనయా! శ్రీరామవిరహ ♦ దారుణదోగం
బున బాధింపంబడునే, తనువిది, మాప్రాణములికఁ ♦ ద్వందధీనములే.

క. తనయుఁడు తమ్మునితోడక, వనమునకుం బోయినాఁడు ♦ పతి మృతుఁడయ్యెక
గనుక నికక నీవొకఁడవె, తనయా! మాకెల్లదిక్కు ♦ తథ్యము నుచ్చి.

క. నీముఖవై వర్ణ్యంబును, రాముఁడు గనియైన మరలి ♦ రాకుండఁ డటం

చీమాడ్కి బ్రదికియున్నా, మో మానితచిత్త! పుత్ర! ధీయురుగుణనిలయా!..

సీ. అనుజాతునిక గూర్చి ధీయెన నాకేకపుత్రుండగు రామచంద్రుని గుఱించి
యెన నీకేవలై న ధీనప్రియవార్తను డెలిపిరే? యని యామె ధీపలికె; సంత
నవ్వుహాకీర్తియు ధీనల్లనఁ డెలివొంది విలపించుచునె తల్లి ధీవిధముఁ గాంచి
జననిలో నీవు చెప్పినవార్త యేమియు వినలేదు భయమొందఁజనదటంచు

ఆ. నూటడించి గుహుని ధీనురుదుఃఖభాగునిఁ

గాంచి పలికె నన్నగారు రాత్రి

శయనమిందు నెచట ధీసల్పిరి? నీతయు

నెందునుండె ననుజఁ ధీడెటఁ బరుండె? ౧౧౪

2972

క. వారేమి భుజించిరా యే, యేరితిఁ బగుండి నారొ ధీయిదియంతయు నా
కారసి తెల్పును, యన గుహుఁ, డారాజకుమారుతోడ ధీనాత్మనలరుచుక.

క. తనచెంత కతిధియై య, ²జ్ఞనపతి పుత్రుండు సనుఁగుఁసఖుఁడు హితుఁడునై
తనరెడు శ్రీరాముఁడు రాఁగను దానేరితిఁ బూజఁ ధీగావించె దగక. ౧౨౪

తే. దానిసంతయుఁ జెప్పఁగాఁ ధీబూని యిట్లు

లనియె; రామునిభోజనమునకు బహువి

ధములుగా నన్నములను భిక్షములు, వివిధ

ఫలములను జోష్యలేహ్యది ధీపరికరముల. ౧౩౪

2975

క. సమకట్టించితినే; ³దా,నముసేయుటయే తలంప ధీసరపతులకు ధ
ర్మమునా నొప్పారెడు ధర్మము నెంచి గ్రహింపఁడయ్యె ధీత్వైవతివానిక.

చ. అనుషమసత్యశౌర్యుండగు ధీనారఘువీరుఁడు వానినెల్లఁ గై
కొనుమని నాకె యాజ్ఞ నిడి ధీకూరిమితోఁ జెలికాడ! యంచు న
న్ననునయ మొప్పుఁగాఁ బిలిచి ధీయల్లన నిట్లను; త్కత్రియాన్వయం
బున ⁴జనిఁ గన్న మాకెపుడు ధీపోదు నుమ్ము ప్రతిగ్రహంబిలక. ౧౪౪ 2977

ఉ. దానము మాత్రమే తగును ధీదధ్యమిదంచు మృదూక్తిచే సమా
ధానము పెట్టెఁ గీర్తిని నితాంతము రాజిలు రాముఁ; డంతటక
జానుగ లక్ష్మణుం డరిగి ధీజాహ్నువినారిని దెచ్చి యియఁగాఁ
దాను గ్రహించి త్రాగి వనితామణితో నుపవాసముండె జూ. ౧౭ 2978

తే. అంత లక్ష్మణుఁ డారాముఁ ధీడాదరమునఁ

ద్రాగ మిగిలినజలమును ధీద్రాగె; వారు

1 సోఽబ్రహ్మీ ధర్మతం హృష్టః-అనిమూలము. 2 ఈవిశేషణములు మూలానుసారములే.

3 త్కత్రిధర్మ మనుస్మరక-అని మూలము. 'దానమేవ త్కత్రిధర్మః సత్వా దానమితి' అనివ్యాఖ్య.

4 జని=పుట్టుక.

ముగురు వాఙ్మయమంబునఁ ♦ బాలిచి నిశ్చ
లాత్మలగుచు నుపాసించి ♦ రపుడు సంధ్య. ౧౮

2979

- క. తరువాత లక్ష్మణుడు సత్వరముగఁ దాఁ బోయి తెచ్చి ♦ దర్బలశయ్యకొ
నురుచిరముగఁ గావించెను, ధరాత్మ జను గూడి యెలమిఁ ♦ దచ్చయ్యపయి కొ.
- క. మీయన్న పవ్వళించెను, నాయన! యీతీరమందు ♦ నడుచుటఁ బంక
ప్రాయముగ భూమియుండుట, నాయరువురి పాదములకు ♦ నది తగులుటచే కొ.

ఆ. జలము తెచ్చి రామఁ ♦ చంద్రుని పాదముల్
తానె కడిగె; భూమిఁ ♦ తనయ జలము
లందుకొనుచుఁ దానె ♦ యంఘ్రిలఁ గడుగుకొ
నియెను; వారలంత ♦ నిదురపోవ. ౨౦

2982

- సీ. సామి త్రియును దూరఁ ♦ భూమిని నిలుచుండి వారిఁ గాచుచునుండె ♦ శ్రీరఘువరుఁ
డాధరణీజతో ♦ నారాత్రి శయనించి నది యిందె గారఁచెఁట్టిదియె నుమ్మ!
దర్బలు నివియె సంతట లక్ష్మణుడు పరంతపుఁడు గావున నల్లెఁత్రాటి దెబ్బ
తగులకుండఁగ న్నవా ♦ స్తమునకు బంధింపఁ దగిన¹ తలమునుహఁ ♦ స్తకవచమును
- ఆ. దాల్చి బాణపూర్ణఁ ♦ ధనువు నెక్కిడి చేతఁ, దాల్చి నిద్రవోక ♦ తాను రాత్రి
వారి చుట్టుఁ దిరిగి ♦ యారయుచుండెను, ధనువు బాణములను ♦ దాల్చి నేను.
- క. ఆతఁడేమి చేయునో యని, మతి సంశయమంది బంధుఁ ♦ మండలి నను ను
ద్ధతి మీఱఁ గొలువ² నింద్ర, ప్రతిమునిఁ గాపాడుచుంటి ♦ రాముని రేయి కొ.

ఎనుబదియేడవ స్థము సంపూర్ణము.

౧౮ - వ సర్గము.

అంశం { సీత యశఃరఃములలోని ఎంగనపూడి గారఁచెట్టింద
రానియుందుటకు సరతుఁడు శోకించుట. }

- చ. అనుచు నిపాదభూమివిభుఁ ♦ డాడిన నాభరతుండు మంత్రులు కొ
విని యలచెట్టుక్రిందికిని ♦ వేగమ పోయిరి³ రాఘవుండు శ
య్యను రఘువీరుఁ డానిశి, మహాత్తరకష్టము లొందుచుం బరుం
డెనె యను చింతచే గని కఁడింది విచారముతోఁచ నంతట కొ. ౧

2985

- క. జనయిత్రులఁ గన్గొని యి, ట్లనియె మహాత్ముఁడగు రాముఁ ♦ డారాత్రియిట కొ
దనివొంది పవ్వళించెను, గన నయ్యెను నలిగినట్లు గాఁ బవళింప కొ. ౨

2986

1 తలాంగుళిత్రవాక-అనిమాలము. 2 మహేంద్రకల్పమ్-అనిమాలము. 3 రాఘవుండనఁ
గానిట భరతుఁడు.

సీ. సుమహితభాగ్యాభిశోభితంబగు సత్కులంబున జనియించి ♦ లలితభోగ
శాలియై తగిన దశరథుని కడుపున జనియించినట్టి విశాలకీర్తి
రామచంద్రుండు ధర్మ శయనించియే నిదురింపఁదగునె, యేనిర్మలాంగుఁ
డతిమ్మదలంబగు ♦ నజినంబు పై భాగమందునఁ బఱచి కులూనుకూప

తే. ముగ సమూల్యంబుగా నుండఁదగిన శయ్య
లను బరుండినవాఁ డిట్లు ♦ లలిధరణిని
బవ్వళించె నదెట్లూ నే ♦ పలుకఁ జాల
మఱియు నాయన్న దివ్యవిమానములను. ౪

2987

సీసమాలిక:—

ప్రాసాదతలముల ♦ వఱలు కూటాగారములను; రాజతహైనుములయి దివ్య
శర్మదాయకముతా ♦ శయనంబు లలరారఁ, బుష్పసంచయములఁబొలిచి చంద
నాగరువాసనల్ ♦ హర్షంబు నింపంగ శ్వేతాభ్రకాంతులఁ ♦ జెలఁగి శుకని
నదము లొప్పంగఁ, జల్లఁదనంబుచెలువారఁ గర్పూరవాసనల్ గ్రాలుచుండఁ
గాంచనమయభిత్తి కాసమూహంబుతో నలరుచు మేరువులట్లు వెలయు
మంచిమేడలపై న ♦ నంచితరీతిని శయనించువాడయి ♦ సరస గీత
ములును విపంచికాముఖినిస్వనంబులుఁ బరిచారికావరాధరణరవము
లట్లై మృదంగాది ♦ హారిరవంబులు బోగకొనంగ నెఁప్పుడును నిర్ద
మేల్కని ప్రాద్దున ♦ మించువేడుక వందినూతమాగధజనస్తోమమెల్ల
ననుకూపగాధల ♦ ఘనసతులను వినుతింపఁగాఁ బడుచును ♦ సంపదలను [లఁ
వెలయుచుండును గదా యలరామచంద్రుఁడీయలనెట్లుశయనించెనెఱుంగఁజూ
గ్రూరమృగంబుల ♦ యారావములకెట్లు మేల్కొనుచున్నాడఁమిగులభక్తి
తే. సేవకులు పరిచర్యలు ♦ సేయనున్న, వాఁడిపుడు వని నేరీతి ♦ వఱలువాఁడొ
యొంటిగా, గడ్డిమీఁద నెట్లొ పరుండె, నేను ¹వీనిని నమ్మంగనేర నిపుడు.

క. ఇది సత్యము గాదని నా, మదిఁ దోచుచునున్న దిట్లు ♦ మానస మిది మో
హదశం బొందినచేమో, యిది కలయకా నిశ్చయముని ♦ యెంచెద నేనుక.

క. కలయే కాకుండినచో, బలశాలికి రాముని కివి ♦ వసుధాస్థలిలోఁ
గలుగక వచ్చునె? యేవే, శలనై నక న్వన్న మని తలంచెద నాత్మక. ౧౦

తే. దశరథున కాత్మజుండయి ♦ తనరు రాముఁ
డిలఁ బరుండంగఁ గలిగె నింకేమిచెప్ప
వచ్చు నిక్కాలమునకంటె ♦ బలయుతంబు
దె వముంగూడఁ గాదిది ♦ తథ్యము నుమి!. ౧౧

2991

క. జనకుని పుత్రిక ప్రియదర్శన దశరథు కోడలు రఘురామునకుఁ బ్రియాం

గన యిట్టి సీతయును ధరణిని దా శయనించె నింక ♦ నేనే మందుకా. ౧౨

సీ. ఇదిగో నాయన్నయు ♦ నిందుఁ బరుండిన శయ్య కన్నడియె సీశయ్యపైని
బవళించి నిదురించుపట్టునఁ గఠినమా నేల యొత్తుకొనంగఁజాలశ్రమముఁ
బడి పొరలులెల్లఁ బాగుగఁ దెలియంగ నయ్యెఁ గావున రామునవయవముల
యొత్తుడువలన నిండున్న దర్శలు చాల నలఁగియున్నవి; త్కౌతనయయదివ్య

తే. శయనమున నిందు మార్గసంజనితకష్ట

మున స్వకీయవిభూషణములను దీయ

కయె పరుండినదనియెంతఁ ♦ గనుక నిందు

నందుఁ గనకపరాగంబు ♦ లగపడియెడి. ౧౪

2993

తే. అట్టితటి సీతపై చీర ♦ యరయ నిందుఁ

దగిలియుండుట తెలియనయ్యెఁ గద కాన

నచ్చుటచ్చుట దంతువు ♦ లమలకాంతి

వెలయుచున్నవి నేనేమి ♦ పలుకఁ గలను. ౧౫

2994

చ. తనుఁ గని యెల్లవారును నితాంతము చింతిలునట్టి దుర్దశం

గనిన పతివ్రతామణియు ♦ త్కౌసతివద్య ప్రియాత్మజాత యిం

కను నుకుమారి యిట్టిదగు ♦ కమ్రగుణోన్నత సీత యిట్టి శ

య్యను బవళించియే వెతల ♦ నందకయున్నది కాననే నెదకా. ౧౬

2995

క. సతులకుఁ బతిశయ్య సహం, చితసుఖద మ్మనుచును దలఁచెద; రాముఁడు భూ

మితనూజాన్వితుడై యీ, క్షీతిఁ జేరి యనాధుని గతిఁ ♦ జెందెనె వెతలకా.

తే. నానిమిత్తమె యీకఠినంపు శయ్య

పైని శయనించెఁ గద! యేమి ♦ పలుకువాఁడ

నయ్యయో! నే నదెంతపాపాత్ముడనొకొ

శ్రమము పాలుగఁ జేసితి ♦ రామచంద్రు. ౧౭

2997

సీ. సార్వభౌమాస్వయంజాతుండు లోకైక సమృతుండును మఱి ♦ స్వర్గలోక

సంప్రియుండును దుఃఖసరణి కనర్హుండు శర్మంబునే పొందఁ ♦ జాలువాఁడు

కువలయశ్యామండు ♦ సువిహితమానసుండును బ్రియదర్శనుఁడనభూఁ డరుణ

నయనుండునగు నిట్టి ♦ నాయన్న జనిగుణములఁ బ్రజారంజనమునను దేహ

తే. లక్షణంబుల రాజ్యంబు ♦ లలివహింపఁ

జాలియుండంగ భూరిరాజ్యంబు విడిచి

కఠినభూమిని శయనించె ♦ గా యదెట్లగా;

లక్ష్మణుండె మహాభాగ్యులలితుఁ డివుడు. ౧౮

2998

క. ఈలాటి కష్టతరమా, కాలంబున రాము విడువకయె సేవింపం

జాలెకా గావున ధన్యుం, డే లక్ష్మణుఁ డెన్నిచూడ ♦ నెన్నివిధములకా. ౨౦

- క. జనకజ సిద్ధార్థయె యగు, వనమునకున్ జనియె రామభద్రుని వెంటన్
మన మాతని విడిచితి మింక నతం డిటునుండి మనము ధ కానకు రాగన్.
- క. కని మనసేవలఁ గొనునో, మనమునఁగై కొనఁజొయనుమానముతోఁచెన్;
మనుజేంద్రుడు మృత్యుడయ్యెను, వనముల కీరాముఁ డిపుడువచ్చెను గానన్.
- క. ధరణి యిది యిప్పు నడిపెడు, పురుషుఁడు లేనట్టి యోడఁబోలిక భూనా
ధరహితయై శూన్యాకృతిఁ, బరికింపఁగఁ దోచె నేమిఁపల్కుదు నింకన్. ౨౨
- 1 చ. జనపతి లేకయుండినను ధ త్కౌతలమెల్ల నుపద్రవంబులం
గన కిపుడుండ నేమనినఁ ధ గన్రుభుజాబలమొప్పు రామచం
ద్రుని గురుశక్తిఁ గావఁబడి ధ యాధిగనొప్పిన భూమి రాముఁడున్
వనముల నుండినన్ గొనఁగఁ ధ వాంఛను బూనఁడు భూవుఁ డెవ్వఁడున్. ౨౩
- సీ. ప్రాకారరక్షణ ధ పరివర్జితంబయి, యసగతసన్నాహ ధ హయగజమయి
యపిహితద్వారమై ధ యప్రహృష్టబలంబునై యరక్షితమయి ధ యఖిలసాధ
నవిహీనమై రక్షణంబును గానక దుర్దశలకుఁ జిక్కి ధ తోచుచున్న
యాయయోధ్యను గరళాభిపూరితభక్ష్యములఁబోలె శత్రురాజులుగొనంగ
లే. మనము లందైనఁ దలఁప, రీడినము మొదలు
ఫలములన్ దుంపలను దిని ధ పరమనియతి
జడలు దాలిచి నారవస్త్రములఁ గట్టు
కొని 2 పరుండెద గడ్డిపై ననొ ధరణినొ. ౨౬
- 3004
- క. ఆతఁడు చేసిన శపథం, బీతజీ నే నాశ్రయించి ధ యీవనములలో
నే తృప్తిగ 3 శిష్టాబ్జ, వ్రాతము వసియించియుండువాఁడ నతనికై. ౨౬౫
- తే. ఇట్లు చేయుటచే రాముఁ ధ డెన్నినట్టి
ప్రతిన వ్యర్థము కానేర ధ దితనికొఱకు
వనమునం దేను నివసింప ధ ననుజుడైన
యట్టి శత్రుఘ్నుఁడును నను ధ ననుసరించు. ౨౬౫
- 3006
- క. అనుజుండయిన సుమిత్రా, తనయునితోఁ బూజ్యరీతిఁ ధ దనరెడు రాముం
డు నయోధ్యను బాలనమునఁ, దనుపంగలఁ; డాద్యులై న ధ ధరణీదివిజుల్. ౨౭
- క. రాముని నభిషేకింతురు, మామకవాంఛితము దీని ధ 4 మద్గృహదివిజుల్
ప్రేమించి తీర్తు రా నే, రామునికడ కరిగి భవి శిరముసోఁకంగన్. ౨౮ 3008
- ఆ. షందనములు నల్పి ధ బహువిధంబులఁ బ్రస
న్నునిగఁ జేయువాఁడ ధ మనమున నతఁ

1 ప్రథమపాద మవతారిక చనునరించి వ్రాయఁబడినది. 2 అద్యప్రభృతి భూమాతు శయి
ష్యేహం తృణేషువా-అని మూలము. 3 శిష్టాబ్జవ్రాతము = మిగిలినవత్సరములు. 4 మద్గృహదివి
జుల్ = మాకులదేవతలు.

డలరఁజేనియుందు ♦ నడవి నాతనిఁ గూడి

¹వలన దనఁగఁ దగఁడు ♦ భక్తు నన్ను. 30

3009

ఎనుబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౮౯ - వ సర్గము.

— ఊఁ ధరశుఁడు భరద్వాజాశ్రమమున కేగుట. ఊఁ

చ. ఇనకులబాతుఁడౌ భరతుఁ ♦ డెట్టులౌ యానిశి జాహ్నువీతటం
బుననె వసించి యుండి యటఁ ♦ బ్రాద్దన లేచి ప్రియానుజన్మునిం
గని వచియించె; నిద్రకును ♦ గాలమె యిద్ది కుమార' లేస్తు యిం
కను శయనించెదేల! త్వరగాఁ జని ²యాగుహలఁ దోడి తెప్పికళ. ౧౫ 3010

ఆ. ³నీకు శుభము గలుగుఁగాక యాగుహలఁడు దాఁ

టించు మనల నది నటంచుఁ బలుకు

సరసవాక్యములను ♦ శత్రుఘ్నుఁడును బురి

కొలుపఁబడి వచించె ♦ లలిత⁴భణితి. ౨౪

3011

క. నీవు వచించిన యాద్యుని, వేవిధములఁ దలఁచుకొనుచు ♦ విహ్వలమతిన్
యీవిధి మేల్కొని యున్నా, నేవిధమున నిద్రవచ్చు ♦ నిష్పడు నాకుళ. 3

చ. అని వచియించె నిట్లెరుపు ♦ రా నరకేనరు లాదరంబుతోఁ
దనరుచు నూటలాడుకొనఁ ♦ వత్ససుమంబుననే, గుహలండు వ
చ్చి నిలిచి చేతు లొగ్గియె వచించెను ⁵రాఘవ! యీనదీతటం
బున నుఖరీతి రాతిరిని ♦ బుచ్చితివే కద సానుజుండన్. ౪౪

3013

తే. నీకు నీసైన్యమునకును, ♦ నేకరణిని

గాని యేలాటి బాధలు ♦ కానుపింప

కుండఁ గాలంబు గడచెనే ♦ యొప్పుగ నన

గుహుని నెయ్యింపుఁ బలుకలకుళ మనమున ౫

3014

1 వనే నన న్నార్వత్రి మా ముషేక్షితుమ్ - అనిమూలము. నార్వత్రి యనుట భక్తిపరత్వము చేతనేగాని యితరబుద్ధిచేత గాదని తెలియఁదగు. 2 గుహునిఁ దోడ్కొని రమ్మని తమ్ముని నియోగిం చుట రామదర్శనపరత్వముచేత గాని పరిజనులు లేకగాదని యెఱుంగునది. 3 ప్రాతరాశిర్వాదము వృద్ధాచారముని యెఱుంగవలయు. 4 భణితి-ఇది సాధుపారము. ఫణితి యనునది యించుక యాలో చించి ప్రయోగింపఁదగినపాఠము. మేదినికోశమున భాదిపర్గమున నిది చేర్పఁబడినది. వాచస్పత్యము మొదలగు నాకరములయం దిట్లే ప్రయోగింపఁబడియున్నది. మాధవాచార్యకృత భాతుపాఠమున నితి భాదిగానే ప్రాయఁబడినది ఇట్లుండఁగా నిది ఫణితి యని సామాన్యముగా వాడఁబడుట యేలాకో తెలియరాకున్నది. ఫణితి యన నాగటిచాలని యాకరముల నున్నది. 5 రాఘవశబ్దము కాకుత్స్థ శబ్దమునలెఁ బ్రయోగింపఁబడినది.

క. రామాసక్తుండగు నా, భూమిశకుమారుఁ డెరిరి ♦ పొందుగఁ బలికె
నీమేదిని సౌఖ్యముగా, నే మాకుఁ దోచె రాత్రి ♦ యిట నీవలనక. ౩౪
చ. వలసిన పూజలన్నియును ♦ బాగుగ మామోనఁగూడె నింకఁ గా
వలసిన ¹దీనురావగను ♦ వైశమే దాటుటయే కదా జనం
బలరఁగ నీదుసేవకులు ♦ ²హరితరంబులఁ బెక్కులైన నౌ
కలఁ గొనివచ్చి యీనదిని ♦ గ్రన్నన దాటుగఁ జేయఁగాఁ దగ్గుక. ౨ 3016

చ. అన విని యారఘూద్వహుని ♦ యాజ్ఞ నిహదవిభుండు వేగమే
చని పురిజొచ్చి బంధుజనసంతతినిం గని మేల్కొనుండు లెం
డని పురికొల్పి ³మీకు శుభమా నీక నోడలనెల్లఁ దే దగ్గుక
మనుజవరాత్మజన్మనిని ♦ మంత్రిచమూయుతుఁ గాఁగ జాహ్నువిక. ౯ 3017

క. తరియింపఁ జేయుదము సత్వరముగ నని పల్క లేచి ♦ వారెల్ల నిహా
దరమణు నాజ్ఞను నొకో, త్కరమును శతపంచకమును ♦ కైచేసి తగ్గుక. ౧౦
తే. అన్నిరేవులనుండి చయ్యన నచటికిఁ
దీసికొని వచ్చి మఱియు స్వస్తికములనెడు
మంచి నానల రాజసన్తానయోగ్య
ములను గొని వచ్చి యచ్చట ♦ నిలిపి రవియు ౧౦౪ 3019

⁴నీ మూలల ఘంటాసమాహంబు చెలువార బంగారుపూతలు ♦ పరిభవిల్ల
నమలవతాకంబులలరఁగాఁబోలుసొందె. ఫలకకుడ్యములందుఁజెలఁగి యుంట
నందు గవాక్షంబు ♦ లలరారుచుండుటఁ దగిన వాయువువీవ ♦ ధరణివిభుండు
గూరుచుండుటకయి ♦ కొమరుగ సంధిబంధములు గట్టిగ నొప్పుదనరె నవ్వీ
తే. యందు నొకదాని రుచిరమై ♦ యమరియున్న
దాని స్వస్తికనొకను ♦ దా గుహుండు
తెచ్చె; దత్తలమెల్లను ♦ దివ్యపాండు
కంబళాచ్ఛాదితంబయి ♦ క్రాలుచుండె ౧౦౫ 3020

నీ. ఆనంపజనకమ్ములగు గంటలనినాద మందొప్పుచుండుంగ ♦ నందు భరతుఁ
డనుజన్మయుక్తుడై యపుడెక్కె నితరనొకలపైఁ బురోహితుండలఘుతపము

1 సురాపగనఁగంగానదిని. 2 హరితరంబులక-దీనికిమూలము లేవన్నను సుఖముగా దాటు
నుపయుక్తములైనవి. అనుసర్థము విరసముగాను గాన నిలఁ జేర్చబడినది కి ఉత్తిష్ఠత ప్రబుధ్య
ధ్వం భద్ర మస్తు చ వ స్సదా-అని మూలము. ఈరామాయణమునఁ బలుతావుల “భద్రంతే భద్ర
మస్తు” ఇత్యాదిరూపముగా నీవాక్య ముపయోగింపఁబడుచుండును. ఇది కవితానైపుణ్యమునకు
భాదకము గాదనియు నిది పతనపరులకు శుభగర్హమనియు భావము గ్రహింపఁదగు. 4 అన్య
స్వస్తి కవిజ్ఞేయా మహాఘంటా ధరావరాః, శోభమానాః పతాక భి ర్యుక్తవతాః స్సుసంహతాః-
అని మూలము. ఇం దర్థస్థోకమున కీ సీసపద్యము వ్రాయుట యిందలిశబ్దములకు వ్యాఖ్యాతలు
వ్రాసినయర్థము ననుసరించియే యని తెలియఁదగు.

కలిమి నొప్పు వసిష్ఠః ♦ డలరు బ్రాహ్మణులు ముందెక్కిరి తర్వాతః నృపునిదార
 లైన కౌసల్యాదు ♦ లారోహణముచేసి; రంత బండ్లును మఱియంగడులును
 తే. సరగ నెక్కింపఁబడియె ¹వఃసతులకెల్ల
 నిప్పు పెట్టిరి శ్రీవృద్ధి ♦ కప్పుడచటి
 పందిరులు కాలుశబ్దంబు ♦ పడవలెక్కు
 నపుడు నేముందు నేనముం ♦ దనెడు రవము. ౧౮౪

3021

క. స్నానము చేసెడు వారల, దా నినదము స్వీయసరికః రావళిఁ గొనుచో
 నౌ నాద మొక్కురీతి ను, హానాదంబగుచు దివముఃసంకెఁ బెలుచుక. ౧౮౫

తే. గాలిచేఁ ద్వరఁ బోవుటకై పడగలఁ
 గట్టి యుండుట నొక లక్ష్మ్యమందు
 నానిపాదులు పై కెక్కి ♦ సంతలోనె
 యవియె జనమును గొనిపోయె ♦ నతిజవమున. ౧౮౬

3023

సీ. కొన్నియోడలయందుఁగనువలయాక్షులెయుండి రందుకొన్నింటిలోఁహయము
 నింకఁగొన్నింటిలోఁనెక్కువవెలగలయరదముల్, బండ్లునట్లరదములకుఁ బైలుండె
 గట్టు వాహనములు ♦ కడునిండియుండె, సంతట నొకలన్నియుఁ ♦ దత్తటంబుఁ
 జేరి యాజనమును ♦ జెచ్చెనట నట దింపె భారహీనత నవ్వీ ♦ పరఁగుటఁ గని

తే. కర్ణధారులు జహించిత్రగతులవాని
 జలములందును ద్రిప్పిరి ♦ ²సామజములు
 తమపయినిఁ గట్టఁబడిన సౌధములతోడ
 మావటిలోగిఁ బురికొల్పి ♦ మందగతుల. ౧౮౭

3024

క. జలముల దిగి నది దాఁటుచు, నలీలఁ జనుచున్న భూరిశైలములవలెక
 జేలఁగెను మఱియొండలు నొకలపైఁ జని నదిని వేగ ♦ కడచిచి మఱియుక.

సీ. తెప్పలపైఁ గొంద ♦ అప్పుడు పోయిరి కుంభఘటంబులఁ ♦ గొందతో
 రింకను గొందలు ♦ నీదుచు దాటిరి ఘనజాహ్నవీన్నానకలన మిగులఁ
 బొననమాచుమాఁపటంబు దాశులు దాటింప సురనది ♦ దాటి మైత్ర
 మను ముశూర్తమున బ్రయాగవసంబును జేరెను, భరతుండఁ స్థిరమనీషుఁ

తే. డంత నూటట గలిగించి ♦ యాచమూవి
 తతికి నట వారివారికిఁ ♦ దగినచోటు

1 ఆవాసం నేనానివేశం, ఆదీపయతాం అగ్నివా జ్వలయతాం రాజభటావా నిర్వమనకారే
 శ్రీసమాగమార్థం ఆవాసం దహంతీతి ప్రసిద్ధిః-అని వ్యాఖ్య. దీని ననుసరించియే వ్రాయఁబడినది.
 2 సవైజయంతాస్తు గజాః-అనిమూలము. 'రాజానోవా గజోపరి గృహణీ నిర్భాయ గచ్ఛంతి'అని
 వ్యాఖ్య. 3 కుంభఘటైః-అనిమూలము.

లేర్పఱుపఁ బంచి మునివర్యుఁ డనిధి తేజ

నాభరద్వాజుఁ గనఁగ నత్యాదరమున. ౨౨

3026

క. మునివర్యులతో భరతుఁడు, చని గీష్మతి పుత్రు, వేదసంఘాధ్యయనుఁ
ఘనమతిని భరద్వాజుని, గనుటకు ముందుగ నె తాను డ గాంచెన్ ననమున్.

ఆ. ఆశ్రమంబు చేరి యద్దాని చుట్టును, బలసియున్న రమ్యవనము మిగుల
గొప్పదయిన దాని నప్పుడు కని లోని, కరిగె మానులెల్ల నరుగుదేర. ౨3
ఎనుబదితో మ్మిదన సర్గము సంపూర్ణము.

౯౦ - వ సర్గము.

భరతుఁడు భరద్వాజునితో మాట్లాడుట. భిక్షు

క. నరవరుఁడు ధర్మవిదుఁడౌ, భరతుఁడు శ్రోతమితదూరపథమున మానీ
శ్వరుఁడైన భరద్వాజుని, పరమాశ్రమ మలరఁ జూచి డ బలము నిలుపుచున్.

చ. శరములఁ జాపఖడ్గముల డ జక్కనియాభరణాలిఁ దీసి యం
బరముల నెల్లనున్ వదలి డ వస్త్రయుగంబును ¹తౌమమున్ ధరిం
చి రహితగాజ వేషుఁడయి డ చెచ్చెఱఁ గాల్పడకం బుగోహితుం
డరుగఁగ వారివెంట నచివాళిని గూడి చనెన్ దిద్దుతువై. ౨ 3030

తే. అంత నాభరద్వాజమహర్షి స్వీయ
నయనపథమునఁ దోచినంతనె భరతుఁడు
మంత్రులను గూడ నట నిల్పి డ మాసిఁ గూడి
చనియె లోనికి; నాతపోధనుఁడు నపుడు. 3 3031

చ. అరుదుగ నవ్వసిష్ఠముని డ యక్షిగతుండయినంత సర్వమున్
సరగ గ్రహించి తెం డనుచు డ ఛాత్రుల కానతి యిచ్చుచున్ మహా
దరమున నానసంబు విడి డ తాఁ దగలేచి వసిష్ఠమాని న
త్వరముగఁ జేరె; నంత నృపతల్లజపుత్రుఁడు చాలభక్తితోన్. ౪ 3032

తే. వందనము చేసె నాభరద్వాజుఁ డవల
మునివరేణ్యుని సంగతి డ మనమునందు
నతని దశరథభూనాథుఁడుతునిఁ గాఁగ
నెఱిగి ధర్మజుఁడౌట వారిద్దఱకును. 5 3033

చ. క్రమమున సర్వపాద్యముల డ గాఢముదంబున నిచ్చి యవ్వలన్
సుమహితమా ఫలాళి నిడి డ సౌంపగుమాటల నిట్లు పల్కె తే

1 భరతుఁడు నారచీరలఁ గట్టినట్లు లోపలఁ జెప్పి యిపుడు పటుపుట్టములఁ గట్టినట్లు చెప్ప
టను “నైషదోషః. పూర్వం ప్రతిష్ఠా మాత్రం కృతం భరద్వాజాశ్రమాత్పరం జటాధారణమితి”
అనువ్యాఖ్య ప్రమాణము.

మమె గృహసంస్థు లెల్లరును ♦ మంగళమే నగరంబు పై న్యకో
శములును డేనుమే నచివఁసంతతిమిత్రులు లెస్స యుందురే! ౬౫ 3084

చ. అనుచు వచించెఁ గాని నృపుఁడంతకు మున్నె దివంబు చేరుటల్
మనముననే యెఱుంగుటను ♦ త్వేష్ఠిమాటఁ దలంపఁడయ్యె, సం
త వతని నవ్వసిష్ఠముని ♦ తల్లజఁడున్ భరతుండు కాంచి మీ
కనయము నగ్నిహోత్రములు ♦ హాయిగ నాగుచునున్నవే కదా! ౭౫ 3085

క. ఆరోగ్యమె కద దేహము, భూరుహములు శిష్యవితతి ♦ పాలుపొందుఁ గదా?
సారంగాదులుఁ బఱులు, జారుగతిం బొదలుఁగాదె! ♦ సతతము వనిలోన్. ౮

చ. అనిన మహాతపోవిభవుఁ ♦ డమ్మునిచంద్రుఁడు వారితోడ ని
ట్లనియెను; డేనుమన్నిటను ♦ హర్షమె యెప్పుడటంచుఁ బల్కి రా
మునిదగు స్నేహబంధమున ♦ మోమొకరీతిని మార్పునొంద నొ
య్యన భరతుం గనుంగొనుచు ♦ నార్యపరా! యని పిల్చి యి ట్లనున్. ౯

తే. ఉద్వీనంతయుఁ బాలించుచుండు సమయ
మందు నద్దాని విడిచి నీవరుగుదెంచు
టివటి కి త్తటి నేలొకో ♦ యెఱుంగఁ జెప్ప
వయ్య నిర్మలతను గాంచ ♦ దాత్మ యిపుడు. ౧౦ 3086

సీ. అరిజనాంతకుఁడు ప్రహర్షదాయకుఁడనొ నెవనిఁగొనూతా ♦ నెలమిఁగ నెనొ
భ్రాతతో దారతో ♦ బహుకాలము వసింప వనికీ నెవ్వఁడెంచుంబుడెనొ
వనితావశుండైన ♦ తనతండ్రిచే జతుర్దశవర్షములు ననన్ధులి వసింప
నలయు నీవని వినిర్మలయశుం డెవ్వఁడు పలుకంగఁ బడియెనోపాపదూఁగు

తే. డైన యారామునకు వాని ♦ యనుజునకును
నీవు నిష్కంఠంబుగా ♦ నిశ్చలఁబడ్య
సునుభవించుతలంపున ♦ నాత్మ బావ
కార్యముం జేయఁ గోరవు ♦ గాదె! యిపుడు. ౧3 3089

క. అని పల్కిన మునివచనము, అను విని భరతుండు కన్నులన్ సలిలంబుల్
పనివడిఁ గాఱఁగ మానిం, గని పలికెన్ దొట్టుపాటుఁ ♦ గను మాటలతోన్.

క. నను మనమునఁ గాలత్రయము నెఱింగిన నీవె యిట్టి ♦ మూర్ఖునిగా నెం
చినచో హతుఁడనె యైతిని, విను దోషము నావలన భువిం గలుగదు నూ!

క. అనుమానమైన లే దధు, మును జేసితినేమొ యనుచు ♦ మునివర్యా! కా
వున ని ట్లనుశాసించకుము; నేను లేనితఱి తల్లి ♦ మూఢత్వమునన్. ౧౫

క. పనివడి చేసిన కార్యం, బును నేమది నిష్ఠపడను ♦ బుధనుత! యద్దా
నను నాకు సంతసములే, దనఘా! యంగీకరింప ♦ నాత్మను దానిన్. ౧౬

చ. పురుషలలాముడైన రఘుపుంగవునికొ ముదమొందజేసి య
 స్పర్శమును జేర్చి భక్తిమెయింఁ బూజ్యతదీయపదారవిందముల్
 నిరతముఁ గాంచి మ్రొక్కుటకుఁ నేనిట వచ్చితి నీవు నన్ను నా
 దరమున నిట్టివానినిగఁ దప్పక యెంచి యనుగ్రహింపుమా. ౩౦44

క. ధరణీశుండగు రాముం, డరణ్యమున నెందునుండు నాదృతిఁ జెపుమా
 ధరణీదివిజా! యనియెక, గరుణింపుచు యనుచుఁ జెంతఁగ్రాలు మునివరుల్.

క. మునివరుల బ్రార్థించిరి యంత నతండు ప్రసన్నుడగుచుఁ దద్భరతునితో
 ననియెం బూరుషపుంగవ! ఘనరఘుకులమందు జనినిఁగించిన నీకుక. ౩౦45

ఆ. అన్న ననుసరించి యఖిలేంద్రియంబుల
 వశముఁ జేసికొనుచు భవ్యమతుల
 యాత్మ ననుసరించి యనువుగ మెలఁగుట
 యనెడు నివ్వి దగు; మహాత్మా భరత! 3047

సీ. యోగప్రభావమ్ము నొందిన నేను నీయాత్మలోనున్న యీయలఘువిషయ
 ము నెఱింగితిని మఱియును దానిదృఢమును గావించుటకును సంగ్రహి నీవు
 సేవించుటను గల్గు స్థిరకీర్తి నలుడెసలను వృద్ధి నొందించు పనికినిట్లు
 లడిగితి ధర్మజ్ఞుడైన రాముండును జానకీయు మఱి లక్ష్మణుండు నెచట

ఆ. నున్నవారొ యిప్పుడొగి నేనెఱుంగుదుఁ, జిత్రకూటమనెడు శిఖరివరము
 నందు నున్నవాఁడు పొందుగ నీయన్న, యచటి కెల్లి పోదు వార్య నీవు.

క. నేఁ డిచ్చట నీచుంత్రుల, శోడక ననియింపఁయ్య! తోరపుఁబ్రజ్ఞం
 గూడినవాఁడవు కోస్కుల, నీజేర్పం దగినవాఁడ వీ వగుదువు సూ! ౩౦౪౮

క. కనుక నె మత్కంక్షితమును, నొనరింపుము సార్థకముగ నోరఘువర్యా!
 యన విని ప్రసిద్ధకీర్తిం, దనరుచు మతివిభవమును, నుదారతఁ గనుటక. ౩౦౪౯

తే. అట్లే యొనరింతునని పల్కి హర్ష మెసఁగ
 మంత్రులను గూడి యయ్యాశ్రమమున నాటి
 రాత్రి నివసించఁ దగు మునిరాజు నాజ్ఞ
 ననుచు నిశ్చయమును జేసికొనియె నెలువ. ౩౦51

తొంబదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౧ - వ సర్గము.

—అయోధ్యా ధర్మముని భరతాదుల కౌతిర్య మెసఁగుట —

చ. తనదగు నాశ్రమంబుననె తా నివసించఁ దలంపుఁగొన్న యా
 తనిఁ గని యమ్మనీంద్రుఁ డను భర్తవిదుత్తమ! భోజనంబు దా

- కను గొను మాతిధేయమును ♦ గాంక్ష నటన్న ముసీంద్రుఁగాంచి యి
ట్లను భరతుండు మానివర! ♦ యాదృతి నాపలు కాళకింపుమా!. ౧౪ 3052
- చ. వనమున నున్నవానిఁ గొని ♦ పాద్యము నర్ఘ్యముఁ బండ్లు మూలముల్
కనికర మొప్పు మాహిసఁగి ♦ కస్తువిధిన్ దగ నాతిధేయమున్
దనివి చనంగఁ జేసితిరి ♦ తా రిది చాలదె యింకనేమి నా
వివి చిఱునవ్వు పొల్పెనఁగ ♦ వింతగ నమ్ముని వాని కిట్లనున్. ౨౪ 3053
- తే. శ్రీతిగలవాఁడవే యని ♦ చేతనుననె
యెఱుఁగుదును నేను నీవన్న ♦ నెంతమాత్ర
మైన యుపచారమునకును ♦ హర్ష మొందు
వాఁడవే యైన నీదగు ♦ బలములకును. 3౪ 3054
- తే. విందుచేయంగఁ గోరెనఁ ♦ బ్రీతి యెట్లు
లలరునో దాని కనుగుణమైనరీతి
ననుమతించుటయే యుక్తమనుచు మఱియుఁ
బలికె; సరపుంగవా! నీవు ♦ బలమునెల్ల. ౪౪ 3055
- క. కడుదూరంబున నిలిపి యొక్కడవే వచ్చి తిట కేమి ♦ కారణమో యి
క్కడ కేలరావో బలయుతి, నుడుగక వివరింపనయ్య! ♦ యున్నది యట్లే. ౫
- క. అన విని భరతుఁడు కేల్తోడ్పున నాతాపనవరేణ్యుఁ ♦ బూజ్యునిఁ గని యి
ట్లనియె నుహాత్మా! కోపంబును గందువు నీవటంచు ♦ భూరిభయమునన్. ౬
- క. బలములతో రానై తిని, నిలాధిపతియేని ధార ♦ చతుని సుతుఁడె
నలయక పయన న్తుగు తఱి, బలములు చనుమార్గమందు ♦ బాడబు లున్నన్.
- ఆ. వార లుండుపట్లు ♦ వరుసఁగఁ దప్పించి, సైన్యబాధ మునులసమితి కెల్లఁ
గలుగకుండు నట్లు ♦ గా వేఱుత్త్రవలఁ, బోవవలయు నట్లు ♦ గావున నిట. ౭
- తే. వాజివరములు మనుజులు ♦ వారణేంద్ర
ములు మదావిలచిత్తముల్ ♦ వెలయ నేన
యది విశాలధరాస్థల ♦ మెల్లఁ గ్రమ్ము
కొనుచుఁ జనుదెంచుచున్నది ♦ వెనుకొని నను. ౮ 3060
- క. అవి యన్నియు నిట వచ్చిన, భవదీయాశ్రమ మహిజావారిము సర్పసుల్
భువియు మఱి పర్ణశాలలు, జవమునఁ జెడుఁగాన నొంటిఁ ♦ జనుదెంచితిఁ జా.
- క. అనిన మహర్షియు సైన్యంబును వేరప్పించుమన్నఁ ♦ బొందుగ మానీ
శుని యాజ్ఞ భరతుఁ డచటికిఁ, దనసేనను రాఁగఁ జేసెఁ ♦ దదవసరమునన్.
- సీ. అంత భరద్వాజుఁ ♦ డాత్మశుద్ధినిఁ గోరి యగ్నిశాలకుఁబోయి ♦ యందుమూఁడు
పర్యాయములు శాస్త్రపద్ధతిగా నాచమన మొనరిచి రెండుమాఱు లోష్ఠ

ములఁ దుడుచుకొని యబ్బలముల కాతిధ్య మొనఁగూర్చువిశ్వకర్మనుదగంగ
నాహ్వీనమంత్రంబు ♦ ననువుగఁ బఱియించి పిలిచె నిట్లని; గృహదలను వేగ
తే. కట్టు శక్తిని దగు విశ్వకర్మ ద్వష్టఁ
బిలుచుచున్నాడ భరతుని ♦ బలయుతముగ
నిలిపియున్నాడ నాతిధ్య ♦ మెలమి నీయఁ
గావునక విశ్వకర్మ రాఁ ♦ గడఁగుఁగాక, ౧౨

3068

- క. చనుదెంచి నేను గోరిన, పనిఁ దీర్చునుగాక యల్లె ♦ వై వస్వతునిక
ధనపతిని వరుణు నీముగ్గురిని బలరిపుముఖుల సర్వరీతిఁ బిలిచెదక. ౧౨౪
- క. కోరితి నాతిధ్యం బీ, భూరుణాత్మజున కీయఁ ♦ బొంగుచు దివిజల్
నా రచియించెడు నీచని, గారవమున రక్షణంబుఁ ♦ గావింపఁ దగుక. ౧౩
- క. ధర దివిఁ దూర్పునకో పడ,మరకో చనుచున్న నదులు ♦ మత్ప్రియమునకై
యరుదెంచుఁగాక యన్నియుఁ; దరుణము దాటకయె రాజాతల్లజు పనికై. ౧౪
- సీ. అందుఁ గొన్నినదులు ♦ హరితరంబును ఖడ్జురముఖఫలకలితరసము
తోఁ జేయఁబడుచు మృదుతరహామై రేయచుద్యమిచ్చునుగాక ♦ మఱియుఁగొన్ని
చక్కఁగాఁ గాచిన ♦ సారాయి నిచ్చునుగాక; యింకను గొన్ని ♦ కమ్రజలము
నితూరసంబు నా ♦ నెనఁగి శీతంబగు దాని నిచ్చునుగాక ♦ గానమునకు
- తే. దేవగంధర్వజాతులై ♦ దివ్యశక్తి, నలరు విశ్వావసువు మొదలయినవారి
నల్లె నిర్జరజాతుల ♦ నపురసల, మఱియు గంధర్వజాతుల ♦ మానినులను. ౧౬
- క. వేవే పిలుచుచు నున్నా, నీవిధమున నాట్యమునకు ♦ నిర్ధతరంబౌ
• ధీవిభవములఁ జెలంగెడు, నావిశ్వాచిని ఘృతాచి ♦ నాహ్వీనింతుక. ౧౬౪
- ఆ. అల్లె నాగదంత ♦ నామిత్ర కేశిని, హేమశిఖరి వసతి ♦ నెనఁగు హిమను
మఱి యలంబున యను ♦ మానినిఁ బిలిచెద, నాటలాడి పాడి ♦ యలరఁజేయ.
- చ. వనజఁ గొల్బు నచ్చరల ♦ వాసవుఁ గొల్పెడి కంజనేత్రులక
మనమున నెంచి పిల్చెదను ♦ మానిశరీరిని ¹సృత్తగాన మిం
పును గలుగంగఁ జేయుటకుఁ ♦ బూనికసాధనపంక్తిఁ గొంచు న
య్యసఘుని దుంబురుం గలిసి ♦ యాదృతి రాఁ దగు నాదునానతిక. ౧౮
- తే. భవ్యవస్త్రాభరణములే ♦ పత్రములుగఁ, బ్రౌఢవనితాకదంబమే ♦ ఫలతతులుగ
నల్లరి యుత్తరకురు దేశముల దివిజని,వాసహా ²చైత్రరథ మిటవచ్చుఁ గాక.
- సీ. భగవంతుడౌ చంద్రుఁ ♦ డగణితమైత్రిచే నరుదెంచి భక్తిభోజ్యముల లేహ్య
చోవ్యంబు లనఁబడు ♦ సుందరచాతుర్విధాన్నంబులను దృప్తి ♦ నలరఁ జేయు

1 సహిచ్ఛదాః-అనిమాలము. 'సహిచ్ఛదాః సృత్తీతాద్యవకరణసహితాః' అని వ్యాఖ్య.
తుంబురుఁడు అపురసలకు గానశిక్షకుఁడు. 2 చైత్రరథము=ఇది కుజేరుని యాద్యావము.

వానిఁ బెక్కింటిని ♦ బహువిధంబులుగాఁగఁ గల్పించుఁగాక, యింకనునతండె
భూజాతములనుండి ♦ పాలుపుగ నప్పుడేరాలిన వింతపూ♦మాలికలను

తే. ద్రాగుటకు సురమొదలైన ♦ ద్రవ్యములను

బలువిధంబులుగాఁ దగు ♦ పలములను

దయనొసంగును గాక; యి♦త్తరుణమందు

ననుచు నాహ్వనమంత్రంబులను జపించె. ౨౧

3072

సీ. యోగబలంబున ♦ నొప్పి ¹యాహ్వనింప రానిచో వారి ని♦ర్యాణమొందఁ
గాఁజేయు శక్తిచేఁ ♦ గ్రాలి యమ్మునియు శిఠోన్వరములు చక్కఁ♦గాఁబలుకుచు
జపియించె మంత్రాళి♦సత్వరముగ; నిట్లు ప్రాజ్ఞుఖండియి హస్త♦పద్మయుగము
ముకుళించి మదిని స♦మ్రాదంబు చెలువార ధ్యానించుచుండ నా♦యమరులెల్ల

తే. వచ్చి రయ్యాశ్రమమునకు ♦ వైభవముల

వేఱువేఱుగ, హాయిగ ♦ వీచుచుండె

మలయ దర్బరశిఖరుల ♦ నులఁగి చెనుట

నార్పుచు శుభంబుగాఁ దమి ♦ ననిలుఁడంత ౨౨

3073

క. సురలును దివి నిలువంబడి, సారిదిగఁ గురిపించి రమల ♦ సుమపుష్పల వే
పరఁగెను నలుదిక్కుల నిర్జరదుందుభినాదము లొగి ♦ సరసముగాఁగఁగె. ౨౩

సీ. శుభవాయువులు వీచె ♦ సురకాంతలాడిరి దేవగంధర్వులు ♦ దివ్యరీతిఁ
బాడి వీణీయలను ♦ వాయించి రాధ్వని కడు మృదుతరసయి ♦ కర్ణసుఖము
లలరఁగా శ్రుతిసామ్య♦మందుచు లయగుణయుక్తమై గగనంబు ♦ నుర్వి నిండి
యుండిన ప్రాణులఁకొగి శ్రోత్రవిషయమై చెలువారె; సంతమ♦ర్చ్యులకుఁగర్ల

తే. సుఖదమై యొప్పు నాధ్వని ♦ సారిది మించి

నిలువఁగా భరతునిపై న్య♦నికర, మట్టె

విశ్వకర్మనిర్మాణైక♦విధులనెల్లఁ

గాంచె నత్యంతసంతోష♦కలితమగుచు ౨౪

3075

చ ధరణీయుఁ బంచయోజనమితంబగు దాకను హెచ్చుత్తగ్గులం

బారయక నీలరాశివలెఁ ♦ బూజ్యవిదూరజరత్నరాశి నాఁ

బరఁగుచునున్న శాద్వలవి♦భాసురభాగము లొక్కరీతిఁగాఁ

గరము వెలుంగనుండె, నటఁ ♦ గాంచినచారికి వేష్కపుట్టఁగఁ. ౨౫ 3076

సీ. బిల్వముల్ పనస కృత్తిముల్ బీజపూరికము లానులకముల్ ♦ రమ్యచూత
తరువులు ఫలవిభా♦సురములై యందొప్పై, దివ్యోపభోగ్యమై ♦ తేజః

1 తేజసాశ్రుతిమేనచ-అనిమాలము. 'అనాగమనే. దండనసామర్థ్యనచ యుక్త' అని వ్యాఖ్య. దీనియర్థమే యిట విస్తృతము.

సరసమై యుత్తరఃకురు దేశములనుండి చైత్రరథవన మిచ్చటికి వచ్చె;
దివ్యతరంగిణుల్ ధీరస్థభూరుహసంతతి నలరుచు ధీరగ పచ్చె

తే. నాలుగిండ్లబంతులు ధీనాగతురగ

శాలలును మేడలట్లై ప్రాసాదములును

గునుచుతోరణములు శుభ ధీమనఁగఁ బుట్టె

మునివరుని యోగబలమునఁ ధీగునునుండ. 3౨

3077

క. సితమేఘసన్నిభంబయి, యతులంబయి తోరణముల ధీనలరుచు నచటన్
క్షీతిపతి సౌధంబొక్కటి, వితతంబయి గానుపించె ధీవంశ గలుగఁగల్గె. 3౨౪

సీ. సితపుష్పదానుసంధీవితంబయి చారుగంధసన్నిభితమై ధీకరమలరుచు
నలుచదరంబయి ధీవెలసి విశాలమై యాననశయ్యల ధీయానములను
దనరుచు శర్కరాధినిఖిలరసముల దివ్యభోజనముల ధీభవ్యచక్ర
ముల నలరారుచుఁ ధీబలువిధంబులఁ దగు నోదనాపూపాదులొప్ప, ధౌత

ఆ. ములుచు స్వచ్ఛములును ధీలలితంబులును నగు

పాత్రములుచు వెలయఁ ధీబరఁగి, దుచిర

బహువిధానసములఁ ధీబ్రబలి స్వాస్తీర్ణశ

యనములను జెలంగి ధీతనరునదియు. 3౨౫

3079

చ. అనుషమహానియానతి మహాభుజఁ డౌ భరతుండు రత్నరా
శినిబిడమైన యాగృహముఁ ధీజేరెఁ బురోహితమంత్రివర్గ మా
తని వెనువెంటనే చని నితాంతము తద్రచనాచమత్కృతిం
గని ముదమొందె సంత సృపఃకాంతుని నూనుండు తన్మృహంబునన్. 32

క. కనుపట్టు దివ్యసింహాసనము సితచ్ఛత్రచారుఃచామరములనున్
గని వానిచుట్టు తిరిగెను, దనచుంతులతోడ సృపునిఁ ధీదాఁ గనురీతిన్. 3౩

సీ. మణియు నాతఁడు దాని ధీక్షానాధురీతిగాఁ బూజించి శ్రీరాఘవండు దాని
యందుఁగూర్చుండినఁ ధీయట్లుగ భావించిమనుతమైక్కుచునుజామరమునందు
కొనిదానికిం గ్రొందుఁగనుచుంతులకుఁదగునొక యాననమునఁదామనద్యనుమున
నుసవిష్టుఁడయ్యె; సంధిదొగిఁగూరుచుండిరి నుంత్రిపురోహితుల్ ధీమణియు వారి

తే. పిదప సేనాధిపతియు నాపిదప శిబిర

కర్తయును గూరుచుండిరి; ధీకడఁగి యంత

సమ్ముహూర్తంబునందె పాయసపుంబంక

మలరు నదులెల్ల మునివతియూజ్జఁ బూని. ౪౦

3082

క. భరతుని ముందటఁ బ్రవహించె, రయంబున; నామహర్నిశేఖరు కృపచే
నిరుతటముల వానికి నచ్చెరుగుగ సౌధములు వెలసెఁ ధీజిత్రము లలరన్.

ఆ. ఆముహూర్తమున నె యబ్జజుడంపఁగా, మేటిసామ్యులొప్ప ధీమిథుచు దివిజ

కాంత లరుగుడెంచి ♦ రెంతయు వేడ్కని,రువది వేలమంది ♦ జనములలర. ౪౩

క. కనకప్రవాళమాక్తిక, వినిర్నితాభరణరాజి ♦ వెలయంగ రత్నై
ఘనిబిడకలాపములరంగ, జనుడెంచిరి ధనదు నాజ్ఞ, ♦ జానలు ప్రీతిక. ౪౪

క. ఇరువదివేలుగ వా రొప్పిరి; శతమఘనాజ్ఞ సంత ♦ వే నచ్చిరి యే
పురుషుడు తము గ్రహించిన, మరులె త్తియె వెట్టివానిమాడ్కిం దిరుగుక.

తే. అట్టి సౌందర్యములఁ దగునట్టి యచ్చ

రలును వింశతిసాహస్రములు భరతుని

నలరఁ జేయంగ నందనోద్యానసీమ

నుండి యటఁ జేరి రవ్వడు ♦ నిండు వేడ్క. ౪౫

3087

1క. నారద తుంబురు గోవులు, సారసమిత్రాభు లఖలశాస్త్రజ్ఞులు త
దూర్భి 2మహము నాగింపఁగఁ, గోరిన గంధర్వపత్నీలు ♦ కితుకము లలరక.

సీ. భరతుని ముందటఁ ♦ బాడిరి; మునియాజ్ఞఁ బుండరీకయు, నలంబునయు, వామ
నయు, మిశ్రకేశిని ♦ నాట్యము నల్పిరి సురల యుద్యానాళి ♦ శోభిలునును
ములు చైత్రరథమునఁ ♦ గలవూలమాలిక లన్నియు సప్తాని ♦ యాశ్రమంబు
నలరు స్రయాగయంధలివృక్షములయందు వజ్రలె సప్తానిప్రభావమునను

తే. భరతుముందట నీలాగు ♦ సరిధవిల్ల

సై నికులకయి యస్తాని ♦ శాసనమున

మద్దెలల మ్రోయఁగాజేసె ♦ మహితబిల్వి

తరువులటువేసె దాళముల్ ♦ తాంబ్రచెట్లు ౪౬

3089

సీ. అశ్వేష్ఠభూజంబు ♦ లలరుచు నాడె సమ్మనిసుహృత్సంబును ♦ గిని సదళిము
లును దాళవృక్షంబులును దిలకంబులు గానుఁగువృక్షముల్, సూనులు మఱి
వామనములునయి ♦ వర్తించుచుండె నయ్యాశ్రమంబున యందుఁగలరుశింశు
వములు జంబూమహిజములు నామలకంబు లింకనయ్యెఁజిలలో నెనఁగువృక్ష

తే. ములును మఱి మాలతీమల్లికలను చాతి

లతలు నావివినమునఁ గలయితరి సుల

తలును స్త్రీరూపములఁ దాల్చి ♦ తద్బలముల

ముందటన్ నల్చి యిట్లుని ♦ మందలించె. ౪౭

3091

క. సురయందు నిచ్చయుండిన, సురఁ గ్రోలుం డాకలిఁగొని ♦ స్రుక్కెడు వారల్
గర మరుదగు పాయసమును, బరిశుద్ధంబై చెలంగు ♦ పలలముఁ దిరుఁడి !.

క. అని పల్కి యొక్కనికి శే, డెనిమిదిమందిగను జేరి ♦ యింతులు నలుఁగుల్

1 నారద తుంబురు గోవుల-అని మాలము. గోపనాముఁ డొకఁడు నారదతుంబురులతో
సముఁడు గలఁడు. 2 మహామహాత్మ్యమును.

దనివారఁ బెట్టి స్నానము, లను జేయించిరి తటంబులకా రమ్యముగఁ. ౫౩౪

సీ. రుచిరలోచనలైన ♦ విచికిలగంధులు వారికి పాదసంవాహనంబుఁ
జేయంగ నటువచ్చి ♦ పాయక తడి యొత్తి భూమితాంగులఁజేసిపాలుపుమీఱ
నేకాంతమున వారిఁ నెంతయుఁ దమి మీఱ మరఁద్రాగఁజేసిరి; తురగములకుఁ
గరిఖరోష్ఠములకు ♦ వరవృషభములకు వానివానికిఁ దగుభంగి విధిగ

తే. వాహనావళిరక్షకుల్ ♦ వరమునీండు

నాజ్ఞ నాహారముల నిచ్చి ♦ రంతఁ బ్రబలు

లైన వాహనపాలకు ♦ లా భరతుని

భటుల వాహనముల నెల్లఁ ♦ బలువిధముల. ౫౩౬

3093

క. తినుటకుఁ బ్రేరేపించుచు, ననువుగ నిక్షువుల మధువు ♦ నట్లుతే పేలా
లను బెట్టిరి వానికిఁ, దృ, ప్రిని దిని యవియెల్ల మదవిఁనృద్ధిఁ దనరెక. ౫౩౪

సీ. హయరక్షకుఁడు తనహయమిద్ది యనియుఁ గుంజరక్షకుఁడు తనశక్తియిదియని
తెలియఁజాలకయుండె; ♦ నలనైన్యమునఁ గలవారెల్ల మదమునువఱలఁజేయు
నట్టి వస్తువ్రాత ♦ మాహారముగఁ గొని మత్తిల్లి సురఁ ద్రాగి ♦ మై మఱచుచు
స్రక్చండనాదులౌ ♦ సకలభోగంబుల నంది యొప్పిరి; వార ♦ లభిలషించు

తే. నట్టివస్తువులను స్వేచ్ఛ ♦ ననుభవించి

చక్కఁగాఁ దృప్తినొందుచు ♦ సాంద్రరక్త

చందనముఁ బూసికొనుచు నిర్జ్వరవధూన

హస్తములఁ గూడి యెంతయు ♦ నలరుచుండి. ౫౩౫

3095

చ. పురమున కేని కాననము ♦ పొంతకునేనియుఁ బోము మేమిఁకం
గరము సుఖంతు మిచ్చటనె ♦ కానల రాముఁడు శర్మ మిమ్ములకా
భరతుఁడు హాయినిం గనుచు ♦ వర్ధిలుచుందురుగాక యెట్టులో
వరముని యాశ్రమస్థలమె ♦ వానము మాకని పల్కి రెంతయుక. ౫౩౬ 3096

తే. కాల్బలంబులు నేనుంగుగముల నెక్కు

భటులు గుఱ్ఱపురౌతులు ♦ వాఙ్మహస్తి

బంధకులు నట్టి విండున ♦ బలిసి నాధుఁ

డరయ లేడని పల్కిర ♦ ట్లప్పు డచట. ౬౦౪

3097

క. భరతుని వెనుకొని వచ్చిన, నిరుపమశక్తిఁ జెలంగు ♦ స్థిలభటులు ని
ర్జ్వరపురమిదె యని యుబ్బుచు, నరుదుగ గూమిఁగూడి పల్కిఁ రిధికధ్వనెత్తో.

క. ఆడుచుఁ బాడుచు నవ్వచు, గూడుచు వారెల్ల వేలఁకొలఁదిగ నొకచో
నాడంబరముగఁ బల్కుచు, నేడకొ పరుగిడుచు నుండిఁరెంతయు వేడ్కె.

* 1 అనాథా స్తంభిం లభ్యా-అనిమాలము. అనఁగాఁ దాత స్వతంత్రుల కుమకొని అని భావము.

తే. పూలదండలఁ దాలిది ♦ పొలుపుమీఱ

నిట్లు నై నీకులందఱు ♦ నిచ్చఁ జనుచు

నమృతమట్టులు తగిన యాఁయన్న మిచ్చు

కొలఁదిఁ దినియు రుచిరభక్ష్యములను గాంచి. ౬౩

3100

క. మనములఁ దృప్తిం బొందక, తినఁగా మఱియుం దలంచి ♦ తీవరమున న
ప్పనిచేయ మొదలు పెట్టిరి, కని విని యెఱుంగని విధంబుగా విందలరక.

క. పరిచారకదాసీభట, తరుణులు మఱి బలమునందు ♦ దగువారెల్ల
గరమరుదగు సంబరముల, ధరియించి చరించి రందు ♦ దమి చెలువారక.

క. కరిఖరభేనూష్టాశ్రోవ, త్కరములఁ గ్రీ డార్థమృగపత్రత్రులు మానీ
శ్వరుమహిమ గలిగి భక్ష్యోత్కరమున సంతృప్తినందెఁగడుఁబూన్కిమెయి.

ఆ. ఒక్కండైన నందు ♦ నొండువిధంబగు, భక్ష్యమును దినండు ♦ భవ్యమాని
మహిమఁ గలిగినట్టి ♦ మానితాహారంబె, తినిరి వారలెల్ల ♦ దృప్తి మెఱయ.

¹సీ. నల్లవస్త్రముఁ దాల్చిన పురుషుం డాకలి గొన్నవాఁడును ధూళిఁగూడినట్టి
తలవెండ్రుకలవాఁడు ♦ మలిన దేహుండును గానరాఁడయ్యె నొక్కండు గాని
యందఱు జెన్నారి ♦ యలరారుచుండిరి మఱి పంది మేకలమాంసములును
²మంచివృంజనములు ♦ మూగినఫలములు శర్మర లోనైన న సరసవస్తు

ఆ. వులను గలిపి కాచి ♦ యలపరించిన పాక
భేదములును, మఱియు ♦ బ్రయరసముల
నలరు సూపములు సిఁతాన్నమ్ములును నిండి
యుండు పాత్రవితతు ♦ లొప్పుదుండ. ౬౪

3105

ఆ కుసుమచిత్రశిల్పిగుంభితములయి య
పాస్త్రిములను ప్తభిభర్తనిర్మి
తిములుగాఁ జెలంగ ♦ మమత వారలు వాసి
గాంచి యచ్చెరువులఁ ♦ గాంచి రపుడు. ౬౫

3106

³క. కనఁదగియెం గూఁడులు, పసపార్శ్వములందుఁ గన్పఱపాయసపంకం
బున నొండి; యందుఁ దిరిగెడి, ⁴మునుపటి భేనువులె ఊరముల నిచ్చెఁ గడుక.

ఆ. కోరినన్ని పాలు ♦ గోవులు పితుకంగ, వృక్షవితతినుండి ♦ విమలమధువు
గురియుచుండ బావులరుదగు మైరేయ, మద్యపూర్ణములయి ♦ మమత నింప.

స. బావులచుట్టు కుంభంబుల లెన్నఁగాఁ బచనంబు చేయఁగాఁ ♦ బడిన జంక-
నెమిలి కోడిమొదలగుమృగపక్షులమాంసములుతనరారంగఁగొలఁదికెక్కు

1 నాభుక వాసా స్త్రాశీత్-అని మూలము. 2 వృంజనములు=కూరలు. 3 బభ్రువు ర్వసపా
శ్వేషు కూపాః పాయసకర్దమాః-అనిమూలము. 4 మునుపటి భేనువులెఱ్ఱినికి “తాశ్చ కామధుమా
గావః” అనిమూలము. ‘గావః పూర్వ మేవనచర్యః’ అని వ్యాఖ్యయొక బ్రహ్మణము.

డై నట్టి యన్నకుంభాదులు లక్షలకొలది వ్యంజనపాత్రములును, గోట్ల
కొలదిగా స్వర్ణైకవిలసితములగు భోజనపాత్రములు మఱియును దగంగ

తే. శుంతి మొదలై నయట్టి వస్తువుల వేసి, సంస్కరింపంగఁ బడినట్టి ధారరుచిర
దధిని నిండిన కుండలు ధాన్యాలు, లబ్ధై, పెద్దచట్లును వెలయ నావిందువెలసె.

సీ. మిగులఁ గ్రొత్తదియును ధాన్యములఁ బ్రాంతదియునుగాక కపిత్థంబుకరణి వాస
నలఁ గూడి మేయివెలయు మజ్జిగతోడఁ గొన్నిమడుఁగులుసంపన్నములయి
తనరారె; ద్రిఫలంబు లనఁబడు శుంతిపిప్పల్లును మిరియముల్ పరఁగునేల
కులు లవంగములు తక్కువలముల్ నాగపుష్పముచక్కెరయునునల్లమునుజేల

తే. కఱ్ఱయును జేర్చి యొక్కపాకంబు చేసి

నట్టి దధితోడ నిండినయట్టి మడుఁగు

లందుఁ గన్నడుచుండె; బాధనము నిండఁ

గలుగు మడుగులు నొకకొన్ని వెలయుచుండె. 23

8110

తే. శర్కరయు దానితోఁ జేయు సరసములగు

పిండినంటలరాసులు వీనివెనుక

వ్యంజనంబులుగాఁ గిరివ్రజము పోల్చి

నలరె; నాసెనికులు ముదమంది యపుడు. 23౪

3111

సీ. తటినీతటములఁ బాత్రంబుల నలరెడు సునిరీకమొనలుగా నొప్పువాని
తోఁ జేయఁబడినట్టి తోరపుఁ గల్గముల్ చూర్ణముల్ మదికినిసాంపునింపు
తైలముల్ వేడి యుకములు లోనగు స్నానార్థవస్తు విసరముఁ గాంచి;
రంతట స్వచ్ఛంబులై కూర్చుమాలుగల దంతధానకావ్యతతుల, శ్వేత

తే. చందనంబును గవచసంఘన్నములగు

విసులదర్పణముల, వస్త్రసముదయములఁ

బాదుకలఁ జెప్పులను నంజనాదులుంచు

బరణులను దువ్వేనలఁ గాంచి రిరుదు గలుగ. 2౩౫

3112

తే. ధనువులను శస్త్రకూర్చములను సుకవచ

ములను, జిత్రములగు పఱువులను, నాన

నముల, నుష్ణరాశ్వనాగముల, నీరు

త్రాగుమడుగుల నలిలపూర్ణములఁ గనిరి. ౨౪

3113

1 స్థాల్పం కంఠ్యః కరంధ్యశ్చ అనిమూలము. 2 సుసంస్కృతాః - అనుమూలమునకు వ్యాఖ్యతలు వ్రాసిన యర్థము ననుసరించి యాపద్యభాగమంతయు వ్రాయఁబడియె. 3 పాదుకోపాన హంఘ్నై, యుగ్ధానిచ సహస్రశః-అనిమూలము. 'పాదుకాః దారునిర్మితాః ఉపానహ శ్చర్మనిర్మితాః' అని వ్యాఖ్య.

- సీ. అవగాహనార్హంబులగు నవతరణప్ర దేశంబు లొప్పాఱి ♦ దివ్యకువల
యాంభోజసౌందర్య ♦ మలరార, సంబరవిధమున స్వచ్ఛమై ♦ వెలయు నీరు
తనరఁగా నుఖముగ ♦ మునుఁగ నర్హములగు సరసులఁ గాంచిరి ♦ సాధునీల
వై డూర్యములరీతి ♦ వర్ణంబు లసురంగ ¹మృదుఘాసరాసుల ♦ నెల్లయెడలఁ
తే. గనిరి మున్నెన్నఁడును దారు ♦ గన్నదియును
విన్నదియుఁ గాక తనయంత ♦ వెలసి యద్భు
తమయి స్వప్నసమానమై ♦ తనరునట్టి
యాతిభేయంబుఁ గని వార ♦ లాత్మ నలరి. ౮౦౫ 3114
- క. భరతున కీరీతి మునీశ్వరుఁ డీవిందును నొనర్చె ♦ బలిబలి యనుచుం
గరము మది విస్తయంబులఁ, బరఁగిరి భటులెల్లఁ నంత ♦ బరవస మలరణ. ౮౧
- క. నందనవనమున నిర్జర, బృందము క్రీడించు భంగి ♦ వితతమనోజ్ఞా
నందముఁ గూర్చు తదాశ్రమ, మందీవిధి వారు నిచ్చ ♦ నలగుచునుండ. ౮౧౫
- క. ఆరాత్రి గడచె నంతట, గారవమున నిర్జరాళి ♦ గంధర్వులు ద
న్నీరేజేక్షణులు నదుల్, సారతపోధనుని మానిచంద్రుని భక్తి. ౮౨౫ 3117
- ఆ. వీడుకొనుచుఁ బోయి ♦ రాడుచు వచ్చిన, దారి గృహములకును ♦ వారు, పిదపఁ
దెల్లవారినంత ♦ నుల్లము లలరంగ, వీరలట్లై మనస్థిధారలాని. ౮౩ 3118
- సీ. సరసమా చందనాగరువుల పూతలఁ దులకించుచుండిరి ♦ పలువిధములఁ
దనరారుపూదండలును దక్కున న్నువుల్ నలుచోట్లఁ బడియును ♦ నై జకాంతి
సంపదలను వీడఁజాలక నూతనవిధమున నారాత్ర ♦ వెలసినట్లై
యలరాచుచుండె, మహాత్మాఁ డొ మునివరుతపముపెంపునఁ గ్రొత్తతఱుకుగలిగి
- ఆ. యింద్రజాలనట్టు ♦ లెనఁగి ఊణంబులో
మఱుఁగు పడక ముందు ♦ మాడ్కి నెతుల
కాంతిసంపదలను ♦ గలిగిన వయ్యెను
²జూడఁజూడ మదికిఁ ♦ జోద్యనలర. ౮౪ 3119
- తొంబదియొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౨ - వ సర్గము.

ఇతి భరతుఁడు చిత్రకూటమునకుఁ బ్రయాణము చేయుట. ఇతి-

- క. పరివారముతో నంతట, భరతుఁడు రాముఁ గనువేడ్క ♦ పరగంగ మునీ
శ్వరుఁడెంత కేగె విహితా, సరమున నాతిధ్యముఁ గొని ♦ తర్దయు భక్తి. ౧

¹ మృదుఘాసము=మై త్తనిగడ్డి. ² ఇది పైయర్థమును బోషించుటకు గా వ్రాయఁబడియె
నని యెఱుంగవలయు.

చ. మునిపతి యగ్నికృత్యముల ♦ ముందుగఁ దీజిచి తన్నుఁ జూచువే
డ్కు నరుగుదెంచి కై మొగిచి ♦ గారవమొప్పు సమీపభూస్థలం
బున నిలుచున్న యప్పురుషఃపుంగవునిఁ భరతుం గుమారునిం
గని వచియించె; నోయనఘ! ♦ కాననమం దిటఁ బర్ణశాలలోఁ. ౨౪ 3121

క. రాతిరి సుఖముగ జరిగెనె, యాతిధ్యము నేను జేయ ♦ సంజఱుఁ దృప్తిం
జేతములఁ బొందిరే, నా, కాతెఱఁగెఱిగింపు మనినఃనాభరతుండుఁ. 3 3120

తే. అతుల తేజఃస్థునం బొల్పు ♦ నమ్మునీంద్రుఁ
డును ¹దనుం జూడరాఁగఁ బయనము చేయు
చుండుటం గని దోసిలి ♦ యొగ్గి మొక్కి
పలికె మహితాత్మ! నేను మంత్రులును బలము ర 3123

చ. తురగము లాదియైనవియుఁ ♦ దోరపుఁ దృప్తిని గామితార్థముల్
పరఁగుటఁ జెందినారమిఁకఁ ♦ బల్కుదునేమని నేవకుల్ భటో
త్కరముఖులై స మేమును సుఖంబుగనే శ్రమమెల్ల వేడఁ దా
పరహితకాయముల్ పొదల ♦ భవ్యతరాన్నముఖంబులం గడుఁ. ౫౪ 3124

క. పరితృప్తిఁ బొందినారము, సురుచిరగేహములయందు ♦ సుఖముగ రాత్రిఁ
జరపితిమి; మునీంద్రా! యిష్టరతిఁ మిము వీడుకొందు ♦ సరగున నింకఁ. ౬౪

క. చెంతను వసించు నన్నను, నెంతయు వేగంబ చూడ ♦ నెంచి చనెద మీ
రింతకుఁ గరుణాదృష్టిఁ, గాంతురుగాత మిఁక నన్ను ♦ త్రొసురతిలకా!. ౭

తే. యోగదృష్టిని సర్వంబు ♦ వేగ చూడఁ
జాలుదురు మీరు జనకుని ♦ శపథమెల్ల
సార్థకము చేయ ధర్మంబు ♦ నాచరించు
నన్న యాశ్రమమేదియో ♦ యానతిష్టు!. ౭౪ 3127

క. దానికి మార్గం బెద్దియొ, యే నెలవున నద్దియ్ఘండు ♦ నెంతయొ దూరం
బౌ నిచటి కద్ది, యంతయు, నేనెఱుఁగఁ దలంతుఁ గరుణఃయేర్పడఁ జెపుమా!.

క. 'అని యిటు భరతుండు వేఁడిన, ఘనతేజం డురుతపస్వి ♦ కని యాతని న
న్నను జూచువేడ్కు నొప్పెడు, నునమునఁ దగువానిఁ బలికె ♦ త్రొవలితనయా!.

క. విడువక మూఁడున్నటయా, నుడదూరము పోయినంత ♦ హానియుతంబౌ
నడవిని బర్వతమున్నది, కడుసుందరిసానువితతి ♦ కాననములతోఁ. ౯౪ 3130

ఆ. చిత్రకూటమనుచుఁ ♦ జెప్పుదు రాకొండ, దాని కుత్తరమునఁ ♦ దనరుచుండు
మహితరీతివెలయు ♦ మందాకినీనది, వుష్పితద్రుమాళి ♦ పూర్ణమగుచు, ౧౦౪

క. దానితటంబులఁ బుష్పిత, కాననములు సొంపునింపుఁ ♦ గానఁ గుమారా!
యానదికిఁ బ్రక్కఁగానే, కానంబడుఁ జిత్రకూట ♦ కమ్రశిఖిరియై. ౧౧౪

1 ఆశ్రమ దళినిష్కాంతం-అనిమూలము. తనతోటి బయలుదేరుచున్నమునిని.

క. గిరినదులకు నడుమను గల, దరయఁగ నొకపర్వతాల ♦ యందున్నారా
తరణికులభరణులు మువ్వరు నిశ్చయ మిద్ది భరత ♦ భూరిగుణనిధి! ౧౨

¹తే. వాహినీనాయకా! మహాభాగ! యామ్య

మునకు నిటనుండి పోవుదాఁరి నొకకొంత

దూరమీరథహస్తలఁ ♦ దురగములను

బాదలు సేనను దోడ్కొని ♦ కనలిపోయి. ౧౨౪

3134

క. తరువాత నిర్మతిదిక్కుగఁ, బరఁగెడు మార్గమునఁ బొమ్ము ♦ వనమార్గంబుల్
తరమే విస్తృతఁ గాంచఁగ, నరయఁగ సూక్ష్మములు గానఁనాపార్శ్వములఁ.

క. కనఁబడెడు ప్రదేశంబులు, ఘనములుగా నందు సేనఁ ♦ గైకొని పొమ్మా
సునుజశిరోమణి రామునిఁ, గనఁగల వట ననియె, రాజకాంతామలులఁ.

²క. విని పయనంబని యా వా, హానముల విడువంగఁ దగనియబలలె యయ్యుక
మునిఁ జూడ వాని దిగి యా, తనిఁ బరివేష్టించి; రండుఁ ♦ దనయార్తిమెయిలఁ.

ఆ. మిగులఁ జిక్కి వయసు ♦ మీఱినకతమున

వడఁకుచుఁ మొగంబు ♦ బహుశదీన

భావ మొంద దుఃఖబద్ధయై కౌసల్య

తా సుమిత్రఁ గూడి ♦ తనకరముల. ౧౨౫

3135

క. మునిపాదంబులఁ బట్టుచు, ఘనభక్తి నమస్కరించె; ♦ గైకయు ఫలముం
గనలేని కోర్కెఁ గోరియుఁ, దను నిందలపాలు లోకతతి చేయంగఁ.

క. మనమున దుఃఖించుచు రా, ముని నడవికిఁ బంపు కృత్యమున సిగ్గొలయుక
మునిపాదములకు మ్రొక్కెను, దనమనమున భేదమొలయఁ ♦ వన్ననియెదుటఁ.

తే. నిలువఁజాలక నలఁగొను ♦ నెడమున నట

నుండి భరతుని దరికేగి ♦ యుండె; సంత

దృఢతమవ్రతుడగు మాని ♦ దివిజపతియు

భరతుఁ గని రాఘవా! యని ♦ పలికె నిట్లు. ౧౨౬

3141

క. వీరంశు నీతల్లులు, వీరలపేరులను వినెడు ♦ వేడ్క గలదు సేఁ

గోరితి వినుపింపుమ యన, నారఘువీరుండు వాగ్వియాట నతనితోఁ.

తే. పలికెఁ బ్రాంజలియై మునీశ్వర! వెతలను

ననశనంబునఁ గృశించి ♦ యధికదీన

యగుచు మఱి ధర్మదేవత ♦ యట్లు వెలయు

నీమె నాతండ్రిమహిషియా ♦ హితమనీష! ౨౦౪

3143

సీ. కౌసల్య యనుపేరుఁ ♦ గాంచిన దీపాధ్వ యదితి వామనుని గఁన్నట్లు పురుష
సింహుని శ్రీరాము ♦ సింహగంభీరగమనునిఁ బ్రియంబునఁ ♦ గనియె, మనసు.

కంది గుండఁగ ఘోరకాననంబునఁబుష్పములుభూమ్మిపై రాలివెలయఁగనఁగ
నై నట్టి ¹కర్ణికాఠాహ్వయద్రుమశాఖనలఁ గనంబడుచు వే ² నడఁకుచున్న
తే. యట్టి యీ దేవిదా వామఃపాస్తవరము

నూతఁగఁ బట్టుకొని నిలుచున్న యామె

యగు సుమిత్ర మహావీరులై పరాక్ర

మములఁ దగువారిఁ గనియె నాత్మజుల ఘనుల. ౨౩

3144

క. లలితుల లక్ష్మణశత్రుఁఘ్నుల నశ్వినమానులగుచుఁ ³ గోమరారెడు వా
రల నిర్భర; వినుమవ్వలఁ, దెలిపెద నీదేవిచరిత ⁴ దివ్యమునీంద్రా. ౨౩౪ 3145

²నీ. పునుషవరేణ్యులై ⁵ పాదలు రాఘవలక్ష్మణులు దండకావనంబులనుఁ బంప
నయి జీవనాశనం ⁶ బలవడినంతటి కష్టము లందిరో, ⁷ ట్నైవిభుండు
తనయుల దిగనాడి ⁸ తా స్వర్గమొందెనో యెవ్వతెఱిగికు నాఁయింతి కోప
వతి బుద్ధి లేనిది ⁹ స్రుతిలేని సౌందర్యవతినని తన్నుఁ దా ¹⁰ భావమందుఁ
దలఁచుచు నైశ్వర్యములనెఁ గోరుచుదుష్టురాలయియునుయోగ్యుఁరాలిరితె

ఆ. గానఁబడెడు నదియుఁ ¹¹ గడుఁ గ్రూరురాలును

బాపనిశ్చయమునఁ ¹² బరఁగునదియు

నై న యీమె తల్లి ¹³ యా నాకు నీదేవి

వలన నాకు నిట్టి ¹⁴ వ్యసనమొదవె. ౨౩౫

3146

చ. జననిని బట్టియే వ్యసనజాలము నివ్వధిఁ బొందుచున్నవాఁ
డ ననుచు బాష్పధారల నడంగెడుఁబల్కులఁ దాన్త్రునేత్రుండై
యనితరసాధ్యకోపమున ¹⁵ నాభరతుండు మహాహిభంగిగాఁ

. గనఁబడి యూర్పులక విడిచి ¹⁶ గాంచుచు మానిని నుండె నంతటక. ౨౩౬

³ఆ. భావికాలవిషయపటలినెఱింగిన, బుద్ధిశాలి మానిపుంగవుఁ డిటు
పలుకుచున్నయట్టి ¹⁷ భరతునిఁ గని పల్కె, నర్థయు క్తవాక్కు ¹⁸ లలరుచుండ.

క. నీతల్లియందు దోషం, బీతఱిఁ గలదంచు బుద్ధి ¹⁹ నెంచకుమా! నీ
భ్రాతను వనముల కంపుట, చేత నికక ముందుగ సుఖసిద్ధి కలుగ నొ. ౨౩౭

క. సురలకు దానవులకు నీ,శ్వరతత్త్వం బెఱుఁగ నట్టి ²⁰ ట్నైసురమానీ
శ్వరులకు నిక ముందు శుభం, బరయఁగఁగలుగంగనున్నదనిన భరతుఁడుక.

క. మునికిఁ బ్రదక్షిణముగ వం,దనములు తమిఁజేసి దీవఁసలు గైకొని సై

*1 కర్ణికారము=కొండగోడగు. 2 క్రోధనామకృతప్రజ్ఞాం దృష్టాం సుఖగమానినీం, విశ్వర్య
క్లామాం కైకయా మనార్యా మర్యయాపిణీం, మమైతాం మాతరిం విద్ధి నృశంసాం పాపనిశ్చయాం-
ఆను మూలానుసారమే యీపద్యము వ్రాయఁబడియె నని యెఱుంగునది. 3 మహాబుద్ధి రిదం వచన
మబ్రవీత్-అనిమూలము 'అతితానాగతవర్తమానజ్ఞో' మహర్షిః భావిరాణణవధాదికం హృది నిధా
య దేవాదీనాం సుఖోదర్కం భవిష్యతీ త్యుక్తవాక్' అనివ్యాఖ్యి.

ఘనరుద్రమృగములు, సంతటఁ, దనసైన్యము పృథురవములధరఁ బగులింపఁ.

తే..ధర్మమతియైన భరతుండు ♦ తా ముదంబు

నంది సైన్యంబుతోడఁ బ్రయాణమగుచుఁ

జనియె నామహితాత్ముని ♦ సైన్య మట్టి

భంగి విస్తారమై మహాధ్వనులు చెలఁగ. ౩౫

3158

క. ఘనములు వర్షాకాలం, బున నాకాశమును గ్రమ్ము ♦ పోలికఁగా భూ

మిని నావరించి నడచె; జవనాశ్వములచేత హస్తీవారముచేతఁ. ౪౫ 3159

క. ధర యత్తటి వ్యాప్తంబై, చిరకాలము గానఁబడని ♦ స్థితిఁజెందెను, శ్రీ

కరుణైన భరతుఁ డవిధిఁ, ద్వరతోఁ గడు దూర మరిగి ♦ వాహనవితతుల్.

క. అలయుటఁ గన్గొని మంత్రం, బుల నేర్పటియౌ వసిష్ఠముని ¹మంత్రివరుఁ

జ్వలనాభ తేజునిం గని, పలికె నే నెట్లు విన్నవాడనొ మొదటఁ. ౬

తే. ఎట్టి రూపంబుగా నుండు ♦ నిదియటంచు

నూహచేసితినిో యట్లు ♦ లొక్కరీతిఁ

గనఁబడుచునున్న, దాహాని ♦ కాంతుఁ డెన్ని

చెప్పినట్టి న్ధలికిని వచ్చితిమి మఱము ౭

3162

క. ఇదిగో పర్వతవరమి, య్యదియే యకా జిత్రకూట ♦ మనునది గంగా

నది యిదియే కనఁబడు న, ల్లదిగో దూరమున విపి న ♦ మసితాబ్దమునఁ.

క. గిరులం బోలిన మామక, కరులివియే చిత్రకూట ♦ కమ్రప్రస్థో

త్కరముల భంజించెడు; జలధరములు వర్షర్తువున నుదకసంగతిచేఁ. ౮౫

తే. నల్లనై యుండి యుర్వి ²వనముల విడుచు

నట్లు లీ వృక్షములు కొండయందు సాను

తలములందెల్లఁ బుష్పసంతతిని రాల్పు

చున్నయవి చూడుమాయని ♦ యొప్పఁ బలికి. ౧౦

3165

చ. అనుజునిఁ గాంచి యిట్లనియె ♦ నట్టి మొనశ్లను గూడియున్న భం

గిని మృగసంఘసాంద్రమయి ♦ కిన్నరులుండఁ గలట్టి తావులం

దనరుచు నున్న యాశిఖరి ♦ తల్లజముఁ గనుమా; శరత్తునఁ

ఘనములు వారిఁబాసి లఘుగాత్రములై యలరారుచుండుటఁ. ౧౧౫ 3166

క. అనిలప్రేరితములయి ది,విని నతివేగమునఁ బాటువిధమున నివిగో

కనుకూ జంకలగుంపులు, మనజను లదలింపఁ బఱచె ♦ మంజుల గతితోఁ.

³ఆ. దాక్షిణాత్యనరులు ♦ తమనీల చికిరము, లను బలకలుగాఁగ ♦ లలితరీతి

1 వసిష్ఠం మంత్రిజాం పరమ్-అనిమాలము. 2 వనముల=నీటిని. 3 మేఘప్రకాశైః ఫలకైర్దాక్షిణాత్యా యథా నరాః-అనిమాలము. 'దాక్షిణాత్యాహి కేశానధృత్యై బధ్వా మనుమా పదై రలం మర్యంతి' అని గోవిందరాజులు. 'దాక్షిణాత్యాహి ఫలకా' ఋషిదేవర్షపినధాకృత్యా తేషు పుష్పాణి వికీర్య శర శుభ్రధారయంతీతి ప్రసిద్ధిః' అని సుశేషవర్ణితీర్థులు.

సిగను వేసి పూల ♦ సొగసొనరించెడు, నట్టు లీ మహీదు♦హముల పిండు.

క. శిరముల మరుచిరవాసన, లరుదుగఁ గల్గించు పూల ♦ నలరించుకొనెన్
గరము భయదంబుగాఁ దగు, నరణ్యమిది విగతమాను♦పారవమయ్యున్.

క. మనసైనికజనులుండుట, జనసంకులమా నయోధ్య ♦ సరణి నిపుడు నా
కును గన్పడుచున్నది దీనిని గనుమా నాల్గుదెసల ♦ నీవో యనుచు! ౧౮

క. తురగాది ఖరసమాహతి, ధరనుండియె రేగినట్టి ♦ దారుణరజ మం
బరముఁ దగ నావరించెను; మరుత్తు నాకుంబ్రియంబు ♦ మదిఁ గాంక్షించెన్.

తే. కాననే రాముఁడుండిన ♦ మానితాశ్ర
మంబు గనఁబడదని యారఁజంబు వేగ
పాఱు దోలుచు నున్నాఁడు ♦ బరవసమునఁ
గంటివే లత్తణానుజా! ♦ కాన సొగసు. ౧౫ 3172

1క. నారధివర్వులు మనమున, శ్రీరాముం గనెడువేడ్కె ♦ జెలఁగుచు నిదిగో
వారువములఁ బూన్చిన రథ, వారిము పై నెక్కి తోలు♦వారలు గంటే. ౧౬

క. అరదంబుల ధ్వని కులుకుచు, మరుచిరబర్హములతోడ ♦ సొంపుగఁ గననొ
వరబర్హిణములు నెలపులఁ, ద్వరపడి చేరెడిని గనుమ ♦ వత్సా! యివిగో. ౧౭

తే. ఈప్రదేశము మిక్కిలి ♦ యింపు గలుగఁ
జేయుచున్నది గాన దేవాయతనము
నకును జనుమార్గమో యని ♦ నాకుఁ దోచు
చున్న దియ్యది మునివాస ♦ మెన్ననిజము. ౧౮ 3175

క. వనిని 2 సితాంకహరిణములు, వనితలనుం గూడి మేను ♦ స్రవనంబులతో
డను జిత్రితమైనట్టులు, కనఁబడుచున్న యవిరుచిర♦కాయంబులతోన్. ౧౯

చ. పురుషవరేణ్యులైన రఘు♦పుంగవు లేయెడ రామలక్ష్మణుల్
నిరతనివాసశర్కముగ ♦ నిర్మితమై తగు పర్ణశాలనుం
దురొ యలపర్ణశాలను గఁనుంగొన పైనికు లిప్పడివనం
బరయఁగఁ బోవఁగావలయు ♦ నన్న రఘూత్తము నానతిం దగన్. ౨౦ 3177

క. పురుషులు శూరులు కొందఱు, కరముల శస్త్రాళి దాల్చి ♦ కానసభామిన్
ద్వరగఁ బ్రవేశించుచు నం, దరయుచు ధూమమును గాంచి♦రాశ్చర్యముగన్.

తే. ఇట్లు ధూమాగ్రమును జూచి ♦ యేగుదెంచి
భరతుతో నరులుండని ♦ పట్టులందు
నగ్నియుండదు గావున ♦ నందె రాఘ
వులు చెలంగుట స్పష్టమం ♦ చలరి పలుక. ౨౧ 3179

1 సూతముఖ్యై రధిష్ఠితౌ-అనిమూలము. 2 సితాంకహరిణములు=తెల్లమచ్చలజింకలు.

తే. ఒక్కవేళఁ బరంతపు ధి లుర్వినాథ

తనయులుండకయున్న నాస్థలమునందుఁ

దత్తమానులు మానులు ధి తగ నివాస

మొప్పఁ జేయుట నిశ్చయ ధి మోమహిళ !. ౨౩

3180

క. మాయాశయ మిదియని వా, రా యడవిని వెదకి పలుక ధి సరిమర్దనుడొ

నాయుర్వీశకుమారుడు, న్యాయంబగు వారిపలుకు ధి నాలించి తగ్గె. ౨౩౪

క. బలములఁ గని యిట్లను మీ, రలికిడి సేయకయ యుండఁనగు, నికమీఁదలొ

గలభూమి దాఁటఁ గూడదు, నిలువందగు నిందె వృపుల ధి నేనొక్కండులొ.

తే. మఱి సుమంత్రుండు సచివుల ధి మండలమున

ఋత్విజులలో వసిష్ఠుఁడీరితి మేము

మువ్వరమె పోవఁగాఁ దగు ధి నెవ్వరింకఁ

జనఁ దగదటంచుఁ బక్కిన ధి సై న్యమెల్ల. ౨౩౫

3183

క. భరతుని యాజ్ఞఁ దలనిడి, యరణ్యమున నందె నిలిచె ధి నాతఁడు ధూమం

బరయఁదగు చోట దృష్టిని, బరఁగించె; న్నిలిచియున్న ధి భటవారములొ.

చ. నరపతి సూనుఁ డట్టులు వఁనంబునఁ దమ్మెగి నిల్చిపోవ న

త్వరముగ నింక రాముఁ బ్రియఁదర్శనునిం గనవచ్చునంచు నా

దరమున నెంచి సంతస ముదారముగా మదులందు నిండఁగా

భరతుని యాజ్ఞ నిల్చి పోగ ధి వచ్చెడు మార్గము చూచుచుండఁగొ. ౨౪

తొంబదిమూఁడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౪ - ౨ సర్గము.

— ఇతి రాముండు పుష్పశ్యాంకారిమును సీతను జిహ్వాట. ఇతి —

క. భరతుండు చనియె, నవ్వల, సురతుల్యుండైన రామశుభ్రాంశుఁడు భూ

ధరకాననములయందుం, జరియింపం దలఁచువాఁ డచట గిరియందులొ. ౪

తే. ఒక్కమాసము వసియించి ధి యక్కడకును

భరతుఁ డరుదెంచు దినమున ధి ననుభవుత్రి

కెలమిఁ గూర్పంగఁగోరి స్వహృదయమునకు

సంతసముఁ గూర్చబూని యాజనకనుతకు. ౫

3187

తే. చిత్రకూటవిశేషములో ధి చెలఁగి చూపి

పలికె; నింద్రుండు శచికేఁ జెప్పంగఁ బూను

విధమునలొ; గామినీ! మనోజ్ఞ భర దీనిఁ

గనుచు నుండుట నాకు నిత్యాలమందు. ౬

3188

క. సురుచిరరాజ్యము విడుచుట, సరసప్రియమిత్రవరుల ♦ సంగతిలేకీ
ట్లురుకాననములఁ దిరుగుట, తరుణీ! వగఁ గూర్పలేవు ♦ తథ్యము సుష్టి! 3

సీ. కళ్యాణి! యీగిరి ♦ కమనీయబహువిధపట్టిగణంబును ♦ బహుశధాతు
వంతంబు నగుచు సంబరమును నొరయించు నున్నట్లు పొడవులై యొప్పుశిఖర
ములచేతఁ జక్కఁగా ♦ నలరారుచున్నది, శిఖరిరాజంబగు ♦ చిత్రకూట
మతులధాతుసమూహ ♦ మగుటచే నిందలిస్థలములు కొన్నిరజతనిభములు

తే. రక్తపీతవిచిత్రవర్ణములు కొన్ని
యింద్రనీలాభములు కొన్ని ♦ యెనఁగూఁ బువ్య
రాగశుద్ధస్పటికవర్ణ ♦ రంజితములు
కొన్ని, కేతకవర్ణముల్ ♦ కొన్ని తనరు. ౫౪

3190

తే. కొన్ని చుక్కలవలె నొప్పుఁ ♦ గొన్నిపాద
రసమువలెఁ బొప్పుమీఱుచు ♦ రాజలెడు; సు
లలితమునివర్ణసన్నిధి ♦ మెలఁగుచుంట
శాంతిగుణమున వసమృగసంఘమెల్ల. ౬

3191

క. అలరారెడు కనుమా, జింకలు శార్దూలములు ద్వీపిగణ మెలఁగులు ప
టులు బహువిధములఁ దిరిగెడు, గలుగదు వైరంబునిందుఁగడుఁజిత్రమునూ.

సీ. సహకారములు పసనలు వేగినంబులు నేరేట్లు లొద్దుగల్ ♦ మోరటులును
జంప్రలూడుగుచ్చెల్లు ♦ సరసంబులై తగు తినిశముల్ బిల్వంబులును వెదుర్లు
దుష్పికెచ్చెల్లును ♦ గుమ్ముడుచ్చెల్లును వేఁఘు నులిమిరి ♦ వృక్షములును
నిప్పులుఁ దిలకంబు లెల్లెడ రేఁగులు నాఁసులక, కదంబ ♦ హరితరువు

తే. లెల్లెడలఁ బ్రైశతఁగల ♦ నేఱునుద్దు, లక్ష్మి దానిన్పుచ్చెట్టు లీయాదియైన
మెల్లఁ బుష్పఫలచ్ఛాయ ♦ లుల్లసిల్ల, నుంట సిరి పెంపు నింపుచు ♦ నున్న దిద్ది.

క. కను కొండనై త్తములపైఁ, గనినంతనె పులకరింత ♦ గలిగించెడు రీ
తిని నొప్పు కిన్నరులు తమ, పనితలతోఁ గ్రీడసల్పు ♦ వారు మునమునకొంగ

క. తరుశాఖలఁ దమఖడ్గాంబరములఁ దగిలించియున్నవారలు విద్యా
ధరులెల్లఁ జూడుమా! త, తరుణులు క్రీడించు స్థలులు ♦ తనరెడు మిగులక.

క. ఒకచో సెలయేఱులు వేఱొకచో ధరమిఱివచ్చు ♦ నూటలు పొదలక
బ్రకటపు మదధారలఁ దగిన కరివలెం గ్రాలు సాధి! ♦ నగరాజితఁడుకొంగ

సీ. ఇందలి గుహనుండి ♦ యేర్పక వీతెంచు వాయువు వివిధపుష్పముల రుచిర
వాసనల్ దృష్టిగావహించి ఘ్రాణేంద్రియమునకు మిక్కిలిహాయిగలుగఁ
జేయుచున్నదిగానఁ ♦ జిత్రము లెవరివి సంతోషమందంగఁ ♦ జాలకుండు!
సర్వాంగసుందరీ! ♦ యుద్వీధమున నిందు నిను సుమిత్రాపుత్రుని దగంగఁ

తే. గలిసి పెక్కెడు లుందు నే ♦ నల యయోధ్య

వదలి వచ్చిన దుఃఖంబు ♦ బాధచేయ

కుండు, నోభామినీమణి! ♦ యరుతరఫల

పుష్పముల నొప్పి బహుపట్టి పూగమగుచు. ౧౫౫

3197

క. అతిశయమనోజ్ఞమై శిఖరతతులతోఁ గూడి యొప్పు ♦ రాజిల్లఁగ ను

న్నతమోద మొనఁగు నీగిరి, సతతముఁ గ్రీడింప వేడ్క ♦ జనియించె సతీ.

క. వనమున నిందు వసించుట, జనకుని బుణమెల్ల దీర్పఁ ♦ జాలుట ధర్మం

బున భరతునకుం బ్రీతిని, నొనఁగూర్చుట యనుఫలమ్ము ♦ లొప్పెఁరెండుకా.

సీ. కిన్నరసముదయ ♦ క్రీడాభిచేష్టితంబులు మలయానిల ♦ లలితకోకి

లాలాపములు మొదలై నవి మనసును వాక్కాయములను స్వోవశగతములు

గాఁ జేసికొనునట్లుఁగా నలరారెడి; వీనిఁ గాంచుచు నీవు ♦ వితతపర్వ

తమునందు నిందు నెంతయు నన్నుఁ బ్రేమతోఁ గలిసి క్రీడింతువేగన, విదేహ

తే. రాజపుత్రీ! మఱొక్కటి ♦ రమణ వినుము

నాదు ప్రపితామహాది భూనాధమాను

లంగమును వీడినంత భవాబ్ధి దాఁట

నమృతభోగ్యంబు వనవాన ♦ మనిర గాడె? ౧౫౬

3200

క. వనవనతి ముక్తిసాధన, మనియే వారలు వచించి ♦ రద్రిని నీలం

బును బీతసితారుణములు, గను జెలఁగెడు కొండశిలలు ♦ గడువిస్తృతముల్.

క. నలుఁగడల నిండి నూఱుల, కొలఁదిగఁ జెలువారుచుండుఁ ♦ గోమలి! యిందుం

గల దివ్యావధులు నిశిని, విలసిల్లుచు నాత్మకాంతివితతులఁ జెలుచుకా. ౨౦౫

క. హుతవహుశిఖలం బోలుచు, సతిశయముగ వెలయుచున్న ♦ వారయ నెన్నో

యతివా! కనంగ నీవ, ర్యతమున నున్నట్టి కొన్ని భాగము లరయకా. ౨౧ 3203

౪. గుహలు గలిగియుంట ♦ గృహములరీతిని

వృక్షనికరయుక్తి ♦ వెలయుచుంట

నొప్పుఁ గొన్ని యిందు ♦ నుద్యానముల భంగి

నేకశిలగఁ గొన్ని యెనఁగుఁ జమ్ము! ౨౨

3204

తే. ధరణి భేదించుకొని మహిధ్రమిది లేచె

నొక్కొక్క యన్నట్లు కనఁబడుచున్న దిపుడు

శిఖర మిది మంజులంబయి ♦ చెలఁగుచున్న

దక్షిణసంక్రీతికరమయి ♦ యబల! కంటె, ౨3

3205

పున్నాగకువలయ ♦ పుత్రజీవకములు భూర్జపత్రమ్ములు ♦ పొందుమీఱఁ

బయిఁ బఱువంబడి ♦ వద్దదళంబుల నలరు కాముకుల శయ్యలను గనము!

కాముకసముదాయకరనర్దితములయి పాట వేయంబడి ♦ పలుస్థలములఁ

బడిన పంకజహారపటలమ్ములును వార లనుభవించినయట్టి ♦ హరిఫలము

తే. లందుఁ గనఁబడుచున్నవీ ♦ యద్రివరము
 బహుళమూలఫలోదక ♦ భాసమాన
 మగుచు సౌగంధికసరస్సు ♦ నలక నుత్త
 రకురుదేశాళి మించుకఁగణిఁ జెలంగె. ౨౬

3206

చ. వరనియమాళి సత్పురుషవారము పోవు పథంబు నొంది ¹యీ
 ధరమున నిన్ను లక్ష్మణునిఁ ♦ దద్దయుఁ గూడి చతుర్దశాబ్దముల్
 జరపి స్వవంశధర్మమగు ♦ సత్పురిపాలనయుక్తి బొల్పు భూ
 వర సుఖమొందువాఁడ మృగఁవామవిలోచన! ప్రాణనాయికా!. ౨౭ 3207

తొంబదినాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౫ - వ సర్గము.

— ❧ — రాముఁడు సీత నుకలాలించుట. ❧ —

చ. జనకకుమారి కిట్లు నృపఁచంద్రుఁడు రాముఁడు చిత్రకూటభూ
 ద్రనిఖిలచిత్రముల్ తెలిపి ♦ తద్గిరినిం దిగి స్వచ్ఛవారితోఁ
 గనుఁగొన రమ్యమై వెలయు ♦ గంగను శైవలినీవతంసమున్
 గనఁబఱచెన్ మదిం గలుగు ♦ కౌతుకమొంతయుఁ బొంగుచుండఁగన్. ౧

చ. గురుజఘనాభిరామయయి ♦ ²యోగిధరంబు ననంబుఁ జూచునా
 దరమున మోము దమ్మి వితతంబయి చంద్రునిఁ గ్రిందుచేయ ని
 ర్భరతరసంప్రమోదమున ♦ భాసిలు నీకనుగొంచి చన్ద్రునుం
 నరసమనాభిరాముఁడయి ♦ తా రులురాముఁడు చల్కె నివిధిన్. ౨ 3208

సీ. అంశమై చిత్రంబులై తగు పులిసంబు లలరార, నారసహంససేవి
 తంబయి పద్మసంతతసంపదలఁ బొల్చి నెఱిఁ దగు మందాకినీనదిఁ గను
 జానకీ¹ గూనది ♦ మానితతీరంబు లందున్న బహువిధఁహరిపుష్ప
 ఫలపుష్పములఁ గూడి ♦ వెలయుచు యక్షేశు సౌగంధికసరస్సుఁచంపమునను

తే. బ్రబలుచున్నది మృగవిసఁగములు నీరుఁ
 ద్రాగఁ గలిగిన జలములఁ ♦ దనరియును ని
 తాంతరమ్యములై యొప్పు ♦ తటములఁ గన
 జలకమాడంగ మదిఁ బ్రీతి ♦ కలిగెడి నిట. ౫

3210

క. మునులదె ప్రేయసి! కృష్ణాజనముల జటలన్ ధరించి ♦ చెలఁగుచు మందా

1 ఈధరమునన్ = ఈచిత్రకూటమునందు. 2 చారుచంద్రనివాసనామ్ అనిమూలము. దీనికి
 వ్యాఖ్యయందున్నభాషమే యిటఁ జెప్పఁబడియె.

కిని ముగ్ధువారు కాలంబున ¹వల్కము లు త్తరీయములుగాఁ గనుమీ! . ౬

తే. సంశ్రితవ్రతులౌ మునిచంద్రులిదిగౌ

హస్తములఁ బైకి నెత్తి నియచుము చెలఁగఁ

దరణిఁ జూచుచునే యుపస్థానమును నొ

నర్చుచున్నారు సువిశాలనయన! కనుమ! . ౭

3212

చ. తరువులు కొమ్మలెల్లను ²నదాగతి వే కదలింపఁగా సుమో

త్కరముల గంగ నెల్లెడలఁ గ్రవ్వుగఁ జేయుటఁ జూడ నీమహీ

ధరము చెలంగి నృత్యము మువంబునఁ జేయఁగ బూనువానిదౌ

కరణిని గృత్యమున లుపఁగా మది నెన్నినయట్లు తోచెడిన్ . ౮

3213

సీ. ముత్తియంబులతక్కుమొసయునీరొకచోటఁబులినంబులొకచోటఁబూజ్యులై

సిద్ధులొండొకయెడఁజెలఁగుచుండఁగనదియృరారుచున్నదియదియొకచుమన

వాయుధూతములుపుష్పములుజొంపములుగఁ నటములఁబడియొప్పుతఱుగకు

వుదకవధ్యమమున నొకచోటఁ దెప్పలఁ దేలుచుండెడు నట్టిపూలపిండునన్న

తే. లను గనుంగొనుమా! ఘనంబులితవేణి!

చక్రవాకము లొండొంటి నరసవచన

ములను బిల్చుచుఁ గూజితంబులను హయి

గూర్చుచుం బూలపై నెక్కుఁ ³గోరి రతిని. ౧౧

3214

చ. ఉరుతరచిత్రకూట మిదయోధ్యను భద్రనికేతనార్హమై

పరఁగుట మించుఁగాన నిట వాసము యుక్తము గంగఁ గాంచుటల్

తరుణిరొ! నిన్ను జూచిన మువంబును మించెడు నంచు నెంతు; ని

ర్భరశమమున ననుంబును దళంబును గల్గిన సిద్ధులౌదృతిన్ . ౧౨

3215

తే. ధూతకల్పను తాటఁ బ్రభూతభక్తి, పనిశమున్ స్నానమొనరింపనభ్రగంగ

వారిపాదరజస్సుల నటలు జలము, విలిగియుండును గాన నన్గలిసి నీవు. ౧౩

క. జలకేళిఁ దేలుమా⁴ స్తనముల పిఱుఁచుల నిహతివలనఁ బుట్టి పెరుగు నూ

ర్ముల తాఁకున రక్తాంబుజముల సితపద్మముల నీట ముగించి తమిన్ . ౧౩

క. చెలికత్తియతోడంబలె, నిలాసుతా! నన్నుగూడి యీజాహ్నవిలో

జలకేళులఁ గావింపును, కలుగవు సంతాపములికఁ గంగాకేళిన్ . ౧౪

3218

క. వనచరజంతువులం బుర, జనులనుగా నీచుహీధ్రశతమఘని నయో

ధ్యనుగా నీజాహ్నవివది, నిని సరయువుగాఁ దలంపు నీ వనిశంబున్ . ౧౫

క. అనుజుఁడు ధర్మాత్ముఁడు నా, పనువును జేయుచునె యుండు వదలక; నీవో

1 వల్కము, వల్కలము సమానార్థకములు. 2 సదాగతి=వాయువు. 3 అనేనచక్రవాకరతి

ర్గర్థిత-అనువ్యాఖ్యసారమే యిది 4 స్తనజఘనాఘాతిజనితతరంగై రితిధావః-అను వ్యాఖ్య కిది

తెలుఁగు.

యచుకూలగతిం దనరితి, వనితా! సంతసముఁ గూర్చు*వారలు మీరల్. ౧౫౫

సీ. ఇటు మూఁడువేళల*నిందుమునుంగుచు ఫలముల మధుమూల*ములను దినుచు
నినుఁగూడినట్టి నే*ను నయోధ్యుఁగాని రాజ్యమృగుగాని ర*వంతయైన
నొల్ల, నీగంగయు * నొప్పుచునోజ్ఞమై మృగసమూహంబులఁ * దగు మహర్షి
యాశ్రమబలమున * హస్తసింహంబులు వానరములు పర*స్పరవిరోధ

ఆ. ములను మాని యిందు * జలముఁ ద్రావుచునుండుఁ

గాన పాపహరము * గాంగతీర

మిందు భూమిజమ్ము * లెల్లఁ జక్కఁగఁ బూచి

యుంటఁ దృప్తి హెచ్చు*చుండఁ జమ్ము'. ౧౫౬

3221

క. జలకము లాడియుఁ ద్లేశం, బుల వీడియు నిందును సుఖ*ముం బొందనివాఁ
డిలఁ గలఁడే యని రాఘవుఁ, డెలమిం బ్రియురాలితోడ*నెంతయుఁబూన్కి.

క. పలువిధముల గంగానదిఁ, దలఁచి వచించుచుఁ బ్రసక్తి * దనకొప్పుగ ని
మ్ముల నయనాంజనరీతిగ, నలరెడు గిరిపార్శ్వముల వి*హారము నల్పె. ౧౫౭

తొంబదియైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౬ - వ సర్గము.

అడవిమృగములు భయపడి పాటుటం జూచి రాముఁడు
తత్కారణమును లక్ష్యమిని జూడుమరుట. } ఇతి

క. గిరినదియగు మందాకిని, యగుదగు నై భవము రాముఁ * డటు ప్రీతిమెయిం
దరుణికిని జూపి యంతట, ధరము పయిం గూరుచుండి * తా జానకికి. ౧

క. సురుచిరమాంసముఁ జూపుచు, దరుణీ! పరిశుద్ధ మాచుఁ * దగు నిద్ది రసో
త్కరమై పరఁగెడు నిది శుచిఁ, బరిశ్రవ్యంబై న దిద్ది * భవ్యము నున్మీ. ౧౫౮

క. అనుచు* వశీకరించం, గను జాలెడు మాటలాడి * కాంతామఁదీతో
డను గూడి ధర్మయుతబృద్ధిని దగు రిపువర్మఁ డుండె * దృప్తిం గనుచు.

తే. రాముఁ డీరీతి నచ్చట * రమణిఁ గూడి

యుండఁగా నాతనిం జూచు * నుద్యమమున

వచ్చు భరతుని సేవల * పాదధూళి

యచు ధర్మనియు మిన్నముట్టె న*త్యుగ్రరీతి. 3

3227

క. అత్తఱి నాపెనురవమున, కుత్తలపాటొంది బెదరి * యూధవమృగముల్
చిత్తము లార్తిం బొందఁగఁ, దత్తఱిమునఁ బాతె మృగయు*తములై దెసలె.

క. సేనానివదము రాముఁడు, చా నత్తఱి వినియె నపుడ * తద్ధర్మనికార్తి
గానలఁ బరుగిడు మృగనం,తానము యూధవమృగాళిఁ*కరగనుఁగొనియె.

సీ. పరుగెత్తు మృగముల ♦ పటలంబుఁ గనుఁగొని యామహానినదంబు ♦ నాలకించి
రఘునర్యుఁ డా నుమిత్రాపుత్రు దీప్తతేజస్కునిఁ గని పల్కె ♦ సత్వరముగ
నాహా! యిదేమి ప్రియానుజాతా! నుమిత్రానందవృద్ధా! ♦ యట్లు చూడు
భయదమేఘధ్వని ♦ భంగి గంభీరమై తుములమై యొకనిస్వనము వినంగఁ
తే. బడియె వనమునఁ బంచాస్యభయమువలన
బెడరి గజయాధములొ మృగభివతతియో మ
హిషసమూహమొ దిక్కుల ♦ కెల్లఁ బొలు
చున్న వాతురమున విను ♦ మొక్కమాట. ౮

3230

క. ధరణిపుండో తత్పముఁడో, యరణ్యమున వేటలాడ ♦ పరుదెంచెనొ భీ
కరమృగమేదై నను నిటఁ, దిరుగుచుచున్నదియొ యనుజ! ♦ తెలియందగుఁ జూ!.
క. గిరియిది పక్షివితతికిఁ, జరియింప నశక్యమగును ♦ సౌమిత్రి! న
త్వరముగ నీహేతువులను, బరికించి యధార్థ మెదియొ ♦ పలయుం దెలియక.
క. అన విని లక్ష్మణుఁ డెప్పుడె, చని చక్కఁగఁ బూచి చూడఁ ♦ జాల ననువుగాఁ
గనుకట్టు నొక్కనృతంబు నెక్కి డెసలెల్లఁ గనుచుఁబూన్కి మెఱయఁగక.
క. తూరుపుదిక్కున దృష్టికొ, సారింపె, నుదీచినట్లై ♦ చక్కఁగఁ జూడక
వారణఘోటకములు రథ, వారములొ నిండియున్న ♦ బల మగపడియెక.

తే. యుద్ధసన్నద్ధమై యున్న ♦ యరుపదాతి
చయము దృగ్గోచరంబయ్యె ♦ సానుజములు
హయనికాయము వరకేతఁనాభిరాను
రథసమూహముగల సేన ♦ రామ! యిదిగో. ౧౨౪

3235

క. చనుదెంచుచున్నయది యని, ఘననాదం బజిరఁ దెల్పి ♦ కడువేగమ య
గ్నిని జల్లాపుండు సీతయుఁ, జనుఁగాక గుహాంతరాళ ♦ సదృష్టునకుక. ౧౨౫
క. శరకవచంబుఁ గొనుమా, శరాసనము నందికొమ్ము ♦ సత్వరమ యనక
బురుషలలాముఁడు శ్రీరఘువరుఁ డాలక్ష్మణునిఁ గాంచి ♦ పలికెం గడకకక.
క. అనుజా! చక్కఁగఁ గనుమా, యనువుగ నీసేన యెనరిపై యుండునొ కే
తనచిహ్నములఁ గనినం, తనె యేరిడటంచుఁ దోచెఁ ♦ దగ నీ కనినక. ౧౨౬
క. జ్వలనువలె మండిపడి యుజ్జ్వలరీతిని వచ్చుచున్న ♦ సైన్యముఁ గాల్పం
దలఁచినయటు కోపంబునఁ, బలికెను లక్ష్మణుఁడు రామభద్రునితోడక. ౧౨౭
చ. భరతుఁడు కేకయాత్మజకుఁ ♦ బట్టియె కావునఁ గ్రూరచిత్తుఁడై
వరములఁ గైక కోరఁ దనఁబాంఛయుఁ దీరగఁ బట్టభద్రుఁడై
వరఁగియు శత్రుహీనమగు ♦ భాసురరాజ్యముఁ బొందఁగోరుచుం
¹బరులము గావునక మనలఁ ♦ బల్కిడిఁ జంపగ వచ్చువాఁ డిదే. ౧౨ 3240

తే. ఇదిగో మిగులంగఁ బెద్దదై ♦ యెంతొకాంతి
గలిగి తనరారు భూరుహం ♦ బలరె ధ్వజము
నందు; నత్కున్దతస్కంధమైన కోవి
దారకేతన మలరు న్యంధనమునందు. ౧౮

3241

తే. అల్లదిగో గొప్పబోదియ ♦ యట్టిశాఖ
అల్లఁ జెలువారుచుండంగ ♦ నెంతొవంత
గాఁగ నీకోవిదారవృక్షంపుఁ బడఁగ
యరదమునఁ గ్రాలుచున్న దోయన్న నిజము]

3242

సీ. వీర గుఱ్ఱపురాతు ♦ తార! వేగంబుగఁ బరుగెత్తు ఘోటకఃపటలి నెక్కి
యిచ్చువచ్చినయట్లు ♦ లిచ్చోటి కేతెంచుచున్నవారిదిగో, హస్తస్త్రితమముల
నెక్కి వీరులు కొండఃత్రంతయు నేడకఁ బొడలుచున్నారు పెంపు వెలయంగ
వీరశిఖామణీ! ♦ భూరిచాపంబులఁ దాల్చి దుర్గముగ నీ ♦ ధరణిధరము

తే. నాశ్రయింతము; కాదేని ♦ యాయుధములఁ
దాల్చి నన్నధులమయి యాస్థలమునందె
నిలుత మిఁక నంగరంబున ♦ నెలమి వచ్చు
కోవిదారధ్వజంబు చిత్కునె! మనకిట. ౨౦౪

3243

ఆ. ఎవరికారణమున ♦ నింతటివ్యసనంబు, నీకు భూమిసుతకు ♦ నాకుఁ గలిగె
నట్టి భరతు నిప్పు ♦ డనిమొనఁ జూతునా, రఘుకులాబ్ధిసోమ! ♦ రమ్యనామ!.

క. వీరోత్తమ! యెవ్వనిదగు, కారణమున శాశ్వతమగు ♦ త్సారాజ్యము ని
ష్కారణముగ వీడితివో, శ్రీరామా! యరిభరతుఁడు ♦ చెచ్చెట వచ్చెన్. ౨౦౫

తే. వీఁడు నాకును వధ్యుఁడే ♦ గాఁడె; రాను!
భరతునిం జంపినందునఁ ♦ బాపమేది
యైనఁ గలదని తోఁపను ♦ మానసమున
వినము వేటొకమాటను ♦ విన్నవించు. ౨౩

3246

క. అవకృతి ముందొనరించిన, కపటాత్మని నరి వధింపఁగ నధర్మము ను
మ్ము పుడమి ననుచున్ శాస్త్రము, లుపనృసింపపు మహాత్మ! యొకపరియైనన్.

క. మనకున్ భరతుఁడు ధర్మంబును విఠనాడియె యొనర్చెఁ ♦ బూర్వాప్రకృతిన్
గనుక నతం డిని దెగఁగా, మనుజేంద్ర! యేలవయ్య! ♦ మహినెల్లఁ దఱున్.

క. కరిభగ్నునైన భూజము, కరణిన్ రాజ్యమును గోరు ♦ కైకయు ననిలో
భరతుఁడు నాచే దెగినం, బరమార్థిని బాగులువృత్తుని భరతునిగనుచున్.

1 అపి నా శశ మాగచ్ఛే త్కొవిదారధ్వజో రణే-అనిమూలము. 2 భరతస్య వధే దోషం
నాహం పశ్యామి రాఘవ-అనిమూలము.

తే. ¹సానుబంధసబాంధవయైన కైక

నిపుడు వధియింతు, నేటికి నిల నమస్త

పాపపరిముక్తయై తగ వజ్రము గాక

మానదా! రాఘవా! యొక్క మాట వినుము. ౨౬౪

3250

సీ. ²స్తంభితక్రోధ మనతక్కారము నిట నా బాణముల నెడు నెఱపమున నెండు
పొదయందు నగ్నిని గదియించునట్టులు వగతుని సేనపై వైతు నిపుడు;
వాడితూపుల బగవారి దేహంబుల దునుమాడి యాగిరి దోచు నడవి
నంతయు రక్తమయంబుగా జేసెద; మచ్చరథారాభిమర్ది తహృద

తే. యముల గరిహయముల భటసమితి నెల్ల

నిందు గల క్రూరమృగతతి యిడ్చుకొనుచు

బోవుగాక; మహాయుద్ధములను నాదు

శరధనుస్సుల కాహుతి నలివినాడ. 3౦

3251

క. ఐనను నిత్రుతి సంగర, మేనొనరిచి భటవితతిని నెల్లను భరతున్

నా నిశితశరహతులగా, మానక యొనరించి ఋణము మాపెద రామా!.

తొంబదియాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౭ - వ సర్గము.

అయోధ్యా రాముడు లక్ష్మణుని కోపమును శాంతి నొందించుట.

చ. అన విని యంత రాముడు మహాత్తరకోపయుతాత్మ లక్ష్మణుం

. గనుగొని సాంత్యనోక్తుల దగం గ్రుధమాన్వుచు నిట్లు పల్కె; నో

. యనుజ! మహాధనుష్కుడు మహామతిమంతుడు కైకపుత్రుడొ

ననువుగఁ గోరి తా నె యిటులాతురుడై చనుదెంచి నంతటన్. ౧౪ 3252

క. కరవాలచాపములతో, బరగెడు కార్యంబు గలదె పల్కెను, యనుజా!

పురిఁ దండ్రి సత్యపాలన, మరసి యొనర్తునని పల్కి యనుజుడు రాగన్.

చ. పనివడి మృత్యుపాలికిని బంపుదునేని పితృప్రదత్తమా

ధనమును రాజ్యముం గొనియె దమ్మునిఁ జంపి యటన్న నిందలం

గను ఘనరాజ్య మేమిటికి గాల్పనె దానిఁగొనంగ నెంతునే;

ధనమిది మిత్రబాంధవ సభంబున వచ్చునయేని లక్షణా!. 3౪ 3253

తే. ఉద్ది విషభక్ష్యతుల్యమే యగును దాని

. నేను గ్రహియింప నెంచను నూనృత మిది

1 సానుబంధం సబాంధవా-అని మూలము. మంధరాను అనుబంధులు. 2 అధ్యేమం సంయతం క్రోధ మనతక్కారం చ మానద, మోక్ష్యామి శత్రునై న్యేషు కక్షేష్యిషి హుశశనమ్-అని మూలము.

ధర్మ మర్థంబు కామంబు ♦ ధాత్రి వీని
మీనిమిత్తమె కోరు చున్నాను మదిని. ౮౪

3256

క. అనుజా! యిది నిశ్చయమే, యని ప్రతినం జేయువాడ ♦ నననీరాజ్యం
బనునది పలుచిద్రంబులఁ, గనియుండుం గాన దానిఁ ♦ గాంక్షింపఁ జూచి! ౮౫

సీ. రాజ్యంబు సోదర ♦ రక్షణార్థము ద్రవ్యసంగ్రహార్థమును, దత్తాన్వితవాంఛ
లను దీర్చుటకు వారలను నృద్ధిసేయుటకును గ్రహింపంగఁ ♦ గోరువాడఁ
గాని నాకొఱకుగాఁగదా, నాయీమాట తథ్యమేయని యాయుధములముట్టి
ప్రతిన యొనర్చెడఁ ♦ బరమసౌమ్యా! సముద్రాంతమై తగిన యీ యవనినెల్ల

ఆ. నేను సంగ్రహింపఁ ♦ బూనినచోఁ గష్ట, మేమిలేదు లభ్యమే నుఖముగ
నైన ధర్మహీన ♦ మైశరీతిని వచ్చు, నమరవిభుతనైన ♦ నభిలషింప. ౮ 3258

క. నీకును శత్రుస్సూనకుం, గైకేకాపుత్రకునకుఁ ♦ గాని నుఖము నా
కేకరణిఁ గల్గినకా శిఖి, వే కావించుతను భస్మవిధిగా దానిక. ౯ 3259

సీ. అది యెట్టిదియెయైన ♦ నభిలషింపను జూచి మానదా! లక్ష్మణా ♦ మాటదీని
వినుముప్రాణంబులు ♦ వెలయుఁ బ్రయంబులై వానికంపెఁ బ్రయండు ♦ భరతుండగు
భ్రాతృవశ్యుండగుఁ ♦ బలుపల్కు లికనేల పెద్దల సేవయే ♦ విధియని మదిఁ న్రు
దలపోసి మనదగు ♦ కులధర్మముఁ దలంచి యొగివచ్చియుండున ♦ యోధ్యకనుచుఁ

తే. దలఁచుచున్నాను వీర! మాత్రులుని పురము

నుండి చనుదెంచి పితృనాజ్ఞ ♦ దండకాట

పులకు జడలను వల్కులముల ధరించి

నేను వచ్చుట విని సీత ♦ నిన్నుఁ గూడి. ౧౦

3260

క. మనమున నాపై నెయ్యిం, బనునది పైకొనఁగ వెతల ♦ నాకులితములై
తన యింద్రియములు తొట్రిలఁ, జనుదెంచెకమనలఁజూడఁజయ్యననిటకుక.

తే. అంతియే కాని వేటొక ♦ చింతలేదు

వానిమనమున ననితోచె ♦ మానసమునఁ

దల్లి నప్రియవాక్కులఁ ♦ దల్లడిల్లఁ

జేసి తండ్రిఁ బ్రసన్నునిఁ ♦ జేసి యిపుడు. ౧౧౪

3262

క. తన కిచ్చిన రాజ్యము నా, కొనఁగూర్చుగ నిటకు వచ్చుచున్నాడు నుమా
మనలం జూడఁగ భరతుండు, చనుదెంచుటయును జెలంగు ♦ సమయోచితమై.

క. మనసున సేయవకారం, బును మనకుం జేయఁ దాను ♦ బూనఁడు నీకుక
మును పెన్నఁడేని యపకృతి, నొనరిచినాఁడా? వచింపు ♦ మొకమాత్రై నక

తే. భయము గల్గించుమాటను ♦ బల్కినాఁడా

యేల భరతునియందు నీ ♦ విట్టి సంశ

యంబుఁ బూనెద విప్పుడో ♦ యనుజ! చెవును
భరతునిం జూచి యప్రియవచనమేని. ౧౪

3265

క. పరుషంబగు వచనం బే, తరుణమునందైన బల్కు ♦ దగ నటుపల్కు
భరతునిఁ గాదది నన్నే, పరుషము లాడినటులొను ♦ బల్కు లిక్కేలా. ౧౫

*చ. జనకునిఁ జంప నౌ ననుచు ♦ సాధ్వసమంతయు లేక చెప్పెగా
మును పిపు డట్టులే సుగుణముఖునిఁ గైకనుతుక వధింపనౌ
ననుచు వచించె, నింక నిటు ♦ లాదృతి నూరకయున్న హానియా
నని భయమంది రాఘవుఁ డహంకృతి మాన్వంగ నెంచి యిట్లనుక. ౧౬

సీ. ఎద్దియే నాపద ♦ యేతేర దానికై తనయులు ప్రాణభూతుని జనకునిఁ
జంపుదురే సహజన్మండు భ్రాతను వధియించునే తగఁ ♦ బల్కు మనుజ!
రాజ్యసంపద గోరి రాఘవు నిటు పల్కుడేని యాతఁడు రాగఁ నేను భరతుఁ
గని లక్ష్మణునకుఁ బ్రీతిని గల్గఁజేయుమారాజ్యమిచ్చియటంచుఁ రమణఁబలుకు
తే. వాఁడ నిటు మాటమాత్రము ♦ పలికినంత

నతఁడు సత్యంబుగాఁగ రాజ్యమ్ము నిత్తు
నని వచించునుగాని వేఱనఁడు సుమ్ము
వాని చిత్తమెఱుంగుదు ♦ నేనటంచు. ౧౭

3268

సీ. పలికిన నన్నచై ♦ వాత్సల్యముం గల్గి ధర్మశీలుండయి ♦ తనకు లక్ష
ణుండు రాముఁ డిట్టులఁనుటకు సిగ్గొందుచు నవయవంబులలోనఁ నపుడు తాను
జొచ్చెనో యన్నట్లు ♦ టిచ్చవడుచుఁ దలవించి తా నన్నట్టి ♦ పల్కులకును
లజ్జించి యిట్లు పల్కుగఁ జొచ్చె; మనతండ్రి నశరధభూజాని ♦ తానె నిన్నుఁ
తే. గనుఁగొనఁగ వచ్చినాఁడని ♦ మనమునందుఁ

నాకుఁ దోచుచునున్నది ♦ నాఁగ, రాముఁ
డతఁడు వేటొక ప్రస్తావ ♦ మట్లు చేయ
ననుజుఁ డెంతయు లజ్జించె ♦ నని యెఱింగి. ౨౦

3269

క. 'అతని మనఃభేదము విచ్యుతమై చనునట్లు చేయ ♦ నూహించి నమం
చితమగు నాప్రస్తావము, మతినుని వచించె నేర్పుమాటలతోడక. ౨౦౫

క. మనలఁ గన మహాబాహుండు, జనకుం డిట వచ్చె నంచు ♦ స్వాంతంబున నే
నును దలఁచెద లే కాతఁడు, మనము సుఖార్థులమెయనుచుఁ మన్ననతోఁపక.

క. షణ్ణవాసము కష్టతరం, బని తలఁచుచు నిజముగా గృహంబునకుం దో
డ్చొని పోవుననియుఁ దలఁచెద, జనకుండు సుఖసేవినియగుఁ జానకి నెలమిక.

* పూర్వం దశరథో వధ్యతా మిత్తుక్తం ఇదానం భరతో వధ్యత ఇతి ఇత ఉపరితూష్టి
మనస్థానే కార్యహేని ర్భవిష్యతీతి భయాత్తాం రాద్రీం బుద్ధిం నియమ్య నివర్తయతి-అనువాద్యఖ్య
కీపద్యము వ్రాయఁబడినదని యెఱుంగునది.

క. శ్రీమృగండు కావున వన, నీమలనుండఁ దగదనుచుఁ ♦ జెచ్చెఱఁ బురికిం
దా మరలం గొనిపోగలఁడో మహితవిచారసార! ♦ యుద్యమ మలరక్ష. ౨3

తే. మంచికులమున జనియించి ♦ మదికి నింపుఁ
గలుగఁజేయుచు వాయువే♦గమునఁ బొలిచి
రాజయోగ్యములగు హేయ♦రాజము లివె
వెలయుచున్నవి రెండు వే♦వేగ కనుమ. ౨౪

3274

- క. పెనుదేహము వాగ్ధక్యమును గల శత్రుంజయాఖ్యఁ ♦ బొలిచెడుకరినిం
గనుమా! యదిగో వచ్చెడుఁ, దవశీర్షముఁ ద్రిప్పుచున్ ని♦తాంతము సేనకా.
క. లోకోత్తరమును దివ్యము, నై కనఁగాఁదగిన జనకు ♦ నమలచ్ఛత్రం
బేకరణిఁ గనినఁ గనఁగా, రాకున్న దదేమొ యిపుడు ♦ రయ్యనుబాహు!.
- క. కనుకన్ జనకుని విషయంబున సందియ మంకురించె ♦ బో, సౌమిత్రి!
చరుదెచ్చూ వృత్తోగ్రంబుననుండి మదుక్తి నెఱుఁ ♦ బోలును నీకుకా. ౨౬౫
- క. అని ధర్మబుద్ధి రాముం, డనుజునితోఁ బలికె; సంత ♦ సరికాలుండై
తనరెడి లక్ష్మణుఁ డప్పుడె, ఘనభూరుహశాఖనుండి ♦ కడువడి దిగియెకా. ౨౭౫
- క. చనుదెంచి కేలుమోడిచి, యనివార్యభయంబు గలుగు ♦ నన్నకు నని నె
వ్వనమున సంతయ మడర న,తని పార్శ్వమునందు నిలిచె ♦ దద్దయు భక్తికా.
- సీ. ఆశ్రమమునకెట్టి ♦ మూర్తియుఁ గలుగరాదని భరతుండు ము♦న్నాజ్ఞ చేసెఁ
గాన నాతనినగు ♦ సేనయుఁ జిత్రకూటాచలమునకుఁ జు ♦ ట్టావరించె
గజహయస్యందన ♦ కలితహా తఱేసె యాచర్యతప్రాంత♦నుండు యోజ
నార్థభాగముఁ జుట్టి♦యంతట నిలిచె, నాశ్రమమున మూఁగిన♦సైన్యముఁ గని
- ఆ. యన్న యాగ్రహించు♦నను నీతియెఱిగిన
భరతుఁ డడఁకువగను ♦ వలయుఁ బోన
నన్నచెంత కనెడు ♦ నట్టి ధర్మముఁ గొని
దర్పము విడిచి తగ ♦ వేర్పు మెఱయ. 3౦౫

3280

క. తనతోఁ దోడ్కొని నచ్చిర, ఘనసైన్యము నెల్ల విషియఁ♦గాఁ బంచెను వా
హిని యపుడు శైలభాగంబున నెంతయుఁజెలఁగుచుండె♦బాదలెడువేడ్కకా.

తొంబదియేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౮ - వ సర్గము.

—*— భరతశత్రుఘ్నులు గుహదులును రామాశ్రమమును వెదకుట. —*—

*చ. గురుతరగామదర్శనముఁ ♦ గోరి తదంతికనీమకేగు భా
గ్యరతిని గన్న పాదములు ♦ గల్గినవాడగుటం దలంపఁగాఁ

* పాదవతాం పరః-అనిమూలము. దీనియర్థమే యిట విస్తృతమని తెలియవలయు.

జరణము లున్న మానవుల ♦ సంఘమునందు మహోత్తముండుగాఁ
బరఁగెడు కైకపుత్రకుఁడు ♦ వాహినినిక విడియించి యంతటక. ౪ 3282

చ. జనకుని యాజ్ఞ సేయుటకు ♦ సంతసముం గను రాముచెంత కొ
య్యనఁ దమి బాదచార్యయి ♦ యాతఁడు పోవఁగ నెంచి సేనలె
ల్ల నియతమైన చోటను జెలంగుటఁ గాంచి వినీతవేషుడై
యనుజనిఁ బిల్చి సౌమ్య! ¹మనుజునభి వ్యాధులఁ గూడి నీవికక. ౨౪

చ. వనమున నిందు నల్లడల ♦ వైశమ యారయుమీ, గుహుండు వే
ధనువుల బాణజాలములఁ ♦ దాలించి ఖడ్గము లూని బంధువుల్
తనుఁ గొలువంగఁ దానె చని ♦ తమ్మునిఁ గూడిన రానుచంద్రునిం
గనఁదగు తావునుక వెదకుఁ ♦ గాక, యమాత్యులఁ పొరులుక ద్విజల్.

చ. గురువులుఁ జుట్టునుండఁ జని ♦ కోరిక నేనె వనంబు నంతటం
దిరిగెద; రాముఁగాని గడుధీరుని లక్ష్మణుఁగాని భాగ్యవి
స్ఫురణతఁ బొల్చి యాజనకకపుత్రికయై తగు సీతఁగాని యూ
దరమునఁ జూచుదాఁక మది ♦ దాగుణదు శాంతినొందునే. ౩ 3285

చ. సరసిజస్రత నేత్రమయి ♦ చంద్రునిఁ బోలి శుభస్కరంబుగాఁ
బరఁగెడు రాము నెమ్మెగము ♦ భద్రదమై తగుదానిఁ జూచుదాఁ
క రహితదుఃఖమై మనసు ♦ గ్రాలునె నాకు; ధ్వజారవిందనుం
దరకలశాదివిహ్నములఁ ♦ దాల్చిన యా రఘురాముపాదముల్. 2౪ 3286

చ. శిరమునఁ దాల్చుదాఁక మదిఁ ♦ జెందినదుఃఖము శాంతినొందు నె
క్కరణీని? బైత్తికంబగుచుఁ ♦ గ్రాలెడు రాజ్యము నొందఁజాలు సో
దరుఁ డభిషేకవారిని నితాంతముఁ దోఁగినదాఁక దుఃఖ మె
వ్వకునను శాంతిఁ బొందదు, ధ్రువంబిది; లక్ష్మణుఁ డెంతపుణ్యుడో. ౯

ఉ. అచ్చువుఁ జందమామవలె ♦ నందముగాఁ దగి పద్మనేత్రముల్
ముచ్చటగాఁ జెలంగు ముఖముక రుచిమించెడుదానిఁ గాంచ, నా
సచ్చరితుండు లక్ష్మణుడె ♦ చాలఁ గృతార్థుడగుఁ జెలంగుఁ; బెక్
ముచ్చటలే? జానకీయుఁ ♦ బూజ్యమహాత్తరభాగ్యయుక్తయా. ౧౦ 3288

వారిధిమధ్యభాగమున ♦ వర్ధిలి భూస్థలికెల్ల నాధుఁడౌ
శ్రీరఘురాము వెంటఁ జనెఁ ♦ జిత్రగతిక గనుకక గృతార్థయై
వేకును బొందె సీతయుఁ; గుఁబేరుడు నందననుండుఁబోలె నా
శ్రీరఘునాధుఁ డీగిరిని ♦ జేసినవాడు నివాస మాదృతిక. ౧౧ 3289

²ఉ. కావుననే హిమాద్ర్యుపమఁ ♦ గాంచిన యీగిరి భాగ్యవంతమై

1 నరసంహై స్వమంతతః-అని మూలము. 2 సుభగ చ్చిత్రమాబోయమ్-అనుమూలమునకు
వ్యాఖ్యలోనున్న విశేషార్థసార మిట సంక్షిప్తమని తెలియఁదగు.

పావనమయ్యె; దివ్యరూచి ♦ భాసిలి శత్రుభృగగ్రగణ్యుడై
తా విలసిల్లు రాముడు ముఖంబున నిందు వసించుచుండెడిం
గావునఁ గ్రూరసత్వములు ♦ గల్గి నుదుర్గమహా వనంబహా. ౧3

3290

ఉ. ఆరయఁగాఁ గృతార్థమని ♦ యాపురుషర్ష భుజామహాభుజం
డారవి తేజః డివిధిని ♦ నయ్యనుజాతునితోడఁ బల్కి యా
శ్రీరమురాముఁ జూడఁగల ♦ చిత్తముతోఁ దగి పాదచారియై
ఘోరసనంబుఁ జొచ్చెఁ దనఁకోర్కి ఫలించెడునన్న యాశతోక. ౧౪

3291

మ. గిరిసానుస్థలులందుఁ బెంపలరు శాఖవ్రాతముల్ సొంపుగాఁ
గ రహిం బూచినయగ్రముల్ తగ వెలుంఁగక వానిమధ్యస్థలిక
భరతుండెగెను మాటనేర్పు తనకుక ♦ వర్ధిల్లు గానక సహా
దరుతోఁ బల్కఁగ నెన్నుకొంచు మది నుత్సాహంబు సంధిల్లఁగక. ౧5

మ. అతఁ డాతీరిని బోయి యాగిరిని బుష్పాలిం దగం గ్రాలుచు
న్నతరుశ్రేష్ఠముఁ జేరి యన్నదగు పర్వస్థానమందున్న యా
హుతభుక్తానుము పైకి లేవఁగని యాత్మోత్సాహ మొప్పుంగ సం
గతతేజంబునఁ బొల్చి రామునసతిం ♦ గా నెంచె నాచిహ్నముక. ౧౬

3293

మ. తనబంధుత్కర మట్లె దానును బ్రహ్మాదస్సారవారాశిఁ దే
లెను రాముం డట నున్నవాఁడనుచు నీలీలక సముద్రంబునం
దున నెట్లా వడి గట్టుఁజేరిన కృతాఙ్గంబోలి యొప్పారె; నం
త నతం డగ్గిరి బుణ్యపూరుషజనోద్దామాశ్రమంబుం దమిక. ౧౭

3294

క. కని రాముని వెరకంగాఁ, దనవెంటక వచ్చినట్టి ♦ తత్తైస్యము రా
జనని నిలుపుచు గుహునిం, దనసంగతి నుండఁ బనిచి ♦ తా నేగె వడిక.

తొంబదియెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౯౯ - వ సర్గము.

అంతః పరమంబు గుహాదులతోఁ బోయి శ్రీరాముని జేరుట. అంతః

క. తనసేన యచట విడిచిన, దనుకం దానందునుండి ♦ తనయన్నఁ గనుం
గొను నభిలాషము పొంగఁగ, ననుజున కాశ్రమపుఁజిహ్వామదిగోయనుచుక.

క. కనఁబఱచుచు శ్రీరామునిఁ, గనఁబోయెను గురువునందు ♦ గాఢపుభక్తిం
దనరిన యాభరతుండట, మునివర్యు వసిష్ఠుఁ గాంచి ♦ మ్రొక్కి నుహాత్మా.

క. జననముఁ గొని రాఁదగు మీ, రని వేడి జనంబు మెఱచు ♦ ననుజాదులతోఁ
జనియెను ముందుగ శత్రు, యునిఁ గలిసె నుమంత్రుఁ డపుడుఁకోరికమీఱక

క. రామునిఁ గనుఁగొను కోరిక, సామిత్రికి భరతునట్లె ♦ స్వాంతమ్మున ను

ద్వామముగనుండె నంతట, శ్రీమంతుడు భరతుఁ డెలమిఁజెచ్చెఱఁజనుచున్.

చ. మునిగృహమట్లు కట్టఁబడి ధోర మొనంగఁగఁ జాలి యగ్నిహో
త్రునిఁ బ్రణయింపఁ గట్టినటు ధోరఁచుఁ గుటీరము, దానిముందు వ
చ్చిన మునిసంక్తితో నుఖము ధోరఁచె వసింపఁగఁ గట్టినట్టి ప
ర్ణనికరశోభితాలయము ధోరఁజకుమారుడు గాంచె నంతటన్. ౪ 3300

సీ. ఆపర్ణశాలకు ధోరఁచున రాతిరి వెలుతుగు గలిగింపఁవలయుఁ గాన
నందుకై మంటవేయంగ ధోరఁచి తెచ్చిన దారువులఁ బూజఁసేయఁ బూని
నేకరించిన వన్యచిత్రపుష్పంబుల భరతుడు గనె; రఘువరుడు రాము
ననుజుండు స్నానకృత్యముఁ దీర్చుగా జలాశయముల కరిగి స్వస్థానమునకు
తే. పచ్చతఱిఁ ద్రోవతెలియంగ ధోరఁచి రాక
పోకలెల్ల నదెలియంగ ధోరఁజములకు
దర్శనల్కలములఁ బూని ధోరఁతనరఁ గట్టి
నట్టి గుఱుతుల నంగందు ధోరఁసె నశేడు. ౫ 3301

క. వనమునఁ జలిబాధఁ దొలంగను జేయఁగఁగోరి వన్యకానరముల వే
డను మృగముల వేడను నెండిన దానిం గూర్చి రాశినిం జేసి యటన్. ౬
తే. దాచి యుంచిన స్థలము నతండు చూచె;
నట మహాబాహుఁ డతులకాంత్యనివృత్తుండు
నైన భరతుడు వాని సంధందుఁ గాంచి
యనుజుని మంత్రులంగని ధోరఁచి పలికె. ౮ 3303

క. మనకు భరద్వాజుఁడు చెప్పినచోటికి వచ్చితి మిట ధోరఁపినంబున నిం
కను గంగ యెంతో దూరం, బున నుండ వటంచు నాకు ధోరఁబుద్ధిం దోచెన్.

సీ. నల్కలశకలముల్ ధోరఁచునగా నెత్తుగాఁ బాదపములఁ గట్టఁబడిన వనిగొ
¹సంధ్యాదులందు లక్ష్మణుండు ఫలంబుల జలములఁ గొనుచు రావలసినపుడు
దారి యిదే యని ధోరఁచుఁ జక్కఁగఁ దెలియంగ నేర్పఱచినయట్టి గుఱుతు
లై యుండు; నీదారి ధోరఁచునయిచ్చి పోవునము; మఱి వేగవంతములైన
తే. కరులు తమ పెనుదంతాళి ధోరఁచి యొకటి

నొకటిఁ గని బృంహితంబుల ధోరఁచి పొడుచు

కొనుచుఁ దిరిగినచోటుగాఁ ధోరఁచునబడియెడి

²గానఁ జక్కఁగ లేదు మాధర్మమిది చూడ. ౧౧ 3305

1 అభిజ్ఞానకృతః పంథాః వికాశే గంతు మిచ్ఛతా అనిమూలము. 'వికాశే అకాశే నాయం కళలాదౌ గంతుమిచ్ఛతా ఫలమూలజలాదిసంగ్రహణార్థం గంతుమిచ్ఛతా' అనివ్యాఖ్య ఈయభి ప్రాయమే యిట స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినదిగాని కల్పితముగాదని తెలియవలయు. 2 కానక=ఇది ద్రుతాంతము. ఇపుడేపు డిది కళగా వాడఁబడుచున్నది. కాక-కాన. కాఁబట్టియే యని కొందఱి భావము. ఇది ప్రాచీనమతవిరుద్ధము.

- 1 క. వనమున రేవును మావును, మునులెల్లను హోమకార్యములు చేయంగా
ననిశముఁ గాపాడెడు న,గ్నినుండి ధూమంబు మిగుల ♦ నెగడుటఁ గననౌ.
- క. గురసంస్కారము లొనరుచు, వరమునివలె నొప్పు పురుషవర్షునిఁ బూజ్యం
బరచుచుదంబున శ్రీరఘువరునిం గనఁగల నటంచుఁ ♦ బలుకుచు నవలక.
- చ. భరతుఁడు చిత్రకూటగిరిపార్శ్వమునం దగఁ గొంతపోయి యం
బరనదిఁ జేరి చెంతఁదగు ♦ వారలతో నిటుపల్కె; గంటిరే
పురుషులలాముఁడైన రఘుభూషణుండు మనుష్యశూన్యమై
కరము భయంకరంబయిన ♦ కాననసీమను రిత్తనేల్పె. ౧౮౫ 3308
- ఆ. కూరుచున్నవాఁడు ♦ కోర్కి. 2వీరానన,మున నీఁ కేటి బ్రదుకు ♦ జనన మిద్ది
యిస్సినో యిఁకేళి? యేనేమిచేయుదు, రాముఁ డఖిలలోకరాజరాజు. ౧౮౬
- సీ. మిక్కిలి కాంతిచే ♦ మెఱయు మహాత్ముండు నానొఱకుంబూని ♦ కైకచేసి
నట్టి కార్యంబును ♦ బట్టి రాజ్యముఁ బొసి వ్యసనంబు నొంది సర్వాభిలాష
ముల విడనాడి కాశనలనున్నవాఁ; డిట్లు జనులచే నపవాదమును గనియెడు
నేను రాముఁ బ్రసన్నునిం జేయుటకుఁ బూని 3యాతని దివ్యవాదాంబుజాత
తే. ముల పయింబడువాఁడ నయ్యలనుతపఁబ
ముల పయింబడువాఁడ వారలు ప్రసన్ను
లగుట కొఁపబడరే సుమిత్రాత్మజాతు
పాదముల పై ననుం బడువాఁడఁ జూడి. ౧౮౭ 3310
- క. అని పలుకుచు దశరథనం,ననుఁ డిటు విలపించుచుకొ వసంబున మిగులక
ఘనమై పాననమై యిం,పును గూర్చెడు పల్లశాల ♦ బోలం గనియెక. ౧౮౮
- సీ. నాలాశ్వోత్థముల్ ♦ తాలాదివృక్షముల్ వెలయఁగా వాని యాఁకులనుదచ్చి
చక్కఁ గూర్చింబడిశాల యయ్యది వానయోగ్యంబుగాఁదగియుండె,చుటియు
నది విశాలంబయి ♦ యాగవేదిగిట్ల పృథుకుశాస్త్రమై ♦ పాదలునుండె
శిక్రాయుధములకు ♦ నాటిన్లు శిఖిపూభారంబు గలిగి సువర్ణసృష్ట
తే. ములయ మిగులంగ నారంబు ♦ గలిగి శిక్రు,
బాధకములగు కాన్తునకపటలములను
వెలయుచుండెను. సుఖములు ♦ చెలఁగ నరుణ
కరములం బోలు నతిఘోరశరములెల్ల. ౨౦౫ 3312

1 యమేవాధాతు మిచ్చంతి తావసా స్పృతిం వనే, తస్యాసౌ దృశ్యతే ధూమ స్సంతులః
కృష్ణైర్జ్వలః-అనిమూలము దీనికి వ్యాఖ్యలో వ్రాసిన యర్థము శాఖాచంక్రమణరూపమైనది.
ఉహానురూపమైనదిగాన నది తెనిగించుచుండేదను విజ్ఞప్తిని బాణకులంకికరింపబయు 2 వీరాన
మనఁగా “దక్షిణానూరిన్వృత్తపామపాదతియాపసానే” అనివ్యాఖ్య. 3 పాదే వ్యద్య ప్రసాద
యెక, రామస్య నిపతిస్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్యచ-అనిమూలము. ఇటుఁ దనకంటెఁ జిన్నవాఁ
డగు లక్ష్మణునిపాదములను ననుస్మరించుట రామశక్తిపరత్వత్రిత్వమును వెలుపుచున్నది.

- క. వరతూణముల నెసంగంగ, సరిస్పృహంబులను గూడి ♦ సరిలేక నునో
హరమైన భోగవతి నాఁగ రఘూత్తము పర్ణశాల ♦ గ్రాలెన్ మఱియున్.
- సీ. ఒఱలు బంగరుతోడ ♦ నొప్పుఖడ్గంబులు విలసిల్లుచుండెను ♦ లలితకనక
బిందుచిత్రితములౌ ♦ పృథుభేటకంబులు పసమీఱుచుండెను ♦ భర్తృభూమి
తములయి చాలఁ జిత్రంబులై జ్యాఘాతముల నందకుండంగఁజెలఁగునుడుప
తోలికవచములు ♦ క్రాలె సంగుళికవచములును వెలసె; మృగములకెల్ల
- తే. సింహముండెడు గుహనలె ♦ జేరరాక, శత్రువితతి కభేద్యమై ♦ సమధికముగ
దీప్తపావకమయిన వేదికయు నొప్పుఁ, బర్ణశాలమనోహరభంగిఁ దనరె. ౨౩
- క. క్రమముగ వేదిక యీశాన్యమునన్ దగ్గయి విశాలమై, పావనమై
యచురెన్ భరతుం డా యాశ్రమమును గనుఁగొనియెసంతసంబిగురొత్తెన్.
- క. ఉటజాస్థితండగు రాముచి, జటాగ¹ణంబును ధరించి ♦ సరిగాఁ బోల్పిం
దటుకున శక్యము గామిన్, ²ఘటికామాత్రంబు చూచెఁగ్గై కనుతుఁడటన్.
- సీ. ధర్మముఁ బాటించి ♦ తగినట్లు కృష్ణాజసము నుత్తరీయ శుభ్రమరిఁ దాల్చి
నారచీరలు గట్టి ♦ కోరికమై నొక్క యాసనముంగొని ♦ యమరు వానిఁ
బావకసంకాశ ♦ భవ్యతేజస్కు, సింహస్కంధుఁ, బృథుబాహు, ♦ సచ్చపన్ద్య
సంకాశనయనుని ♦ సాగరాంతావనీపాలకు శ్రీరామభద్రువరదు
- తే. హనకీలత్వణోపేతు ♦ శాశ్వతుండగు, బ్రహ్మవలె ధ్యాననిష్ఠతోఁ ♦ బరఁగువాని
దర్శనను గూడియున్నట్టి ♦ ధరణిఁ గూరుచున్నవాని మహాత్మిని ♦ నన్నఁగాంచె.
- క. సిరిసిగ్ధ ధర్మమునం దగు, భరతుం డట్లున్న రామభద్రుం గని ని
ర్భరశోకపరిప్లుతుండై, పరుగెత్తెన్ రామచంద్రు ♦ పరిసరమునకున్. ౨౯ ౩౦ ౩౧
- క. కనినంత నతని యాత్మని, మనమున భరియింపరామి ♦ మ్రాన్పడి యవలన్
ఘననాద మెడర నేచ్చుచు, కని ధైర్యము గల్గదోక్తెఁగా నిట్లనియెన్. ౩౦
- తే. ఎవఁ డమాత్యులు మొదలగున్ నెల్ల సభ్యు
లలరికొలువంగఁ దగునొ, నాఁయన్న యిచట
వన్యమృగ సేవితుండై నవాఁడు నేడు
- “కటకటా” మామకంబగు ♦ కారణమున. ౩౧ ౩౩౨౦
- తే. బహుళమూల్యపరిష్కృత ♦ వస్త్రములను
గట్టఁ దగియుండునో మునుపట్టి యితఁడు
- 1 “ణ” యను అక్షరము గాయత్రీ యేడవయక్షరము. 2 నిరీక్ష్య సముహూర్తంతు-అని మూలము. 3 కటకటా! మామకంబగు కారణమున - అనునది ప్రతీతివద్యమునందుఁ జేర్పఁబడినది. మన్నిమి త్త మిదందుగ్గఱం-అనువత్సవమాణమాలానుసారమే. పలుమాఱు చెప్పట భరతుని మనస్థితిని వెల్లడించుట కనియే కాని వేఱుగాదు.

ధర్మమున కజినంబును ♦ చాల్చినాఁడు
కటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. 32

3321

తే. వివిధచిత్రసుమంబుల ♦ నెవఁడు తలను
చాల్చునో యట్టి రఘువీరతల్లజుఁడిట
జటలగుంపును చాల్చె నేచందముననొ
కటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున 33

3322

తే. వివిధయజ్ఞములకొ యథావిధి నొనర్చి
ధర్మమును గూర్పఁదగు నితం ♦ డర్శిలి డను
కష్టములఁ గూర్ప ధర్మంబు ♦ నిష్టపడియె
గటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. 34

3323

తే. ఎరమచందనచర్మలఁ ♦ బరఁగు నెవని
తనువు మును, పూజ్యమైన తత్తనువు నేఁడు
దుమ్ముచే నెట్టులున్నదో ♦ దోఁగి పనిని
గటకటా! మామకంబగు ♦ కారణమున. 35

3324

ఆ. శర్మమునకె రామచంద్రుండు తగినవాఁ
డతఁడు మన్నిమిత్తమై యటు పెను
కష్టములను బొందెఁ ♦ గడుఁగూర్చుండను, లోకి
నిందలను సతంబు ♦ పొందినాఁడ. 36

3325

తే కటకటా! జీవితం బిది ♦ కాన్పినో యిం
కంచు విలపించుచుకొ దీనుఁడై ముఖాంబు
జంబు చెప్పటఁ దోఁగంగఁ ♦ జని రువరు
పదములం బడ కీలఁ బడెఁ ♦ బటుతరాత్రి. 37

3326

క. కనుయుగ మశ్రుజలంబులఁ, గనఁబడమిక్ భూమిని బడి ♦ గాఢతరాత్రిక
గనుచు మహాబలుఁడాతఁడు, తననోటం ¹బూజ్యయనుచుఁదవ్వరతోబలికె.

ఆ. ఆమాటెకాని వేటొక, యేమాటం బలుకఁజాల ♦ కే యుండి మహా
ద్వాపయశక్కుండగు సతఁడామాన్యుని రాముఁ గాంచియూర్చా'యనుచుకొ.

క. ఘనరవమున నఱచి కనుంగొనలక బాష్పములు గ్రచ్చుఁగొంతు పలుకమిక్
గనుచుండె బలుకనేరక, ఘనయశమున నలరుచున్న ♦ కాకుత్స్థఁ దమిక్.

క. ఆరితికా శత్రుఘ్నుండు, శ్రీరాము పదాబ్జములకుఁ ♦ జేసె దమి నమ
స్కారము విలపించుచు నా, శ్రీరాముండు సోదరులను ♦ జెచ్చెఱ సంతక. 38

ఆ. కౌఁగిలింపిచోనుచుఁ ♦ గన్నీళ్లు విడిచె న, య్యవసరమున రాముఁ ♦ డతనితమ్ముఁ

- డై న లక్ష్మణుండు ♦ నర్క శశుల్ గురు, కవులఁ గూడి దివిని ♦ గ్రాలునట్లు.
 క. వెలసిరి గుహుని సుమంత్రుని, గలిసి సుఖాస్పదులు నగుచుఁ ♦ గ్రాలిన రాట్లు
 త్రులు కరియూధప సంతా, శులుగాఁ దగియుండ వారి ♦ శుభయోగంబుఁ.
 క. వనమునఁ గని యాకాననమున నుండు మునీశులంత ♦ ¹మోదంబును వీ
 డిన మానసములఁ దూలుచు, గనునమ్ములనుండి జలముఁ ♦ గార్చిరి వగలఁ.
 తొంబదితొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౦ - వ సర్గము.

— శ్లోకములు భరతుఁ గుశలప్రశ్నము చేయుచు రాజుని బోధించుట. శ్లోకము

- తే. జటలు దాలిచి నారవఁ ♦ స్త్రములఁ గట్టి
 కరయుగము మోడ్చి దీనత ♦ ధరణిని బడి
²ప్రళయకాలార్కుగతిఁ జూడ ♦ రాకయున్న
 భరతునిం గాంచె రఘువంశవల్ల భుండు. ౧ 3334
- క. ఆననవర్ణము మాటుట, చే నతఁడు కృశించియుంటఁ ♦ జెచ్చెఱ భరతుం
 డా నని తెలియక యెట్లో, తానాతని గుఱుతుపట్టి ♦ తమి యలరంగఁ. ౨
- చ. కరములు సాచి యంతఁ దనఁగాదిలి తమ్ముని గ్రుచ్చి యెత్తి త
 చ్చిరమును మూరుకొంచుఁ దనఁచెంతకుఁ జేరిచి క్కాగిరించి యా
 దరమున నంకపీఠిపయిఁ ♦ దత్పరతం గదియించి యింపుగా
 భరతుని జూచి యిట్లనుచుఁ ♦ బల్కెను నాయన! సాధుమానసా! 3 3336
- చ. వనమునకీవు వచ్చితివే ♦ వర్ణగుణుం డగు తండ్రి యేస్థలం
 బున కిపుడేగినాఁడు? రఘుభూషణుం డాతఁడు జీవితండుగాఁ
 దనరిన యంతకాలమును ♦ దండ్రిని బాసి వనంబుఁ జేరఁగాఁ
 జనదుగదా; భయంకరి విశాలవనంబున నిందు నేటికిఁ. ౪ 3337
- క. చిరకాలమునకుఁ గేకయ, పురినుండియె వచ్చినట్టి ♦ బుధనుతగుఱవే నిఁ
 భరతుని జూడం గంటిని, బరమామోదమును గంటి ♦ వత్సా! యనుజా!. ౫
- క. తనువిట్లు వివర్ణంబై, కనఁబడుటఁ గుఱుతుపట్టఁ ♦ గాకున్నది యీ
 వనికే! వచ్చితివే నా, యన బ్రతికియె యుండునేని ♦ యతఁ డోర్పునొకో!. ౬
- సీ. తండ్రి ప్రాణంబులఁ ♦ దాల్చి యున్నాఁడు గదా, యివ్వధమున నీవీయదనున
 వనికేల వచ్చితి! ♦ జననాయకుండు దుఃఖమునను లోకాంతరంబునకుఁ బోవ
 కున్నాఁడుగదా! సౌమ్య! ♦ యూహింప బాలుడ వీవు గావున గొప్పచేవలేమి
 శాశ్వతంబయిన రాజ్యంబును బోగొట్టుకొనలేదుగద; ప్రియ! జనకునకును

- ఆ. సత్యశౌర్యసకును ♦ జక్కని శుశ్రూష, నలుపువాడవుగద ♦ సత్యశేషధుఁ
డధరాను హేంద్రుఁ ♦ డాడితప్పనివాఁడు, ధర్మనిశ్చయమునఁ ♦ దనరువాఁడు.
- క. విన రాజసూయయాగం, బును హయమేధంబుఁ జేసి ♦ పూజ్యంకగు నా
జనపతి కశలియె! వత్సా! యనఁకుండయి ¹ బ్రహ్మవేత్తయై పండితుడై. ౮౫
- క. నిరతము ధర్మాత్ముడై, యరుదగు తేజము చెలంగ ♦ సర్మాన్వయ స
ద్గురువై తగిన వసిష్ఠుని, భరతా' మనుషట్లు పూజభక్తి సలుపుదే. ౯ 3342
- క. వనటంగను కౌసల్యయుఁ, దనయుని సజ్జనునిఁ గాంచి ♦ ధన్యమతి విభూ
తిని నగు సుమిత్రయుం గుశ, లినులే కై కయును శర్మ, లీలం గనుచున్. ౯౫
- తే. పూజ్యురాలయి యున్నదే ♦ బుధనుతుండు
వినయయుక్తుండు సత్కులజనితుఁ డీర్ష్య
విడిచియె బహుశ్రుతుండయి ♦ వెలసి గురుని
భావముల లెస్సె దెలుపుచుఁ ♦ బరంగు నతని. ౧౦౫ 3344
- తే. నీపురోహితుసత్కృతి ♦ నిరత మెలమిఁ
గనంగఁ జేయుదువేకదా; ♦ కపటి గాక
శాస్త్రముల నేర్చి సుమతియై ♦ జ్వలనకార్య
తతి నియుక్తుండయిన పురోహితుఁడు భరత! ౧౧౫ 3345
- క. కావించిన హోనుంబులఁ, గావింపవలసిన హోమకార్యంబుల న
యైవేళలఁ దెలుపుం గద, నీవును భక్తిగనె దేవనికరము గురులన్. ౧౨
- క. జనమఁ బితరుల నృద్ధుల, జనకునితో సాటియైన ♦ హృతుల విద్య
స్థులున్ విప్రులఁ బూజలఁ, దనువుచు నున్నావుకన సశంకును నత్సా! ౧౩.
- సీ. ప్రకృతిబాణంబులు ♦ భన్యమంత్రాళితోఁ
జనునస్త్రములు గల్గి ఘనతర్కా
శాస్త్రంబునందు విశిశారిదుండయి పొల్చు
నాసుధిన్వని, మన ♦ కళల శస్త్ర
విద్య నేర్పినవాని ♦ వినుతించి బహుమాన
మొప్పఁ జేయుదువె యోగోత్తములయి
త్వత్సమానులును విద్యాంసులు విజితేంద్రి
యులుఁ గులీనులు నయి ♦ యొక్కమాఱు
- తే. మోము చూచిననే భావమును గనంగఁ
జాలినంతటి శక్తిచేఁ ♦ గ్రాలియుండు
నట్టివారిని మంత్రుల ♦ నరసి చేసి
గొంటివా! యేమి చలుకుమా ♦ యొక్కమాఱు. ౧౫ 3348

సీ. నీతిశాస్త్రంబున ♦ నిపుణులై యాలోచనల దాపగలశక్తి ♦ నలరినట్టి
మంత్రులతోడను ♦ మంతనంబుండి చేయంబడు యోజన ♦ యవనిపులకు
విజయమూలము సుమావని భరతా! నుష్కప్తికి లోబడవుగద ♦ తెలిసియుక్త
కాలంబునకా నీవు ♦ మేలుకొందువుకదా యర్ధరాత్రంబున ♦ యందు సర్గ

తే. మును సమార్జించు నుపమను ♦ మనమునందు
నూహచేయుదువా యేమి? ♦ యొక్కడనయి
యెట్టి మంత్రోన్యమంబు నీ ♦ వెట్టిభంగి
జేయవుగదా రఘూత్తమా! ♦ యేయెడలను. ౧౭

3349

క. సలుపురతో నాలోచన, సలుపవుగద భరత నీవు ♦ సలిపిన మంత్రా
వళి రాజ్యమందు నెల్లడఁ, గలయఁ దిరిగి తెలియరాదు ♦ గా యెల్లరకుకా. ౧౮

ఆ. అల్పసాధనమున ♦ ననువుగ సిద్ధించి
చాలఫలము నీయఁ ♦ జాలు కార్య
మును నొప్పు బూని ♦ మునుముందు దానిఁ జే
యదువు గాదె తడవు ♦ నొనరుపకయె ౧౯

3351

ఆ. ఎల్లకార్యములను ♦ హితబుద్ధి యోజింపఁ, బక్ష్వమైనఁ గాని ♦ ఫలము నీయ
నున్న యట్లుగాని ♦ యుర్వీశులకుఁ దెలియంగఁ బడదుగాదె! ♦ యద్ది యార్య!

తే. చేయవలసినదనుచు నిశ్చితము చేసి
నట్టి కార్యములెల్లఁ జేయంగఁ బడక
మునుచె యేమాత్ర మితరులకును తెలియవు
గాదె యేవేళలందైనఁ గాని యనుజ! ౨౦

3353

సీ. షత్స! నీవే గాని ♦ త్వన్మంత్రులే గాని యాలోచన యొనర్చి ♦ నట్టి మంత్ర
ము నితకు లూహల ♦ ననుకూలయుక్తుల నింగితాదుల నిందు ♦ నెట్లు గాని
తెలియరు గద; నీవు ♦ తెలివిమాలినవారి వేపురనైనను ♦ విడిచి యొకనిఁ
బండితునే నుది ♦ వాంఛింతువే గదా; యర్ధసంకటముల ♦ యందుఁ బండి

తే. తోత్తముండెంతయు విభూతి ♦ నొదవునట్లు
లురుమునంబున నుపదేశ ♦ మొనఁగుచుండు

౨. వేపురను మూర్ఖులకా బదివేల్చిన
నాశ్రయించిన ఫలము లే ♦ దవనిపతికి. ౨3

3354

చ. మతివిభవంబు గల్గి బహుమానముఁ గాంచెడు బుద్ధియొప్పు శూ
రత చెలువార దక్షతయు ♦ రాజులఁగా బహునీతిశాస్త్రసం
గతి యలరంగ నొప్పు గుణగణ్యుఁడు మంత్రి యొకండెయైన భూ
పతి ¹మటి యట్టివాని సిరి ♦ భాసిలఁ జేయును నేర్పుపెంపునకా. ౨౪

3355

నీ ఉత్తమభృత్యుల ♦ నొగిఁ బచనాదులౌ మంచికార్యములందు ♦ మధ్యములగు
భృత్యుల శయాది ♦ విధులందు జాత్యాదికముచేత నధములై ♦ కానఁబడెడు
భృత్యులను జనునన్యకృత్యంబులగు చరణతౌళనాదుల ♦ నై జవృత్తి
కనుకూలమగు విధంబున నియోగింతువే కద; నీవు భరత! చక్రగఁ బరీక్షి

తే. తులయి పరిశుద్ధులును నుత్తములయి వరుసఁ

దండి తాతలనుండి సతంబుఁ గొలువు

చేయుచును నచ్చుచున్నట్టి ♦ శ్రేష్ఠమతుల

మంత్రులనె యాజ్ఞ చేయుదే ♦ మంచివసుల. ౨౬

3356

క. నరులకుఁ గఠినపుశిక్షలు, త్వరపడి యొనరించి నీవు ♦ ధరఁ బీడింపక

సరిగానని నీమంత్రులు, కరము నివారించు చుండు ♦ గద తగు రీతిక. ౨౭

¹చ. ధనమును దుష్టదానములఁ ♦ దా నొగిఁ గైకొని యధ్వరంబుచే

యను దలపోయు నప్పతితు ♦ నాసి ఋత్విజులెల్ల దూఱురీ

తిని బలవంతమై తగువిధిగ్ గ్రహించెడు కాముకుఁ వరాం

గనలవలెగ్ గఠిరీరముగఁ ♦ గన్నడు వన్నుల నర్థమొందు నిక

జను లనమానముం గలుగు ♦ చందముఁ జూపరుగా నహోకరా. ౨౮ 3358

నీ. సామాద్యుపాయ విశారదండు, కుటిల నీతిశాస్త్రంబున ♦ నేర్పు గలిగి

యాశరంగులు గాఁగ నలసభృత్యులవయిదోషముల్ కల్పించి తొలఁగఁదీయఁ

జాలి భూపాలహింసకు నుతి జంకక ప్రభుత్వనే యచహరింపంగఁ గోరి

పర్థిం చుపురుషుని ♦ వధియింప కుండిన వాడై తప్పుక చంపు ♦ ననుమతీశు;

నే సురుక్ష్మ హృష్టుడై మీటి ♦ నునుతి మించ

నలరి ధృతిమంతుడై శుచి ♦ యయి, కులీనుఁ

డిగుచు ననురక్తుఁ యి నక్షుఁ ♦ డైచవాని

వాహినీచరి జేసితే, ♦ భరత! నీవు. 3౦

3359

క. సేనానాయకు నివ్వధిగా నలరెడు వానివిడిచి ♦ కడుమోహమునక

బూనవుగద వేఱొక్కని, సేనానాథి జేయుకొర్కెఁ ♦ జిత్తములోనక. 3౦

క. బలవంతు లగుచు యుద్ధం, బల నేర్పుంగలిగి యుద్ధములఁ జారుషముక

వెలయించియున్న గణము, ఖ్యులనత్మితి జేయుదు వెనుహోత్యాహులఁగాక

క. బలములకు నన్న వేతన, ములఁ గాలము తప్పకుండ ♦ మునుకొని తగిన

ట్టులుగా నిత్తువుగాదే, నలునవు గద జాగు నీవు ♦ సరసమనీషా. 3౧ 3362

తే. బలైముల జీవనము చేయవారు గాన

దాని కాలన్యైకైవచో ♦ ధరణివిభుని

1 కచ్చిత్యాం నాజానంతి యాజకాః పతితం యథా, ఉగ్రప్రతిగృహీతారం కామయాన
మివస్త్రియః-అనిమాలము. దీనివ్యాఖ్యలోనిభావమే యిటఁ జేర్పఁబడినది.

వై ని గోపించి వారలు * హానిచేయఁ
దలఁతు, రది గొప్ప దగు నవధాని యండ్రు. 33

8363

తే. షీతిపకులమున జనియించి * వితతకీర్తిఁ
గాంచుచు బ్రధానులయి వ్రేమి * కలితు లగుచు
నిన్ను మన్నింతురే కదా' * నీకయి యను
పులను విడనాడుదురే వారలెలమి మిగుల. 34

3364

నీసమాలిక:—

* త్వదేశమునఁ బుట్టి * పరులభావంబులఁ దెలియంగఁ జాలి నేర్పులఁ జెలంగి
ప్రతిపదంబును గ్రాత్య * సర్వతుల నెఱుంగు బుద్ధివిభూతిచేఁ * బాల్కుమిఱి
చెప్పినదంతయుఁ * జేయంగఁ జాలుచుఁ బండితుండయి యతిప్రతిభఁ గాంచి
తగిన పూరుషుని దూతనుగా గ్రహించి తే యరిపక్షమునఁగల * యట్టివారి
సచివపురోహిత * సైన్యవయవరాజులను, ద్వారరక్షకులకుఁ బతియగు
దౌవారికునిని, సంఘాపురకార్యముల్ స్థిరబుద్ధి నిర్వహిం * చెడు కృపాభి
ఘుచుని సంతర్పింశికునిని, గారాగారపతిని, ధనాధ్యక్షుఁ * బ్రభువు నాజ్ఞ
బహిరంగముగఁ జెప్పువాడగు కార్యనియోజకుఁ, బనులకుఁనొగిఁ బ్రచార
మును జేయు ప్రాధ్వీవా * కుని, సైన్యనాయకు, నగరపాలకుని సైన్యములుగాక
పనిచేసి పిదప సంభజమును గ్రహించునట్టి భృత్యులకెల్ల * సర్గమిచ్చు
కర్తాంతికుని, సభ్యు, * ధర్మాధిపతి, దండపాలకు, దుర్గాధిపతిని మఱియు
రాష్ట్రాంతపాలకు * రహిఁ బదు నెనమండ్ర వీరిని నీవు నీచారులను ౪
గంగ మువ్వరి నొకొ * క్కనికి నొండొరులకుఁ దెలియరానట్టివాఁరలనెయనిచి
వారిరహస్యంపు * వార్తల నెఱుంగుచు నున్నావుగద, యట్లె * సన్నతమగు
నీపక్షమందును * నీసమక్షముననే యున్నట్టి యాయమాత్మనిఁ, బురోహి
తుని యవరాజుఁ దప్ప నితరములయిన పదునైదు తీర్థంబులఁ దగినట్లు
చారుల మువ్వర * వారిలొండొరుల భావంబులు తెలియని * వారినునిచి
యవ్వారి వగు రహస్యంబులఁ దెలియుచు నున్నాడవేకద, * యోకుమార!
నీచేఁ బ్రతాపితులై చన్న శత్రువు లొకకొంతకాల మెం * దొ పనియించి
మరలి వచ్చినయెడ * నరులు దుర్బలులని యెన్నక వారల * నెచ్చరికలఁ
తే. గనుచు నుందువెకద, వత్స! * కడఁగి నాస్తి
కులగు భానురులను నీవు * గొలుచవుకద

* కచ్చి జ్ఞానపదో విద్వాత్ దక్షిణః ప్రతిభానవాక్, యథోక్తవాదీ దూతి నే కృతో
భృతపండితః. కచ్చి దప్తదశాశ్శేష స్వపక్షే దశపంచవ, త్రిభిక్తిభి రవిజ్ఞాతై ర్వైస్త్రి తీర్థాని
చారైః. కచ్చి ద్వ్యపా స్తా సహితా ప్రతియాతాం శ్చ స్వదా, దుర్బలా ననవిజ్ఞాయ పర
నే రిప్రుమాదన-అనిమాలము. ఈశ్లోకత్రయమునకు వ్యాఖ్యలో నున్న భాసమును సస్పష్టముగ నీ నీస
మాలిక ప్రాయఃబడినదని తెలియఁదగు.

వారు మూగ్ధులు మఱియును ♦ బండితులుగఁ

జెప్పకొనుచుందు రేమియు ♦ సిగ్గులేక. 324

3365

క. కనుక ననర్థావహులయి, కనఁబడుదురుగాన వారికిఁడ జేరవుగా
యనుజా! దుర్మతులగు వా, రనయము దూషింతు మంచివౌ పథతులకా.

చ. మునులొనరింప సజ్జననఁమూహము చక్కఁగ నాదరింప నొ

ప్పిన యల ధర్మశాస్త్రములు ♦ వృద్ధిని బొందుచు నుండ వానినిం

గనకయె శుష్కతర్కమునఁ ♦ గ్రాలిన బుద్ధినిరర్థకోక్తులకా

వినఁదగినట్టివానిఁ గడుఁవీరితగఁ బల్కుదు రానరాధముల్. 325 3367

సీ. మనపూర్వులై శౌర్యఁముననొప్పురాజులునసియింపసార్థకాఁహ్వయమునగుచు

నరిజనాభేద్యమై ♦ యలరుఁగాదె పురంబు; తద్దావరములు దృఢఁతం జెలంగుఁ

గరిహయరథములు ♦ త్రాలుచుండును న్వనవకర్మనిరతులగు ♦ త్కృసురులును

క్షత్రియవైశ్యులు ♦ సతతజితేంద్రియు లగుచు నుత్సాహంబు ♦ తగఁ జెలంగి

తే. పూజ్యులయి యందు నుందురు ♦ పాదలు వివిధ

ములగు ప్రాసాదములు పండితులును వెలయు

వారు, సంపత్పుఖంబులు ♦ వఱులునట్టి

దగు నయోధ్య రక్షింతువే! ♦ తగినయట్లు. ౪౨

3368

సీ. మనదేశమిది వాజిమఖముఖ ప్రతువులఁ జేసిన స్థలములఁచేత నొప్పి

నుప్రతిష్ఠితజన ♦ శోభితంబయి, దేవతాలయ పానీయశాలలు చెఱు

పులు పొదలఁగ హర్షములఁ దగు పురుషులఁ జూనలునొప్ప నుత్పన్నములాది

యైనవానిఁ జెలంగ ♦ ననువునుఱచినట్టి ధరిణి యొప్పుఁగఁ బశుతతివెలయఁగ

హింసాదులును లేక ♦ యేటి జలంబులఁ బండిత బూములు ♦ పరిఁగ, నుపప

తే. నములు తగఁ, గ్రూరజంతుసంతతివిహీన

మగుచు, సర్వభయంబుల ♦ నందకుండ

గనులచే నొప్పి పాపుతా ♦ జనులు లేక

యస్తదీయనురక్షిత ♦ మయి చెలంగు. ౪౩

3369

క. జనపద మది సంపద్యృద్ధిని గాంచి సుఖంబు గలిగి ♦ దివ్యంబై యొ

ప్పిన యదియే; కృషిగోపాలనమున మను వైశ్యజనములలి ధనయుక్తికా.

క. అనుకూల వర్తనంబున, నిరుఁ గొలుతురె, వారివృత్తి ♦ నిలువక జర్ధగకా

నినుఁ గొల్చువారికెల్లను, దనరుఁ జూచి సుఖము భూమితలమున ననుజ్ఞా!.

క. వారల కభీష్టములఁ జే, కూరిచి కష్టములఁ బాపి ♦ కొదువ యనంగా

వారికఁ దోఁపక యుండఁగ, నోరాఘవ కాతువుగద ♦ యుద్యమ మలరకా.

* బుద్ధిమా న్విక్షిం ప్రాప్య-అనిమాలము. 'శుష్కతర్కవిషయాం బుద్ధి మాస్థాయ.'
అని వ్యాఖ్య.

- క. తనదేశజనుల నెల్లఁ, జనపతి తఱిఁ దప్పకుండఁ ♦ జనుగద సత్సా
లనమునఁ దన్నఁగ, నీన, ట్లనువుగఁ జేయుదువుగాదె ♦ యనిశము భరతా !.
- క. నీయంతఃపురకాంతల, న్యాయవిధిఁ నాంత్యవోక్తి ♦ ననుకూలముగా
నేయెడలను వర్తింతు గదా యన్యులతోడ మాటఁలాడక యుండఁ. ౪౮౫
- క. అరయుచుఁ గాపాడుదువే, తగుణులమాటలను నవ్వుఁదలఁపవుగద స
త్యరతిం బొందు నటంచుకొ, బరికింపక గుహ్యములను ♦ బలుకవుగాదే. ౪౮౬
- సీ. దంతావళముల యత్నత్పత్తి స్థానమా వనము రక్షింతువే, ♦ వనగజముల
వశము చేసికొనుచుఁ ♦ బట్టితెచ్చెడు నాఁడు గజములు నీయొద్దఁ ♦ గలవుగాదె
యాఁడు గజంబుల ♦ హస్త్యశ్వముల సంగ్రహించుటయందు సంశ్చిన్తి నీకుఁ
గలుగదుగద, నీవు ♦ కడఁగి నిత్యమ్ము ప్రాతఃకాలమున లేచి ♦ తగినయట్లు
తే. భూషణావళి ధరియించి ♦ పాలించి నభను
దర్శనం బిత్తువే జనతతికిఁ దమిని,
నీచసేవకులందఱు ♦ నిర్భయముగ
రాసు గద, నీయెదుటికిని ♦ రాజపుత్ర !. ౫౧౫
- క. అనుజా! యీసేవకులకుఁ, గనుఁగొనఁగనె రాక తఱుచుఁగాఁ గన్నడ కే
వనియందునై న నరుదుగఁ, గనఁబడుచుకొ మధ్యమమ్ముగా వర్తిలుదే. ౫౧౬
- తే. కార్యసిద్ధికి మూల మిక్కరణినుంట;
స్వర్పదుర్గమ్ములును ధనసమితిచేత
ధాన్యజలముల దివ్యాయుధముల యంత్ర
ములను సంపూర్ణములగుచుఁ ♦ జెలఁగు నవియె ౫౧౭
- సీ. శిల్పులు వియకాండ్రుఁ ♦ జెలఁగుచుందురె, దుర్గ
ములయందు, నాదాయము సమధికము
గా వచ్చుచున్నదేగద వ్యయ మత్యల్ప
ముగ నున్నదేకదా ♦ మొనసి కూర్చి
నట్టి విత్తమునెల్ల ♦ నరయఁ పాత్రులౌ
వారికిగా వ్యయింపవుగద, రఘు
వంశవిభూషణా ♦ వ్యయమెల్ల దేవతా
పితృతీధులకును ♦ ద్విజుల కెల్ల
సఖులకు మఱి యోధజనులకు, ననుకూల
ముగ సగుచున్నదియెగద, శుద్ధ
తే. మతియుఁ ద్రికరణశుద్ధుండు ♦ మహితఁడు సగు
జనుఁడు దైవికముగ దొంగతనముచేత
నిందితుండయి నీమ్రాల ♦ నిలుపఁబడిన
శాస్త్రకుశలుల సడుగక ♦ సత్వరముగ. ౫౫౫

3376

3373

3379

- క. పరిశీలించక లోభ, స్ఫురణంబున సతనిఁ జంపఁ బూనవుగద, యో
పురుషవ్యాఘ్రా! చోరుఁడు, తరుణంబున ధనముతోడఁ బా బద్ధుండై.
- తే. పండితులచేత నిశ్చయింపఁబడినట్టి, వాని ధనలోభమున విడువవుగద, మఱి
ధనికఁనుష్ఠింపకున్ వివాదంబు గలుగ, జ్ఞానసంపన్నులయిన నీచచివులెల్ల.
- క. ధనలోభము నిసుమంతయుఁ, గనక పరిశ్రేంచుచుండ్రుగద, యూరక నిం
దను గల్పించి యదోషులె, యని తెలిసియు వారియందు ధ నారోపింపఁ. ౫౮౫
- సీ న్యాయమియ్యదియదఁ న్యాయమంచునువిచారముచేయక యెస్వనుఁఖమునుగో
రాజ్యము చేసెడు ధరాజుమారులఁ బశువుల నెల్ల నఁవ్వారికంటి [రి
జలము నాశముచేయఁజాలు; స్పృహలబ్ధులను¹ బంధితమహిపులనుధనంబు
నిచ్చియు మైత్రిని యెనగించియును నాంత్యనోక్తు సలరించియును చగంగ
తే. నిట్టి మూఁడింటిచే వారిఁనెల్ల వశము, చేసికొన నెంతువేగద, యెలఁగి వృద్ధ
దేవతాగురుతాపనాతిధుల కళిల, సిగ్గులంది చెలంగెడు యీతినురులకు. ౬౦౫
- తే. చైతన్యముల దేవతానివాసములయి తగు
భూరుహంబుల కెల్లను బాదలు భక్తి
పందనము లాచరింతువే నదలపు గద
ధర్మమును విత్తసంగ్రహ తత్పరితను. ౬౦౬
- చ నిరతము ధర్మసంగ్రహము నేర్పఁ జేయుచు సర్థసంగ్రహ
దరముఁ న్యజింపలేదుగద, ధర్మము సర్థము శిర్షికానాథ
త్విరతిను మానలేదుగద, పార్థివపుత్ర జయస్వభాస నీ
నిరయఁగఁ గాలవేత్తవయి యర్థిమనంబుల కింపుగూర్చుట. ౬౦౭ 3835
- క. ధనకామంబుల ధర్మంబును దగి విభజించి కాలములఁ దప్పక వా
నిని సేవింతువుకద శా, ప్రానికరివేత్తలయి యొప్పు యోగురివద్యుల్. ౬౩౫
- క. పురజనులు జానపదులును, భరతా నీనుఖముగోరు వారలె సతమున్
ధరణి మహాప్రాజ్ఞులకై, పరఁగెడు నీవెన్నఁడె నబద్ధముఁ గ్రుధయున్. ౬౩౮
- సీ ఆలస్యముగఁ బనులొచరించుట, ప్రమాదము మఱి నాస్తికత్వము, మహాత్ము
లను జూడకుండుటయును, మత్తయి, నింద్రియసంపత్తియు, నాస్తికము
విడనాడి తానె యొక్కఁడై కార్యరీతుల నరయుటయు, విపరీతార్థశర్య
నులతోడ యోజనసంబులు, నిశ్చితార్థంబుల జేయ నాంభ మొనరఁ
జేయకుండుటయు, నిశ్చితమగు సర్థంబు బయలుపుచ్చుట, యశుభంబులైన

1 వైద్యముఖ్యాం శ్చ రాఘవ-ఆవిమూలము. ఇటవైద్యకబ్ధము పండితపరమని గ్రాహ్యము.
పండితమహిమలనగా పండితరాజులని యర్థము. ఇట మహిమశబ్దము శ్రేష్ఠార్థపరమని గ్రహింపఁ
దగు.

తే. కార్యములఁ జేయుచుండుట † కడఁగి నకల

శత్రువులతోడ యుద్ధంబు † నలుపుటయను

నీచతుర్దశవిధములొ † నృపుని దోష

ములను విడుతువె కద? నీవు † లలితధీషణ! ౬౭

3393

* సీసమాలిక:—

దశవర్గమునుచుఁ బెద్దలు చెప్పు వేట, జూరము దివాస్వాస, విఠతరులనింద
చేయుటయు, మదంబు † స్త్రీలు, నృత్తముగీతవాద్యముల్లాఱియునిఁ ష్ఫలముగాఁగ
నర్తించుటయు, బంచఁ వర్గమునాఁ జెప్పఁబడు జలగిరివిట † పమయములును

బాడడవుల చేతఁ బరఁగెడు నదియును విలుకాంక్షమయముగా † వెలయునదియు
నివి యైదు దుర్గంబులవు; గాన వీనిని, దగ సాచుదానభేదములు దంశ
మను చతుర్వర్గంబు † మనుజేశుఁడును నుంత్రి రాజ్యంబు కోశ దుర్గములు సేన
సఖులునా నొప్పెడు † సప్తవర్గంబును, వాణిజ్యమును సేతు † బంధనమ్ము
కరిబంధనము, కృషి † గనుల సంగ్రహంబు చన్ను చేకొనుటయు, † వట్టి నేల

లను నివాసార్థస్థానములు నేర్పఱచుటయును, దుర్గములు నన † నొప్పు నివ్వ
యప్తవర్గంబని † యార్యోక్తమిద్ది యుత్సాహశక్తియుఁ బ్రభుశక్తి, మంత్ర
శక్తియునని సూరి † సన్నుతంబగు త్రివర్గంబును, గృహిధేను † రక్షణమ్ము
శ్రుతి, దండనీతులు † సూరిస్తుతంబగు నివి త్రివిధ్యలు, వీని, † నిందియముల

వశము చేసికొనును † పాయంబు, మఱియును సంధి, విగ్రహములు † శత్రువిజయ
యాత్రయు, నుజిదండ † యాత్రయునయంబుగ ననూరకుండుట † యునుబలోన్ద
తులగు నిద్దఱు శత్రువులు పోరుచుండంగ బహినుండందఁ దాఁగలియఁబూని
ననుగ్రహింపుఁ డటంచు † ననువుగఁ బల్కుచుఁగలియకుండుట, యరి † వలనపాద

గని బలనంత నొక్కని నాశ్రయించుట, యను సప్తవర్గంబు, † నన్ని జలము
వ్యాధి దుగ్భిక్షంబు † నంత్యంబు ననఁబడు చైవదుఃఖంబుల † ధరణిపతుల

దగు లోభగుణమున † నధికారుల హింస దొంగలవలన శత్రువులవలన

నధిపతిప్రియులగు † నట్టి వారివలనఁ, గలిగెడు వ్యసనముల్ † వెలయు మాను

షములంచు వీనిని, † సరిగ జీతమురాక యున్నట్టి లుబ్ధుని † నురుతరావ

మాశంబు నొందిన † మానవంతునిఁ, గోసమొందిన కోపిని † నురుధయంబు

శలుగఁ జేయంబడి † కలఁగెడు పిఱికిని వీరి నల్వరకును † గోరినట్టి

వానినెల్ల నొసంగి † వారిక భేదింప మాయు నియ్యది నాధు † వరులవలనఁ

1 దశవంశచతుర్వర్గ - అను మొదలగు నాచుగుల్లోకముల కణునదిపాదములుగల యీసీస మాలిక వ్రాయుట అందలిపదములకు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన యర్థమునంతియుఁ జేప్పటక యని తెలియవలయు.

గీర్తితంబయ్యెను ♦ గృత్యంబటంచు నిద్దానిని, మఱియు వాఁర్థకము నొందు
వాఁడును, బాలుండు ♦ బహుకాలరోగియు, జ్ఞాతులచే బహిష్కారముగను
వాఁడును, భీరువు ♦ భయభీతులగు సేవకులు గలవాఁడును, ♦ దలంప లుబ్ధుఁ
డును, లుబ్ధ సేవకుండును విరక్తప్రకృతియు విషయాభిలాషియును, నేక
మనసుతోడనే యోజనను జేయకుండెడు నట్టివాఁడును మఱి ♦ యమరవిప్ర
నిండుకుండును, విధి ♦ నిహతుండు దైవమునే నమ్ముకొనుచుఁ దానేమియ్యే బ్ర
యత్నము చేయకున్నట్టివాఁడును, యోమబాధితుండును, దనబలము విలయ
మందుటచే వ్యథ ♦ నందినవాఁడును, నవ్యదేశంబునయందు నున్న

వాఁడును, బలుపురుషగవారు గలవాఁడు, గ్రహదుష్టచారంబుగలుగువాఁడు
సత్యధర్మంబుల ♦ సంత్యజించినవాఁడు, నను విరలిటువండ్లు ♦ జనులు గలరు
వీరితో సంధియే ♦ కోరరా దని సేయవలయు; దుర్బలశత్రువులగు వీరి
వింశతివర్గాఖ్య ♦ వెలయించి రాద్యులు, కావున వీరి; దుర్గంబు రాష్ట్ర

సచివపై న్యములు కోశమునను నీయైదు స్రవృత్తులనందగి ♦ పరఁగు వీని
విజిగీషు వగునట్టి ♦ పృథ్వీశునకు ముందువెనుక స్వక్కులనున్న ♦ జనవిభు లొగి
బండ్రిండుగురు నుమ్ము ♦ వారల నడుచును విజిగీషువగు రాజువెలయుచుండు
నతని మ్రోల వనించు ♦ నాతండు శత్రువు, వానికి ముందున్నవాఁడు మిత్రుఁ
డతనిముందట నుండు ♦ నతఁ డరిమిత్రుఁడౌ నతని కగ్రింబున ♦ నలరువాఁడు
మిత్రమిత్రుఁడు, శత్రుమిత్రమిత్రుఁడు వాని కవ్వొ నుండువాఁడరయ నిట్లు,
తైదుగుర్ధరణీశు ♦ లగ్రభాగంబున మందుగు వెనుకల ♦ నున్నయట్టి
యరియెపార్జి గ్రాహుఁడనబడునవ్వొగ్రాహుమిత్రుండెయ్యోక్తండుఁ నగఁ

బరఁగు నవ్వొలదగు ♦ వార లీవేరుల పై న నానారశబ్దంబు జేర్చి
బడి పిలువంబడు ♦ వారలీనల వరు విజిగీషువునకును ♦ వెనుక వార;
లతినిపార్శ్వంబునం ♦ దలరువాఁడే సుధ్యమాహ్వయంబునఁ దగునట్లై వీరి
కందఱికిని దూరమందుండు రాజుదాసీనుఁ డనంబడుఁగాన వీరి;

యాత్ర యశక్ స్వకీయారి జయింపంగ దండె త్తిపోవుట ♦ తనరునద్ది
యైదువిధంబుల ♦ నందుఁ బార్జి గ్రాహముఖుల లెక్కింపక మొనసి శత్రుఁడు
విభులపైఁ జోవుట ♦ వెలయువిగృహ్యయానాహ్వయంబునఁ, బృష్ఠమందుముం
దగు నృపాలకులతోఁ ♦ దగ సంధి గావించి తనశత్రువునిపై కిఁజనుటయుగును
సంధాయయానము; ♦ సామంతనృపులతో నరుగుట సంభూయయానమగును
వేటొకనృపునిపై ♦ వెడలునట్లుగఁ దెల్పి వేటొకనృపతిపై ♦ వెడలుటయును
నద్దియొన ను బ్రసంగయాన మొక్కనిపై కిఁ జనుట కూహించియాతనిబలాధి
కునిగఁ దలంచి యప్పనిమాని తన్నిత్రువైకి దండెత్తుట ♦ పరఁగుఁ జమ్ము

ప్రేక్ష్యయానము, మఱి ♦ వీని నైదింటిని; సై న్యవిధానము ♦ సంధివిగ్ర
హములందు యానంబు ♦ నాననమ్మును నను నివిరెండు తగియుండు ♦ నెపుడుకాన
వానినీచెప్పిన ♦ వానినెల్లను శాస్త్రుపద్ధతినో మహా ♦ ప్రాజ్ఞ! నీవు
విమవంగఁ దగువాని ♦ విడిచి కైకొనఁదగు వానినెల్ల గ్రహించి వజలుచున్న
తే. వాఁడవుగదా! సులక్షణ వంతులైన
సచివులను మూపురను గాని ♦ సరనచిత్త!
సలుపురంగాని చేర్చియే ♦ దెలిసికొనుడె
యాశయంబులఁ బ్రత్యేక ♦ మైన సరసి. ౭౧

3389

క. అనుజా! చదివిన వేదము, లనుదిన మగ్న్యర్పనాది ♦ కామల కార్యా
శిని సఫలములేకదా యా, ధనములు సఫలములు గాదె ♦ దానాదులచే. ౭౧౫

క. రతిసంతానంబుల నీ, సతులెల్ల కా సఫలలె గదా ♦ చక్కగ శ్రద్ధకా
శ్రుతులలర వినిన శాస్త్రం, బతిశయశీలమున సఫలమకాగదా భరతా! ౭౨

తే. యశము దీర్ఘాయువట్లు ధ ♦ రాధకామ, ము లనువీని నొసంగెడు ♦ బుద్ధి నిపుడు
తెలిపినాడను నాకది ♦ వెలయు సట్లు, నీకు నున్నదియే కదా ♦ నిరత మనుజ!.

క. మసజనకుఁ డతనితండ్రి య, తనితాతయు నెట్టివృత్తి ♦ దమిఁ జేకొనిరో
జననిందలేక సత్పథ, మునఁదగు నావృత్తి నెలమిఁ ♦ బూనితివిగదా! ౭౪ 3393

క. సుగుచిరమగు నన్నము నొక్కరుడవె యై తినవుగాదె ♦ కడుఁ బ్రార్థింపక
బరమాభిలాషల సుహృద్వరులకు నిత్తువె? వచింపు ♦ భరతా! సతము. ౭౫

చ. నిరశము ధర్మతత్పరవినిర్మలబుద్ధిఁ జెలంగి దండము
గరము ధరించి నీతిదగఁ గాఁ బ్రజలం దమిఁ గాచునేని భూ
వరుఁ డిలయెల్ల నీజగతిఁ ♦ బాలన మొప్పుగఁ జేయఁజాలుచుక
బరమగు జ్ఞానమూని సుర ♦ పత్రన మొందును బూర్వలై న భూ
వగుట దేహముక విడిచి ♦ ప్రాకృతపుణ్యవిశేషయక్తిచే. ౭౬ 3395

నూజన సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౧ - వ సర్గము.

అథ రామునకు భరతుఁడు తండ్రి మృతి నెఱింగింపట. అథ-

చ. అని రఘురాముఁ డీవిధి సమంచితధర్మములెల్లఁ జెప్పఁగా
వీని భరతుండు రాముఁ గని ♦ విన్నవనంబున నిట్లు పల్కె ని
న్ననువుగ నేవచేసెడు మహాత్తరధర్మము వీడినట్టి నక
గని యింక రాజధర్మములు ♦ గల్గునె చేయఁగ నేమియేనియు. ౧ 3396

- చ. నునుజవతంసమా! వినుము ♦ మానవనాయక! జ్యేష్ఠపుత్రుఁడుం
డినతటి నెప్పుడేనియుఁ గ♦నిష్ఠకుమారుఁడు ధారణీశుఁడై
తనరుట లే, దనాదియగు ♦ ధర్మమిదే మనపూర్వలందు నె
క్కినియె చెలంగుచుండెడు; రఘుప్రియభూషణ! చిత్తగింపుమా!. ౨ 3397
- క. ననుఁ గూడి సంపదున్నతిఁ, గనిన యయోధ్యకును వచ్చి ♦ త్కైతల మేలం
గను నభిషిక్తుఁడవగుమా!, ¹మనవంశము వృద్ధినిొందు ♦ మాడ్కి రామా!.
- సీ. తపమున దేవతాత్వము గల్గు నద్దాని విడిచియె యభిషేకవిధి యిఁకేల
యనుదువు కాఁబోలు♦జనులు రాజును మనుష్యునిగాఁదలంతురు♦మనమునందు
సృపుఁడు దేవుండనియే నమ్ముదును నేను నతనివృత్తంబు ధ♦ర్మార్థయుక్త
మాట నమానుషంబై యుండుఁ గావున నరవతి దేవుఁడనంగ నొప్పుఁ
- ²తే. దపముచేఁ ద్లేశముల దేవతాత్వసులరు
భూమిపాలనమ్మున భోగ♦మూలకముగ
దేవతాత్వము నరిగ సిద్ధించుఁగాన
భూపతియె దేవుఁడయి యిలఁ ♦ బొల్పు నుమ్ము. ౪ 3399
- క. వినుమింకఁ దండ్రివిషయం, బును నేఁ గేకయనృపాలు ♦ పురినుండఁగ నీ
వును గానకేగ యజ్యసు, జనసమ్మతుఁడైన నృపతి ♦ చనియెఁ దివికిఁ. ౫
- క. అనుజునితో భూసుతతో, వనికీ వప్పురిని విడిచి ♦ పయనమయినతో
డ నె దుఃఖిశోక బాధలఁ, గని నరవతి చనియెఁ జమ్ము ♦ గమ్రునదవికిఁ. ౬
- క. పురుషవరా! యిఁకలెమ్మా!, నరగున జలతర్పణాది ♦ సకలక్రియలఁ
ధరణీశున కొనరింపుము, పురిఁ జేసితి మితఁడు నేనుఁ ♦ బూనిక మున్నే. ౭
- ³ఉ. నేనికఁ జేయనేల మును ♦ నీవు నితండును జేసియుంఁగా
మానితకృత్యమం చనెదొ ♦ మంజులమోదము నిచ్చుఁ దండ్రి కే
సూనుఁ డతం డొనర్చినది ♦ సూరిజనస్తుతిఁగాంచి యక్షయం
బై నెటి నూర్ధ్వలోకమున ♦ నందును దండ్రి కటంద్రుగా బుధుల్. ౮
- క. నీవే తండ్రికిఁ బ్రియుఁడవు, గావున జలతర్పణాది♦కంబులఁ జేయం
గా వలయు నిన్నుఁ బొసిన, యావిభుఁ డా దుఃఖముననెయ్యార్తిం గనుచున్.
- చ. నినుఁ గనఁ గోరుచున్ మతియు ♦ నిన్నెగుఱించి మహార్తినిొందుచున్
మనము త్వదా త్తమై తనర ♦ మానవనేత మరల్పలేక ని

1 కులస్యాస్యభవాయనః-అనిమాలము 2 దేవత్వే సమత్వో మమ-అనిమాలము. 'తపస్సర
జేన త్లేశద్వారాదేవత్వే, రాజ్యపరిపాలనై భోగద్వారాదేవత్వ మితిభాషణః.' అనువ్యాఖ్య ననుస
రించి యిది వ్రాయఁబడినది 3 ఈపద్యప్రథమపాదము వ్యాఖ్యలోని యవతారికకని యెఱుంగు
నది.

న్ననిశము లోఁ దలంచుచు మహాత్తరశోకభారంబు నొందిచ
య్యన నతఁ డస్తమించెను ¹ బ్రహ్మాత్మజు వీడుట యెట్లు సాధ్యమా. ౯
నూటయొకటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౨ - వ సర్గము.

అయోధ్యా రాముడు తండ్రికై శోకించి తర్పణ మొనర్చుట

క. భరతునిచే నెంతయు దుర్భరమగు పితృమరణవార్త ధయమున విని యా
తురుడై సహింపఁజాలక, ధర్మపైఁ బడియెన్ మహినుతాధవుఁ డార్తి. ౧

చ. అరిగణకాలుఁ డారఘవరాన్వయవీరుఁడు శక్రుఁ డట్టై సం
గరమున వైచిన్ట్టి పవిత్రకాండము బోలె నుదుస్సహంబుగా
భరతుఁడు చెప్పు నక్కతినవాక్యము వే విని తాళలేకయే

² కరయుగపీడనంబున నికామము నార్తిని వెల్పరించుచున్. ౨ 3407

క. కరములఁ బైకెత్తుచు భీకరవరతు నికృత్తమగుచు ధీమఁ ద్రెల్లెడు నుం
దరీపుష్పనికరవృక్షము, కరణిక్ బరవశము నొంది డ్మౌనధిఁ బడియెన్. 3

సీ. ఆరీతిగా నదీతీరంబు నెగఁజిమ్మి యలసి నిద్రించెడు ధాన్తిరీతిఁ
బరవశుండయి నేలఁబడియున్న యమ్మహేష్వాసుని శోకాభిభవుని భూమి
పాలుని రామునిఁ బరికించి భరతుండు సౌమిత్రు లాభూమిజాతయును మ
హార్తి శోకించుచు ధీమతని మూర్ఛంజేర్ప నలిలంబు లంతటఁ జల్లి; రవల

ఆ. మరల స్మృతిని బొంది కరుణ నయులనుండి

. బాష్పధారలురలఁ బరమదీన

. వాక్యములను దుఃఖపరవశుండయి పల్కు

మొదలుపెట్టె రామభూవిభుండు. ౩

3409

క. అంతట రాముఁడు ధర్మ, స్వాంతఁడు రాజేంద్రుడైన ధీజనకుండటు లో
కాంతరగతుఁడౌట విని, చింతక ధర్మంబు మీఱఁ జెప్పె భరతుతోన్. ౪

క. జనకుఁడు కాలగతిం గనె, ననుజా! చేయంగనేమి యైనం గలదే
వినుచుప్పురి నాకేటికి, జనవతిఁ దాదృశుని బాసి చతురత తొలఁగెన్. ౫

క. కనుగొనరాని యయోధ్య నిఁక నెవ్వఁడారీతి మెఱయఁగార బాలింపం
గను నేర్పు? నమ్మహాత్ముఁడు, కనె మృత్యువు నన్ను గూర్చి కడునార్తుండై.

క. జనకునకున్ సంస్కారం, బును జేయఁగనైతి బాడుపుట్టుక గల నే
నును జేయఁదగిన దెయ్యది, జనకుని కింకమీఁదఁ జెప్పు సాధుమనీషా! ౯

చ. అనఘుండ వీవె తండ్రికి మహామతికిం దఱితప్పకుండఁ గృ

¹ ఈపద్యసారమే మరల నిటఁ జేర్చఁబడినది ² కరయుగపీడనంబు=చేతులు పిసికికొనుట.

³ పుష్పితాగ్రో యథాద్రుమః-అనిమూలము.

త్యనికర మట్లు చేసితి వహా భరతా సనుయంబునందు నీ
వనుజుని నీతనిం గలిసి యన్నియుఁ జేసితి విందుచేతనే
జని కృతకృత్య మయ్యె నికఁ జన్మము నాయది వ్యర్థమే సుమీ !. ౧౦

క. నరపతిలేమిని మంత్రిని, కరహీనంబగుచు మిగులఁ యలఁతం గను న
ప్పురమున కీకఁ బో నొల్లను, నరణ్యవాసంబు తీరినప్పటి కనుజా !. ౧౧

క. జనకుఁడు నృతుండయ్యెం గద, వనవాసము గడువ మరలి యత్తనమునకుం
జనుదెంచిన నా కెవ్వఁడు, పనులను నేర్పంగఁ జాలువాఁడు గలఁడికేక.

సీ. జనకుండు మును నేనతని యాజ్ఞ చొప్పున నడుచుకొనంజూచి యడుముదంబు
నంది నక లాలింప నాడుచుండును గదా యటువంటి శ్రోత్రసుఖావహమ్ము
లగుపల్కుల నికెవ్వరింబు బల్కుఁగాఁగల; రని భరతునితోడ నవుడు పల్కి
సంపూర్ణ శశినిభాస్వంబుతోడ దగు నీతఁ గని పురపురఁ బొక్కుచును వచించె
తే. మామ మృతుండయ్యె నీత ! లక్ష్మణ ! కుమార !

తండ్రి లేనట్టి బిడ్డవై యధరణి దిరుగు

వాడవై తివి పితృమృతివార్తఁ జెప్పె

భరతుఁ డిచ్చట నింకేమి పలుకువాడ. ౧౫

3417

తే. అనుచు రాముండు పల్కుంగ నమలయశముఁ

గన్న యానహజల కెల్లఁ గనులనుండి

బాష్పధారలు మిగులంగఁ బడియె నవి

వై న; నవ్వల వారెల్ల బహువిధముల. ౧౬

3418

క. శ్రీరాముని స్వామీధూక్తుల, గారివమున నూఱిడించి యై కాంతునకున్
గోరి జలతర్పణముల విచారము విడనాడి చేయఁజను నని రంతక. ౧౭

చ. జనకజ, మానుయెస నృపవంద్రుండు స్వర్గము నొందెనన్నవా
ర్తచు విని కన్నునమ్ముల నితాంతము బాష్పము గ్రమ్మియుంటచే
దనుటఁ జూడఁజాలక వెతంబడుచుండెను; రాముఁ డంతఁ జ
క్కినివ్యధ నేడ్చుచున్న తనకాంతను నూఱిడిలంగఁ బల్కుచున్. ౧౮

తే. తన సహోదరు లక్ష్మణుఁ గని వ్యధగల

వానిఁ దా దుఃఖమొందుచుఁ బలికె వేగ

యనుజ! యింగుదిపిణ్యాకమును గ్రహించి

యిమ్మ యుత్తరీయంబును దెప్పు! నీవు. ౧౯

-3421

క. జలతర్పణమ్ము నిప్పుడె, యిలేశునకు సాధుచిత్తమే గల్గిన యు
జ్జ్వలకీర్తి కాచరింపఁగ, వలయు గదా పోవుచున్నవాడక నదికిక. ౨౦

క. చనుఁగొక నీత ముందుగ, వెనుకనె నీవరుగు మేను యెనుకొని పత్తున్
బెనువగలఁ బొగిలి చనుతఱి, వనితలు బాలురును జనగపలయుం దొలుతక.

సీ. అంతవారలను గులాచారరీతిగా ననుసరించుచు విదితాత్ముడగుచు
మతివిభవాఘ్యుడై ♦ నుంచినప్పభాసంబు గలిగి శాంతియు దాంతిగలిగి రాము
నందు నిశ్చలభక్తి ♦ యలరనున్న సుమంత్రుడారాఘవునిని దశననుజులైన
భరతాదులను మృదువాక్కుల నోదార్చి వారల జేకొని ♦ పరమపావ

తే. నియగు జాహ్నువి లోనికి ♦ నిపుణముగను

దీసికొనిపోయె: విమలకీర్తిప్రకాశు

లైన యాజానకీరాము ♦ లట్లై లక్ష్మ

ణుడును గంగను దర్శించి ♦ రడలుచుండును. ౨౩

3424

చ నిరతము పుష్పితాటపుల ♦ నెమ్మి నొసంగుచు నొప్పుచున్ మనో

హరమయి వేగపోవు సలిలార్ధుటి గల్గి చెలంగు జాహ్నువిన్

గరము తపించుచుం గరుచుం ♦ గప్తమునన్ దరి డిగ్గి న్నాతులై

విరహితకర్దమం బగుచు ♦ విశ్వేశుభప్రదమైన తావునన్. ౨౪

3425

క. జనకా! నీకగుఁగాకీ, ననములు పావనము లనుచుం ♦ బలుకుచు భూనా
ధున కెచ్చి రుదకమూల జయ్యన రాముఁడు జలము: గొనుచుం నంజలినిండ్లన్.

క. పితృపతి దిక్కుమొగంబై, మతిదూలంగ నేడ్చుచు నె నున్నస్తవరా
పితృలోక మొందు నీకయి, నుతుఁ డిచ్చెడి యామనోజ్ఞశుభసలింబున్.

తే. అక్షయంబులె యగుఁగాక ♦ యనుచుం బలికి

విడిచె జలముల నంతట ♦ విమలతేజ

మలరు రాముఁడు కాంతయన్వలికిఁ బోయి

తండ్రికిం జేసె బిండప్రదాన మచట. ౨౮

3428

సీ. అనుజులతోఁగూడి ♦ యూర్తుడై యింగుదీపిత్యాశిమును గొని ♦ విమలభక్తి

బదరీఫలంబులం ♦ బరిచక్రిములనందుఁ జేర్చి ముద్దలు చేసి ♦ క్షీతితలమున

దర్శుల బఱచి ముద్దల వాగ్దై నుంచి పలువిధముల నేడ్చి ♦ పలికె నిట్లు

లీపిప్తమే మాకు ♦ నిందు నాహారంబు కాన నిచ్చితిమి యింద్రాని నీకు

తే. నోమహారాజ! ప్రీతితో ♦ నొగిని దీని

నారగింపుము ¹దేని నాహారముగను

గొనునొ పురుషుండు దానినే ♦ తనదు దేవ

తలకు భక్తిని నర్పింపఁవలయుఁ గాదె. ౩౦

3429

క. అని పలికి పురుషసింహుం, ఉపసూం డాదారిం బట్టి ♦ యీనదితీరం

జుననుండ్లి పోయి భూధర, మును నుందరసానుపుంజమును నెక్కిె దమిన్.

ఆ. పర్వతాలదైన ♦ ద్వారమ్ము చేరిన, యంత రామచంద్రుం ♦ డాదరమున

బారినాచి యట్లై ♦ భరతలక్ష్మణులను, గొంగిలించుకొనియెఁగడరయమున.

1 యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నా స్తస్య దేవతాః-అనిమూలము. 2 పరిజగ్రాహ బాహు
భ్యా ముభౌ భరతలక్ష్మణౌ-అనిమూలము.

సీ. ఆసహోదరులు నఁయ్యవనీకుమారియుఁ జేరి యేడ్వఁగఁ దదీఁ యారవమునఁ
బంచాస్యనాదంబుఁవలనఁ గల్గెడురీతి నగ్గిరిఁ బ్రతిశబ్దఁ మపుడు కల్గె;
బలవంతులై న యాఁభ్రాతలు తండ్రికి నుదకక్రియలు చేయుఁచుండి యేడ్వ
నమ్మహాధ్వని విని యాభరతునిసేన భయము నొందెను; వారుఁభరతుఁ డన్నఁ

ఆ. గలిసికొనియె నిజముఁగా వారలందఱు

మృతుని జనకుఁ గూర్చి ఁ మిగుల వగలఁ
బొగులుచున్న వారు ఁ పుట్టెఁ గావున ధ్వని
యట్టులనుచు సంత ఁ నెంచి రచట. 3432

3432

క. బలములు తమతమ వాస, స్థలములనుకొ వదలి యొకవిఁధంబగు మనసుల్
చెలఁగకొ ధ్వని పుట్టిన దెన, కలరుచు వే పలుగువాటిఁరదె యిదె యనుచుకొ.

ఆ. చరణగతుల వారు ఁ చనఁదగి యుండియు

సౌకుమార్యమునను ఁ శ్రమము నోర్వఁ
జాలకుంట హయగఁజముల సలంకృత
స్యందనముల నెక్కి ఁ కొందఱరుగ. 3433

3434

తే. కాలినడకనె కొందఱు ఁ లీలఁ జనిరి

పనికిఁ బోయిన శ్రీరామఁభద్రుఁ జూచి
స్వల్పకాలమె యైన నత్యధికకాల
ముగను దమృడఁబాసినట్టి గతిఁ దలఁచి. 3434

3435

క. కనుఁగొను నాతురమున వే, చని రాశ్రమసీమ. కంత ఁ సహజులు మోదం
బున నొకటఁ గూడి యుండుట, గనుకాంతలవాహనఁఖరఁగాఢధ్వనిలకొ.

క. ప్రతినాదంబుల నీయఁగ, సతివేగమ పోవువారి ఁ హయగజఘరసం

తత ఘర్షణనాదం బున్నతరధ నేమివిపులస్వఁసము లటఁ జెలఁగకొ. 3435

తే. ధరణి వర్షర్తువున మేఘఁతతులచేత

నాకసము శబ్దమును జేయుఁనట్లు తుముల
నినదమును జేసె దానఁ దదవ్వనగజమ్ము
లాఁడుగజములు వెంటరా ఁ సతిభయమున. 3436

3436

క. అనయముఁ దారుండిన యవ్వనమును విడనాడి యొండు ఁ వనమున కరిగెకొ
దనరారు తన్నదాంభో, ఘనగంధ మ్రావరించె ఁ గానసమెల్లకొ. 3437

సీ. కారుదున్నులును వృకంబులు పందులు శౌఖామృగంబులు ఁ సర్పమహిష -
ములు వ్యాఘ్రములును దుఁప్పలు జంకలాధ్వనికడరిపాటినవి, రఁధాంగములును
జలకుక్కుటములు హంసలును గారండవములు గొప్పవై నకొంఁగలునుబురుష
కోకిలంబులు మఱి ఁ కొంగలు మొదలగు పక్షులు భయపడి ఁ పాటె దెసల

తే. కాధ్యనికి భీతినందినఁ యట్టి పక్షి

గణముచే వ్యాప్తమయ్యె నాకసము సైన్య

జనులచే వ్యాప్తమయ్యె నననితలంబు

గనుక నీరెండు వెలసె నొక్కవిధముగనె. ౪౪

3440

క. ఈరీతి నాతురంబున, వారటువలె బాటి యందుఁ బర్ణంబులచే

గోరిక నిర్మింపబడి, చారుతరంబై న యనుల ధన్యమునందుకొ. ౪౪ | 3441

క. పురుషవరేణ్యుని రాముని, నరిందముని గీర్తిశాలి ధన్యనిపయి ను

స్థిరమునఁ గూర్చుండి సహోదరయుతుడై యున్నవానిఁ దగఁగాంచిరటకొ.

క. అందఱు గుమిగాఁ జేరియె, మందనుతిగై కనట్లై ధన్యంధరఁ బూన్కి

నిందించుచు శ్రీరాఘవుని దమిఁ గని బాష్పపూర్ణ ధన్యంబులతోకొ.

క. నిలువంబడిరంతట మిక్కిలి దుఃఖము నొంది బాష్పక్షీణ్ణాతులునై

వెలవెలఁబోయెడు సైన్యం, బులఁగని ధర్మజ్ఞుడగుచుఁ బాలుచు నతండుకొ.

క. పురుషులఁ దండ్రులభంగిని, దరుణులఁ దల్లులను బోలెదలఁచి మది సమా

దర మలరఁ గాఁగిలించెను, మరియాసను జూపి గాజఁమండనుఁ డవలకొ. ౪౭

క. కొందఱిఁ గాఁగిటఁ జేర్చెను, గొందఱు మ్రొక్కిరల శ్రీరఘువరునకెలమి

డెంద మ్మలరఁగ బాంధవ, సందోహము మిత్రవర్యఁసముదాయంబుకొ. ౪౮

తే. వారివారికిఁ దగినట్లు ధన్యంధరముల

రఘువరుండు సన్మానించె ధన్యం; నంత

నందు మహితాత్ములై న రామాదులేడ్య

భూరి రవమట్టై దివమున ధన్యతలమున. ౪౯

3447

తే. కొండగుహలందు నన్నిదిక్కులను బ్రతిర

వములఁ బుట్టఁగఁ జేయుచు ధన్యవర్చుదంగ

రవము పోలికగా గభీరంబు నగుచు

నినఁబడుచు నుండె; నంతట ధన్యనివరుండు. ౫౦

3445

నూటరెండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౩ - వ సర్గము.

అయోధ్యాకాండము రాముని దగ్గఱకు వచ్చుట. అయోధ్యా

క. సరవతిపత్నులఁ దోడ్పొంది, కరము ప్రమోదంబు రాముఁగాంచఁ దనరఁగా

గిరిన్న పర్ణశాలను, నరయుచుఁ జనుచుండె; దశరథాంగన లెల్లకొ. ౧

క. మందగమనంబు మీఱఁగ, మందాకిని కరుగుచుండి ధన్యంబునఁ బ్రీ

* పరిష్కృత ధర్మజ్ఞః పితృవ స్వాత్మవచ్చ సః-అనిమూలము.

తిం దగ రామాదులు గొల్పిం దనరిన తీర్థభూతలంబుఁ గనంగన్. ౨ 3450
 నీ. కాసల్య యంతమొగంబు నిండన్ బాష్పములు గ్రమ్మ నోరెండఁగలఁగి శోక
 మునను సుమిత్రఁ దక్కిన రాజపత్నులఁ గని పల్కె నెవ్వరికిని శ్రమములఁ
 గలిగించు బెడిదంపుఁగార్యములం జేయ నట్టి వారయ్య మున్నాత్మదేశ
 మున నుండి యెవ్వరు పనుపంగఁబడినారొ యాయనాథులురాఘవదూలెలమి

ఆ. స్నాన మాచరించు ధృల మిది నిశ్చయ

మగు సుమిత్ర! నీదు ధృత్యాజండు

¹నాకుమారుకొఱకు ధృజమోదంబున

నిచట నుండి తానె ధృపుడు జలము ర్చ

3451

క. కొనిపోవుఁ జమ్ము; నీప్రియ, తనయుఁడు నీచంపుఁ బనులఁ దగునని యిటుచే
 సిననున్ దూష్యుఁడుకాఁడో, పనితా! జ్యేష్ఠుండు తండ్రివలె నగుఁ గానన్.

క. అనుజం డాతనికొఱ కే, పనిచేసిన నద్ది సుగుణవంతమె యగుఁ జూ;
 వినుమిఁక భరతునిదగు ప్రార్థనమున కీకొనుచు నాదుతనయుఁడు మరలన్.

తే. తునును బడసిన తర్వాతఁ ధృష్టములకు

నిట్టి వానికిఁ దగని నీపట్టి దుఃఖ

కృత్యములు మున్ను చేసినవెల్లఁ గడువ

ముందుచేయుట లేకయే ధృపొందు సుఖము. ౨

3454

నీ. అంతఁ గాసల్యయామాగ్రమ్మలొదర్భలందునందొకచోటననుఁగుఁదండ్రీ
 సంతృప్తికయి రామచంద్రుఁడంచిన యల యింగుదీపిణ్యాకమెనఁగుచుండఁ
 గాంచె; సత్యాయతాతంబులఁబొల్పెడునాయితితనయుఁడత్యాన్వేషణచు
 దండ్రీకిఁ బ్రియముగా ధరణిపై నుంచిన యాపిండుములఁజూచియవనినాథు

తే. సతులు సందఱఁ బిల్చి గూఁసరిణిఁ బల్కె;

నిదిగొ యిత్వొకువిభండయి ధృయెనఁగి మహిత

చిత్తుఁడగు తనతండ్రికిఁ ధృజింతరాముఁ

డిడియెఁ బిండమ్ములను, శాస్త్రహితము మీఱ. ౧౦

3455

క. కనుఁడి శతమఖుసావ్యం, బును గని మహితాత్తుఁడగుచుఁ ధృబొలిచి మహాభో
 గనిచయము ననుభవించిన, జనపతి కీపిండి తృప్తిఁజాలదు చేయన్. ౧౧

క. చతురంభోధిపరీత, క్షీణితేలి సమస్తభోగసిద్ధులఁ గని యా

శతమఖు సాటిందగు భూపతి యెట్టి గారపిండి ధృక్షించెడినో. ౧౨ 3457

క. అతులైశ్వర్యముగల నా, సుతుఁ డిట శ్రాద్ధమున యందు ధృక్షిణీశుం డు

న్నతుఁడగు తండ్రికి నతిసన్నతిచే నీ గారపిండి ధృమహితం బనుచున్. ౧౩

¹ మమపుత్రస్య కారణాత్-అనిమూలము. ఇటఁ గౌశ్య సుమిత్రకొడుకు నగ్గించుచున్న
 దని తెలియవలయు.

తే. ఇయ్యవలసినకాల మి ధి ధి గుదెంచి

నదికదా ! యింతకన్నను ధి నాకు జగతి

మించు దుఃఖము మఱి గానిఁపించ దరయఁ

దనయుఁ డీ గారపిండిని ధి జనకుఁ గూర్చి. ౧౩

3459

క. ఇచ్చటఁ జూచియు నామది, హెచ్చిన దుఃఖమునఁ బగులఁదేలొకొ చెప్పుడా
సచ్చరితలార! వేయిగ, నిచ్చట నీక్షణమునందె ధి యెంతకఠినమో. ౧౪

తే. దేని నాహారముగఁ గొనుఁనో నగుండు, తద్ది విజలకు నద్దియే ధి తలఁచ నగును
భోజ్యసస్థువటంచుఁ జెప్పుశ్రుతి సత్యమైనయర్థము గలిగినఁమది స్ఫుటముగ.

క. మనమున స్ఫురించుచున్నది, పనితామణులార! నాకు ధి బాగుగవని ప
ల్కిన నాదశరథుభార్యలు, వనటం బడి యేడ్పు నామె ధి వర్ణ్యగుణార్థక.

సీ. మంచిమాటల నూఁజింపించుచుఁ దోడ్పొని చని యాశ్రమంబున ధి సర్వసీమ
నుండి వచ్చిన నిర్దోగుండు వోలెనెలుంగునట్టి రామునిఁ గని ధి రంత; నచటఁ
కౌసల్య మొదలుగాఁగలతల్లు లెల్ల భోగంబుల విడనాడి ధి కాన నున్న
వాని రామునిఁ గని ధి పరమదుఃఖార్థలై గొప్పనిస్సనము నిఁగుడువిధమున

తే. నేడ్చుచు బాష్పపూరంబు ధి లెల్ల విడిచి;

రంత సత్యప్రతిజ్ఞఁడై ధి యలగురాముఁ

డటై లేచి యొనర్చె నాఁయంబల శుభ

చరణములఁ బట్టుకొని నమఁస్కారములను. ౧౫

3463

క. విరివిగల నేత్రములు గల, తరుణులు వారెల్లఁ దమకు ధి దండంబిడు న
స్పృహవవగుని వీఁపున నున్న రజంబును గాంచి తమకుఁనంబులు కలఁగక.

క. కరముల మృగ్యంగుళములఁ, గరము సుఖస్పర్శములను ధి గలవాని మహా
దరమునఁ దుడిచిరి లక్ష్మణుఁడురుదుఃఖము పొంగుచుండ ధి నొగిఁ దల్లులనుక.

క. కనుఁగొని రాముఁడు మ్రొక్కిన, వెనుకకొ వందనము లిడియెఁవిధిఁ దప్పక మె
ల్లన వారికెల్ల వారలు, గని శుభలక్షణుని సతని ధి త్వాపతితనయుక. ౨౦౫౩466

క. రామునియం దెట్లో యటు, ప్రేమమునకొ నడుచుకొనిరి; ధి పృథ్వీసత యు
ద్దామముగ నీరు గనులక, వేమాటుం గ్రమ్ముచుండ ధి వెతలం గనుచుక. ౨౧౫

సీ. వారిపాదములకు ధి వందన మ్మొనరించి వారిమ్రోలనె నిలుఁపఁబడియుండె
వనవానదుఃఖంబుఁనను గృశించుచు దీనయై యున్నయానీత ధి నాత్మజాత
జననిఁ కౌఁగిటఁ జేర్చునరణిఁకౌఁగిటఁ జేర్చియనియెఁకౌసల్యయు; జనకుతనయ
దశరథుకోడలు ధి తనరాగు రాముని పత్ని యీతరుణి యీఁభంగి నిర్ద

తే. నమగువనమున బహుళకఃప్థముల నందె, నెట్టులో; జానకీ! కడుఁ నెండ సోక
వాడియున్నట్టి వద్దంబుఁభంగి మిగులఁ, గందినట్టి మనోజ్ఞమా ధి కలువరీతి.

క. కనకము దుమ్మున ముగ్ధిన, యనువున, మేఘములు గ్రమ్ము ధి నంబుజరిపుఁడుం
డునటు; ప్రభాహీనంబుగఁ, గనఁబడు నీముద్దు మోముఁ ధి గాంచిన నన్నుక.

క. తనకాశ్రయదారువులను, ధనంజయుఁడు గాల్చురీతి ♦ దారుణదుఃఖం
బను నరణిఁ బుట్టిన హుతాశనుఁ డురుదుఃఖాంగుఁ డెదనుసరగ దహించెన్.

తే. తల్లి కాసల్య యిట్లు దుస్త్రమహార్తి
నందుచుం జెప్పఁగా భరతాగ్రజుండు
తల్లికడ కేగి యామె పాదముల నటు వ
స్థిపాదంబులం దాకి ♦ చేసె నతులు. ౨౭ 3471

క. సురపతి గీష్పతికి నమ,స్కరించుగతి సుప్రభలను ♦ జ్వలనాభుండై
పరఁగు వసిష్ఠున కాదృతిఁ, బురోహితున కట్టె మ్రొక్కి ♦ పొదలెడు భక్తిన్.

ఆ. కూరుచుండె నతనిఁ ♦ గూడియే రాముండు;
భరతుఁ డంత ధర్మ ♦ నిరతుఁ డెల్ల
నచివపారవారసై న్యములను ధర్మ
నిరతులైన యితర ♦ నరులఁ గూడి. ౨౮ 3473

క. తనయగ్రజు చెంతనె గూర్చొనియెను; వీర్యాధికమున ♦ శోభిలు భరతుం
డును శ్రీరామునవీరావం,బుననే గూర్చుండి రాఘవుని మునివేషున్. ౨౯

ఆ. ప్రభలవెలయుచున్న ♦ వానిఁ గనుంగొని
ప్రయతుఁ డగుచుఁ గమలభవుని మ్రోల
నింద్రుఁడుండు నట్లు ♦ లెదుటఁ జేమోడ్చుచే
నుండె; నంత నచటనున్న ఘనులు. 30 3475

సీ. భరతుం డివుడు రఘువరునకు మ్రొక్కినత్కారమొప్పుంగఁజక్కఁగవచ్చించు
ననుచు మిక్కిలి కుతూహలము నిశ్చయముగఁగలవారలై; రంతనలఘుడై ర్య
మున వెల్లు రాఘవుండును మహామతిమంతుడైన లక్ష్మణుఁడునమంచితమగు
ధర్మముగల కైక ♦ తనయుఁ డీ మువ్వరు నఖిలమిత్రానృతు ♦ లగుచు యజ్ఞ

తే. మున సదస్యులచే జట్టుకొనఁగఁబడిన
యట్టి త్రేతాగ్నులంబలె ♦ నచట నెంతో
ప్రభలఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడఁగఁ దగుచు
వెలసి రందఱు కనుగొని ♦ యలరుచుండ. 3౨ 3476

నూటమూడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౮ - వ సర్గము.

భరతుఁడు రాజ్యముఁ గైకొనుమని రాముని వేడుట.

క. తనకొదవినట్టి రాజ్యంబును విడిచి జటాజనములఁ ♦ బూనుటఁ దనయిం
దనువనుభక్తి గలండని, యనుజుని భరతుని నెఱింగి ♦ యారాఘవుఁడున్. ౧

క. భరతునిఁ గని సౌమిత్రియు, నరుదుపడన్ ఖానిఁ గూడి ♦ యాదృతిఁ బలికెన్

భరతా! చీరజటాజన, ధరుండవయి వచ్చి తేల? ♦ దగ వనములకుఁ. ౧౫
 ౧. దీనికి గారణమేమో, మానక నీవేవచింప ♦ మమతఁ వినఁగా
 మానన మలరుచునున్నది, నా నాతఁడు దుఃఖభరమునం బలుకమికిఁ. ౨
 చ. మరల మహాత్ముడైన నృపమండనుఁ డిందుక యూరకుండి యా
 దరము చెలంగఁగా బలిమిఁ ♦ దత్తుహజుం దనచెంతఁ జేర్చి యా
 తురమునఁ గాఁగిలించుకొని ♦ తోరపువేడుకఁ బల్కె నిట్లు లో
 భరత! జటాజనంబులును ♦ వల్కలముల్ ధరియించి నీవొగిఁ. ౩౫ 3480
 చ. పనికిటు లేలవచ్చితివి! ♦ వారక యంతయు నానుపూర్విగాఁ
 గను వచియింపుమా యనుచుఁ ♦ గ్రమ్మఱఁ బ్రశ్న మొనర్ప రాఘవుం
 గనుఁగొని కేలుమోడ్చి జనకాండము సంతనమంద నిట్లనుఁ;
 జనకుఁడు దుష్కరం బనఁగఁ ♦ జాలినకార్యము చేసి యెంతయుఁ. ౪౫ 3481
 క. పనితామఃశివల్కుల విని, నినుఁ బూజ్యునిఁ బాసి పుత్రనిర్భర దుఃఖం
 బునఁ బీడితుడైన స్వర్గం, బునకేగె మహాభుజుండు ♦ భూపతి రామా!. ౫
 నీ. అరినిషూదన! వినవయ్య బుద్ధియెలేని నాతల్లి కైకయు ♦ నాతనిఁ దగఁ
 బురికొలుపుటచేతఁ ♦ బూజ్యమా కీర్తిని హరియించునట్టి యీయధికపాప
 మును జేసె; నీయఘమ్ములు జేయఁబూనిన యీకైక నాతల్లి ♦ యీఘితమగు
 రాజ్యమొందకయె ఘోరంబగు నిరయంబునందుఁ దాఁబడఁగలదధికదుఃఖ
 తే. మునఁ గృశించుచు వైధవ్యమునఁ దపించి
 యామెసంబంధమున నివృత్తహాపవాద
 మును గనినయట్టి దానభూతునిగ, నున్న
 , నన్నుఁ గరుణింపఁదగు సదానందచిత్త!. ౭౫ 3483
 క. అనఘా! యిపుడే రాజ్యం, బున నభిషిక్తుండవగుము ♦ పురుహూతుని రీ
 తి నిదే వైధవ్యముగల, జనములు పౌరులును నీదునన్నిధి కీటకుఁ. ౮౫ 3484
 క. చనుదెంచియున్నవా రీ, మనుజుల నెల్లరను గావు ♦ మమతఁ రామా;
 మనవంశగౌరవముఁ గా, వను వలఁతివి గాన నీవు ♦ ప్రమదంబలరఁ. ౯౫ 3485
 నీ. జ్యేష్ఠక్రమంబుననే వచ్చుటంబట్టియును భరింపంగఁ జాలిన సుతక్తి
 గలవాడవౌట నిమ్ముల నీకు నర్హమై యుండుటఁ రాజ్యంబునుద్యమమునఁ
 గైకొనుమా, సుహృద్గణముల దానిచే నెఱలకాములఁ జేయఁజనును నీకు;
 నిష్కళంకప్రభానిచయచంద్రునిచేత శారదనిశవలె ♦ సరసవిభుండ
 తే. కై న నీచేత నీ భూమియంతయు విధ
 వాత్స్వమును మానుఁగాక; ¹రామా! “త్వమేవ

1 ఏభిశ్చ సవివై స్సార్థం శిరసా యాచితో మయా, భ్రాతృ శ్విప్యస్య దానస్య ప్రసాదం కర్తృ మర్హసి-అని మూలము. దీనికి వ్యాఖ్యాతవ్రాసిన విశేషార్థమే ‘త్వమేవగతిః’ అనుమాటచే నిర్వచింపఁబడినదని తెలియునది.

గతి" యటంచును నీమంత్రిగణముతోడ

శిరసు క్షీతిసోక మ్రొక్కి యాచించువాడ. ౧౮౫

3486

క. అనుజుడ శిష్యుడ దానుడఁ, గనుక నను గరుణజూడఁగఁదగు నీకుఁ
వినుమా నాదగు కోరిక, మనమునఁ దీర్పుఁగఁదలంపు ♦ మానక రామా!.

తే. తండ్రితాతలనుండి నితాంతమైతి

సహితులై యానుపూర్వీక ♦ శాశ్వతముగ

మనపురినుండి పూజ్యులై ♦ నినుఁ గనంగ

నరుగుదెంచిరి చూడు నెఱయ్యమున వీరి. ౧౮౬

3488

క. ఈవచ్చిన సచివాదులు, పావనగుణ లొక్కరీతిఁ ♦ బ్రార్థించెద రీ

భూమినుతుల ప్రార్థనలను, నీవును దాటంగరాదు ♦ నిజమిది రామా!. ౧౮౭

క. అని పల్కి కైకకొమరుఁడు, ఘనభుజుఁ డతులను నీరు ♦ గ్రమ్మఁగ శ్రీరా

ముని పదములు తలసోకఁగను శాస్త్రోక్తముగ మ్రొక్కెఁ ♦ గ్రన్తుట భక్తి.

అథ తండ్రియాజ్ఞ శ్రేష్ఠుని రాముఁడు చెప్పట

చ. సమదకరీంద్రమట్లు పలుసారులు దీర్ఘములై న యూర్పుల

గుములుగఁ బుచ్చు నా భరతుఁ ♦ గూరిమితమ్మనిఁ గాఁగిలించి చె

ప్పె మమత; సత్వయుక్తిఁ దగి ♦ విశ్రుతసంశయమునఁ జనించి తే

జమున వెలింగి మంచిన్రతసంతతిఁ జేయ భవాదృశుండిల. ౧౮౮ 3491

తే. తుచ్చరాజ్యసుఖంబె హేతువుగ న్నీటి, పాపకృత్యము చేయు, నెఱుగిది? శత్రు

సూదనా! విను నీయందు ♦ మంతయేని, దోషమున్నట్లు నామదిఁ ♦ దోషలేదు.

నీ. బాలత్వమునఁ బూజ్యురాలగు తల్లిని నిందించిత వదియు ♦ నీకుఁ దగదు

పాపదూరా! మహాప్రాజ్ఞ! ¹పెద్దల తమ్ము నాశ్రయించిన కళత్రాత్మజుడు

లం దిచ్చవచ్చినయట్లు చేయఁగ వచ్చు నని విహితంబయి ♦ యలరుచున్న

యది; లోకమందు భాగ్యాత్మజశిష్యుల నాధువుల్ నియమించునరణి నడువఁ

తే. దగిన వారిగ నెన్నుదుఁగు గద; మనము

దశరథుని నియమమునకుఁ ♦ దగ వశులమె

యగుదుమని నీవెఱుంగఁగఁ ♦ దగును జమ్ము;

సామ్య! వినవయ్య తండ్రి దశరథవిభుఁడు. ౧౮౯

3493.

ఆ. పల్కులంబు క్రింది ♦ వననంబు గాఁగఁ గృ

ష్టాజనంబు మీఁదిదా వలువఁగఁ

గట్టుకొనుచుఁ గానఁ ♦ గాని రాజ్యమ్మునఁ

గాని యుండఁజేయఁగా విభుఁడగు. ౨౦

3494

1 మహంతోపి ఆభిమతదారాదిషు స్నేహం పర్యంతీతి భావః-అను మహేశ్వరతీర్థాభిప్రాయమిటఁ జేర్చబడినది.

చ. ¹క్షమఁగల ధర్మవిద్యరనికాయమునందును మేటివీవు ధర్మముల నెఱుంగు తండ్రిసయి ♦ రాజులు లోకనుతోగుశారవంబు మదిని నెంతయుండునొ నుపూజ్యయై గావునఁ దల్లియందు భేదము విడి యంతమాత్ర ముచితంబగు శారవ ముంచు టారయన్. ౨౧

²ఆ. ధర్మశీలురై న ♦ తలిదండ్రు లడవికి, నన్నుఁ బొమ్మటంచు ♦ నెన్ని పలుక నట్లు చేయకెట్లు ♦ లస్యరీతిగ నాచ,రింపనగునొ చెపుమ ♦ యింపుమీఱి. ౨౨

క. భరతా! నీవు నయోధ్యాపురి నలరుచు స్వర్గలోకపూజ్యంబగు రాజ్యరమాధిక్యముఁ గనుచున్, గురునానతి మనుషవలయుఁ ♦ గువలయమెల్లన్.

తే. దండకాటవి నారనఃస్రములఁ గట్టు
కొని నివాసముఁ జేయఁదగును గురువుల
నాజ్ఞ నేనును; వినుము మహాప్రభాఘ్నఁ
డైన దశరథరాజేంద్రుఁ ♦ డందఱు విన. ౨౩

3493

సీ. ఈరీతి విభజించియే యాజ్ఞ చేయుచు స్వర్గమునకు నేగె ♦ సకలధర్మ వేత్త లోకగురుండు ♦ పృథ్వీశుఁ డాతండ్రి యాఁ బ్రమాణము నీకుఁనట్లులాట జనకుఁ డిచ్చిన భాగమును యథావిధిగాఁగననుభవించునగుఁవినుము! పౌవ్య! దండకాటవిఁ జతుర్దశవత్సరములుండి యస్తుహాత్ముఁడు మనుజుఁజాధిపుం డొ

తే. సంగినట్టి ³భాగంబును ♦ సాధుబుద్ధి
ననుభవించుగఁ గలవాఁడ, ♦ మనుజువితతి
కెల్లఁ బూజ్యుండు మహితాత్ముఁ ♦ డెల్ల విధము
లను మహేంద్రసముండగు ♦ జనకుఁ డపుడు. ౨౪

3499

క. ఆనతి నాకేమిచ్చెనొ, నేనది సరమార్థమనుచు ♦ నెప్పుడొ దలఁతుం
గాని తదనుక్తమగునది, యా నాకేశత్వమైన ♦ నహితము నాకొ. ౨౫

3500

నూటనాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౫ - వ సర్గము.

— ఇతి రాముని రాజ్యమును గ్రహింపుమని మరల భరతుండు ప్రార్థించుట. —

చ. పురుషవరేణ్యు లొచు రఘుపుంగవులై తగు రామముఖులై
తగుణమునందు మిత్రులవితానము చుట్టును బర్వీయుండ దు

1 తావ ద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ జనన్యా మపి గౌరవమ్-అనిమూలము. ఆరయన్-అంత గౌరవము తల్లియందులచుట యుచితంబగును. అని యన్వయము. భేదము విడి యనునది అంతమాత్ర మనుదాని యర్థమును స్పష్టపఱచును గాన వ్యర్థముగాను. 2 మాతాపితృభ్యా ముక్తోహమ్-అని మూలము. 3 ఉపభోక్తృ త్వహం దత్తం భాగం పిత్ర మహత్రనా-అనిమూలము.

ర్భరమగు చింతలో మునిగి ♦ వందురుచుండఁగ రేయి యద్ది దు
స్తరముగ దాటిపోయెను నిశానతి యేగఁగఁ దెల్లవాఁడఁగఁ. ౧౪ 3501

క. సహజులు వారలు పిదపఁ, నుహృత్తులం గూడి జహ్నునతయందుఁ దగఁ
విహితమృతై న కృత్యనివహములఁ బ్రాక్కాలికముల ♦ వరుస సలుపుచుఁ. ౨

క. శ్రీరాముని యాశ్రమమును, జేరిరి వారెల్ల నేమిచేప్పక యందుఁ
ఁగిరకకూర్పుండఁగ నపు, డారామునిఁ జూచి భరతుఁ ♦ డామిత్తులలోఁ. 3

క. పలికె మతోక్తురు ఋషి నితరుల రాజ్యము సంగ్రహించు ♦ రూపుగలదె య
ట్టులు చేయఁదగదటంచుం, బలుకకుమా! యూఁడిల్లఁ ♦ బలికితిఁ దల్లిఁ. 3౪

క. మును నీవె నాకు రాజ్యంబును దీని నొసంగితి విఁకఁ ♦ బొంగుచు నీకే
నును దీని మరల నొసఁగెద, ననుమతిని నకంటకమగు ♦ నవనిం గొనుమా!. ౪

తే. అనుభవింపుము సేవ్చుఁగా; ♦ నరయవృష్టి
కాలమున గొప్పనీటివేగమునఁ దెగిన
యట్టికట్టను నెవరికిఁ ♦ గట్ట నలవి
కాదుగద యట్లై యీగొప్ప ♦ త్కృతలమును. ౪౪ 3506

క. భరియింప మిగులఁ గష్టము, నరసుగుణా! నీవు తప్ప ♦ భరియింపఁగ నె
వ్వరుఁ జాలరు; భూమిపతీ, ఖరమశ్వమురీతి నడువఁగాఁజాలదు నూ!. ౫ 3507

క. సురపథమున వినతాసుతు, నరణి సామాన్యపక్షి ♦ కడువడి మీఱఁ
బరుగిడఁ జాలదుగా, య, క్కరణి నినుఁ బోలి నడువఁగా నన్వఁడనే!. ౬

ఆ. ఎవని నాశ్రయించి ♦ యిలఁ బెక్కుజను లొగి
బ్రదుకుచున్నవారొ ♦ వాని బ్రదుకు
తగినదాను; మఱి యితరుల యాశ్రయమున
బ్రదుకువాని జని యభవ్యతరము. 2 3509

సీ. మనుజుఁ డొక్కరుఁడు విత్తనమువేసి జలంబుపోసి పెంచంగ నాభూరుహంబు
వామనులకు నెక్క ♦ వలనుపడని యట్లుగా మహాస్కంధాదికములతోడ
భూరితరంబయి ♦ పుష్పించియును ఫలములు లేకపోవ సండులకు బీజ
మును వేసినట్టి యప్తునుజుఁడు తత్ఫలప్రమదంబు ననుభవింపకయె పోవుఁ
గద యోమహాభుజా! ♦ యిదె యుపమానము పట్టాభిషేకంబుఁబడసి నీవు

తే. మమ్ముఁ బాలింపవే సుపమానమునకు
నరయ నుపమేయమైనట్టి ♦ యర్థమెల్ల
సంభవించు నటంచు నో ♦ నరనచిత్త!
యెఱుఁగనేర్తువు; దశరథుఁ ♦ డింపుమీఱ. ౯౪ 3510

తే. కష్టముల కోర్చి నినుఁ బెంచి ♦ కొతుకమునఁ
బట్టభద్రుని జేసి యవనితలంబుఁ

బాలనము చేయుచుండ నిజ ♦ బరమపురుషుఁ

గని మువంబును గనఁజేసి ♦ గలదె ఫలము. ౧౦

3511

క. అరినూదన! యభిషేకంబు రహిం బొందుచును రాజ్యమున సూర్యవలెం
బరఁగఁగఁ బ్రభానులై తగు, పురజనములుగుములుగాఁగఁబొంగెడువేడ్కన్.

క. నినుఁ గని యానందింతును; మనుజేంద్రా! నీదువెంట ♦ మదగజవితతుల్
చనుదెంచుచుఁ బెల్లుబ్బున, ఘనబృంహితముల నొనర్చుఁగాక మహాత్మా!.

క. అంతఃపురమునఁ దనరెడు, కాంతలు సునమాహితలయి ♦ కడుసంతసముం
గాంతురుగా కని పల్కిన, నెంతయు మోదమునఁ జారులెల్లరు రామున్.

క. కొనియాడుచుఁ బ్రార్థించుచు, ననుజుఁడు పల్కినవియెల్ల ♦ సరయఁగ మేల్తే
లని పల్కిరి; తనప్రార్థన, మును గైకొనఁడన్న దుఃఖమునఁ దాపమునన్.

క. విలపించుచున్న భరతుని, నెలమిం గని సాధుశిక్ష ♦ నెనఁగినబుద్ధిన్
విలసిల్లి ధీరుడై తగు, నలఘుతరజ్ఞుని రాముఁ ♦ డాశ్వాసింపన్. ౧౧ 3516

క. తనమదిని దలఁచి పలికెన్, మనుజుండు స్వతంత్రుఁ డనెడు ♦ మాటయెలే దో
యనుజా యిచ్చానుగతిం, బనిచేయుట గలుగదెవుడు ♦ వానికి నెచటన్.

క. పురుషు నిటనుండి వేటొక, ధరణికి నటనుండి యిటకు ♦ దైవమె శక్తి
స్ఫురణమున లాగుచుండును, భరతా! దైవంబె నన్ను ♦ వనముల కనిపెన్.

*క. జనకుఁడు మరణించుటకును, మనమున దుఃఖింపవలదు ♦ మానుము దానిన్
ధనసంచయములు తునకున్, వినాశనము నొందుఁ బెక్కు ♦ విధములభరతా!.

ఆ. ఎంతపెద్దపదవి నే పొందినను దుదిఁ

బతనమగుట నిజము ♦ బంధుముఖుల

కూడికయును దుదకు ♦ వీడుటయే కల్గి

యుండు బ్రదుకు మృత్యువొంది చెడును ౧౬

3520

సీ. వస్తుతత్విన్వభావంబున నిట్టిదే కావున జనకుండు ♦ కాలధర్మ
మును బొందెఁ బరిపక్వములగు ఫలంబుల కెన్న వృక్షమునుండియేతమంత
పట్టుతప్పి ధరణిఁ ♦ బడుట యొక్కటితప్ప నన్యభయంబులేనట్లు జన్మ
మును గన్నమనుజునకును మృతినొందుటకంటెవేఱుభయంబుగలుగదెవుడు

ఆ. గట్టికంబములను ♦ గల గృహమును జీర్ణ

మయి నశించునట్లు ♦ లరయ నరులు

జర్జకు మృతికిఁ బరవశత్వమొంది నశించు

వారు సుష్టు సూర్యవంశతిలక !. ౧౮

6521

క. జరిగి చనివట్టి రాతిరి, మరలియె రానేరదెవుడు ♦ మఱి యమునాపు
ష్కరపూపము లవణోదధి, కరుగును మరలంగ నేర ♦ దనుజా! వినుమా! ౧౯

ఆ. శ్రీష్టమందు సూర్యశిరణముల్ జలములఁ
బీల్చునట్లు ప్రాణివితతి జీవి
తములు గతములగు నహములును రాత్రులు
మ్రొంగివేయుచుండు † మేదినిఁ గడు. ౨౦

3523

క. విను నీవు నిలిచియున్నను, జనుచున్నను జీవితంబు † త్కౌపతితనయా!
యనుచివము క్షీణ మొందుచుఁ, జనుచున్నది కనుక వగవఁ † జను నీకొఱకై .

క. నినుఁ జూచుకొనుచు నీవే, మరయున శోకింపవయ్య! † మఱియొకరిగుఱిం
చిన చింత నీకికేటికి, మనుజుఁడు చన మృత్యు వరుగు † మాన కతనితోకా.

తే. కూరుచుండినఁ దానును † గూరుచుండుఁ
జాలదూరము పయనమై † చని మరలిన
నదియుఁ గూడనె చనివచ్చు † నట్టులొట
దానిఁ దప్పించుకొన నేరితరము గాదు. ౨౧

3526

2. నీ. కాలాంతరమున నీవేలాగు చెప్పిన నట్లు చేయుదునని † యనెదవేమొ
తనువున ముతతలా † కనఁబడుచున్నవి వెండ్రుకల్ సరిసినవి ముదిమి తగఁ
గ్రమ్మి తా జీర్ణించె † గావున నిఁకమీఁదఁ బురుషుడే యుపమనుబూనియిట్టి
పేరుపద్రవముఁ దప్పించుకొనక గల్గుఁ గాన నాత్మవిచారమునవలయుఁ

తే. బ్రాణములు గల్గు తఱి నె; విభావసుండు
సుదయగిరి శిఖరంబుపై † నొప్ప ధనన
మార్చనము చేయుతఱి యిది † యని ప్రమోద
మొందుదురు క్రుంగ † శర్కంబు † నొంగనెంత్రు. ౨౩

3527

క. ఇగుసనుయంబులు నాయా, పునఃపాథముఁ దారు సరిగఁబొందఁదలచుచుం
దుగుగాని వానిచే దను, పరమాయువు తగ్గు నని యెవరును మదులకా.

క. పునఃపాథులు నూ; ఋతువులు, తలసూపఁగఁ గ్రొత్తగ్రొత్త † తలఁపులు పొందం
గుకాని మిదియె యనుచా, శ్మశ్రు సంతోషింతుగాని † మది నెవఁడైనకా.

క. ఋతువులు క్రమముగఁ దిరుగుట, సతతము జీవితము తగ్గు † సరభసగతి సే
వితమునఁ దరింతు మని యొ, క్కతఱిం దలపోయరేమొ † కాని కుమారా!.

చ. వననిధిఁ గాఢయుగ్మమొకభంగిఁ బరస్పరసంగతిం దగం
గని తఱి రాఁగ వేటుపడుఁ † గాదె! కుమారక! యట్లై భార్యలుం -
దనయులు బంధువుల్ మఱియు † ద్రవ్యము లొక్కటఁ జేరియుండి చ -
య్యన విడిపోవువారు సమయంబు తటస్థముగాఁగ నందఱుకా. ౨౪ 3531

1 గత్వా సుదీర్ఘ మధ్యానం సహమృత్యు ర్నివర్తతే-అని మూలము. 2 ఈ నీసద్యప్రథమ
పాదము వ్యాఖ్యలోని యవతారికకుఁ బలుఁగని యెఱుంగునది. 3 పేరుపద్రవము=పెనుకట్టము.

4 శర్కను=సుఖము.

క. అరయ వియోగము గల్గుట, స్థిరమా సంబంధ మనగఁగఁ జెచ్చెఱ వదలుకా
బరిసరియోజించిన నీ, ధరణి న దేప్రాణిగాని ధనమతిరీతికా. ౨౭౫ 3582

తే. బంధువులతోడఁ గలిసి నివాసమొప్పుఁ
జేయ నేరదు కావున ధీవిశములఁ
బాసిపట్టి యే ప్రాణిని ధన్వంతరమందుఁ
నలఁచి శోకించినను దాన ధలము లేదు. ౨౮ 3583

సీ. పాంధసమూహంబు ధియనంబు చేయంగఁ బథికుఁడొక్కండు నేవత్తుమిమ్ము
వెంబడించియె యని ధివెంబడి చనునట్లు పూర్వులు చేయనొప్పుగను, దండ్రి
తాత లనుష్ఠించి ధితుగు న్మృతిమార్గంబు నే నుతాదులు గూడఁనెన్ని యనున
రింపవలయుననురీతి నిశ్చితమగు దాని నెంతయు మానఁదగదు నుమ్ము;

తే. భరత! యామార్గమునకును ధిభంగ మనగఁగఁ
గానరా దెప్పుడైన నధ్వానిఁ బొంది
యెట్లు దుఃఖంపవచ్చు, నీవెఱుఁగవలయు
దీనినెల్లను సతతంబు ధిమానసమున. ౩౦ 3584

సీ. అధికతరప్రవాహమువలె మరలక వయసుపాలుచునుండఁ ధిబరసుఖంబు
నకుఁ గారణంబగు ధిప్రకటధర్మమునందెతనునియోగింపంగఁదగుఁజుము;నుఖ
హేతువౌ ధర్మంబున పొందువారలు ప్రజలనంబడుచుండు; ధిపరమధర్మ
మతియైన జనకుండు ధిమంగళకరములొ సకలయజ్ఞముల విస్తారదక్షి.

తే. శాన్వీతములుగ నొనరించి ధియఖిలపాప
రహితుడై స్వర్గమొందె; ధిర్మమునఁ బన్ను
సంగ్రహించుట భృశ్యపోషణము సరిగ
నొనరుచుట మానవులఁ బ్రోచుటను నతండు. ౩౨౫ 3585

క. సుకృతాత్ముడై స్వర్గము,నకుఁ బోయెను; మనుజులకుఁ దనకు నిష్ఠములై
సకలగుభద్రములై తగిన కృత్యముల నన్నిటిని నొనర్చుటచేతకా. 331

తే. తగిన దక్షిణలిచ్చి యధిష్ఠరములెల్లఁ
జేయుటం గృతకృత్యుడై ధిచేరె స్వర్గ;
మన్నిహారాజు బహువిధయోగములను
జక్కఁగాఁ జేసి సుఖతృప్తి ధిజాలనంది. 3౪౫ 3587

క. చిరకాలము బ్రదికియె సుర,పురమొందెను; వత్స! వినుము ధిపూర్వులకంటెకా
ధరణిఁ జిరాయుష్యంబునఁ, బరగి మహాభోగములను ధిబలసి మహితుడై.

చ. అమరపురంబుచేరిన మహాత్మునిఁ దండ్రి గుఱించి యెంతమా
త్రము వగఁ జెందరాదు; మనఃతండ్రియు జీర్ణమనుష్యదేహముకా
గ్రమముగనే త్యజించి సురఁగాత్రనమ్మిని బొంది బ్రహ్మలో
కమున విలాస మొప్పుగనె ధికృతడు నాతనికేల చింతిలకా. 3౭ 3589

తే. ప్రాజ్ఞాండవు బుద్ధిశాలివి ♦ బహుశశా (ప్ర)
 వేత్తవుగదా తలంప నీవిధమునఁ దగు
 నీవు తండ్రికిఁగా దురిఖ ♦ మీవిధమునఁ
 బొందవచ్చునె! భరత! సత్పుణ్యచరిత. 3౮

3540

క. జనకుఁడు మృతినగనె నన్నయు, పనికేగె నటంచు నిట్లు ♦ బహువిధదురిఖా
 ర్తిని బొంది యేడ్చు పెప్పుడై, నను జేయఁగరాని పని ఘనసాన్వీతునకున్.
 క. ధీరుండవు, వాగ్వి, నీ, వీరీతిగ నేడ్వఁ దగునె ♦ యింక సావ్యస్థ్యంబున్
 జేరుము దురిఖంపకుమా, జేరి పురీపాలనంబు ♦ చేయును, భరతా! 3౯
 క. జనకుఁడు విజితేంద్రియుఁ డి, పునికై నియమించె నిన్ను ♦ భరతా! నను నె
 ప్పనియందుఁ బుణ్యకర్మఁడు, జనకుఁడు నియమించెనో యచటనుండెనఁజూ!.

ఆ. అందె నీలిచి పూజ్యుఁడగు తండ్రి యానతిఁ
 జేయువాడ; దండ్రి ♦ చేసినట్టి
 యాజ్ఞ దాట నాకు ♦ న్యాయముగా నరిం
 దను! తదాజ్ఞ నీవు ♦ దాటఁ జనుదు. ౪౦

3544

ఆ. గౌరవించుచుండఁగా వలయును నీవు, నశఁడె నునకు బంధుఁడు జనకుఁడు;
 గాన ధర్మనిరతుఁడైన యాతనియాజ్ఞ, పని వసించి ¹మనుచు ♦ వాడ నేను.
 నీ. పురుషకుంజర! విచారములోకముం గాంచ నుదిఁ గోరువాఁడుధ♦ర్మరతిఁగాంచి
 ఘాతుకత్వము నూనికడుభక్తి గుహావృజ్ఞఁ డ౯గానెఱిగియానరి. నెనడుచు
 కొనువాఁడుగాఁ దగు; ♦ పునతిండ్రినగు శుభాచారంబు నుదీల్చిసమాజబలభ్య
 మైన రాజత్వముఁ ♦ బూనునుకల్గునె యన్యుహోత్సాహు ప్రభుండ్లైన గాముఁ
 ఆ. డనుజుతోడఁ దండ్రి ♦ యాజ్ఞ పాలింపఁ
 నగు నవశ్యమను విధంబు దోఁగి
 నట్లు మాటలాడి ♦ యతని నాశ్వాసింప
 యంత నొనరకుండె ♦ ననుజుఁ గనుచు. ౪౩.

3546

నూటయైదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౬ - వ సర్గము.

❧❧❧ రాముని భరతుఁడు మరల గుక్తియుక్తముగఁ బ్రార్థించు మాటలాడుట. ❧❧❧

క. ఈరీతి సర్గయుక్తము, గా రాముఁడు పల్కి విరతిఁ ♦ గాంచఁగ గంగా
 తీరమునఁ బ్రకృతి వత్సలు, నారాముం గాంచి భరతుఁ ♦ జిడిచిత్రముగన్. ౧

1 కర్మణా పాలయిష్వామి పనవాసేన రాఘవ-అనిమూలము. 2 ఉవాచ భరత శ్చిత్రిం
 ధార్మికో ధర్మవత్సలః-అనిమూలము.

తే. మాటలాడంగఁ బూనె ధర్మమతి గాన
ధర్మయుక్తంబుగా; సరింకవమ ! భవాదృ
శుండు జగంబున నెవఁడు గలఁడు' తలంప
మగఖ మొందింపఁ జాలుదు ధర్మము నిను. ౨

3548

క. నిను సంతోషము సంతన, మును గనఁగాఁ జేయలేదు ధర్మదుసర్లును నె
ల్ల నెఱింగినవాఁడవు గావున నినుఁ బూజించువారు ధర్మశ్రీరామా !. ౩
క. జ్ఞానుల నేమియుఁ దెలియని, మాసపురీతిగను వారి ధర్మమన్నించుటకై
పూనిక సంతయముల నెన్నో నీతుల నడుగుచుందుఁడో ధర్మమతి !. 3 3550

1. నీ, మృతునియందు విరోధ మేలాగు గలుగదో యట్లులే బ్రదికియున్నట్టివాని
యందు ద్వేషము లేదు; యువనిలేనట్టి వస్తువునందు రాగమృత్యులఁగునట్లు
లున్నవస్తువునందునోగి రాగ మునుపమి యను నట్టి బుద్ధియేయమలనుకృతి
కిని గల్గునో యాతఁడును దేని కేమాత్రమును బరితాపంబు గనఁడు కాన
తే. నాకు నీచెప్పినట్లులే ధర్మశ్రీరామా, మృతునికే లేదు; శోకోక్తులట్లులే న
నేలచెప్పెద వసుదనుయేమో మనుజు, పాలకా నామనస్థినితఁబలుకువాడ.

క. విను మాతానాత్మజ్ఞుఁ, డనఁదగు నరుఁ డిట్టివైన ధర్మసనమ్ముల పా
లనుబడి శ్రమపడరా దీవును సర్వజ్ఞుండవౌటఁ బొందవు వగలకా. ౫ 3551

క. ఎగ నీవు పొందకున్నను, దగని విధంబునను నీవు తాపనీవయి యుం
డిగ నెట్లు నైతు రామా, యగఁగితమహిమా మహాత్మయైతవదా!.

తే. సత్యశబ్దంబున మఱియు సర్వవేత్త, వధికధీరుండ వెల్లను సరసి చూడఁ
గలవు సత్యగుణంబున లలితునివీ, నిర్భయోపమ! నిన్నెన్నఁదేరి నేను. ౬ 3554

క. జనియును నాశముఁ దెలిసిన, ఘనుఁడవు నీవిట్టి సుగుణగణయుక్తుండవౌ
టను మముబొంట్లకు నోర్వంగనురాని మహాపదలును గలఁపవు నిన్నుకా. 2

సీ. అని నిన్ను బాధింప ధర్మమే! నేను దేశాంతరంబున నుండ సతికుబుద్ధి
యైన నాతల్లియు నానిమిత్తమే చేసినట్టి యిష్టావకృత్యంబు నాకు
సమ్యతమే గాదు; సాధురక్షక! కానఁ గరుణింపవయ్య! సద్భావవయ్య!
ధర్మపాశమునకుఁ దగఁ గట్టుపడియున్నవాడఁ గావున మహాపాపములను

తే. నాచరించి దండ్య యై యున్నతల్లిని

దీప్రదండమున వధింపలేక

యున్నవాడ; నే మహాన్నతిఁదగిన శు

ద్ధాన్వయమున జననమంది మఱియు. ౯

3556

1 యథామృత స్రవణాదీని యథాసతి తథాసతి, యస్త్యైషబుద్ధిభావస్యా త్వరితవ్యేత కన
గః-అనిమాలము. దీనికి వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన యర్థమే యీసీసపద్యమునఁ జెప్పబడినది. 2 ఈ
మూఁడువిశేషములు భరతుని భక్త్యతిశయదోహదోహము ప్రయోగింపఁబడినవిని తెలియఁదగు.

- క. పరిశుద్ధకృత్యతతి నాచరించు నద్వశరధునకుఁ ♦ జనియించి స్వధ
ర్మరతిఁ గని యధర్మిష్ఠము, గురునిందితమునగు పనిని ♦ గూడునె చేయన్. ౯౫
- క. దానినెలు చేయనేర్తును? మానవపతి వృద్ధుఁ, డమలఁమఖకర్త, మృతిం
గానఁ జనినాఁడు, జనకుఁడు, మానుగ దేశికుఁడు సురసఁమానుఁడు ననియే.
- క. సభలో నాతని నిందింప భయంపడి యున్నవాఁడ ♦ బహుధర్మనుతీ!
యభయద! ధర్మవిదుండై, న భూపతి యెవండొ తనదు ♦ నాతిహితముకై.
- తే. అధర్మర్మవిహీనమై నట్టి యిట్టి, పాపకార్యంబు చేయును? ♦ భ్రాణులకును
సంత్యకాలము డాసిన న్యత్యయంపు, బుద్ధితో చాడుననియుండఁబూర్వగాధ.
- క. మనుజేంద్రుఁ డిటు లకార్యము, నొనరిచి యాశ్రుతిని యీతినీనాగిఁ బ్రత్యక్షం
బును బొందఁజేసెఁ గాదే; యనఘా' నాప్రార్థనంబు ♦ నారయు మింకన్. ౧౩
- సీ. ఇదిగో విషంబుఁ ద్రాగెద నన్న కై కేయి కోపముఁ బట్టియుఁ ♦ గోమలిపయిఁ
గలిగిన మోహంబు ♦ వలనను, సాహసమునను, నాయచ యొనఁబ్బిన నికృష్ట
కార్యంబు ధర్మవిగర్హితంబై యుంట మంచియర్థమును న్నగించి నీవు
దానిని బాపుము; ♦ నూనుండెవం డిలఁ దండ్రిచేసిన యా యధర్మకృత్య
- తే. మును మరల్చి నమంచితఁముగ నొనర్పఁ
బూనునో వాఁడె కొడుకని ♦ బుధులు తలఁతు
రట్లు చేయఁగఁ గలఁవఁడె ♦ నతఁడు సుతుఁడె
కాఁడు, నీ నట్టిసుతుఁడవె ♦ కామలయును. ౧౪
- 3562
- క. జనకుఁడు ధీరవిగర్హితమును గావమునైన న్యత్యమును నేసెను దా
నిని నీవు పొందఁగూడదు, జనకునొ మిత్రులను బంధుజన పురిజనులన్. ౧౫
- క. ననుఁ గై కేయిని రాజ్యంబును రాజ్యంపంగ నీవు ♦ పూనఁగవలయున్
వనవాసమేడ? తొత్తంబననేడ? జటాసమూహఁబాసనేడ? కళగ'. ౧౬ 3564
- క. ధరణీపాలన మెక్కిడ? విరుద్ధకార్యముల నిట్టి ♦ పిసిని నీవి
ట్లరయక చేయంగూడదు, ధరణీశా! ప్రాజ్ఞ రాజధర్మ మరసినన్. ౧౭ 3565
- తే. మనుజుపాలన మభిషేకమున నె చేయ, శక్యమగుఁ గాన ఊత్రియఁజనికీ మదిని
దలఁపఁ బట్టాభిషేకంబుధర్మములను, బ్రథమధర్మము గద రఘురామచంద్రు
- సీ. ఊత్రబంధుఁడెవండు ♦ కన్రుభోగత్యాగయంతమాటఁ, బ్రత్యక్షఁహితఫలమగు
పాలనధర్మంబు ♦ వదలి యప్రత్యక్షమై దుర్నిరూపంబై ♦ యగుచు, నంశ
యింపఁగాఁ దగు ఫలఁమియ్యంగఁ దగినదై యెప్పుడో ఫలములనీయఁజాలు
నదియయి, యేప్రమాణావళి నిది తొలి ఊత్రియుండునంగఁగ జననటంచు
- తే. నిశ్చయింపఁగఁబడని మానిహితవృత్తి
నాచరించును? మఱియుఁ క్షోభాదికములఁ

గలుగఁజేయుధర్మంబులఁ దగఁగి చేయ

వలయునని గోరుదేని నాపలుకుఁబూని. ౨౦౪

3567

క. ఇల బ్రహ్మాక్షత్రయవై, శ్యులు శూద్రులనంగ ఖ్యాతి ♦ నొందిన యీజా
తుల స్వస్వధర్మయుక్తంబుల నొసరిచి ధర్మయుక్తముగ నేలు మిఁకఁ. ౨౧

క. ఇదియును బహుశక్తేశ, ప్రదమా ధర్మంబె యగును ♦ బహుధర్మములఁ
గుదిరిన మదిగల పెద్దలు, విదితములగు నాశ్రమముల ♦ బృంహములొనఁ.

క. అమరు గృహస్థాశ్రమ ము, త్తమపడిముస ననిరి గాన ♦ దానిని నేచం
దమున విడువంగ నీకగు?, నమలమతీ! విద్యచే పయస్సున నేనుఁ. ౨౨

క. నీకంటెఁ జిన్నవాఁడ న, దేకరణిని బెద్దవాఁడవే యిన్నిట, నో
భూకాంత! నీవు తనరఁగ, నేకరణిని నేను బుడమి ♦ నేలఁగల నికఁ. ౨౩

సీ. నేను బాలుఁడఁగద ♦ నీవలె నన్నచో సంతమాశ్రమై కా ♦ దళులనుగుణ
ములను బుద్ధిని గూడఁదలఁప హీనుండను స్థితియు హీనంబె యీ ♦ గతినినున్న
నేను నిన్విడిచినచో నూఁకయనుండఁ జాలను ధర్మజ్ఞ ♦ సాధుచి త్రా
నీయధర్మము ననుష్ఠించుచు నీబంధుసంతతిఁ గూడి నిశ్శత్రుకమగు

తే. తండ్రిరాజ్యంబునంతయుఁ ♦ దగినరీతిఁ
బాలనము చేయుమా యెల్లప్రజలు మంత్ర
కోవిదులగు వసిష్ఠాది ♦ పావనర్షి
జలు యథావిధిగా నిందె ♦ వెలయు వేడ్క. ౨౪

3572

క. అమలమతీ! నీకీప్పుడె, ననుంశ్రకముగాఁగ మేము ♦ సంతసనుండఁ
క్షును కధిపతిగా నభిషేక మొనర్చురుగాక యీజా ♦ గంబులు మెచ్చుఁ. ౨౬

సీ. జగము లన్నిటిఁగెల్పి ♦ సాగనుగిదివిజౌ యభిషేకి మొనరంప ♦ నలలు నింద్రు
భంగి మాచే బృధ్వీభారంబు పూసంగ నభిషేక్తుడ నగుచు ♦ నళులజనులఁ
బాలింపఁగా రమ్మ ♦ సత్తనంబునకింత; సురచానులయుఁచిత్ర ♦ వరులయుబుణ
ములను దీరుచుకొని ♦ ఖలులైన రిపులను నిశ్శేషముగఁ జంపి ♦ నెయ్యరికును

తే. సకలవాంఛల నొనఁగుచు ♦ జగతినన్ను
నీవె పాలింపుమా యిప్పు ♦ నీమహాభి
షేకమును గాంచి నీప్రియస్నిగ్ధులొగిని
సంతసించురుగాక యో! సరసధిషణ !. ౨౫

3574

క. తానకశత్రువు లిప్పుడే, వేవే పదిదిక్కులకును ♦ భీతిం గనుచుం

బోవుదురుగాక; పురుషవరా! వినుమా!, నాదుతల్లి ♦ యందిననిందఁ. ౨౯

ఆ. తుడిచివై చి పూజితుడగు తండ్రిని బాప

మునను బడకయుండ ♦ మనుపవయ్య !

నేను శిరము సోకఁగా నమస్కారము

చేసి వేడుకొనెనఁ జిత్తగింపు. 304

3576

క. భూతములపై మహేశ్వరుఁ, డేతరునఁ గరుణ యునుచు ♦ నీవును బంధు
వ్రాతములయందు నట్లే, ప్రీతిని చగ నునువలయు ♦ వేయు నిఁ కేలా. 305

క. నావిన్నపంబు దీనిని, నీవును వెనుకకును ద్రోసి ♦ యింక వనముల కే
పోవుదువే నినుఁ గూడియె, నే వనముల కేగుడెంతు ♦ నిజ మిది రామా!.

సీ ధైర్యవంతుఁడుగాన ♦ దశరథరాముండు భరతుఁ డత్యాత్మిని ♦ బడలుచుఁ దగ
శిరము సోకఁగ మ్రొక్కి ♦ గరము వేడుచునిట్లుపలుకుచుఁ దనదుకృపంగనంగ
నెంతవేడినను బృథ్వీసుని యానతి యంద చిత్తము స్థితియాయయోధ్య
కరుగుట కేమియు ♦ సనుమతింపకయుండె; జనులెల్ల రప్పు డాశ్చర్యమైన

తే. యతని స్థైర్యంబుఁ గాంచి యత్యంతదుఃఖ

హర్షముల నేక కాలంబునందె పొంది;

రతఁ డయోధ్యకు రాఁడని ♦ యార్జి, బ్రతీసి

దప్పఁడని మోదమును వారు ♦ చాల్చి రెదల. 306

3579

క. పురజనముఖ్యులు ఋత్విజు, లునుదుగ నిటు ధర్మయుక్తు ♦ లలరఁ బలుకు నా
భరతుఁ గని యేమిత్తొదన, కర మతఁలు బొప్పజలము ♦ గ్రన్తు నుతింపక.

ఆ. అట్టిసీతని గొందు ♦ సవర్తాతలును వాని

వినుతిచేసిరెల్ల ♦ జనులు రాఘ

వులకు మ్రొక్కి చాల ♦ వివయంబునక వేఁడి

రింక రుట్టుటంను ♦ హేతుము మఱియు. 307

3581

నూటయూటిప నిర్గము సంపూర్ణము

౧౦౮ - వ సర్గము.

భరతుఁడు దశరథుండు కామమోహితుఁడని నిందింపఁగా
రాముండు కాఁడని చెప్పట

శా. శ్రీమంతుండగు లక్ష్మణగ్రజుండు తాఁ జిత్తంబునం గల్గును
ద్వామా కల్మషభక్తిమై భరతుఁ డంతక స్త్రోతముల చేయ స్తో
త్రానూలాగ్యర్చన మొంది బంధుజనమధ్యస్థానమం దొప్పి స్వాం
తామోదంబలరంగ నిట్లనియె నెయ్యంబొప్పఁగాఁ గ్రవ్వఱక. ౧ 3582

క. అనుజా! యిప్పుడు నీచెప్పినవాక్యము దశరథునకుఁ ♦ బృథ్వీపతి మం
డనునకుఁ గైకకు జనియించిన నీకుక యుక్తమగును ♦ జెప్పెద వినుమా!. ౨

*సీ. పూర్వము దశరథభూపతి నీతల్లిఁ గై కను బెండ్లాడు ♦ కాలమందు
నీతాత కేకయఁనృపతి ప్రాప్తింపంగఁ గై కరుఁ బుట్టిన ♦ యోకుమాను
నకే రాజ్యమిత్తుఁడఁపుకయనియీశుల్కమును బ్రతిజ్ఞయొసర్చెఁచునుజవిభుఁడు
దై వాసురప్రవిధారణమందు నీతల్లి గావించిన ♦ యుల్లసులరిఁ

తే. జేయు సేవకు ముదమంది ♦ యాయువివశు

నిచ్చి రెండువరంబుల ♦ నెలమి; సంత

నాయశస్యిని స్త్రీరత్నమైచ నీదు

తల్లి దశరథుచే శపథంబు జరిపి. ౪౫

3584

క. వరముల రెండిటిఁ గోరెను, భరతా! యందొకటి నీకుఁ ♦ బట్టము గట్టఁ
ద్వరగా నన్నుం బంపరు, నరణ్యముఁ కొనటి నిట్టు ♦ లడిగె వరిములకా. ౪౬

క. వరముల వాని నొసంగెను, ధరణీశుం శామె చనువు ♦ తప్పక యవుడే;
పురుషవరా! జనకుండిటు, వరిముల నిచ్చుటరు జేసి ♦ వనభూములలోకా. ౪౭

తే. నాల్గుపదిసత్సరములుండ ♦ నాకు నాజ్ఞ
యిచ్చె నాజ్ఞను బొందిన ♦ యేను దండ్రి
పలుకు సత్యము గావింపఁ ♦ నలఁచి నిలిచి
యెవరు చెప్పిన వినకయె ♦ యింతి నచుజ. ౪౮

3587

క. కలిసియె నిర్జరవనభూముల నిలువఁగ నచ్చినాడఁ; ♦ భూపతితలకా!
యల తంక్రియాజ్ఞచొప్పున, నిలాధిపతి వగుచు జనకుఁ ♦ డిచ్చినయాజ్ఞకా.

క. ఋతమై చెల్లఁగం జేయుము, హితమటు లొసరించుటింక ♦ నిప్పుడు నీవుక
బితరుని ఋణముననుండియె, యతివేగ విముక్తుఁ జేయఁవయ్యా! తగఁగాకా.

క. నామాటఁ బట్టి గూఱివిధి, గా నునమున నెన్నిచేసి ♦ కడుధర్మవిదుకా
భూమీశుని నీతల్లిని, బ్రేమమునకే నెఱయఁజేయు ♦ వేగమ భరతా!. ౧౦

సీ. గయయందుఁబితృతృప్తికంఠయాగ మునుజేయు మనుయశస్వియసంగఁదనరుగ
వినిపించినకథయు ♦ విసంబడుచున్న దేకాదె పున్నానుదుఁగ్గతినినుండి యుండు
జనకుని గాచుట ♦ జనకుని పేర నిష్టాపూర్తముఖముల ♦ సరిగఁ జేసి

• పరలోకమున సుఖంపడఁగఁజేయుటఁ బుత్రుఁడను పేగుసుతునకుఁదన రెనుగుణ

తే. వంతులును విద్యగలిగిననాగు నైన

కొడుకు రెండఱొ కలుగంగఁ ♦ గోరవలయు

* వివాహకాలమునందే కైకకొనురునకు రాజ్యము లభించునట్టి ప్రతిజ్ఞ జరగఁగా మరలఁ
గైక పరముల సేలకొర ననఁగాఁ జిన్నతనమున నాశపథము జరగినందున మఱచి యీవరములను
గూడ దాసి స్మృతికిఁ దేఁగఁ నడిగెనని వ్యాఖ్యయందు వ్రాయఁబడినది. ఇది గాథగానఁ దెనుఁ
గునఁ జేత్వఁబడలేదని యెఱుంగవలయు.

వారిలో నొక్కఁడై నఁ బోవఁ గలఁ డలగు

నా గయాక్షేత్రమునకని ♦ యాగయుండు. ౧౩

3591

- క. మును చెప్పెఁగాదె, దానిఁ, వినియేయున్నాము గాదె; ♦ పృథ్వీశనుతా!
మునుజవరా! రాజన్లులు, మనముల నూహించి యిద్ది ♦ మంచి దనిరి నూ!.
- క. కనుకఁ జనకుని నారక,మునుండి గావుము కుమార! ♦ ముఖ్యజనులతో
డను నాయయోధ్యకును వే, చనుమా శత్రుఘ్నఁగూడి ♦ త్వాదివిజలతోఁ.
- క. జనులను బాలింపుము జా, గొనరింపక సేను నిపుడె ♦ యుద్వీసుత నీ
యనుజన్తుఁ గూడి దండక, యను పనికిం బోవువాఁడ ♦ ననుజా! భరతా!.
- క. మనుజులకు రాజవగుమా, వనమృగములకేను జక్ర ♦ వర్తి నగుదు నీ
పును వేగ పురికి జనుమా! పనముల కే బోదు నిపుడె ♦ ప్రమదముచెలఁగఁ.
- క. భరత! సితచ్ఛత్రము నీ, శిరమున భాస్కరకరా? ♦ చేరకయుండం
ద్వరఁ బాఱఁదోలు నీడను, గరమ్ము చల్లనగు దానిఁ ♦ గల్పించెడిఁ జూ! ౧౭౫
- క. ననమున నుత్తమమగు భూ, జనికరములదై న యట్టి ♦ ఛాయను సేనుఁ
గనివారఁ బొందుచుఁ సుఖమున నుండెనఁ జమ్ము, నాయఁమునుజేయంగఁ.
- ఆ. సరసబుద్ధియైన ♦ శత్రుఘ్నఁడును లక్ష్మీ,ణుండు తలఁపఁ బ్రియసఖుండు నీకు
నాకు నున్నవారు ♦ నల్వరమును బరస్పరసహాయమునను ♦ జనకుపలుకు.
- ఆ. జగతిలో నసత్యఁముగ నుండకుండంగఁ
జేయుగము కుమార! ♦ చిత్తమందుఁ
జింతఁ బూనవలదు ♦ చెప్పిన గూఢలక్ష్మి
సరసబుద్ధిఁ దలఁపు ♦ సాధువనుచు. ౧౮

3599

నూటయేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౮ - వ సర్గము.

శ్రీ రామాయణము నవలంబించి నాబాలి రాముని రాజ్యము చేయుమని చెప్పెట. శ్లో-

- క. అనుజుని నాశ్వాసించెడు, నినకుల వల్లభుని ధర్మహీతు శ్రీరాముఁ
గని వైదికమగు ధర్మ, మ్మునకు విరుద్ధమగు మార్గమును బూని తగఁ. ౫
- క. పలికెను జాబాలియు రఘుకులమండన! మహితబుద్ధిఁ ♦ గూడి మహాహై
ర్యలలితుడనైనవాఁడవు, తలఁప నిరర్థకము బుద్ధిధర్మం బిదియా. ౧౫ 3601
- క. ధరణిఁ సామాన్యండగు, పురుషునకుం బోలె నిట్టి ♦ బుద్ధియు నీకుఁ
సరియే తొలఁగుంగా కీ, పరుషమనీషయును నీకు ♦ భవ్యవిచారా! ౨ 3602
- క. ఎవ్వని కెవ్వఁడు బంధుం, డెవ్వనికిని దేనిచేత ♦ నేమిగలుగునో
యివ్వసుధఁ ప్రాణియొంటిగ, నివ్వటిలుక జచ్చునట్లె ♦ నియత మిదియె నూ!.

సీ. కావున నెవడు జగంబున కలిగిండును తనాన క్తుడై యురునో యత
నిని వెఱ్ఱివానిగాఁ మనమున దలంపుచూ యొక్కనరుండు వేఁతొక్కగ్రామచి
మునకుఁబోవుచుమాడ్చి ముననాత్మ చిశ్రాంతికయియొకానొకచోటఁ త్పడము నిలి
చుఱునాఁడు పయనమె యజ్ఞయొక్కచోటికిఁ జనియెఁగిరిని యనుజులెల్ల

తే. సుర్వి సంసారయాత్రచేయుచును నడుమ
నిలుచు తావులవలె జనఁగిని జనకుని
ధనమునుం బొందుచున్నాఁగు ఁ కనుక నట్టి
వారిపయి నజ్జనులు ప్రీతిఁ బడయ రెపుడు. ౬

3604

క. మనుజోత్తమ! మతివై భవమునఁ దగుదువు నీవు పితృష్ఠముచు శక్తకరం
బునునగు రాజ్యము విడుచుచు, ఘనదుఃఖనికేతనంబుగఁ గన్పడుచు, ౬౫

క. తరుణమున కనుచితంబయి, నిరత ముపద్రవము లొప్ప • నెగడెడు దీనికొ
సరియకానే కుపధమ్మును, బరిగఁగొంచుటయు నీకొ • బల్కుము రామా! 2

సీ. సంపత్సమృద్ధిచేఁ ♦ బెంపు నొందెడు నయోధ్యకుఁ జని నీవు పట్టాభిషేక
మును జేసికొనుము చక్కని నియమంబున నేకవేఱి గరించి ♦ యెప్పుడు భర్త
నెదురుమాచెడు సతి ♦ యింతిచంగంబున నగరాధిదేవత ♦ సొగసు మీఱ
నెదురుమాచుచున్న ♦ దెల్లివిధంబుల రాజకుమార! యుర్తంబులై న

తే. రాజసుఖమును గనుచు స్వార్థమున నిందు,
పగిది బురమున విహరింపు పాశ్చి వేండు,
డైన దశరథుతోడ నీ కరయ నింత
యేని సంబంధమే తే దహినిశౌర్య ! ౯౫

3607

క. అతనికి నీతోడను బంధుతయేమియులేదు నేర్పుతోఁ దలఁచిన నా
క్షీతిపతియె వేఱు నీవును, మతి నెన్నిన వేఱు నాదుఁమాటను వినుమా.

క. పినరింపును, యివ్వీధమున, వినుమా' స్త్రాశికిని దండ్రి † బీజము మాత్రం
• బె నరాధిప' కారణమిది, యనఁదగు నత్యల్పమునుచునంబ ఋతువునన్.

క, ధరియించు శుక్లశోణిత, వరవస్తుద్యయమె యెల్లఁ ప్రాణులకగును
- స్థిరకారణ మిద్దాననె, పురుషుఁడు జన్మించుచుండు * భూలోకమునకా. ౧౧

సీ. ఎచటి కాక్షితిపతి ♦ యేగంగఁజనునొ యచ్చటి కేగినాఁడు నూ ♦ జనపతిసుత!
యతఁడు భూతంబుల ♦ యందు లయించినవాఁడు విశేష మి ♦ ప్పట్టిన నిను
మంతయులేదు; దే ♦ హాంతము గలవారి కిది న్వభావమ్ము; నీ ♦ వే నిజంబు
కాని సరబంధంబుఁ ♦ బూని శ్రమంపడు చున్నావు సిద్ధమె ♦ యొప్పెడునుఖ

తే. మును దొలంగుచు నెవరర్థమును గ్రహించు
గాని ధర్మచరణమునఁ ♦ గాని నిరతు

లగుదురో వారిఁ గాంచియే ♦ సధికదుఃఖ

మొందుచున్నాడె నిశ్చయఃమో నుశీల! ౧౨౫

3611

క. విను ప్రత్యక్షమఖంబుల, ననయముఁ దా రనుభవించునట్టి యితరులం
గని నేను శోక మందను, గనుఁగొనఁదగుఁ దగినయట్టి ♦ కారణవితతికా. ౧౨౫

సీ. అర్థధర్మసమార్జనాచరణాయత్తు లిటు దుఃఖమొంది తాఁరెల్లఁ జెడుట
యేగాక చచ్చియు ♦ న్నెదుఃఖంబులఁ బొందుదు రిది నిజఃముగఁ జెలంగు
నష్టకాప్రత్యాబ్ధికాఖ్యలుగల శ్రాధములను లోకమున జనులు గడంగి
చేయుచున్నాగు నీచి త్తమునం జూడు, మందు నన్నంబు వాఁరనుభవించఁ

తే. దగిన దాని నితరులకుఁ ♦ దగ వ్యయించి

తారె కై కొన్న నాశంబు ♦ నోరఁసువర!

మృతుఁడు తినఁగలఁడే యన్న ♦ మేమియైన

వానికై యొరులకుఁ బెట్ట ♦ వ్యర్థమే గద. ౧౪

3613

క. వినుమా! యొక్కండు భుజం, చినయది వేటొకని మేనఁ ♦ జెందునయేనికా
మనుజుం డొకఁడు విదేశం, బునకేగిన వానిఁ గూర్చి ♦ పుత్రప్రముఖుల్.

ఆ. శ్రాధభోజనములు ♦ సలుపంగవచ్చునే, యద్ది వారిదారికై న బజై
మునకుఁ బనికివచ్చు ♦ ననవచ్చునే గద, యైన నద్ది యట్టు ♦ లగుటలేదు. ౧౫

సీ. అట్టులే నృతులగు ♦ నట్టివారికి నది యాహారమగుటయు ♦ నన్యతమగును
గాన నారాధింపు ♦ కడఁగి నిర్దగును దానముల్ చేయు హఃస్థిరమొనర్పు
తనమునేయుము ప్రయత్నమునన్మోక్షముఁ ద్వజింపుమయంచునలఁఘువి త్త
సంగ్రహణమునఁ గుశలమనుల్ గె నాగుదానముల్ చేయింపఁదలఁచితదను

తే. సారముగ శ్రంధములు వ్రాసిఁనాఁ రాను

మహితబుద్ధివి జనకుని ♦ నూటరీతిఁ

జేయఁదగునని నుదిని వెంఁచిన సుబుద్ధి

వీవు లేదికఁ బరలోకఃమే యటంచు ౧౬౫

3616

ఆ. నిశ్చయించుకొనుము ♦ నీవు ప్రత్యక్షసి

ద్ధమ్ము రాజ్యభోగఃతతి గ్రహింపు

మీఁకఁ బరోక్షనుఖము ♦ నిచ్చుచున్న పితౄక్తి

పాలనము వెనుకకు ♦ వలయుఁ ద్రోయ. ౧౬

3617

క. విను ప్రత్యక్షంబున క, న్నును సధికము లేదను నుజఃనగణాభిమతం
బనఁదగిన బుద్ధిఁగొని తమ్ముని ప్రార్థనమునను రాజ్యఃమును గైకొనుమా!.

నూటయెనిమిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౯ - వ సర్గము.

— యోజా బాలిమతమును నిరాకరించి రాముడు వైదికమతమును స్థిరపఱచుట. — యోజా

క. ఋతబుద్ధులలో నగ్రగ్రామి, ఋషిపాత్రజుఁ డాముని యిటు ధిచెప్పినపలుకుల్
మతి నెన్ని వినియు నైదిక, మతమునఁ గల యధికభక్తి మై స్థిరబుద్ధిన్. ౧

చ. మునివరుఁగాంచి యిట్టులను ధిమోమున నున్నిత మంకురింప నా
కును బ్రయమైన రాజ్యమును ధిగోరియె యయ్యది సిద్ధినొందఁ జె
ప్పిన పలుకెద్ది కృత్యమని ధివంతగఁ దోచెడుఁగాని నెవ్వనం
బునఁ దగ నెంచఁజేయుటకుఁ ధిబూనఁగ రానిదె నుమ్ము నువ్రతా !. ౧౫

క. హితమువలె దోచుఁగాని య, హితమే యగుఁ బదప దుఃఖమే కల్గును; నీ
మతమునఁ దగి పాపాచార, రతతిని గొని పాడిలేని ధిప్రాకృతుఁ బురుషున్. ౨౫

క. ధరణింగల సత్పురుషులు, పరికింపరు నున్ననలను ధిబాటింపరు నూ!
పురుషుని సజ్జనుఁడని దుష్టరతుండని యెట్లు తెలియ ధిశక్యం బనెదో. ౩

సీ. ఇతఁడుసత్కులజాతుఁడైతఁ డసత్కులజాతుఁడనియు వీరుండీతఁడనియుఁ బురు
మాని యీతండని ధికాని శుద్ధుండని యపరిశుద్ధుండని ధియతని యతని ప్ర
యాచారమే తెల్పు; ధినార్య నేదూష్యుండనగుచుఁబూజ్యనిరీతిధిసగపడుచును
శుచిహీనుఁడనె యయి ధిశుచిగల యటులుండి శిష్టలక్షణములఁ ధిజెందినట్టి
వాఁడనై యవిలేనిధివానివలెం దగి శీలయుక్తునిరీతిఁ ధిజెంది దుష్ట

తే. శీలుఁడనె యయి శుభదమై ధిగ్రాలు వైది

కంబయిన ధర్మమును మాని ధికన్యవైది

కక్రియల వేదవిధుల నిధిక్కముగ మాని

విశ్వసంకరకరమయి ధివిమతనగుచు. ౫౫

3623

క. కనఁబడు నీచెప్పిన వాక్కునఁగల్గు సధర్మమును దిగుం జేయంగ

నని, ధర్మచునియుఁ బూనిన, వినుమా లోకమున నెందు ధివిమతాచారున్. ౬

తే. లోకదూషకుని న్నన్ను ధినేకరణిని

గార్యమి దకార్య మిదియని ధికడు నెఱుంగు

తెలివిగల యెవ్వఁడేనియుఁ ధిదలఁచునొక్క

గొప్పగా నెవ్వఁడును ననుకొనఁడు నుమ్ము!.

3625

సీ. గౌరవహీనియే ధికాదు నావనవాన నియమప్రతిజ్ఞను ధినేను వదలి

యపోక్షమును మానుమని చెప్పినట్టి యీ యతిదుష్టవృత్తినిధినాశ్రయించి

వర్తింతు నే నికెవ్వని కుపదేశింతు; నేను జెప్పినదాని ధినీవు జరపు

మని; యేయపాయంబునను స్వర్గ మొందుదు! నిట్లుచేయుదునేనియెల్లజనులు

తమకుఁ దోచినభంగిఁ ధిదారు వర్తింతు రదేలన భూపతి ధియెవ్వఁడేని

తే. యెట్టి యాచారమూనునో ధియట్టిదాని

బూనుదురుగాదె జనులెల్లఁ ధిగాన నాకె

కాక లోకులకెల్ల స్వోక్తోకహాని

కలుగుఁ గావున నీమాట ♦ గాదు శుభము. ౯

3626

సీ. తగుభూతవయ్యే ప్రథానంబుగాఁ గల్గి శాశ్వతంబై నట్టి ♦ త్వావతీంద్ర
వృత్తము సత్యమై ♦ వెలయును, సత్యమే రాజవృత్తంబయి ♦ రాజులుటను
జనసమూహమ్మును ♦ సత్యంబునందె స్రుతిస్థితంబై యుండు ♦ దివిజు లెల్ల
మునులు సత్యమ్మునే ♦ ఘనమని తలఁచిరి గద, సత్యవాది లోకమున వలరు
తే. నేని యాతఁడు మోక్షమ్ము ♦ గానఁ జనును

జనులు సర్వముఁ గాంచెడు ♦ సరిణి నసృత

వాదిఁ గని భయపడుదురు ♦ వసుధఁ బరమ

ధర్మమగు సత్యమే యని ♦ తలఁపఁబడును ౧౦౫

3627

క. విను స్వర్గహేతువదియే, యని చెప్పింబడును; లోకముందుఁ బ్రభువుగాఁ
దనరును సత్యమై లక్ష్మీయు, ననిశము సత్యాశ్రయగనె ♦ యలరున్ మానీ!.

తే. సర్వమునకు నాధారంబు ♦ సత్యమే యగుఁ

బరచుగతి దానికంటె లే ♦ దరయ నిదియు

దానయజ్ఞంబులకు హోనుతవములకును

సత్యమగును నాధారంబు ♦ సాధువిప్ర! ౧౩౪

3629

క. శ్రుతులును సత్యాశ్రయములు, శ్రీతి నెప్పటికైన విడువఁజెల్లునె ఋతమున్
హితముగ లోకము నొక్కొం, సతిశయగుతిఁ గాచునొక్కఁడన్వయమునుజూ!.

తే. ఒకఁడు నరకంబునంబడు ♦ నొకఁడు స్వర్గ

తలమునం బూజితుండగు ♦ ధాత్రి నిట్లు

లైహి కాముష్మికి ఫలంబు ♦ లగును సత్య

వంతున కి సత్యవాదియుఁ ♦ బడు నఘమున. ౧౩౫

3631

సీ. సత్యసంధుండను ♦ సత్యంబు మీఁదనే శంధంబుచేసితి ♦ జననితోడ
నిట్టి నే సత్యమై యెసఁగు భూపతి యాజ్ఞఁ బాలింపకుందు నెప్పుగిదిజెపుము;
సత్యప్రతిజ్ఞను ♦ జరపంగఁ గలనేను ధనలోభమునఁగాని ♦ తావకోక్తి
వలనఁ జిత్తమెట్లా ♦ కలఁతనొందుట గాని యజ్ఞానమునఁగాని ♦ యల్లై తమను

ఆ. నొందిగాని తల్లి ♦ కుద్యవమునఁ దిండి, చెప్పినట్టి సత్యసేతు వింకఁ
ద్రెంప నిద్ది నిజము; ♦ తెగి యబద్ధములాడు, వాడుచంచలస్వభావుఁడు మఱి.

క. స్థిరమతియు లేనివాఁ డగు, పురుషుం డిడు హవ్యకవ్యపుంజంబులని
ర్జులును బితరులు గ్రహియిం, పరు సుమ్మని మున్ను విన్నవారము మానీ!.

సీ. విను సత్యరూపమై ♦ వెలయు నీధర్మమాత్మను గూర్చి వర్తించుననిశముని ము
దాత్మకుఁ దోచుచున్నది సాధుజనసమాచరితమై తగిన యీజటలు వల్క
లములు ధరించు భారము సత్యరూపమై చాలు నాధర్మము ♦ సంతరింప
నంగీకృతంబగు ♦ నవనీశధర్మమ్మనం దధర్మము చాల ♦ నమరియుండు

తే. ధర్మమించుకయేయుండు † దానిఁ గ్రూర
మతులు తున్ములు పాపకఠ్ఠరతులట్లే
చాలలుబ్బలు నేవింతు † సాధువనుచు
నేనుమాత్రము విడిచెద † నిజము మాని !. ౨౦

3634

చ. మనసున నిశ్చయించుకొని † మానుగ దేహముచే నొసర్చు జ
హ్వాను నన్మతంబులాడు సరుఁ † డిలనఁ గావునఁ బాతకంబు నొ
ప్పును ద్రివిధంబుగా ¹మఱియు † భూమియు, దాసజమైన కీర్తియున్
ఘనతరపారుపంబున నె † కాంచిన సద్యశ, మట్లే లక్ష్మీయున్. ౨౧

3635

క. ఈనాలుగు సత్యమునం, దే నెలకొనియున్న పురుషున పొందంగా
మానీ' కోరుచునుండును, మానితుండగు పురుషుఁ డతఁ డమరపురి కేగెన్.

ఆ. అవియు వెంటనంటి † యరుగుఁ గావున సత్య
మా శ్రయింపవలయు; † నరసి యిద్ది
మంచదనుచు నిశ్చయించి దీనిం జేయు
మనుచు నీవు యుక్తి † యలరుచుండ. ౨౨

3637

క. పలికితివిగాదె యిపు డ, పులుకులు పూజ్యములె కావు, † ప్రత్యక్షము ని
మ్ములఁగొనుచుఁ బరోక్షమ్మును, వెలికిం ద్రోయటయు శాస్త్ర విధిహిత మెటుల౯.

క. భరితుఁడు వేడిసరితీసి, ధరిణిం గొనుమంటి వీవు † తండ్రియెదుట నే
నరిగెద వని కని శపథము, లరవడిఁగాఁ బలికి యిప్పుడొగి నప్పలుకుల్. ౨౩

క. మనసార విడిచి భరితు ప, చనమె ట్లునంగ నేర్తు' † సాధూ' నేనున్
జనకునికడ స్థిరశపథంబును జేసియె యున్నవాఁడఁ † బో' సత్యముపై. ౨౪

క. దానికి నాకై కేయియు, మానసమున నధికమగు ప్రమదముం బొందెన్
నే నట్టి ప్రతిన విడుచుట, యానె న్నాయంబు చెపుమ † యార్యశ్రేష్ఠా'. ౨౫

సీ. ఇదియె కర్తవ్యమా † నిది యకర్తవ్యమం చెఱుఁగుదుఁ గావునఁ † గృత్రిమమతి
యించుకయైన లే † కెప్పుడు శ్రద్ధచేఁ బరిశుద్ధచిత్తత † వని నివాస
మును నల్పుచు నె వన్యములగు నాహారంబులను నియమంబునఁ † గొనుచుదానఁ
బంచేంద్రియవిత్పత్తి † బరఁగున ట్లొనరించి పరిశుద్ధమమమూల † ఫలవితతులఁ
తే. వితరులకు దేవతలకుఁ దృప్తి నొనరించి
జనకవాక్పరిపాలనమునఁ దనరెడు
లోకయాత్రను నడుపుచు † లోకహితము

గాఁగఁ గాలంబు గడిచెద † త్యాసురేంద్ర !. ౨౬

3642

1 భూమిఁ కీర్తి ర్యశో లక్ష్మీ పురుషం ప్రార్థయంతి వా. అనిమూలము. కీర్తిః వితిరణజనితా
పథా. యశః పొరుషనిబంధనమ్-అని వ్యాఖ్య.

సీ. అష్టకాదుల నుదాహరణముగాఁ జూపి కర్తముల్ నిష్ఫలకంబు లంటి
మునుజు లీకర్తభూమిని బొందియుండు సందాఁక శుభంబులై ♦ తగినకర్త
ముల నవశ్యము సేయవలయు నగ్నియువాయు వజ్రైరియునువినవయ్య! యిట్టి
కర్తభూమిని బొంది ♦ కావించినట్టి కర్తములకు ఫలముగ ♦ మహితములగు

తే. ననలతను వాయుతను జంద్రతను జెలంగి

కాంచియున్నారు కాపునఁ ♦ గర్తములును

నిష్ఫలంబులు గావు; మాని! శతముఖము

లను సురాలయపతితను ♦ గనియె వజ్ర. ౨౮౫

3643

క. మునివరు లత్సుగ్రతపంబును నొనరిచి దివిజపురిని ♦ బొందిరనియె; ని
ట్లనలాభతీవ్రతేజం, ఉనఘండిగు నామహేశు ♦ నాత్మజఁ సంతక. ౨౮౫

క. తను నాస్తికవాక్యములక, మునిపతి జాబాలి నొంపఁ ♦ బూనఁగ విని యో
ర్వసురామి నతనిపల్కులకు నెదం గడు నేవగించుకొనుచుం బలికె. ౩౦

తే. సత్యధర్మపరాక్రమ ♦ త్తౌసురామ, రాష్ట్రయును మఱి భూతదయాతిధేయ
సత్కృతిప్రియభాషలు ♦ స్వర్గమునకు, మార్గమని పల్కుదురుమతిమంతులెన్ని.

సీ. కనుకనె విప్రులు ♦ కలరూపుగా దీనియర్థము గ్రహించి ♦ యంద తైక
మత్యంబు సంది వ్రమాదంబుఁ బొందక శాస్త్రోక్తమైనట్టి ♦ సరణి స్వస్వ
వర్ణాశ్రమాచారఁపటలికఁ దగినట్టి ధర్మసమూహంబుఁ ♦ దగ సమాచ
రించుచు స్వగ్నాదికాందితలోకాళిఁ బడయఁగోరెదరు తప్పక త్వదీయ

తే. మతియు వేదవిరుద్ధమా ♦ మార్గమంద

వెలసియున్నది వైదికవేష మీవు

తాల్చి యతిశయనాస్తికత్యమెఁగఁ బూని

యిట్టి యతిదుష్టబుద్ధిని ♦ నితరుల కొగి. ౩౨౫

3647

క. నిరత మ్ముపదేశించుచు, దిగుగుడు వీలాటి నిన్నుఁ ♦ దెలియక యాభూ
వరుఁడు తనచెంతఁ జేరిచె, బరిపరి దూషింతు నిది యవైదిక మనుచుక. ౩౩

క. శ్రుతిబాహ్యుడైన బుద్ధుఁడు, సతతము తస్కరుని భంగి ♦ సంత్యక్తుఁడు నూ!
క్షీణిండు నాస్తికుని దుర్గతికుని నా¹బుద్ధసమునిఁగా నెంచనగుక. ౩౩౫

ఆ. కనుకఁ బ్రజలు నాస్తికుని నవైదికునిగ

సంశయింపవలయు ♦ జ్ఞాని వాని

కభిముఖుండు గాఁగ ♦ నగునె యెప్పటికైన

వినుము నీకుఁ బూర్వమునులు ఘనులు. ౩౪

3650

1 బుద్ధసమునిగా-ఇట బుద్ధశబ్దము వేదనిందకపరము. అంతియకాని మతస్థాపకుఁడగు బుద్ధుని పక్షముకాదని తెలియఁదగు.

సీ. నీకంటె శ్రేష్ఠులై ♦ నెగడినవారును బహువిధశుభకర్మ ♦ పటల మెలమి
నొనరించి యిహలోకమును బరముజయించియాకసంబునగ్రహ ♦ వ్యమలహావ
ములఁ దగి యున్నారు ♦ లలితకాంతులు మీఁజగ్రావుననే ద్విజుల్ ♦ కడుశుభప్ర
దములగు సాధుకర్మములను యాగాదిహోమకృత్యముల ♦ నొగిఁ దపంబు
తే. దాసములఁ జేయుదుకు; ధర్మతత్పరులయి
సాధుసంగతిఁ దనరి తేజమున వెలసి
దాసగుణముఖ్యులై యహింసానుకూల
బుద్ధులై నిర్మలులునగు ♦ మునులై ఘనులు. 3౬

3651

క. వారలు జగతిం బూజ్యులు, గారే యని యిట్లు కోపకలితుండయి యిం
పార వచించు స్థిరబలు, నారాముని మహితుఁ జూచి ♦ యాభూసురుఁడుకొ.
క. విషయమున ననునయించుచు, నను; నాస్తికమతముఁ దెలుపునదియయి సత్యం
బును నగుచు సాధుజనహితమును నగు వాక్యముల నుల్లమున నలరంగకొ.
సీ. వినవయ్య నాస్తికు ♦ లనుమాటలును నేను వచియింపఁగా లేదు ♦ వాస్తవముగ
నేను నాస్తికుఁడనుఁగాను బరంబును లేకనియును జెప్పలేదు నాస్తి
కమతవాదులతోడఁ ♦ గలియుట గలిగిన వారివాదముల నీవలెనె యాస్తి
కుఁడనయి ఖండింపఁ ♦ గడగుచునుండును, ధర్మసంకటమగు ♦ తరుణమందుఁ
తే. గార్యసిద్ధికినయి నాస్తికత్వ మూను
వాఁడనేగాని నేనట్టి ♦ వాఁడఁగాను;
వినును యాకూళ పేళ మెల్లన, యిచటికి
వచ్చుటను నాస్తికోక్తులఁ ♦ బల్కినాఁడ. 3౭౪

3651

క. నినుఁ బరికికొ మరలుపల, యుగంచు నిను సుప్రసన్ను ♦ నొయ్యనఁ జేయం
గను గోరి యిట్లు చెప్పితి, మనమునఁ దలపోయవలదు ♦ నుజ్జయొకరీతికొ. 3౯
నూటతొమ్మిదవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౦ - వ సర్గము.

అయోధ్యాకాండము రాముని కోపమును దీర్చి హింస ముపచేకించి రాజ్యముఁ గొనుమని చెప్పెట యి
క. రాముఁడు జాబాలివచ,స్తోమము విని కోపమొందె ♦ దోరంబుగ నం
చామాడ్కి నెఱిగి రాముని, భీమాగ్రహము శుభదలఁచి ♦ వినయముతోఁపకొ. ౪
క. మునిపతి వసిష్ఠుఁ డిట్లను, వినుమా! జాబాలి, జనులు ♦ విలయము గనినకొ
జనుదురు-పరలోకమునకు, నని పుణ్యము తరుగ వత్తు ♦ రవనికి ననియుకొ. ౧
తే. ఎఱుఁగుఁగ్రావున నాస్తికుం ♦ డెట్టులగును
నిన్నుఁ బరికి మరల్పంగ ♦ నెన్ని యిట్టి

పలుకుఁ జెప్పినవాఁడు భూపాలతిలక !

వినుము వచియింతు జగమెట్లు ధ వలసె నిలను. ౨

3658

చ. సలిమయంబుగఁ దవరె ధ సర్వము నాదిని, నందు భూమియే
తొలుత సృజింపఁగఁ బడియెఁ ధ దోరపుశక్తి న్యయంభువుండుగా
వెలసిన బ్రహ్మయుఁ నివిజపీరులు పుట్టిరి సుప్రసిద్ధుఁడౌ
జలజవిలోచనుండు హరి ధ చక్రధరుండు వరాహరూపుఁడై . 3

3659

క. జలములచుండియే భూమిని, బలమొప్పుగ నుద్ధరించె ధ బ్రహ్మయుఁ జరితా
త్ములను మరీచ్యాదులఁ దనయులఁ గూడియే జగమునెల్ల ధ నొగిఁ బుట్టించెఁ.

సీ. బ్రహ్మయు నాపరధ బ్రహ్మముచలననె వఱలె నాబ్రహ్మప్రవాహకూప
మున నిత్యుఁడౌను దక్కినవారికంటెను జిరకాలముండు స్ఫటినినుండి
యే మోక్షముచు బొందుధనిల్లుగుటనె యాతఁ డన్యయుండనబడుధతనివలన
జనియించెను మరీచియను ముని యతనికిఁ గశ్యపుండు జనించె ధ గశ్యపునకుఁ

తే. దనయుఁ డక్కుండు నై వన్యతమను నతని

శనయుఁ డయ్యెను నాతండ్రి ధ ముచు జనపతి

యతని కిత్వోకువు జనించె ధ నతనికిఁ దొలి

మనువె యిచ్చె నమృతభూమినిఁ దగంగ. ౩౪

3661

క. అతఁడేయయోధ్యమం దున్నతిఁ గను తొలిభూపుఁ డని మధనంబునఁ గనుమా
యతనికి శ్రీనుంతుఁడు కుక్షితనూజంఢయ్యెఁ జాలఁ ధ గీర్తియుతుండ్లై . ౩౪

క. అతనికి వీరుండు వికుక్షీ శరూజం దావికుక్షీకిఁ దేజంబు

న్నతశౌర్యముగల బాణుడు, సుశుఁ డతనికి దీర్ఘ బాహు ధ శోభితుఁ డగుచుఁ,

క. అనిరూపుఁడు స్థిరమశుఁడై, జనియించెను సజ్జనాధి ధ సమధికుఁడగు న

య్యనరూపుఁడు క్షీతిసేలఁగ, ఘనములు నర్పించుచుండుఁగాలహితముగఁ

తే. తామబాధలు లేవు, తస్కరుండు లేడు

మందునకునై న నిట్టి యధ్మానవపతి

కాత్మజంఢయ్యెఁ బృథువు హహాక్షీతీశుఁ

డౌ త్రిశంకువు జనియించె ధ నతనివలన. ౧౦

3665

క. ఋతనిరతుఁ డౌటచే నా, క్షీతిపతి తనమేనితోన ధ చేరెను స్వర్గం

బతనికి యువనాశ్వుండు సుతుఁడతఁడుమహాయశుండు విక్రమాధికుఁడయ్యెఁ.

క. తనశౌర్యంబున భీకర, దనుజాతుని దుందుమారుఁ ధ దాఁ జంపుటచేఁ

గనియె నిల దుందుమారాఖ్యను దగ మాంధాతయతనిధయాత్మఁ డయ్యెఁ.

సీ. మాంధాత గనియెను ధ నుహనీయతేజుఁడై యలగు సునంధినినాతండు ధ్రువ
సంధి ప్రసేనజితంజుల నిరువురఁ దనయులఁ గాంచె నాతనయులందుఁ

బెడవనానికి నరిభీకరుడై తగు భరతుండు జన్మించె ♦ బాహుబలము
గల యాతఁడనితునిఁగనియెడతానుమంతులగుతాళజంఘలుఁహైహయులును
తే. బ్రబలుతా శశిబిందువుల్ ♦ వైరులై రి
వారి సనితుండు మార్కాని ♦ పోరి యోడి
యడవిపాలయ్యె. సంత రఘుహిమశిఖరి
యందు మునిస్మృతి నందె సఘ్యురిభయమున. ౧౭ 3668

క. ఆతనిభార్యలు గర్భిణు, లై తనరిరటంచు వినికీ: ♦ యందొక్కతై పా
పాతతమతియై సవతికి, నీతటి గర్భంబు చెడుటయే మేలనుచుక. ౧౮ 3669

క. గరళము గలిపిన భక్ష్యోత్కరమును దిననిచ్చె; భృగుని ♦ ఘనవంశమునక
బరఁగెడి చ్యవనుఁడు హిమభూ,ధరమునఁ గాపుండె నట్టి ♦ తగుణమునందుక.

నీ. గరళముఁ దిన్నయాఁకాళించి యనితుని భార్య యాచ్యవనుని ♦ పరిసరమున
కరిగి మ్రొక్కిన నామెనాత్మజుఁబడయంగవరముఁగోరెడిదానిఁబ్రాప్తాఁడు
కని దేవి! నీకు సకలజగద్విఖ్యాతుఁ డతిశయమతియు ధర్మాత్ముఁ డుత్త
మప్రసర్తకుఁ డరిమండలహంతయు వంశకర్తయునగు ♦ విరనుతుండు
తే. కలుగునని పల్కె నామెయు ♦ నలరి మునికీ

భక్తి వలగొని పూజించి ♦ వరమతుష్టుఁ
జేసి వీడ్కొని తనయిల్లు ♦ చేరి పద్మ
పత్రనయనుని శతధృతిఁప్రతిముఁ దనయు. ౨౨ 3671

క. కనియెను దశ్శుతిగర్భంబు నడంపఁగ సవతి గరళముం బెట్టె గదా
తనయుఁడు విషనహితుండై, జనియించుటనతఁడుపొందెనగరాహ్వయముక.

నీ. సగసుఁడు యజ్ఞదీక్షుంగొని హయచుదృశ్యము కాఁగ దానినిసరయుటకయి
ఁరవకాలంబున ♦ వారివేగమ్మునఁ బ్రజలకు భయమును ♦ బర్వజేయు
సంప్రముఁ దనయాత్మజన్మలచేఁ గ్రవ్వఁగా జేసె నట్టి భూకాంతునకును
ససమంజుఁడను పుత్రుఁ ♦ డలరెనంచని విన్నవారముగద వాఁడు ♦ పాపకర్త
తే. నిరతుడై యుంటచేత వానిని సగరుఁడు

ప్రాణములతోడ నడవికిఁ ♦ బంపె నతని
కంఠమంతుండు శౌర్యధనాధికుండు
తనయఁడయ్యె దిలీపుండు ♦ తత్తనయుఁడు. ౨౬ 3673

క. అతఁడు భగీరథునిం గనె, నతఁడు కకుత్స్థుఁ గనె వాని ♦ యశమున మీరీ
క్షీతిఁ గాకుత్స్థులనంగా, ప్రతిలేని యశంబు గని, విరాజిలితి రిటుల్. ౨౭ 3674

నీ. ఆకకుత్స్థుని యాత్మజుఁ ♦ డయ్యె రఘువు
రాఘవులుగాఁగ మీర లాఁరఘువులన
నైతి; రతనికిఁ దేజస్వియైన తనయుఁ
డొకఁడు కలిగెను బలుపేరు ♦ లోప్పుచుండు. ౨౮ 3675

సీ. తెలిపెద నట్టిపేరులఁ బ్రవృద్ధుండని పురుషాదకుండని ♦ ధరణి మఱియు
 సతఁడు సౌదాసుఁ డంశచనియుఁ గల్గూపపాదుండనియును ఖ్యాతితోడ జెలంగ
 నతనికి శంఖణుం ♦ డనువాఁడు జన్మించి తత్పురాక్రమమొంది ♦ తండ్రితోడ
 ననిచేయుచున్ సన్నె ♦ న్యముగఁ జంపంబడె; నాశంఖణునకు వీర్యాధికుండు

తే. మఱియు శ్రీమంతుడైన యాత్మజుఁడు గల్గె
 నాతఁడొందె నుదర్శనాహ్వయము జగతి
 నతని కగ్నివల్లండుయ్యె ♦ నాత్మజన్మఁ
 డతనికిన్ శీఘ్రగుండయ్యె ♦ నాత్మజుండు. 30

2676

సీ. అతని పుత్రుఁడు మరు, ♦ వతఁడు వ్రశు. శ్రుకుఁ గనియె, నాతనికినిగాంతిమంతుఁ
 డగు నంబరీషుండు ♦ నెగడె దనూజుఁడై యంబరీషునకు సత్యవ్రతాప
 సహితుడొనహుషుండు ♦ జన్మించెనాహుగండతిధార్మికుంశయ్యె ♦ నతనికి నుతుఁ;
 డజ నువ్రతులనంగ ♦ నాత్మజు లిన్ద్రుడై యచఘమూర్తికిఁ గల్గె; ♦ రజని కతుల

ఆ. ధర్మనిరతుఁడైన ♦ దశరథుఁ డాత్మజుఁ, డయ్యె రాముండనంగ ♦ ఖ్యాతిగన్న
 యట్టిసీవె యతని ♦ కగ్రపుత్రుండవు, పెద్దివాఁడ వగుటఁ ♦ బృథివి కెల్ల. 334

క. పతివౌదువు నీవే భూపతివర్యా! నీదె కానఁ ♦ బడయుము రాజ్యం
 బతులము; చునుజుల నెల్లను, నతిధర్మము మీఱ నేల ♦ వయా! యింకన్.

క. వినుమా యితోవ్రకులం, బున నంజీయందు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడై నేఁ జె
 ప్పినరీతి భూపుండగుఁ జూ! కనిష్ఠునకు జ్యేష్ఠుఁడంటఁగా రాజ్యంబున్. 335

ఆ. ఇచ్చినదియెలేదు ♦ జ్యేష్ఠునికే యభి, సే కనుగుచునుండు ♦ స్థిరయశా! ను
 హత్త! జ్యేష్ఠునుతుండ ♦ వగు నీకు రహివంశ, ధర్మ మాచరింపఁ ♦ కనునుజమ్ము.

క. ఘనమైన యిట్టి ధర్మం, బును జెఱుపఁగ నీకుఁ దగునె ♦ మునుకొని నిన్నుం
 గని యితరు ల్లొ దానినె, గొనరే పృష్ఠాంతముగను ♦ గుహలయనాధా!.

క. జనపనముదయ మలరంగ, ఘనరిత్నావ్యల వస్తుకాండము గలమే
 దిని నెల్లఁ దండ్రివలెనే, యనిశము పాలింపవయ్య! ♦ యార్యశౌకాంకా!. 336

సూటపదియవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౧ - వ సర్గము

— శ్లోకం — పసిష్ఠుఁడు గురుమతమును వివనాడరాదని రామునకు జెప్పట. శ్లోకం —

చ. ట్టిపి! పురోహితుండగు వసిష్ఠుఁడు రామున కిట్లు చెప్పి యా
 యతపితృవాక్యపాలనమె ♦ యర్హ మటం చతఁ డెంచి యూరకు
 న్న తెఱుగఁగ దా నెఱింగి రఘునాయకుఁడొడను ధర్మయుక్తమై
 హితముగువాక్యమున్ మరల ♦ నెంతయుఁ బూనికఁ బల్కె నివ్వధిన్. ౧

సీ. కాకుల్ స్థ! జన్మముఁగన్నట్టి యొక్కొక్క మనుజున కాచార్యుఁడును జనకుఁడు
జననియు సనుమువృత్తియు గురువులుగ వా జననియు జనకుండుఁతనువుమాత్ర
మిలను బుట్టించు వాఁరలు గురుంశస్సనో జ్ఞాన మొసంగును ఁగాన గురుఁడు
తల్లిదండ్రులకంటెఁ ఁ దగు గొప్పవాఁడుగా నీకు నీతండ్రికిఁ ఁ నేనె గాదె

తే. తలఁచ నాచార్యుడను బరింతప! మదుక్తి
రీతిగా నీవు ధరఁ బ్రవఁర్తింతువేని
దాఁటకుందువు సుజనావృతమగు సధము
రఘుకులార్థ వకువలయఁరాజ! రామ! ౪

3684

క. ధరణీసురులును పౌరులు, ధరణీశులు వై శ్రుంగరయఁ ఁ దావకులు మమీ!
పరికించి వీరి గాచుట, సరధర్మము దాని నడుపవలయుం దండ్రీ! ౫ 3685

ఆ. ఇట్లు చేయుచుందువేని సన్తానంబు, దాఁటకుందు వీవు; ఁ ధర్మశీల!
వృద్ధురాలు తల్లి ఁ విశ్రుతభక్తి నా, జననిసేవ చేయఁ ఁ జనును నీకు. ౫౪

క. జననీ సేవాకృత్యం, బును నూనుట యుక్తమగునె ఁ పూజ్యమతీ! యా
వనితామణి చెప్పినచో, పున నడచిన దాఁటకుందు ఁ బుధమార్గంబుక. ౬

తే. సత్యధర్మపరాక్రమశాలి వీవు
నిన్ను భక్తిని బ్రతిమాలుచున్న భరతు
పలుకు సార్థకముగఁ జేయఁ ఁ గలుగుదేని
యాత్మభూతుని భరతు నీయనుజ భక్తు. ౬౪

3688

క. ఋతధర్మసూపశీలము, నతిక్రమింపయె యుందు ఁ వని మధురవచ
స్తతి నాచార్యుఁడు పల్కిన, స్థిత మలరంగ రఘుకులాబ్ధి ఁ శీతాంశుండుక.

క. మునిపతి నాసీనుని దమి, గనుఁగొని పచియించె మానిఁకాంతా! వినుమా
జననీజనకులు తోలుతఁక, దనయనిఁ బడయంగఁగోరి ఁ తా రతిభక్తిక. ౮!

అయ్య రామఁడు గురువుమాటకంటె దండ్రుమాటయే శ్రేష్ఠమని చెప్పటం.

సీ. వ్రతములు దగు నుపవాసాదివిధులను నొసరించి తనయుండుఁజనన మొంద
స్తన్యం బొసంగి యథాశక్తి నన్నాంబరాదు లొసంగి యింపై నయట్లు
జలకమార్పుచుఁ దమిఁ ఁ బలుకుల నేర్పుచుఁ బెంతుడు గాదె యవిష్కల్పలకెల్ల
బదులొనర్పఁగ నెట్టివారి కశక్యంబె కనుకనె గురువులకంటెఁ దల్లి

తే. దండ్రు లధికులా దశరథఁధరణీవిభుఁడు
నన్నుఁ గన్నట్టి తండ్రిగాఁన నతనికయి
నేనొనర్చినప్రతిస యో ఁ మానిచంద్ర!
నిష్ఫలంబుగఁ గారాదు ఁ నీశ్చయ మిది. ౧౧

3691

క. కనుకక జననీవాక్యం, బును సహజుని పలుకుఁ జేయఁబోలదు; యుక్తం
బును గాదని చెప్పంగా, విని భరతుఁ డుదారబుద్ధి ఁ వే మది కలఁగక. ౧౧౪

- క. కలగుండుపడుచుఁ జెంతను, బలుకంగఁ లేకయున్నఁవాని నుమంత్రుఁ
గలఁగిన మదిగలవానిం, గలయం గన్గొనుచు సూత! ♦ కడువేగముగఁ. ౧౨
- క. ధర నిట దర్భలఁ బలుపుము, పరుండియుండెనను రామఁపతి కడ్డముగాఁ
బరమముదంబును శ్రీరఘు,వరుఁ డొందినదాఁక భూమి ♦ వదలం జువ్వి! ౧౩
- సీ. తనయొద్దనున్న వి♦త్తంబెల్ల పడ్డికై యప్పిచ్చినట్టి ధ♦రామరుండు
ధనమును గొన్నవాఁ ♦ డనువుగ నీయమి సతని ద్వారమ్మన ♦ కడ్డముగ ని
రాహోరుఁడై ముఖ ♦ మాచ్చాననము చేసికొని పరుండినరీతి♦గనె యిచటను
రాముఁ డయోధ్యకు ♦ రాకుండునందాఁక నేను బరుండియుం♦డెదను బర్ణ
తే. శాలవాకిట మఱియు భోజనము మాని
వదనమును గుడ్డచేఁ గప్పి ♦ వదలకనుచుఁ
బలికి సారథి దర్భలు ♦ పఱువకుండ
రామునాజ్ఞను గొననుండఁ ♦ దా మనమున. ౧౪ 3695
- క. కలఁగుచుఁ దానే చని ద,ర్భలు కై కొని పఱుచుకొనియె ♦ పడియుండెను; త్కా
తలపతి మునివరుఁడై యు,జ్జ్వల తేజము గల్గు రామభద్రుం డంతఁ. ౧౫
- చ. భరతుని గాంచి యిట్లనియె ♦ వత్స! య దే యపకార మేను నీ
కరసి యొనర్చినాఁడనని ♦ యడ్డముగా శయనించువాఁడవో
ధరణినురుండొకండె తన♦ప్రవృత్తియు గై కొని యేమఱిచు స
ప్పురుషుని యింటికేగి కడుఁ ♦ బూనిక మీఱఁగ నొక్కొక్కఁగఁ. ౧౬
- క. వ్రతమూని పండడగుఁగాని తగఁ మూర్ఖాభిషిక్తునికీ రాజున కి
ట్టితరులకుఁ బీడ చేయఁగ, ట్టితివై నీ బరుండియుంట ♦ చెల్లునె భరతా! ౧౭
- క. మతిమగ్వర్యా! లెవ్వా, యతిదారుణమైన వ్రతముఁ ♦ దృఢజయించియె నీ
వతివేగమ యిటనుండి ప్ర,శ్నతులను గొని పురికిబామ్మఁహితమిది యనుచుఁ.
- చ. అనవిని కై కపుత్రుఁడు కుశాస్తరణంబున నుండియే వచిం
చెను బరమందుఁ బల్లెలవఁసించెడు మానవకోటిఁ గాంచి రా
మునిదగు నీసృభావమును ♦ ముఖ్యముగాదని చక్కఁజేయఁగాఁ
జనుఁ గద యేల చేయగొకొ ♦ సత్వరమే యన వారలందఱుఁ. ౧౮ 3700
- తే. భరతుఁ గని పల్కి రీరఘువరుండు సత్య
సంధుడనియె యెఱుంగుదుము ♦ చక్కనిగతి
నెంచియె వచించె గరుణాభి ♦ యీమహాత్ముఁ
డాత్మజనకుని పలుకుల♦యందె నిలిచి. ౨౦ 3701
- క. జనకుని పలుకులయందే, తనరెడు నీరామచంద్రుఁ ♦ దగ మరలుపొగా
ననఘా! మాకు సశక్యం, బనినకొ విని వారిపల్కు ♦ లరసి యనుజుతోఁ.
- ళి. రాముఁ డిట్లు పలికె ♦ రమణ ధర్మమనీష, గలుగు నీసుహృన్ని♦తాయ మిట్లు

చెప్పుచున్నవాడ * నిప్పుడు వినవయ్య, భరత! దీర్ఘ బాహు*బలసమగ్ర !. ౨౨
 సీ. పౌరజానపదోక్తిఁ * బాటించి నానల్కు విని యింక నొనరింపఁగను దగినది
 యిదియని చక్కఁగా * మదిని నిరూపించుకొనుము భూపతిచేయఁగూడని దగు
¹ప్రత్యుపవేశంబు * పాటించితిమి గానఁ ²పాచితముగ నన్నుఁ*³బయలునిపుడు
 స్పృశియింపుమా యింక *నిట్లునేజేయంగఁ దలఁపనంచును నట్టిపలుకునకిదే
 తే. చిహ్నమగునన్న నతఁడు చె*చ్చెఱనె లేచి
 జలము స్పృశియించి పిదప న*చ్చట మెలంగు
 వారితో భూసురులు మంత్రి*వరులుఁ జొర
 జానపదులును నావాక్య*సరణి శ్రద్ధ. ౨౪

3704

చ. వినదురు గాక రాజ్యము ల*భింపవలెం దగ నాకునంచు మ
 జ్జనకుని వేడలే దిటులు * సల్పుము కార్యము నాకుఁగాఁగ నం
 చని జనయిత్రి నించుకయు * నైనను నేఁ బురికొల్పలేదు పూ
 జ్యుని వరధర్మమూర్తిని ర*ఘూద్యహు గానల కంప నామదిఁ. ౨౫ 3705
 తే. అనుమతింపను లేదు కా*పున జనకుని, పలు కవశ్యము చేయంగ * వలయునేని
 దానిరీతిని వనినుంట * ధర్మమేని, నన్నకుఁ మాటుగా నేనె * యడవిలోన.

క. మన మలరఁగ వసియించెద, జనకునికడఁ బలికినట్టి * సంవత్సరముల్
 ఘనుఁ డితఁడు నాకుమాటుగఁ, జని యేలుంగాక పురిని * ⁴సంతస మలరఁ.

చ. అని వచియింప ధర్మమతి*యకా రఘునాథుఁడు సత్యవాక్కుఁ బ
 ల్కిన యనుజన్ము వద్దతికిఁ * గేవల మద్భుతమంది పౌరులఁ
 జనపదవాసులం గని ను*సంగతమై తగునట్లు పల్కె న
 జ్జనవరులార! నాదుపిత * త్వాపతి జీవితుఁడైన య త్తఱిఁ. ౨౭ 3708

సీ విక్రయించెనొ దేని*విధిమీఱఁ గుదువయుంచెనొ? దేని, దేనిఁగో*రెనొతలంప
 దానిమార్పఁగ నాకుఁ * గాని యీతనికిని గాని శక్యము గాదు * గాన నాకు
 వననివాసము కుదు*వఁగ బెట్టి దానికి ధనముగా నారాజ్య*మును గ్రహించి
 యిప్పించె నీకుగా * నిప్పుడద్దానిని మాటుపుచ్చటయెట్లు? * మాన్యమగునె?
 తే. వని వసింపంగనే శక్తుఁడను దదర్శ

మింకొకనిఁ బూన్పుటయు ధర్మ*మెట్టులగును
 నిందితమె యట్లు చేసిచ * నేనుఁ గైక
 యుక్తముగనే వచించె న*దోషు మిగుల. ౨౯ 3709

క. జనకుండు ధర్మకార్యంబునె చేసెఁ మేము దానిఁ * బూసమయేనిఁ
 జనకునకు నన్యతదోషము, జనియించుక భరతుఁడెన్న * యుగలవాఁడౌ.

1 ప్రత్యుపవేశము=మార్గమున కడ్డముగా కయించి నిరోధించుపని. 2 పాచితము=ప్రాచ్య
 శ్చిత్తము. ఇది వ్యాఖ్యలోనిభావమునకుఁ దెనుఁగు. 3 పయను=సీరు. 4 సంతసమలరఁ=అయ్యో
 యిదేల శాతలపై బడినని కాక కర్తవ్యమనియే పాలనముచేయవలయు ననునర్థ మీపదము తెల్పును.

- క. ఘనభక్తుఁడు నౌ నీవిధము నెఱుంగుదు నేను; మహిమమునఁ దగు చిత్తం
బున నొప్పు భరతునకు సత్వనిరతునకు మంగళములె ధి యా; సర్వంబున్.
- క. సమయము తీజినపిదప వనమునుండి పురంబుఁ జేరి ధి నాయీసహజన్
దమి ధర్మశీలుఁ గూడియె, తుమనుం బాలింతు ¹రాజచంద్రుఁడ నగుచున్.
- క. అని భరతుఁ గాంచి యను నీ, జననియు వరమడిగె రాజశశధరు నే నా
వనితామణి చెప్పిన చొప్పుననే నడచితిని నీవుఁ ధి బూనిక మెఱయన్. 304
- ఆ. నాదుపల్కురీతి ధి నడుచుకొమ్మా, పురి కరిగి పట్టమూని ధి యనుగుండండి
కన్యతదోషమన రఘవంతైన నంటక, యుండఁ జేయవయ్య ధి యురుగుణాభ్య!
- నూటపదునొకండవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౨ - వ సర్గము.

అథ భరతునకు సమాధానము చెప్పి రాముఁ డియోగ్యునఁ బంపుట. శ్లో॥

- క. అనుపమ తేజంబుల నొప్పిన యాసోదరులదైన ధి ప్రియసంసర్గం
బనునది రోమాంచంబును, గగఁజేయట నడటిమానికాంతులు దానిన్.
- క. కనుఁగొని మిక్కిలి యచ్చెరువునఁ బొడలిరి, యంతకంటెఁ బూర్వమె యట వ
చ్చి నిలిచి² యంతస్త్వ తులౌ, మునిగణములు సిద్ధదేవమునులును గడఁకన్. ౧౫
- తే. అన్తుహత్తులనుం గకుత్ ధి స్థాస్వవాయ
వర్ధనుల సోదరుల రామధరతులను న
గంగఁ గన్గొని ముదమంది ధి కడఁగి చల్కి
రీయిరువురి సంభాషణ ధి మిచట వినఁగి. ౨౫ 3717
- క. వీరిలపయి మోదము చేకూరుచు నున్నయది యిట్టిగుణవంతుల ధ
ర్మారంభవిక్రముల ఘనసాక్షిల ధర్మజ్ఞులైన ధి సరిసుల వీరిన్. 3 3718
- క. తనయుల నిరువురఁ బడసిన, ఘనుఁడే ధన్యుండటంచుఁ ధి గడు సంస్తుతులం
దనిపిరి; పిదపన్ ³రావణ, దనుజవధాకాంతులౌటఁ ధి దన్తునులెల్లన్. 3౫ 3719
- తే. ఏకకంఠమ్ముగా మేదినిశపుంగ
పునిని భరతునిఁ గాంచి యిట్లనిరి భరత!
పావనాన్వయమునఁ బుట్టి ధి ప్రాజ్ఞుఁడవయి
సాధువర్తనమున నద్యశమునఁ జెలఁగి ౪ 3720

¹ పృథివ్యాః పతి రుత్తమః-అనిమాలము. ² అంతర్హితా స్తృషిగణాః-అనిమాలము.
³ దశగ్రీవాదైషిణః-అనిమాలము.

క. తనరారుదు వట్లగుటక, జనకుఁడు సుఖముండవలయు ♦ సతతంబని నీ
మనమునఁ గోరినచో రాముని పల్కులరీతిఁ జేయుము గుణగర్విహా! ౫ 3721

క. తనజనకునకుక రాముం, డనిశము ఋణపడికయుండ ♦ సర్వఁడటంచుక
మనమునఁ గోరుదు మోభరత! నృపతి ఋణము క్తుఁడగుటఁదాదివమొండెక.

క. అనిపలుకుచు గంధర్వులు, మునివరులును రాజమానిముఖ్యులు చనిరా
త్మనివాసములకు; శుభదర్శనఁడగు రాముండు వారిసరసవచనముల్. 2౪

క. విని సంహృష్టాన్యుండై, ఘనమతులగు వారినెల్ల ♦ గారవమునఁ బూ
జనముల నలరించెను; నాతని యనుజుఁడు ¹త్రస్తగాత్రతక దనకోర్కుల్.

తే. కొంచెమైన నీడేరమి ♦ నెంచి తొట్టు
పాటు నొందెడు పలుకులఁ ♦ బట్టువదల
కంజలి ఘటించి రామున ♦ కనియె మరలఁ;
బరమధర్మము నృపులకుఁ ♦ బాలనంబు. ౯౪

3725

సీ. జ్యేష్ఠుఁడే పట్టాభిమేకమ్ము నొందుట మనకులధర్మమై ♦ తనరు నాది
నుండి నచ్చుచునున్నదొగి నీద్యయంబును మది నెంచి యిప్పుడుమాజననియు
బ్రతిమాలుటను గాంచిపాలింపఁదగుదాని; నట్లు చేయుటయె నీకర్మమగును
ఘనమైన యీరాజ్యమును గావఁగాఁగాని యనురక్తులై న యీజనులనెల్ల

తే. నలరఁ జేయఁగఁగాని మహాత్మ! నేనొ

కడనె పూనఁగ నేరను ♦ జ్ఞాతివితతి

సై న్యపతులును మిత్రులు ♦ సరసమతులు

కర్మకులు మేఘముకవలె ♦ గాంతమీఱు. ౧౨

3726

క. నిన్నే సరనాధునిఁగా, నెన్నుచు నున్నారు; ప్రాజ్ఞ! యీరాజ్యము సం
పన్నముఁ గొని పాలింపుము, సన్నతగుణనిచయ! రామచంద్ర! వినుమా!

క. ఈశోసలరాజ్యం బాకఁ, న కా దీలోకజాలి ♦ మెల్లను గావక
గాకుత్స్థ! సమర్థుఁడవే, చేసినమా! రాజ్య మనుచుఁ ♦ జెప్పుచు భక్తిక. ౧౩

చ. భరతుఁడు తాఁ దలంచిన యుపాయము లన్నియు వ్యర్థమౌట ని
బ్బరము చనంగ పాధుతరవాక్యము లొప్పుగ రామచంద్రు స
చ్చరణయుగంబుపైఁ బడి యెసంగెడు ప్రేమముమీఱు వేడె నా
భరతుని శ్యామదేహు ²శతపత్రవిలోచనుఁ గ్రుచ్చి యెత్తుచుక. ౧౪ 3729

ఆ. మత్తహంసనినదు ♦ మగుతమీఱుగ నరక

తలమునాదుఁ జేర్చి ♦ పలికె రాముఁ;

1 త్రస్తగాత్రుడు భరతః-అమూలము. అనయవముల బడలియుండఁగా. 2 శతపత్రము=

డనుజ! నీకు సహజముగు బుద్ధి గునుశిక్ష
వలనఁ గలుగునుతియుఁ ♦ గలిగె మున్నె. ౧౫౪

3730

క. కనుకన్ భూమండలమును, గొని పాలింపంగ నీకన్ గుణ శక్తియు నీ
కును గలదు; ముఖ్యమంత్రుల, ఘనమతుల గునితరమంత్రీ కాండముహితులన్.

ఆ. కలిసి నీవు సర్వకార్యములం జక్కఁగా దలంచి గొప్పకార్యములను
జేయవయ్య కాంతి ♦ శీతాంశుఁ బొసిన, హిమము విడిచినను దుఃఖిని.

క. జలరాశి యధర్మంబునఁ, జెలియలికట్టఁ దగఁబాసి ♦ చెచ్చెఱఁ జనినన్
ఇలఁ దండ్రిదైవప్రతిసను, దొలఁగఁ జూచి నేను నెట్టి ♦ తొందరలందున్.

చ. ¹వనిత యొక ర్థ దుర్నయము ♦ వన్నినదానఁ బ్రతిజ్ఞగల్గె గా
వున విడువంగనా ననుచుఁ ♦ బూని వచింతువయేమొ నాయనా!
వినుమిఁకఁ ²గామలోభగుణ³ విక్రమవంచితబుద్ధి నెట్లొ నీ
జనని త్వనర్థ మీపనిని ♦ జక్కఁగఁజేసిన దట్టుకొటచేన్. ౧౫౫

3734

తే. దాని నీమది నుంపంగఁ ♦ దగదు కైక
జనని రీతినె నీవు చూడనగుఁ జమ్ము
వర్తనంబునఁ బ్రాగ్గీతి ♦ పవలఁ జనదు
భరత! యని పల్కె భాస్కరప్రతిముఁ డతఁడు.. ౧౬

3735

క. తొలిదిసమునాఁటి చంద్రునివలె పృథ్వింబొందు రాసుభద్రుఁ డిటువలెం
బలుకఁగ నాశ్రీరాఘవు, నల్గురుకొనిన్వీతునిఁ గాంచి ♦ యనుజం డంతన్.

సీ అచట వసిష్ఠుచే ♦ ననుచుశుండయిపల్కె నార్యవరా! నువన్ధాభిరామ
ములగు నీవరపాదుఁకింపయి బాదము లిడి యెక్కు మివ్వీయె ♦ యెల్లలోక
ములకు యోగజ్ఞేషములను గావింపంగఁ గలవనటయు, మహాకాంతినలరు
పురుషవద్యుడు ⁴రఘుపుంగవుఁ డాపాదుకలఁ దొడుగుకొనియె♦ నెలమిమీఱ

ఆ. కలల వాని వదలి ♦ మహితాత్ముడై నట్టి
భరతునకు నొసంగె; ♦ భక్తి నతఁడు
పాదుకలకు మ్రొక్కి ♦ భద్రమూర్తిని రాముఁ
గాంచి పలికె భూమికాంత! వినుమ! ౨౨౪

3737

సీ. పదియు నాపై నాల్గువత్సరంబులు నేను జడలు వల్కలములుచక్కఁ దాల్చి
ఫలమూలములఁ దిని ♦ పరపరదనుడనయి వీరుండవయి రఘుభూరమణుని

1 ఈపద్యపూర్వార్థము వ్యాఖ్యలోని యవతారికకుఁ దెనుగని గ్రహింపవలయు. 2 కాష్ఠా
ద్వా తాత లోభాద్వా మాత్రాతుభ్య మిదం కృతమ్-అని మూలము. 3 విక్రమ=క్రమము తప్పుట
చేత. 4 సోఽధిరుహ్య సరవాఘ్నిః పాదుకే హ్యనిరుహ్యచ, ప్రాయచ్ఛ త్సుమహాతేజా భరతాయ
మహాత్మనే-అనిమూలము.

వంశంబు వెలయించువాడవౌ నీపాదుకలపయి రాజ్యంబు † నెలమి నునిచి
పురబాహ్యముననుండి † పొలుపగునీరాక నెదురుచూచుచు నెయుం † డెదనురాను!

తే. ¹ పంచదశతమవత్సర † ప్రథమదివస

మందు నినుఁ జూడనై తినే † ననలుఁ జొత్తు

ననిన నట్టులె కానిన్తు † యని రఘువరుఁ

డనుచు సంగీకరించి య † య్యనజుఁ బ్రీతి. ౨౬

3738

క. కరముల బిగియారఁగ నా, దరమున నాలింగనంబుఁ † దగఁ జేయుచు సో
దరునికా శత్రుఘ్నుని న, క్కరణిని లాలించి భరతుఁ † గాంచి వచించెకా. ౨౬౪

తే. అన్తుఁ గై కేయి రక్షింపు † మామెపయిని

గోప మూనకు మిట్లని † నాపడంతి

పైన నాపైన శవధంబు † పలుకువాఁడ

² ననుచుఁ గన్నీరు నించుచు † ననుజు విడిచె. ౨౭

3740

క. శూరుండయి ధర్మవిదుం, డై రాజులు భరతుఁ డంత † నమలతరాలం

కారముల నొప్పుమీఱెడు, శ్రీరాముని పాదుకలను † జిత్తం బలరకా. ౨౭౪

తే. కరముఁ బూజించి వలగొని † నరవర్హార్థ

మైన యుత్తమగజమూర్ధ † మందు నునిచె;

సంత హిమభూధరమువలె † నాత్మధర్మ

మందు స్థిరతను గన్న రా † మాధిపుండు. ౨౮

3742

సీ. గురువుల మంత్రులఁ † బురముఖ్యములనుండి వచ్చిన జనులను † భరతముఖుల

• వారివారికిఁ దగు † భంగి శౌరవముల నలరించి యంత వీ † డ్కొలిపె నపుడు

• తల్లులు కన్నీటి † ధారలఁ బలుకులు వెడలమి దుఃఖసం † విగ్నచిత్త

లగుచు వీ † డ్కొనఁజాల † రైరి శ్రీరాఘవు; ³ నతఁడె తల్లులకెల్ల † నవనితలముఁ

ఆ. నల స్పృశింప మ్రొక్కి † తగురీతి వారల

• చింత మాన్పి యేడ్చు † చిత్తమందు

నిముడకట్టె వెడల † నిబ్బర మొందక

పర్లశాలఁ జొచ్చె † వగలఁ బొగిలి. 3౧

3743

నూటపండ్రండవ సర్గము సంపూర్ణము.

1 చతుర్దశీ హి సంపూర్ణ వర్షేహని రఘూత్తమ, వర్షక్షౌమి యది త్వాం తు ప్రవే
క్ష్యామి హతాశనమ్-అనిమూలము. 2 ఇత్యుక్త్యాప్యప్రసరితాత్మో భరతం వినసర్జహ-అనిమూలము.
3 సత్వేన మాత్మనా రభివాద్య సర్వారుదకా కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః-అనిమూలము,

౧౧౩ - వ సర్గము.

-అథ భరతుః డయోధ్యైః జేరుట. అథ-

క. భరతుం డటఁ బాదుకలను, శిరసున నిడుకొనుచుఁ జెలఁగు ♦ స్థిరముదమున సో
దరుడగు శత్రుఘ్నునితో, నరచిముక్తి నెక్కె; నంత ♦ నాతని మ్రోలన్. ౧

తే. అవ్వసిఘ్నుడు సువ్రతుఁడై చెలంగు
నట్టి జాబాలి వామదేవాహ్వయుండు
మంత్ర కార్యవిశారదుల్ ♦ మంత్రులెల్ల
నరిగి రయ్యది వలగొనుఁనానఁ బూని. ౨

3745

క. శ్రీరామనివాసంబా, భూరిధరాధరమునకును ♦ బొందుగఁ దూర్పుం
జేరియట జానకియు రఘువీరుడు జలకేశిఁ దేల ♦ విమలం బగుచున్. ౨౪

క. అనుపమయి తగు మందాకిని జేరిరి భరతుఁ డనటికిన్ సేవలతో
డను బోయి రమ్యబహువిధ, ఘనధాతుసహస్రములను ♦ గాంచుచు గిరికిన్. 3౪

* తే. పార్వ్యముననుండు మార్గమ్ముఁ ♦ బట్టి పోయి
యగ్గిరికిఁ జేరుననెయున్న ♦ యాశ్రమమును
మునివిభుండౌ భరద్వాజఁ ♦ ఉన్ముండుండు
దానిఁ గాంచెను భరతుం డుదారబుద్ధి. ౫

3748

క. అరదమ్ము డిగ్గి యాముని, నరుపాదయుగంబునకును ♦ బ్రణతింజేసెన్
భరతుని రాకకు నమ్ముని, పరమస్రమకమునఁ దేలి ♦ పలికె నగనితోన్. ౬౪

తే. నాయనా ! రాముఁ గంటివే ? ♦ పోయినవని
యైవదే ? యని యడిగిన ♦ నటులనీన
మిగుండౌ ముని యిటు తన్నున్ గ్రహమున
నడుగఁగా భ్రాతృవత్సలుఁడై న చుతుడ. ౮

3750

క. మునితోఁ బలికెను దృఢమై, తన రెండు శౌర్యంబు మెలయఁ ♦ దగువాడగు రా
ముని నేను గురుడురాజ్యంబునుగొనుమని వేడుకొనఁగఁమునముననతఁడున్.

సీ. ఇచ్చసిఘ్నుతోడ ♦ నిర్ధనిచారంబు వెలయ నిట్లనియెను ♦ బృద్ధిపతియుఁ
గై కనిమి త్తమై ♦ కానలోఁ బదునాలుగేండ్లు నన్నునుపంగ ♦ నెంచి చెప్పి
నట్టి యామాటయఁధార్థమ్ముగాఁ జేయువాడ నిశ్చయమని ♦ పలుకునంతఁ
బ్రాజ్ఞవక్త్యుండును ♦ వాక్యజ్ఞుండు నగు వసిష్ఠుండు వాక్యసంసిద్ధిగన్న.

తే. రాఘవునితోడఁ బలికె నశ్శస్త్రయుక్త
ముగను శ్రీరామ ! ప్రాజ్ఞుడవు గనుక నివు

* అమరా చ్చిత్రకూటస్య దదర్శ్య గరతే త్తదా, ఆశ్రమం యత్ర సముని గృహద్యాజః
కృతాలయః-అనిమూలము. 'అసేన యమునాదక్షిణతేఛే క్వచి ద్భరద్వాజాశ్రమఇతి జ్ఞాయతే' అని
మహేశ్వరతీర్థులు. 'అమరాధిప భాసమానమ్' అని గోవిందరాజులు.

డివియె కనకంబుచే నలంకృతములై న

పాదుకల నిన్ను! యనుజుడొ ధరితునకును. ౧౧౫

3752

క. అలపురి యోగక్షేమం, బుల నివియే కూర్చుచుండుఁ ధాండుగ ననుచుం
బలుక వసిష్ఠుని వాక్యం, బుల విని ప్రాగ్వదనుఁ డగుచు మోదముచెలఁగఁ.

క. తనపదములు బాదుకలం, దనువుగ సోకంగఁ జేసి యవనీభరణం
బున శక్తి నాకుఁ గలుగంగ నొసంగె నుహత్తుఁ డిట్లుగాఁ గృపనీయఁ.

తే. అన్న యనుమతిఁ గైకొని యతశుభ్ర
దములఁ బాదుకలం గొని తరిలి యాయ

యోధ్యకే పోవుచున్నాడఁ నురుకృపాబ్జి!

యన్న భరితుని శుభవాక్య మాలకించి. ౧౧౫

3755

క. అలరి భరద్వాజం డిటు, పలికె శుభస్కరములై న పలుకులు మిగులఁ
వెలయఁగఁ బురుషవరేణ్య! కులగుణశీలురకు నీవె గొప్పపు సుమ్మి! ౧౧౫

క. కనుక నె నిమ్మస్థలి జీవనములు నిలువంగ నోవు భంగిని, నీయం
దును జ్యేష్ఠానుసరణమను, ఘనతమమా శ్రేయమిద్ది కడు వెలసెఁ జుమి.

ఆ. కాన నిద్రి వింతగాదు, మహాభుజం, డయిన దశరథునకు నమలధర్మ
విదుఁడు ధర్మమతియు సదమలాచారుఁడు, నైన సత్తనూజుఁడవగు నీవు.

క. ఉన్నావుగాన నాతం, డెన్నటికిని మృతుఁడుగాక యింకఁ బ్రదికియే
యున్నట్టి వాడె యగుఁ జ, న్నున్న మహితాత్ముడైన యమ్మునిపలుకుల్.

క. విని దోసి లొగ్గి భరితుఁ డ, తన పదములఁ బట్టుకొని నితాంతవినయము
గనఁబడ వీడ్కొనెడు తలంపున నున్నట్లుండి యంతఁ బొంగెడు భక్తిన్.

చ. వలగొని మాటిమాటికిని వైభవయుక్తం దీతండు మంత్రులం
గలిసి యయోధ్యకేగె; నృపకాంతుని సైన్యము స్వందనంబులుం
బాలుపగు యానముల్ కరులు భూరితురింగము లొప్పు వానితోఁ
జెలఁగి యయోధ్యకేగె; నృపశేఖరుఁడంతఁ జమూయుతంబుగాన్. ౨౦

సీ. వీచీవితానంబు వెలయ రమ్యంబగు యమునామహానది నంత దాటి
పావనశుభజలభాసురంబగు గంగఁ గాంచె నంతట బంధుకలితుఁ డగుచు
సైన్యయుతంబుగా సరనజలాపూర్ణమగు గంగ దాటి రమ్యమయి యొప్పు
శృంగిజేరపురంబుఁ జేరి యందుండి ప్రయాణమై చని యయోధ్యాపురంబుఁ

తే. గనియె శ్రీరామచంద్రుని జనకుఁ బాసి

యున్న యప్పరిఁ గనినంత నురుతరాత్రి

నంది సోరధిఁ గాంచి యిట్లునియె నిదిగో

రామవిరహార్తివీడితయై మఱియును. ౨౩౫

3762

క. తనసాంపుఁ బాసి మోదం, బునుగన కతిదీనయగుచుఁ బొలుచు స్వరంబుకొ
గనకీ యయోధ్య యున్నది, కనుమా యోసారథి' వికాంతిని దీనికొ. ౨౪౪
నూటపదుమూడవ సర్గము సంపూర్ణము

౧౧౪ - వ సర్గము.

— ఛంఛ ఛరతుఁ డయోధ్యను జూచి శోకించుట ఛంఛ —

క. స్థిరకీర్తి ననుభుండు నగు, భంతుండు గంభీరమైన ధవ్యధ్వనితోఁ
బరఁగెడు రథమునఁ బోవుచుఁ, ద్వరితంగతి బురముఁజొచ్చె' వగఁగనుమదితోకొ.

సీ. నరవారణంబులు ధిరుగమి దీనయై 'యట్లులాకోతువు ధవరతముఁ
దిరుగుట భయదమై ధిమిరింబు గ్రమ్మి కాంతిని బాసియున్నట్టి ధిమిరిపక్ష
నిశవలె నాపురి ధిగెడకయుండెను; గాంతిచే వెలసి యంగారకాభి
వీడితయగుచుఁ దపించుచు నేకాకి యగుచుఁ జంద్రునిపత్ని ధయెనరోహి
ణిని బోలియుండెను ధీరమెల్లను నెండ వేడిమికిం గ్రాగి ధవేడినొంది

తే. కలఁగి యుండఁగఁ బతులు ధిగడుఁ దపింప

గ్రాహమీనాదిజలజంతుఁకాండమెల్ల
నణఁగియుండఁ గృశించిన ధియద్రినదిని
బోలియుండె నయోధ్యయఁ ధింకిమెఱు. ౧

3765

క. కనకమునలఁ దగి ధూనుఁ, బును చొలి నెఁజఁ బాసి పుగుఁమొదలగు నవ్వ
స్తునికరముం బ్రోక్షింపఁగఁ, గనఁబడని మఖాగ్నిశ్శియఁగఁ, బురము నగెకొ.

సీ. మఱియును ధూరసఁమరపండు గజహయాస్యంకనధ్వజములు సమయఁ గవచ్చ
ములు విశీర్ణంబులై ధిలఁబడ వీరినికాయంబు గూల నిష్కట్టునఁ బడి
యున్నసై న్యము వలె; ధిమితర ధేనంబు గిలిగి మహాస్వనఁకలితిమగుచు
నాగరంబుననుండి సరభసముగ లేచి వాయువశంగ నిఁస్వనము లడఁగ

తే. నున్నతిం దూలియున్నట్టి ధియార్జులవలె
సధ్వరాంత్రదివంబున ధిరుగ ఋత్వి
జులును యజ్ఞేయసాధనములఁ గొని చన
రిత్రయై యున్న మఖవేదిరీతి నుండె. ౨

3767

సీ. ఆబోతు తమ్ము నొయ్యనదిగవిడువంగ దానిఁ దలంచుచు ధిమానసమ్ము
తడఁబడఁ జక్కఁగఁ ధిమిఁ గన్నడు లేత పచ్చికమేయక ధిబది గోష్ఠ
మందా ర్చిగను నాలమందపోలిక; నుత్తమములయి కాంతుల ధిమరి; మేలి
బాతులు గలిగి విస్తారమూల్యంబులఁ దగు పద్మరాగాదిధ్వజరత్న

ఉలాకోతువులు - ఉలాక ములు గుఱులు. ౧. తువులు = శిల్పములు. ౨. అద్రినది = నెఁజఁచు.

తే. తతిని బాసిన ముక్తావళి తెఱఁగొప్పు

నుండె; మఱియును బుణ్యంబు † నొగి నశింపఁ

గాఁ దటాలున దివినుండి † ఊనును బొంది

కాంతియేలేని నక్షత్రకరణి నుండె. ౧౧

౬768

క. అలరువసంతము చనఁ బూవులచేఁ దగి మత్తమధుపఁపూగము మ్రోయం
జెలఁగుచు దావాగ్ను నృధతి, వలనఁ గనులి చెడినయట్టి † వనలతకరణి, ౧౨

క. కనఁబడుచుండెను మఱియును, జనసంచారంబె లేక † నిరఁబలు తగ నం
దును విపణలు మూయంబడి, జనములు క్రయవిక్రయములు † నలుపఁగరామి.

క. పురమపు డబ్బాచ్చాదిత, సరసిజరిపుతారకాది † సంతతిగల యం
బర మట్టు లొప్పుకుండెను, ధరణీశుండు రాఘవుండు † దన్నెడఁబాయె.

ఆ. కప్పులేనిచోటఁ † గమ్రమవ్యముచెడి, పాత్రవితతి పగిలి † పఱియలగుచు
మత్తుగన్నజనులు † మరణింపఁ గొఱగాక, యున్న పానభూమి † తెన్నుఁ గనియె.

క. ధర పగిలి త్రోవలేర్పడ, నరుదుగఁ బాత్రములు పగిలి † యంబువు వ్యయమై
పరికింపగాని ప్రపవలె, బుర మప్పుడు కానఁబడియె † బొంకము దూలె. ౧౩

సీ. చాపంబునందును † సంధింపఁగాఁ బడి యుక్తపాశంబయి † యొప్పి యధ
కాలంబునకొ రిపుఁత్కృపతిబాణముల్ తగులంగఁ దునియుచు † ధనువునుండి

ధరణిపైఁ బడు నల్లఁత్రాటిచందంబున, రణపటిఘండగు † రాతుపయిని
నెక్కి తోలఁగ నట్టికృత్యంబునకుఁ జాల కలసి భూషణపుంజములను బాసి

ఆ. బలవిహీనమైన † బాలాశ్వవిధమున, మత్స్యకూర్మమకర † మండితమయి
జలము లింకఁబాఱఁ † గలువలు చెడఁ దట, పంక్తి దూలనున్న † బావిరీతి.

సీ. మైపూఁతలను నెల్లఁమాని శోకంబున సంతాపమందుచు † సకలభూష
ణావళి మాలి యత్యంతము యష్టినాఁ గృశించియున్న దురిఁగితుని సనువు

నట్లు, వర్షాకాలఁనుందు సూర్యుం డభ్రపటలముఁ జొచ్చిన † పట్టునందు
నసితాభ్రసంచ్చన్నమైన యాతని ప్రభకరణి శోభిల్లని † పురముఁ జొచ్చె

తే. శ్రీయతుండయి దశరథక్షీతిపనుతుండు

నైన భరతుండు రథమున † యందె యుండి

ఘనరథముఁ దోలుచున్న సూతునిఁ గనుఁగొని

వల్కె నిట్లని తొట్టిలు † పలుకు లొప్ప. ౨౧

3775

క. మును పిందు గీతపాద్య, ధ్వను లతిగంభీరములయి † దశదిక్కులకుం
జని క్రాలుచు వినఁబడుఁ గద! ధ్వనియదియిపుడేలవనఁగఁ † బడదయ్యయ్యా!

తే. మాల్వగంధము వారుణీ † మదసుగంధ

మగురుధూపసుగంధ మివన్ని మున్ను

భంగిఁ బురమున నెల్లడ ♦ వరుస నిండి

యొక్క మొగిని గుబాళింపఁకున్న విపుడు. ౨3

3777

చ. పురమున దివ్యయానముల ♦ భూరిరవంబులు దివ్యఘోటకో
త్కరముల భవ్యహేషలు మదంబునఁ గ్రాలెడు హస్తిఘోంకృతుల్
వరరథనిస్వంబులును ♦ భానుకులాభరణండు రాముఁ డి
క్కరణిని గానకేగ విసఁగఁ దగకున్న విఁకేమి చెప్పుదున్. ౨౪

3778

క. నిరుపమవయస్కులై తగు, పురుషు లగరుచందనములఁ ♦ బొల్పెడు సవసుం
దరపుష్పహారములనున్, ధరింపకున్నారె వనికె ♦ దగ నన్న చనన్. ౨౫

చ. మనపురిఁగల్గు మానవులు ♦ మాననిశోకమునం దపించి చ
క్కని పలువన్నెహారములఁ ♦ గ్రాలి ¹వయాళికి వెళ్ల గేమొ యొ
క్కని గృహమందు నుత్సవము ♦ గానఁగరా దొనరించినట్లు; రా
మునిఁ దగఁ గూడియే సగరిఁముగ్ధుడుచుల్ చనియెన్ నిజంబుగన్. ౨౬

3780

క. అతివృష్టితోడఁ గూడిన, సితపక్షులు రేయిరీతిఁ ♦ జెలఁగెడుకాంతిన్
బ్రతిలేని యిప్పురం బిపు, డతిహీనత నొందియున్న ♦ వకటా! కంటే. ౨౭

క. పెనుపండువువలె నన్నయఁ, జనుదెంచి యయోధ్యనున్న ♦ జనులకు గ్రీష్మం
బున నబ్జమురీతి ముదంబు నదెప్పుడు కల్లఁ జేయఁ ♦ బూనునొ తెలియన్.

ఆ. చారువేషములను ♦ సమదగతుల్ మీఱ
నయసుకాంక్షు తిరుగ ♦ వడలుకొనుట
పహితరీతి నున్న ♦ మార్గంబులన్నియుఁ
గాంతి దూలి యిందుఁ ♦ గాననయ్యెన్. ౨౮

3783

క. అని బహువిధములఁ బల్కుచు, జనపతి సౌధమును జొచ్చె ♦ జనపతిలేమిన్
ఘనసింహాసీనగుహవలె, గనుపట్టఁగ భరతుఁ డెంతో ♦ కళవళపడుచున్.

క. మును సురదైత్యులయధ్ధం, బున సురలు ఐరాజయంబుఁ ♦ బొందఁగ భానుఁ
డును రాహువుచే నోటమిఁ, గన రాత్రిందివము లనెడు ♦ కల్పనలేమిన్. ౩౧

తే. అలరకుండిన దినమట్టు ♦ లమలకాంతి
యడఁగ విజనంబుగా నున్న ♦ యంతిపురము
సంతయుం గని గాఢదశఃఖా ర్తుఁ డగుచు
బాష్పపుంజంబు విడిచెను ♦ భరతుఁ డపుడు. ౩౨

3786

నూటపదునాల్గవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౫ - వ సర్గము.

భరతుడు నందిగ్రామమున రామపానుకలఁ బురస్కరించుకొని రాజ్యమును బాలింపఁ బూనుట.

క. అంతదృఢవ్రతుఁడగు భూకాంతుని తనయుండు మాతృగణము నయోధ్యా భ్యంతరవిలసద్ద్రాజని, శాంతంబున విడిచి శోకసంతప్తుండై. ౧ 3787

క. గురువులఁ గని యిట్లనియె, ద్వీర నందిగ్రామమునకుఁ దలఁచితి జన నో గురులార! మిమ్ము వీడ్కొని, యరిగెద నీదుఃఖమెల్ల తట నోర్వఁగలక. ౨

ఆ. ఇందె యుండి రాము తడఁబాయుటం గల్లు
తాప మోర్వఁజాలఁ దండ్రి స్వర్గ
మునకుఁ జనియె గాదె తనికి నాయన్నయుఁ
జనియె నతఁడె కాదె త్ప్రతిభిపుండు. ౩ 3789

క. కనుకనె మహితయశస్కుం, డనఘుండునగు నతనిరాక తాత్కలఁచుచున్
జని యందె యుండఁదలఁచితి, నని యిట్లు మహాత్ముడైనయతఁడాడుటయున్.

క. భరతుని శుభవాక్యంబుల, నరుదుగ వినుచున్ నసిష్ఠుఁ డాదిగఁ దగుమం
త్రిరమణు లతనిం గన్గొని, భరతా! నీవిపుడు భ్రాతృవాత్సల్యమునక. ౪

చ. పలికినపల్కు జ్ఞాఘ్నమయి తాసిలుచున్నది; నీకె యిట్టివో
పలుకులు చెల్లు నీదయిన తవ్యకులంబునకే దగుక; మనం
బలరంగ బంధుజాలములయందుఁ బ్రమోదము నీకుఁ గల్గుల జూ
వెలయును భ్రాతృసాహృదము వింతగ నీకుఁ గలాపరీతిగక. ౫ 3792

తే. ఆర్యమార్గముఁ బూని యున్నట్టి నీవు, పలుకుమాటను దీనినెవ్వండు నమ్మ
తింపకుండును? మెచ్చనొ దీనిననిరి; భరతుఁ డెమ్మాట విని తనవాంఛదీఱ.

క. అరదము నాయత్తము సత్పరముగఁ జేయునుని చెప్పెఁ దనసారధితో
భరతుం డాశ్రమంతుం, సరువగు ముఖకాంతి వెలయ తంత ముదమునక.

తే. జననులకు మ్రొక్కి శత్రుఘ్నసహితుఁడగుచు
నరదమెక్కిను; వారిద్దఁజల్లు మిగుల
సంతసంబుల రథమెక్కి తచివనికర
మును బురోహితుఁ డరుదేరఁ జనిరి వేగ. ౯ 3795

సీ. అందులో నాచార్యుఁడైన వసిష్ఠుండు మొదలగు విప్రసముదయమెల
ముంసఱఁగాఁదూర్పు మొగముగాఁజనుచునందిగ్రామమున్న మేదినికేజనియె,
భరతుఁ డేగఁగఁ బ్రియబంధకయె రథగజహయసంకులంబగు తని సేన
వెనుకనే చనియె; బౌరనికర మాతని వెంబడించియె పోయె వితతసహజ
తే. వత్సలుండయి ధర్మతత్పరవనీఘం
డైన భరతుండు స్వందనమందె యుండి

రామవరపాదుకలను శిరంబునందె

యునుచుకొని యేగె నాగ్రామమునకుఁ ద్వరఁగ. ౧౨

3796

క. చని యానందిగ్రామంబును వడిఁగాఁ జొచ్చి యరదమును దిగి యాచా
ర్యునిఁ గని యిట్లని పలికెఁ, వినుఁడీ యీరాజ్యమెల్లభిభండు దయమెయి.

సీ. ఇల్లడగ నె పెట్టియే యున్నవాఁడు నాయొద్దఁ గావున దీని నొగి సమస్త
మతని కర్పింపఁగ నర్హమే దీనిని గాపాడు నయ్యధికారమెల్ల
నాకు లే నరయఁ గనకవిభాషితములౌ పాదుక లివియే నగున నిందుఁ
గలుగు యోగక్షేమములఁ జూచుకొనునని పల్కె నంతట నట్టిపాదుకలను

తే. శిరమునం దాల్చి దుఃఖంబుఁ జెంది మిగులఁ

బరితపించుచు దనదైన నప్రకృతివర్గ

మును గనుంగొని పల్కె మీఠునములలరఁ

బట్టుఁ డీప్రచానరవరములఁ దమి ౧౩౪

3798

క. ఇవె యాద్యుండగు రఘువన్య వరాంగులు నీనిచేత నుచుధర్మమ్ము
నువిహితములౌను ధాత్రిని, బ్రవీరులమతి యన్న యనుజుఁవైఁగల ప్రేమ.

సీ. దీని నాయొద్దనె దానుంచె నీక్షేపముగఁ గాన నేను రాముండు వచ్చు
నటకు మాత్రమే దీనిఁ బాలించుచుందును, శ్రీరాఘవుఁడురాఁగ శీఘ్రముగను
వీనిఁ బావములకు నేనె నెయ్యము మీఱఁ చొడిగి వీనింగూడిఁగడుఁజెలంగు
తత్పాపములను సంకర్షింతుఁ దమివీటి నీరాజ్యధరము నేనెలను సతఁడు

ఆ. ననముచుండి రాఁగ నైత మాతనియందుఁ, పెట్టి తండ్రిగీతి వివిధసేవ
లకుని కేను జేయు చతిశయభక్తితో, నశని సూరియుందు నననరతము.

క. రామనకుఁ బ్రసాదింపులగు, నీమానితపాదుకలను నీరాజ్యమ్ము
ద్దానుపురింబు నొసంగుచు, నే మాతృభవావధాన మింకఁ బాయుదుఁ జూ!

సీ. పట్టాభిషిక్తుఁడై భాసిల్లు శ్రీరాముఁ గని జనుల్ పులకితఁగాత్మలగుచు
మనముల సంతసంబును బొందినపిదప నాకు రాజ్యచతుర్గుణమగు యశము
సంతోషమును గల్గు; నచుధికముగ నని యన్యుహాశయుఁ డిట్టులొర్తిమీఱ
పిలపించుచుకొ జాల విన్నదనంబున మంత్రులంగూడి గ్రామమున నందు

తే. రాజ్యమేలుచుండెను బ్రభువు వీరుఁ

డైన భరతుండు జటలను బూని వల్కు

లముల ధరియించి మునులవేషమును బూని

సైన్యయతముగ వసియించె నమయ మరసి. ౨3

3802

చ. భరతుండు భ్రాతృవత్సలత భాసిలువాఁడు రఘూత్తముం డదే
తరుణమునందు వచ్చునొ ముదంబున నధును దానినెంచుచుకొ

పరమతి రాముశాసనము ♦ భంగిని వర్తిలుచున్ బ్రతిష్ఠ నె
క్కరఁగినినై న సార్థకముగా జరపింపఁగ నెంచి పూన్కితోన్. ౨౪ 3803

తే. పాదుకల కంత నభిషేకపరమమహము
జరపి యాగ్రాచుమున నివాసంబు చేసి
పార్థివుని శాసనముల నప్పాదుకలకు
విన్నవించుచు ధర నేతె ♦ నన్నుతముగ. ౨౫ 3804

క. సిరి వెలయు నతఁడు శ్రీరఘువరుపాదుకలకు మహోత్సవం బొనరిచి యే
తరుణమున నైన వానిన్, గరము భజించుచును నేతె ♦ తమ ధర్మముగన్.

క. పరిపాలనకృత్యంతే, వరుసం గల్గినను బుష్పవస్త్రాదుల నె
వ్వరుగాని గొప్పకాన్కల, ధరణిశునకనుచు దెచ్చుతఱి నే వానిన్. ౨౬౫

క. తోలుదొలుతఁ బాదుకలకే, యలరి నివేదించి పిదప ♦ నవానిం దా
నెలమిం గొని కార్యంబుల, వలసినగతి నడుపుచుండె ♦ భరతుఁడు పూన్కిన్.

నూటపదునై దవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౬ - న సర్గము.

శ్రీరాముఁడు చిత్రకూటును విడిచి వేటొకయాశ్రమమున కరుగుట. ఛాం-
క. భరతుండు మరలిపోయిన, తగువాతెన్ రఘువరుండు ♦ తదవసరమునఁ గా
పురముండి యచటి మౌని నికరము భయంబొంది మఱియొకయెడకు నేగన్.

1 నీ. వాంఛించియుండుట ♦ వారి యాకారేంగి

తాదుల నెఱిగె నయ్యద్రినున్న
యాశ్రమమునఁ బూర్వ ♦ మతిశయముగఁ నన్ను
నాశ్రయించిన మౌను ♦ లాపదంబు
వదల నుంకించుట ♦ వారిచర్యచేత
నూహించి రాఘవుఁ ♦ డొగి నెఱింగె;

•వారంతసంశయపడి నయనంబుల
భ్రమింతుల రామచంద్రునిఁ దగంగఁ
గనఁబఱచుచు నొకరిని గాంచి యొక్కఁడు
మెలమెల్ల గొణుగుచు; ♦ మిగులఁ బూన్కి

తే. రామునిం గూర్చి యామౌనిరమణులెల్ల
రును రహస్యంబుగాఁ జెప్పఁగొనిరి కథల
వార లాయాశ్రమంబును ♦ నవలిపోవ
లఁచుచుండుటఁ గాంచి యా ♦ దాశరథియు. 3 3809

1 ఇందు రాముని అని చెందుసారులు చెప్పట స్థోకద్వయమున నుండుటచే నని తెలియ
వలయు.

క. మనమున సంశయమందుచు, మునిపతిఁ గులపతిని గాంచి ♦ మ్రొక్కి కరములొ
య్యన మోడ్చి యోమహాత్మా!, వినుమా! నామనవిచెపుమ♦వే యుత్తరమున్.

తే. మునుల కేమే వికారంబులను జనింపఁ
జేయఁజాలిన వికృతంపుఁ♦జేష్టలను నొ
నర్పనేకద కంటిరే ♦ నాప్రవృత్తి
మీరలేమైన లోపంబు ♦ చేరియుండ. ౫

3311

చ. అనుజుండు లక్ష్మణుండు తగ♦పట్టి విధంబునఁ గార్యమేదియై
నను మతివిభ్రమంబున నొ♦నర్చిన జాడయుఁ గానరాదుగా
యనయము మీకు సేవల మ♦హాదృతిఁ జేయుచు నాకుఁగూడఁ జ
క్కని పరిచర్యసేయు జన♦కప్రియపుత్రియు భ్రాంతచిత్తయై. ౬౪ 3312

క. మీవిషయమ్మునఁ దగ నట్లేవిధమునఁ గాని తగిన♦దే యని తానున్
గావించినదోకృత్యముఁ, బావనమతి! జెలుపవయ్య! ♦ నదలక నాకున్. ౭

క. అనవిని ప్రాయంబునఁ నప్రమున ముడిసెన యాకులపతి♦ముదిమి వణఁకుచున్
ఘనభూతదయను రాజులు, ననఘగుతిన్ రాముఁ గాంచి♦యనియెన్ గడఁకన్.

సీ. జనకరాజేంద్రుని ♦ తనయ కళ్యాణస్వభావయు శుభకార్య♦పరతఁ జెలఁగు
నదియుఁ గావున నట్టి ♦ యానతి ధర్మము తప్పుట గల్గునే ♦ ధరణి నెన్న
మతియు విశేషించి ♦ మానుల విషయంబునందు ధర్మము శప్పు♦టనఁగఁ గల్గు
నయ్య నిన్ బట్టియే ♦ యనుగుల బాధలు కలుగుచున్నవి, కన♦గాన మునులు

తే. వానికిన్ సాధ్యసంబొంది ♦ వారిలోన
వార లేమేమొ పలుకుచు♦న్నాడు వినుము
నాయనా! రావణాఖ్యదా♦నవుని సహజఁ
డైన ఖరనానుకుండొక్కఁ ♦ పలుకుచుండు. ౧౦౪ 3315

చ. వినుము ఖరుండు ధృష్టుండును ♦ విక్రమసంపద సంకరంబులొ
ననిశము పెంపుమీఱి విజ♦యంబుల నందిపవాడు క్రూరుఁడై
మరుజుల మాంసముం గినుచు ♦ మత్తిలి పాపగుతిం జెలంగి యి
వ్వని నొకచోటఁ జేరి ముని♦వారము నోర్వక బాధపెట్టెడిన్. ౧౦౫ 3316

క. ఇందొప్పు జనస్థానం, బందున్ వసియించి యందు ♦ నలరెడు మునిగా
ద్భ్రంపములఁ గలఁచుచున్నాఁ, కంఠజ వెడలంగఁ దఱిమె♦నాతఁడురామా!.

క. నీవిటఁ జేరిన దాదిగ, నావీరుం డోర్వలేక ♦ యుచుగులనలనన్
బావనమతులన్ మునులన్, వేవిధముల బాధపఱచి ♦ విహరించెగ్గి జా!. ౧౦౬

సీ. అరయ జగుప్పిత ♦ మగురీతి నొప్పారి భయదంబులై విరూ♦పంబులగుచు
వికృతస్వప్నులు గల్గి ♦ వివిధరీతుల నొప్పు తమరూపములఁ జూపి ♦ తత్తటిల్లు

- గాఁజేయుచున్నారు ♦ శ్రవ్యాదులెల్ల ను మునివరులయెదుట ♦ గనఁబడుచును
వారికొందఱి నశు ♦ భవదాగ్ధములయందుఁ బడవైచి కొందఱు ♦ బట్టి చంపి
తే. యిట్లు బాధించుచున్నా రిహితమతులగు
దనుజు లొకకొందఱాశ్రమఁఫలములందు
దాఁగి తారుండి యందున్న ♦ తాపనులను
జంపి క్రీడించుచున్నారు ♦ సరసగుతుల. ౧౬ 8819
- క. సురలకు హోమముచేసెడు, తరుణంబున స్రుక్కుమొదలు ♦ దగువస్తువులకొ
గరువమునఁ బాఱవైచుచు, హిరిణ్యరేతనుని నీట ♦ నెలమి నడచుచుకొ. ౧౬౪
- క. కలశంబులనుకొ భిన్నంబులుగా నొసరించి స్వేచ్ఛు ♦ బోవుదు రెటకొ
కలఁగుచుమునులాదుష్టాత్ములుమెలఁగెడునాశ్రమములఁదొలఁగఁదలఁచుచుకొ.
- క. ఇతరాశ్రమగుమనంబే, హితమని పురికొల్పువారఁలెల్లరు నన్నుకొ
క్షీతిపతనూజా! యాదు,వృత్తి యింకకొ మేఱవూఱి ♦ నాధుతనువులకొ. ౧౮
- క. రామా! హింసింపంగల, రీమాడ్కిని నిందు బాధఁలెల్లఁ గలుగుటకొ
మేమెల్లర మీయాశ్రమ, సీమకొ విడిచెదము నిజము ♦ శీఘ్రమ మఱియుకొ.
- క. ఫలమూలముల సన్మృద్ధిం, గలిగి విచిత్రంబునగుచుఁ ♦ గ్రాలు వనము భా
సిలు బహుదూరింబున నం,దలరుకొ మాపూర్వమైన ♦ యాశ్రమ మనఘా!. ౨౦
- క. నే నీ మునిగణములతోఁ, బో నెంచితి నీవు నుండఁబోల దిచటఁ బెం
పూని వసించిన నీకుకొ, దానవుఁ డివ్వాడెడి కీడుఁ ♦ దలఁచుకొ జేయకొ. ౨౦౪
- క. మనసు గలదేని మాతోఁ, జనుదెమ్మా, కదిలి నేగ ♦ సంతక్షణమం
దును శక్తిగలిగి యుందువ,యిని దారిను గూడి యుంటఁనెప్పుడు మదిలోకొ.
- క. ముందేమి గలుగునోయను, సం దేహము గలుగుచుండు ♦ సర్వగతులచే
నిందుంట దుఃఖహేతు వ,గుం దగ నని పల్కె మాని ♦ కుమలయవతియుకొ.
- సీ. ఆశ్రమాంతరమున ♦ కరుగ నున్నట్టి యా కులపతి కే నిటఁ ♦ గలుగ మీకు
భయమేల యని యెన్నిఁపల్కులు పల్కియు నిలువరింపంగను ♦ నేరఁడయ్యె;
నాతండునుకొ; రాము ♦ నపుడభినందించుచుకొ సమాధానంబులకొ సమస్త
గతుల వచించుచు ♦ నతనిచే సెలవు గైకొని మునులను గూడి ♦ వనముదాని
తే. విడిచిపోయెను; రాముఁడా ♦ విమలమతుల
వెనుకొనుచుఁ గొంతదూరంబు ♦ చనుచు వారి
నాగనంపి కులపతికి ♦ సరగ మ్రొక్కి
తదుపదిష్టవిషయములఁ ♦ దగ గ్రహించి. ౨౮౪ 8828
- తే. సెలవు గైకొని యంతటఁ ♦ జిత్రమైన
పర్ణశాలకుఁ దా వసింఁసంగఁ బోయి
యందు సమ్మానివరులు లేఁనందున జవ
ముగ నె విడువంగ నద్దయఁ ♦ దగినదైన. ౨౯ 8829

క. మునులవయిం గల మోదం, బున ఊణమాత్రంబు విడువఁజూనకయుండెన్
మునినలె రాముఁడు చరియిం, చిన చర్యలఁ జూచి యంత † సిద్ధమునులకున్.

తే. గుణము లవ్వెయె యాత్మలఁ † గూడియుంట
నతనినే యనువర్తించి † యలగుచుండి;
రట్లు గావున వారు దదాశ్రమంబు
ఊణము విడనాడి పోవంగఁ † జాలరై రి. ౨౬

3831

నూటపడునాటవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౭ - వ సర్గము.

— ఊణ రాముఁ డాత్మముని యాశ్రమముఁ జేరుట. ఊణ —

క. మునులందఱు వెల్లి న వెనుకనే రాముండెంచి పెక్కు † కారణములచే
త నపుడటనుండఁగారా, దని నిశ్చయ మొప్పు జేసె † నాత్మం దగఁగన్. ౧

ఆ. ఇందెయండి భరతు † నెల్ల పౌరుల నాదు
తల్లులను మఱియు నితరులఁ గంటి
వారిఁ గూర్చి నతము † వగచుచునే యుందు
వారిరాక జ్ఞప్తిపఱచు వగల. ౨

3832

చ. భరతుని సైన్య మిచ్చట నివాసము చేసిన కారణంబున
గరిహయపంక్తి లద్దులఁ దగిం జెడ్డియున్నది సర్వశాలలు
త్తరుణమునందుఁ గాన నిఁకఁ † వప్పుక వేఱొకచోటఁ జేరఁగా
నరుగుదు నంచు నెంచి † యచఁలాత్మజ లక్ష్మణుఁగూడి యేగె దాన్. ౪

ఆ. అస్తుహాయశస్కుఁ † డాత్మమహాముని
యాశ్రమమును జేరి † యస్తుహాత్మ
నకును భక్తి మొక్కినం గని యష్టాని
తనయు భంగిని గయఁకొనియె రాము. ౫

3833

ఉ. మానియు రామచంద్రునకు † మంజుతరాతిధి సత్కీయాతతిం
దానె యొనర్చి లక్ష్మణునిఁ † దద్దయు భాగ్యసమృద్ధి బొల్పు నా
జానకీ పుంచివాక్కులను † సంతసిలంగ బహుకరించె ను
జ్ఞాని సమస్తభూతహిత † సంతతమోదయుతుండు గావునన్. ౬

3836

తే. ధర్మవేత్తయు నౌట వాఁధ్యకము నొంది
సర్వజనపూజితయునగు † సతి సమీప
మందుఁ జేలువారఁగాఁ బిల్చి † యామె తాను
వారిఁ బ్రియవచనంబుల † గారవింప. ౭

3837

- క. మునివరుడు మఱియు సీతం, గని ధర్మాచరిణశీలః ♦ కరుణాపతి యీ
యననూయ తపస్విని సృజనపూజిత గావ మ్రొక్కఁ ♦ జను నీ కనియెక. ౮
- సీ. మఱియు నత్తాపసి ♦ మండనం డాధర్మచారిణియగు పత్ని ♦ నాధుశీలః
గూర్చి రాధువునితోఁ ♦ గోరికనిటుపల్కె ననఘః యీయననూయఁ ♦ మునుపొకపరి
వత్సరదశకంబు ♦ వర్షమే లేకయె యొసంబు చెంగి లోకంబుఁ గాల్పు
మునులకు ఫలములఁ ♦ మూలంబుల నృజించి గంగను బ్రసహించు ♦ గలుగునట్లు
తే. చేసె; నయుతాబ్దములు నీమే ♦ సిద్ధి గోర
యర్హతపమును గృహించాం ♦ ద్రాయణాది
సువ్రతంబులఁ జేసి ఋషుల తపముల
కైన విఘ్నంబులం బాపె ♦ నాదరమున. ౧౧
- క. మునుపొకపరి సురకార్యం, బునకై త్వరపడుచు నీమే ♦ పూనిక దశసం
ఖ్యనిశల నొకరాత్రిగఁ జేసెను ఘోరతపస్వినియగు ♦ సిద్ధము రామా! ౧౧౫
- క. నియమాలంకృతులం దగిన యవిద యీదేవినిక జననిఁ బోలె మహా
నియతిం బూజింపుము నాధుమశంబును గల్గు నీకుఁ ♦ దొలంగు నశుభముల్.
- సీ. ఇతరుల మేలుకై ♦ యెన్నేని కర్మము లాచరించుట ననూఁయాపిహీన
యగుటచే నననూయఁయని ఖ్యాతిఁ గాంచెను; సర్వభూతములనుఁసత్కరింపఁ
దగినది, యశమునఁ ♦ సురారునది వృద్ధయును గోపవిరహితఁయనయి తనరు
నీమేకు జానకి ♦ యెలమి నమస్కారములఁ జేయఁగాకని ♦ పలికె నిట్లు;
- తే. ముని వచించుచునుండంగ ♦ విని రఘువరుఁ
డట్లై యని ధర్మమెఱిగిన ♦ యవనిజాతఁ
గనుచు నుత్తమవాక్యంబులను జనకజ
ముని సమీరితవాక్యంబు ♦ వినితివిగన! ౧౧౬
- క. కనుకొ శ్రేయస్సునకై, యననూయఁ దపస్వినిని నిఁయమమునఁ బ్రేమం
బున సేవింపును యన భూ, తనయయఁ దనమేలుఁ గోరుఁధర్మఁడిటుపలుకకొ.
- సీ. విని ధర్మము నెఱింగి ♦ వెలయు నమ్మనికత్తి కప్పు ప్రదక్షిణ ♦ మాచరించె
నవయవసంధులఁదా బిగిచెడి జరఁ జక్కి తెల్లనికాంతిఁ ♦ జెలంగు గేశ
సముదయ మొప్పఁగ ♦ శ్వసననుడు సోకఁగ నరటిచెట్టు వడంకుఁసట్లు వణఁకు
చున్న యంగము గల్గిఁయొప్పు మహాభాగకాపతివ్రతకున్వాఁహ్వయము పలుకు
- ఆ. చూచు నమస్కరించె; ♦ జనకజ మఱియు ననిందితయగు మానిఁనెలఁత కట్లు
వందనంబుచేసి ♦ పరమప్రమోదంబు, తనరఁ గేలు మోడ్చి ♦ వినయమలర.
- క. మీకారోగ్యమె యనఁగా, నాకాంతయు ధర్మమెఱిగి ♦ యతిభాగ్యమునకొ
శ్రీకారితపలఁ గనంబడు, నాకన్నియఁ జూచి ప్రమద ♦ మలరారంగకొ. ౨౦
- సీ. ప్రియతమవాక్యముఁదయమునఁ జిత్తంబు పొంగఁగాఁ బల్కి భూపుత్రి! నీవు
తోలిజనింజేసిన ♦ యల్లభాగ్యమునను బాతివ్రత్యధర్మంబుఁ ♦ దెలిసి నడపు

చున్నదానవు; నుటి ♦ యున్నతై శ్వర్యంబు బంధువులను మాన♦వై భవంబు
వదలి కానల నుంపఁబడిన రామునివెంట వచ్చిన దాన వీభంగిఁ దలఁచ

- ఆ. నిద్రి నీయవృష్ట♦మే యగు; నగరంబు, నందుఁ గాననంబునందు నున్న
నిన్నుఁడైన బాపనిరతుఁడైనను భర్త, వదల కెలమిఁ జూచు♦వనితలకును.
క. కలుగు మహాత్మమలోకం, బులు; మఱి దుశ్శీలుఁడైన ♦ మునుకొని నేవీచ్ఛం
గలయఁ దిరుగువాఁడైనను, నులలితభాగ్యంబులేక ♦ న్ముక్కుచు నున్నాఁ.

ఆ. అశుభమౌ న్వభావ ♦ మందినవాఁడైనఁ

బాగడఁదగు న్వభావ♦మునఁ జెలంగు

నతివలకును బతియె ♦ యగుఁ బరదైవత

మిద్ది నిజము నుమ్మి ♦ యెన్నిచూడ. ౨౩౪

3948

- క. జనకనుతా! నేనెటు బం,చిననుం బతికంపె 1 దపము♦చెల్విన వ్యయముం
గనకెల్లయెడల రక్షిం,చునట్టి బంధు విల లేడు ♦ నూ' మఱియెవఁడుఁ.

క. మనసున నాకుఁ బతిమిం,చినబంధువు కానఁబడఁడు; ♦ క్షీతిఁ గామవశం
బును గన్న మనసులం దగి, పెనిమిటులకా మించి తారె ♦ పెత్తన మలరక.

క. పరులం గోరుచుఁ ద్రిపురు, తరుణులు దుష్టమతుతాటఁ ♦ దగ నిది సుగుణం
బరయ నిది దోషమంచెఱుఁగరు; మన్మథవశత దుష్ట♦కార్యనిరతలై. ౨౩౫

సీ. వర్తించువారల ♦ వంటికాంతలు మఱి యిం దనకీర్తిని ♦ బొంది పరము
నందు భ్రష్టులుగాన♦నతిఘోరసరకంబులందుఁ గూలుదురు, నుమ్మిందు మంచి
చెడుగుల నెల్లను ♦ యత్తంబున నెఱింగినట్టి నీవంటి గుణాభిరామ
లగు నుత్తచువధూటు ♦ లాస్వర్గమున నేవీచ్ఛ విహరించుచుందు♦విమలధర్మ
తే. ముల నొనర్చిన సత్పురుషుల తెఱఁగునఁ

గాన నీవిట్టలే ప్రాణ♦కాంతువెంటఁ

దిగుగు నియమంబు గల్గి పతిప్రతల స

మయమునే గ్రహియించుచు ♦ మనుతమీఱ. ౨౪

3952

- క. పెనిమిటితోడకా ధర్మం, బునె చేయుచునుండు మింకిఁ ♦ బాలఁతీ! దానకా
వినుతయశంబునఁ ధర్మం, బును గల్గు నటంచుఁ జెప్పె ♦ మునిసతి కరుణాఁ.

నూటపదునేడవ సర్గము సంపూర్ణము.

౧౧౮ - వ సర్గము.

అథ సీత యనసూయతోఁ బాతిప్రత్యధర్మములఁ గూర్చి ముచ్చటించుట. అథః!

- క. అనసూయ యిట్లు చెప్పిన, విని సీత యనసూయలేని ♦ విమలమతియై గా
వున దానినెల్ల గుణముగఁ, దనమది గ్రహియించి యామెఁదమిఁబూజించెకా.

- క. వృదుతమవాక్యమ్ముల నా, సునతింగని యిట్టులనియె ♦ శుభమతియున్ భూ
తదయయుఁ గల్గినసేవిటు, మది నెన్ని వచించినట్టి ♦ మాటలఁ దలఁపన్. ౧౫
- క. అచ్చెరువు గాదు షీతిలో, నచ్చరితము గల్గున్మీకి ♦ స్వామియె గురువై
హెచ్చగు నందఱిలోనని, ¹యిచ్చ నెఱుంగుదును మునుపె ♦ యేనుం దల్లి!.
- సీ. ఆర్యా! తలంప నాఁచుధివుఁడు నద్యృత్తి విడిచినవాఁడైనఁ ♦ గడఁగి నేను
మంచిచెడ్డల మది ♦ నెంచక యాతని కుపచారములఁ జేయ ♦ సుతృహింప
వలసిన దాననే; ♦ యలఘుగుణంబుల జ్ఞాఘింపఁదగి కృపాఁశాలి, నిర్జి
తేంద్రియుఁడునునయి ♦ యెపుడు నాపై సుస్థిరానురాగము గల్గిఁయాత్మధర్మ
తే. మందె వర్తిలుచుండంగ ♦ ²ననుఁగుఁ దల్లి
దండ్రులవలెన్ బ్రయంబునఁ ♦ దగఁ జరించు
భర్తసేవించుటకుఁ జెప్పఁవలయునే; ను
హాబలుండగు రాఘవుఁ ♦ డంబయందు. ౪
- క. ఏరీతిక వర్తించునో, యాశీతిగ నితరజననుఁబండుం గృపచె
ల్వారఁగ వర్తించును నా, భూరమణునియందుఁ బ్రేమఁబూనియెయుండున్.
- క. కనుకన్ ధర్మజ్ఞుఁడు నా, పెనిమిటి లోకములకెల్ల ♦ వీరుండు సుమీ
³జనకుం డొకమా తెచ్చితె, గను నామె నితండు తల్లికరణిం గొలుచున్.
- ఉ. అంతియెకాని యీమెకెటు ♦ లర్చనముల్ పొనరించుటంచుఁ దా
సంతయు నెంచఁ; డీవనియు ♦ శూరభయంకరమై జనౌఘ మా
వంతయు లేకయుండిన మహాత్ముని భర్తనుగూడ నేను రా
నెంతయు వేడ్క నత్త యపుడెన్నియొ చెప్పెను సాధ్వీధర్మముల్. ౭ 3860
- క. దానిన్ నదలకయుంచిన, దాన్ మదిలోనఁ బెండ్లి ♦ తరుణమున ⁴బృహ
ద్భానుని సన్నిధి మునుపె, నేనున్ నాతల్లిచేత ♦ నేర్పఁబడితిఁ జా! ౭ 3861
- తే. అట్టి ధర్మంబులన్ మదియందు నుంచి
యున్నదానను, మిరిప్పు ♦ డూనిచెప్పి
నందునన్ ధర్మచారిణి! ♦ యద్ది నాకు
సంతయుం గ్రొత్తగాఁ జేసిఁనట్లులయ్యె. ౮
- క. వనితకుఁ బరిసేనకు మించిన తపము మఱేది లేదు ♦ సిద్ధము. తనభ

3857

3860

3862

¹ విదేశం తు మమా క్షేతద్యథా సార్యాః సతి గ్గురుః-అనిమూలము. మునుపె అనునది
“విశేతంతు” అనుదానియందే స్పష్టమగునని గ్రహించవలెను. ² స్థిరానురాగో ధర్మాత్మా మాశ్శున త్వి
త్తున త్ప్రియః-అనిమూలము. ³ సకృద్దృష్టా స్వపితృభ్య సృషేణ నృపవత్సలః, మాతృన ద్వర్తతే
పిరః అనిమూలము. దీనిచే శ్రీరామునిస్వరూపములు స్పష్టమగుటల వ్యక్తము. ⁴ మాన మత్సృజ్య
ధర్మవిత్-అను మూలాధర్మమే యాపద్యప్రథమసాదమనఁ జెప్పఁబడినది. ⁵ బృహద్భానునిసన్ని
ధిన్=అగ్నిహోత్రునియెదుట.

- ర్తను సేనలు నలరించియె, కనియెన్ సావిత్రి దివిని ♦ ఖ్యాతిని మిగులన్. ౯౫
- క. నీవును దత్తవృత్తిఁ బతి, సేవఁ గావించుటనె విచిత్రముగా నా
దేవనివాసము చేరం, బోవంగల వధికధర్మబుద్ధివి గానన్. ౧౦ 3864
- క. వనితలలో నుత్తమయని, తన రెడు ¹రోహిణియు సురపథంబున శీతాం
శునిఁ బ్రియు నొక్కముహూర్తంబును విడిచి కనంగఁబడదు పూజ్యమనీషా!.
- క. విను వృథాపాతివ్రత్యం, యను బాయక యాచరించి ♦ పుణ్యంబులుగాఁ
దనరెడు కర్మబలంబున, వనితామణు లలసచున్న పాప సురపురిన్. ౧౨
- చ. అని పలుకంగ నశ్రిముని ♦ మంగన యప్పులు కాలకించి నె
స్తునమున సంతసంబు పొడఁనున్ జనకాత్మజ చుస్తకంబు మూ
ర్ఖుని ముడమందఁ జేసి రసఁగుంభితవాక్కుల నోశుచిస్తితా'
యని తగఁ బిల్చి యిట్లనియె ♦ నర్హములైన ²నియానుపంతులన్. ౧3 3867
- క. ఒకరిచి సంపాదించిన, ఘనతనము చెలంగు నాకుఁ ♦ గాంతామణిరో
విను దాన నీవు గోరిన, నునోరధముఁ దీర్పనేర్తు ♦ మనలక సేవన్. ౧౪
- క. వరమేదే గోరుచు యని, కింనుచురాగమున నిన్నుఁ ♦ గాంక్షించెద భూ
పరపుత్రి' నీదువాక్యము, పరఁగు మనోహరముచు, నుపపన్నము నగుచున్.
- క. మనమెంతో మోహంబునఁ, గనరా రెన్ సేత' నీకుఁ ♦ దగిన ద దేదో
వినిపింపు మేను జేయంగ నర్హమైన పని పల్కుఁగా భూనుతయున్. ౧౫
- సీ. అనసూయచూటఁబువిని యచ్చెరువుకొంది చిఱునవ్వుమోమునఁజిందులాడ
సత్తపోలుముగ ♦ జగదేశ విఖ్యాతిఁ గాంచిన యామెను ♦ గాంచి పల్కె
నీమూలబాలకే ♦ యెక్లకార్యంబులు చేసినట్లయ్యె నాచిత్రమెల్ల
సమరారె సని జరఁకాత్మజవల్లిన ధర్మజ్ఞురాలుగు ♦ తపసి భార్య
- ఆ. మిగుల మోహచుండి ♦ మిక్కిలిప్రీతి నీ, యదుఁ గలిగె నాకు ♦ నట్టి ప్రీతి
సఫలముగ నొనర్పఁ ♦ జరు నిదిగో దివ్య, వస్త్రమాల్యముఖ్యఁపస్తువితతి.
- క. ఇదిగో యాభరణవ్రజ, మిదిగో కుంకు మము న్వచ్చుఁపుదువందన మి
య్యదిగో యచులేపమున్, ముదితా' నేనిచ్చు నీయఁమూర్తసుమాదుల్.
- తే. నీదుదేహంబునకును వఁన్నెలను గూర్చు
చుండు నీకివ్వీయుం దగియుండు; వన్నె
పాయ కెప్పుడు నూతనభంగి వెలయు
చుండుఁ గావున గ్రహియింపు ♦ మో వధూటి. ౧౯

1 రోహిణీ నవినా చంద్ర ముహూర్తమపి దృశ్యతే-అనిమూలము. రోహిణి చంద్రునివదలి
యొకముహూర్తమైన నుండదనుటచే దృఢానూరగము గలదని గ్రహింపఁదగునే కాని యెడఁ
బాయకుండుట సంగతముకదా యని ప్రశ్నింపరాదు. 2 నియానుపానియనుము.

సీ. జానకీ! విను దివ్యమైన యీయంగరాగముఁ బూసికొని రమాఁకాంత యవ్య
యుండగు నప్పంకజోదరునకుఁ బ్రీతిఁ గలిగించునట్లు నీకాంతునకును
గృహమోదంబును ఁగల్గింపఁగలవని పలికె; నివ్వీధిఁ బ్రీతి ఁ యలరనియ్యఁ
బడినట్టి యుత్తమవస్త్రాంగరాగభూషణనుచుమాలికా ఁ సముదయంబుఁ

తే. గైకొనియె నీత లోకవిఖ్యాత; యిట్లు
లవ్వ గ్రహించి యవటనె ఁ యంజలిని ద
గంగఁ బట్టి తపస్వినిఁ ఁ గరముభక్తి
గొలుచుచుండెను మదిలోని ఁ కోర్కులలర. ౨౨

3874

క. అనసూయ దృఢవ్రతయా, జనకజ తన్మిట్లు కొలువ ఁ సంతసమున నా
మెను జూచుచుఁ బ్రయగాధల, మనమలరంగఁజెప్ప నెంచిఁనుందమ్మదూక్షిక్.

క. పలుకం జొచ్చెను; ఖ్యాతిం, జెలఁగెడు శ్రీరామమూర్తి ఁ చెందినవేడ్క
లలనా! స్వయంవరంబున, వెలయ న్నినుఁ గొనియెఁ గాడె! ఁ వింటిని దీనిక్.

క. దాని సవిస్తరముగ వినఁ,గా నేఁ గోరెదను జక్కఁగా నున్నది య
ట్లే నాకుఁ జెప్పఁలయును, జానకీ! నీవనిన ధర్మచారిణి నామె. ౨౩ 3877

క. ఈరీతిఁ బల్కు నాధ్వని, శ్రీరామునిదేవి, చూచి ఁ చెప్పె నిటుల; నో
చాచరిత్రా! వినుమా! వీరుఁడు విధిలాధిపుండు ఁ వెలయు ధరిత్రి. ౨౪

క. జనకాహ్వానమున నాతఁడు, తనరును ధర్మజ్ఞుఁడగుచుఁ ఁ దనధర్మమునం
దు సభిరతుఁడౌచు న్యాయంబున భూతలమేలుచుండె ఁ బుధజను లలరక్.

సీ. నరఃపతి యాతండు ఁ ¹నాఁగలిగె గైఁబూని యజ్ఞోపయుక్తమై ఁ యమరు నవని
మంజులంబును దున్నుచుండంగఁ బుడమిని బెకలించుకొని నేనువెడలినచ్చి
యతనికిఁ బుత్రిక ఁ నైతిని, చుంతముల్ గలుకుచు యజ్ఞంబుసలుపు నతఁడు
²సదదూర్లు పిడికిల్లఁపనినోషధుల విత్తవలయును గాన నఁపుని నొనర్చు

తే. నతఁడు తనువున దుయ్యెల్ల ఁ నావరింపఁ
గనఁబడినయట్టి నన్నును ఁ గాంచి మిగుల
నచ్చెరువునొంది సంతతి ఁ యంతకుమును
లలేనివాఁడౌట స్నేహంబుచే నతండు. ౨౫

3880

1 తస్యలాంగలిహస్తస్య-అనిమాలము. 2 నరఃపతి రుప్రీవిక్షేప తత్పరః-అనిమాలము. 'యా
జాతా ఓషధయితి చతుర్దశభి ర్హోషధి ర్వపతీతి' అనివ్యాఖ్య.

క. నను సంకంబున నిడుకొని, తనకూతురటంచు ననుచుఁ ♦ దద్దయు స్నేహం
బును నాపై నెలకొల్పె; గ, గనమునఁ దులలేని పలుకొఁకటి విననయ్యెన్. 30

తే. అది యమానుషమై యొప్పి ♦ “యవనినాథ !

యిద్ది సత్యమె యయి తగు ♦ నీమె ధర్మ

మున భవత్పుత్రికయె యగు” ♦ ననుచుఁ బలికి

నట్టు లయ్యెను; ధర్మజ్ఞుఁడైన యతఁడు. 30

3882

చ. మనమున సంత సంతసిలి ♦ మన్నన మీఱఁగ నన్నుఁ శ్రీతిఁ జే

కొని పరమాభివృద్ధిఁగని ♦ త్నోణివిభుం దురువుణ్యకర్తని

వ్వును దగునాతఁ డాదృతి వెఱసం గొనిపోయి న్వదేవి కీచ్చె నా

వనితయు సంతతింగనఁగ ♦ వాంఛను బూనినదౌట నన్నునున్. 31 3883

చ. జననివిధంబునన్ మిగుల ♦ సౌహృదమొప్పుఁగఁ బెంచుచుండె; భ

ర్తను గనకుండ వేటొకవిధంబునఁ దీర్చుఁగరాని నిండుయా

వనము మదీయదేహమున ♦ భాసిలుటంగని చాలదీనుండె

ధనము చనంగ నినువనివిధంబున నాజనకుండు చింతిలెన్. 32 3884

తే. ¹కన్యకం గన్న తండ్రి లోఁకమున నమర

పతిసముండె ననున్ సరిఁపారినోనఁ

గరము నీచులలోఁ దిరఁస్కార మొందు

జనకుఁ డంతటిదౌ తిరఁస్కార ముపుడి. 33

3885

క. తనకింకఁ న్వరలో గాఁగల, నని యెఱిఁగి విచారభీకఁరార్థమున నె

ప్పునము ముచుఁగంగ ²విష్ణువసుమజుండు దనఁ జేరలేనిమాడ్కిన్ మిగులన్.

క. చింతాన గరపారము, సుంతయుఁ గనఁబాలఁ డయ్యె ♦ త్నోణీకుండున్

స్వాంతమున నయోనిజయగు, కాంతఁగ ననునెఱిఁగియెన్నిగతులఁదలఁచినన్.

క. ³అచూపుఁడు తుల్యుండునగు, పెనిమిటి నాకుం దగంగఁ ♦ బృథివీస్థలిలోఁ

గనుఁగొనఁ జాలండయ్యెను, మనమున నిటులెంచుచున్న ♦ మతిమంతునకున్.

సీ. అతనికిఁ దనప్రియఁనుతకు స్వయంవరము జరపవలయునన్ ♦ బుద్ధి పొడమె;

1 సదృశ చాపకృష్టాచ్చ లోక కన్యాపితా జనాత్, ప్రధర్షణా మవాప్నోతి శత్రుణామి
సమాభివ-అనిమూలము. 2 విష్ణువసుమజుండు=తెప్పలేనివరుండు. 3 సదృశం చానురూపంచ-అని
మూలము.

మును మహాయజ్ఞంబునను దేవవరులచేఁ బురికొల్పఁగాఁబడిఁవరులుఁ డెలమి
జనకున కుత్తనుఁధనువు, సత్తయబాణములు గల్గు తూణీరఁముల నొసంగి
యుండె; నాధనువు మహోద్దండమై భారిమై యుండు సరమాత్రుఁ ఁ లధికకష్ట
తే. మునఁ బ్రయత్నించినక, గదఁబ్బను సశక్తు
లగుదు రట్లాట సరిపతులట్టి ధనువు
వంశజులరు తారు స్వీకృతములనై న;
నంత ఋతవాదియగు నాదు ఁ ననుఁగూడఁజి. ౮౦

3889

క. ధరణీశులఁ బిలిపించెక, ధరాధిపులు రాఁగ సభను ఁ దా వారలకుక
హరుచాపముఁ గనఁబఱచుచు, శరాసనము దీనినెత్తి ఁ జ్యాలిత సరిగాక. ౮౧
తే. ఎఁడు కూర్పునొ యతనికి ఁ నింతియగును
నాదుపుత్రి నిజంబని ఁ నాజనకుఁడు
పలికె; శారపమునఁ గొండఁవలెఁ జెలంగు
దాని నెత్తఁగనే లేక ఁ ¹దండములిడి. ౮౨

3891

క. జనపతులంశుల దీనతఁ, జనఁగాఁ దర్వాత సాధ్వీ ఁ చాల శరత్తుల్
చనఁగా ద్యుతిమంతుం డీ, యినకులుఁ డీ సత్యశౌర్యుఁ ఁ డీ రాఘవుఁడక.
క. చనుదెంచెను విశ్వామిత్రునిఁ గూడి సుమిత్రకొడుకుఁతోడను యజ్ఞం
బును జూడ, ధర్మవిదుఁడగు, మునిసతిఁ శౌశికునిఁ చంక్రిఁమోదముచెలఁగక.
క. అలరించె యథావిధిఁ బూజు నంతటఁ శౌశికుండు ఁ జనకునిఁ గనుచుం
బలికె సహోదరులై ద్యుతి, సలరెడు వీరిన్ద తవ్వరని తలఁచెనహో. ౮౩
సీ. దశరథునకుఁ బ్రయఁతనయులు రానులక్ష్మణులనఁ బ్రఖ్యాతిఁ ఁ గాంచువారు
త్వద్వశంబుననున్న ఁ ధనువును గనఁగోరుచున్నాకు గాన నీవునృపమున
దైవికంబగునట్టి ఁ దాని నీ రామునకును జూపుచుని సల్పె. ఁ మునిసతి యిటు
పక్కినఁ నద్దనుఁబ్విరమును దెప్పించె జనకుఁ; ఉంతుట వీర్యమునఁ జెలంగు
తే. గాన రాఘవుఁ డొకవారి ఁ కన్నుఁ దెఱచు
సంతలో సారమునఁ దగుఁనట్టి ధనువు
వంచి నారిని మోపెట్టి ఁ బలిమి మీఱ
కోగ పూరించె నెల్లరు ఁ వింతనొంద. ౮౪

3895

1 అభివాద్య సృపాజగ్గుః-అనిమాలము.

క. ఈరీతికా శ్రీరాముడు, పూరించుచునుండ ధనువు ♦ పొంక మెడలఁ ద
తానమున కోర్వఁజాలక, దా రెండుగ విడిగె నంత ♦ తద్ధన్విని మిగులకా. ౪౯

క. కులిశము పడినట్లుగ భూస్థలి నిండెకా, సత్యవాక్ప్రచారఁడు నా తం
శ్రీ లలికా నను నీయంగాఁ, దలఁచి జలాపూర్ణ కలశఃపల్లజమెత్తెకా. ౪౯౫

సీ. కలశమెత్తికొనుచు ♦ త్కృపతి నాతండ్రి, నను నీయఁబోవఁగఁ ♦ గని యతండు
తనతండ్రియగు ¹నయోధ్యాపతి యాశయమును దెలిసికొనకమున్నె కాంత
గ్రహియింప ననిపల్కెఁగడువేగ మావృద్ధు నామామ దశరథఃసాధునటకుఁ
విలిపించి యష్టాత్మ వేత్తయకా రామున కేచ్చెను నను నీతి, ♦ నింతెకాక

తే. సాధ్వీ నూర్తిత నాసహజాత సుప్తి

యాభిదర్శన లక్ష్యణ ♦ సతివ గాఁగ

నిచ్చె నాస్వయంవరమున ♦ నిట్లు నేను

రామునకు నీయఁబడితి నో ♦ రాజవదన'. ౫౩౫

3998

క. ఘనశౌర్యంబును గల్గిన, జనసంతతి మేటియెవ ♦ సుసరుతిని భ
ర్తను నేను ప్రేమమీఱిం,గను ధర్మము రీతిఁగొల్పఁ ♦ గల్గితఁ దల్లి'. ౫౪

నూటపడు నెనిమిది సర్గము సంపూర్ణము.

౧౦౯ - స సర్గము.

అథా రీతిం ప్రాప్త్యైవ సంవత్సరే ద్వివిధం గోచరం భూమి

క. అన ధర్మవేత్తయై తిగు, ననసూ యయు గొప్పదె ♦ యాధన్యైక
వినుచుకొన్నెము మూర్ఖుని, జనకజడ నమిఁ గాఁగిలించెసాధుకరములకా

క. అమలాక్షరపదముల స్పృష్టములుగ నచ్చెరువు గొలుపఁ ♦ జాలి మృదువుగా
నమరం బల్కితి; వుద్యాహమునాటి చరిత్ర మేను ♦ సంతయు వింటికా.

తే. లలితభాషిణి! నీకథవలన నాకు, నధికసంతోషమేపారె ♦ నాత్మ గేలి
దేలిపట్లయ్యె సూర్యండు ♦ తేజరిల్లు, చుండి రాతిల చెంత రాఁచుంటఁ జేసి.

సీ. అ స్లమించెను; బట్టు ♦ లాహరిమును గోరి వగలెల్లఁ దిరిగి యాభానుఁ డస్త

2 అవిజ్ఞాయ పితృ శ్చంద మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోక-అనిమాలము.

మించెడు తఱి నిదురించుటకై భూరుహములందు దాఁగి రథములఁ జేయు
జాడవనంబడు; † సాయంసమయమున నిదిగొ యీమాసింద్రుఁడల్ల నీట
మునిఁగి యంభరిపూర్ణములగు కలశముల గ్రహియించి నారచీరలును నీటఁ
తే. దడిసి యుండంగ గుంపుగఁ † దరలివచ్చు
చున్నవారలు; మఱి కొంద † అన్యమున
నగ్నుల యథావిధి వేల్చి † నందుఁ బావు
రము గళముభంగి నచణధానుము చెలంగి. ౪౫ 3903

క. అనిశోధతమై పైకిం, జనుచున్నది; దిక్కులెల్ల † స్పష్టముగాఁగం
గనఁబడకున్నవి కావున, ¹ననోకహములెల్ల ²గొలది † యాకులతోడఁగి
చ. శనరెడు నట్టివై న నీట † దావునపైతము పర్ణసంచయం
బు నడిమిభాగముల్ గనఁగఁ † బోలనిపొటను సాంద్రతీతులై
గనఁబడుచున్న; వెల్లడలఁ † గ్రందుగ రాక్షసులుఁ పిశాచముల్
ననిఁ జరియించుచున్నవిదె † వచ్చెను రాతిరి మెల్లమెల్లఁగఁ. ౭ 3905

తే. ఇత్తపోసనమునఁ గల్లు † నెల్లి మృగము
లవిగో వేదులుగల రేవులందుఁ బండి
యున్న వో జానకీ ¹ యుడుఁపూహయతము
గాఁగ రాత్రియు వచ్చెను † గంటె యిపుడు. ౪౫ 3906

క. సురపథమునఁ జంద్రికచే, బరివృతుండయి శీతరశ్మిఁపండువుగా ని
త్తరుణమునఁ గానఁబడియెడి, దరుణి ¹ పతిఁబాడియుండఁ † దగు నీవింకఁ.

క. చనుమా! పతియొక్కకు నే, ననుమతి సిచ్చెనను నాకు † నతిమధురముగాఁ
గను నీకథఁ జెప్పఁగ నా, మనమున సంతోష మలరె † మానిని! మిగులఁ.

సీ. నేఁ జూచుచుండంగ † నీవు భూషణములఁ దాల్చుమా! దివ్యమైతనరుభూష
ణముల నీవలరఁ గఁనంగఁ జాలిన భాగ్యమును గలిగింపుమా! యునిన దేవ
కన్యవలెఁ వెల్లుఁకామిని యట్లులే చక్కఁగా భూషణసమితిఁ దాల్చి
యాయససూయుకుఁసభివాదనముఁ జేసి పతియొద్దనుంబోయె † వాగ్విశార

1 అనోకహములు=పుత్రములు. 2 అల్పపర్ణాహితరణః-అనిమాఁము. 3 ఉడుపూహము=

ఆ. దులకు మేటియగుచు ♦ వెలయు రాముం డట్లు

సకలభూషణముల ♦ బాసవెలసి

నచ్చియున్నజూచి ♦ నరమునినతి యిడి

నట్టి ప్రీతికెంతో ♦ హర్షమందె. ౧౩

3909

క. నరున నననూయ దివ్యాం, బరభూషణమాల్యవితతి ♦ బరముప్రమదిం

బు రహిణ్ గన్నడ నొనఁగుట, ధరణీశున కెఱుంగఁ జెప్పె ♦ దా బాసకీయున్.

క. తననృతాంతము నిటు చెప్పిన మనుజులభన్య మగుచు ♦ వెలసెడు లాభం

బును సత్కారాకృతినిం, దనసతి పొందుటకు రామధరణీపుఁ డలరెన్. ౧౪

సీ. నుతి మహారీఘండు లక్ష్యఁబడెను మోడంబు నందె; శీతాంశునిభాననుండు

రఘునరుఁ డంతట ♦ రాజ త్తపస్సిద్ధి సంపన్నులగు మునినత్తము లటఁ

నన్నుఁ బూజింప మునంబున వెలయుదుఁ బాసన నిశదానిఁ ♦ బుర్ణ శాలి

యందుఁబుచ్చెను; నాత్రి యీచుయుగడువంగ న్నాతులై హోమాదిసకలకార్య

తే. వితతి మానులు తమి జరపిన యనంత

రమున లక్ష్యఁబతోఁగూడి ♦ రాముఁ డరిగి

వారితోఁ “బోయివచ్చెద ♦ మీరన్న

హమ్ము నునుపుడి” యని వేఁడె ♦ సధికభక్తి. ౧౫

3912

క. పనచరులు ధర్మమార్గం, బుస నడచెడువారునై స ♦ మును లారాముం

గని యాసనగమనంబున, వనుజుల బాధలను జెప్పఁవలఁచి ప్రియమునన్.

చ. పలికిరి సాధుచిత్త' రఘువర్య! మహాపననుండు నిచ్చటన్

బలు తెగలై మనుష్యులను ♦ భక్షణ మొప్పుగఁజేయుచున్ భయం

బులఁ గలిగించునాపములఁ బొల్పిన రాక్షసులున్న వార్త లి

మ్ముల రుధిరాశనంబులుగఁ ♦ బొల్పెడు క్రూరమృగాదు లొప్పెఱున్. ౧౬

సీ. ఈవనంబునయందు ♦ నెల్లెడ రాక్షసుల్ చేరి ధర్మమ్మును ♦ జేయుమాన్

లుచ్చిమ్ములుగ నెట్లా యుండు నప్పుడుగాని, కడుఁ బ్రమాదంపడిగానియుండఁ

బట్టి భక్షింతురు; ♦ వారి వారించుట తగు నీకు మానులు ♦ తమకుపలయు

ఫలమూలముల వన్యములఁ దెచ్చుకొనుటకుఁ జనివచ్చు త్రోవయిదనఘనీశ

తే. దుర్గమారణ్యసీమ నీత్రోవఁ బట్టి

యే ప్రవేశింపుమా యని యెంతోవినఁ

మలరఁ బ్రార్థించి దీవింప ♦ నావరంత

పుండగు రాముండు వానిని ♦ బొంది యపుడు. ౨౧౫

8915

క. అనుజనితో జానకితో, ఘనమండల మలరఁ దీక్ష్యకరుఁడు ప్రవేశిం
చునటుల దండకవనమును, మునులలరఁగఁజొచ్చెనుదిబ్ర ♦ మోదము పొదలక.

నూటపందొమ్మిదవ నర్గము సంపూర్ణము.

— శ్లోకం ఆశ్వాసాంతము. శ్లోకం —

చ. సరసిజపత్రనేత్ర! మునిసంతతిసన్నతిపాత్ర! కాశికా
ధ్వజపరితృణాదర విభంజితదుర్జనమిత్రదానవో
త్కర కరుణాభిపాలితనికామసదాచరణప్రవీణ ని
ర్జరనముదాయ సాధుజనసన్నత సద్గుణగేయ! రాఘవా !.

సీ. ఇది మహీసురకుల విదితకాశ్యపమాని గోత్రజాపస్తంబసూత్ర శ్రీతి
పురసుందరీవరకరుణాత్తనంస్కృతాంధ్రకవిత్వవైభవప్రధితకీర్తి
జనమంచివంశాబ్ధిచంద్రసుబ్రహ్మణ్య విబుధవ్యసపుత్ర, వినుతిపాత్ర
పండితగురుభక్తతాండవకృష్ణాపకాభిధేయార్యజనాభిభజన

తే. నిరతశేషాద్రిశర్మప్రణీతమైన
యాంధ్రరామాయణంబున ♦ సమితసరము
లొనఁగి యమృతాప్తిఁ గూర్చు నయోధ్యాకాండ
మవని నావంద్రరవితారమై చెలంగు.

అయోధ్యాకాండము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

